

ТИСЯЧА
І ОДНА
НІЧ

ТИСЯЧА І ОДНА НІЧ

ВИБРАНІ КАЗКИ Й ПОВІСТІ

*Переклад з арабської
та упорядкування
Йосипа Брояка
і Валерія Рибалкіна*

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1991

Українського читача можна вітати із знаменною подією. Шедевр світової літератури — арабські казки і повісті із збірника «Тисяча і одна ніч» — став доступним йому рідною мовою в прямому, безпосередньо з арабської, перекладі, який здійснили перекладач Й. Й. Брояк та арабіст В. С. Рибалкін. «Тисяча і одна ніч» — одна з найвизначніших пам'яток арабської народної літератури Середньовіччя. У своїй цілості — це збірник фантастичних казок, побутових оповідей, притч, повчальних історій, анекдотів та легенд, які створювалися протягом ряду століть в різних соціальних середовищах у країнах регіону Близького й Середнього Сходу.

Книга «Тисяча і одна ніч» займає першорядне місце в історії світової літератури, завоювавши любов мільйонів читачів на всіх континентах нашої планети. І ця любов з плином часу не слабне.

Захоплення арабськими казками в Європі виявилось відразу ж після появи першого перекладу. То був переклад французькою мовою, здійснений Антуаном Галланом (1646—1715). Це був далеко не повний, відомий нам нині, до того ж досить перероблений текст. Розширивши пошук нових текстів, Галлан зумів підготувати 12 томів, що побачили світ у 1704—1717 рр. у Парижі. Наприкінці XVIII ст., знову ж у Парижі, вийшло «Продовження тисячі і одної ночі» — додаткові казки, перекладені Ж. Казоттом і Д. Шавісом.

Успіх арабських казок, перекладених Галланом, був такий величезний, що негайно з'явились наслідування. Вже в 1710—1712 рр. французький орієнталіст Петі де ля Круа надрукував збірник під назвою «Тисяча і один день», видаючи його за нібито знайдену ним книгу перських казок. Насправді ж такої книги ніколи не існувало, і, як вважають вчені, Петі де ля Круа зробив свій переклад за якимись невідомими досі рукописами, звичайно, як і Галлан, переробивши текст під сучасні європейські смаки. Природно, цей збірник конкурував із збірником Галлана, але все ж затьмарити його успіх не зміг, останній широко розповсюджувався як у Франції, так і, в вигляді перекладів на інші мови, по всій Європі. До речі, на цьому шляху книга поповнювалась новими текстами, що їх знаходили орієнталісти в різних рукописних колекціях і перекладали в додаток до вже зробленого.

Тим часом на Сході книга ця продовжувала існувати тільки в рукописах та в пам'яті оповідачів. Уперше надруковано арабською мовою «Тисячу і одну ніч» (два томи, всього 200 ночей та оповідь Сіндбада-

мореплавця) в Калькутті 1814—1818 рр., а повністю книга вийшла 1835 року в державній друкарні в Булаку біля Каїра. Повний текст було видрукувано потім у 1839—1842 рр. знову ж таки в Калькутті. З'явилося видання арабського тексту і в Європі — у Бреслау (тепер Вроцлав) на основі туніського рукопису.

Булакське видання, яке не раз повторювалось, як у самому Булаку, так і в інших місцях, вважається найавторитетнішим, воно послужило першоджерелом і для українських перекладачів.

Тут слід зазначити, що масив арабських казок не вичерпується книгою «Тисяча і одна ніч». Їх існує набагато більше, тож різні укладачі часто доповнювали свої збірники іншими казками, що не входять до канонічного тексту. Так сталося, що найпопулярніші казки «Алі-Баба і сорок розбійників» та «Ала ад-Дін і чарівний світильник» не ввійшли до основного тексту, але більшість укладачів збірників включають їх до своїх книг. Це ж стосується і українського видання.

Англіїці почали перекладати арабські казки ще в XVII ст., навіть із включенням нових текстів, а особливо багато видань з'явилося в XIX ст. як у перекладі з інших мов, так і безпосередньо з арабської за єгипетським рукописом XVIII ст., що вважається канонічним. Найбільшою популярністю користуються переклади В. Лейна (в 3 тт., 1839—1841 рр.), Дж. Пейна (в 13 тт., 1882—1889). Лейн, глибокий знавець життя сучасного йому Єгипту, дав широкі пояснення до перекладу, і це зробило його книгу особливо цікавою з погляду етнографії.

Але чи не найбільшої слави зажив найповніший (в 16 томах) переклад «Тисячі і одної ночі», що його опублікував у 1885—1888 рр. в Бенаресі відомий англійський сходознавець Річард Бертон (1821—1890). Якщо з попередніх перекладів, французьких і англійських, вилучалися всі надто «сміливі», з погляду охоронців чистоти моралі, місця, то в бертонівському виданні вони були перекладені без купюр. А крім того, вчений долучив до текстів просторі наукові коментарі, подаючи роз'яснення до різного роду реалій, традицій та звичаїв на основі даних історії, етнографії, фольклору, антропології та ін., чим викликав зливу критичних атак і звинувачень в аморальності. Видання здійснило Товариство «Камасутри» «тільки для приватних передплатників», і коштувало воно величезну суму грошей. Популярністю книги Бертона і її «рекламою» в пресі скористався якийсь спритний ділок і в 1896 р. у Парижі видав доповнення, як пише А. Ю. Кримський, «прямо в порнографічному дусі». Продавалось воно любителям, звісно, за грубі гроші. Назву ця книженція мала і справді інтригуючу: «Секрети орієнтальної сексології. Доповнення до всесвітньовідомої «1001 ночі» Бертона, зроблене англійським циганом, з передмовою, примітками і кількома дуже цікавими додатками від перекладача».

Трьома роками пізніше став друкуватись повний, з булакського видання, переклад французькою мовою Ж. Мардрюса (в 16 тт., закінчено видання в 1906 р.). Оскільки він теж був без купюр і згладжених переробок, то зустрів критику як учених, так і охоронців моралі. В Росію ввозити цю книгу було заборонено.

Останнім часом у Парижі почали з'являтися нові переклади (Р. Кавама, Дж. Беншейха, А. Герн).

Німецькою мовою «Тисяча і одна ніч» перекладалася кілька разів у XIX ст. З найпопулярніших перекладів були: Й. Гаммера-Пургшталля (3 тт., 1823—1824), Г. Вайля (4 тт., 1837—1842), М. Геннінга (24 тт., 1895—1897) та ін. Найкращим вважається переклад Е. Літтманна (6 тт., 1921—1928). Можна сказати, що всі німецькі переклади вийшли із збереженням «пристойності».

Розгляд історії перекладу цієї книги європейськими мовами можна продовжувати безконечно, бо сьогодні важко уявити країну, де б не виходили хоча б частково казки й оповіді з прославленого збірника. Так, побачили світ, крім згаданих вище, переклади «Тисячі і одної ночі» іспанською, італійською, чеською, норвезькою та іншими мовами світу.

В наші дні (1984) відоме нідерландське видавництво орієнталістичної літератури Е. Я. Брілля (Лейден) започаткувало повне наукове видання арабського тексту казок на основі найдавніших рукописів, насамперед А. Галлана, разом з ним у США та Англії має вийти переглянутий англійський переклад книги.

Свою історію мають і переклади російською мовою. Першим вийшов переклад з французького збірника А. Галлана, зроблений А. Філатовим (Москва, 1763—1771), потім переклад текстів Казотта і Шавіса (Москва, 1794—1797), а в 1796 р. у Смоленську побачив світ збірник «Нові арабські казки». У XIX ст. вийшов тритомник казок у виданні Ю. Доппельмайєра (1889—1890). Частину роботи В. Лейна переклала Л. Шелгунова, що було надруковано як додаток до «Живописного обозрення» за 1894 р. На початку XX ст. розпочато публікацію російською мовою з перекладу Ж. Мардрюса.

Як бачимо, всі ці згадані видання були перекладами з перекладів і тому вповні виявляли всі вади такого роду літературних робіт: спрощувалися психологічні колізії, вмирали оригінальні метафори, стирались характерні риси твору.

Перший повний переклад казок та оповідей із книги «Тисяча і одна ніч» прямо з оригіналу було здійснено у 8 томах (1929—1939) арабістом М. О. Сальє (1899—1961), за редакцією визначного вченого академіка І. Ю. Крачковського (1883—1951). Після війни вийшло друге (1958—1959 рр.) видання цього восьми томника. З казок, що не ввійшли до «Тисячі і одної ночі», було упорядковано й видано книги «Халіф на годину» (М., 1961) та «Сорок невільниць» (М., 1962). Крім того, виходили окремі збірники казок, перекладених М. О. Сальє, упорядковані І. М. Фільштинським, як і безліч дитячих переробок.

Шлях казок і оповідей з «Тисячі і однієї ночі» до українського читача розпочався наприкінці минулого століття. Біля його початків стояв наш найвидатніший сходознавець, вчений із світовим ім'ям, академік А. Ю. Кримський (1871—1942). У 1891 році в газеті «Буковина» (Чернівці) з'явився його переклад пісеньки з «першої ночі», який він потім регулярно вміщав у свої книги. У 1891—1892 рр. він публікує свої переробки деяких казок у львівському журналі для дітей «Дзвінок»: «Дбай про кінець діла», «Казка про горбуна» та «Сліпці». У 1900 році

твори ці, доповнені казкою «Історія горця з оливками», були опубліковані у Львові окремою книжечкою під назвою «Переклад А. Кримського». На жаль, наступні спроби, в тому числі й О. Олесья, донести до українських читачів хоча б зміст арабських казок через брак фахівців робились на базі західноєвропейських перекладів і не просунули вперед справу популяризації шедевра арабської літератури на українській землі.

Нашій науці робить честь те, що А. Ю. Кримський написав загальний історико-літературний нарис «Тисяча і одна ніч», що був опублікований українською мовою у Львові в 1896 р. як передмова до перекладу з англійської книги В. А. Клоустона «Народні казки та вигадки. Їх мандрівки та переміни». Ця ж робота в поширеному вигляді вийшла російською мовою як вступ до перекладу книги датського вченого І. Еструпа «Дослідження про 1001 ніч. Її склад, виникнення й розвиток». Цей сповнений дивовижної ерудиції вступ за обсягом майже дорівнює текстові самого перекладу. Вчений-патріот вважав необхідним у названій книзі тричі підкреслити «перевод с малорусского». Слід пам'ятати, що це було 1904 року, тобто до поліпшення становища української мови в Російській імперії, яке принесла революція 1904—1905 рр., і було не чим іншим як викликом царській політиці денационалізації. Змістовним було його доповнення до статті А. Горстера «До літературної історії «Тисячі і одної ночі» (1900).

Невтомний Каменярь — Іван Франко — зробив свій внесок в популяризацію арабського письменства. Й досі користуються любов'ю читачів його віршовані казки «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім». Щоправда, вони не належать до канонічного тексту «Тисячі і одної ночі», а були взяті ним із вже згаданого збірника «Тисяча і один день», що з'явився й німецькою мовою. До «Коваля Бассіма» він дав цілком фахову передмову, де вірно змалював епоху Гаруна ар-Рашида, одного з головних героїв казки, та атмосферу, в якій жив тоді арабський народ.

Франкові казки не просто переклади, а цілком самостійні твори. В рецензії на «Абу-Касимові капці» А. Ю. Кримський писав, що автор надав запозиченій з арабської народної творчості фабулі «прекрасну поетичну форму, надав їй великого драматичного і психологічного інтересу, закрасив іще й гумором і збудував на непретензійній чужій фабулі самостійний твір, високоестетичний, високої художницької вартості...». Ми вбачаємо в «арабських казках» І. Франка яскравий зразок взаємодії двох літератур — української і арабської.

Пробудження зацікавлення арабськими казками на Україні знайшло свій вияв у спробах видати їх українською мовою у Львові. Переклад здійснили М. Лозинський і С. Дольницький за німецьким текстом М. Геннінга, що з'явився в Лейпцігу в 1895—1900 рр. Цей текст був досить пригладжений, дещо скорочений за рахунок віршованих вставок. Український переклад повторив усі вади німецького, що, зрештою, неминуче, оскільки перекладачі не були орієнталістами.

Перше видання побачило світ в 1905 році, друге — в 1912—1913 рр. Обидва вони доходять до двохсотї ночі, тобто далекі від повноти. Але,

попри всі вади цих книг, вони ввели в читацький обіг пам'ятку літератури далекого східного народу, розширюючи таким чином обрії української літератури.

В реалізації другого видання взяв участь І. Франко. Він виступив як автор перекладів поетичних вставок, якими так рясніє збірник. Хоча переклади зроблено з німецької мови, вони в цілому передають характер арабської поезії і значно поживляють тексти казок, чим вигідно вирізняють друге видання в порівнянні з першим. Правда, видавці не врахували побажань поета щодо публікації його перекладів, що, певно, спонукало його видати 25 віршів із заголовками й виправленнями в журналі «Неділя» (1912). Всі 194 вірші, із самостійними заголовками, були разом опубліковані лише в 1967 році. Увійшли вони, звичайно, і до останнього, 50-томного видання спадщини великого сина українського народу.

Що стосується самих казок, то нова публікація побачила світ лише в 1984 році, коли видавництво «Веселка» випустило збірник вибраних казок з «Тисячі і одної ночі», адаптованих для дітей молодшого й середнього шкільного віку в перекладі з оригіналу Є. Микитенка. Основою для цього видання послужив текст, виданий в Бейруті вчепним-католиком О. Сальхані, котрий очистив його від «сумнівних» щодо їхнього впливу на моральність місць. Сюди увійшли розповіді про пригоди Сіндбада-мореплавця, відомі усім казки про Алі-Бабу та сорок розбійників, про Ала ад-Діна з його чарівним світильником та ін.

Все ж у корпусі шедеврів світової літератури українською мовою залишалась помітна прогалина, яку й намірилося певною мірою заповнити видавництво «Дніпро» публікацією нинішнього (сподіваємось, не останнього), досить поважного збірника. Український читач, таким чином, відчинить для себе ще одне вікно у розмаїтій світ давнього арабського Сходу.

Уважний читач, знайомий із світовим фольклором, знайде у цій книзі багато мотивів, сюжетів і структурних елементів, притаманних казкам багатьох народів світу, що своїми коренями сягають перших кроків творення людського суспільства на нашій планеті, відбивають його світогляд.

Ми ж будемо розглядати збірник «Тисяча і одна ніч» у такому вигляді, в якому він дійшов до нас, а саме, як цілісний твір певної форми — продукт арабського Середньовіччя, бо власне в такому вигляді він реально існує ось уже кілька століть. Історія його досить складна, і ще не на всі питання, що виникають після знайомства з цим твором, наука готова дати точну відповідь.

На сьогодні з певністю можна сказати, що книга ця не є витвором одного автора, і що склад її формувався протягом досить довгого часу за участю представників різних народів регіону, хоча в цілому вона є пам'яткою арабської словесності.

Відомо, що з виникненням феодалної арабської держави — халіфату — народна словесна творчість стала різко віддалятися від вченої поезії і прози, яка в канонізованих формах створювалася при дворах вельмож, обслуговуючи панівні верстви суспільства. Народна

творчість продовжувала розвиватися в шатрах бедуїнів та на міських базарах, де в значній мірі проходило життя городян середнього та незначного достатку. Мабуть, тому, до недавніх часів, офіційні критики та освічені цінителі досить зверхньо дивилися на казки з «Тисячі і одної ночі», як на забаву для простолюду, не гідну уваги серйозних учених. До речі, майже таке ставлення було і до так званих народних романів про звитяжних героїв, історичних і легендарних, та про вікопомні події.

Так, відомий арабський бібліограф Ібн ан-Надім (X ст.), згадуючи про цю книгу, зазначає, що вона написана «нудно й негусто». До такої думки високоосвіченої публіки спричинилося те, що в деяких казках зображаються сцени і вживаються вирази досить-таки непристойні, і те, що в салонах (по-східному — диванах) говорилося натяками, те в казках подається, кажучи по-сучасному, відкритим текстом. Ясно, що представники релігії засуджували тих, хто слухав чи читав ці казки, і підтримували забобон: мовляв, можна навіть померти, прочитавши «Тисячу і одну ніч», або ж що може статись якась напасть, а на дітей розповідача нападе короста.

Дослідники з багатьох країн приділили значну увагу вивченню історії виникнення і подальшого формування книги. На сьогодні відомо, що найраніший фрагмент «Тисячі і одної ночі» міститься в документі IX ст. Про «Тисячу і одну ніч» пише 947 року в своїй книзі «Золоті луки» відомий арабський вчений аль-Масуді як про книгу казок, «подібних до перекладених перських, індійських та грецьких казок, що виникла, як і збірник «Тисяча оповідей». Люди називають цю книгу «Тисяча ночей». Про книгу з такою ж назвою «Тисяча оповідей» написав ан-Надім у своєму бібліографічному зводі «Аль-Фіхріст» (987), зазначаючи, що Абу Абдаллах аль-Джахшіярі, автор «Книги вазірів», почав писати книгу, яка вміщує в собі 1000 відібраних ним арабських, перських та грецьких казок. Зібрати йому вдалось лише 480 оповідей, після чого він помер. До речі, цифра 1001 сприймалась на Сході не в конкретному значенні, а в значенні «велика, нескінченна кількість». Відомий лише один рукопис (зберігається в Каїрі), де значиться 1007 ночей. Склад збірника було фіналізовано, як вважають вчені, десь у XVI ст. І від того часу існують рукописні збірники казок та оповідей. Їх виготовляли переписувачі для окремих любителів, або ж самі оповідачі робили собі записи для пам'яті, на ходу змінюючи, поправляючи текст.

Мова казок значно відрізняється від літературної мови, вона більш розкута, жива, близька до розмовних діалектів.

За своїм походженням, як показав аналіз текстів, збірник складається з кількох пластів. Перший і найдавніший — це переклад індійських казок через перську мову на арабську. До нього насамперед належить казка, що становить «рамку» всього збірника. Така рамочна організація тексту добре відома як характерна саме для індійської літератури, звідкіля вона потрапила до перської. (Зразком може бути «Туті-наме» («Книга папуги») Ібадулли, яку маємо в українському перекладі Я. Полотнюка). Індійські паралелі є і в ряді інших казок, зокрема в циклі про Сіндбада-мудреця.

З Іраном пов'язані оповіді про Хасана-басрійця, про Сейфа аль-Мулука, про Камара аз-Замана та принцесу Будур. Ці та інші казки індійського та перського походження могли потрапити до збірника саме з перекладу «Хезар ефсане» («Тисяча розповідей»), про який згадували Масуді та ан-Надім.

Наступним пластом, напевно, були оповіді, що сформувалися в Багдаді. У багатьох із них фігурує історична постать — аббасидський халіф Гарун ар-Рашид, поданий в ідеалізованому, легендарному дусі. Він, передягнений, в супроводі вірного вазіра з роду Бармак, шукаючи правду про стан речей у своїй країні, мандрує, невідомий, вулицями столиці, щоб наступного дня відновлювати справедливість і карати кривдників. Серед героїв цих творів часто виступають всілякі спритники та шахраї, немало в них досить грубих еротичних сцен.

Третій, найпізніший пласт, складають казки та оповіді, що могли народитись тільки в Каїрі. В них відбито життя міського населення, в основному біднішого й середнього прошарків, у роки панування мамлюків та турецьких султанів, тобто в епоху пізнього Середньовіччя. Як приклад, можна навести казки про Мааруфа-шевця та про Ала ад-Діна з його чарівним світильником. Серед героїв знову подибуємо витівників та авантюристів, але вже більше, як кажуть, метикованих, здатних на неабиякі хитрощі.

Крім оцих трьох основних складових пластів є у збірнику і четвертий, що складається з кількох народних романів про хоробрих вояків; сюди входять розповіді про подорожі Сіндбада, повість про мідне місто та ін. Дослідники знаходять у збірнику і певні зв'язки з фольклором інших народів регіону: греків, євреїв, тюрків. Як писав французький вчений М. Буїссон: «Легендарні оповіді циркулюють по світу подібно до прянощів і тканин, як прикраси й талісмани, і ними взаємно обмінюються під час безконечних балачок на набережних портів чи під час вечірніх розмов у караван-сараях».

Звичайно, не всі твори можна точно ідентифікувати, «закріпити» за тими чи іншими місцями народження чи епохами. Все ще лишається багато спірних питань, на які можна сподіватися знайти відповідь після докладного вивчення все нових і нових, досі малодосліджених рукописів.

Детально аналізуючи сюжети казок і оповідей, участь в їхньому розвитку чарівних сил — джинів, іфритів, демонів жіночого роду, вчені помітили, що вони діють по-різному в індоіранських казках і казках пізніших часів. Якщо в оповідах першого циклу ці творіння людської фантазії діють в основному за власною ініціативою, активно впливають на хід подій, то в казках єгипетського циклу вони виступають як могутні, але безініціативні виконавці волі людей — власників відповідних талісманів.

Як приклад першого типу поведінки чарівних сил наводять казку про рибалку та іфрита. Тут рибалка знаходить на дні моря глек, в якому перебуває іфрит-віровідступник, ув'язнений самим царем Соломоном. Опинившись на волі, коли його «відпечатав» небережний рибалка, іфрит негайно хоче знищити свого рятівника, і тому тільки завдяки

хитрошам вдається впоратися із зловмисним демоном і навіть мати від нього певну користь.

Чи не найвідомішим прикладом казки другого типу є казка «Ала ад-Дін і чарівний світильник». Тут джин досить суттєво впливає на долю головного героя та інших персонажів цього зразкового твору. Але він — «раб світильника», свого роду талісмана, і сліпо служить власникові цього талісмана, виконуючи і благі, і негідні завдання, в залежності від того, який персонаж володіє ним у той чи інший момент. У казці про Мааруфа-шевця діє «слуга персня», талісмана, знайденого цим шевцем у підземеллі. Він так і заявляє: «Я причарований до цього персня і не можу не послухатись того, в чиїх руках він знаходиться». Ясно, що чарівний перстень із джином, що йому служить, стають важливим елементом розвитку сюжету в другій половині цієї казки, переходячи з рук у руки і виконуючи всі накази своїх господарів.

Виявивши такі характерні риси казок, учені змогли більш упевнено класифікувати їх за походженням.

Слід пам'ятати, що як оповідачі, так і їхні слухачі вірили в існування всяких надприродних сил, у тому числі й різних джинів, і їхню втручання в справи людей не здавалося їм неймовірним.

Успіхові збірника безперечно сприяла й різноманітність жанрів уміщених у ньому творів. Насамперед ми вирізняємо фантастичні казки, де і сюжет, і його розвиток цілком належать до сфери надприродного (наприклад, «Купець і духи», казки про тварин). Крім того, велику частину книги становлять «оповіді», твори, де чарівні сили виступають як рушії розгортання сюжету, повертаючи його в той чи інший бік, у той час як герої живуть в нормальному соціальному середовищі згідно з його законами, і розповідь про це має цілком реалістичний характер. Прикладом може служити казка про того ж Мааруфа-шевця, Камара аз-Замана і Будур, Хасана-басрійця. Існують також і твори «перехідного типу», як казка про Ала ад-Діна і чарівний світильник чи про Алі-Бабу й сорок розбійників.

Другою важливою групою є оповіді типу арабських народних романів. Серед них найдовший такий роман про Омара Ібн ан-Ну'мана та його синів, у якому знайшла відбиток боротьба арабів проти хрестоносців, таким же твором є оповідь про Аджіба й Гаріба. Інші подібні твори цілком реалістично відтворюють життя міських жителів, серед таких творів є оповіді про любовні пригоди, в тому числі й фривольного плану.

Окрему групу, споріднену із щойно згаданою, становлять оповіді про моряків та море, цикл про славетного Сіндбада, що, ймовірно, народився в портових містах нинішнього Іраку. Наявність цілого циклу таких казок, як і інші дані, в тому числі згадки у Священному Корані, переконливо розбивають закорінені, хоча й невірні, уявлення про те, що араби були суто сухопутним народом і торгівлю вели тільки каравану.

Знайшли місце у збірнику й деякі давньоарабські легенди, такі як розповідь про щедрого Хатіма ат-Тайї, про Ірам — місто стовпів, про Мідне місто та ін.

Окрему категорію становлять повчальні історії на зразок езопівських байок. У них відчувається вплив індійських розповідей про тварин, які через переклади давньоіранською мовою (пехлеві) знайшли шлях до арабів ще на початковому етапі становлення їхньої літератури (збірник «Каліла і Димна»). Серед таких творів бачимо, крім казок про тварин, довгі цикли «Сіндбад-мудрець» та «Джаліад і Уїрд-хан», як і оповідь про мудру рабіню Таваддуд.

Багато оповідей можна назвати гумористичними. Як наприклад: «Халіф-рибалка», «Джаафар Бармакі та старий бедуїн». Чимало гумористичних рис можна знайти і в інших казках та оповідках.

Крім вищеназваних категорій, що їх досліджували німецький вчений Е. Літтманн та М. Герхардт з Нідерландів, є ціла низка казок і оповідок, що не підпадають під них. Це оповіді про правителів, розумних і дурних, починаючи від Александра Македонського, про тупих вчителів, хитрих суддів та ін.

Таке багатство жанрів і мотивів породжує ефект багатоголосі симфонічності збірника, як різноманітним і барвистим є саме життя. Поєднання коротких і довгих творів різних за жанром і темпом розгортання сюжету створює своєрідний ритм усього збірника, котрий, прийнявши одного разу вироблену за сторіччя форму, продовжує існувати в ній, не виявляючи ознак дезинтеграції. Навпаки, спостерігається її здібність до самозбагачення за рахунок додаткових елементів. Ми знаємо, що деякі зміни в композиції збірника робились укладачами в новіші часи, і це ніяк не зруйнувало ні його форми, ні ритму. Збірник зберігав при цьому свою цілісність і всі художні якості.

Текст казок щедро наповнений віршованими вставками, що відповідало літературній моді, яка панувала в часи, коли завершувалось формування збірника. Всього віршів та поетичних уривків, за підрахунками Горовіца, в другому калькуттському виданні «Тисячі і одної ночі» 1420, з яких 170 повторюються. Таке насичення прози поетичними вставками незвичне для європейців, але цілком відповідає смакам народів Близького та Середнього Сходу й урізноманітнює саму розповідь.

Основним питанням, на яке намагаються дати відповідь усі дослідники «Тисячі і одної ночі», є питання: «В чому ж секрет незгасаючої популярності казок серед людей різних суспільних прошарків, різного віку і в різних країнах світу?» Причому, крім арабів, переважна більшість читачів знайомляться з цими казками в перекладі. Зробимо спробу дати відповідь на це питання і ми.

Але насамперед уявімо собі ту обстановку й атмосферу, в якій створювалися й побутовали ці казки й оповідки. Ще донедавна в містечках Близького Сходу та Північної Африки надвечір на базарному майдані або в великій кав'ярні з'являвся меддах — тобто професійний оповідач — і розпочинав свій вечір декламації. Він розповідав відомі так звані «народні романи» про вікопомні подвиги історичних і легендарних героїв та любовні й трагічні пригоди різного роду персонажів. У репертуарі були казки й оповідки із «Тисячі і одної ночі». Тепер таких майстрів практично залишилися одиниці. Як писала

алжирська газета «Алжері-актуаліте» в січні 1990 р.: «Меддаха вбило радіо».

Алжирський діяч культури А. Менаї, який прагне відродити стародавнє мистецтво меддахів, заявляє: «Ми, співаки, маємо свою публіку, що приходить до нас, заплативши за місце; у протилежність нам меддаха виступає без супроводу, під гамір базару. Він має привернути увагу людей, утримати їх у захваті й довести до такого стану, щоб вони готові були й гаманці розв'язати». Зрозуміло, що такий оповідач не міг виступати з будь-яким репертуаром, це має бути точно вивірений, пристосований кожного разу до наявної публіки, відшліфований матеріал. Таким матеріалом і стали твори з «Тисячі і одної ночі».

Слід відзначити певний демократизм цих творів: у них ідеться в основному про простих людей, не вельмож, героями їх виступають купці, ремісники, міська біднота, причому — представники різних народів. Слухаючи їх, кожен міг щось знайти собі до вподоби.

Оглядаючи крізь серпанок уяви захоплених слухачів, що сидять навколо меддаха, посмоктуючи довгі чубуки кальянів, посьорбуючи каву чи чай, ми побачимо, що аудиторія поспіль чоловіча. Згідно із звичаями, освяченими релігією, місце жінок — удома, їхні розваги іншого роду: в багатих — свої, у бідних — свої. Це пояснює одну з характерних рис творів цього збірника — дуже часто в них жіноцтво показане в негативному світлі (це ж бачимо і в фольклорі європейців), а на Сході існують цілі збірники анекдотів та розповідей про жіночі хитрощі та витівки, як і те, що в ряді казок змальовуються надто відверті еротичні сцени. Пам'ятаймо, що у вигляді друкованої книги збірник з'явився трохи більше 150 років тому, та й рівень писемності в країнах регіону був ще досить низький. Тому не слід надто гостро засуджувати арабів за такі «вольності»: книга ця мала «обмежене поширення».

На питання, в чому ж «секрет Шагразади», нам допоможе відповісти думка академіка А. Ю. Кримського про те, що «по суті, казки «Тисячі і одної ночі» зовсім не казки. Справді-бо, вони, разом з казковою фантастичністю, прекрасні побутові повісті, з художньо намальованими реальними, побутовими картинами: у дещо прикрашеному, надто розкішному вигляді ми все ж упізнаємо справжній двір султанів і халіфів, особливо ж — двір Гаруна ар-Рашида; перед нами відкривається справжнє життя і обстановка багатого купецького дому; дуже часто казки ведуть нас і до бідніших верств населення і, у виразних деталях, малюють перед нами їх...». Вчений додає, що це ж стосується і дійових осіб казок — вони життєві типи, тому цікаві і правдиві. Деякі ж персонажі мають навіть добре розроблені індивідуальні характери, серед них, безперечно, Гарун ар-Рашид, його вазір, циркульник-мовчун та ін.

Шагразада мала розповідати переконливі історії, щоб султан захопився ними і не наказав їй відрубати голову. Треба думати, що витвори чистої фантазії, котрі діяли б у якомусь штучному середовищі, далекому від реальності та людських зацікавлень, навряд чи надовго прикували б увагу султана (і слухачів у кав'ярні). Тому виступає тут ще

одні характерна риса, яку академік О. П. Веселовський назвав «через-смужжям фантастичного й реального». Як приклад, візьмімо відому оповідь про Мааруфа-шевця. Починається вона переконливим описом його нелегкого життя в багатолюдному місті, та ще й з жіночкою з неабияким характером. Тут подибуємо цілу низку реалій, деталей і штрихів, що створюють атмосферу реальної життєвої ситуації, знайомі багатьом.

А коли він нарешті втікає від жінки, йому зустрічається джин, що переносить його до іншого міста. Всі перипетії життя Мааруфа в цьому місті цілком реальні, але потім, працюючи в полі, він знаходить підземелля, а в ньому талісман, до якого приставлений слуга, готовий виконувати всі побажання власника талісмана. Після повернення до міста Мааруф жив у реальній обстановці, та надприродні сили втручаються час від часу в хід подій. Закінчення оповіді — типово казкове: сили зла покарані, а Мааруф і його добродійник-селянин живуть у багатстві і щасті до самої смерті.

В індоіранських казках чарівні сили більш самостійні, а в казках єгипетського походження вони виконують волю людей — володарів талісманів.

В оповідях реалістичного плану фантастичні персонажі виконують важливу роль прискорювачів чи гальмівників розгортання сюжету. Коли розвиток подій заходить у глухий кут, з'являються надприродні сили, щоб зарадити справі. Вони або оживляють героя, або переносять його на величезні відстані, або ж просто допомагають роздобути грошей.

І сюжет знову розвивається по канві реального ходу подій. При цьому слід мати на увазі, що джини та інші духи можуть бути як зловорожою, так і позитивною силою, і тому їхній вплив на долю героїв може призводити до створення найрізноманітніших ситуацій в залежності, в даному випадку, від фантазії автора. Поєднання в одному творі дійових осіб — реальних постатей і надприродних істот — дає змогу в разі потреби створювати карколомні зигзаги в житті реальних героїв, втягувати їх у захоплюючі пригоди.

В той же час всі ці надприродні сили, як це характерно для фольклору, можуть жити у вимірах людського реального буття, що, в свою чергу, відкриває простір для напружених ситуацій і колізій.

Величезне значення для успіху «Тисячі і одної ночі» має її архітектоніка. В неї є початок — оповідь, що творить рамку, а кінця практично немає: до відомого тексту можна нанизувати нові й нові оповіді, казки та притчі і, таким чином, віддаляти тисяча першу ніч, яку тільки умовно можна вважати кінцем збірника, бо ж нічого не зміниться в характері, ритмі збірника, якщо до нього буде додано, скажімо, тисяча другу ніч. Не зміниться збірник, якщо з нього буде вилучено одну-дві казки, каркас рамки міцно утримуватиме всі елементи будівлі збірника, і нічого катастрофічного не станеться, якщо навіть зникне все те, що наповнює рамку, бо рамочна оповідь є самостійною і може існувати й окремо. Ось таку чудову, гнучку, характерну для семітського способу мислення форму організації прозового оповідного твору виробила народна творчість арабів.

Книга починається з того, що султан Шагзаман, перед від'їздом до свого брата, султана Шагріяра, раптом дізнається про невірність своєї дружини. Покаравши її на смерть, він іде до брата, де стає свідком зради дружини брата. Через день брати переконаються, що навіть жінка іфрита і та знаходить спосіб, як зрадити йому. Покаравши свою дружину, султан Шагріяр, сповнений гніву проти всього жіноцтва, став щоночі одружуватися з незайманою дівчиною, а на ранок її вбивати. Так тривало три роки. І тоді донька вазіра Шагразада попросила батька віддати її за султана з умовою, що разом з нею житиме і її сестра Дуньязада. І от під час зустрічі султана з Шагразадою сестра, як було умовлено, попросила її розповісти що-небудь. Султан дозволив... І потекла розповідь, яка тривала 1001 ніч, після чого Шагразада, народивши тим часом султанові трьох синів, була помилувана і продовжувала жити у щасті й достатку, як і має бути у казці.

А між початком і умовним кінцем збігає життя: в султанських палацах і хатинах ремісників, у Багдаді й Каїрі, на суші й на морі. Кожна казка, кожна оповідь чи просто притча є тими камінцями, що складають розмаїття мозаїки життя. І рух у цьому світі, де перемешується реальне й фантастичне, не розвивається по прямій лінії, як це має місце в античній чи європейській літературі, а йде ніби по спіралі, бо в казках і оповідях повторюються мотиви, ситуації і весь час підтримується зв'язок з рамочною оповіддю як психологічно, так і формальними зверненнями, бо ж навіть якщо розгортається сюжет якоїсь іншої казки, ми відчуваємо присутність при цьому як Шагразади, так і Шагріяра. Багато казок у свою чергу служать ніби рамкою для цілого ряду інших казок, що нібито відгалужуються, відходять убік, але, врешті, обмежені геніальною «рамкою», знову повертаються в загальне річище збірника. Як приклад може служити цикл про Сіндбада-мореплавця, де оповідь починається з бажання героя побачити світ, далі відбуваються пригоди мандрівника, за ними повернення додому, і знову все починається спочатку. Всього сім подорожей, мабуть, по числу поясів (кліматів), на які розділили земну кулю середньовічні арабські географи.

Такого роду побудова твору відповідала потребам його відтворення, тобто довгої розповіді. Меддах міг продовжувати розказувати «Тисячу і одну ніч» протягом багатьох вечорів у якійсь кав'ярні, «рамка» і спіралеподібний рух дії дозволяли зупинитися тоді, коли буде зручно, і приступити знову до оповіді наступного дня. Ця особливість також давала змогу включитися в слухання казок у будь-який момент, і новоприбулі не почували себе дискомфортно, бо швидко вхоплювали «початок» чергового кола розповіді, і їм ставало цікаво, а в цьому й полягало завдання меддаха.

Тут, мабуть, слід сказати, чому султан Шагріяр так захопився розповідями Шагразади: вони були змістовні і несли в собі багато цікавої інформації, і це не дивно. Шагразада була не тільки кмітливою, а й добре освіченою дівчиною, тому її історії були не тільки захоплюючими, а й вірогідними. Про неї саму довідуємося з казок, що вона «багато знала, була розумною й освіченою, вона багато читала й багато навчилася» і що «вона прочитала багато книг і збірників, книг, у яких

ідеться про мудрість і медичні справи, і вивчала напам'ять вірші, вглядалася в історичні хроніки і пізнала вислови простих людей і слова мудреців та царів». Таким чином, Шагразада мала чим зайняти увагу Шагріяра, а, одержавши дозвіл розповісти «свої історії», вона, по суті помінялась ролями з султаном: він став залежати від неї, а не навпаки, і вона скористалася такою трансформацією, як ми знаємо, вельми успішно. Йй вдалося опанувати час: не маючи можливості зупинити його, бо не оминула б смерті, вона направляє його рух не по прямій, а по спіралі, віддаляючи таким чином смерть, бо Шагріяр живе вже не в реальному часі (який існує за вікнами палацу), а в казковому, створеному фантазією, в який втягує його жага пізнання та майстерність оповіді.

Успіх перекладів арабських казок відомий англійський сходознавець Г. А. Р. Гібб пояснює тим, що на початку XVIII ст. англійська і французька літератури переживали кризу, тому що з'явився новий тип читача, більш демократичний, якого вже не задовольняли зразки літератури класицизму, тож він вимагав ближчої до народу літературної продукції. Він вважав, що «Тисяча і одна ніч» спричинилась до появи і «Робінзона Крузо», і «Мандрів Гуллівера» з їх пригодницьким духом. Не в меншій мірі можна говорити і про вплив арабських казок на поширення в Південній Європі пікаресного роману. Гібб пише: «При всій їх магії й таємничості вони стоять на твердому ґрунті реальності; хоча їхні дійові особи, можливо, й стереотипні й нерозроблені, їх пригоди були справжніми пригодами, розказаними з інстинктивним відчуттям драматизму. Крім фантазії і виявів екзотизму у них було й моральне осердя, без якого вони не змогли б увійти так глибоко в серце Європи й не зберегли б протягом двох сторіч місця в захопленнях як освічених, так і простих людей».

Поважний вчений наближається до відповіді на питання: «В чому ж секрет Шагразади?» Роздумуючи над цим питанням, ми спробуємо спертись на дані соціологічних досліджень щодо причин популярності голлівудських фільмів і серіалів у країнах Європи. Ключовими словами для опису причин такого захоплення виявились «suspense» і «action», тобто «напруженість» і «динамізм дії». Як на нашу думку, ці ж причини пояснюють і невмираючу популярність арабських казок із «Тисячі і одної ночі».

Реалізація цих компонентів успіху в тексті книги «Тисяча і одна ніч» є виявом вищої майстерності слова і знання психології, що їх зуміли досягти арабські автори казок, які складають збірник.

Напруженість створюється з самого початку, в казці-рамці, бо ж ми знаємо, що над Шагразадою нависає цілком реальна загроза смерті і слухачам-читачам до самого кінця книги не відомо, чи вдасться їй уникнути сокири ката. І далі Шагразада віртуозно знаходить місце в тексті, на якому й припиняє свою розповідь вранці. Цей метод, як ми знаємо, застосовується часто при публікації детективних романів у періодичних виданнях. Це підсилює гостроту уваги тих, хто за нею стежить.

Впливають на загальну атмосферу розповіді й постійні звертання до казки-рамки, яка є висхідною точкою напруженості. Сюжети окре-

мих казок теж були захоплюючими, часто загадковими, сповненими таємничості й авантюри, бо ж Шагразада своїм завданням вважає не вести канву сюжету до якогось розв'язання перипетій долі, як це має місце в грецькій трагедії, а постійно підтримувати напругу (щоб часом султан не передумав). Поєднання згаданих елементів тексту і приводять до створення своєрідного поля напруженості, яке міцно захоплює в свою сферу читача, тільки-но він починає читати цю книгу. Можна уявити, з якою увагою слухали ці казки-оповіді, що линули з уст меддаха, котрий міг підсилувати ефект тексту мімікою, жестами, модуляціями голосу та ін.

Не менш послідовно автори (а з ними Шагразада) підтримують динамізм дії в своїх казках і оповідках. Їх герої не впадають у стан рефлексії, не копаються в закутках душі, а насамперед діють: приймають рішення й негайно здійснюють їх, конфлікти в цих творах мають життєву основу. В разі потреби, як ми вже зазначили, на підмогу приходять надприродні сили, що дозволяє без зайвих ускладнень вирішувати хоча б проблему транспортування на велику відстань, як це було в оповіді про Мааруфа-шевця.

Рух подій і персонажів відбувається стрімко ще й тому, що автори застосовують у своїх творах характерний прийом: якщо якийсь персонаж виконав відведену йому роль і посунув таким чином уперед хід подій, то автор-розповідач просто про нього забуває, не вважаючи за потрібне витратити на нього енергію уваги слухача (читача). Автор негайно переключається на нового героя, котрий, звичайно ж, чимось цікавий, і читач (слухач) знову в полоні розповіді. Зайві деталі, які могли б загальмувати розвиток сюжету, також скорочуються.

Часто спостерігаємо в арабських казках також характерні трансформації — життя-смерть, смерть-життя,— що теж допомагає прискорювати рух сюжету, бо автор такі події, як смерть героя, а потім його воскресіння, подає коротко, без зайвого ажіотажу і зв'язаних із цим описів, що уповільнюють розгортання подій.

Різного роду хитрощі та всілякі витівки, характерні для оповідей каїрського циклу, проносяться каскадом у швидкому, ніби цирковому темпі, і такий динамізм приковує до себе увагу слухача (читача).

Арабські казки — це художні твори, і їх автори дуже часто нехтують історичною достовірністю деяких фактів чи персонажів, маючи насамперед на меті полонити людську увагу. Наприклад, халіф Гарун ар-Рашид, котрий у багатьох казках багдадського циклу виступає часто в ролі сили, що вершить долю інших героїв і вирішально впливає на перебіг подій, як правило, в позитивному плані, є справді історичною постаттю, але людиною він був зовсім іншого складу — жорстокою і владолобною, якими, властиво, були майже всі володарі тієї епохи. Але слухач на базарі, чи у кав'ярні, ніяк не історик, і для нього така достовірність не має значення.

Ми знаємо, що збірник створювався протягом довгого часу і не одним автором — це видно із стилю творів, певних реалій і деяких хронологічних згадок у тексті, переписували його не для того, щоб

друкувати, а для користування в роботі (щоб не забути, для пам'яті). І все ж він являє певну цілісність досить урівноваженим балансом різних елементів: авантюрно-детективних, розважальних, філософсько-дидактичних, гумористичних та ін., завдяки чому тут успішно поєднуються розвага з повчанням. Система вироблених прийомів у подачі тексту робить ці казки й оповіді захоплюючими навіть для сучасного, вибагливого дорослого читача, даючи йому можливість, як зазначає французький вчений М. Оже, мати насолоду «законного повернення в дитинство».

Виходячи з теорії М. Бахтіна, можна припустити, що класична поезія, вишукана проза ерудованої словесності (адаб) становили літературу еліти — вищих шарів мусульманського суспільства, а казки з «Тисячі і одної ночі» — це адаб «середнього класу» і широких мас людності міст і містечок, з елементами пародії на «народні романи» (сірат) з їх бездоганими героями. Так вважає, зокрема, єгипетська дослідниця Феріаль Дж. Газуль.

Вчені-арабісти, зокрема Б. Я. Шидфар, відзначають певний зв'язок між казками з «Тисячі і одної ночі» і «народними романами», побудованими в основному на життєписах історичних та легендарних постатей. В деяких з них теж досить часто подибуємо казкові елементи: чарівні талісмани, розкішний одяг, чаклуни, цілющі ліки і т. д., але вони будуються з більшою послідовністю, тримаються певної осі, якою є біографія героя такого роману. В XIX ст. відзначаються впливи казок на створювані тоді романи (Ф. Ф. Марраша, Саїда аль-Бустані та ін.), деякі з творів того часу навіть своїми назвами вказують на джерело натхнення («Ночі Сатіха» Хафеза Ібрагіма, «Ночі гарячого духу» Л. Джум'а).

Особливо помітний вплив арабські казки мали на розвиток «орієнталізму» в європейських літературах. З'явилися перші імітації (наприклад, «Татарські казки, або Тисяча і чверть години» Геюллетта, 1759), «Нові арабські ночі» Стівенсона (1882); продовжувалося збирання казок. Е. А. По пародював ці казки в «Тисяча другій оповіді Шагразади». Вважають, що «Тисяча і одна ніч» відіграла свою роль у появі «Західно-східного дивана» Гете, «Орієнталій» Гюго, багатьох творів англійських та німецьких романтиків. У наші дні з «Тисяча одною нічю» пов'язують стиль Г. Гарсія Маркеса, зокрема його роман «Любов у часи холери». І рецензент цього роману в паризькому «Монді» завершує свій розгляд словами: «Можна навіть побажати, щоб його дружина Мерседес, яка завжди стежила за його роботою і за тим, щоб п'ятсот незайманих листочків і жовта троянда день при дні поновлювались на його столі, відіграла роль султана Шагріяра і звільнила свого східного оповідача від його обов'язків тільки наприкінці тисячі і одної ночі».

Арабські казки відбилися й на образотворчому мистецтві (в Багдаді стоять цілі скульптурні групи М. Гані «Алі-Баба й сорок розбійників» та «Шагразада й Шагріяра»), а в музиці шедевром вважається симфонічна сюїта М. Римського-Корсакова «Шахерезада». На сюжети з «Тисячі і одної ночі» створено ряд фільмів: «Багдадський злодій», «Сьома подорож Сінбада» (США), «Чарівна лампа Алад-

діна», «Нові казки Шахерезади» (СРСР), «1001 ніч» (Франція, 1990 р.).

Східний мотив (переодягнення), що бере свій початок з пригод Гаруна ар-Рашіда, закладений в лібретто «Запорожця за Дунаєм».

Загальне відставання українського сходознавства, яке може похвалитися в царині східного фольклору хіба що працями А. Ю. Кримського, заважає освоєнню багатющої духовної спадщини Сходу нашим народом.

Сподіваємося, що поява вибраних казок і повістей із збірника «Тисяча і одна ніч» послужить стимулом для розгортання подальшої праці на орієнтальній ниві.

Юрій КОЧУБЕЙ

ТИСЯЧА
І ОДНА
НІЧ

*В ім'я Аллаха
милостивого й милосердного!
Хвала Аллахові, володареві світів,
благословенство і мир Панові посланців,
пророкові й опікунові нашому Мухаммадові
та його родові.*

*Нехай же це благословенство і мир
тривають аж до Судного дня!*

*Воістину життя предків
стає повчанням для нащадків,
щоби людина, пізнавши випадки,
які сталися з іншими, взяла їх до уваги,
аби, розважаючи над діяннями
пращурів наших і тим, що з ними сталось,
остерігалася гріха.*

*Хвала тому,
хто зробив діла предків напучуванням
для прийдешніх поколінь!*

*Ось такими повчаннями і є розповіді,
які називаються
«Тисяча і одна ніч».*

ЦАР ШАГРІЯР І ЙОГО БРАТ ШАГЗЕМАН

Розповідають — та тільки Аллах добре те знає, — що в сиву давнину, за далеких часів, владарював на островах Індії та Китаю один із могутніх Сасанідів-царів. Мав він велике військо, численну челядь і двох синів. Обидва вони були відважні витязі, але старший був хоробріший. Він заволодів країною, де справедливо правив підлеглими. Звали його Шагріаром, а меншого брата звали Шагземаном, був він царем перського Самарканда. Отож обидва брати благополучно сиділи собі на престолах і праведно урядували над підданими у своїх царствах. Та через двадцять років старший брат скучив за меншим і послав по нього свого вазіра. Той, прибувши в Самарканд, привітав царя Шагземана й повідомив, що брат скучив за ним і кличе його до себе в гості. Шагземан пошанував братового посланця увагою та ласкою. Запросини було прийнято, і Шагземан зібравсь у дорогу. Призначив свого вазіра правителем країни на час своєї відсутності й вирушив до брата. Та невдовзі згадав, що забув узяти з собою одну річ. Повернувся по неї додому вночі й застав свою жону на подружньому ложі в обіймах чорного раба. Коли цар побачив це, йому потьмярилося в очах, і він подумав собі: «Якщо таке сталося, коли я не встиг іще навіть і за місто виїхати, то що ж витворятиме ця шльондра, як я відлучуся надовго?!» І він вихопив із піхов меча й зарубав їх обох у ліжку.

Потім, повернувшись до свого обозу, рушив далі й благополучно прибув до братового міста.

Той, вийшовши назустріч братові, радо привітав його. Задля високого гостя місто було пишно, по-святковому вбране. Шагріяр щедро приймав брата і проводив з ним час у розмовах та розвагах. Але молодший брат, згадавши про те, що сталось у нього вдома, так засмутився, що аж збліднув і підупав на силі. Спостерігши це, старший брат подумав, що причиною тому є розлука брата з домівкою та царством, і тому не став набридати розпитуванням. Та згодом Шагземан заговорив про це сам.

— Тяжко в мене, брате, на душі,— сказав він, але так і не признався про те, що в нього зайшло з жоною.

— Ось поїдеш зі мною на полювання та лови й розрадиш свою душу,— сказав Шагріяр братові.

Але той відмовився, і Шагріяр подався на полювання сам.

Вікна в палаці, де поселився Шагземан, виходили в сад. Глянувши у вікно, він побачив, що двері палацу відчинились і в сад вийшло двадцять невольниць та двадцяттеро рабів, і серед них ішла його братова, виділяючись надзвичайною вродою. Вони підійшли до фонтана, роздяглися всі й посідали. Тоді дружина царя Шагріяра гукнула: «Мас'уде!» І до неї підійшов чорний раб, обійняв її, а вона — його, та й почали вони перелюбствувати, інші раби робили те ж саме з невольницями. Ось так вони безперестанку обіймались, цілувались та тішились, аж поки не повернуло за південь. Побачивши це, Шагземан сказав собі в душі: «Клянусь Аллахом, моє нещастя менше, ніж отака ганьба!» Його смуток та переживання розвіялися, і він подумав: «Воістину це гірше того, що скоїлося зі мною!» І йому, як і раніше, захотілося їсти й пити. Коли Шагріяр повернувся з полювання, то завважив, що брат поздоровішав на виду, лице йому розрум'янилося, і він став добре їсти, хоч раніше і їв мало, і він сказав йому:

— Я бачив, брате мій, що твоє обличчя було бліде, а зараз ти маєш кращий вигляд. Розкажи мені, що з тобою сталось.

— Чому я погано виглядав, розповім тобі, але, пробач, не скажу, чому мені зараз полегшало,— відповів Шагземан.

— Розкажи спочатку, чому ти так змарнів? — попросив Шагріяр.

— Так от послухай, брате мій,— почав Шагземан.— Коли ото прибув до мене твій вазір із запросинами, я, не гаючись, спорядився й виїхав з міста. Але потім пригадав, що забув у замку перлину, яку я мав подарувати тобі. Отож повернувся по неї і вдома заскочив свою жінку: вона спала на моєму ложі в обнімку з чорним рабом. Я зарубав їх і прибув до тебе, пригнічений тим, що сталося. Оце й є причиною моєї слабості та кепського вигляду. А от чому я зараз виглядаю вже ліпше — не змушуй мене говорити про це.

— Заклинаю тебе Аллахом, скажи ж мені, що принесло тобі полегшення! — вигукнув старший брат.

І Шагземан розповів йому про все, що він тут бачив.

— Я мушу побачити це на власні очі,— мовив Шагріяр.

— Тож давай зробимо так,— порадив йому брат:— Ти скажи, що виїжджаєш на лови, а сам тим часом заховайся в мене, і тоді сам побачиш усе на власні очі.

Цар Шагріяр відразу ж оповістив про від'їзд, і мисливський поїзд з наметами виступив за місто. Вирушив з ними й цар, але потім, залишившись у наметі сам, сказав пажам, щоб до нього нікого не впускали. Затим він переодягся і крадькома повернувся в палац до брата.

Сівши при вікні, що виходило в сад, невдовзі побачив, як там з'явилися невільниці зі своєю господинею, і далі все відбувалося так, як розповідав йому брат,— аж до післяполуденної молитви. Побачивши таке, цар Шагріяр мало не збожеволів і сказав:

— Уставай, брате, підемо зараз же геть звідси. І не треба нам ніякого царювання, аж поки не побачимо, що когось спіткало те ж саме, що й нас! Інакше — смерть нам буде краща, ніж таке життя!

І брати вийшли з палацу через потаємні двері і мандрували довго, дні й ночі, аж поки не підійшли до дерева посеред галявини, де струмувала вода з джерела, а неподалік було солоне море. Втамували спрагу джерельною водою й сіли перепочити. Та невдовзі море раптом розбушувалося, і з нього піднявся аж до неба чорний стовп, наближаючись до галявини, де вони сиділи. Брати перелякалися й залізли на самісінький верх високого дерева. І звідти почали спостерігати, що ж буде далі. І незабаром побачили величезного, широкогрудого джина із скринею на здоровецькій голові. Видобувшись на берег, він підійшов до дерева, на яке вибралися брати, сів під ним і, відімкнувши скриню, дістав з неї шкатулку, відкрив її, і з неї вийшла молода струнка дівчина, сяюча, мов сонце, як про це чудово сказав поет Атийя:

Яскраво засяяла в п'їтмі вона —
І ось розступилась нічна пелена,

І збляклі у вись піднялися сонця —
Й померкла півмісяця дужка ясна.

Схилилося все перед ликом її,
Й розкрилася чару її таїна.

Коли ж вона шезла у зблисках яси,
Умилась дощами земля весняна.

— О володарко, викрадена у весільну ніч, я хочу трохи поспати.

І, поклавши голову їй на коліна, він заснув. Дівчина ж глянула вгору й побачила на дереві царів. Тоді вона переклала голову джина із своїх колін на землю, стала під деревом і сказала, подаючи знаки, братам:

— Злазьте, не бійтеся цього іфрита!

— Ради Аллаха, не змушуй нас до цього,— відповіли вони.
— Клянусь Аллахом, якщо ви не злізете,— пригрозила дівчина,— я розбуджу іфрита, і він уб'є вас.

Отож вони мусили злізти до неї, а вона, роздягшись, лягла перед ними й каже:

— Ану потіште мене, та якнайкраще, бо інакше нашлю на вас іфрита. Та чого це ви переморгуетесь,— додала вона, помітивши їхню нерішучість.— Якщо ви не зробите цього, я таки нацькую на вас іфрита.

І, злякавшись джина, брати вдовольнили її.

— Вставайте! — сказала вона їм, коли вони закінчили, дістала з кишені торбинку й витягла з неї величезне намисто з п'ятисот сімдесяти перснів.

— Знаєте, що це таке? — запитала вона в них.

— Не знаємо,— відповіли вони.

— Усі власники цих перснів,— сказала вона,— мали зі мною діло, так само, як і ви. Отож і ви давайте мені по персню.

І брати познімали свої персні й дали їй. А вона розповіла їм:

— Цей іфрит викрав мене в мою шлюбну ніч, потім поклав у шкатулу, а шкатулу — в скриню і, повісивши на неї сім замків, сховав її в морську безодню бурхливого моря, над якою хвилилились одна об одну. Не знає він, що, коли жінка чогось захоче, її не стримає ніщо, як сказав про це поет:

Не довіряй красуням жвавим,
Іх присяганням кучерявим,

Чи вибачаються, чи плачуть —
Для них усе то звична справа.

Кохання — чисте прикидання,
А їх вбрання — то пастка гавам.

Прекрасний Йосиф — пригадай-но —
Як був обдурений лукаво!

Адам, наш пращур, через Єву
Із раю вигнаний, їй-право!

А інший сказав так:

Кароока, ще більш ти у сварці жадана,
Я не дуже-то й винен за все це, кохана!

Полюбивши, зробив я цим самим лиш тее,
Що робили усі — від раба до султана

І скажу: здивування великого гідний,
Хто від чар жіночок на коліна не стане.

Почувши таке, брати вкрай здивувалися і стали говорити проміж себе про те, що цюому іфритові ведеться ще гірше, ніж їм. І це їх заспокоїло. Вони відразу ж залишили дівчину й повер-

нулись до міста царя Шагріяра. Ввійшовши до палацу, він повідрубував голови своїй жінці, невільницям та рабам.

І надалі цар Шагріяр приводив до себе на ніч незайману дівчину і, забравши в неї вінок, вранці велів убивати її. Так тривало три роки. В місті зчинився гвалт. Батьки почали тікати зі своїми дочками, і тут не залишилося вже жодної дівчини, придатної до шлюбу. Аж ось настав той день, коли цар Шагріяр, за своїм звичаєм, наказав вазірові привести йому нову дівчину, і той шукав, шукав її, але так і не зміг знайти. Тож подався він, розгніваний і зажурений, додому, боячися гніву царя.

І мав той вазір дві молоденькі дочки, напрочуд стрункі, сповнені тонкої краси й чарівності. Старшу звали Шагразада, молодшу — Дуньязада. Старша прочитала багато книг — це були літописи, життя давніх царів, легенди й перекази про далеких предків. Кажуть, що вона збрала тисячу книг про глибоку минувшину різних народів та багатьох поетів. Отож вона, Шагразада, спитала батька:

— Що з тобою, татку? Я бачу, ти чимось заклопотаний і зажурений. Про це хтось із поетів писав:

Скажи сумному: «Не журись!
Не вік печаль триває,—

Минають радощі життя,
І смуток теж минає»

І тоді батько розповів дочці про той клопіт, якого завдав йому цар.

— Ради Аллаха, татку,— вигукнула Шагразада,— віддай мене заміж за царя, і тоді я або залишуся жити, або стану викупом за дочок мусульман і врятую їх від нього.

— Заклинаю тебе Аллахом, не наражайсь на цю смертельну небезпеку! — сказав батько.

— Але ж так має бути! — мовила Шагразада.

Тоді батько спорядив її і відвів до царя Шагріяра.

А перед тим Шагразада намовила свою сестру, щоб та має зробити:

— Я покличу тебе, і ти весь час будеш при мені в царській опочивальні і, коли побачиш, що цар уже набувся зі мною в постелі, скажи: «Сестро, поговори з нами, розкажи нам що-небудь, аби швидше минула ця ніч». Тоді я розповім щось, завдяки чому, з ласки Аллаха, настане наше визволення.

І ось вазір привів до царського палацу свою дочку Шагразаду. Побачивши його, цар зрадив.

— Маєш те, що мені потрібно? — спитався він у вазіра.

— Так,— відповів той.

І Шагріяр захотів відразу ж оволодіти Шагразадою, але вона почала плакати, і він спитав її:

— Що з тобою.

— О царю, в мене є менша сестра, і я хочу попрощатися з нею.

Тоді цар послав по Дуньязаду. Прийшовши до сестри, та привіталася, міцно обняла її й сіла біля ложа в ногах.

Коли Шагріяр взяв у Шагрази вінок і вони стали бесідувати, Дуньязада сказала:

— Ради Аллаха, прошу тебе, сестричко, розкажи нам щонебудь, аби швидше минула ніч.

— З великою охотою й радістю, якщо дозволить наш найясніший цар.

І Шагріяр, що мучився безсонням, охоче погодився послухати якусь оповідку.

НІЧ ПЕРША

КУПЕЦЬ ТА ІФРИТ

— Дійшло до мене, о щасливий царю-государю,— почала свою розповідь Шагразада,— що жив колись один вельми заможний купець, який вів велику торгівлю, об'їздивши багато країн із кінця в кінець. Якось він вирядився в одну з них по борги, і стало йому дуже жарко. Він сів під деревом, дістав із торби шматок хліба та фініки й почав підобідувати. З'ївши фінік, він викинув кісточку — і перед ним з'явився здоровенний іфрит з мечем у руці. Підступив він до купця й каже:

— Вставай, вражий сину, я зараз уб'ю тебе, як ти убив мою дитину!

— Та як же я убив твою дитину? — питає купець.

— Коли ти з'їв фінік і викинув кісточку, вона лупонула моїй дитині в груди і враз убила її,— відповів іфрит.

Купець заплакав і, сказавши: «Вручаю свою долю Аллахові!», вивів такого вірша:

Небезпека і спокій — то долі дві днини.

А печаль та ще ясність — життя дві частини.

Знаю: доля ворожа до беззів сановних

Так скажи тим, хто хоче нас брати на кпини:

Чи ж не бачиш, як вихор, подувши скажено,
До землі пригинає міцні деревини?

Бачиш труп он на хвилі гойдається в морі,
А в глибинах безодні сховались перлини!

Якщо долі рука раз зі мною погралась —
То людський гнів тривкіший — пече він щоднини

Так багато на небі світил тих сіяє, та лиш
Сонце й місяць затемнення мають одміни

Скільки в світі дерев є. зелених чи висхлих,
Але тільки на плідні летять каменини.

Поки добре живеться на білому світі —
Не страхаймося зла і лихої години.

— Послухай, іфрите,— сказав далі купець,— я маю багато боргів, дружину, дітей, заставлені речі. Тому дозволь піти додому, щоб повіддавати людям позичене, а потім, під Новий рік, я повернуся сюди, і тоді роби зі мною, що хочеш.

Джин повірив купцевій клятві й відпустив його. Той повернувся до своєї країни, залагодив усі свої справи, повіддавав, що кому належало віддати, і розповів дружині й дітям про те, що з ним трапилось. І вони заплакали, а разом з ними і їхні родичі. Купець заповів сім'ї майно, пожив іще вдома до кінця року, а потім, узявши під пахву саван, попрощався з сім'єю, сусідами, усіма родичами й вирушив у дорогу.

Прийшовши під Новий рік на те саме місце, купець сів і заплакав. Коли це підходить до нього літній чоловік з газеллю. Шейх привітався до купця, побажав йому довгого життя і запитав:

— Чому ти сидиш сам у цьому місці — пристановищі джинів?

Купець розповів йому, що сталося в нього з джином. Шейх здивувався надзвичайній чесності цього чоловіка та його чудній пригоді.

— Клянусь Аллахом, брате мій, я не залишу тебе, поки не побачу, що буде в тебе далі з цим іфритом,— сказав під кінець шейх і присів поруч з купцем, який щораз більше впадав у відчай.

Тим часом до них підійшов другий шейх з двома чорними мисливськими собаками, привітався й запитав, чому вони сидять у цьому пристановищі джинів. І вони розповіли йому вже відому нам пригоду. Не встиг цей присісти, як раптом до них наблизився третій шейх з мулом. Він привітав їх, і на його запитання вони розповіли, чому сидять тут (а в повторенні немає користі, друзі мої), і він підсів до них. Коли вони отак розмовляли, зненацька зчинилася курява, і серед пустелі здійнявся величезний смерч. Не встигла курява розвіятись, як із неї виник той самий страшний джин з іскрометними очима й оголеним мечем у руці. Він підійшов до них, вихопив із гурту купця і крикнув:

— Уставай, я вб'ю тебе, як ти вбив мою дитину, найдорожчу для мене у світі!

І зарідав купець, три шейхи теж заплакали, залементували, заголосили. Та раптом перший шейх підвівся, поцілував іфритові руку і сказав:

— О джине, окрасо всіх джинів! Якщо я розповім тобі історію про те, що трапилось у мене з цією газеллю, чи подаруєш ти мені третину крові цього купця?

— Так,— відповів іфрит.

РОЗПОВІДЬ ПЕРШОГО ШЕЙХА

— Так от, іфрите,— почав перший шейх,— оця газель — дочка мого дядька. Одруживсь я з нею, коли вона була ще зовсім юна, і прожили ми разом близько тридцяти років, але не мав я від неї дітей. Тому взяв наложницю, яка подарувала мені гарного, мов повен місяць, сина. Був він уже величенький — минав йому тоді якраз п'ятнадцятий рік — як довелось мені одного разу поїхати з товаром у далеке місто. А моя дружина — оця газель, котра ще змалечку навчилася чаклувати й ворожити, обернула мого хлопця на теля, а невільницю, його матір,— на корову й віддала їх пастухові.

Коли я по тривалім часі повернувся додому й запитав про сина та його матір, моя жінка сказала мені:

— Невільниця твоя померла, а син утік. Куди — я не знаю.

Прогорював я рік у сльозах та журбі. І ось настало свято жертвоприношення. Я послав по пастуха і звелів йому привести для жертви вгодовану корову, і він доставив мені таку корову (а то ж була моя наложниця, яку зачарувала ця газель, коли мала ще людську подобу).

Я підтикав поли, взяв ножа й підійшов до корови, щоб зарізати її. Вона заревіла щосили й зарідала. Я відступився від неї, віддав ножа пастухові, і той зарізав її, потім обідрав, але не було на ній ні жиру, ні м'яса,— тільки шкура та кістки. Я пошкодував, що забив цю корову, й віддав усе, що залишилося від неї, пастухові, а сам звелів йому привести вгодоване теля. І він привів мого зачарованого сина. Коли теля побачило мене, воно обірвало мотузки, підбігло до мене, стало лашитися й плакати. Я розчулився й сказав пастухові: «Приведи мені корову, а його залиш!..»

Але тут Шагразаду застав ранок, і вона перервала дозволена розповідь. А її сестра вигукнула:

— Що може бути краще, вишуканіше, приємніше й солодше за твою розповідь!

— Куди там цьому до того, що я могла б розповісти вам наступної ночі, якби найясніший цар помилував мене і я залишилась би жива,— сказала Шагразада.

«Клянусь Аллахом, я не уб'ю її, поки не почую закінчення цієї розповіді»,— запрягнувся в душі Шагріяр. Він іще пообні-

мався з Шагразадою. Потім пішов до дивану вершити державні справи. А коли вазір прийшов до царя із саваном під пахвою і той нічого йому не сказав, то він дуже здивувався. Закінчивши своє урядування, Шагріяр відразу ж подався до своєї опочивальні.

НІЧ ДРУГА

— Докінч свою розповідь,— попросила Дуньязада сестру.

— З любов'ю й задоволенням, якщо дозволить найясніший наш цар,— відповіла Шагразада.

— Отож, щасливий царю,— повела далі свою розповідь Шагразада,— дійшло до мене, що коли шейх побачив, як заплакало теля, його серце змилювалося, і він сказав пастухові: «Залиш теля в череді».

— Все це діялось на очах у моєї дружини,— розповідав шейх джинові (а той уважно слухав і дуже дивувався),— то вона сказала мені:

— Заріж теля, воно ж вгодоване!

Але я був не в силах зробити цього й віддав теля пастухові. Той узяв його й пішов.

Наступного дня сиджу я вдома, коли ж це приходять до мене пастух та й каже:

— Саїде мій, я зараз розповім щось на радість тобі, мені ж хай буде винагорода за приємну звістку!

— Гарзд! — погодився я.

— Так от слухай, добродію мій,— почав розказувати пастух,— є в мене дочка, котра ще змалечку знається на ворожінні. Отож учора, коли ти дав мені теля і я прийшов з ним додому, дочка, побачивши його, затулила руками обличчя й заплакала. Потім засміялася й каже: «Ой, ой, татку, що це ти вже водиш мені незнайомих хлопців?» — «Де ж вони, ті хлопці? — питаю я.— І чому це ти плачеш та смієшся?» А вона й каже мені: «Оце теля, що з тобою,— зачарований син нашого господаря купця, а зачарувала його разом з його матір'ю купцева жінка. Ось чому я й сміялася. Плакала ж тому, що його матір зарізав його ж таки батько». Я не повірив і, ледве дочекавшись ранку, прийшов ось із цим до тебе.

І тоді, без вина сп'янілий від великої радості, яка охопила мене, подався я разом з пастухом до його дому. Там мене привітала його дочка й поцілувала мені руку. Теля ж підійшло до мене й почало лашитися.

— То правда, що ти говориш про теля? — запитав я пастухову дочку.

— Авжеж, саїде, це твій син, частина душі твоєї.

— Якщо ти визволиш його,— сказав тоді я,— відаю тобі всю худобу і все майно, які зараз у руках твого батька.

Вона посміхнулась і каже:

— Саїде мій, немає в мене жаги до багатства, я зроблю це, якщо ти, по-перше, одружиш свого сина зі мною, а по-друге, дозволиш зачарувати ту, котра зачарувала його. Я мушу ув'язнити її, бо інакше вона відомстить мені.

І сказав я, о джине, пастуховій дочці:

— А понад усе, що ти просиш, бери ще й усю худобу та майно, які зараз у руках твого батька. Що ж стосується дочки мого дядька, то її кров доступна зараз для всіх.

Тоді дівчина взяла миску, наповнила її водою, почаклувала над нею і побризкала нею теля, примовляючи: «Якщо Аллах створив тебе телям, залишайся ним, якщо ж ти зачарований, то, за велінням великого Аллаха, набудь своєї властивої подобі!»

І раптом теля здригнулося й обернулось на людину. Я кинувся до сина й вигукнув:

— Заклинаю тебе Аллахом, розкажи мені, ради Аллаха, що зробила з тобою й твоєю матір'ю дочка мого дядька?

І він підтвердив те, що говорила пастухова дочка.

— Сину мій,— сказав я,— Аллах послав нам ту, котра врятувала тебе й повернула тобі людське життя.

Після цього, джине, я оженив сина на пастуховій дочці, а вона зачарувала дочку мого дядька, обернувши її на цю газель. Потім я прийшов сюди, побачив ось цих людей, і вони розповіли мені про те, що скоїлося з цим купцем. Тож я й сів, цікавий знати, що буде далі. Оце й усе, що я хотів розповісти тобі, о джине.

— Оповідка твоя дивовижна,— сказав іфрит,— дарую тобі третину купцевої крові.

РОЗПОВІДЬ ДРУГОГО ШЕЙХА

І тоді підвівся другий шейх, той, що був з двома мисливськими собаками, та й каже іфритові:

— Отож аби ти знав, володарю джинів, що ці два пси — мої брати. Наш батько залишив нам після своєї смерті по тисячі динарів на кожного. Тож я відкрив свою крамницю і став торгувати. Один з моїх братів поїхав кудись на торг, і не було його цілий рік. Потім він повернувся без нічого.

— Чи не казав я тобі, брате, що не треба нікуди їздити? — сказав я йому.

— Таку, брате, долю послав мені великий і всемогутній Аллах,— відповів він мені й заплакав.— Я знехтував твою пораду й залишився тепер без нічого.

Тоді я пішов із ним до крамниці, а потім у лазню, одягнув його в найкращу одіж і сказав йому:

— Брате мій, щоразу в кінці року я, підрахувавши прибуток від моєї крамниці, ділитиму його порівну між мною й тобою.

Тож коли при наступному підрахунку виявилось, що прибуток становить дві тисячі динарів, то я, восхваливши великого Аллаха, дуже зрадив і поділив між нами ці гроші порівну. І так тривало довгенько, аж поки обом моїм братам не захотілось помандрувати. І мене вони кликали з собою, але я відмовлявся.

— Що ви деінде набули такого, чого не зміг би я придбати у своєму місті? — питавсь я їх.

Вони сердились, але я не піддавався. І ми ще рік залишалися вдома, торгуючи в своїх крамницях. Одначе вони весь час наполягали: поїдемо та й поїдемо. Але я не погоджувався.

Так збігло шість років, аж поки вони таки не впросили мене їхати з ними.

— Давайте, браття мої, підрахуємо наші гроші,— сказав я.

Підраховали, і виявилось, що маємо шість тисяч динарів.

— Зробімо, браття мої, так,— порадив я,— закопаймо половину цих грошей у землю, і в разі трапиться з нами щось лихе, то кожен з нас, повернувшись додому, матиме по тисячі динарів.

— Слушна думка! — погодилися брати.

Я закопав три тисячі динарів, а решту розподілив між нами — по тисячі динарів кожному.

Ми спорядилися, найняли корабель, наладнували його та й відчалили. Пливли цілий місяць, поки не прибули до одного міста. Продали там свої товари, доставши зиск по десять динарів на штуку. Збиралися вже відпливати, як зустріли на узбережжі одну жінку-невільницю. Вона поцілувала мені руку й запитала:

— Чи маєш ти, саїде, милість і ласку?

— Так,— відповів я.

— О саїде, одружися зі мною й візьми мене до своєї країни. Дарую тобі себе, зласкався наді мною. Я — з тих, хто вміє добре віддячувати за милість та ласку. І хай не дивує тебе мій вигляд.

Її слова запали мені в душу, і з волі великого й всемогутнього Аллаха моє серце полинуло до неї. Я взяв дівчину, одяг її, влаштував їй на кораблі гарне ложе, піклувався про неї і поважав її. Потім ми вирушили далі в подорож, і я палко покохав її. Не розлучався з нею ні вдень, ні вночі, через неї зовсім відокремивсь від братів. А в них виникли ревності й заздрість до мого багатства та моїх розмаїтих товарів. Усі їхні думки були спрямовані тільки на гроші. Отож змовились вони убити мене й скористатися моїм добром, і шайтан потурав їм у цих зазіханнях. Підкралися, коли я спав з дружиною, і скинули мене в море. Прокинувшись, моя дружина здригнулась і, обернувшись на іфритку, винесла мене з моря на острів. Потім на деякий час вона зникла, а вранці повернулась до мене й сказала:

— Я — твоя дружина, яка волею великого Аллаха винесла тебе з моря і врятувала від смерті. Знай, що я, джинія, прийшла до тебе, і серце моє покохало тебе. Я вірю в Аллаха та його Посланця — мир душі його й Аллахове благословення! Я прийшла до тебе в тому вигляді, в якому ти мене побачив, і ти одружився

зі мною. І от я врятувала тебе, потопаючого. Але я розгнівилась на твоїх братів — їх неодмінно треба убити.

Почувши таке, я здивувався, подякував їй і сказав:

— Що ж до вбивства моїх братів, то не треба цього! — І я розповів їй про те, що було в мене з ними.

— Цієї ночі я полечу до них, потоплю їхній корабель і знищу їх,— сказала вона.

— Ради Аллаха, не роби цього! Адже сказано: «Досить із злодія й того, що він вчинив». Як би там не було, але вони ж мої брати.

— А я таки вб'ю їх,— наполягала джинія.

Нарешті я вмовив її. Потім вона полетіла й віднесла мене на дах мого будинку. Вдома я дістав те, що закопав у землю. Потім відкрив крамницю, побажавши людям миру, і накупив товарів.

Якось увечері, прийшовши з крамниці, я застав удома цих двох собак, прив'язаних біля дверей. Побачивши мене, вони поскоплювалися, заплакали і вчепилися за мене.

— Це твої брати,— сказала мені дружина.

— Хто ж це вчинив з ними таке? — запитав я.

— Я послала по свою сестру,— сказала дружина,— і вона зробила з ними таке. Визволяться вони не раніше, як через десять років.

Тож я оце й прийшов сюди, до сестри моєї дружини, щоб вона визволила їх після того, як вони пробули в такому стані десять років. Тут я побачив ось цього купця, і він розповів мені про свою пригоду. Тож я оце й залишився тут, аби побачити, що буде з ним далі. Ось і вся моя розповідь.

— Дивовижна придибенція,— сказав джин.— Я дарую тобі третину крові цього купця.

І тут підвівся третій шейх — власник мула — і сказав джинові:

— Я розповім тобі історію ще дивовижнішу за попередні, а ти подаруй мені решту купцевої крові та його злочину.

— Гарзд,— відповів джин.

РОЗПОВІДЬ ТРЕТЬОГО ШЕЙХА

— О султане, проводирю всіх джинів,— почав шейх,— цей мул був моєю дружиною. Одного разу я відправився в подорож і повернувся лише через рік уночі й застав удома свою жінку в ліжку з чорним рабом. Вони розмовляли, бавилися, сміялися, цілувались і тішились. Побачивши мене, вона кинулась до мене з глеком води, промовила щось над нею і, побризкавши мене цією водою, промовила: «Зміни свій вигляд і набудь собачої подобі!» Я одразу ж став собакою, і жінка витурила мене з дому. Я вийшов за ворота і побрів навмання, аж поки не опи-

нився біля м'ясникової крамниці. Почав гризти там кістки. Запримітивши це, м'ясник узяв мене й повів до своєї домівки. Коли його дочка побачила мене, то відразу ж закрила своє обличчя й вигукнула:

— Навіщо ти, батьку, приводиш у дім мужчину і входиш із ним до нас?!

— Де ж тут мужчина? — запитав господар.

— Цей пес, — відповіла вона, — чоловік, якого заворожила його жінка, і я можу визволити його.

— Заклинаю тебе Аллахом, дочко моя, — заблагав батько, — визволь його!

Дівчина взяла глек з водою, промовила щось над ним, побризкала з нього трохи на мене й сказала:

— Вийди з цієї личини й набудь колишньої подоби!

І я знову став людиною. Потім поцілував дівчині руку й попросив її:

— Зачаруй мою дружину так само, як вона зачарувала мене.

Дівчина дала мені трохи води й сказала:

— Коли вона спатиме, покропи її цією водою, і вона обернеться на те, що ти скажеш.

Я застав удома жінку сплячою, покропив її принесеною водою і сказав: «Перевернися зі своєї подоби на мула!» І ось вона тепер мул, якого ти, султано, перший серед царів джинів бачиш на власні очі.

Коли третій шейх закінчив свою розповідь, джин аж затремтів від збудження й подарував йому решту купцевої крові.

Але почало вже благословлятися на світ, і Шагразада перервала дозволена розповідь.

— О, яка солодка, гарна, вишукана і приємна твоя розповідь! — озвалась Дуньязада.

— Куди там цьому до того, про що я розповіла б вам наступної ночі, якби цар помилував мене і я залишилася б жива, — сказала Шагразада.

— Клянусь Аллахом, — вигукнув цар, — я не вб'ю тебе, поки не дослухаю твою розповідь до кінця, бо вона дивовижна!

Решту ночі цар і Шагразада провели в любовях¹.

¹ Далі переходи від однієї ночі до другої випущено, оскільки гут подаються вибрані твори.

ПРИГОДА У ВОВКА З ЛИСИЦЕЮ

Замешкали колись вовк та лисиця разом ув одній норі. Прожили вони так якийсь час, одначе вовк гнобив подругу. І ось одного разу почала вона усовіщати його, щоб він не був такий лютий та перестав кривдити її.

— Якщо ти й далі поводитимешся так зухвало,— мовила лисиця,— то може статися, що Аллах віддасть тебе в руки людей — створінь підступних, лукавих та фальшивих. Хапають вони птахів з повітря і риб з моря, розбивають гори й переносять їх — і все їм удається завдяки їхній хитрості та ошуканству. Отож не забивай живності, роби все по справедливості, без насильства та хтивості, щоб не було потім каяття. Клянуся, так буде ліпше для твого життя.

Проте вовк зневажив лисичину пораду.

— Яке ти маєш право розп'якувати про великі й поважні справи?! — скартав лисицю вовк і так ударив її, що вона впала, знепритомнівши.

А коли очутилась, усміхнулася до вовка й попросила вибачити їй за те, що вона тут лихословила, і такий вірш промовила:

Ой, невільно прогрішила — знаю!
Не матиму вже я блаженства раю!

Тож не мстися, бачиш: гірко каюсь
І простить принижено благаю!

Вовк прийняв вибачення лисиці, стлумив гнів і сказав їй:
— Не говори про те, що тебе не стосується, вищому за себе, та ще й без шаноби, аби не почула чогось такого, що було б тобі не до влодоби.

— Слухаю і корюся,— відповіла лисиця,— я унікатиму всього, що тобі неприємно. Бо, як кажуть мудрі: «Не говори того, про що тебе не питають, і не відповідай, як тебе до того не спонукають. Займайся своїм ділом і не лізь у чужі справи ради забави. Не давай також поради злим, бо вони тобі відплатять лихим».

Усміхнувся вовк на лисичину мову, але в душі готував їй каверзу й постановив собі: «Треба якось ізжити її зі світу». Лисиця ж терпляче зносила вовкові знущання і говорила собі в душі: «Пиха й брехня — то згуба, хто до них вдається, швидко вріже дуба. Бо ж каже приповідка: «Гордий — втрачає, невіглас — на каяття приречений, а той, хто боїться — безпечений». Справедливості дотримуються благородні, а гарні звичаї — Богові вгодні. Я хитрістю втну таку штуку, що цей зух одразу спустить дух».

Вовкові ж сказала:

— Володар прощає своєму рабові й дивиться на нього незлим оком, якщо той припуститься гріха ненароком. А я всього лише твоя раба і завинила перед тобою, самовільно даючи тобі поради. Та коли б ти тільки знав, як дошкулив мені твій удар, навіть слон би не витримав його. А проте я не скаржусь на біль, якого ти мені завдав, позаяк зазнала радості завдяки йому. Бо хоч і вельми дошкулив він мені, але наслідок його корисний. Сказав же один мудрець: «Удар учителя лише спочатку дуже прикрій, але стає солодкий накінець».

— Відпустив я тобі твою провину,— мовив вовк,— і вибачив помилку, але застерігаю тебе про небезпечність моєї сили. Отож піддайся моїй владі, бо ж знаєш уже, як може окошитись мій гнів на тому, хто стає мені на заваді.

Лисиця шанобливо поклонилась йому і промовила:

— Нехай же Аллах дарує тобі довге життя! І щоб ти завжди долав своїх ворогів без докору совісті та каяття!

Надалі лисиця боялася вовка і підлещувалась до нього, була з ним чемна й послужлива.

Невдовзі подалась лисиця пожитися на виноградник і побачила проломину в мурі. Одначе це видалось їй підозрілим, і вона подумала: «Неспроста виникла тут ця діра. Сказано ж бо: «Хто бачить яму і не обминає її, а підходить до неї, той сам накликає на себе біду й наражається на погибель». Адже відомо, що декотрі люди ставлять серед виноградника опудало лисиці, а перед ним — миску з виноградом для того, щоб, побачивши це, якась лисиця підійшла до тамтої й попала в пастку. Гадаю, що за цим проломом криється якийсь підступ. Кажуть: «Обереж-

ність — половина мудрості». Отож треба пильненько розвідати цей отвір і роздивитися, чи немає там якогось сільця, вскочивши в яке, матимеш рахубу. Не піддамсь я спокусі на згубу».

Сказавши це, лисиця підійшла до отвору, понишпорила довкола сторожко й заглянула крізь нього до виноградника. А там була велика яма, яку викопав господар, щоб заманювати в неї звірів, котрі нищили йому виноград. На ямі лисиця побачила блаженський настил і відсахнулася вбік, промовляючи: «Хвала Аллахові за те, що вбереглася, і сто кольок сатані! Хай вскочить у цю яму вовчисько, що отруєє життя мені. Отоді виноградник буде мій, і настануть дні мої ясні».

Лисиця повеселішала, закинула голову, голосно засміялась і проказала, наспівуючи:

От якби вовчисько лютий
Та в яму звалився!
Ну й намучилась я з ним,
Бодай він вдавився!
Була би я при здоров'ї,
А він би розбився!
Виноградник тоді цей
Для мене б лишився!

Закінчивши вірш, лисиця подалася хутко назад, до своєї нори, а коли прийшла, сказала вовкові:

— Поталанило тобі, щасливцю. Аллах дав тобі доступ до виноградника, усунувши всі перешкоди. Нехай же Аллах наділить тебе легкою здобиччю і багатою поживою!

— А як же воно вчинилося — те, про що ти кажеш? — спитався вовк.

— Заскочила я в виноградник, — сказала лисиця, — і застала там хазяїна мертвого, а навколо, бачу, — лози пишні, на яких красуються стиглі грона розкішні.

Повірів вовк тому, що розповіла лисиця, і закортіло йому лагоминки. Отож подавсь він у виноградник, дійшов до згаданої проломини. Спокуса ласощів геть засліпила його. Лисиця ж лягла, наче мертва, але вся була в напруженні, молячись, щоб він уже йшов скоріше, проказала такого вірша:

Не дуже рвись до Лейли, погамай своє бажання, —
Не одного вже згубило таке пожадання

А коли вовк підійшов до діри, лисиця озвалася до нього:

— Заходь, заходь до виноградника, не мусиш уже трудитися над подоланням загороди! Аллах тобі допоміг, щоб ти не завдав собі клопоту, силу поберіг та не завдав собі шкоди.

І рушив вовк прямо, намірившись увійти до виноградника, та, коли ступив на середину настилу над ямою, шугонув у пастку. А лисиця розвеселилася, і така її радість опала, що вона заспівала:

Я мучилась, неначе на вогні,
Та доля усміхнулася мені.

Чого жадала — маю нині я,
Минулися нещастя нависні.

У пастці сіроманець хай сидить —
Не вилізти йому із западні!

Звільнився виноградник — і тепер
Мої щасливі тут настали дні.

Потім заглянула до ями й побачила там вовка, що плакав зі страху та жалю до себе. Заплакала разом з ним і лисиця, а вовк підвів голову й запитав:

— О хитра лисице, плачеш ти зі співчуття до мене?

— О ні! — відповіла лисиця, — клянусь іменем Того, хто втрутив тебе до цієї пастки, плачу я над тим, що твоє минуле життя було таке довге, і бере мене жаль, що не впав ти в таку яму раніше. Бо якби це сталося ще до того, як ми з тобою спізналися, то мала б я спокій і легше б мені жилося... Але все одно я дожила до тієї хвилини, коли лютий племінь у твоїх очах ізгас і пробив твій смертний час.

— А щоб тобі добре було, злая лисичко, — мовив нібито жартома вовк, — піди до моєї матері й сповісти їй про те, що мене спіткало. Може, їй вдасться врятувати мене.

— Твоя велика жадібність і ненажерливість привели тебе до загибелі, — відповіла лисиця. — Ти ж бо впав у яму, з якої не зможеш вилізти! Хіба ж ти, дурний вовче, не знаєш, що каже прислів'я: «Хто не думає про наслідки своїх починань, той не уникне тяжких поневірянь».

— О хитра лисице, — мовив вовк, — ти виявляла до мене прихильність, запобігала моєї дружби й боялась моєї великої сили. Не покладай же на мене гніву за те, що я тобі вчинив, бо ж той, хто, будучи сильним, вибачає, сподобляється Аллахової нагороди. Ось що каже поет з такої нагоди:

Немає місця для добра? А ти знайди!
Добро — лиш посади — зійде завжди.

Хоч все позиточне зростає довго,
Та матиме врожай, хто дбає про сади.

— О вовче, з-поміж хижаків найтемніший і з-посеред усіх диких звірів найдурніший, — відказала сіроманцеві лисиця. — Хіба ти забув про свої гордощі, пиху та зарозумілість? Зневажав ти обов'язки дружби, поведився зі мною якнайгірше і нехтував сказане ось у цьому вірші:

Біди не чини, бо й тобі ненароком
Тобою сподіяне вилізе боком.

Образа надовго у серце заходить,
І прагне покривджений ока за око

— О хитра лисице, — не припиняв своїх усовіщань вовк, — не випоминай мені давніх провин, бо від благородних очікують

прощення. Добрий вчинок належить до найбільших скарбів. Як гарно говорить про це поет:

Спіши добро робити для людей,
Не зупиняючись на півдорозі,
Тому що це священне благодійство
Не завше ти чинити будеш в змозі.

І вовк безперестанку принижувався перед лисицею.

— Може, тобі вдасться щось придумати, що врятувало б мене від згуби? — канючив сіроманець.

— О вовче, лукавий, облесливий і зрадливий, — відповіла лисиця, — не сподівайся, щоб я принесла тобі порятунок, це ж бо за твої підлість і безчестя віддарунок.

Потім вона, вишкіривши зуби, зареготала і віршем до нього проказала:

Вже-зась обманювать мене,
Не докоряй і не клени,
Отож не вимагай даремно, —
Що посіяв — те й пожни.

І мовив вовк лисиці:

— О найлагідніша з-посеред диких звірів, я певен, що ти не залишиш мене в цій ямі!

Виклавши це, він почав ридати і крізь сльози вірші проказувати:

Ти, друже, руку помічну мені давав,
Без тебе довелось би йти мені в старці.
Щоразу, ледве я в тяжку потраплю скруту,
Твоя правиця — вже в моїй руці.

— О враже немудрий, — відказала сіроманцеві лисиця, — який же ти став зараз влізливий, лагідний та догідливий, а досі ж як високо була задерта твоя морда, і аж розпирали тебе зарозумілість, зверхність та осатанілість. Тож тільки зі страху перед твоєю лютістю була я твоєю приятелькою, не через твою ласку підлещувалась я до тебе. Тепер же тебе охопив страх перед тим, що доля помстилася тобі покаранням щонайгіршим. — І далі промовила до нього віршем:

Ти, враже, все життя своє прожив в омані,
Тож знай, що завжди дістає катюга по заслуді.
Тепер спізнаєш ти і горе, і невдачу,
Сконаєш одиноко у пекельній тузі

— Лисице, — звернувся до неї вовк, — все одно ти лагідна, тож не говори мовою ворожості й не дивись на мене її оком, і моїй біді не радій отак з підскоком, а будь вірна клятві, як раніше обіцяла в наші щасливі дні, поки є ще можливість щось зробити на поміч мені! Отож піди й принеси мені поворожку, прив'яжеш її кінець до чогось міцного, а другий даси мені, щоб я

міг ухопитися за нього. І, може, в такий спосіб вирятуєш мене з халепи, в яку я оце вскочив. Не треба таїти на мене злоби, а я віддам тобі усі свої скарби.

— Багато ти вже набалакав такого, що не дасть тобі вибавлення. Тож не сподівайсь од мене допомоги і пригадай собі, як підло ти раніш поводився та як зрадливо й підступно до мене ставився. Ось невдовзі заб'ють тебе тут каменюками! Отож знай, що душа твоя покине цей світ, іщезне з нього й подасться в геєну огненну — ой погана ж ця обитель, якої не мине жоден гнобитель!

— О хитра лисице,— мовив вовк,— повернись на стежу приязні й покинь лихі вимовляння та докори. Пам'ятай, що коли хтось врятує якусь істоту і збереже їй життя, то це все одно, що він зберіг би всім сущим створінням буття. Не поведуться злостиво, бо мудреці відраджують від цього. А хіба може бути більше зло, ніж те, що я сиджу в ямі, охоплений смертельним страхом, і чекаю погибелі, не маючи змоги врятувати душі своєї, в той час, як ти могла б вибавити мене від біди цієї.

— Агій, мурло ти неотесане,— відказала йому лисиця,— твої гарні слова й нікчемні наміри викликали в мене згадку про сокола та його пригоду з куріпкою.

— І що ж то була за пригода в сокола й куріпки? — спитався вовк.

— Так от слухай,— почала розповідати лисиця.— Зайшла я одного разу до виноградника, щоби поласувати гронами, і побачила там сокола, котрий намагався впіймати куріпку. Ось-ось мав уже вхопити її, але вона втекла, шугонула до свого гнізда й заховалася в ньому. А сокіл летів за нею, вигукуючи: «Та й дурненька ж ти, я оце побачив тебе на землі, голодну, й змилюстивився над тобою, зібрав зернят і хотів був ухопити тебе, щоб ти поїла їх. А ти втекла від мене, і я не можу витлумачити собі цього інакше як твоєю нерозважливістю. Але ти все ж таки вийди, візьми зерно, що я приніс, і з'їж його на здоров'я!»

Коли куріпка почула це, то повірила соколові й вийшла до нього. Він же загнав у неї свої пазури й притиснув її до землі. І тоді куріпка мовила: «То оце і є те зерно, що ти, як хваливсь, приніс для мене зі степу та ще й сказав: «З'їж його на здоров'я!»? Ти збрехав мені! Отож нехай Аллах перетворить моє тіло в твоїй пельці на смертельну отруту!»

І тільки-но сокіл ізжер куріпку, відразу ж пір'я на ньому настовбурчилося, він обезсилів і впав мертвий. Отож знай, вовче,— провадила далі лисиця,— що хто копає на свого ближнього яму, той сам у неї впаде. Ти перший повівся зрадливо щодо мене.

— Облиш балачку,— озвався вовк,— і перестань розказувати тут усілякі байки та докоряти мені тим поганим, що я робив раніше. Досить з мене того нещастя, яке мене тепер спостигло. Попав я у такі тарапати, що й ворог став би мені спів-

чувати, а що вже казати про друга! Вигадай щось таке, завдяки чому я міг би врятуватись, поможи мені! А якщо при тому наткнешся на якісь перешкоди, то пам'ятай, що приятеля в такім ділі не зупиняють ні найтяжчі труднощі, ні будь-яка наруга, він навіть ладен і на смерть наразитись, рятуючи друга. Мовиться ж бо, що приятель турботливий та догідний кращий, ніж брат рідний. І якщо тобі вдасться визволити мене і я врятуюсь, то, їй же Богу, придумаю для тебе багато способів уберегтися від сільських хазяїв та інших ворогів. Та ще, крім того, навчу тебе надзвичайних підступів, завдяки яким ти проникатимеш до найурожайніших виноградників і без будь-яких страхів та загроз ласуватимеш розкішними гронами з лоз. Отож будь добра і призна.

— Як же гарно говорили мудреці про таких недорікуватих, як ти,— відповіла йому, сміючись, лисиця.

— А що ж такого кажуть мудреці? — запитав вовк.

— А кажуть вони,— відказала лисиця,— що в того, хто має грубе тіло, груба й душа, і далеко йому до розуму, ближчий він до глупства. То правда, придуркуватий ошуканцю, слушно мовиш: друг повинен подбати про врятування свого друга, але поясни мені, хоч тобі й бракує розуму, як я можу вважати тебе своїм другом при твоїй зрадливості? Ти важиш на мене як на приятельку, а я — твій ворог. Якби ти міг мислити, то зрозумів би, що ці слова б'ють, мов каменюка, і дошкульніші вони, ніж удар стріли із лука. Що ж до твоїх запевнень, ніби ти придумаєш для мене всілякі способи, що правитимуть мені за щит, і що навчиш мене хитрощів, завдяки яким я зможу діставатись до врожайних виноградників і ласувати гронами,— то чому ж ти, зрадливий ошуканцю, не придумаєш, як зарадити самому собі, і яка ж я далека від того, аби повірити тобі. Коли ти хоч і без тями, але знаєш, до якого способу вдатися, то використай його для себе, щоб вилізти з цієї ями. Але я прошу Аллаха, аби він не дав тобі такої можливості. Отож подумай, глупаче, чи маєш сам для себе якийсь спосіб для врятування, а потім берись помагати комусь іншому. Воістину ти нагадуєш мені того чоловіка, який, занемігши, прийшов до одного недужого, слабого на ту ж саму хворобу, що й цей, аби здоровити його, й сказав йому: «Хочеш, я вилікую тебе від цієї болячки?» — «То чому ж ти не почав лікування з самого себе?» — запитав господар, і той залишив його. Оце й ти, вовче, такий самий. Отож сиди в ямі до кінця й чекай свого рішення!

Почувши таке від лисиці, вовк зрозумів, що не може він важити на поміч з її боку, і заплакав над собою, приказуючи: «Як же недобре я поведився! Але якщо Аллах врятує мені життя, то не використовуватиму я більше своєї переваги над слабшими, накину на себе рядюгу й осяду на якійсь горі, славлячи Аллаха найвищого й очікуючи в тривозі на покару його. Покину диких звірів і допомагатиму бідним людям, а також тим, котрі воюють за віру!» І далі він бідкався отак та плакав.

Почувши покiрну вовкову мову, яка свiдчила про те, що той запрагнув вiдвернутися вiд дикунства та пихи i стати на праведний шлях, лисиця перейнялася свiвчуттям i милосердям до нього. Аж пiдскочила вона вiд радостi й стала на краю ями, а потiм сiла на заднi лапи й спустила хвоста в яму. Вовк ухопився за нього i затягнув лисицю до себе. I як лисиця опинилася разом з ним у пастцi, сказав їй:

— О безжалiсна тварюко, як ти могла зловтiшатися своєю перемогою надi мною, коли ж досi ми дружили i ти була пiд моєю владою? Отож-бо й на тебе вiдразу впало покарання й ти попала до цiєї ями! Кажуть же мудреци: «Якщо хтось ганить свого брата за те, що той ссе суку, то ссатиме її сам!» Як же слушно мовив поет:

Якщо спаде на вас лиха година,
На iнших теж таке чигає повсякчас.

Зловтiшникам скажите: «Схаменiться!
Що з нами сталось, не мине i вас».

Потiм вовк сказав лисицi:

— Я мушу вбити тебе, щоб ти не бачила, як убиватимуть мене!

«Ой лишенько,— подумала лисиця,— i треба ж було менi попасти в западню до цього душогуба! В такому становищi обман i хитрiсть можуть стати у пригодi. Кажуть же в народi: «Жiнка для слушного моменту трима свої клейноди», або: «Сльоза менi придасться, я нею скористаюсь пiд час нещастя». Отож якщо я не придумаю якогось пiдступу проти цього жорстокого звiрюки, то не уникнути менi смертельної муки. Як влучно сказав поет — творець такої штуки:

Живи облудою -- тепер така пора,
Що один одного тайком пiдстерiга.

Вдавайся у пiдступнiсть i в оману,
Бо тiльки це тобi допомага.

Зривай плоди, якщо ж їх не дiстанеш,
Скуштуєш ти жорсткого вiвсюга».

А потiм лисиця мовила до вовка:

— Не спиши вбивати мене, о мужнiй дикий звiре, !оважний, сильний та вiдважний, бо можеш пошкодувати про це! Але якщо постриваєш та уважно вислухаєш, що я тобi скажу, то довидаєшся про мiй замир. Якщо ти поспiшиш i вiдразу вб'єш мене, то що з цього матимеш? Загинемо тут обое, та й годi.

— О хитра ошуканко, як же ти гадаєш, ми можемо врятуватися, що просиш, аби я вiдстрочив твою смерть? Скажи менi, що ти маєш на думцi?

— Щодо намиру, який я хочу здiйснити, то ти обов'язково повинен щедро винагородити мене. Чула бо я твої присягання i розкаювання в дотеперiшнiх злочинах, чула я також твої бiдкання над тим, що не мав ти ранiше свiвчуття i цурався доб-

рих учинків. Була я свідком того, як заприсягався ти, що, коли позбавишся цієї біди, то перестанеш шкодити ближнім, відмовишся від споживання винограду та інших фруктів, житимеш у покорі, відітнеш собі пазурі, одягнеш рядюжку й возноситимеш молитви Аллахові найвищому. Змилосердилась отож я над тобою, хоч раніше ти й прагнув моєї загибелі. Коли ото я почула про твої жалі та про те, що ти дав обітницю стати на праведну стежу, якщо б тебе врятував Аллах, то захотілось мені витягти тебе з ями, і спустила я хвоста тобі, щоб ти вчепився за нього й виліз нагору. Але ти, я бачу, не відмовився од своїх повадок, залишився таким самим хижим та лютим, як і раніше, і шукав порятунку не в доброті, а так шарпонував мене за хвіст, що я подумала, душа з мене вискочить. І тепер сиджу разом з тобою ось тут, у цьому пристановищі погибелі й смерті. А тільки одне може врятувати мене й тебе від смерті — якщо послухаєшся, врятуємось обоє. Потім же ти повинен виконати те, в чому пририсягався, отоді і буду я твоїм другом.

— А що ж то воно за штука, до якої ти хочеш удатися? — запитав вовк.

— Підіймись і випростайся,— сказала лисиця,— а я вилізу тобі на голову, щоб дістатись краю ями. А як вискочу з неї, піду й принесу щось, аби ти зміг учепитися і також видобутись нагору.

— Не довіряю я твоїм словам,— відповів вовк,— бо, як кажуть мудреці: «Хто виявляє довір'я там, де має жити ненависть, той робить дурницю; хто вірить тому, котрий на те не заслуговує, той буде обманутий, а хто вдається до випробування вже випробуваного — тому можна лише поспівчувати. І хто не бачить різниці між різними обставинами і не поступає так, як вони того вимагають, і до всього підходить з одною міркою, той мало матиме щастя, більше — нещастя». Тож слушно мовить поет:

Кажі усе, що слина принесе,—
Безглуздя називають розумом ясним.

Гірке розчарування тих чекає,
Що добрі до людей, бо вірять їм.

А ось слова іншого:

Не допевняйся глузду — і засягнеш спокою,
Живи так, ніби шойно ти проснувся.

Привітно, з усмішкою ворога стрічай,
Таємно ж бій готуй, щоб той не схаменувся.

І ще іншого:

Найнебезпечніший тобі — поплічник твій,
Всіх стережись, а друзів — то найпаче
Добра від долі ждати — легкодухість,
На гірше сподівайся, небораче.

— Підозри не завжди гідні похвали,— відповіла лисиця.— Доброзичлива ж думка належить до цнот благородних, вона відганяє побоювання. Треба тобі, вовче, щось придумати, як видобути з цієї ями, аби ми обоє врятувалися. Це буде краще, ніж коли б ми обоє загинули тут. Тож облиш погані думки й ненависть. Якщо поставишся до мене прихильно, то з цього може виникнути дві речі: або я принесу тобі те, за що б ти міг учепитися й вилізти звідси, або обману тебе: сама врятуюся, а тебе залишу тут. Але це виключене, оскільки я боюся, що буду покарана за зраду в такий же самий спосіб, як і ти. Каже ж бо прислів'я: «Вірність вірадна, а зрада відразна». Через те треба, щоб ти повірив мені, бо я добре знаю приречення долі. Отож не треба нехтувати цією можливістю нашого порятунку, справа надто нагла, щоб і далі розбалакувати про неї.

— Не дуже я довіряю твоїй вірності,— мовив вовк,— але знаю, що ти собі гадаєш, і що хочеш урятувати мене, позаяк упевнилася в моєму каятті. Отож я міркую собі: якщо правду говорить лисиця, то виправить зло, яке вчинила, а якщо бреше, то покарає її за це Аллах. Тож прислухаюсь до твоєї поради. Якщо ж обманеш мене, то спричиниш цим свою загибель.

Промовивши це, вовк устав і випростався, дозволяючи лисиці вилзти йому на плечі. Сягнувши в такий спосіб краю ями, вона вискочила нагору і впала, знепритомнівши. А вовк гукнув їй з ями:

— Не забудь же про мене, приятелько моя, поможи мені!

Усмінулась на це лисиця й зареготала, а потім озвалась до вовка:

— Ой сліпаче ж ти, я тільки тому потрапила до твоїх рук, що вирішила пожартувати й насміятися з тебе. А причина цього була ось яка. Коли я почула, як ти каєшся, опали мене веселощі, і я затанцювала з радості. Отоді й звиснув на якусь мить мій хвіст у яму, а ти шарпнув мене так, що я впала вниз. Потім же Аллах звільнив мене з твоїх лап. Чому б то я прагнула твого порятунку, коли ти належиш до зграї шайтана? Так от знай: вчора мені приснилося, що я танцювала на весіллі. Розповіла я це одному тлумачеві снів, і він сказав мені, що я матиму клопоти, але вибавлюся з них. А тепер бачу — здійснився мій сон, попала в твої лабета і вирвалася з них. Ти ж знаєш, засліплений недоріко, що я твій ворог, тож як ти міг важити на мою поміч, на те, що я врятую тебе після тих мерзенних слів, які я почула від тебе? Скажи на милість, навіщо б я мала рятувати тебе? Кажуть же мудреці: «Смерть злочинця — спокій для людей і очищення для землі». Якби я не боялася, що, дотримуючись вірності, я змушена буду зазнавати від тебе кривд, дужчих за біль зради, то з певністю зробила б щось для того, аби врятувати тебе.

Почувши, що каже лисиця, вовк із розпачу вкусив себе за лапу. Потім почав лагідненько усовіщати лисицю, але намарне. І нарешті сказав тихим голосом:

— Увесь ваш лисячий рід належить до тих, що мають найсолодший язик і найкраще вміють жартувати. То, власне, був жарт з твого боку, але не кожна година підходить для забави й жарту!

— Глупаче,— відповіла лисиця,— існує в жартах межа, якої жартуючий не переступає. Не сподівайся також, що Аллах дозволить тобі здобути владу наді мною, якщо вже він раз урятував мене від твоїх лабет.

— Ти мусиш постаратися врятувати мене,— сказав вовк,— в ім'я дружби й братерства, що існували між нами досі. І якщо ти це зробиш, я щедро винагороджу тебе.

— Мудреці кажуть,— відповіла йому лисиця,— «Не братайся з дурним і безсовісним, бо він обезчестить тебе і не додасть тобі хвали. Не братайся також з брехливим, бо, коли той відкриє в тобі достоїнства, то замовчить їх, а коли знайде вади, роздзвонить про них. На все є засоби, тільки не на смерть, все можна виправити, окрім поганої вдачі, від усього можна вибавитися й допомогтися волі,— тільки не від приречень долі». А відносно винагороди, що її, як обіцяєш, я матиму від тебе, то нагадуєш ти мені в цьому змію, котра втекла від заклинателя. Та гадюка була дуже перестрашена, і один чоловік, побачивши її в такому стані, запитав: «Що з тобою сталось?» — «Я втекла від заклинателя, і він шукає мене,— відповіла змія.— Якщо врятуєш мене й заховаєш у себе, я щедро відплачу тобі, і ти зазнаєш від мене багато добра!» Отож чоловік, спокусившись зиском і марячи про винагороду, заховав змію у торбу свою. А коли заклинатель пройшов уже повз них, прямуючи далі своєю дорогою, і небезпека для гадюки минула, чоловік сказав їй:

— То де ж моя винагорода? Врятував же я тебе від того, чого ти боялась і від чого намагалася втекти!

— Скажи, в яку кінцівку, в яке місце тебе вкусили? — озвалась гадюка.— Знай-бо, що ми, змії, не знаємо більшої винагороди за цю.

Промовивши це, змія вкусила того чоловіка, і він помер. Ти, глупаче, для мене, що ота гадюка, яка так підло повелася з чоловіком, котрий врятував її. Хіба ж ти не чув такого вірша:

Не вір людині тій, яку колись образив,
Не думай, що в душі вона тебе простила.

Бо у змії хоча м'які і ніжні звої,
І лагідна вона, отруту ж затаїла

— О лисичко-сестричко, що так гарно говориш і гарні міні робиш,— промовив вовк,— нехай тобі не здається, що я зовсім уже немічний, нічого з себе не становлю і що люди не тремтять переді мною. Ти ж знаєш, що я нападаю на садиби і нищу виноградники, отож роби, що я тобі наказав, будучи твоїм господарем, і стій переді мною, як невільниця перед володарем!

— Не маєш ти, телепню, розуму,— відповіла йому лисиця,— і прагнеш речей неможливих. Справді я дивуюсь твоїй глупоті

й нахабству, з якими наказуєш мені, щоб я слугувала тобі й стояла перед тобою так, ніби я невільниця твоя. Але ось незабаром ти побачиш, що з тобою станеться. Камінням розсадять тобі голову і виб'ють твої хижі ікла.

Потім лисиця вибігла на горб, що підіймався над виноградником, і стала голосно гукати людей, що були тут. Вона кричала не вгаваючи, аж нарешті люди побачили її і побігли сюди. Вона ж виждала, доки вони наблизилась до тієї ями, в якій сидів вовк, а потім повернулася і втекла. А люди заглянули до ями і, побачивши в ній вовка, почали кидати в нього великими каменюками. І лупили його камінням, били киями й кололи гострими списами, аж поки сіроманець не спустив дух. Потім вони пішли. А лисиця повернулася до ями, стала над місцем згуби вовка й, побачивши його неживого, струснула радісно головою і виповіла вірша цього:

Життя забрала доля в сіроманця,
Душа відлинула від нього непутяща.

О як же хтів мене ти, вовче, погубити!
Але злі наміри твої зійшли пінащо.

Звалившись в яму, впав ти у безвихідь,
І над тобою смерть розкрила пашу.

І надалі лисиця залишилась у винограднику сама, почувачись тут царицею. Отака-то лучилась пригода у вовка з лисицею.

РИБАЛКА Й ІФРИТ

Жив у прадавні часи старий рибалка з жінкою та трьома дітьми. І хоч був він убогий, але мав звичай закидати свою сіть лише чотири рази на день. Подався він якось опівдні до моря, поставив на березі свій кошик і, підібравши поли, зайшов у воду й закинув сіть. Зачекав, поки вона встановиться, зібрав у руку шворки й незабаром відчув, що снасть обважніла, потягнув з усієї сили, але вона не піддавалася. Тоді він вийшов на берег, забив кілка і, прив'язавши до нього шворки й роздягнувшись, став пірнати довкола сіті на дно, аж поки не витягнув її. Зраділий, виліз на берег, убрався й налагодивсь уже було вибирати улов, та раптом побачив у порваній снасті дохлого осла. Засмутився рибалка й вигукнув: «Тільки Аллах високий, великий має спромогу і силу!» І подумав: «Воістину дивовижний дарунок послало мені Провидіння!» А потім проказав такий вірш:

Тобі все клопоти одні — набридливі, немилі...
Та ти ті клопоти облиш, бо житимеш не ними.
Ось — море, а до нього йде рибалка, певний цілі,—
Рибалити під світлами небесними нічними
На нього хлюпають у морі раз за разом хвилі,
Але дарма: йому весь час лиш сіть перед очима.

Отак провівши ніч усю при цім нехитрім ділі,
Несе на шворках рибу він гірляндами живими.

Продасть цю рибу він отим, що спали в льолі білій,
І тим, що тішились теплом під ковдрами м'якими...

Хвала Творцю! Одним він годить, інших же обходить —
Здобувається одними, споживається ж другими.

Потім він сказав собі: «Нумо до роботи! Усміхнеться мені доля, якщо буде на те великого Аллаха воля». А далі промовив:

В терпіння облачись, коли спітка тебе невдача,
Нічого ліпшого не зробиш ти тоді для себе.

Рабам не скаржся — доброго огудиш перед тими,
Котрі ніколи добрості не виявлять до тебе.

Звільнивши снасть від осла, рибалка забрів у море і, мовивши: «Во ім'я Аллаха», знову закинув сіль. Вичекавши, поторсав її і відчув, що вона ще важча, ніж перше, і ще дужче зав'язла в морі. Подумав, звичайно, що то риба; зачепивши повороззя за кілок, він роздягся, заліз у воду й мордувався там, аж поки вивільнив снасть і витягнув її на берег. Але цього разу видобув з неї великого глека, повного піску й мулу. Тоскно стало на душі в рибалки, і він промовив:

Я щастя подався шукати у світ.
Та де ж воно? Зникло, лишивсь тільки слід.

Я сіль витягаю порожню, невдаха,
Хоча й покладаюсь на волю Аллаха

А скільки тих мудрих в багні опинилось!
А скільки в Плеядах дурних розплодилось!

Він викинув глека, почистив снасть і, закликаючи на поміч Аллаха, знову побрів у море і втретє закинув сіль. А коли невдовзі витягнув її, то побачив у ній лише якісь череп'яні уламки, кістки й черепашки. Тепер він уже по-справжньому занепавав духом і промовив:

На хліб насущний ти не годен заробляти
Ані талантом, ні пером,— хоч і навчивсь писати.

Доля така: ти не вільний вершити ділами.
Чари? Знання? Ні, не те покеровує нами.

Щастя? Чи доля? Та все ж від Аллаха залежить.
Хтось лиш в халупі, а інші — в палацах і храмах!

Долі мінливість гнітить та схиляє порядних,
Підлі й негідні ж ідуть уперед з кулаками.

Смерте, до мене прийди! Бо життя — препаскудне:
Сокіл — в болоті, а гуси — вгорі косяками.

Гідний і в бідності — чесно по правді живе.
Підлий — у підлості все загібає руками.

Птиця зі сходу на захід кружляє над світом,
Хтось на землі — все й без руху хапає зубами.

Потім він підняв голову до неба й почав благати: «О великий Аллах, ти знаєш, що я кидаю сіть лише чотири рази на день. Уже закидав тричі, і все даремно. Пошли ж мені, о Всевишній, нарешті пожиток!»

І з іменем Аллаха на вустах ще раз закинув сіть. Перегодя поторгав її, але не здужав витягти: знову вона зачепилася за щось там на дні. «Тільки Аллах має спромогу і силу!» — вигукнув рибалка. І промовив:

Ах, тьху на життя, бо лихий в нього знак
Лиш горе й нещастя зазнав я, бідак

Як вранці безхмарне життя у людини —
Увечері смерть її вчепить на гак.

А люди колись і про мене питали:
«Він дуже щасливий?» — і чули: «А так!»

І знову довелось йому роздягатися, залазити в воду й морочитися із сіттю. Витягнувши її з моря, він знайшов у ній бронзовий дзбан, чимось наповнений і запечатаний свинцем, на якому був відбиток персня пророка нашого Сулеймана ібн Дауда — мир душам їхнім! Побачивши дзбан, рибалка зрадів. «Продам його на базарі мідників, — подумав він. — Така штука коштує не менше десяти динарів золотом!» Потім рибалка, зваживши посудину на руці, відчув, що вона важка. «Ану подивлюсь, що там», — подумав він і, діставши ніж, заходився коло свинцевої пробки. Відіткнувши, рибалка перекинув жбан, але, на превелике його здивування, звідти нічого не полилося. Тоді він поклав посудину на землю й став розгойдувати її туди-сюди, й раптом з неї пішов дим, стелячись по землі та здіймаючись високо в небо, під самі хмари. Вийшовши весь, дим скупчився знову, стиснувся, струснувся й перетворився на іфрита з головою у хмарах і ногами на землі. Голову мав, як купол, руки мов вила, ноги — ніби корабельні щогли, рот — немовби печера, зуби наче каміння, ніздрі — немов труби, очі — два вогні, а волосся стирчало дротом, і весь він був похмурий, гидкий.

Коли рибалка побачив це страховисько, в нього затремтіли жижки й зацокотіли зуби, пересохло в роті, і він нічого вже не бачив перед собою. А іфрит, помітивши його, вигукнув:

— Немає бога, окрім Аллаха, а Сулейман — його пророк! О ти, пророче Аллаха, не вбивай мене! Я не буду більше перечити твоєму слову й сваволити проти тебе!

— О мариде, — промовив рибалка, — ти звертаєшся до Сулеймана. Але ж минуло вже тисяча вісімсот років відтоді, як помер Сулейман, а ми живемо напередодні кінця світу. Розкажи мені про себе, що з тобою сталось. Як ти опинився в цьому жбані?

— Немає бога, окрім Аллаха! — прорік іфрит. — Радуйся, о рибаче!

— Чим же ти мене порадуєш? — запитав рибалка.

— А тим, що в цю ж мить уб'ю тебе в найлютіший спосіб, — відповів іфрит.

— За таку погрозу, о шейху іфритів, ти гідний позбавитися захисту Аллаха! — вигукнув рибалка. — О проклятий, за віщо ж ти маєш убивати мене, чого ти зазіхаєш на моє життя, коли я витягнув тебе з дна моря на сушу й визволив із жбана?

— Загадай, якою смертю хотів би ти померти, — наполягав на своєму іфрит.

— Чим же я завинив?! — крикнув у розпачі рибалка. — За віщо так відплачуєш мені?

— Ось послухай мою історію, рибаче, — мовив іфрит.

— Говори, та покоротше, а то моя душа вже в п'яти пішла, — сказав рибалка.

— Так от знай же, рибаче, — почав іфрит, — що я — один із джинів-віровідступників, які ослуhalися Сулеймана, сина Дауда — мир їхнім душам! І Сулейман послав по мене свого вазіра Асафа ібн Барахю, і той силоміць привів мене, упокореного, до нього. Коли я став перед Сулейманом, він прикликав собі на допомогу Аллаха і запропонував мені прийняти істинну віру й підкоритись його владі, але я відмовився. Тоді він звелів принести оцей жбан і, запроторивши мене до нього, запечатав його свинцем, на якому відбив одне з найвеличніших імен Аллаха, а потім, за його наказом, джини кинули цю посудину зі мною в море. Просидівши там сто років, я поклявся в душі зробити навіки багатим того, хто звільнить мене. Минула друга сотня років, під час яких я говорив: тому, хто визволить мене, я відкрию земні скарби. Але ніхто не рятував мене. Коли пройшло наді мною ще чотириста років, я сказав: «Тому, хто мене витягне звідси, я сповню три його бажання». Але ніхто не прийшов мені на порятунок. І тоді я запалав лютим гнівом і заприсягся: того, хто мене вирятує, я вб'ю, давши йому можливість самому вибрати, в який спосіб позбавити його життя. Ось ти мене звільнив, і я питаю тебе, яку тобі смерть заподіяти?

На цю мову рибалка сказав у розпачі:

— О диво! І треба ж було мені оце витягти тебе на світ Божий. Увільни мене від смерті — і Аллах тебе увільнить, — сказав він іфритові. — Не губи мене, то й тобі Аллах дасть владу над тим, хто захоче тебе загубити.

— Твоя смерть неминуча, — відповів іфрит, — кажи, як тебе стратити.

— Пощади мене в нагороду за те, що я визволив тебе, — ще раз попросив рибалка, злякавшись видимої смерті.

— Але ж я і вбиваю тебе саме за те, що ти мене визволив.

— О шейху іфритів, — змолвився рибалка, — я зробив тобі добро, а ти хочеш мені відплатити злом. Тож не бреше приповідка з оцього вірша:

Ми з добрим до них, в них же — зле для відплати, —
Поводяться, ніби лихі супостати

Хто хоче до злого щось добре додати,
Той буде подяку гієнину мати

— Не чіпляйся за життя, смерті не відвернути! — заволав іфрит.

А рибалка подумав: «Та це ж лише джин, а я ж таки людина, яку Аллах обдарував найдосконалішим розумом. Ось я вже придумав, як погубити його хитрістю й розумом, поки він вигадує, як погубити мене підступністю й злобою».

— Моя смерть справді неминуча? — спитав він іфрита.

— Так,— відповів той.

— Заклинаю тебе найвищим іменем, вибитим на персні Сулеймана ібн Дауда,— мир їхнім душам! — чи скажеш ти мені правду, коли я тебе запитаю про щось?

— Так, питайся, тільки коротко! — відповів іфрит, затремтівши при згадці найвищого імені.

— Ти кажеш, що був у цьому жбані, а в ньому ж навіть твоя рука чи нога не помістяться,— сказав рибалка.— То як же ти весь помістився там?

— То ти не віриш, що я був у жбані?! — вигукнув іфрит.

— Я ніколи тобі не повірю, аж поки не побачу тебе там на власні очі,— відповів рибалка.

Іфрит затремтів і обернувся на дим, який спершу повис над морем, а потім скупчився й поволі став заходити до жбана. Коли він опинився там, рибалка миттю вхопив свинцеву пробку з печаттю, заткнув нею жбан і загорлав до іфрита:

— Вибирай, якою ти смертю помреш! Клянусь Аллахом, я кину тебе в море, побудую собі тут будинок і нікому, хто прийде сюди, не дам ловити рибу, казатиму: «Тут сидить іфрит, котрий кожному, хто його витягне, пропонує вибрати собі смерть, якою він негайно має загинути».

Відчувши себе ув'язненим, іфрит спробував вийти із жбана, але його міцно тримала там печатка Сулеймана. Він побачив, що рибалка перехитрив його, і сказав:

— То ж я просто пожартував з тобою.

— Брешеш, ти найнікчемніший і наймерзенніший із-поміж іфритів! — закричав рибалка й поніс жбан до моря.

— Ні, ні! — лементував іфрит.

— Так, так! — казав рибалка.

Тепер уже іфрит присмирнів і спитав лагідно:

— Що ж ти хочеш удіяти зі мною, рибаче?

— Кину тебе в море,— твердо сказав той,— якщо ти вже просидів там тисячу вісімсот років, то я змушу тебе пробути там аж до Судного часу. Чи не казав я тобі: «Пощади мене, то Аллах пощадить і тебе, не вбивай мене, бо Аллах і тебе вб'є!» Але ти не послухався і хотів будь-що погубити мене, тож Аллах віддав тебе в руки мої, і я обманув тебе.

— Випусти мене, і я тебе щедро винагороджу,— сказав іфрит.

— Брешеш, проклятий! — вигукнув рибалка.— Ми з тобою подібні до вазіра царя Юнана і хакіма Рубана.

— А хто вони такі, вазір царя Юнана і хакім Рубан? — запитав іфрит.

РОЗПОВІДЬ ПРО ЦАРЯ ЮНАНА ТА ХАКІМА РУБАНА

— Так от слухай, іфрите, — почав рибалка. — За давніх-предавніх часів, у сиву давнину, жив у місті персів і в краю руманів цар на ймення Юнан. Був він багатий та можновладний, мав велике військо і всяких там охоронців. Але на тілі в нього була проказа, проти якої виявились безсилими знахарі й лікарі. Цар вживав усілякі мікстури й порошки, натирався мазями, але ніщо не допомагало йому, ніхто не міг його зцілити. Та одного разу до міста царя Юнана прибув знаменитий старий лікар, хакім Рубан. Він читав книги грецькі, перські, візантійські, арабські, сірійські, розумівся на медицині й звідарстві, на рослинах, свіжих і сухих травах, знав, чим вони корисні, чим шкідливі, вивчав філософію і всі інші науки.

Незабаром по прибутті до міста хакім узнав про хворобу царя, якою випробовував його Аллах, і про те, що ніхто з лікарів і вчених не може допомогти йому. Дізнавшись про це, хакім негайно взявся до роботи, не спав цілу ніч, а коли настав ранок і засяяло, заблищало сонце, він убрався в свою найкращу одіж і направився до царського палацу. Допущений в царські покої, він обцілував перед Юнаном землю і в гарних, доладних виразах привітав царя, побажавши йому вічної слави і благоденства, а потім відрекомендувався і сказав:

— О царю, до мене дійшла звістка, що ти слабуєш, і ніхто не може дібрати помічного способу лікування. Але я зцілю тебе, царю, і при тому не буду ні поїти тебе ліками, ані намащувати мазями.

— Як же це ти вхитришся зробити?! — вигукнув здивований цар. — Клянуся Аллахом, якщо ти мене уздоровиш, я обдарую милостями тебе, твоїх дітей і внуків, дам тобі всього, чого ти забажаєш, будеш моїм приятелем і трапезуватимеш за моїм столом.

Потім цар подарував хакімові почесний одяг і ласкаво побесідував з ним.

— То ти справдівилікуєш мене, не вдаючись до мікстур і мазей? — перепитав цар хакіма.

— Так, явилікую тебе в інший спосіб, — запевнив царя хакім.

— О лікарю, коли ж то буде? — мовив Юнан. — Приспіши цю поміч, мій дорогий!

— Слухаю й корюся! — відповів хакім.

Потім він пішов у місто, найняв будинок і переніс туди книги і весь свій скарб. Далі заходивсь коло зілля та ще якихось ліків, поклав їх у пустотілу ручку, котру приладнав до кня-битки для гри у м'яча, і з цим кием подався до царя.

Обцілувавши навколо нього землю, сказав, щоб він пішов на плац грати в м'яча. Не встиг іще цар зі своїм почтом прибути

на плац, як там уже чекав на нього Рубан. Він подав цареві кия і сказав:

— Тримай його за оцю ручку й ганяй ним м'яча та витягуйсь гарненько, аж поки не впрієш увесь; ліки через руку перейдуть на все тіло. Тоді кінчай гру і йди до лазні, викупайся й лягай спати. Після цього будеш здоровий. От і все.

Цар Юнан узяв від хакіма кия, міцно стиснувши його руків'я, а потім сів на коня і, наздогнавши кинутого поперед нього м'яча, з усієї сили вдарив його. І так гасав по майдані й підбивав м'яча, що аж упрів, і ліки з руків'я кия почали входити в його тіло. Нарешті хакім сказав йому, що настав уже час вертатись до замку і йти в лазню. Цар відразу ж повернувся додому й наказав усім, хто був у лазні, повиходити звідти, щоб самому скупатися. Лазню негайно звільнили — і лазебники та постільники враз забігали один поперед одного, щоб якнайкраще прислужитися цареві. Цар добре вимився в лазні, а потім пішов до замку й ліг спати. Ось що було з царем Юнаном.

Що ж до хакіма Рубана, то він повернувся до свого помешкання і провів там ніч. А тільки-но настав ранок, він подався до царя і попросив дозволу побачитися з ним. Коли йому дозволили, він увійшов і, поцілувавши перед царем землю, продекламував заздоровне слово на його честь:

Шляхетності батьком назвуть — веселишся,
А скажуть про іншого так — засмутишся.

Промінний твій лик пійму ночі розсіє,
Біду прожене і принадить надії

Лице твоє радістю сяє в промінні,
Хоч час і похмурий і дні безгомінні,

Достачити милості й блага ти здатний,
Мов хмара, що дощ пролива благодатний,

Отож без вагання, геть-чисто, до решти
Так щедро добро своє всім роздаєш ти.

Коли хакім скінчив читати вірші, Юнан устав зі свого трону і, обійнявши Рубана, посадовив його коло себе і подарував йому розкішний почесний одяг.

Як цар вийшов з лазні й побачив, що тіло його стало чисте, мов біле срібло, й виразки зовсім зникли, його охопила така несказанна радість, що аж груди йому розпирало від щастя. А вранці Юнан прийшов до дивану й сів на троні, оточений придворними й вельможами, прибув тоді до нього й хакім Рубан. Тут же було накрито столи розкішними стравами, і цілий день тривала учта; цар увесь час бесідував з Рубаном. А коли настала ніч, дав йому дві тисячі динарів, крім почесного одягу та інших коштовних дарунків, посадив його на свого бойового коня й відпустив додому. А сам усе ще дивувався своєму виздоровленню: «Цей хакім лікував зверху мене і нічим не мастив. Клянусь Аллахом, це справжня мудрість. Я мушу обласкавити, осипати щедрами його, залишити при собі назавжди!»

Радуючись здоров'ю свого тіла, цар Юнан щасливо провів ніч; а коли вранці зійшов на трон і перед ним стали державні вельможі, а справа і зліва посідали вазіри й еміри, він знову забажав побачити Рубана. Той увійшов і поцілував перед тронном землею, а цар піднявся й посадовив його поруч себе, і вони цілий день провели разом — говорили, трапезували. А як настала ніч, Юнан звелів видати Рубанові п'ять почесних одежин, а також тисячу динарів, і хакім, сповнений вдячності до царя, направився додому.

Але був у царя один дуже паскудний вазір — гидкий виглядом, скупий, злий, зітканий із самої заздрості. Так ось коли цей вазір побачив, що цар наблизив до себе хакіма Рубана і так щедро обласкав його, він тяжко позаздрив йому й затаїв на нього зло. Адже мовиться: ніхто не вільний від заздрості, або: несправедливість таїться в серці, сила ж її виявляє, а слабкість приховує. Отож наступного ранку, коли цар знову ввійшов до дивану в оточенні свого почту, оцей самий вазір підступив до нього й, обцілувавши перед ним землю, сказав:

— О царю наших часів! Ти — той, під чиєю милістю я виріс, і я маю для тебе дуже важливу пораду й осторогу. Якби я приховав їх від тебе, то був би сином перелюбства. Якщо ти мені звелиш, то я тобі скажу.

І цар, якого занепокоїли слова вазіра, запитав його:

— Що ж то за поради?

— О благородний царю,— промовив вазір,— ще древні казали: «Хто не думає про наслідки своїх діянь, тому доля не друг». І я бачу, що ти, царю, ступив на хибний шлях, коли до свого ворога, що жадає кінця твого панування, виявляєш таку велику милість, безмежну повагу й так необачно наблизив його до себе. Я боюся за тебе, о царю!

Стривожившись і змінившись на обличчі, цар запитав вазіра:

— Про кого це ти говориш, на кого натякаєш?

— Якщо ти спиш, прокинься! — відказав вазір.— Ідеться про хакіма Рубана.

— Схаменись, нещасний, що це ти верзеш?! — обурився цар.— Таж це мій ліпший друг, він мені найдорожчий з-поміж усіх людей, бо ж вилікував мене якоюсь штукою, давши її мені в руку, зцілив мене від недуги, що проти неї безсилями виявились лікарі. Та рівного йому не знайти в наш час ніде — ні на сході, ні на заході, а ти говориш про нього таке. Від сьогоднішнього дня я призначаю йому утримання — тисячу динарів на місяць, але якби я навіть розділив з ним ціле царство своє, то й цього було б мало. І я гадаю, що все це ти наговорюєш лише із заздрощів до цього чоловіка. Домагаєшся його смерті, щоб я опісля розкаювався, як розкаювався цар Ас-Сіндбад, убивши свого сокола.

— Пробач мені, о владарю часу, а як то було? — запитав вазір.

РОЗПОВІДЬ ПРО ЦАРЯ АС-СІНДБАДА

— Розказують, Аллах же то ліпше відає,— почав Юнан,— що був один цар у Персії, котрий любив гулянки, мандри й полювання. Виховав собі доброго сокола і не розлучався з ним ні вдень ні вночі,— весь час тримав його на руці і завжди брав із собою на полювання. Виготовив для нього золоту чашку, яку почепив йому на шию, і поїв його з неї. Одного разу в покої до царя раптом увійшов головний сокольничий і сказав:

— О владарю часу, пора вирушати на лови.

І цар наказав готуватись до полювання. Зібралися. Цар узяв сокола на руку, й вони вирушили. Їхали, їхали, аж поки не досягли розлогої долини. Розкинули там сіть для ловлі звірів, і в неї незабаром попалася газель. Цар тоді крикнув:

— Тільки-но хто пропустить газель — уб'ю.

Коли мисливці зовсім уже звузили сіть довкола тварини, вона раптом підійшла до царя і, стоячи на задніх ногах, передні склала на грудях, неначебто ладналась поцілувати землю перед царем. Він схилився до неї, а вона стрибнула через його голову й помчала в пустелю. Обернувшись до своїх дружинників, цар помітив, що вони переморгуються між собою.

— Що це означає? — спитав він вазіра.

— Тож вони з приводу твоєї погрози, що буде вбитий той, хто пропустить газель.

— Клянуся своєю головою,— вигукнув цар,— що я переслідуватиму її, доки не зловлю!

І погнався услід за газеллю. Вона кинулась у хащі, тоді цар випустив на неї сокола, і той бив крильми по її очах доти, поки не осліпла вона й не очманіла. Тоді над'їхав цар і приголомшив газель дубцем, а коли вона впала, спішився й дорізав її; потім, оббілувавши звірину, причепив шкуру до луки сідла. А тим часом настала вже обідня година, і в палючих пустельних хащах не можна було знайти води. Цар відчув спрагу, і кінь захотів пити. І тоді цар, поникавши довкола, побачив дерево, з котрого текла якась густа, неначе масло, рідина. Цар, що був у рукавицях, зняв із сокола чашку і, наповнивши її тією рідиною, поставив перед собою, але сокіл раптом ударив по ній крилом і перекинув її. Тоді цар узяв чашку і вдруге наповнив її тим, що стікало з дерева. Він подумав, що сокіл хоче пити, й поставив перед ним чашку, але сокіл знову вдарив по ній крилом і перекинув. Розгніваний цар утретє наповнив чашку й поставив її перед конем, але сокіл там само перекинув посудину.

— Нехай же покарає тебе Аллах, капосний пташе! Ти позбавив мене питва, коня і самого себе! — вигукнув розгніваний цар і, вдаривши сокола мечем, відрубав йому крила.

І тоді птах став піднімати голову, показуючи цареві на верхівку дерева: поглянь, мовляв, туди. Цар звів очі й побачив на дереві змію, отрута якої стікала вниз по дереву. І цар дуже бідкався, що марно відрубав соколу крила. Сів на коня і, взявши

газель, поїхав додому. Там віддав здобич кухареві, сказавши: «Візьми й засмаж», а сам присів на трон із соколом на руці. Та раптом птах закричав і впав мертвий, а вбитий горем цар аж застогнав, каючись, що загубив сокола, тоді як той урятував його від загибелі. От і все, що було з царем Ас-Сіндбадом.

Вислухавши розповідь царя Юнана, вазір сказав:

— О ясновельможний царю, що ж поганого зробив мені хакім? Я не зазнав від нього ніякого зла і кажу все це лише з жалості до тебе, що ти не загинув, як той вазір, що кував лихо проти сина свого царя.

— І як це було? — спитав цар Юнан.

РОЗПОВІДЬ ПРО ПІДСТУПНОГО ВАЗІРА

— Так от послухай, ясний володарю,— почав вазір.— Один цар мав сина, що дуже любив полювання й лови, і куди б той не відлучався з дому, його, за велінням батька, завжди супроводжував вазір. Він угледів великого звіра і сказав юнакові:

— Ось тобі і звір, іди на нього.

Царевич помчав і зник з очей, сховався від нього в пустелі і звір. І мисливець розгубився, не знаючи, в який бік податися, та раптом побачив дівчину, що сиділа при дорозі і плакала.

— Хто ти? — спитав її царевич.

— Я дочка одного індійського царя. Була в пустелі, упала з коня, задрімавши, відбилась від своїх і заблудилася.

Царевич перейнявся співчуттям до дівчини і взяв її з собою, посадовивши на коня позад себе. Коли вони проїздили повз якийсь оазис, дівчина сказала:

— Мій саїде, маю злізти за потребою.

Царевич допоміг їй зіскочити з коня, і вона пішла до оазису. Дівчина затрималась, а царевич ждав-ждав та й пішов слідом за нею. І раптом побачив, що вона — лихий дух гуль! Царевич чув, як та говорила до своїх малят:

— Діти, я привела вам сьогодні жирненького хлопця!

— Ах, мамуню,— заячали вони.— Давай його хутчій сюди, ох і наїмося ж ми сьогодні!

Почувши таке, царевич збагнув, що загине, і так перелякався, аж коліна йому затремтіли. Він повернувся до коня, вийшла й гуль і, завваживши, що він якийсь наче переляканий, труситься, спитала:

— Чого ти злякався?

— Я маю ворога і боюсь його,— відповів царевич.

— А хвалився мені, що ти син царя,— нагадала йому гуль.

— Так,— сказав царевич.

— То чого ж ти не задобриш свого ворога грошима? — спитала гуль.

— Він не вдовольниться грошима, а тільки моїм життям,— відказав царевич,— і тому боюся за себе, хоч я й невинний.

— Якщо ти справді невинний,— промовила гуль,— вдайся за поміччю до Аллаха, і він захистить тебе від ворога і від зла, якого ти боїшся.

Тоді царевич звів очі до неба й почав молитися:

— О, ти, що можеш зглянутися на прохання того, хто попав у біду, й усуваєш зло, о Боже, допоможи мені уберегтись від мого ворога й відверни його від мене. Воістину ти всемогутній!

Почувши цю молитву, гуль зникла, а царевич прибув до свого батька й розповів йому про вчинок вазіра; і цар покликав його і убив.

І якщо ти, царю, довіришся цьому хакімові, він уб'є тебе в найлютіший спосіб. Той, кого ти обдарував, приголубив і наблизив до себе, діє тобі на погибель. Він лікував тебе зовні чимось, що ти взяв у руку, і ти зовсім не убезпечений від того, що він уб'є тебе якоюсь штукою, яку ти так само візьмеш у руку.

— Твоя правда, о вазіре,— сказав цар Юнан.— Як ти кажеш, так і буде, о доброзичливий пораднику! Воістину, цей лікар проліз сюди для того, щоб укоротити мені віку. Якщо він вилікував мене з допомогою чогось такого, що я взяв у руку, то зможе й погубити, давши мені щось понюхати,— сказав цар і запитав у вазіра: — То що ж мені з ним удіяти?

— Пошли по нього зараз же і, коли він прийде, відрубай йому голову. Ти позбудешся його і врятуєшся з біди. Обмани його раніше, ніж він тебе встигне обманути.

— Твоя правда, вазіре! — вигукнув цар і послав по хакіма.

Той прийшов радісний, не відаючи, що призначив йому Всевишній, як сказано у вірші:

Не бійтеся долі — спокійно, сполохані люди!
Вручіть свою долю Тому, хто навечно перебуде.

Бо в світі все коїться так, як Аллах прирече,
І буде інакше, якщо так Аллах не присудить!

Ввійшовши до царя, хакім промовив:

Якщо не мав ти за добро від мене воздаяння,
Кого ж віршами славив я, словами віншування?

Мені ти милості чинив — звичайно, без відстрочок,
Я й не висловлював одвік ніякого прохання.

Тож як не славити тебе одверто, щиросердо,
Як в думці й вголос не хвалить твого благодіяння?

Згадаю милості твої: від них моїм турбогам
Так легко-легко, лиш спині — важеньке підіймання.

А потім іще продекламував:

Що — турботи? Геть їх! Не кричи!
Талану діла всі доручи,

Насолоджуйся негайним благом,
Гідно від минулого йдучи

І дадуть тобі ці дні томливі
Втіху і до успіху ключі.

Все Аллах сотворить, все, що хоче,—
Слухайся Аллаха і мовчи.

І ще:

А ти доручи все Аллахові — він Всеблагий,
Від всього земного спочинок душі дай своїй

Не так, як ти хочеш, завершиться справа у тебе,
А так, як накаже Аллах завершитися їй.

І ще:

Будь спокійний, веселий, забудь про печалі,
Бо печалі наводять на думи зухвалі.

Нашо думати зайве рабам безпорадним?
Кинь гризоти й думки, йди у радості далі.

— Знаєш ти, для чого я тебе покликав? — звернувся цар до хакіма Рубана.

— Потаємного не знає ніхто, окрім Аллаха! — відказав хакім.

— Я звелів тобі прийти, бо маю тебе вбити і погубити душу твою.

— О царю, за віщо ж ти мене маєш убити, чим я провинився? — запитав вражений до краю хакім.

— Мені донесли,— мовив цар, що ти, нишпорко, підступно проник до нас, аби вбити мене, і ось тепер я вб'ю тебе раніше, ніж ти мене.

Потім цар гукнув ката і сказав йому:

— Відрубай голову цьому ошуканцю і позбав нас лиха!

— Помилуй мене,— і помилує тебе Аллах, уб'єш мене — уб'є тебе Аллах,— сказав тоді лікар цареві. Те ж саме, що я говорив тобі, іфрите, але ти не пощадив мене і жадав лише моєї смерті.

Тоді цар Юнан сказав хакіму Рубанові:

— Я не буду убезпечений, якщо не вб'ю тебе: ти мене вилікував, давши мені щось у руку, і я не певний, чи ти не вб'єш мене, давши мені щось понюхати, або в якийсь інший спосіб.

— О царю,— мовив Рубан,— так ось яка нагорода мені від тебе! За хороше ти відплачуєш злом.

— Ти мусиш померти і то зараз же!

Упевнившись, що цар таки вб'є його, хакім заплакав, шкодуючи про те, що він добродійно повівся з недостойним того володарем, як сказано у вірші:

А розум, напевне, в Маймуни відсутній,
Хоч в неї був батько розумний та путній.

Хто йде без думок по сухому й слизькому,—
Той добре таки підсковзнетесь в майбутнім.

Тим часом до хакіма підійшов кат, зав'язав йому очі і, вийнявши з піхов меча, звернувся до царя:

— Наказуй!

А хакім далі слізно просив державця:

— Даруй мені життя — і подарує його тобі Аллах, не вбивай мене, бо й тебе уб'є Аллах, бо ж сказав поет:

За щирю пораду я мав тільки лихо і кпини,
А слава і дяка прийшли до запроданця хтивого.

Моє благородство ганьбою мені обернулось,
Лишуся живим — то наслідувать буду брехливого

Коли ж доведеться загинуть мені, то хай люди всі
Піднімуть на кпини й прокльони невдачу правдивого.

Далі він знову звернувся до царя:

— То оце мені, царю, така нагорода від тебе? Воістину я дістаю крокодилячу відплату.

— А що то таке? — запитав цар.

— Хіба можу я розповідати в такому стані? Заклинаю тебе Аллахом, пощади мене, і пощадить тебе Аллах! — І хакім гірко заривав.

Тоді підвівся один із царевого почту і сказав:

— О царю, подаруй мені життя цього хакіма, бо ми не бачили, щоб він учинив проти тебе якийсь злочин, але бачили тільки, як він вилікував тебе від недуги, які не могли зарадити лікарі й знахарі.

— Хіба ви не знаєте, чому я вбиваю його? — спитав цар.— Якщо я залишу його в живих, то сам загину. Я боюся, що він уб'є мене й дістане за це нагороду, бо ж він нишпорка, заради того й проник до нас. Його непримінно треба стратити, інакше я не буду спокійний за себе.

— Пощади мене — пощадить тебе Аллах, не убивай мене, бо ж уб'є тебе Аллах,— благав царя хакім, але, впевнившись, іфрите, що цар таки вб'є його, він попросив:

— О царю, якщо вже смерть від тебе неминуча, дай мені відстрочку: я навідаюсь до моїх рідних і сусідів, щоб розпорядитися про мій похорон, очищу душу й роздарую свої лікарські книги. Є між ними особлива з книг, яку я подарую тобі, і ти зберігай її в своїй скарбниці.

— А що ж то за книга? — поцікавився цар.

— У тій книзі є стільки всього, що й не перелічити, а найменша з її таємниць така: після того, як ти відрубаш мені голову, перегорнеш три аркуші й прочитаєш три рядки на тій сторінці, що зліва, і тоді моя голова озветься до тебе й відповість на все, про що ти її запитаєш.

— О мудрець, то коли я зітну тобі голову, вона заговорить зі мною? — запитав хакіма украй здивований цар Юнан.

— Так, о царю,— мовив хакім.

— Воістину це дивовижна проява! — вигукнув цар.

Потім він відпустив хакіма під стражею. Той пішов додому, залагодив усі свої справи того ж таки дня, а наступного з'явився в диван. Прийшли сюди всі еміри, вазіри, придворні, намісники — і царська палата стала такою пишною, мов квітучий

сад. Хакім з'явився перед царем у супроводі двох стражників, тримаючи в руках стару книгу і горщик з порошком. Потім він сів і попросив принести йому блюдо, а коли принесли, висипав у нього порошок, розрівняв його і сказав:

— О царю, візьми цю книгу, але не розкривай її, поки мені не відрубать голову, а як відрубать, вели поставити її на блюдо і натерти порошком. Коли кров перестане йти, відкрий книгу.

І цар, узявши в хакіма книгу, наказав рубати тому голову. Кат рубонув, і голова впала на середину блюда. Цар натер її порошком, кров зупинилася, голова хакіма Рубана розплющила очі й промовила:

— О царю, розкрий книгу!

Цар розкрив її й побачив, що аркуші злиплися, тоді він послинив палець і ледве перегортав склеєні аркуші — перший, другий, третій... Так цар перегорнув, слинячи палець, шість аркушів, але не побачив там ніякого письма і сказав:

— Тут нічого не написано:

— Гортай далі, — сказала хакімова голова.

Цар перегорнув іще кілька аркушів, і отрута вмить розійшлася по всьому його тілу. Книга була просякнута трутизною. Цар затремтів і крикнув:

— Я отруєний!

А голова хакіма Рубана промовила:

Що ж, довго ти владарював і правував над нами,
І враз веселия грізного немовби й не було!

Якби по-Божому чинив -- тобі б щастило й далі,
Але ж неправедний ти був — отож і маєш зло!

І сталось саме так усе, як мовить Провидіння:
Те зло, що сів ти, — тобі ж на лихо ізійшло!

По цій мові голови хакіма, цар відразу ж упав мертвий.

— Отож знай, іфрите, що, якби цар Юнан не стратив хакіма Рубана, Аллах напевне пощадив би його, але він, бач, не захотів, зажадав смерті Рубана, і Аллах убив його самого. Коли б ти, іфрите, пощадив мене, то й Аллах пощадив би тебе, але тобі конче забаглось моєї смерті, і ось тепер я уб'ю тебе — запро-торю в цей жбан і закину в море.

Іфрит скрикнув і став благати:

— О рибаче, закликаю тебе Аллахом, не роби цього! Пощади мене, не мстися за мій нерозважний вчинок. Якщо я був вражою душею, то будь хоч ти доброчинцем. Адже мовиться: «Будь ласкавий із злим, досить з нього і діянь його». Не роби так, як укинула Умам з Атикою.

— А що ж вона вчинила? — спитав рибалка.

— Не до балачки мені зараз, коли я сиджу в цій в'язниці! Якщо відпустиш мене, я розповім, — сказав іфрит.

— Годі про це, — твердо урвав його рибалка. — Ти неодмінно будеш укинтий в море, і немає ніякої надії на те, що

тебе коли-небудь витягнуть звідти. Я ж тебе просив, благов, але ти хотів лише моєї безневинної смерті, без ніяковісінької вини з мого боку, я ж тобі вчинив не зло, а благо, звільнивши тебе з ув'язнення. А ти повівся зі мною підло. Отож знай, що я вкину тебе в море, і кожному, хто виловить тебе, я розповім, що в мене було з тобою, і ти полетиш назад. Отже, залишишся ти в цьому морі навечно, поки й не загинеш.

— Відпусти мене,— канючив іфрит.— Будь великодушний, я обіцяю завжди і в усьому слухатись тебе і зроблю тобі послугу, з якої ти розбагатієш.

І тоді рибалка узяв з іфрита обіцянку, що той, коли він його випустить, не шкодитиме, а вчинить йому добро, і, заручившись його обіцянкою та змусивши його поклястись іменем Аллаха, відкрив жбан. З нього вийшов дим, і тоді іфрит постав із нього у своїй звичайній подобі. Він копнув ногою жбан, і той полетів у море. Побачивши це, рибалка вирішив, що справа обертається на зле, і був певний, що йому вже настає кінець. Але подолав страх і, скріпивши дух, сказав:

— О іфрите, великий Аллах заповів: «Виконуйте обіцянку». Воістину, відплатиться тому, хто ламає своє слово, а ти ж обіцяв і поклявся іменем Бога, що не обманеш мене. Інакше покарає тебе Господь, він-бо грізний і може дати лише відстрочку, але не помилує. Я ж говорив тобі те саме, що й хакім Рубан цареві Юнанові: «Пощади мене — пощадить тебе Аллах!»

Іфрит засміявся і сказав:

— О рибаче, ходи-но слідом за мною!

І рибалка пішов за іфритом, не вірячи у свій порятунок. Вибрались вони за містом на гору і далі, спустившись у розлогу долину, опинились перед озером. Іфрит заліз у воду й гукнув рибалку. Добрівши до середини озера, іфрит зупинився і звелів рибалці закинути сіть. Той спостеріг уже, що тут багато різнокольорової риби — білої, червоної, блакитної й жовтої — і був вельми здивований цим. Потім він закинув сіть, а коли витяг, знайшов у ній чотири рибини різного кольору і дуже зрадів, а іфрит сказав йому:

— Піди до царя й піднеси їх йому, і він винагородить тебе так, що ти станеш багатцем. І, ради Аллаха, дуже прошу, вибачити мені: я справді став якимсь безпутним, провівши тисячу вісімсот років під водою. Лови тут рибу не більше одного разу на день, і нехай Бог помагає тобі.

Іфрит попрошався з рибалкою, потім тупнув ногою, і земля розверзлася й поглинула його. А рибалка подався в місто, дивуючись своїй пригоді з іфритом.

Прийшовши додому, він набрав у цебер води, вкинув у неї рибу, і вона ожила. Потім узяв цебер на голову й направився до царського палацу, як сказав йому іфрит. І коли він прийшов до царя й запропонував йому рибу, то дуже його здивував, бо той ще ніколи не бачив такої чудернацької риби.

— Віддайте її дівчині-кухарці, — розпорядився цар (а цю дівчину подарував йому кілька днів тому румейський цар, і її ще не випробували тут у кухарстві).

Отож вазір звелів їй засмажити рибу й додав:

— Дівчино, цар каже тобі: «О сльозинко, ми випробуємо тебе лише в скрутному становищі». Покажи нам сьогодні твою кулінарську майстерність: до царя хтось прийшов з подарунком.

Давши настанову дівчині, вазір повернувся до царя, який наказав видати рибалці чотириста динарів. Одержавши гроші, рибалка сховав їх під полу халата і притьмом помчав на базар, падаючи й спотикаючись. Йому здавалося, що все це сон. Потім зробив потрібні для сім'ї покупки й подався додому, веселий і радісний.

Отаке-то сталося з рибалкою. А з дівчиною — ось що. Взяла вона рибу, почистила її й поклала на підвішену над вогнем сковороду. І тільки-но перевернула вже підрум'янену з одного боку рибу, як раптом стіна кухні розсунулась і звідти вийшла молода, напрочуд гарна жінка — струнка, кругловида, з підведеними сурмою очима, на плечах у неї була шовкова хустка з блакитною бахромою, у вухах — кільця, на зап'ястях — браслети, а на пальцях — персні, оздоблені самоцвітами, в руці тримала бамбукову паличку. Підійшовши до вогнища, вона торкнула паличкою сковороду і промовила:

— Рибини, рибини, чи дотримуєтесь ви присяги?

Потім повторила ці слова вдруге і втретє — і рибини попідводили голови із сковороди й відповіли:

— Так, так.

А потім усі разом проказали вірш:

Ми завжди будемо з тобою, якщо ти хочеш бути з нами,
А якщо нас покинеш ти, то ми відплатимо тим самим.

Дівчина, спостерігаючи це, знепритомніла. А жінка перекинула паличкою сковороду й зникла так само, як і з'явилась, і стіна зімкнулась.

Поки дівчина-кухарка опритомніла, рибини згоріли дотла і стали чорні, мов вугілля.

— В першому бою втратив він зброю свою! — вигукнула дівчина в розпачі і знову без пам'яті впала на землю.

У такому стані застав її вазір. Він копнув її ногою, і вона, оговтавшись, заплакала й розповіла йому про пригоду, що сталась на кухні.

— Оце так чудасія! — здивувався вазір.

Потім він послав по рибалку і, коли його привели, сказав йому:

— Дістань нам іще чотири рибини, такі самі, як ти приносиш.

Рибалка пішов до озера, закинув сіль і, витягнувши чотири такі самі, як і перше, рибини, відніс їх вазірові, а той — дівчині на кухню і звелів їй смажити рибу при ньому.

— Нехай я на власні очі побачу, що тут відбувається,— сказав він.

Дівчина встала, приготувала рибу і тільки-но поклала її на розжарену сковороду, як стіна знову зрушилась, і з'явилась та сама жінка з бамбуковою паличкою: вона ткнула нею в сковороду й промовила:

— Рибини, рибини, чи дотримуєтесь ви присяги?

І раптом усі рибини попідводили зі сковороди голови й разом проказали вірш:

Ми завжди будемо з тобою, якщо ти хочеш бути з нами,
А якщо нас покинеш ти, то ми відплатимо тим самим.

Коли рибини заговорили, жінка перекинула паличкою сковороду і щезла, а стіна стала на своє місце. Тоді вазір скочив на ноги і сказав збентежено:

— Цього не можна втаювати від царя!

Пішов до нього й розповів про все, що сталось на кухні.

— Я неодмінно мушу побачити це на власні очі! — розпорядився цар.

Він покликав рибалку і, приставивши до нього трьох стражників, звелів принести такої самої риби. Рибалка знову сходить до озера й незабаром доставив цареві рибу. Цар наказав видати йому чотириста динарів. А потім звернувся до вазіра:

— Ану смаж рибу отут, переді мною!

— Слухаю й корюся,— відповів вазір.

Та тільки-но він, попоравшись коло риби, поклав її на сковороду, стіна раптом розчахнулася, і з неї вийшов чорний раб — здоровенний, мов бугай чи велетень з племені Ад,— із зеленою гілкою в руках.

— Рибини, рибини, чи дотримуєтесь ви своєї давньої присяги? — запитав грізним голосом раб.

— Так, так,— відповіли рибини, попідводивши із сковороди голови, і далі проказали вірш:

Ми завжди будемо з тобою, якщо ти хочеш бути з нами,
А якщо нас покинеш ти, то ми відплатимо тим самим.

Потім раб перекинув гілкою сковороду і зник в отворі стіни, що зімкнулася за ним. Цар і вазір глянули на рибу — вона була вже чорна, мов вугілля. Оторопілий цар вигукнув:

— Цього не можна так залишити, за цією рибою таїться щось нечисте!

Він покликав рибалку і спитав його:

— Нещасний, де ти дістаєш цю рибу?

— В озері, між чотирма горами, під он тією горою, що над твоїм містом,— відповів рибалка.

— Скільки днів їхати до цього озера? — запитав цар.

— Усього лиш півгодини ходу, о ясний володарю,— відповів рибалка.

І цар зі своїм почтом негайно вирушив на чолі дружини до цього озера, попереду всіх ішов рибалка, проклинаючи іфрита.

Перебравшись через гору, опинились вони, вкрай здивовані, на широченній рівнині, якої зроду не бачили. Коли ж дійшли до озера між чотирма горами і побачили в ньому рибу чотирьох кольорів — червоного, жовтого, білого і блакитного,— ошелешений цією проявою цар запитав своє товариство:

— Бачив хто з вас раніше це озеро?

— Ніколи, о владарю часу, за ціле наше життя,— загомонили довкола.

І тоді цар промовив урочисто:

— Заприсягаюсь Аллахом, я не повернусь до мого міста й не сяду на престолі царства мого до тих пір, поки не розізнаю, що це за озеро й риба!

І він наказав своєму почтові розташуватись табором довкола цих гір. Потім покликав до себе вазіра (був то чоловік досвідчений і розумний, проникливий і тямущий у веденні справ) і, коли той з'явився, сказав йому:

— Слухай, я вирішив вийти сьогодні вночі з табору сам і розвідати, що це за озеро з чудною рибою. А ти сідай при вході до мого намету й говори усім, хто мене питатиме, що я занедаужав і велів нікого не впускати до себе. Та нікому ж і слова про мій намір.

І вазір, звичайно, не міг перечити цареві.

Потім цар переодягся, перепоясався мечем і піднявся на одну з навколишніх гір. Ішов до самого ранку, а потім і цілий день, хоч його страшенно мучила спрага. Провів він у дорозі й наступну ніч, а вранці показалося йому здалека щось чорне, і він зрадів. «Може, я нарешті знайду там когось, хто розповість про це озеро й рибу?» — подумав цар.

Підійшовши ближче, він побачив чорнокам'яний палац, окутий залізом; одна половина брами була відчинена. Цар зупинився біля брами й постукав злегенька, але ніхто не озвався, тоді він удруге постукав, утретє і, не почувши ніякого відгуку, з усієї сили гримнув у браму, та й цього разу ніхто не відповів йому. «Напевне, нікого тут немає», — подумав цар і, скріпивши дух, пройшов від брами до портика палацу й гукнув:

— Є тут хтось?! Я мандрівник, прийшов сюди здалеку, чи знайдеться у вас щось поїсти?

Він повторив своє звертання, але й на нього ніхто не озвався. Тоді він, набравшись сміливості, вступив до палацу, але не зустрів тут нікого, хоч палати було вбрано шовком, зірчастими килимами і шторами (спущеними). Посеред палацу — двір з чотирма підвищеннями, одне проти одного, кам'яною лавою і фонтаном з басейном, над яким стояли чотири леви з червоного золота, що вивергали із своїх пащ воду, наче сипали перлами й яхонтами; довкола палацу літали птахи, яким не давала піднятись вище золота сітка вгорі. Нікого не знайшовши, цар засмутився: ні в кого було розпитати про все бачене тут — про долину, гори, озеро, рибу й оцей палац. Присів він, задумав-

шись, біля дверей і раптом до нього долинув чийсь стогін, що йшов із глибини скорботного серця, а потім — наспівне декламування:

Дарма зі своєю я вдачею крився —
Вже сон мого ока безсонням змінився
Чекав я кохання — дістав безнадію,
Між страхом і гнітом затиснутий скнію
Жаль майте до тих, хто конає безславно,
До вбогих, що мали багатство недавно
До вітру колись же ми вас ревнували,
Найменшого леготу не підпускали.
Що вдіє той лучник в бою з ворогами,
Якому у герці лук зрадить несправний?
Чи можна ще радості ждати юнакові,
Як тисне страх серце — шемкий, безугавний?

Цар пішов на цей голос і опинився перед завішаними дверима, відслонив штору й побачив юнака, що сидів на невисокому ложі; був він дуже вродливий — стрункий, із сяючим лобом і рум'яним лицем, на щоці в нього родимка, наче цятка амбри, як сказав поет:

Він чорночуб, світлочол — і стрункий! Безумовно,
Світ він ввергає у світло і теміль бездонну
Так не картай же його: «На щоці ось родимка у тебе!»
Знай же: із чорними крапками всі анемони.

Вбраний був юнак у шовковий каптан, гаптований єгипетською золотою прошвою, на голові — корона, оздоблена дорогоцінностями, одначе вид у нього був сумний. Але цар зрадив, побачивши тут живу людину, і привітав юнака. Той приязно відповів йому найгrecнiшим привітанням і сказав:

— О пане мій, ти вищий того, щоб перед тобою вставати, але я прошу вибачення.

— Я вже пробачив тобі, юначе, — відповів цар. — Я ж твій гість, прийшов до тебе з поважною справою: розкажи-но мені про тутешнє озеро, рибу, про цей ось палац і чому ти сидиш тут в самотині.

На цю мову юнак так гірко заплакав, аж сльози полилися йому на груди, і він промовив:

Скажіть ви тому, кого доля вражає:
«Кого рок карає, кого підймає?»
Ти спиш — та все бачить Аллахове око
Він не спить, життя його вічно триває

Потім він глибоко зітхнув і проказав:

Справи всі Аллахові довір,
Ні турбот, ні дум — хай буде мир.
В серці: буде так, як Бог намітив,
Тож до нього ти зверни свій зір.

— Чому ти плачеш, о юначе?

— А як же мені не плакати,— коли я в такому стані,— відповів юнак і відкинув поділ, яким був укритий внизу; виявилось, що нижня половина його кам'яна, а від пупка до волосся на голові — він людина. Побачивши таке, цар перейнявся співчуттям до нещасного, засмутився і, тяжко зітхнувши, сказав:

— О юначе, ти до моєї турботи додав ще одну! Я хотів розвідати про рибу, звідки вона, а тепер доведеться питати і про неї, і про тебе. Тільки Аллах високий всевладний має спромогу й силу! Повідай же мені хутчій, о юначе, цю історію!

— Віддай мені, мій добродію, твій слух і зір,— сказав юнак.

— Весь я — слух і зір! — вигукнув цар.

І тоді юнак мовив:

— Справді з цією рибою й зі мною сталась дивовижна пригода. І будь вона навіть написана в куточках очей, була б почвальною для тих, хто хоче вчитися.

РОЗПОВІДЬ ЗАЧАРОВАНОГО ЮНАКА

— Так от слухай, найясніший саїде,— сказав юнак.— Мій батько був царем цього міста і звали його Махмуд, Володар Чорних островів. Він жив на цих чотирьох горах і царював сімдесят літ. Після смерті батька я став царем, одружився з двоюрідною сестрою — дочкою батькового брата, і вона глибоко покохала мене. Коли я відлучався з дому, вона не пила й не їла аж до мого повернення. Прожили ми п'ять років. І ось одного разу, коли дружина пішла в лазню, я звелів кухареві приготувати нам щось на вечерю, а сам зайшов до цього покою і приліг там, де ми спали, сказавши двом невільницям посидіти коло мене — одна примостилася в головах, друга — в ногах. Я розстроївся через те, що дружини довго не було; сон не брав мене — очі заплющені, а душа не спить. І ось чую, одна з дівчат, та, що сиділа в головах, каже до своєї подруги:

— Ой Масудо, бідний наш цар, занাপастив свою молодість!

— Атож,— каже друга.— Нехай будуть прокляті Аллахом обманщиці й потаскухи! Такий молодий, як наш цар, не годиться, бач, для цієї шльондри, що ночує не в його постелі.

— Наш цар якийсь придуркуватий,— сказала та, що в головах,— він завжди напідпитку, і йому байдуже до неї.

— Та що ти верзеш! — заперечила друга.— Хіба наш цар знає, що вона залишає його ночами самого? Ця відьма щось робить з тим трунком, який дає йому шовечора перед сном, кладе туди бандж, чоловік відразу ж засинає й не відає, що відбувається далі. А вона, напоївши його, одягається, напарфумлюється і зникає до зорі. А потім приходять, курить перед його носом кадилом із якимсь зіллям, і він просинається.

Коли я почув таке, в мене потемніло в очах, я ледве вірив у те, що вже настала ніч. Моя дружина повернулася з лазні, ми повечеряли й посиділи, як звичайно, деякий час, бесідуючи. Потім вона загадала принесту трунки, який я завжди пив перед сном і, коли подала мені келих, я вдавав, що п'ю, як завжди, але нишком вилив питво собі за пазуху і одразу ж ліг і захропив, буцімто сплю. І раптом чую, дружина каже:

— Спи, спи, бодай би ти не встав! Клянусь Аллахом, ти мені осоружний, не можу бачити тебе, набридло моїй душі бути з тобою. Скоріше б уже Аллах забрав твою душу до себе.

Потім вона піднялася, вбралася в свої найкращі шати, напактилася куривом і, пристібнувши собі до пояса мій меч, відчинила браму палацу й пішла. Я встав і подався за нею назирці. А вона, покинувши палац, направилася через базари до міської брами. Там пробурмотіла щось, і враз колодки попадали на землю і брама відчинилася навстіж. Вийшовши за місто й не помічаючи мене, подалася далі повз міське звалище до загороженої тином халупи із самана. Ввійшла до неї, а я виліз на дах, звідки видно було, що діється всередині халупи, й бачу: моя дружина наблизилась до чорного раба, в якого одна губа була, як ковдра, а друга як черевик. Раб, хворий на проказу, лежав у подертому лахмітті на оберемку очерету. Моя дружина поцілувала перед ним землю, а він підняв голову і сказав:

— Де це ти досі шлялася, побий тебе лиха година? Тут були мої земляки-чорношкірі — зі своїми коханками, пили й гуляли, а мені було не до того через тебе.

— Володарю мій любий, коханий, втіхо серця мого,— відповіла вона.— Ти ж знаєш, що я замужем за своїм двоюрідним братом, а він мені бридкий, я бачити його не можу! Якби я не боялася за тебе, мій милий, то не дала б зійти сонцю доти, поки не обернула б його місто в руїни, де кричали б сови й ворони, і кублилися вовки й лисиці, а каміння його я перенесла б за гору Каф!

— Брешеш, шльондро! — лютував раб.— Клянусь доблестю чорних, яка стоїть вище мужності білих, що, коли ти ще раз забаришся до такого пізнього часу, я не знатимуся з тобою і жодного разу не залізу на тебе. Ти, шлюхо, зраджуєш мене, тягаєшся там із кимось, вонюча, найпідліша з усіх білих!

Коли я почув цю розмову,— вів далі цар,— і на власні очі побачив, що між ними відбувається, світ потьмарився мені, і я не знав уже, на якому я світі. А моя дружина стояла над рабом, плакала й принижувалась перед ним:

— О мій коханий, світ очей моїх, плід серця мого, якщо ти на мене розгніваєшся, то хто ж пожаліє мене? Якщо ти мене проженеш, то хто ж прихистить, о мій любий, о світ очей моїх!

І вона плакала й благала раба доти, аж поки він не змилювався над нею. Тоді вона, зрадівши, скинула із себе сукню й сорочку і сказала:

— О саїде мій, чи не знайдеться в тебе для твоєї рабині чогось попоїсти?

— Он там у місці варені мишачі кістки,— сказав раб,— можеш їсти їх, а в горшку залишилось іще пиво — випий його.

Вона попила, поїла, вимила руки й рот, а потім, зовсім оголившись, залізла до раба під лахи. Тут я вже не стерпів, спустився з даху, ввійшов до халупи і вхопив принесений сюди моєю дружиною меч, намірившись повбивати їх обох. Рубонув спочатку раба по шиї,— він голосно захропів, і я подумав, що йому вже кінець, дружина поворухнулась, а я обернувся, поставив меч на місце і пішов до замку. Вдома пролежав у постелі до ранку. Прийшла дружина, щоб розбудити мене, і я раптом бачу: вона постриглася й одяглася у жалобне вбрання.

— О брате, не забороняй мені цього,— сказала вона.— Дійшла до мене звістка, що моя матінка померла і батько загинув у священній війні, а з двох моїх братів один помер, ужалений, а другий звалився у прірву. Через те я в жалобі.

Я промовчав, а потім сказав:

— Роби, що тобі хочеться, я не перечитиму.

І так провела вона в скорботі й голосінні цілий рік, а потім якось заявила мені:

— Я хотіла б побудувати в замку мавзолей і усамітнитися там з моїми печалями, це буде будинок жалоби.

— Роби, що тобі треба,— сказав я.

Отож побудувала вона собі той будинок з куполоподібним гробовим склепом і перенесла туди раба. Відтоді, як я його поранив, він не говорив уже і не рухався, але був ще живий, бо не пробив іще його час. Моя дружина щодня ходила до нього вранці та ввечері, плакала й голосила над ним та поїла його вином і відваром. Так тривало іще рік, я все це терпів і не звертав на неї уваги. Але котрогось дня я раптом зайшов до неї й побачив, що вона плаче у склепі, примовляючи:

— Чому ти уникаєш мого погляду, о втіхо серця мого? Поговори зі мною, любчику, скажи що-небудь! — І прочитала такі вірші:

Пощезну я зі світу, коли вас не буде,
Убитого могого серця не оживлять люди.

І де б не погребли мене — моему праху
В землі однаково тліть буде всюди,

Але як ви згадаєте мене над гробом,
Від стогону кісток моїх вам стисне груди.

І проказала далі:

День щастя -- той день, коли близькості я досягну.
Як підеш від мене — день горя, я ляжу в труну.

Погроза загибелі — як вона душу лякає,
А близькість з коханим — то щастя солодкого сну.

І ще:

Коли б навіть жити у повнім щасті могла
Та владу Хосроїв чи й світ весь у руки взяла,—
Усе це не варте було б комариного носа,
Якби наодинці з тобою я не побула.

— О сестро, досить тобі побиватися! Нічому не зарадиш плачем. Марне все те!

— Не забороняй мені цього, інакше я накладу на себе руки,— відказала вона.

Я змовчав і залишив її.

Так минув іще один рік, а на третій, зайшовши одного разу до неї, я був розгніваний, бо мука ця стала вже нестерпною, я побачив її там же, де вона голосила, як завжди:

— О саїде мій, чому ти мені не відповідаєш?

І промовила:

Могило, навіщо красу ти забрала його?
Чом світло погасло — лик сяючий, наче вогонь?

Могило, не небо ти і не гладінь кругоземна,
Як в тобі злились сонце й місяць кохання мого?

Почувши таке, я розгнівався ще більше і гримнув на неї:
— Та до яких же пір триватиме ця жалоба?!

І продекламував:

Могило, навіщо забрала ти чорність його?
Чом світло погасло — мармиза, мов чорне багно?

То ти ж не баюра і не казан смолокура,
То як в тобі сажа й болото злилися в одно?

Вона раптом зірвалась на ноги, мов ужалена, і просичала:

— Собака ти нещасний! Це ти скалічив мого коханого, завдав мені болю і змарнував його юність. Ось уже три роки він ні живий, ні мертвий!

— О наймерзенніша із шлюх, потіпако купованого раба, так, це я вчинив! — закричав я і замахнувся мечем, щоб убити її.

Але вона засміялась і крикнула:

— Геть, собако! Не вернеться те, що минуло, і не оживуть мертві! Аллах віддав тепер мені в руки того, хто завдав мені пекельних мук.— Потім вона промовила щось, чого я не збагнув, і сказала: — Стань, на мое заклинання, наполовину каменем, наполовину людиною!

І я умить зробився ось таким, яким ти мене зараз бачиш. Не можу ні встати, ні сісти, ні мертвий я, ні живий. І коли я став таким, вона своїми чарами обернула моє місто з усіма його вулицями, садами й торговицями на озеро. А що мешканці міста були різних віросповідань — мусульмани, християни, іудеї і маги, вогнепоклонники — то вона перетворила їх на різно-

колірну рибу: білі — мусульмани, червоні — маги, блакитні — християни і жовті — іудеї. Чотири острови вона перетворила на ті гори, що оточують озеро. До того ж вона ще й б'є мене щодня — я весь у крові, і тіло моє розтерзане. Побивши, одягає на мене волосяну сорочку, а наверх — ці розкішні шати.

Потім юнак заплакав і проказав:

О Боже, до суду твого терпеливий я буду!
Я буду незламний, гобі догоджатиму всюди.

Хтось буде ворожий до мене чи й злий та пихатий,—
Таж, може, натомість я райські блага здобуду!

Нещастя оті, що гніять мене,— ой, непосильні!
Мій Обраний, Бажаний, вірним Тобі я пребуду.

— О юначе, ти додав клопоту до моїх клопотів,— промовив цар.— Але де вона, та відьма, і де могила, в якій лежить недобитий раб?

— Раб лежить у гробниці під куполом, а вона — в тому покої, що навпроти дверей,— відповів юнак.— Вона з'являється тут раз на день, як сходить сонце, відразу ж роздягає мене і завдає мені сто ударів бичем; я плачу й кричу, але не можу й поворухнутися, щоб захиститись від неї. Побивши мене, вона спускається до раба з вином та відваром і напуває його. І завтра вранці вона прийде сюди.

— Присягаюся Аллахом, о юначе,— вигукнув цар,— я не примінно зроблю для тебе добре діло, за яке мене споминатимуть довічно, і запишуть це у книгах на всі часи!

Так пробесідували вони до ночі. Поспавши, цар удосвіта встав, вийняв з піхов меч і пішов у приміщення, де лежав раб. Там він побачив свічки, лампадки, курильниці, посудини з оливою: підійшовши до раба, вбив його одним ударом, а тіло виніс і кинув у колодязь на замковому подвір'ї. Потім він повернувся до склепу і, закутавшись в одяг раба, ліг у гробницю, тримаючи при собі оголений меч.

А в палац прийшла проклята чаклунка, відразу ж роздягла свого брата й почала його бити. І юнак залементавав:

— Ой сестро, доволі з мене й того, що вже маю! Пожалій мене, сестро!

— А ти мене пожалів?! — визвірилась вона.— Залишив мені мого коханого?! — І вона біла його, аж поки не втомилась, і юнака залила кров. Потім одягла на нього волосяницю, а поверх неї — царські шати і подалась до раба з келихом вина і чашкою відвару. Спустившись у склеп, вона стала плакати й стогнати, приказуючи:

— О пане мій, скажи мені що-небудь, о пане мій, поговори зі мною, промов хоч слово!

І проказала такого вірша:

Ти грубий зі мною, від мене кудись віддалився
Чи мало потоку тих сліз, що у мене пролився?

Допоки ж навмисна розлука? Згадай, як колись ти
Добра побажав завидующому — й той ізцілюся!

І цар, понизивши голос, озвався ледь чутно на говіріці черношкірих:

— Ох, ох, ніхто не має сили і влади, окрім Аллаха, високого і всемогутнього!

Коли жінка почувла це, вона скрикнула від радості і впала, знепритомнівши, а потім, оговтавшись, спитала:

— О пане мій, це правда, що ти заговорив?

— О триклята, хіба ти варта того, щоб з тобою хтось говорив? — відповів він ще більш ослабленим голосом.

— А чому ж ні? — спитала жінка.

— Та тому, що весь час ти терзаєш свого чоловіка, — сказав цар, — а він репетує і не дає мені спокою, проклинаючи тебе й мене. Якби не це, я одужав би вже. Ось що не давало мені озватись до тебе.

— З твого дозволу я зніму з нього чари, — сказала жінка.

— Звільни його і дай нам спокій, — промовив цар.

— Слухаю і корюся, — відповіла жінка. Вона пішла до палацу і, набравши чашку води, проказала щось над нею, і вода в чашці забулькала, завирувала і стала кипіти, мов на вогні. Потім чаклунка покропила нею юнака, примовляючи:

— Заклинаю тебе, набудь своєї попередньої подоби.

І раптом юнак стрепенувся і став на ноги. Зрадивши своєму звільненню, він вигукнув:

— Засвідчую, що немає Бога, окрім Аллаха, і Мухаммад — його пророк. Нехай же благословить його Аллах і пошле мир йому!

— Іди й не вертайся сюди, бо я тебе вб'ю! — закричала чарівниця на юнака, і він вийшов. А вона повернулася до склепу й промовила:

— О пане мій, вийди до мене, нехай я побачу твій пречудовий лик.

І цар озвався до неї кволим голосом:

— Що ж ти зробила? Ти лише зламала гілку, а корінь залишився!

— О пане мій, о мій коханий, — сказала вона, — а що ж є коренем?

— О нещасна, — простогнав цар, — корінь — мешканці цього міста чотирьох островів! Щоразу опівночі рибини піднімають над водою голови, волаючи про допомогу, і проклинають мене й тебе. Ось що заважає моему виздоровленню. Іди-но скоренько, звільни їх і повертайся, візьми мене за руку й підійми. Здоров'я, чую я, вже йде до мене.

На цю мову царя жінка страшенно зраділа (вона ж бо думала, що то раб) і вигукинула:

— Ах пане мій, твій наказ у мене на голові й на очах. В ім'я Аллаха!

І вона встала, радісна, й побігла, зупинилась перед озером, зачерпнула води, пробурмотіла щось над нею — і риба заскакала, попіднімала голови і миттю вийшла з води. Чари було знято з міста і його мешканців. Кожен узявся за свою справу. Острови знову стали такими, як і були.

А жінка-чаклунка відразу ж повернулась до склепу і промовила:

— О любий мій, подай же мені твою благородну руку і встань.

— Підійди ближче,— промовив ледь чутним голосом цар.

І коли вона підступила до нього впритул, цар ударив її в груди мечем, і він вийшов, блиснувши, у неї зі спини. Висмикнувши меч, цар знову вдарив її і розрубав навпіл. Відкинувши з-під ніг два шмати тіла, він вийшов із склепу і побачив юнака, що чекав на нього в дворі, і поздоровив його з порятунком. Юнак поцілував цареві руку й подякував, а цар спитав:

— Будеш ти жити у своєму місті чи підеш зі мною в моє?

— О владарю часу,— відповів юнак,— а чи знаєш ти, яка відстань між нашими містами?

— На два з половиною дні їзди,— сказав цар.

— О царю, прокинься, якщо ти спиш! — вигукнув юнак.— До твого міста цілий рік поспішної їзди, і ти пройшов цю відстань за два з половиною дні тому, що місто було зачароване. А я, царю, не залишу тебе ні на мить.

— Слава Аллахові, який милостиво послав мені тебе! — зраділо промовив цар.— Ти будеш моїм єдиним сином, бо дітей я не маю.

І вони обнялися, дуже раді й щасливі, і пішли до палацу. Цар, що був зачарований, сказав вельможам свого царства, що він збирається на святу прощу. І йому приготували належні припаси й усе, що потрібно в далеку дорогу. Десять днів минуло у зборах, і нарешті вирушили. Цар-гість знемагав уже від туги за рідним краєм — як це він його залишив! Разом з ними було п'ятдесят невільників і багаті подарунки. Їхали вони безперервно вдень і вночі протягом цілого року. Аллах дарував їм безпеку в мандрівці, і вони нарешті благополучно дістались додому. Наперед було послано гінця, щоб сповістив вазіра про прибуття царя. І вазір, що вже втратив був надію на повернення державця, виступив з почтом йому назустріч. Наблизившись до володаря, вони обцілували перед ним землю і поздоровили із щасливим поверненням. Прибувши до палацу, цар сів на престол і почав розповідати вазірові про всі пригоди, що сталися з ним та юнаком.

Вазір поздоровив юнака з порятунком. Роздавши багатьом подарунки, цар сказав вазірові:

— Поклич-но до мене рибалку, що приносив нам рибу.

І коли прийшов рибалка, завдяки якому було звільнено мешканців міста й володаря їхнього, цар щедро нагородив його. Розпитав, як йому живеться, чи є в нього діти. І рибалка сказав,

що має двох дочок і сина. Цар звелів привести їх до двору, і з однією одружився сам, а другу дав юному цареві, сина ж рибалки зробив скарбником. Потім він дав призначення вазірові — послав його султаном до міста, що належало юнакові, тобто на Чорні острови; відіслав туди і тих п'ятдесятеро невольників, що прийшли сюди разом з ним, і передав нагороди для всіх тамтешніх емірів.

Вазір поцілував йому руки й відразу ж виступив у подорож. Цар і юнак залишилися тут. Що ж до рибалки, то він став найбагатшою людиною усіх часів, а його дочки до самої смерті були дружинами царів.

НОСІЙ І ДІВЧАТА

Жив колись у Багдаді один нежонатий чоловік, який був носієм. І одного дня, коли він стояв на торговиці, спершись на свій кошіль, до нього підійшла жінка, закутана в ізар з мосульського шовку, золотою ниткою гаптований і парчею облямований. Жінка опустила покривало, і з-під нього показалися карії очі та чорні вії й повіки. В таку можна вкохатись навіки. Впала у вічі її краса досконала, і шляхетний вигляд вона мала.

— Бери свою корзину,— сказала вона носієві напрочуд ніжним, м'яким голосом,— і ходімо зі мною.

Тільки-но він це почув, відразу ж ухопив кошелю, вигукнувши: «О благословенний день удачі!» І пішов за дівчиною. Аж ось вона зупинилась біля брами якогось будинку. Постукала, і до неї вийшов чоловік, християнин. Дівчина дала йому динара, взяла у нього пляшку оливкового кольору, до кошелю її поклала і сказала: «Пішли далі». І носій, узявши кошіль, подався за дівчиною. Вона ж незабаром пристанула біля продавця овочів і купила в нього сірійських яблук, турецької айви, жасмину з Алеппо, дамаських лілій, огірків з-над Нілу, персиків оманських, цитрин египетських та помаранч султанських, запашного мирту й тамариску, рум'янок, анемон і фіалок, квітів гра-

ната, пахучої шипшини й духмяної черемшини — усе це вона впакувала у кошіль носія і мовила йому: «Неси!» Отож він пішов услід за нею, а вона зайшла до м'ясної крамниці.

— Дай мені десять ратлів м'яса,— звернулась вона до крамаря.

Той відрізав для неї шмат м'яса, і вона, розрахувавшись із ним, загорнула покупку в банановий лист, поклала його до коша й сказала:

— Гайда, носію, далі!

Той підняв поклажу й рушив услід за дівчиною, яка звернула ще до бакалійної крамниці, взяла там очищених фісташок, мигдалю для закуски та тіхамських родзинок і сказала носієві: «Ходи за мною!» І він рушив услід за дівчиною, яка підійшла ще до ятки з ласощами, купила полумисок і наклала в нього потроху всього, що було там: кренделів, тістечок, начинених мускусом, пряників з цитриною, марципанів, тістечок «Ласощі судді». Наповнивши усім цим полумисок, поставила його в кошіль.

— Чому ж ти не сказала мені про це раніше? — мовив носій.— А то б я взяв віслюка й нав'ючив би на нього все це!

Дівчина засміялась і, ляснувши його по потилиці, сказала:

— Набав кроку й не розбалакуй. Дістанеш те, що тобі належить, якщо зволить Аллах.

І вона підійшла ще до гендляря парфумами й накупила в нього десять гатунків води — трояндової, помаранчевої, вербової та іншої, взяла також дві голови цукру й оббризкувач із трояндовою водою, здобреною мускусом, курильник зерен ладану, мускусу та александрійських свічок. Вивершила цим носієві ладунок і сказала йому: «Все, ходімо!»

Завдав отож чоловік ношу собі на голову і довгенько дибав за дівчиною, аж нарешті вона зупинилась біля красивого будинку з широким обійстям — високого, з гарними колонами, а брамні двері з чорного дерева були оздоблені черленою сухозліткою.

Ставши перед брамою, дівчина злегенька постукала, і двері відчинилися. Носій подивився з цікавістю, хто ж то відчинив їх, і побачив дівчину — струнку, з пишними персами, дуже повабну і напрочуд зграбну, як сказав про неї поет:

Глянь на сонце зámків пишних і на місяць їхній!
Скільки саява у лаванди, запахів розкішних!

О, поєднання такого ти ніде не стрінеш
З білим чорного — обличчя й кіс її препишних.

А які у неї стегна — о, моя кохана!
Ллю зворушено я сльози в тьмі ночей кромішніх!

Глянувши на дівчину, носій оторопів, і замало не звалився у нього кошіль з голови.

— Ще мені не випадало в житті дня, благословеннішого за цей! — вигукнув він.

А дівчина-воротарка, привітавшись, повела їх у будинок, і вони опинились у просторій, гарно опорядженій кімнаті з коло-

нами й фонтанами. Були там кам'яні лави й килими, ніші, засло-
нені ширмами, а посередині приміщення стояло мармурове ложе,
оздоблене перлами й коштовними каменями, а над ним — бал-
дахін з червоного атласу. На ложі спочивала дівчина з чарів-
ними очима, стрункою постаттю, наче літера аліф, та обличчям,
що затьмарювало сонце своїм блиском. Була вона, мов ясна
зоря — справжня бедуїнка, як писав про неї поет:

Як вона сміється,— уявляється
Із перлин-градян густий разок намиста,
Пасмо кіс її, мов ніч, спускається,
А віч сяйво — мовби ранок чистий.

І ця, третя, дівчина встала з ложа і неквапно, дрібними кро-
чками вийшовши на середину світлиці до своїх сестер, сказала
їм:

— Чого ж ви стоїте? Зніміть ладунок із цього бідного чоло-
віка!

І та, що робила покупки, стала поперед нього, друга —
позаду, і за допомогою третьої зняли вони з голови носія кошіль.
Потім вийняли все, що в ньому було, й поклали кожну річ на
своє місце, а носієві дали два динари й сказали:

— Іди вже, чоловіче!

Він же тим часом пильно приглядався до дівчат, захоплений
їхньою вродою і милим поведженням — нічого-бо він приемні-
шого за них не бачив. Завважив, що вони живуть без чоловіків.
Захоплено поглядав також на вина, овочі, благовоння й інші
речі, які там були і, милуючись усім тим, зволікав з відходом.
Нарешті одна з дівчат сказала йому:

— Чого ж ти ще стоїш тут? Може, вважаєш, що ми мало
заплатили тобі? — І, звернувшись до своїх сестер, сказала: —
Дайте йому ще одного динара.

— На Аллаха, саїдо моя, заплатили ви щедро, мені нале-
жало не більше двох диргемів. Але мій розум і серце прикуті
тільки до вас. Я думаю: які ви гарні й живете без чоловіків,
ніхто вас тут не розважає. Ви ж знаєте, що мінарет тільки тоді
остаточно збудований і небосажний, якщо чотири стіни має,
а у вас бракує четвертої. Для повного щастя жінці потрібен
чоловік, як говорить про це поет:

Для радості ми тут четвірку мали.
Це — лютня, арфа, флейта і цимбали.

Мирт, анемон, троянду і гвоздику —
Чотири добрі квітки ми зібрали

Ще чотирьох нам треба: сад і гроші,
Вино і ту, яку ми покохали.

Для вас, трьох, потрібен четвертий — мудрий, розважли-
вий і догідний чоловік, здатний берегти таємниці.

Дівчата засміялися і сказали:

— А де ж його знайти такого? Ми — дівчата і боїмося дові-

ряти таємниці тому, хто нас зрадить. Читали бо в давніх легендах такого вірша:

Не довіряй чужим губам секретів,
Бо стануть вони звісні всій планеті.

Як сам не можеш втримать таємниць —
Не втримає їх другий а чи третій...

Або ось іще:

Той, хто комусь відкриє тайну,
Розкається у цім негайно

Вислухавши дівчат, носій вигукнув:

— Присягаюсь вашим життям, я чоловік розважливий, гідний довіри. Читав-бо я книги, вивчав літописи і маю за звичай виявляти добре, гарне й берегти в таємниці погане, як говорить поет:

Повірником будь годен тільки вірний слову,
Лише шляхетному секрету можна довірять.

Я тайну в грудях бережу, як в домі на замку,
Ключ до якого втрачено, на дверях ще й печать.

Почувши такі вірші, дівчата сказали носієві:

— Як тобі відомо, ми витратилися, готуючись до учти. Маєш гроші, щоб відшкодувати нам це? Ти хотів би залишитися з нами, бути нашим приятелем і насолоджуватися спогляданням нашої краси? Однак ми не дозволимо тобі цього, поки не заплатиш нам стільки, скільки варті наші поваби й достоїнсть.

— Хіба ти не знаєш приказки: кохання без золотого тільця не варте й виїденого яйця,— додала господиня дому.

— Якщо ти нічого не маєш, то з нічим і відійдеш,— озвалася воротарка (та, що відчиняла брамні двері).

— Дозвольмо йому, сестри, залишитися, він таки добре потрудився сьогодні для нас. Інший не був би такий терплячий. Я заплачу за нього! — мовила та, що робила покупки.

Носій вельми зрадів і, поцілувавши землю, подякував.

— Сідай, наш милий гостю,— сказали йому дівчата.

Потому та, що ходила за покупками, пов'язавшись попередником, поставила келих і процідила вино, обладнала біля басейну місце для учти й приготувала страви. А потім поставила вино, і вони почали частуватися. Носій розкошував, сидячи між дівчатами; йому здавалося, ніби це сновидіння. Потім та, що порядкувала, взяла дзбан і, наливши першу чару, випила сама, а потім — другу й третю. Затим знову наповнила келих і подала його одній сестрі, а далі — другій. Нарешті піднесла вино гостю й промовила:

Пий на здоров'я, розкошуй, радій!
Зніма недугу цей хмільний напій.

Прийнявши почастунок, носій подякував, уклонившись, і проказав такого вірша:

Вино потрібно пити тільки з правовірним,
З ким пов'язаний ти честю й вірою одною.

Цей трунок можна з вітром порівнять: в саду
Він пахне і смердить над ямою гнилою.

А потім ще додав:

Нехай подасть тобі частунок газел'я це ніжне,
В якого чари віч п'янки і личко білосніжне.

Затим носій, поцілувавши дівчатам руки, ще випив і захмелів, потім неслухняним язиком продекламував:

Кров будь-яку заказано нам пити, крім крові,
Народженої виноградною лозою.

Дай скуштувати її, і я віддам тобі
Маєток свій увесь і владу наді мною.

Потім дівчина, наповнивши келих, подала його сестрі-воро-
тарці, і та, подякувавши, випила; затим почастивалася старша
дівчина, і знову надійшла черга носія, котрий, поцілувавши
перед дівчатами землю та подякувавши, випив і проказав вірша:

Молю тебе, дай випити!
Таке ж нечасто випадає.

Так хочеться мені тебе,
О життєдайная вода!

Потім він підійшов до господині дому і сказав їй:

— О саїдо моя, я твій невірник, мамелюк і слуга! — і далі
продекламував:

Тут раб біля дверей твоїх волає;
Щедроті й милості твої він пам'ятає.

Чи можна увійти до тебе зараз, красна?
Тебе побачити — для нього щастя то безкрає.

— Пий на здоров'я, — мовила дівчина, подаючи йому келих, —
і нехай тобі добре ведеться!

Прийнявши частування, носій дівчині руку поцілував і
проспівав:

Подав лілове, наче лиця, їй вино —
Старе і світле, ніби вранішнє сяння.

Підносячи його до вуст, вона спитала:
«А чи не з лиць людських твоє це частування?»

Сказав їй: «Мила, пий — мої це сльози й кров,
Змішали їх у келиху мої зітхання!»

І дівчина відповіла йому таким віршем:

То ти так плакав по мені? Що може бути миліше?
Я, любий, слухаю тебе, дай пити мені скоріше!

Він подав дівчині келих, і вона вихилила його. Так вони
безперестану пили, танцювали, сміялися і співали та декла-
мували вірші. Носій безперервно обіймав, цілував і щипав дівчат,
а вони — одна погодує його, друга дасть ляпаса, третя піднесе
йому понюхати квітку. І так він забавлявся з ними у найприєм-
ніший спосіб, наче з гуріями в раю.

А коли вони усі вже впилися, воротарка зняла із себе всю одіж і, залишившись гола, розпустила волосся, відкрилася ним га й ускочила до басейну. Похлюпалася грайливо у воді, а потім набрала води в рот і пирснула нею на носія, далі вимила тіло те, що між стегнами, а затим, вийшовши з води, сіла носієві на коліна.

— Скажи, мій коханий,— мовила вона, показуючи на свій сором,— як це називається?

— Піхва! — відповів той.

— Фе, як тобі не соромно?! — гукнула дівчина і, взявши його за карк, надавала йому потиличників.

— Ну... це твій сором,— поправився він.

— Ні, не так!

— Лоно.

— Ні, інакше!

— Твоя мушка? — запитав носій.

І дівчина безперестанку біла його, аж потилиця йому набрякла.

— То як же це називається?! — заблагав він.

— Це Лавр Героя,— відповіла дівчина.

— Хвала Аллахові за твоє, о Лавре Героя, здоров'я, на мое безголов'я! — вигукнув носій.

І знову закружляли між ними келихи й келишки. Потім друга дівчина встала і, знявши із себе шати, так само, як і перша, зайшла в басейн, а коли вийшла з води, кинулась носієві на коліна і, показуючи на свій сором, спитала:

— О світло очей моїх, як це називається?

— Піхва,— відповів носій.

— Ай, ай, і не бридке тобі це слово? — сказала дівчина, давши йому ляпаса, аж виляск пішов по світлиці.

— А може, це Лавр Героя? — запитав носій.

— Ні,— відказала та, і знову градом посипались удари на його карк.

— То як же це називається? — запитав нарешті носій.

— Очищений Кунжут,— відповіла дівчина.

Потому вона одяглась, і вони частувались далі, а носій охав від болю у шиї і в плечах. Тоді встала третя дівчина, найстарша, скинула із себе шати. І як побачив це носій, то відразу ж вхопився за свої плечі й карк і, почухавши їх, промовив:

— О бачу я, бідолаха, що дістанеться ще моїй шиї та плечам на шляху Аллаха!

А та, роздягшись, ускочила до басейну, пірнула, поплескалася й вимилась. А носій дивився на неї, голу, як створив її Аллах, схожу на уламок місяця — на її ясне личко, стрункий стан, на високі перса й важкі, тремтячі стегна — і вигукнув:

— Ах, ах!

І проказав, звертаючись до неї, вірша:

Тебе рівняють з гілкою зеленою,
Мабуть, якесь тут непорозуміння:

Ми гілку бачим гарною у шатах,
А ти найкраща — зовсім без одіння.

Почувши ці вірші, дівчина вийшла з води, сіла носієві на коліна й спиталася, показуючи на свій сором:

— То як оце називається?

Так, мовляв і так, відповів носій і, нахапавшись потиличників, запитався нарешті:

— То як же воно називається?

— Заїзд Абу Мансура! — сказала дівчина.

— Нехай же славен буде Аллах, за твоє здоров'я, Заїзде Абу Мансура!

Невдовзі підвівся й носій, роздягнувся й увійшов до басейну. І дівчата дивилися, як він плаває у воді. Він же тим часом помився так само, як милися дівчата, а потім вийшов і сів на коліна господині дому, закинув руки на лоно воротарки, а ноги — на стегна тій, що ходила за покупками, і запитав, показуючи на свій сором:

— О саїдо моя, скажи, як це називається?

І дівчата усі так розсміялися, що аж попадали горілиць, а тоді одна з них сказала:

— Твоя природа.

— Ні! — заволав він і вкусив кожную з них.

Тоді вони сказали:

— Твій сором.

— Ні,— сказав він і обійняв їх по разу.

А дівчата не переставали вгадувати назву — «Твоя природа! Твій сором! Твій зеб!» А носій тим часом цілував, гриз, обіймав їх, вони ж сміялися і нарешті спитали:

— То як же воно називається?

— Ім'я його,— сказав він,— Хоробрий Мул, що пастиметься на Лаврах, споживе Очищений Кунжут і заночує в Заїзді Абу Мансура.

І сміялися з цього дівчата, аж навznak попадали.

Потім вони повернулись до трапези й частувалися собі далі. А коли запала ніч, дівчата сказали носієві:

— Іди вже, чоловіче, і покажи нами ширину твоїх плечей.

— Присягаюсь Аллахом,— почав благати той,— мені легше дух спустити, ніж покинути вас! Дозвольте дочекатися з вами разом, поки ніч поєднається з днем, а потім я піду своєю дорогою.

І тоді обізвалася та, що ходила на ринок за покупками:

— Заклинаю вас, сестри, життям нашим, давайте дозволимо йому провести ніч разом, і він розважатиме нас! Дуже вже він потішний.

І дівчата сказали йому:

— Ти заночуєш у нас, але з умовою, що виконуватимеш наші повеління, а як щось побачиш, то не допитуватимешся ані про те, що то таке, ані про його причину.

— Гаразд,— відповів він.

І дівчата сказали йому ще:

— Иди і прочитай, що написано на дверях.

Отож пішов носій до брами і прочитав на ній напис, зроблений золотою фарбою: «Не говори того, що не стосується твоєї особи, бо можеш почути таке, що не буде тобі до вподоби».

І тоді він сказав:

— Будьте свідками: я нічого не питатиму про те, що не тицється мене!

Потім устала та, котра ходила на ринок, і приготувала вечерю на всіх. Поївши, вони запалили свічки й обкурили світлицю амброю та алое, і знову пили вино, бесідували, згадуючи коханих. Потім пересіли на інше місце, де були свіжі фрукти й напої. Отож вони й далі розмовляли, пили, закушували, сміялися й жартували. І раптом хтось постукав у браму, але це не перервало їм учти, лише одна з дівчат схопилася, вийшла надвір і незабаром вернулася, сказавши:

— Прибавиться нам розваг цієї ночі.

— Яким чином? — спитали її.

— Просяться до нас троє персіян з поголеними обличчями, і всі сліпі на праве око — отака дивовижа! Мають вигляд мандрівників, кажуть, що вперше в Багдаді. Не знайшли собі місця для ночівлі і постукали до нас, сподіваючись, що «може,— як вони кажуть,— господар цієї оселі дасть нам ключа від своєї стайні чи обори, де ми могли б переночувати».

І вона доти упрошувала своїх сестер, поки вони не сказали їй:

— Дозволь їм зайти, але ж за тієї умови, що вони не говоритимуть про те, що їх не стосується.

Отож дівчина-воротарка зраділа, пішла і в короткім часі повернулася, а за нею прийшло троє сліпих з побритими бородами й тонкими підкрученими вусами. Були це жебраки. Ввійшовши, вони проказали слова поздоровлення і відступили назад, а дівчата підійшли до них і посадовили їх. Прибульці поглянули на носія й завважили, що він п'яний. А коли придивились до нього пильніше, то побачили, що він їхнього поля ягода, і сказали:

— Це такий самий жебрак, як і ми, або ж кочовик.

— Сидіть отам і не патякайте! — озвався до них носій, почувши їхню розмову.— Хіба ви не читали, що написано на дверях? Ніякі ви не факіри. Прийшли до нас і даєте тут волю язикам!

— Просимо прощення в Аллаха, о факіре! — проговорили прибульці.— Наші голови перед тобою.

Дівчата засміялися й помирили їх з носієм. Потім вони приготували для них їжу, а як ті поїли, воротарка подала їм вина. І коли між ними закружляла чара, озвався носій:

— Браття, чи не розповісте ви нам якесь давнє сказання чи бувальщину?

І гості, яким вино підняло дух, попросили музичних інструментів. І їм було принесено мосульський тамбурин, іракську лютню та перську арфу. Тоді вони встали, один з них узяв тамбурин, другий — лютню, а третій — арфу, і, наладнавши інструменти, заграли, а дівчата підспівували їм своїми високими голосами.

Коли вони отак розважалися, хтось ізнову постукав до брами, і воротарка вийшла, щоб подивитися, хто ж там до них добивається.

А діло там було ось яке. Тієї ночі халіф Гарун ар-Рашид вийшов з палацу подивитися й послухати, що нового відбулося в місті. Супроводили його вазір Джафар і кат Масрур, котрий завжди носив при собі меч помсти. Був халіф, як завжди в таких випадках, одягнутий під купця. Отож, блукаючи містом, проходили вони повз будинок дівчат, звідки долинули до них музика та спів. І халіф сказав Джафарові:

— Хочу я зайти туди й подивитися, хто це так гарно співає.

— Ці люди, видно, вже п'яні, і нас може там спіткати якась неприємність! — застеріг халіфа Джафар.

— А таки зойдемо туди! — наполіг на своєму халіф. — І ти приberi якогось способу дістатися в цей будинок.

— Слухаю і корюся! — відповів вазір.

Потім він підійшов до брами, постукав і, коли вийшла воротарка, сказав:

— О саїдо, ми купці з Табарії, а в Багдаді перебуваємо вже десять днів. Прибули сюди з крамом і зупинилися в купецькому заїзді. А сьогодні ввечері один із тутешніх купців запросив нас до себе в гості, і, коли ми прийшли, він гарно почастував нас. Отож ми погостювали в нього, поїли й попили, і нарешті він дозволив нам іти. Ми вийшли вночі й, не знаючи добре міста, заблудилися, не можемо знайти дороги до нашого заїзду. То чи не будете ласкаві дозволити нам переночувати у вас, чекатиме вас нагородо Господня.

Дівчина придивилася до них і, побачивши, що вони справді виглядають купцями й викликають довіру, пішла порадитися із сестрами, і ті сказали: «Нехай заходять». Отож вона повернулася й відчинила браму.

— Можемо ввійти з твого дозволу? — спитали прибульці.

— Заходьте! — відповіла дівчина.

І вони ввійшли — халіф, Джафар і Масрур. Дівчата встали їм назустріч і прийняли їх з пошануванням.

— Ласкаво просимо, — сказали вони. — Раді бачити вас у себе. Але ми маємо для вас одну умову, а саме: щоб ви не говорили того, що не стосується вас, аби не почувли чогось прикрого від нас.

— Гаразд, — відповіли ті.

І їх було запрошено до учти. Подивився халіф на трьох жебраків і, завваживши, що всі вони сліпі на праве око, дуже здивувався. А коли окинув оком дівчат, його вразила їхня над-

звичайна врода, і він був вельми заскочений цим товариством. А дівчата тим часом подали йому вина.

— Дякую, але я маю відбути на прощу до святих місць,— сказав він і відсунув почастунок.

Тоді встала воротарка і принесла йому застелений парчею столик, на який поставила порцелянову чашу, потім налила в неї вербової води, поклала кусник льоду й додала цукру. Халіф подякував їй і подумав: «Треба буде завтра винагородити її за цей добрий вчинок». І учта тривала далі. А коли всі вже захмеліли, господиня дому встала, поклонилась гостям і, взявши за руку дівчину, що ходила за покупками, сказала їй:

— Уставай, сестро, мусимо виконати наш обов'язок.

— Гаразд,— відповіла та.

Піднялася й воротарка, вона звільнила і прибрала середину світлиці. Жебраків посадовила на лаву, що стояла на підвищенні, а халіфа, Джафара і Масрура — на лаву на протилежному боці світлиці, тоді звернулась до носія:

— Яка ж ница твоя приязнь. Ти ж таки не чужий, а свій! І той підвівся, затягнув на собі паска і сказав:

— Наказуй, що треба робити.

— Зачекай,— сказали йому.

Потім устала та, що займалася покупками, відкрила комірчину і сказала носієві:

— Допоможи мені!

Той побачив дві чорні собаки з ланцюгами на шиї.

— Візьми їх,— мовила далі дівчина носієві.

І він вивів собак на середину світлиці.

Тоді встала господиня дому, засукавши рукави по лікті, взяла бича і сказала носієві:

— Підведи-но сюди одну з цих сук.

І він потяг суку за ланцюг, а вона скімлила й трясла головою. А дівчина почала бити її по голові, сука вила, але дівчина лупцювала її до тих пір, поки не втомилася. Тоді вона випустила з рук бича, притулила суку до грудей, витерла їй сльози й поцілувала її в голову. Потім сказала носієві:

— Забери її і подай другу.

Той підвів собаку до дівчини, і вона вчинила з нею те ж саме, що й з першою.

Халіфа обурило це, і він, розгніваний, дав знак Джафарові, аби він запитався в дівчини про все це. Але той показав йому на мигах, щоб він мовчав. Потім господиня дому сказала воротарці:

— Виконай те, що належиться.

— Добре,— відповіла та, і господиня дому піднялась на мармурове ложе, оздоблене золотом та сріблом, і ще раз звернулась до обох сестер:

— Зробіть те, що належиться.

Тоді воротарка сіла на ложе біля господині дому, а та, що ходила за покупками, пішла до лівану й винесла звідти атласний

чохол із зеленою бахромою. Стала біля ложа, вийняла з чохла лютню, налагодила струни й виповіла під музику такого вірша:

Ти — моя мета й бажання;
Мила, прагну я кохання.
Із тобою — рай, блаженство,
А без тебе — умирання.
Я вкохавсь безтямно в тебе —
Ось таке моє зізнання.
Вірною любов'ю як же
Заслужив я докоряння?
Геть, словес препишні шати,
Я убрався в почування.
О, любов зриває завжди
Маскування-прикидання.
У страждання я одягся,
У хвороби й умління.
В вічний біль оділось серце,
У буяння-стожадання.
Безконечно ринуть сльози,
Тайну зраджують зітхання.
І для всіх вже стали явні
Всі мої переживання.
Порятуй же від недуги:
Ти ж — хвороба й лікування!
Ти в руках тримаєш ліки!
Чом же хворому — страждання?!
Ції очі — меч і світло:
Гроз і щастя обіцяння.
Скільки ж від меча нещасних
Вже дістало покарання!
Та любов я не залишу,
Хоч вона мені й кайдання.
Бо любов — цвіт серця мого,
А ще — сонячне сіяння.
Для очей найбільше щастя —
Знад коханих споглядання,
Що розсвітлює всю душу,
Наче сяєво світання.

Слухаючи цього вірша, господиня дому сказала:

— Нехай же Аллах винагородить тебе за це добром.

Після цього вона розірвала свої шати і, втративши свідомість, упала на долівку. І халіф побачив на її тілі шрами від бича й дуже здивувався. Тим часом воротарка встала, бризнула водою на обличчя замлілої, принесла їй іншу сукню й одягла її. А халіф сказав Джафарові:

— Ти бачиш, які он на ній шрами від побоїв? Я далі вже не можу мовчати і не заспокоюся, поки не визнаю, що трапилося з цією дівчиною і цими двома собаками.

— Саїде наш,— мовив на це Джафар,— таж дівчата поставили нам умову, щоб ми про те, що нас не стосується, не говорили, аби не почули такого, що буде нам немиле.

Та ось підвелася дівчина, що ходила за покупками, взяла лютню, притулила її до свого лона і, торкаючи струни кінчиками пальців, заспівала:

Розлука — то кривда; бодай і не знати,
Як чашу нещастя та вип'єш до дна ти

Чи, може, пошлем ми гінця замість себе?
Чи ж зможе гонець всі чуття передати?

Терпіти і жити в стражданнях? Та втратиш
Коханого — й ряс вже недовго топтати.

Як жити нам далі в журбі та печалі,
То нас доконають лихі тарapati.

Пропав з моїх віч ти і канув у безвість,
Та є в моїм серці для тебе палати.

Чи стріну тебе я? Чи клятву не зрушу?
О, здалеку очі твої — мов агати!

Чи ти не забув ту кохану, що плаче
Й не знає, ізвідки тебе виглядати?

Коли нам Аллах нову зустріч присудить —
Не будем одне одному докоряти.

Послухавши другого вірша, господиня дому роздерла на собі вбрання, як і перше, й упала на підлогу непритомна. А та, що співала, покропила їй обличчя водою і вбрала її в інші шати, і тоді господиня дому встала, сіла на ложе і сказала дівчині:

— Заспівай іще мені, на той, останній голос, аби я виконала свій обов'язок.

І дівчина заспівала під звуки лютні:

Та доки ж мене сторонитися будеш, коханий?
Тужити і плакати серце коли перестане?

Навіщо розтягуєш нашу з тобою розлуку?
Що заздрісним — добре, закоханим — дуже погано!

Щоб доля підступна до мене була справедлива,
Безсоння б не відало серце моє полум'яне.

О, зжальсь наді мною! Брутальністю вбита твоєю!
О стань же прихильніший, мій дорогий грубіяне!

О вбивцю! Кому ж розповім про страждання палючі?
Яка ж то біда, коли раптом кохання розтане!

О ви, правовірні! Обстаньте закоханців бідних;
Змагає журба мене, й скоро терпіння не стане.

А пристрасть все дужчає, сліз моїх ринуть потоки,
А дні так повільно ідуть, о лихий мій талане!

Любові ж закон не дозволить, щоб ти був далеко,
А я в самоті пропадала, о любий мій пане.

А чи ж біля тебе я зможу втішатися світом,
Мій місяцю-князю, жорстокий і любий тиране?

Прослухавши цей, третій, вірш, господиня дому крикнула, роздерла на собі одяг і впала долі непритомна. І на її оголеному тілі знову стало видно шрами від бича.

— Краще було б нам переночувати десь на смітнику,— говорили проміж себе жebraки,— аніж потрапити в таку колотнечу, що роздирає серце.

— Чому ж це так? — обізвався до них халіф.

— Бо закаламутило нам радість це дійство,— сказали жebraки.

— А хіба ви не з цього дому? — питався далі халіф.

— Ні,— відповіли ті,— ми оце щойно зайшли сюди.

— Але ж той чоловік, що біля вас, знає цю справу! — вигукнув у здивуванні халіф, кивнувши на носія.

Тоді звернулися до нього.

— На Аллаха! Всі ми в коханні однакові! Я виріс у Багдаді, але жодного разу не заходив сюди до сьогоднішнього дня, і моє перебування тут — суцільна дивовижа,— відповів носій.

— Йй-Богу, всі ми вважали, що ти їхній, а тепер бачимо, що ти такий самий, як і ми,— сказали жebraки.

— Нас семеро мужчин,— сказав халіф,— а їх троє жінок, і в них немає четвертого — чоловіка. Отож давайте запитаємо в них про всю цю справу, і, якщо вони не розкажуть добровільно, то ми їх змусимо до цього.

Усі пристали на це. Крім Джафара, який сказав:

— Я гадаю, цього робити не слід, бо ми ж такі їхні гості. Вони поставили нам умову, і ми повинні дотримати її, як обіцяли. Даймо їм спокій. До кінця ночі залишилося вже небагато, а вранці кожен з нас піде своєю дорогою.— Потім він глянув на халіфа й мовив: — Проведемо тут ще не більше години, а завтра приведемо до тебе цих дівчат, і ти допитаєш їх.

Проте халіф наполягав на своєму:

— Нетерпеливись мені, хочу про все це дізнатися зараз же.

Потім зайшла між ними суперечка про те, хто ж задасть дівчатам питання. І нарешті було вирішено, що зробить це носій.

— Про що ви там шепчетесь? — спитали їх дівчата.

Тоді носій підійшов до господині дому і сказав їй:

— О саїдо, заклинаю тебе Аллахом, розкажи нам, що це за собаки, і чому ти б'єш їх, і з якої причини на твоєму тілі шрами від бича. Ось такі питання цих людей до тебе.

І господиня дому спитала гостей:

— Правда те, що він гомонить про вас?

І всі відповіли: «Так», oprіч Джафара, котрий промовчав.

Почувши цю відповідь, дівчина вигукнула:

— Як же ви, мої гості, розгнівали мене! Ми ж із самого початку домовилися про те. Хіба не досить вам того, що ми впустили вас до нашої оселі й почаствовали? Одначе вина в цьому не ваша, а того, хто вас сюди спровадив.

Потому вона засукала по лікті рукави і, тричі тупнувши, крикнула:

— Поспішайте сюди!

Ту ж мить відчинилися двері від комори, й звідти вийшло семеро невільників з оголеними мечами. І господиня гукнула їм:

— Скрутіть цим велемовним руки за спину і зв'яжіть їх усіх до купи!

Слуги вмент виконали це і сказали господині:

— О світла наша володарко, дозволь нам поскидати з них голови.

— Зачекайте трохи, поки я дізнаюсь у них, хто вони такі.

— Господом Богом прошу тебе, моя саїдо,— обізвався носій,— не убивай мене за чужі гріхи! Справді завинили вони перед тобою всі, окрім мене. Йй-Богу, чудова була б наша ніч, якби ми не впустили до себе цих жебраків! Якщо ввійдуть вони до квітучого міста, знищать його дощенту!

Потому він проказав такого вірша:

Прекрасне від володарів прощення
Й шляхетна милість тим, хто захисту не має.

Та чинить той найтяжчий в світі злочин,
Хто замість винного невинного вбиває.

Вислухавши носія, дівчина засміялася і спитала зв'язаних:

— Ану розкажіть кожен про себе, жить вам залишилося не більше години. І якщо ви не є людьми благородного походження або державними достойниками, можновладцями, то швидко відстанете по заслугі!

— Біда, Джафаре,— сказав халіф своєму вазірові.— Повідай їй, хто ми такі, бо інакше вона нас уб'є.

— Це лише частка того, на що ти заслуговуєш,— мовив Джафар.

— Зовсім недоречний твій жарт під цю лиху годину! — скипів халіф.— На все свій час.

А дівчина тим часом підійшла до жебраків і спитала:

— Ви брати?

— Ні,— відповіли ті.— Ми факіри з далеких країв.

— Ти вродився сліпим? — спитала вона в одного з них.

— Ні, присягаюсь Аллахом,— відповів той.— Це трапився зі мною один надзвичайний випадок, унаслідок чого я втратив одне око. Якби пов'язану з цим випадком пригоду записати голкою в куточку ока, вона була б пересторогою для недосвідчених.

Дівчина запитала далі другого й третього жебрака, вони відповіли їй так само як і перший, а потім іще додали:

— Ми родом з різних країв і є синами царів — володарів земель і рабів.

— То нехай кожен з вас розповість нам про свої пригоди,— мовила їм дівчина,— і пояснить, чому він з'явився у нас, а потім пригладить свою голову та й піде своєю дорогою.

Проте першим почав говорити носій:

— О моя саїдо, я — носій. Сказала мені нести поклажу ось ця дівчина, що робила покупки, вона ж і привела мене сюди, і потім було в мене тут із вами те, що було. Оце й уся моя пригода.

Дівчина засміялася і сказала:

— Пригладь собі голову і ступай з Богом!

Але носій затримався.

— Ради Аллаха, я не піду звідси,— сказав він,— поки не почую розповідей моїх товаришів!

Тоді встав перший жебрак і промовив до дівчини.

РОЗПОВІДЬ ПЕРШОГО ЖЕБРАКА

— Отож знай, саїдо моя, що причина того, що в мене поголена борода і немає одного ока, така: мій батько був царем і мав брата, також царя, але в іншій стороні. І трапилося, що моя мати народила мене того самого дня, коли з'явився на світ мій двоюрідний брат — син мого дядька-стрия. Минали роки, ми підростали, я місяцями жив у дядьковій родині.

Одного разу, коли я відвідав моїх родичів, брат мій виявив до мене велику повагу й пошанування, забив вівцю, процідив вино і почав мене частувати. А коли ми вже добре були підхмелені, сказав мені:

— О брате, потрібна мені твоя допомога в дуже важливій справі, і я хочу, щоб ти не перечив мені в тому, що я хочу вчинити.

— Від цілого серця зичу тобі успіху! — відповів я йому.

Взявши від мене урочисту присягу, він встав і вийшов. Через деякий час повернувся, і за ним слідувала якась жінка, закутана в ізар, напахчена, у розкішній сукні з дорогоцінними оздобами.

— Візьми цю жінку,— звернувся він до мене,— і йди попереду мене на такий-то цвинтар.— Докладно описав його мені й провадив далі: — Підійди з нею до такого-то склепу і чекай там на мене.

Я, певна річ, не міг відмовитися, бо був зв'язаний присягою. Отож узяв ту жінку, і ми прийшли з нею на умовлене місце. Тільки-но ми посідали там, як надійшов і брат. Мав він із собою глек з водою, торбинку гіпсу й кирку. Взяв ту кирку і, підійшовши до однієї гробниці посеред цвинтаря, відкрив її, відклав убик камені й почав довбати землю, добуваючи камінну плиту, що нагадувала невеликі двері, підняв її, під нею виявилися круті сходи. Тоді він звернувся до дівчини, показуючи їй гробницю:

— Ось маеш те, що вибрала.

І вона спустилася тими сходами вниз. Він же повернувся до мене і сказав:

— Тепер, брате, зроби те, у чому присягався, і коли я спущусь туди, поклади цю плиту назад і засип землею, як було.

А з цього гіпсу й води, що в глечику, зміси розчин і замасти щілини між камінням, щоб було так, як досі, аби ніхто не помітив цього і не сказав: «Гробниця стара, але її хтось відкривав недавно». Цілий рік готуюсь я вже до того, що знає тільки Аллах. Оце й буде твоє благодіяння, яке я прохав у тебе.— А потім іще додав: — Нехай же Аллах зробить так, щоб ти, брате, не журився моєю відсутністю! — І спустився у склеп.

Як тільки він зник у ньому, я, поклавши камінь назад, зробив усе те, що мені сказано було, і гробниця виглядала так само, як і перед цим. А потім я вернувся до дядькового палацу.

Старий у той час був на полюванні. Я переспав ніч, а вранці опали мене думки про те, що було минулого вечора, що трапилося у мене із сином мого дядька. Я гірко розкаювався в тому, що вчинив, але це вже було марне. Затим я подався на цвинтар і став шукати ту гробницю, але не міг упізнати її. Никав там аж до ночі, одначе так і не знайшов її. А коли повернувся до замку, то не міг ані їсти, ані пити. Думки мої весь час були зайняті братом, не знав-бо я, що ж із ним сталося далі. Дуже мучило мене це, і я провів наступну ніч у журбі та печалі. А вранці знову поспішив на цвинтар, роздумуючи над тим, що вчинив син мого стрія і каючись у тому, що послухався його. Оглянув усі гробниці, але не розпізнав між ними потрібної. Отак сім днів провів я в цих пошуках — і намарне. Такий розпач мене охопив, що я мало не збожеволів. І нічого мені більше не лишалось, як повернутися до батьківського дому.

Але коли я здобувся до рідного міста, на мене накинупся стражники, що чатували при міській брамі, і скрутили мені руки за спину. Мене спантеличило це, адже я був сином володаря цього міста, а вони — слугами мого батька й моїми підданими. Та я настільки був переляканий, що не смів запитати їх, що сталося, і думав собі: «Напевне, щось трапилося з моїм батьком». Потім я запитав про це тих, що схопили мене, але вони не відповіли. Тільки через деякий час один із них, мій колишній слуга, сказав мені:

— Зрадила доля твого батька. Проти нього збунтувалося військо, і вазір убив його й сам сів на троні. Ми підстерігали тебе за його наказом.

І потягли мене до вазіра непритомним. А між мною і ним була давня ворожнеча. Дуже захоплювався я раніше стрільбою з лука, і трапилося одного разу ось що. Стояв я на терасі свого палацу, а вазір — у себе. І раптом на терасі його сів якийсь птах. Я, пустивши з лука стрілу в нього, схибив, і так судилося, що вона вцілила вазірові в око і вибила його. Так розпорядилася доля, і така була Провидіння воля. Як сказав про це поет:

Все ж бо на світі — погодься! — в Аллаховій волі.
Серця бажання — не провід всесильної долі.

Тож не картайся занадто і надто не тішся,
Вічного блага немає у нашій юдолі.

Або ось іще інший:

Пройшли ми чесно долею назначений нам шлях,
Життя людське тече руслом, що визначить Аллах
Кому судилося загинуть у своїй землі,
То не спіткає смерть його в чужих краях.

— Отож коли я вибив вазірові око, — провадив далі жебрак, — він ніяк не міг оскаржити мене, оскільки мій батько був царем тієї країни, але це спричинило приховану ворожнечу між ним і мною. І ось коли я став перед ним зі скрученими назад руками, він велів відрубати мені голову. «За який же гріх ти мене вбиваєш?» — спитав я його. «А який гріх більший за оцей?» — сказав вазір, показуючи на своє вибите око. «Таж я зробив це ненароком», — мовив я. «Якщо ти зробив це ненароком, то я зроблю це навмисне, — відповів він і сказав слугам: — Підведіть його до мене!» Коли ті виконали його веління, він штрикнув пальцем мені у праве око, вивернув його і вирвав. Ось так я й став сліпим на одне око, яким ви мене й бачите. Потім він звелів покласти мене в сундук і сказав своєму катові: «Відправляйся з ним за місто, зарубай і кинь його там на корм звірам та птахам». Отож і вирушив кат зі мною і йшов доти, аж поки не опинилися ми за містом. Там він вийняв мене із сундука, бо ж був я зв'язаний по руках і ногах, і вже й налагодивсь убити мене. Тоді я так гірко заплакав, що довів до сліз і ката, і це спонукало мене вірша проказати:

А я ж вас панцером вважав, від стріл захисниками,
Та помилюся — стали ви всіх стріл тих гостряками.

Я сподівався на захист ваш, коли нагряне лихо,
Якби упоратись ніяк не міг я з ворогами.

Залиште сам на сам мене у цій жорстокій битві —
І всіх успішно розіб'ю я власними руками

Якщо мене оборонять вам явно не до шмиги,
То хоч не дійте заодно з чужими вояками.

А потім іще:

Я мав чимало друзів, мав їх за братів;
Були вони щитами, та лиш — для ворогів.

У них немовбито вони пускали стріли,
Та рій цих стріл отруйних у мене вєсь влучив.

Коли кат почув мої вірші — а раніше він служив у мого батька, і я не раз обласкавлював його, то вигукнув: «О саїде мій, як же мені бути, адже я раб підневільний!» Але потім він сказав: «Рятуй життя своє і не вертайся більше в цей край, бо й сам загинеш, і мене погубиш, як говорив про це поет:

Коли зависла над тобою смерті зла рука,
Тікай, і хай твій дім оплакує будівника».

Тоді я поцілував катові руку і не повірив іще у свій порятунок, доки не віддалився. Навіть втрата ока видалась мені нез-

начною проти того, що вдалося уникнути смерті. І помандрував я до міста мого стрія. Прибувши до нього, розповів, що сталося з батьком і мною, як позбувся я ока. І мій дядько, гірко заплакавши, вигукнув: «Ти, небоже, додав мені своєї печалі до моєї і свого горя до мого: пропав мій син, я не знаю, що з ним скоїлося, і ніхто не може подати мені жодної звістки про нього». І цар так розплакався, аж знепритомнів, а коли прийшов до пам'яті, сказав: «Сину, я дуже горюю з приводу мого сина, а ти своєю розповіддю про те, що сталося з твоїм батьком і тобою, ще більше роз'ятрив мені душу. Одначе, сину, ти втратив лише око, а не життя!»

Після того я не міг уже далі мовчати про те, що сталося з його сином, і розповів йому все. І він втішився тим, що має вже звістку про свого сина, і сказав: «Покажи мені ту гробницю!»— «Присягаюсь Аллахом, стрію,— відповів йому,— не можу я знайти цього склепу. Багато разів ходив на цвинтар після того випадку і не міг впізнати тієї гробниці». Потому пішли ми вдвох на кладовище. Там я став пильно разглядатися направо й наліво і взяв той склеп. Дуже зраділи ми обоє і, відгорнувши землю та відсунувши камінь, спустилися в склеп по сходах на п'ятдесят сходинонок. І коли ми були вже долі, перед нами піднявся дим і затемнив нам очі. Тоді стрійко проказав слова, які так діють на людину, котра їх виповідає, що вона нічого не боїться: «Ніхто не має сили й спромоги, крім великого і всемогутнього Аллаха!» Потім пішли ми далі й опинилися в просторому приміщенні, наповненому збіжжям, борошном та іншими припасами. А посередині угледіли заслону, опущену над ложем. Дядько заглянув за неї й побачив там свого сина й жінку, що лежали обнявшись, перетворені на чорне вугілля, немовби випалені в полум'ї. Узрівши це, старий плюнув в обличчя синові і сказав: «Ти заслужив на це! Таке покарання ти дістав на цьому світі, а в потойбічному буде ще дужче, дошкульніше і на вічні часи». Потім він копнув взутою ногою сина, що лежав, мов чорна головешка. Я ж був украй здивований, що батько його копнув, і засмутило мене те, що він разом з дівчиною перетворився на чорне вугілля. І я сказав: «Ради Аллаха, стрію, зміни свій гнів на милість! Серце моє сповнене смутку і печалі з приводу того, що сталося з твоїм сином, що він разом з цією дівчиною обуглився у вогні. Хіба не досить тобі цього, що ти копаєш його ще й ногою?» — «Так ось послухай, небоже, мене,— мовив дядько.— Ось цей син мій ще з малолітства загорівся коханням до своєї сестри. Тому я тримав його подалі від неї. Але не надавав цьому великого значення, заспокоюючи себе думкою про те, що вони ж іще діти. Але коли вони підросли, вчинили блуд. Коли чутка про те дійшла до мене, я не міг повірити їй. Але гостро згнів сина. «Не приведи тебе Боже дійти до такої ганьби,— застеріг я його, — котрої ніхто ще не припускався до тебе і не припуститься після тебе! Інакше ми будемо зганьблені між царями до самої смерті, і ганебний поговорі про нас роз-

несуть мандрівники по цілому світу! Отож не смій чинити такого — остерігайся цього тяжкого гріха! Бо я, розгнівавшись, можу вбити тебе!» Потім я віддалив його від сестри, але та, проклята, дуже закохалася в нього, і вселився у них шайтан, що прикрасив у їхніх очах їхні вчинки. Коли син побачив, що я відділив його від неї, приготував оцю криївку під землею і наносів у неї припасів, які оце ти бачиш тут. Потім він, скориставшись з моєї відсутності, коли я поїхав на полювання, перебрався сюди із сестрою. Але спостигнув їх справедливий гнів славного і всевишнього Аллаха, він спалив їх, а покарання на тому світі буде ще тяжче і вічне!» Потому старий заплакав, і я разом з ним. «Тепер ти будеш моїм сином замість нього!»— сказав він. А я в цю мить думав про жорстокий світ, про те, що вазір убив мого батька і посів його місце, а потім узяв на тортури мене, про нещастя, що випали на долю мого двоюрідного брата. І я знову заплакав. Вийшовши нагору, ми поклали на місце плиту, засипали її землею і, залишивши гробницю такою, яка вона була раніше, пішли до нашого замку.

І тільки-но ми прийшли туди, почули раптом звуки барабанів і труб, брязкіт зброї, крик людей, кінське іржання, і весь світ потонув у мряці й куряві з-під кінських копит. Ми остовпіли, не відаючи, що сталося. А коли цар спитав, що то є, йому сказали, що вазір, котрий убив його брата, зібрав військо і напав з ним несподівано на їхнє місто, заскочені зненацька його мешканці не змогли протистояти нападникам і здалися їм. І я подумав собі: «Як потраплю йому до рук, то тепер він уже напевне вб'є мене!» Охоплений страхом, я думав про те, що сталося з моїми батьками, і розгубився, не знаючи, що вдіяти. Якби я показався в місті, то воїни мого батька відразу б схопили мене і вбили. Тоді я збрив бороду й вуса і, перевдягнувшись, тайкома вийшов з палацу і направився у ваше місто, сподіваючись, що, може, хтось проведе мене до повелителя правовірних, Аллахового намісника на землі, щоб я міг розповісти йому про все те, що зі мною трапилося. І ось цієї ночі прибув я до вашого міста і став, не знаючи, куди далі податися. Тоді підійшов до мене ось цей чоловік. Привітавшись із ним, я сказав, що вперше прийшов сюди, і довідався від нього, що він теж нетутешній. І коли ми розмовляли, підійшов до нас наш третій товариш, котрий, як виявилось, також був чужий у цьому місті. Далі пішли ми разом. Незабаром настала ніч, і доля привела нас до вашої оселі. Отака була причина того, що я позбувсь ока і збрив бороду.

— Пригладь собі голову і йди! — сказала цьому жебракові господина дому.

— Не піду я звідси, поки не почую розповідей інших,— відповів той.

Усіх дуже захопила й здивувала оповідка цього жебрака, а халіф сказав Джафарові:

— Йй-Богу, ніколи не чув я чогось подібного до того, що приключилося з цим чоловіком.

Потім устав другий жебрак, поцілував землю й почав розповідати.

РОЗПОВІДЬ ДРУГОГО ЖЕБРАКА

— О саїдо, я також не народився сліпим, але сталася зі мною надзвичайна пригода. Якби вона записана була голкою в куточках очей, то послужила б повчанням для багатьох. Був я сином царя, царем, читав Коран сімома способами, а також книги найвидатніших мудреців, оволодів знаннями про зірки, вивчив усі науки і твори поетів, аж поки не перевершив у цьому всіх людей нашого часу, і писав краще будь-якого каліграфа. Слава про мене ширилась по інших країнах і дійшла до багатьох царів. Почув про мене й один індійський цар і послався до мого батька, запрошуючи мене до себе, направивши при тому батькові багаті подарунки. І він відправив мене до нього з посольством на шести кораблях. Отож пливли ми морем цілий місяць. Приставши до берега, вивели коней, які були на кораблі, ще й десять верблюдів нав'ючили дарами, і відправилися. Та невдовзі побачили хмару куряви, що здіймалася все вище, сповнюючи околицю. Невдовзі з цієї куряви виринуло п'ятдесят закутих у панцер вершників, подібних до грізних левів. Роздивилися ми їх і побачили, що це кочівники-розбійники, котрі грабують людей на дорогах. Завваживши, що нас мало і що ми маємо багатий скарб — в'юки з подарунками для індійського царя, — підскачили до нашого каравану, наставивши списи на нас. Ми показували їм на мигах, а потім крикнули: «Ми посланці великого царя Індії, не кривдіть нас!» — «А ми не на його землі й не підвладні йому!» І вбили частину слуг, решта втекла. Я також утік. Був тяжко поранений, але розбійники не звертали вже на нас уваги, коли добралися до в'юків і зайнялись коштовностями, які ми везли з собою. Ішов я так навмання, куди очі дивляться. Був можновладцем і став волоцюгою.

Вийшов на гору, переночував там у печері й подався вранці далі. Нарешті прибився до гарно збудованого, укріпленого міста, звідки відступила вже зима з її холодами і настала весна-красна з квітками, розлилися повноводи ріки та канали, врунилася уся земля врочисто, і птахи співали, як сказав поет, описуючи це місто:

У місті цьому люд живе без страху,
І дружбою з ним зв'язана безпечність.

Він — пишний сад, а мешканцям його
Притаманні поважність і статечність.

Отож зрадів я, що дістався нарешті до міста, бо був уже вкрай стомлений подорожуванням, блідий, змарнілий та пригні-

чений такою прикрою зміною свого становища, і не знав, куди податися. Проходячи мимо кравця, що сидів у своїй майстерні, я привітався до нього, він відповів на привітання, поздоровив мене й почав зі мною розмову. Спитав, чому я виїхав з дому, і я розповів йому про все, що зі мною трапилося, від початку до кінця. Кравець дуже перейнявся моїм нещастям і сказав: «Не розповідай, парубче, тут нікому, хто ти є та що з тобоюлучилося. Боюсь я, аби не повелосо тобі тут ще гірше, позаяк цар цього міста — один з найзапекліших ворогів твого батька і присягнувся помститися йому».

Потім кравець приніс частування, і ми поїли разом, а потім розмовляли до ночі. Тоді він звільнив місце у своїй майстерні і влаштував для мене ложе, приніс постіль. Пробув я у кравця три дні, потім він спитав мене: «Володієш ти якимсь ремеслом, щоб могли заробляти?» — «Так, — відповів йому, — я маю фах законознавця, каліграфа, математика». — «Не придасться це тобі тут, бо в нашому місті немає попиту на таку роботу, як і немає нікого, хто знав би якусь науку чи вмів писати; тут уміють тільки заробляти гроші», — сказав кравець. «Йй-Богу, я нічого не вмію, крім того, про що сказав тобі», — відповів я. І кравець дав мені нарешті таку пораду: «Підпережися, візьми сокиру та мотузка й заготовляй за містом дрова, щоб заробити собі на прожиток. Та нікому не розповідай про себе, бо тебе вб'ють». Потім кравець купив мені сокиру й мотузка й припоручив мене одному дроворубові, щоб той опікувався мною. Отож ходив я з цим дроворубом за місто й працював там цілими днями, а потім приносив додому в'язанку дров і продавав її за півдинара. Частину грошей витрачав на їжу, а решту відкладав. І провів я у такий спосіб цілий рік.

Так ось одного разу, вийшовши за місто на свій промисел, я забрів у гайок і, приступивши до одного дерева, почав обкопувати його, відкидаючи землю від коріння, і раптом моя сокира вдарилася об мідне кільце. Очистивши його від землі, я побачив, що воно прироблене до дерев'яної ляди. Підняв я цю ляду і побачив сходи, що вели в підземелля. Спустився я по них униз і опинився перед брамою, пройшов у неї і побачив чудовий палац, а в ньому — дівчину, схожу на сяйнисту перлину. Її вид проганяє із серця смуток, жалі й печалі, а її мова заспокоює біль душі й робить недорікою розумного й розважливого — високу ростом, з твердими персами, віями, мов рясне колосся, і ніжним лицем, що світилось у тьмі її волосся, як сказав про таку поет:

Втягнутий, ніжний живіт і волосся, як чорна ріка,
Стегна круті, мов бархани, стан — гілка гнучка.

І ще:

Щоб уразити мене і кров пролить мені —
Четверо найбільших див зійшлося, як на те:

Блиск сяйний її чола, кіс претемна ніч,
Щік троянди, й ніг, грудей сіяння золоте.

Побачивши дівчину, я впав на коліна перед Творцем, милуючись у подиві красою й чарівністю, яких Він їй уділив. Вона ж подивилася на мене й мовила: «Хто ти — людина чи джин?» — «Людина», — відповів я. «А хто привів тебе сюди, де я провела двадцять п'ять років і ніколи не бачила людини?» — спитала вона. Її мова була така солодко-ніжна, що глибоко запала мені в серце, і я сказав: «О саїдо моя, привела мене сюди до тебе зіезда, щоб розвіяти мою журбу й печаль». І я розповів їй, що зі мною приключилося — про все від початку до кінця. Дівчина заплакала, перейнявшись співчуттям до мене, і сказала: «Розповім і я тобі мою пригоду. Отож знай, що я дочка індійського царя Ефітамуса — володаря Ебенових островів. Він видав мене заміж за сина мого дядька-стрия, і коли мене перевозили вночі до нареченого, мене викрав іфрит на ймення Джарджаріс ібн Раджмус, онук тітки Ібліса, і прилетів зі мною в це місце, а потім наносів сюди всякої всячини — одягу, тканин, оздоб, харчу й напоїв. Приходить він до мене раз на десять днів, щоб провести зі мною ніч, а потім іде своєю дорогою, бо взяв він мене без дозволу своїх батьків. Він умовився зі мною, що якби мені знадобилося щось удень чи вночі, то варто мені лише доторкнутися до цих двох рядків, написаних у ніші, і він відразу ж з'явиться. Сьогодні минуло вже чотири дні після того, як він був у мене, отже, залишилося ще шість днів до його приходу. Хочеш залишитися в мене на п'ять днів і піти звідси за день до його приходу?» — «О так!» — відповів я, зрадівши.

Тоді вона встала, взяла мене за руку й провела через склепінчасті двері до лазні. Тут я зняв з себе одяг, дівчина також раздяглася. Я скупався і вийшов до неї, і вона посадила мене коло себе на лаві й напоїла шербетом з мускусом, затим принесла страву, і ми поїли, розмовляючи. Потім вона сказала: «Лаж і відпочинь, ти ж утомився».

Отож, саїдо моя, ліг я й забув про все те лихо, що приключилося зі мною, та й заснув. А коли прокинувся, побачив, що дівчина розтирає мені ноги, і помолився за неї. Потому ми сіли й порозмовляли.

«Присягаюсь Аллахом, — говорила вона, — я так тужила і страждала, сидячи тут самотою двадцять п'ять років, не маючи з ким душу відвести. Хвала Аллахові, який послав тебе мені! О юначе, вип'єш вина?» — «Давай», — сказав я.

І вона винесла з комори пляшку старого, запечатаного вина, розклала зелень і промовила:

Якби ми знали, що прийдете ви — ми б вас зустріли,
Шлях ваш умили б і освіжили — ви у наших мріях,—

Преніжні б лица вам під ноги підстелили,
Щоб пролягла дорога вам ласкавая по наших віях.

Я подякував їй за цей вірш, і кохання до неї заповонило моє серце, моя журба й клопотаність геть зсезнули, і ми бесідували до смеркання, потім я провів з нею ніч, рівної якій

не було в моєму житті. А проснувшись вранці, ми прибавляли радість до радості аж поки не настав полудень, і я так упився, що не міг уже опанувати себе. Встав і, хилячись то вправо, то вліво, сказав дівчині: «О красуне, ходи-но зі мною, я введу тебе з цього підземелля й визволю від джина!» Але вона засміялася й сказала: «Задовольнися тим, що маєш, і мовчи, адже з кожних десяти днів тільки один належить іфритові, а дев'ять твої». Але я, охоплений пристрастю, сказав: «Я зараз же знищу нішу, над якою викарбувано цей напис. Нехай з'явиться тут іфрит, щоб я убив його, моїм покликанням є вбивання іфритів!»

Почувши це, дівчина зблідла й вигукнула: «Ради Аллаха не смій цього робити!» — і додала:

Навіщо братися за тую справу,
Яка несе тобі загибель чи злу славу?

А потім іще:

Не поспішай, сіромо, до розлуки,
Бо кінь її баский і чистокровний.

Спричинить доля зла розстанням
Смерть дружби й жаль непогамовний.

Але я, не звертаючи уваги на її осторогу, щосили копнув ногою в нішу. І не встиг опам'ятатись, моя саїдо, як увесь світ потемнів, заgrimіло, заблискотіло, і земля задвигтіла.

— Що сталося? — запитав я, відразу ж протверезівши.

— Іфрит з'явився! — вигукнула жінка. — Хіба ж я тебе не остерігала?! На Аллаха! Завдав ти мені кривди, але рятуйся тепер сам. Вийди звідси у той самий спосіб, як і ввійшов!

Перелякавшись на смерть, я забув свої сандалі й сокиру, коли виходив звідти, а як був уже на сходах, озирнувся, щоби подивитись на дівчину й іфрита, і побачив, як розверзлася земля і з неї вийшов іфрит огидного вигляду й запитав: «Що це тут за гамір учинився, яким ти мене стурбувала? Що сталося?» — «Нічого тут не сталося, — відказала дівчина, — крім того, що мені було душно, і я хотіла випити вина, щоб вільніше відітхнути. Отож встала я, щоб це зробити, і впала на нішу». — «Брешеш ти, хвойдо! — крикнув іфрит і, розгледівшись по кімнаті й завваживши сандалі та сокиру, сказав: — Ці речі можуть належати тільки людині! Хто там до тебе прийшов?» — «Я оце тільки зараз побачила ці речі, — мовила жінка. — Може, то ти їх приніс із собою?» — «Не зіб'єш ти мене з пантелику своїми хитрими словами, хвойдо!» — сказав іфрит і, роздягнувши жінку, розп'яв її між чотирма палями й почав бити, змушуючи до правдивого зізнання. Я не міг чути її плачу і побрався сходами нагору, тремтячи зі страху. А коли видобувся на поверхню, опустив ляду на своє місце й присипав землею. Гірко розкаювався в тому, що вчинив, пригадуючи ту дівчину, її вроду і те, як бив її той триклятий іфрит, з яким вона прожила двадцять п'ять років. Це ж через мене він бив її. Пригадався мені також мій батько,

Його царство і те, як став я дроворубом. Заплакав я і виповів ось цього вірша:

Якщо життя твоє сьогодні схоже на рай,
То про мінливість долі не забувай

Пішов я потому до свого приятеля кравця, котрий, очікуючи мене, сидів, мов на жару.

«Цілу ніч моє серце було з тобою,— сказав він,— боявся я, що спостигло тебе лихо від дикого звіра чи ще якась небезпека. Слава Богу, що ти живий, здоровий!»

Я подякував кравцеві за турботливість, якою він мене оточував, пішов до своєї комірчини, розмірковуючи над тим, що трапилося, і картав себе за свою легковажність — за те, що копнув ногою в нішу. Коли це раптом забігає до мене мій приятель кравець і каже: «Зайшов до нас якийсь персіянин, що шукає тебе, приніс твої сандалі й сокиру. Був він з цими речами в дроворубів і сказав їм, що, вийшовши з дому у той час, коли муедзін закликав до вранішньої молитви, він знайшов ось оці речі, але не знає, кому вони належать. Потім він попросив дроворубів, щоб ті відвели його до власника цих сандалів та сокири, і ті спровадили його сюди, пізнавши твою сокиру. Сидить він зараз у моїй майстерні, то ти вийди до нього, подякуй і забери свій скарб».

Почувши це, я злякався й розгубився, і раптом долівка в моїй комірчині розверзлась, і з'явився персіянин. Виявилось, що це був іфрит. Як він не катував ту жінку, але вона ні в чому не призналась йому. Тоді він узяв сокиру та сандалі й сказав їй: «Не буду я Джарджарісом, нащадком Ібліса, якщо не приведу до тебе власника цих сандалів та сокири!»

І ото він, удавшись на хитрощі, випитав у дроворубів дорогу до мене, і не встиг я опам'ятатись, як він ухопив мене й помчав, піднявшись у піднебесся, та незабаром спустився й провалився у підземелля. Потім він увійшов зі мною в палац, де я був перед цим. А я зі страху не міг збагнути, що відбувається. Побачив тут дівчину, з боків якої текла кров, і попльили в мене сльози з очей. Іфрит же вхопив дівчину і крикнув: «Ось маєш, повійнице, твого полюбовника!» Глянула вона на мене і сказала іфритові: «Не знаю я його, вперше бачу оце зараз». — «Не хочеш признатись навіть після такої кари?» — «Таж ніколи в житті я його не бачила,— відповіла дівчина.— Аллах не дозволяє мені звести поговор на нього». — «Якщо ти не знаєш його,— мовив іфрит,— візьми ось меч і відрубай йому голову!» Дівчина взяла меч і, підійшовши до мене, стала у мене в головах. Я подав їй знак бровою, а сльози спливали у мене по щоках, і вона, зрозумівши мене, відповіла знаком, який говорив: «Це ти скоїв мені все це!» — «Зараз час на пробачення»,— відповів я знаком, ніби промовляючи оцього вірша:

Очима промовляю я, і зрозуміло вам,
Про що серця говорять — знане те очам

Коли ми стрілися і сльози я пролив,
Мій зір сказав, що я всього себе тобі віддам

Ти очі скинула на мене, й я зрозумів —
Усе сказало серце серцю, і сльози все — сльозам.

Бровами можна теж сказати все, що треба,
Ми мовчимо, і лиш свята любов віщає нам

Зрозумівши мої знаки, дівчина випустила з руки меча й вигукнула: «Як я можу відрубати голову тому, кого я не знаю і хто не зробив мені зла? Цього не дозволяє мені віра!» І вона відступилась від мене. «Ти не можеш убити свого коханого,— мовив іфрит,— бо він провів з тобою ніч, і ти не хочеш признатися! Лише схожі співчують одне одному!» Тоді, о саїдо моя, іфрит подав того меча мені і сказав: «Зітни їй голову, і я відпущу тебе на волю і не мучитиму». — «Гаразд»,— відповів я і, хутко підійшовши до дівчини, заніс над нею меча. А вона подала знак бровами: «Я ж не зрубала тобі голови!» Тоді ринули мені сльози з очей, і я зробив їй знак, яким було сказано: «Я викуплю тебе своєю душею». Було між нами так, як сказав поет:

Як часто-бо закохані очима
Уміють передати почування.

Зір їх очей немов говорить: «Добре
Я бачу серця твого умління!»

Які ж чарівні погляди бувають,
Що з серця випромінюють кохання!

Повіками один з них пише, інший
Зіницями чита його послання.

Полилися тоді з моїх очей сльози, відкинув я меча й вигукнув: «О могутній іфрите й відважний герою, якщо жінка, когрії не вистачає розуму і твердості віри, не наважилася зітнути мені голову, остерегаючись гріха, то як же можу вчинити це я, тим більше, що ніколи в житті не бачив її? Не вчиню я цього, навіть якби мені довелось випити смертельну чашу!»— «Вас об'єднає кохання!» — вигукнув іфрит і, вхопивши меча, вдарив ним по руці дівчини й відрубав її, потім так само вчинив і з другою рукою, а далі відрубав їй одну ногу, затим — другу, так чотирма ударами меча він відсік дівчині кінцівки. Дивлячись на це, я був уже впевнений у своїй смерті. Дівчина моргнула мені, а іфрит, помітивши це, заволав: «Ти зраджуєш мене своїм оком!» І відрубав їй мечем голову. Потім він повернувся до мене і сказав: «Наше право, чоловіче, дозволяє убити жінку, якщо вона зрадить. Я викрав цю дівчину в її шлюбну ніч, коли їй було дванадцять років; крім мене вона нікого не знала. Я приходив до неї в іпостасі персіянина кожного десятого дня на одну ніч. Але коли переконався, що вона мене зрадила, убив її. Що ж стосується тебе, то я не певен, що зраджувала вона мене з тобою. Але я не відпущу тебе без покарання. Можеш тільки просити мене про щось». Я зрадів на цю мову й вирішив просити в нього прощення. «Про що я можу просити тебе?» — спитав я.

«Вибирай, у яку личину зачарувати тебе: у пса, осла чи, може, в мавпу?» — мовив іфрит. «О іфрите, Аллах простить тобі твої гріхи, якщо ти простиш мусульманина, котрий нічим не скривдив тебе». І я довго умоляв його, упокорюючись і стоячи перед ним у низькому поклоні. «Я несправедливо скривджений», — сказав я, моя саїдо, і гірко заплакав перед іфритом, а потім вивів оцього вірша:

Завжди були поблажливі до злих мужі розумні
Й прощення дарували тим, що учиняли зло

Як щиро я покаявся у своїх недобрих вчинках,
То й ти вже добрість вияви, щоб зла в нас не було

Хай уласкавлений прошенням можновладця
Простить рабу своєму, щоб на добре все зійшло

«Не затягуй даремно цієї балачки! — вигукнув іфрит. — Не бійся, я тебе не вб'ю, але й не важ на вибачення, я обов'язково зачарую тебе, і даю тобі вибір». Потім він розверз землю й злетів зі мною так високо, що світ унизу виглядав, як миска води. Нарешті він спустився на якійсь горі, гребнув трохи землі, побурмотів над нею — проказав якесь заклинання і, посипавши мене тією землею, сказав: «Переміни свою подобу на мавпячу!» І вмить я став столітньою мавпою.

Побачивши себе в цій гидкій подобизні, почав плакати над собою, але терпеливо зносив удари долі, бо знав, вона нікому не сприяє постійно. Спустивсь я тоді з вершини гори до її підніжжя і мандрував з тієї місцини впродовж цілого місяця, аж нарешті вийшов на берег солоного моря. Постояв там і побачив посередині моря корабель, що плыв за попутнім вітром до берега. Я сховався за скелею, а коли корабель причалив, вискочив на його палубу, і там хтось крикнув: «Заберіть звідси цю тварину, що приносить нещастя!» — «Зараз ми вб'ємо її», мовив капітан. «Я зарубаю її», — озвався ще хтось, підійшовши до мене з мечем. Я вхопився за кінець меча й почав плакати, з очей моїх попливли сльози. І капітан корабля змилювався наді мною. «О купці, — промовив він, — ця мавпа шукає в мене захисту, і я захищу її. Вона під моєю опікою, щоб ніхто не смів кривдити її». Капітан справді поведився зі мною милостиво, і що б він не казав мені, я все розумів і виконував, що він велів, я був у нього за слугу на тому кораблі.

Вітер сприяв нам, і за п'ять днів ми благополучно припливли до великого міста, де було так багато мешканців, що полічити їх міг би тільки великий Аллах. І як тільки ми пристали до берега й заякорили наш корабель, прийшли до нас мамелюки царя тамтешнього міста і, поздоровивши купців, зичили їм щастя, після чого сказали: «Наш цар засилає вам вітшування і разом з тим ось цей згорток паперу, щоб кожен з вас написав на ньому один рядок». Річ у тім, що в того царя помер вазір-каліграф, і цар поклявся, що зробить вазіром лише того, хто писатиме так, як його покійний вазір. Отож вони подали купцям паперовий

згорток, довжиною на десять ліктів і шириною на один лікоть. І кожний грамотний залишив там свій напис. Тоді я, будучи у мавпячій личині, вирвав цей згорток з їхніх рук, і вони, побоявшись, що я порву його й викину в море, почали ганятися за мною. Але я показав їм на мигах, що теж хочу написати там, і капітан сказав їм: «Залиште його, якщо він буде лише дряпати, ми проженемо його від нас, а якщо зуміє написати добре, я зроблю його своїм сином. Я не бачив ще мавпи, розумнішої за цю». Я взяв перо і, вмокнувши його в атрамент, написав письмом ріка ось такого вірша:

Записані долею милості знатних,
Тепер ще належить твою записати

Нехай же Всевишній тебе збереже нам,
Бо милостей всіх ти і батько, і мати

Затим написав я почерком 'рейхані:

Його велике милосердя меж не має,
І не одна країна добрість тую знає

Він — повноводний Ніл, що багатьох земель
Рукою п'ятипалою сягає.

Потім я записав іще почерком сұльс:

Помре колись кожний, хто пише пером,
Та вічне все те, що він зміг написати

Тож остерігайся писати таке,
Що й сам ти, воскресши, не хтів би читати.

І ще я написав почерком несхі:

Коли почули звістку про розстання неминуче,
Призначене нам долею мінливою тепер,

Сягнули ми до вуст чорнильниць, щоб поскаржитись
На біль розлуки кінчиками гострих пер.

Далі написав я почерком тумар:

Не згоден з цим — не вічно будеш правувати —
Скажи, де нині владарі найперші халіфату?

Добро весь час ти сій, щоб кожен міг його зазнати,
І по собі залиш ти спадщину багату.

І нарешті написав я почерком мухаккік:

Відкривши милості і величі каламарі,
Налий атраменту в них приязні й щедрот

Пиши ж завжди добром, якщо ти тільки зможеш,—
Тоді пером своїм сягнеш саянних висот.

Потім я віддав купцям згорток, і вони пішли з ним до царя. Той переглянув принесені написи, і не сподобався йому жоден з них, окрім мого. І промовив цар до вельмож із свого почту: «Підіть до того, хто це написав, одягніть його в почесні шати, посадовіть на мула і припровадьте до мене під звуки труб». Почувши це, люди з царського оточення розсміялися. Цар же вибухнув гнівом і сказав: «Що це таке?! Я даю вам наказ, а ви

смієтеся!» — «О царю, ми не з наказу твого сміємося, а з того, що той, котрий написав це, — мавпа, а не людина, її є власністю капітана корабля». Цар так здивувався, почувши таке, що аж затремтів, і вигукнув: «Хотів би я купити цю мавпу!» Потому цар направив до корабля своїх посланців, давши їм мула і почесний одяг і наказавши: «Вберіть мавпу в ці шати, посадовіть на мула й доставте її сюди!» Отож подались посланці на корабель, взяли мене в капітана і, одягнувши, посадовили на мула. Все місто перевернуло догори дном це видовисько. Всі отетеріло дивились на мене. Коли цей почет прибув у замок і мене ввели до царя, я тричі поцілував перед ним землю. Цар велів мені сісти, я присів на коліна, і присутні здивувались моєму гречному поводженню, найбільший же захват викликало це в царя. Він відправив усіх тих, що були на той час у нього, залишивши при собі тільки євнуха, одного молодого мамелюка й мене, а потім звелів подати частування. Принесли стіл, заставлений стравами, що збуджують апетит і тішать око; тут було все, що бігає й літає. Цар подав мені знак, щоб я їв разом з ними. Тоді я встав, сім разів поцілував перед ним землю і сів до столу. Коли по учті було забрано стіл, я сім разів помив руки, а затим узяв перо, папір і написав ось цей вірш:

Постій хоч трохи біля мисок свіжини
Й поплач над м'ясом молодої звірини.

Разом зі мною за куріпкою поплач,
За куркою, що згинула без жодної вини

Журюся по прекрасних рибках на пательні,
Я їв їх — страва то, якій ти не складеш ціни.

А яка ж то розкіш — споживать печеню,
Вмокаючи ув оцет кусні дичини.

Коли ж чогось найліпшого забагнеш,
Скуштуй м'ясного пирога і вітчини.

Убрання ж столу й посуду заміни
Мене чарують до екстазу глибини.

Терпи, о душе! Як талан згнобить тебе,
То і помилує — його ти не вини

Потім я встав і сів віддалік. А цар, прочитавши те, що я написав, вигукнув у захопленні: «Звідки взялись у цієї мавпи така красномовність і таке гарне письмо?! Воістину це диво з див!» Затим цареві подали якийсь особливий трунок у кришталевій посудині, він відпив і простяг її мені; поцілувавши перед ним землю, я випив і написав на посудині:

Вогнем на допиті мене палили,
Але не допровадили до згуби.

Тому ж і носять на руках мене
Й прекраснії цілують губи.

А потім іще:

Краде морок світло ранку; хто не знає
Смаку трунку, що в нас розум викрадає?

Чистий трунок і прозорий, що й не знати.
В кубку він чи кубок в ньому утопає?

Прочитавши ці вірші, цар вигукнув: «Та якби таку освіту мала людина, напевне перевершила би всіх учених свого часу!» Потому він підсунув до мене шахівницю і сказав: «Чи не хотів би ти зіграти зі мною в шахи?» Я кивнув головою на знак згоди і, підійшовши до дошки, розставив фігури. Зіграли ми двічі, й обидва рази я переміг царя. Він був ошелешений цим і сказав: «Якби ця мавпа мала людську подобу, то перевершила б усіх людей нашого часу!» А я взяв перо і каламар і написав на шахівниці такого вірша:

Цілоденно два полки в жорстокім герці б'ються,
Дедалі дужче точиться запеклий бій,

Та тільки морок пологом своїм їх оповне,
Заснуть вони всі мирно ув оселі одній.

Коли цар прочитав його, то не міг надивуватися і сказав євнухові: «Піди до твоєї господині і скажи їй, щоб вона прийшла сюди, я покажу їй цю мавпу». Пішов євнух і невдовзі повернувся з царівною. І тільки-но вона глянула на мене, умить закрила обличчя і сказала: «О татку мій, навіщо це ти покликав мене сюди й показуєш чужому чоловікові?» — «Ну що ти, доню моя,— мовив цар,— немає ж тут нікого, окрім цього малого мамелюка, євнуха, котрий тебе виховував, та цієї мавпи, а я ж твій батько! Тож перед ким ти заслоняєш обличчя?» — «Ця мавпа є сином царя Еймара, володаря Внутрішніх Ебенових островів. Цей молодик зачарований, а вчарував його іфрит Джарджаріс, нащадок Ібліса. Той же іфрит убив свою жінку, дочку царя Акнама. Ось цей, кого ти вважаєш за мавпу,— мудрий і вчений чоловік». Цар, страшенно здивований, що сказала його дочка, подивився на мене і спитав: «Чи правда те, що вона сказала про тебе?» Я ствердно кивнув головою і заплакав. «Звідки ж ти довідалася, що він зачарований?» — спитав цар дочку. «Коли я була мала, батьку,— сказала царівна,— доглядала мене одна бабця, мудра чародійка, котра навчила мене чарівництва. Я зберегла в пам'яті її науку, поглибила й осягла сто сімдесят способів заклинання. З допомогою найпростішого з них я могла б перенести каміння твого міста на гору Каф, місто перетворити на морську відхлянь, а його мешканців — на рибу в ній». — «Господь з тобою! — мовив на те цар.— Ти відчаруй нам цього юнака, і я назначу його своїм вазіром, бо справді він розумний і вихований!» — «З любов'ю й охотою», — відповіла царівна.

Потім вона взяла ножа, на якому були викарбувані єврейські слова, окреслила ним коло посеред палати й написала в ньому імена й заклинання, почаклувала, вповідаючи зрозумілі й незрозумілі слова. І за хвилину покрив нас такий морок, ніби світ завалився на нас. І в цей час з'явився раптом іфрит у найогиднішій своїй іпостасі: з руками, як вила, ногами, мов шогли, й очима, ніби два палаючі смолоскипи. Ми зля-

кались його, а царівна вигукнула: «Немає тобі ні привіту, ні приюту!» А іфрит, перевернувшись на лева, закричав на неї: «О зраднице, чому ти зламала присягу? Хіба ж ми не поклялися між собою, що не виступатимем одне проти одного?» — «Агій на тебе, телепню! — мовила дівчина. — Мала б я оце задля тебе, харцизяко, дотримувати присягу!» — «Ну так приймай же те, на що ти заслуговуєш!» — гримнув іфрит, і лев, на якого він обернувся, роззявивши пащу, кинувся на дівчину, але вона випередила його: висмикнула із своїх кіс волосину, пошептала над нею, і вона вмить перетворилася на гострий меч. Дівчина вдарила тим мечем лева, і він розпався на дві частини, голова ж його перевернулася на скорпіона. А дівчина тим часом стала змією, і між ними спалахнув запеклий бій. Затим скорпіон перетворився на орла, а змія — на грифа, котрий шугав над орлом, і вони люто билися в повітрі цілу годину. Затим орел зробився котом, а гриф — вовком, і їхній герць знову перекинувся у палац. А коли кіт відчув, що вовк перемагає, обернувся на червоного граната, який упав до двірцевого басейну, вовк підбіг туди, а гранат злетів угору і, впавши на підлогу палати, розбився, й усі зерна плоду розсипались по всій долівці. Тоді вовк струснувся і перевернувся на півня, який виклював ці зерна; але за велінням долі одно зерно заховалося скраю басейну. Тим часом півень почав кукурікати й бити крильми, подаючи нам знаки, але ми не могли зрозуміти його. А потім крикнув на нас таким криком, що замалим палац не розвалився, і почав бігати по залі, аж нарешті знайшов ту зернину, яка була на краю басейну, й кинувся до неї, щоб клюнути її, але вона впала у басейн і, перетворившись на рибу, зникла у воді. Тоді півень зробився великою рибиною, яка занурилася в воду, полюючи на тамтешню. А затим розлігся страшенний крик, від якого ми аж затремтіли, перестрашені. І раптом з води вийшов іфрит — весь у вогні, мов палаючий смолоскип, він дихав вогнем, який ішов також з його носа й вух. Дівчина теж з'явилася тут, видаючи потужне полум'я, ми хотіли вскочити до води, рятуючись від вогню. Але іфрит страшенно закричав, охоплений полум'ям, і заскочив у наш закуток, опалюючи нас вогнем. Дівчина, доповши його тут, дмухнула йому в обличчя вогнем, і нас досягли іскри від неї і від нього. Її іскри не завдавали нам шкоди. Що ж до іфритових іскр, то одна з них випалила мені око — був я ще тоді в мавпячій подобизні, а друга обпалила нижню частину царевого обличчя, і він позбувся бороди й нижніх зубів. Одна іскра впала на євнухові груди, і він відразу ж спопелився, охоплений полум'ям. Ми були вже впевнені, що не уникнемо згуби, втративши надію на порятунок. І коли ми прощалися вже з життям, якийсь голос вигукнув: «Аллах великий, Аллах великий! Він звитяжив і подолав того, хто відступився од віри Мухаммада, володаря пророків!» Це був голос цареві доньки, яка спалила іфрита. Поглянули ми на нього й побачили, що залишилась від нього лише жменька попелу. Потім дівчина підійшла до нас і сказала: «Принесіть мені миску

води». І коли їй принесли миску, вона проказала над нею якісь незрозумілі слова, після чого покропила мене цією заговореною водою і промовила: «Іменем і волею Аллаха повернись до своєї попередньої іпостасі!» І став я знову людиною, як і до того, але око моє залишилось випалене. «О татку мій, вогонь! Вогонь! — вигукнула царівна.— Не жити мені більше на цім світі, бо пробила вже моя смертна година! Якби він був людиною, я вбила б його відразу, а з джинами я ще не билася. Ослабла я тоді, коли розбився гранат, і я, збираючи його зерна, прогледіла те зерно, в якому була зачарована душа іфрита. Якби я підбрала його вчасно, іфрит одразу б сконав. Але я не відала того з волі Провидіння, не побачила його. І зрозуміла це лише тоді, коли іфрит знову з'явився, і випав мені тяжкий поєдинок з ним на землі, під землею, у воді і в повітрі, і кожного разу, коли він застосовував проти мене якийсь свій чаклунський спосіб, я знаходила ще дужчий, аж поки він не вжив проти мене вогню... Провидіння допомогло мені спалити його раніше, ніж себе, і змусити його вповісти визнання віри ісламу. Та від вогню мало хто врятовується, отож умираю зараз і я. Нехай вам заступить мене Аллах!» І вона безперестанку волала до Аллаха про поміч. Аж раптом чорні іскри огорнули лона дівчини й піднялися до обличчя. Тоді вона вповіла визнання віри: «Визнаю, що немає Бога, oprіч Аллаха, і Мухаммад його пророк». Подивилися ми на царівну, але замість неї була тільки купка попелу поряд з попелом іфрита. Огорнула нас туга, і мені захотілося розділити її долю й не бачити, що замість цієї прекрасної дівчини, котра зробила мені стільки добра, залишилася купка золи.

А коли цар побачив, що його донька перетворилася на попіл, вирвав собі рештки борода, почав бити себе по обличчю й розірвав на собі одіж, я також учинив те саме, й ми обоє оплакували царівну. Потім прийшли придворні та вельможі й, побачивши зраненого царя і при ньому дві купки золи, дуже здивувалися й ходили якусь хвилину мовчки довкола свого володаря. А коли той вгамувався трохи, він розповів їм, яка лиха пригода сталася тут у його дочки з іфритом. І ті, як почувли це, впали у великий сум. Заголосили жінки й невільниці. Оплакували царівну протягом семи днів. Потім на веління царя було збудовано над прахом його дочки великий склеп і запалено в ньому свічки та лампади. А попіл іфрита розвіяли на вітрі, щоб прокляв його Аллах.

Потому цар важко захворів і був уже близький до смерті. Але за місяць одужав, загоїлися його рани, й відросла борода. Тоді він покликав мене й сказав: «О юначе, щасливо й безпечно протікало наше життя, і не відали ми ніякого лиха, аж поки не прийшов ти і не приніс нам нещастя. Не бачити було б нам тебе і твоєї гидкої личини — нашого лиха причини! По-перше, я через тебе втратив дочку, варту ста інших людей, а го-друге, обпалило мене вогнем, і я позбувся зубів, та ще й загинув мій євнух. Звичайно, ти не зміг щось тут змінити — таке було приречення Аллаха. Хвала йому за те, що моя донька врятувала тебе, хоч

і сама через це загинула. А тепер, сину, відійди з мого краю! Вистачить уже й того, що сталося з твоєї причини і що було роковано нам і тобі. Отож відійди з миром! Бо, якщо я ще раз побачу тебе, то вб'ю».

Вийшов я від царя, не сміючи навіть повірити у своє спасіння і не знаючи, куди податися. І в моїй пам'яті промайнуло все те, що зі мною сталося: як напали на мене розбійники, як урятувався я від них і потім цілий місяць мандрував. Пригадав, як увійшов до незнайомого міста й зустрівся там з кравцем і з дівчиною в підземеллі, з іфритом,— усе, що мені довелося пережити, і, дякуючи Аллахові, я подумав: «Усе ж таки втратив я око, а не життя!» Перед тим як покинути місто, я пішов до лазні й поголив бороду. А потім пішов світ за очі, о моя саїдо, плачучи й роздумуючи про ті нещастя, що спричинили мені втрату ока. І щоразу, як згадував я ці напасті, я плакав і проказував вірша:

Клянусь, що я жертва нещастя, якоїсь сваволі,
Не відаю, як опинилося серце в неволі

Триматися буду, допоки вже стане терпіння,
Чекатиму мовчки приречення власної долі.

Без стогону й скарги стерплю, переможений, все я,
Як спраглому терпиться спека опівдні у полі.

Й жертовно терпітиму, доки життя не прогіркне
Гіркіш за полин — і не зможу вже зносити болі

Напевне, гіркіш за полин вже нічого немає,
Та буде гіркіше, як стійкість розтане поволі

Душі таємниця — усіх таємниць таємніша.
Ти — мрія моя, найдорожча бо в цій ти юдолі

Розпались би гори, якби мій тягар вони несли,
Вогонь би загаснув і вітер би відух на роздоллі.

Отим, хто вважа, що життя — це мед, скажу я: «Спітка вас
Гірке і солоне — і ні полину, ані солі»

Отак блукав я по країнах та містах, направляючись в Обитель Миру — Багдад, плекаючи надію дістатись до володаря правовірних і розповісти йому про свої нещастя. І ось цієї ночі прибув я сюди і зустрів мого першого товариша, котрий стояв тут безпорадно, привітав його, і ми почали розмовляти. Тоді підійшов до нас наш третій товариш, привітався з нами і сказав: «Я — чужоземець». — «Ми також чужоземці, — відповіли ми. — Прийшли сюди цієї благословенної ночі». І далі ми пішли утрьох, жоден з нас не знав пригод іншого — і доля звела нас під вашу браму, і ми опинились у вас. Ось така була причина того, що в мене брита борода й випалене око.

— Воістину твої пригоди надзвичайні! А тепер пригладь собі голову та й іди своєю дорогою.

— Я не піду, поки не послухаю розповідей інших, — мовив другий жебрак.

Потім почав розказувати про себе його товариш.

РОЗПОВІДЬ ТРЕТЬОГО ЖЕБРАКА

— О достойна саїдо, мої пригоди не схожі на ті, про які розповідалось переді мною, але ще дивовижніші за них. І то через те, що товаришів моїх спіткала зла доля й вирок Провидіння, а я сам на себе наклікав лихо, через яке втратив око і маю побриту бороду, сам я завдав журби своєму серцю. А сталося це ось як.

Був я сином царя і царем. Коли мій батько помер, я заступив його місце на троні і справедливо урядовав і був добрим до моїх підданих.

Захоплювався я подорожами на кораблях. А моє місто лежало над великим морем з численними островами. Одного разу захотілось мені подивитись на ці острови, і я вирушив у плавання з десятима кораблями, взявши з собою харчових припасів на місяць. Після двадцяти днів успішного плавання подув нам однієї ночі несприятливий, супротивний вітер. І наша мандрівка, і море стали нам не милі, як взяли нас в тарапати високії хвилі. Та нарешті вітер улігся, заспокоїлось море й засяяло сонце. Незабаром ми підпливли до якогось острова, зійшли на берег, приготували щось там собі із страв, поїли і провели на цьому острові два дні, після чого помандрували далі й нарешті завважили, що води під нами стали якісь не такі. Це море було незнайоме капітанові. «Ану роздивися уважно довкола»,— сказав він дозорцеві, і той піднявся на щоглу, а коли зліз, повідомив капітанові: «По праву сторону я бачив, саїде, рибину на поверхні води, а вдалині щось міниться то чорним, то білим». І коли капітан почув ці слова дозорця, він здер із себе чалму і, вдаривши нею об палубу, почав смикати себе за бороду, а далі вигукнув: «Тіштесь, люди добрі, радісною звісткою про те, що всі ми загинемо! Ніхто з нас не врятується!» І капітан почав плакати. Заплакали й ми над собою. Нарешті я спитав капітана: «То що ж це там таке побачив дозорець?»— «Знай же, володарю мій,— відповів капітан,— що збилися ми з путі ще того дня, коли налетіла на нас буря. Затримались два дні біля острова й почали знову блукати. І отак блудимо ми вже одинадцять днів після тієї бурі, й немає нам попутного вітру, якщо ми потрапили не туди, куди направлялися. А завтра ми досягнемо гори з чорного каменю, яка має назву Магнітної гори. Несе нас до неї мимо нашої волі. І кораблі наші розпадуться, бо всі цвяхи з них притягне ця гора, і вони прилипнуть до неї, позаяк Аллах надав їй камінню таємничої сили, яка притягує до себе всяке залізо, і там є його вже стільки, що облічити його кількість може тільки великий Аллах, бо ж із давніх-давен уже розбиваються біля неї кораблі. З боку моря цього видно мідний купол на Магнітній горі, який покоїться на десяти колонках, а зверху сидить на мідному коні вершник з мідним списом. На його грудях висить свинцева табличка, на котрій викарбувано імена й закляття. І допоки, царю мій, сидітиме той вершник на коні, розбиватиметься кожний корабель, який

пропливатиме тут, а все залізо з нього приставатиме до цієї гори. І нічим не можна зарадити цьому лихові до тих пір, поки той вершник не впаде з коня».

Потім, о саїдо моя, капітан гірко заплакав, і ми упевнилися, що настає нам погибель. Кожен з нас попрощався зі своїми друзями і написав заповіт на випадок, якщо хтось врятується. Ніхто з нас не заснув уночі, а вранці ми були вже недалеко від тієї гори і швидко наблизилися до неї. Незабаром наші кораблі розсипалися, а все залізо рушило до Магнітної гори й застрягло біля неї. Більшість людей затонула, декотрі врятувалися й кружляли довкола гори, але не знали нічого один про одного, оскільки вітер і хвилі порозкидали їх у різні сторони.

Що ж до мене, моя саїдо, то Всевишній зберіг мене, щоб я зазнав лиха та мук, яких мені було визначено. Вчепивсь я за якусь дошку, і вітром та хвилею прибило мене до скелястого берега. Тут я знайшов вирубані в камені східці і, закликаючи на поміч Аллаха, став карабкатися по них угору. В ту ж хвилину Аллах стишив вітер і допоміг мені зіп'ятися вгору, і нарешті я видобувся на скелю, радіючи своєму порятунку. Далі була тільки одна дорога — до купола. Отож я направився до нього і, ввійшовши під його склепіння, сотворив там омовіння й молитву на два ракати, дякуючи Всевишньому за своє врятування. Потім я заснув під куполом і почув уві сні голос, який промовив: «О сину Хадіба, як тільки ти проснешся, розкопай землю під собою і знайдеш мідний лук та три свинцеві стріли з викарбуваними на них заклинаннями. Візьми той лук та стріли й одну з них пусти у вершника, котрий опинився на куполі, і вибавиш людей від великого лиха! Як вцілиш того вершника, а він звалиться в море, тоді лук випаде тобі з рук. Ти візьми його й закопай на тому самому місці. І як тільки це зробиш, море збуриться, вийде зі своїх берегів і зрівняється з горою. Тоді до неї припливе човен, а в ньому — мідна постать (не та, що ти зіб'єш з купола), яка підійде до тебе з веслом у руці, сідай разом з нею до човна, але ти ні в якому разі не вимовляй імені Всевишнього. І та постать повезе тебе, і мандруватимете ви десять днів, аж поки не досягнете безпечного моря. І коли ви вже будете там, ти зустрінеш когось, хто допоможе тобі дістатись до рідного краю. Все це відбудеться лише за цієї умови, що ти не згадуватимеш ім'я Аллаха».

Потім я пробудився, хутко встав і зробив усе так, як сказав мені той голос. Коли поцілений мною вершник звалився в море і вода в ньому, розлившись, стала підніматися, аж поки не досягла рівня гори, на якій я знаходився, не минуло й хвилини, як я побачив човна посеред моря, що направлявся до мене, і возславив я великого Аллаха. А далі було все так, як говорив мені той голос. Коли я мовчки сів у човен, мідний чоловік веслував десять днів, аж нарешті ми запливли до Острова Порятунку. Охоплений великою радістю, я вигукнув: «Во ім'я Аллаха! Немає Бога, окрім Аллаха! Аллах великий!».

І коли я це промовив, мідний чоловік викинув мене з човна в море і поплив назад. Я вмю плавати, отож плив цілий день аж до вечора, а далі почали відмовляти мені руки, і я був уже близький до згуби. Потім, готуючись до смерті, я виповів визнання віри, а море тим часом розбурхалось від потужного вітру, і висока, мов фортеця, хвиля, взявши мене на свій гребінь, викинула на берег — як була на те воля Аллахова. Тоді я встав і вийшов на суходіл. Знявши із себе одяг, я віджав його і розстелив, щоб висох, і провів там ніч. Уранці, обходивши місцевість — широку долину, — я побачив, що перебуваю на невеличкому острові посеред відкритого моря. І подумав гірко: «Щоразу, як врятовуюся з однієї халепи, потрапляю в іншу — ще гіршу».

І коли я розмірковував над своїм безталанням, накликаючи на себе смерть, побачив далеко в морі корабель з людьми, що прямував до острова. Тоді я видряпався на дерево. Судно тим часом пристало до берега, і зійшло з нього десятеро невільників з лопатами. Дійшовши до середини острова, вони почали копати, а затим відкрили опускні двері, під якими показався вхід у підземелля. Потім вони повернулися на корабель і почали переносити звідти у підземелля хліб, борошно, масло, овочі, мед і все інше, чого потребувала б людина для прожитку. Переправивши сюди живність та всілякі речі, невільники винесли з корабля дорогоцінний одяг, і між ними йшов ветхий, слабкий старець у блакитній шматині, котру продував вітер із заходу і сходу, як сказав про це поет:

Ой як нас тряс немилосердний час!
Бо ж часу притаманна міць і сила.
Раніше ж я ходив і бігав,
А зараз і сидячка утомила.

Рука старця лежала в руці молодика, котрий був наче відлитий з форми краси і вбраний у найкращі з кращих шат. Його врода була з тих, про які мовиться у приказках та прислів'ях. Можна б його із свіжою гілкою зрівняти, кожне серце може він своєю делікатністю й повабністю вчарувати, як сказав поет:

Коли б красу взяли порівнювати з ним,
То голову похнюпила о краса ясна.
Якби її спитали: «Бачила такого?»
«Ні», — присоромлено відмовила б вона.

Спустились вони, саїдо моя, до тієї криївки і пробули там з годину, а може, більше. Потім піднялися на поверхню невільники і старець, юнака ж не було між ними, вони спустили ляду над входом до підземелля, піднялися на корабель і зникли з моїх очей. Тоді я спустився з дерева і, підійшовши до схрону, почав розгрібати землю над ним, працював довго й терпеливо, аж поки не добувся ляди. Була вона дерев'яна, з млинове коло. Підняв отож я її й побачив під нею кам'яні сходи; слухавшись по сходах униз, я побачив там чисте приміщення, вистелене всілякими килимами. У високому кріслі сидів той юнак, спершись

на круглу подушку, в руках у нього було опахало і перед ним стояли парфуми й квіти, він був сам. Побачивши мене, юнак зблід, а я привітав його і сказав: «Умиротвори свою душу і вгамуй свій страх: нічого лихого з тобою не станеться! Я такий же, як і ти, син царя, доля привела мене до тебе, щоб я розважив тебе у твоїй самотності. Що з тобою трапилося, що ти поселився в цьому підземеллі сам?»

Упевнившись, що я з його породи, юнак зрадив, і рум'янець повернувся на його обличчя. Він сказав, щоб я підійшов ближче до нього й почав розповідати: «О брате мій, моя придибенція дивовижна! Батько мій — знатний, багатий купець, торговець дорогоцінностями. Є в нього величезна кількість товарів і рабів, а також невільники-торговці, котрі їздять з його товарами у найвіддаленіші краї, маючи каравани верблюдів і великі гроші. Але мій батько до похилого віку не мав дітей, і ось одного разу йому привиділося уві сні, що в нього народився син, який недовго житиме. І він почав кричати, плакати і прокинувся. А наступної ночі моя мати зайшла в тяжку. І нарешті появився на світ я. Батько дуже зрадив, влаштував бенкети, годував жебраків та бідняків. Потім він зібрав найвидатніших тогочасних астрологів, мудреців та знавців гороскопів, і вони, дослідивши положення зірок у день мого народження, сказали йому: «Твій син має прожити п'ятнадцять років, але він житиме довго, якщо вбережеться від смертельної небезпеки, яка криється ось у чому: в Морі загибелі є Магнітна гора, на котрій стоїть кінь з мідним вершником, а на грудях вершника свинцева бляха. І коли цей вершник упаде з коня, твій син загине через п'ятдесят днів після цього; вбивцею його буде той, хто зіб'є вершника — цар на ймення Аджіб ібн Хадиб».

І мій батько вельми засмутився. Виховував він мене у найкращий спосіб, та ось виповнилося мені п'ятнадцять років, і недовзі після того, десять днів тому, до нього дійшла звістка, що вершник упав до моря і що того, хто його скинув, звали Аджіб, син царя Хадиба. Отож, злякавшись, що я буду вбитий, батько захорвав мене в оце місце. Ось така причина мого переїзду сюди та моєї самотності».

Почувши цю історію, я остовпів од здивування й подумав: «Усе ж це я спричинив. Але, присягаюсь Аллахом, я ніколи не вб'ю його!» — «О саїде мій,— сказав я,— хай позбавить тебе Господь від недуги й смерті! Дай Боже, щоб ти не зазнав турбот і прикрошів! Я житиму в тебе і прислужуватиму тобі ці дні, а затим піду своєю дорогою». Ми просиділи до ночі, бесідуючи, а потім я встав, запалив велику свічку й заправив лампу, приготував дещо з їжі, і ми поїли. Далі, ласуючи солодошами, знову ми розмовляли і просиділи так за північ. Коли молодик ліг, я вкрив його і також поклався спати. А вранці устав, нагрів води й обережно розбудив юнака, а коли він проснувся, приніс йому гарячої води, той умився і сказав: «Нехай же Аллах винагородить тебе за це благом, юначе! Присягаюсь Аллахом, якщо

я врятуюся від того, що зі мною, й від того, чиє ім'я Аджіб ібн Хадиб, я проситиму свого батька, щоб він віддячив тобі. Якщо ж я помру, то буде мир з тобою і моє благословення». — «Нехай же не настане той день, коли тебе спостигне лихо, — мовив я, — і нехай назначить Аллах такий день для мене раніше, ніж для тебе!» Потім я приготував дещо з їжі, і ми поїли. Тоді я запалив ароматичне куриво, і він надушився, після чого я зробив трик-трак, і ми почали грати. Затим ми поїли солодкого і дали грали, аж поки не стемніло. Я засвітив свічки, і більшу частину ночі ми провели в бесіді. Коли юнак ліг, я вкрив його і також ліг спати. І так, саїдо моя, минали нам дні й ночі, і в моєму серці зародилась любов до цього молодика. Я забув свої клопоти і сказав собі в душі: «Збрехали звіздари! Присягаюсь Аллахом, я не вб'ю його!»

Отож я слугував юнакові, трапезував з ним та бесідував. І так минуло тридцять дев'ять днів. А вночі напередодні сорокового дня юнак пожвавішав, зрадив і сказав мені радісно: «О брате мій, слава Аллахові, котрий врятував мене від смерті, і це сталося завдяки твоєму приходу і твоєму благословенню. Я прошу Аллага, щоб він облагодіяв тебе і твій край. Але я хочу, о брате мій, щоб ти нагрів мені води для купелі». — «Залюбки», — сказав я. І, нагрівши багато води, добре скупав його, після чого переминив йому білизну й послав для нього високу постіль, на яку юнак приліг після купелі і сказав: «О брате мій, відріж нам кавуна і полий його соком цукрової тростини». Я пішов у комору і вибрав там гарного кавуна. «О саїде мій, чи немає в тебе великого ножа?» — спитав я юнака. «Онечки там, на верхній полиці наді мною», — відповів він. Я піднявся, взяв того ножа і, коли спускався у поспіху, нога моя посковзнулась, і я впав з ножом у руці на юнака. Як було визначено Провидінням, ніж вцілів йому в серце, і він одразу ж помер.

Побачивши, що юнак загинув від моєї руки, я закричав, почав бити себе по обличчю й розірвав на собі одяг. «Воїстину ми належимо Аллахові і до нього повертаємося! — вигукнув я. — До закінчення небезпечного сорокаденного строку, про який говорили звіздари й мудреці, йому залишалася тільки одна ніч. І треба ж було стагися, що таки я вбив його! Не різати було б мені того кавуна! О яка ж біда і печаль! Але в усьому вершиться воля Аллага».

Переконавшись, що юнак убитий, я вийшов із підземелля, засипав вхід і, глянувши на море, побачив корабель, що направлявся до острова. «Зараз вони будуть тут, — тодумав я, злякавшись, — узнають, що це я вбив хлопця і обов'язково вб'ють мене!» Тоді я виліз на високе дерево й заховався в його крилатій кроні. Ледве я вмостився на верховітті, відразу ж з'явилися на острові невідьники з лопатами і старець, батько юнака. Підійшовши до схрону, вони відкинули землю, підняли ляду і, спустившись униз, побачили на постелі юнака із сяючим після купелі лицем, у чистому вбранні й застромленим у груди ножом Вони заволали,

заплакали, стали бити себе по обличчю, бідкаючись горем, що спіткало їх. Старець надовго знепритомнів, і невільники подумали, що після смерті сина він уже не житиме.

Тоді вони обрядили покійника, загорнули в шовковий плащ і понесли його до корабля, а за ними йшов старець. Подивившись на сина, він упав на землю і, посипавши голову пилом, бив себе по лицю й виривав собі бороду. Думаючи про смерть сина, він заривав у розпачі і знову втратив свідомість. Тоді один з невільників приніс шмат шовкової тканини і старого поклали на лавку й сіли в головах у нього. Весь цей час я був на дереві над ними і дивився, що відбувається внизу, і через пережиту мною печаль моє серце посивіло раніше, ніж голова. І я проказав:

Аллаха милості — великі тайни,
Які не осягаються й розумними.

Бува, що неприємні вдень речі дають
Утіху вечорами безшумними.

Як часто нам полегкість йде за муками!
Тож не тривож ти своє серце сумнівами.

Отож, саїдо моя, старець довго лежав непритомний, а коли прийшов до пам'яті й побачив мертвого сина, він почав знову бити себе по лицю й голові і промовив:

Так, горя чашу прегірку вже випив я сповна,
Болить душа, і на очах — солоня пелена.

Втекла у безвість ціль життя, ой ти, печаль гірка!
Надії всі оповила смертельна білизна.

Було би краще, сину мій, якби ти й не родився.
Над нашим щастям поглумивсь підступний сатана.

Як можу жити, як в душі сподіванку нести,
Коли вогнем горить усе й попереду — труна?

Доценту б я в вогні хотів згоріть, та тут пітьма,
Бо місяця мого зайшла вже дужечка ясна.

Огуднику, прошу тебе, дай спокій нам, бо вже ж
Переді мною унизу — провалля крутизна.

Було ж так добре, синку мій, нас поєднав наш дім,
І щастям вабила обох сяйна будучина!

Та вдарив враз розлуки час, тривожний час біди,
Пробила груди нам стріла — розлучниця страшна.

Тоді ударила тебе, мій сину, люта смерть
В той час, коли в житті твоїм розквітнула весна.

Кажу це я, та прирекла вже доля рішенець.
Немилосердна ж яка була до нас вона!

За тебе б душу я продав, з доріг би виглядав,
Та вже ж між нами пролягла стовічна далина.

Сказати, що місяць, сонце ти? За обрій вони йдуть,
А як сказати, що ти зоря? Вона ж згаса, ясна.

О нескінченна ця журба, о мій талан гіркий!
Не жить без тебе; в серці плач гучить, немов зурна.

В жалобі гине батько твій — відтоді, як тобі
Обличчя вкрила молоде смертельна жовтизна.

То ж заздрих погляди лихі на нас в той впали день —
Хай їм відплатиться! Хай їх все суще проклина!

Потім з грудей старця вирвався крик, і дух його розстався з тілом. «О володарю наш!» — заголосили невільники, посипаючи собі голову землею, і заплакали ридма. Вони поклали старця на кораблі разом з сином і, розпустивши вітрила, зeszли за овидом. І тоді я зліз із дерева, пішов до схрону і, спустившись у підземелля, поринув у роздуми про того юнака. Побачивши його речі, я вивів такого вірша:

Як тяжко згадувати сльози любки,
Вони кохання широкого означення.

І прошу я Того, хто нам розлуку дав,
Щоб дарував Він нам колись побачення.

Опісля, саїдо моя, вдень я виходив із схрону й блукав по острову, а на ніч знову повертався у підземелля і в такий спосіб прожив місяць. Увагу мою привертала західна частина острова: з кожним днем море тут ставало мілкішим, і я дуже зрадив цьому — відкривався шлях до порятунку. Почався відплив, і під кінець місяця море майже зовсім висохло між островом та материком. І нарешті я знайшов брід та перейшов на материковий берег, де був такий сипучий пісок, що верблюд застряг би в ньому по коліна. Але, скріпивши свою душу, я перебрався через ці піски і побачив вогонь, що світив здалеку яскравим полум'ям. Отож я попрямував до цього вогню, сподіваючись знайти там допомогу, і проказав:

Надіюся, що доля подобрішає до нас,
Облагодіє згодом час мене мінливий,

Здійснить надії допоможе, покладе нужді край,
І прирече талан мені ще рішенець щасливий.

Підійшовши до вогню, я побачив, що це палац. Брама його з жовтої міді, то коли над нею засяяло сонце, вона заблистіла здалеку, наче вогонь. І я зрадив, побачивши його, сів навпроти брами, і раптом тут з'явилося десятеро юнаків, одягнутих у розкішні шати, і з ними ветхий старець. Усі молодики були сліпі на праве око, і я дуже здивувався з того, що всі вони однаково сліпі. А вони, помітивши мене, побажали мені миру й почали розпитувати мене, хто я та звідки. І я розповів їм про поневіряння й біди, які випали на мою долю. Вони дуже чудувалися з того, що я розповів, і взяли мене з собою до палацу. Тут я побачив розміщені попід стінами зали десять ліжок з блакитною білізною і такого ж кольору ковдрами та одне невелике ліжко посередині, на якому також усе було блакитне. Қоли ми увійшли сюди, юнаки посідали на свої ложа, і старий також сів на те ложе, що стояло посередині, і сказав: «О юначе, живи в цьому палаці і ні про що нас не розпитуй — ні про те, хто ми такі, ні про те, чому ми криві на одне око». Потім старий устав і приніс їжу —

кожному в окремому полумиску — та напій, теж в окремих чашках, і мені також. А потім ми розмовляли. Я розповідав їм про свої пригоди, в бесіді минула більша частина ночі.

І тоді юнаки сказали: «О старче, час уже подавати те, що нам належиться». — «З любов'ю й охотою», — відповів той і, пішовши до двірцевої комори, приніс звідти на голові десять блюд, накритих блакитними серветками. Затим він роздав юнакам ці блюда, поставивши на них по одній запаленій свічці, й повідкривав блюда, і я побачив у них попіл, товчене вугілля й сажу. Потім усі юнаки позакочували рукава, почали плакати й стогнати, а далі почорнили собі обличчя і стали товкти себе в обличчя і в груди, приказуючи: «Ми сиділи, розкинувшись, і балачки розводили, але пусті ці теревені нам зашкодили!» Це тривало до ранку, а як розвиднилося, старший нагрів води, і вони вмилися й перемінили на собі одяг.

Коли я все це побачив, о саїдо моя, мені голова пішла обертом і роз'ятрилося серце. Я забув про все, що зі мною трапалося, і, не в силі мовчати далі, спитав їх: «Навіщо ви це робите після того, як ми так гарно провели час, і пора вже було спати? Ви ж, слава Богу, при повному розумі, а таке можуть робити тільки навіжені. Заклинаю вас найдорожчим, розкажіть мені, що це з вами, чому ви всі криві на праве око й чорните собі обличчя попелом та сажею?» — «О юначе, — відповіли вони, — нехай не обманює тебе твоя молодість! Відмовся од свого запитання». Затим вони встали і я встав, а старець приніс нам дещо поїсти. Поївши, юнаки бесідували до вечора.

Тоді старий устав, запалив свічки й світильники і подав їжу та питво. По вечері ми сиділи за столом і бесідували до півночі, а затим юнаки сказали: «Подавай, старче, те, що потрібно, пора вже спати». І далі відбулося те ж саме, що й минулої ночі.

Прожив я в них місяць, і щоночі вони чорнили собі обличчя, вмивалися й переодягалися. Мене це дуже дивувало і так занепокоїло, що я відмовився їсти й пити. «О юнаки, — сказав я їм, — невже ви не заспокоїте мене й не розкажете, навіщо чорните собі лице?» — «Ми не розголошуємо нашої таємниці», — сказали вони. А я й далі мучився цим непорозумінням, нічого не їв і наполягав, щоб вони розповіли мені про все те. «Це завдасть тобі лиха, і ти станеш такий, як ми», — застерегли вони мене. «Або скажіть, або відпустіть мене, — заявив я їм, — я поїду до свого краю і не бачитиму цього. Як говорить приказка: «Не бачить око — не печалиться серце».

Тоді вони пішли й зарізали барана, облідували його й сказали мені: «Візьми цю шкуру з собою, залізть у неї й зашиє її на собі. До тебе прилетить птах, якого називають Рухх, візьме тебе й занесе на гору, і коли він опуститься з тобою, ти розірви шкуру й вийди з неї, і тоді птах, злякавшись, відлетить од тебе. Походи там з півдня, і побачиш палац дивовижного вигляду; ввійди в нього, і ти досягнеш того, чого хочеш. Ми там були, і через те

осліпли на одне око й чорнимо собі обличчя. А якщо станемо розповідати тобі, то наше шаленство затягнеться».

Я зрадів цьому і зробив так, як вони радили. Птах поніс мене й опустився на горі, я виліз зі шкури і йшов, поки не досяг палацу. В ньому побачив сорок подібних до місячної повні невірниць, від яких неможливо відірвати погляду. Побачивши мене, вони сказали: «Вітаємо тебе й ласкаво запрошуємо, о володарю наш, ми вже цілий місяць чекаємо на тебе! Тож слава Аллахові, який привів до нас того, хто гідний нас і кого ми гідні». Потім вони посадовили мене на почесне місце і сказали: «Від сьогодні ти наш суддя, володар, а ми — слухняні твої невірниці, наказуй нам на свій розсуд».

Я був вражений цим, такою розкішшю, а дівчата принесли мені їжу, я поїв з ними, затим вони подали мені вино й зібралися навколо мене. П'ятеро з них постелили мату й розставили довкола мене багато квітів, фруктів, овочів та всіляких закусок, а потім іще принесли вина, й почалася учта. Дівчата заспівали під звуки лютні, й між нами заходила чара і блюда. Мене охопила така радість, що я геть забув про свої нещастя й вигукнув: «Ось воно, справжнє життя!» І так я бенкетував з дівчатами, поки не настав час сну. Тоді вони сказали мені: «Вибери котрусь із нас собі на ніч». І я взяв одну з них, гарну на обличчя, з насурмленими очима, чорним волоссям, ледь розкритими устами і зрощеними бровами, схожу на гілку чи стебельце базилика. Від споглядання її краси паморочилася голова. Сказав про неї поет ось такі слова:

Порівнювати з гілкою її не можна нам,
Ніяк не співставляється вона і з газелям,

Бо звідки ж взяти газеляті цей прекрасний стан
І рот, мов трунок той медовий, чудодій-бальзам,

І очі чарівливі, що відразу ж полонять,
Що здатні вмить заворожить серця чоловікам?

Кохаю милу я палким язичницьким коханням!
Отож не дивно, що закоханий стає дитям.

А я проказав їй такого вірша:

Задивлені у вашу вроду мої очі,
Нічого більше я в душі своїй не маю.

О саїдо! Усі мої думки до вас прикуті
Закоханий у вас, я помираю й воскресаю.

І я провів з нею ніч, кращої за яку не було в моєму житті. А вранці дівчата повели мене до лазні, скупали й одягли в найкращі шати. Потому було подано їжу та напої, ми поїли, і чара кружляла між нами до ночі. А потім я вибрав собі коханку, що мала повабні цноти дівочі, якої ще ніхто на мав і про яку поет сказав:

На грудях милої я бачу дві шкатулки
З печатками з мускуса, що заважають

Обіймам. Захища вона їх стрілами
Очей своїх, які зухвалих уражають.

І провів я з цією дівчиною пречудову ніч. Одне слово, саїдо моя, прожив я в них у найприємніший спосіб цілий рік. А напочатку наступного року вони сказали мені: «Ой, краще б ми тебе не знали! Буде тобі добре лише тоді, як послухаєш нас». І вони почали плакати. Мене ж це здивувало. «Що трапилось?» — запитав я їх. «Так от щоб ти знав,— сказали вони мені.— Ми — дочки царів, живемо тут уже давно і щороку відлучаємось на сорок днів, а потім знову проводимо тут час за їдою, питтям та в цікавих розвагах. Але ми боїмось, що, коли нас тут не буде, ти ослушаєшся нашого наказу. Ось ми даємо тобі ключі від палацу: в ньому сорок скарбниць, ти можеш заходити до тридцяти дев'яти з них, але боронь тебе Боже відчинити двері сорокової скарбниці. Якщо зробиш це, розстанешся з нами». — «Якщо це загрожує розлукою з вами, то я не вчиню цього», — сказав я. Тоді одна з дівчат підійшла до мене, обійняла й заплакала, промовляючи:

Якби розставшись, знову ми б зустрілися колись,
І нам всміхнувся б долі вид понурий,

Та я могла би глянути на вас — простила би
Я талану минулий чин його похмурий.

А потім іще продекламувала:

Як підійшла вона проститися зі мною,
Піднявся у наших душах страсті буревій,

Заплакала вона перлинами, а я —
Коралами, і разом все — намісто їй.

Побачивши, що вона плаче, я вигукнув: «Присягаюсь Аллахом, я нізащо не відчиню тих дверей!» Попрощавсь я з нею, і всі вони пішли, залишивши мене самого в палаці. А коли настав вечір, я відкрив першу скарбницю і, ввійшовши до середини, побачив тут справжній рай: жемоніли потоки, розливаючись через край, співали птахи срібними голосами, і дерева в саду красувались доходжалими плодами, як сказав поет:

Яблука наче б дві барви мають:
Колір лишь коханих і тих, котрі кохають.

Милювався я айвою і вдихав її аромат, що перевершував пахощі мускусу й амбри. Була вона така, як сказав поет:

Всі радощі зі світу зібралися в айві,
Ще й перевершує усі плоди — сяйна вона.

На колір — золото, і кругла, наче місяць,
Як мускус, запах в неї, і смак вина.

Потім я побачив абрикос, подібний до відшліфованого яхонта, краса якого очі вбирає; потім я вийшов з цього приміщення, зачинивши за собою двері. А наступного дня, увійшовши до другої, побачив простору долину, де росли

великі пальми і протікав струмок, по краях якого росли троянди, жасмин, майоран, пахуча шипшина, гвоздики й нарциси. Повівав вітрець над цими квітами, і все тут сповнювалось їхніх пахощів; мене огорнули розкоші. Вийшовши звідси і замкнувши за собою двері, я пішов до третьої скарбниці. Переступивши її поріг, опинився в просторій залі, заставленій квітами, оздобленій різнокольоровим мармуром та коштовними самоцвітами; тут були розкішні клітки з райського дерева й сандала із пташками, кожна з яких на свій лад співала — дрозди, голуби, горлиці, співочі нубійки, солов'ї. Вмить розвіялися мої клопоти, і я проспав тут до самого ранку.

Далі я відчинив двері до четвертої скарбниці і зайшов до великого приміщення, де було сорок комор з відкритими дверима. Там я побачив перли, яхонти, топази, смарагди та багато інших самоцвітів. Така то була краса, що ні словом сказати, ані пером описати. Мій розум був запаморочений цим багатством пишноти. «Такої розкоші не знайти і в скарбниці царя!» — вигукнув я. Душа моя несказанно зраділа, всі мої клопоти враз іщезли, і я сказав у захопленні: «Тепер я цар свого часу, і ці багатства, з милості Аллаха, мої, як і сорок дівчат, у яких, крім мене, нікого немає». І я весь час блукав по скарбницях, переходячи з однієї в другу, доки не минуло тридцять дев'ять днів, упродовж яких я виходив усі скарбниці, крім тієї, вхід до котрої був мені заказаний.

Але мене весь час тягло саме до цієї, сорокової, і шайтан, на моє нещастя, таки спонукав мене відкрити її, за один день до повернення дівчат. Коли я ввійшов до неї, відчув незнані мною досі пахощі. І цей запах запаморочив мене, я впав і пролежав зомлілий з годину, а потім, скріпивши серце, пішов далі. Підлога тут була встелена шафраном, і світилися золоті світильники, і мерехтіли квіти, що пахнули мускусом та амброю і випромінювали світло. Тут же стояли дві великі курильніці, наповнені алое й амброю з медом, усе приміщення пропахло їхнім ароматом. Та побачив іще я, о саїдо моя, коня вороного, подібного до мороку нічного, і перед ним стояло дві годівниці з білого кришталю: одна була наповнена очищеним кунжутом, друга — трояндовою водою з мускусом. Кінь був осідланий і загнuzданий, а сідло його було із черленого золота. Побачивши коня, я здивувався і сказав про себе: «За цим непременно криється якесь велике діло!»

Шайтан попутав мене, я вивів коня і сів на нього, але він не рушав з місця, я торкнув його ногою, але він і далі стояв, тоді я вперіщив його нагаєм, і він заіржав, видав громоподібний крик і, розпростерши два крила, злетів зі мною в піднебесся.

Незабаром він опустився на дах будинку, а потім, скинувши мене там і хльоснувши мене хвостом по обличчю, вибив моє праве око, яке й витекло мені на щоку.

Кінь відлетів від мене, а я, спустившись з даху, зустрівся з тими десятьма сліпими на одне око юнаками, і вони ска-

зали мені: «Ні привіту тобі, ні пристановища!» — «Ось і я став такий, як і ви,— мовив я до них,— дайте мені блюдо з сажею, щоб я міг почорнити собі лице, і дозвольте посидіти серед вас». — «Немає тобі місця серед нас,— відповіли вони,— іди звідси!» Вони мене прогнали, і я, опинившись у безвихідному становищі, став роздумувати над тим, що пройшло над моєю головою.

Вийшов я від юнаків із засмученим серцем та заплаканим оком і потайки говорив собі: «Напала на мій язик сверблячка, і зашкодила мені моя балачка!» Отож я поголився й пішов по землях Аллаха, і він сприяв мені, поки не прибивсь я до Багдада сьогодні ввечері.

І знайшов я тут цих двох, що стояли, безпорадні, на вулиці. Привітавшись із ними, я сказав: «Я чужоземець». — «Ми теж чужоземці»,— відповіли вони. Отак і зійшлися ми, троє нас, жебраків, кривих на праве око. Ось така, саїдо моя, причина того, що я втратив око й поголився.

— Пригладь свою голову й можеш іти,— сказала господарка дому.

Але той не йшов. «Не піду, доки не послухаю розповідей ось оцих!» — сказав він, показуючи на халіфа й Джафара. І дівчина звернулася до них:

— Розкажіть тепер ви про себе.

Тоді встав Джафар і повторив те, що він сказав дівчині-воротарці біля брами. Вислухавши його, дівчина-господиня сказала:

— Я дарую вас одного одному.

І всі вийшли, а коли були вже на вулиці, халіф спитав жебраків:

— Куди ви, люди добрі, направляєтеся тепер, коли ж іще й на світ не благословилося?

— Присягаємось Аллахом, саїде наш, ми не знаємо, куди податися,— відповіли вони.

— Ідїть у нас переночуйте,— сказав халіф і звелів Джафарові: — Візьми їх, а завтра приведи до мене, і ми запишемо їхні історії.

І Джафар зробив те, що йому було велено. А халіф пішов до себе в палац, але сон не приходив до нього цієї ночі, а як настав ранок, він сів на троні і, коли з'явились вельможі царства, сказав Джафарові:

— Приведи до мене отих жінок, собак, а також жебраків.

Джафар пішов і невдовзі привів їх усіх до халіфа, жінок завів за ширму і сказав їм:

— Ми простили вам, бо спершу ви нам виявили милість, не знаючи нас, але тепер я повідомляю: ви знаходитесь перед лицем халіфа з нащадків аль-Аббаса, Гаруна ар-Рашида. Тож розповідайте йому лише те, що насправді відбувалося.

А коли дівчата почули, що говорив Джафар від імені вельтеля правовірних, старша з них підвелася і мовила:

— О повелителю правовірних, зі мною лучилась така пригода, що якби її записати голкою в куточку ока, то вона була б пересторогою для інших.

РОЗПОВІДЬ НАЙСТАРШОЇ ДІВЧИНИ

— Ось така моя предивна пригода.

Оці дві суки — мої сестри, нас було троє рідних сестер по батькові й матері, а ці двоє: та, на якій сліди ударів, і та, що займається покупками,— від іншої матері. Коли наш батько помер, кожна дістала свою частку спадщини, а через кілька днів після того умерла і мати, яка залишила нам три тисячі динарів. Отже, кожній з нас дісталось у спадок ще по тисячі динарів. Діставши посаг, мої сестри, старші за мене, повиходили заміж. Деякий час вони жили вдома, а потім їхні чоловіки накупили товарів і, взявши по тисячі динарів у своїх дружин, виїхали усі разом, залишивши мене вдома.

Не було їх п'ять років. Їхні чоловіки змарнували гроші й розійшлися з ними, залишивши їх напризволяще в чужих краях. І ось через п'ять років прийшла до мене старша сестра в жебрацький подобі; одягнута у рвану сукню та брудний старий ізар, вона мала такий жадливий вигляд, що я впізнала її не відразу.

— Що це з тобою сталося? — запитала я.

— О сестро, марнії тут будуть слова! — відповіла вона.— Сталося те, що записав калам! Така воля Аллаха.

Я послала її до лазні, одягла в нові шати і сказала:

— О сестро, ти мені замість батька й матері. Аллах благословив спадок, який дістався мені, я його збільшила і живу тепер у достатках. Я і ти — це одне й те ж саме.

Я виявила їй велику милість, і ми прожили дружно деякий час, турбуючись про долю іншої сестри. Та невдовзі з'явилась і вона — у стані ще гіршому, ніж старша сестра. І я зробила для неї ще більше, ніж для першої, поділившись з нею своїми грошима.

Але через деякий час вони сказали мені:

— О сестро, ми хочемо вийти заміж. Не можемо бути без чоловіків.

— Голубки мої,— мовила я їм,— не буде з того пуття. Добрі чоловіки тепер рідко трапляються. Нічого доладного я не бачу в тому, що ви надумали. Спробували ж ви вже того заміжжя!

Але вони знехтували мою думку і таки одружилися без моєї згоди. Та все одно я приготувала для них посаг зі своїх коштів і справила їм весільні шати. Побравшись, вони відразу ж виїхали зі своїми чоловіками, але прожили з ними недовго. Ті обібрали їх, як липку, та й здиміли. І вони знову з'явилися до мене, майже голі.

— Не осуди нас, сестро! — просили вони упокорено. — Ти хоч і молодша за нас, але досконаліша розумом! Ніколи ми більше й не заїкнемося про заміжжя! Візьми нас за служниць, аби мали ми шматок хліба.

— Ласкаво прошу, сестри! — сказала я їм. — Не маю ж я нікого дорожчого за вас!

Прийняла я їх і піклувалась про них ще більше, ніж попередньо. І прожили ми разом цілий рік. А потім захотілося й мені поторгувати в Басрі. Отож спорядила я великий корабель, наладнувавши його товарами, харчовими припасами та всім іншим, що могло знадобитися в подорожі, й сказала сестрам.

— Побудете вдома, поки я вернуся з подорожі, чи поїдете зі мною?

— Ми відправимося з тобою, — сказали вони, — бо не можемо бути без тебе.

Отож поїхали й вони зі мною. Одну половину своїх грошей я взяла, а другу віддала на збереження, щоб мали вони на що жити, якби в корабельній аварії загинули наші товари, а ми залишилися живі й повернулись додому.

Ми пливли дні і ночі, і наш корабель, збившись з путі, попав не в те море, в яке ми направлялись, але до певного часу не знали про це. Судно швидко мчало під потужним вітром, і нарешті після десятиденного плавання дозорець, піднявшись на щоглу, гукнув: «Радуйтеся!» Спустившись на палубу, він повідомив: «Показалося на обрії місто, схоже на голубку».

Ми дуже зраділи цій звістці, і не минуло й години, як перед нами зблищало здалеку місто.

— Як називається це місто, до якого ми наближаємося? — запитали ми капітана.

— Присягаюсь Аллахом, не знаю! — відповів капітан. — Я вперше попав у це море, ніколи в житті на плавав по ньому. Але все обійшлося гаразд. Ви зможете побувати в цьому місті. Якщо вам удасться вигідно продати свій крам, то продавайте і закупуйте інший, а якщо не зможете спродатися, то ми відпочинемо тут два дні і, поповнивши наші припаси, відпливемо.

Отож ми пристали до берёга, і капітан подався в місто. Повернувшись через деякий час, він сказав:

— Вставайте й виходьте на берег, подивіться, що заподіяв Аллах своїм створінням. Остерігайтесь гніву його!

Ввійшовши до міста, ми побачили, що всі його мешканці були перетворені на чорний камінь, і не було тут ні живої людини, ні живого вогника. Ошелешені цим, ми пройшли ринками і побачили, що товари, золото і срібло залишилися недоторкані. Ми зраділи з цього, але й побоювалися, чи не приховано за цим якась зло. Розійшлись по місту й забули одне про одного, загрибаючи золото й матерію. Я ж піднялася

в замок і побачила, що він гарно укріплений. Зайшовши до царського палацу, завважила, що весь посуд там із золота й срібла; вбраного в розкішні шати царя оточували його придворні, намісники та вазіри. Підійшовши ближче, я побачила, що престол, на якому сидів цар, оздоблений перлами й дорогоцінними каменями, кожен з яких світився, мов зірка, а його шати були з парчі із золотим пітканням. Навколо нього стояло п'ятдесят одягнених в різноманітні шовки мамелюків з оголеними мечами.

Голова мені йшла обертом від споглядання усього того, потім я ввійшла до гарему, в одній з його кімнат, де вікна були завішані вишитими золотом едвабними заслонами, побачила царицю, шати якої виблискували перлами, а корона була оздоблена різноманітними самоцвітами й коштовними клейнодами, а на шиї — коштовні клейноди й намисто. Весь її одяг і прикраси залишились незмінними, сама ж вона була переменена на чорний камінь. Далі я пройшла у відчинені двері й побачила перед собою сходи о семи приступцях, піднялась по них і опинилась у світлиці, викладеній мармуром, убраній гаптованими золотом килимами; було тут мармурове ложе, оздоблене самоцвітами з двома ізмарагдами, величиною з гранат, завішане запиналом, унизаним перлами, з-за цього полога струмувало світло; заглянула я за ширму й побачила там сяючий самоцвіт, величиною із страусове яйце, що лежав на підставці й світився, мов свічка, випромінюючи світло. Покривало на цьому ложі, виготовлене з різноманітних шовків, викликало подив і захоплення в кожного, хто споглядав його. Помітила я ще в цій світлиці пломеніючу свічку і подумала: «Хтось же її засвітив».

І побралась я далі, до інших покоїв, оглядаючи надзвичайну розкіш і не тямлячи себе від захвату й чудування.

А перед наближенням ночі я захотіла вийти з палацу, але не змогла знайти виходу і, заблудившись, знову опинилась у світлиці, де горіла свічка. Тоді я сіла на ложе, накинула на себе покривало і, проказавши дещо з Корану, намагалася заснути, але, опанована неспокоєм, не змогла. Опівночі почувла, що хтось читає Коран дуже гарним, але притишеним голосом, дуже зраділа й пішла на цей голос. Відчинивши двері приміщення, звідки долинав цей голос, я побачила, що це молільня з міхрабом, освітлена лампадами й свічками. Сидів тут на молитовному килимку надзвичайно вродливий юнак, а перед ним лежала Священна книга, і він читав уголос. Я здивувалась: як це йому вдалося врятуватись у цій загальній загалді? Поздоровила його, і він, звівши очі на мене, відповів на моє привітання. «Заклинаю тебе тим, що ти вичитав із Священної книги, — звернулась я до нього, — дай мені відповідь на моє запитання». Але він усміхнувся і промовив: «Спершу ти скажи мені, чого прийшла сюди, а потім уже я відповім на твоє запитання».

Я розповіла йому про свої придибенції, які його дуже здивували, і запитала, що сталося з жителями цього міста.

— О сестрице, зачекай трохи! — відповів юнак.

Замкнувши книгу й поклавши її у єдвабний чохол, він запросив мене сісти біля нього. Я придивилась до нього й побачила, що він гарний, мов повний місяць: тонкі риси обличчя, струнка постать — весь він був, наче вилитий із цукру, як сказано про нього у віршах:

В небі нічному звіздар диво зненацька узрів —
Красеня, що хизувався в шатах зірчастих вогнів

Кучері чорні Сатурн подарував юнакові,
Й мускусні цяточки він чорних родимок навів.

Стрельнув із лука Стрелець — і вийшли довгасті повіки.
Марс червонястий йому гарно лице врум'янив

Видав Меркурій ще слово дотепне і гостре.
Віз же Великий від злих поглядів оборонив.

Дуже збентеживсь звіздар тут на красу його дивну
Й він покірно до землі вуста свої притулив

Аллах великий облачив цього юнака в одяг досконалості, оздобив його блиском вроди й повабністю пушку на обличчі, як сказав поет:

Віями, що оп'яняють, струнким його станом,
Стрілами віч, що чарівно вціляють неждано, клянусь,

Пружністю спини і гострими списами поглядів,
Білістю лоба і чуба, що пліється звабно, — клянусь.

Та ще скиданням брів, що сон прогнали з очей моїх,
Що заборонами і повеліннями палять нещадно, — клянусь

Ружами щік та ще миртом шовковим пушку вусів,
Усміхом, ротом, де перли блищать гарно, — клянусь.

Вигином шиї, чудовою статтю його, і п'янким
Диханням, медом уст, що яскрають полум'яно, — клянусь.

Стегнами, що так звабливо тремтять у ході.
Тілом, що запахом вабить духмяним, — клянусь.

Шкірою, мов із єдвабу, добрістю серця його
І краси його дивом, Господом даним, — клянусь.

Щедрою вічно рукою, правдою мови його,
Родом його іменитим та давнім — клянусь.

Молодика дужка у небі, обрізок то нігтя його;
В блиску тім сонце поблякне й розтане — клянусь!

Один лише погляд викликав у мене тисячу зітхань, і в серці моему запалав огонь. Промовила я до нього: «Саїде мій, розкажи ж мені про те, що я тебе питала!» — «Знай, що це місто з усім його людом належало моему батькові, цареві, якого бачила ти на троні, перетворенім на камінь; цариця ж, котру ти також бачила, — моя мати. Вони були маздакітами, поклонялись вогню, а не Аллахові Всевишньому, клялись вогнем і світлом, жаром і тінню, небесними світилами. В мого батька довго не було дітей, і лише під кінець життя був посланий йому я. Він ви-

ховував мене, поки я не виріс у добрі та щасті. А в нас була стара жінка, мусульманка, котра таємно вірила в Аллаха і його Пророка, хоч зовні й дотримувалась віри, яку визнавала місцева людність. Мій батько довіряв їй, з огляду на її вірність та поштивість, і виявляв їй пошанування, яке підкріплювалось його впевненістю в тому, що вона визнає його віру. Отож коли я підріс, батько довірив мене тій старушці. «Візьми його», — сказав він їй, — на виховання і прищепи йому нашу віру». І старушенція взяла мене й навернула до ісламу, навчила мусульманських звичаїв, молитов, я читав Коран і вивчав його напам'ять. «Не поклоняйся нікому, окрім великого Аллаха», — наказувала вона мені. А коли я все те засвоїв, вона сказала: «Дитино моя, тримай усе це в таємниці і нічого не кажи про це батькові, щоб він не вбив тебе». Отож я затаїв цю справу перед батьком, а за кілька днів старенька померла. Тим часом мешканці міста все більше впадали в безчестя, облуду й злочинність. І так грішили вони, поки одного дня не почули громоподібний голос, який було чути і здалека й зблизька. «О люди, — віщував той голос, — перестаньте поклонятися вогню і служіть Аллахові, Владиці Всемогутньому!» І обивателів охопив жах, вони прибігли до мого батька й запитали його: «Що це за голос був такий жахливий, що страшенно перелякав нас усіх? Ми боїмося!» — «Не лякайтеся і не жахайтеся, — заспокоїв їх мій батько, — і не відступайте від нашої віри!» Отож серця міщан піддалися на ці умовляння, і вони й далі поклонялись вогню і стали ще більше грішити. Минув рік з того дня, як вони почули той віщий голос, і він знову пролунав над містом, а потім — і втретє наступного року, в той самий день. Але наші люди не переставали займатися тим самим, що й досі, аж поки не впала на них кара Божа. Одного ранку, на світанні, вони були перетворені на чорне каміння разом з їхніми домашніми тваринами. Ніхто з тутешніх людей не залишився в живих, окрім мене. І відтоді я весь час молюся, пощу й читаю Коран. Мені вже несила бути тут самому, не маючи нікого, хто розважив би мене». І тоді я сказала йому, будучи вже закохана в нього: «О юначе, чи не згодився б ти поїхати зі мною до Багдада? Там ти зміг би познайомитися з ученими законодавцями, розширити свої знання й поглибити засади віри. Я буду твоєю невольницею, хоч і маю своїх рабів та слуг, а також корабель, налаштований товарами. Доля закинула нас у ваше місто, де я побачила дива й зустрілася з тобою». І я доти умовляла його, вдаючись до всіляких хитрощів, аж нарешті він погодився.

І провела я ту ніч біля ніг молодика, не тямлячи себе від щастя, яке мене спіткало.

Вставши вранці, ми пішли до скарбниць і набрали там того, що має малу вагу, але велику ціну, і спустилися з замку в місто, де зустріли невольників і капітана, котрі вже мене шукали. Побачивши мене, вони зраділи і спитали, де я була. Тоді я розповіла їм, що бачила в замку, та про юнака і причину зачарування

людей цього міста і що з ними сталося через гнів Аллаха, і всіх дуже здивувало це. А коли мої дві сестри, ось оці суки, побачили мене в товаристві того молодця, вони позаздрили мені, озлилися й умислили проти мене підступ. Потім ми піднялись на корабель, і я була дуже рада, особливо з присутності коханого.

Дочекавшись погожого вітру, ми розгорнули вітрила і випливли в море. Мої сестри підсіли до мене, і ми почали розмовляти. «Що ти, сестро, робитимеш з цим гарним парубком?» — спитали вони мене. «Я хочу одружитися з ним», — відповіла я. Затим я підійшла до нього і промовила: «О саїде мій, хочу я тобі щось сказати, але тільки ти не переч мені. Коли ми прибудемо в наше місто, Багдад, я запропоную себе тобі за служницю — так щоб ти був мені чоловіком, а я тобі дружиною». — «Слухаю й корюся!» — відповів юнак. Тоді я повернулась до своїх сестер і сказала їм: «Мені вистачить чоловіка, а все багатство, яке ми тут здобули, — ваше». — «Ой як же ти гарно вчинила!» — загомоніли вони. Але все одно затаїли злість на мене.

Пливли ми безперестанку під сприятливим вітром, поки не випливли з небезпечного моря; потім пливли ще кілька днів, але перед прибуттям до Басри — коли вже було видно її будівлі — застала нас ніч. І коли я та юнак заснули, мої сестри встали, підняли нас разом з постілью і кинули в море. Юнак не мів плавати й затонув, і Аллах судив йому бути в числі мучеників; мені ж рокував порятунок, а коли я опинилася в морі, подарував уламок дерева, за яке я вчепилася. Хвилі понесли мене й нарешті викинули на берег якогось острова. Тоді я подалася у глиб острова і йшла решту ночі, а коли ж настав ранок, побачила стежку, а на ній — сліди, схожі на людські. Як зійшло сонце, я висушила свій одяг, а потім, нарвавши плодів з дерев, що тут росли, попоїла, напилася води і рушила далі стежкою; незабаром показалося на обрії місто. І раптом я побачила перед собою змію, що швидко повзла до мене. Видно, вона уже дуже стомилася, бо з пащі в неї вивалився язик, а за нею гнався дракон, довжиною із спис; змія, втікаючи від нього, вихляла хвостом то вправо, то вліво, але дракон нарешті ухопив її за хвіст, і в неї полилися сльози з очей. Мені було жаль її, і я, вхопивши камінь, кинула його в голову дракона, і той відразу ж сконав. А змія, розпростерши крила (вона була з крильми), злетіла в небо і щезла з моїх очей. Я сіла, здивована цією проявою, і заснула, зморена.

Прокинувшись, побачила біля себе двоє собак і дівчину, котра розтирала мені ноги. Я сіла, засоромившись, і спитала її: «Хто ти, сестрице?» — «Ой, як скоро ти мене забула! — мовила дівчина. — Я — та, кому ти зробила добро й виявила милість, убивши мого ворога. Я — та змія, котру ти звільнила від дракона, — джинія, а той дракон — джин; він — мій ворог, якби не ти — я загинула б. Коли ти мене врятувала від нього, я полетіла на той корабель, з якого тебе скинули твої сестри, перенесла з нього всі твої багатства до твоєї господи і затопила його. Що ж

до твоїх сестер, то я зачарувала їх, перетворивши на собак,— я знала, що вони вчинили з тобою і що юнак затонув». Затим джинія взяла мене з цими суками й помчала, піднявшись у повітря, і незабаром опустилася на терасу мого будинку.

Вдома я побачила весь свій скарб, що був на кораблі; нічого не пропало. Потім джинія сказала мені: «Заклинаю тебе написати, викарбуваним на персні володаря нашого Сулеймана — мир йому! — якщо ти не даватимеш їм по триста ударів кожній щоденно, я прийду і зроблю з тобою те, що вчинила з ними!» — «Слухаю й корюся!» — відповіла я. Отож, о володарю правовірних, б'ю я їх весь час у такий спосіб і разом з тим милую, й вони знають, що б'ю я їх не зі своєї волі, і приймають моє виправдання. Оце й уся моя розповідь на твоє, володарю наш, запитання.

Халіф був дуже здивований цією пригодою і мовив другій дівчині:

— А тепер ти розкажи нам, звідки взялися шрами на твоєму тілі?

І дівчина почала оповідати.

РОЗПОВІДЬ ДРУГОЇ ДІВЧИНИ

— О повелителю правовірних, по батьковій смерті залишився мені у спадок великий маєток. Виждавши потрібний строк після кончини батька, я пошлюбила найзаможнішого у своїм часі чоловіка. Через рік нашого подружнього життя він помер, і я успадкувала від нього вісімдесят тисяч динарів золотом — ту частку, що належала мені по закону. Отож я стала такою багатою, що чутка про мене розійшлася по всіх усядах. Я справила собі десять сукенок, вартістю по тисячі динарів кожна. Одного разу, коли я сиділа собі вдома, зайшла до мене якась бридка старушенція — з глибокими зморшками на обличчі, рідкими бровами, шолудивим тілом і гнилими зубами, вирлоока, каправа й сивоволоса, текло в неї з носа, мала вона зігнутий хребет, як та, про яку сказав поет:

Бабега зла! Не буде милості
На Страшнім Суді цій ворожбитці.

Пройдисвітка ця сотню мулів блудних
Провести може на павучій нитці.

Підійшовши ближче, стара привітала мене і, поцілувавши переді мною землю, сказала: «Сьогодні ввечері я справляю весілля моїй дочці-сироті, а ми чужоземці в цьому місті й нікого тут не знаємо. То я хотіла б, щоб ти заслужила собі нагород Аллаха за добрий вчинок і прийшла до нас на весілля». Потім стара почала плакати й цілувати мені ноги, проказуючи такого вірша:

Своїм приходом ви порадували нас,
Шляхетна ця повага нас втішає.

Та як підете ви — нам не знайти
Таких, як ви, заміни вам немає

І я, охоплена співчуттям та милосердям, сказала їй: «Гаразд, приймаю твоє запрошення з великою охотою,— і додала: — Я відкрию твою доньку женихові не інакше, як у моїх шатах, оздоблених дорогоцінними клейнодами». Стара зраділа і, впавши мені в ноги, вигукнула: «Нехай же Аллах винагородить тебе благом за твоє добро й утішить твоє серце, як ти втішила моє! Але не вдавайся у витрати й не турбуй себе дорогою послугою, моя саїдо! Приготуйся, а я під вечір прийду до тебе»,— сказала вона і, поцілувавши мені руки, пішла. Отож я встала й почала готуватися, і тільки-но зібралася, прийшла стара і мовила: «О саїдо моя, прибули вже до мене міські панії, і, коли я сказала їм, що ти прийдеш, вони вельми порадувалися й чекають та виглядають тебе там зараз». Тоді я встала, загорнулася в ізар і, взявши з собою своїх дівчат, відправилася в супроводі старушенції. Прийшовши в підметений і побризканий водою завулок, ми зупинилися перед брамою з важкою мармуровою аркою, за якою стояв здоровенний палац, що поєднував землю з хмарами, а на його дверях були написані такі вірші:

Я — будинок, що для радості постав тут,
Тож мені веселощам служити випада.

Посеред мене перли сипле водограй,
Журбу й турботи проганяє враз вода.

Навколо ж всюди розквітають ружі,
Нарциси, канни і пахуча резеда.

Коли ми підійшли, стара постукала, і двері відчинилися. Ми ввійшли й опинилися у вбраних килимами сінях, освітлених лампами й свічками. Далі ми вступили у вистелену шовковими килимами світлицю, де були розвішані запалені лампи й полум'яніло два ряди свічок. На підвищенні стояло мармурове ложе, оздоблене перлами й дорогоцінними каменями, а над ними звисала єдвабна запона із застібками. І з-за тієї запони показала дівчина, що сяяла красою, наче світлий ранок, наче місячна повня, що на чистому небі постала. Це про неї сказав поет:

Достойна царських ти палаців і шедрот,
Як діви, що в Хосроїв їх хоровод.

Рум'яних щік своїх являєш ти ознаки,
Немов червона кров бризне от-от!

О зграбна і струнка, повабна й млосоока,—
Аллах тобі багато так вділив красот!

Волосся пасемце, що на чолі твоєму,—
Ніч горя, що зійшла на днину насолод.

Дівчина встала з ложа і звернулась до мене: «Здоровимо тебе, моя сестро, й ласкаво просимо. Втішила ти мене і радість подарувала». І вона промовила оцього вірша:

Якби міг знати наш дім, хто до нього ввійшов,
То цілував би, ущасливлений, сліди його ніг

І в захваті б сказав: «Уклінно просимо ми вас
Того, хто щедрий і ласкавий до нас бути ми!»

Потім вона сіла і сказала мені: «О сестрице, є в мене брат — юнак, вродливіший за мене, котрий побачив був тебе на якомусь бенкеті, і його серце покохало тебе великою любов'ю. Отож він і домовився з цією бабцею, заплативши їй, щоб вона пішла до тебе і, вдавшись на хитрощі, влаштувала йому побачення з тобою. Мій брат хоче одружитися з тобою по встановленому Аллахом та його Пророком закону, а в дозволеному нічого ганебного немає». Коли я почула це, то зрозуміла, що мене ув'язнено в цьому домі. «Слухаю і корюся», — відповіла я. Вона ж зраділа і сплеснула в долоні. Тоді відчинилися двері і увійшов юнак, в ошатному одязі, стрункий, надзвичайно вродливий, ніжний, з виточеними рисами обличчя, з лукоподібними бровами й очима, чародійності яких ніщо не стрима, як сказав хтось про нього:

Неначе місяць повиний, сяють в нього линя,
І весь він, мов перлина, щастям промениться.

Гідні Божого благословення слова того, хто проказав про цього молодика ще й такі вірші:

Створителю краси, Аллахові, хвала!
Його десниця поваб юнаку дала.

Цей молодик в собі принади всі зібрав
Вчаровують людей слова його й діла.

І врода ця всю сугь його окреслила:
Родивсь він для добра, а не для зла.

Коли я подивилась на молодика, моє серце прихилилось до нього, і я полюбила його. Він підсів до мене, і ми трохи поговорили, а потім дівчина знову сплеснула в долоні, і враз відчинилися двері, в які увійшов кадї з чотирма свідками. Вони поздоровили нас, усілися й написали шлюбну угоду між мною і юнаком, та й пішли собі. А він сказав: «Нехай же буде благословенна ця наша ніч! — І додав: — О саїдо моя, поставлю я тобі одну умову». — «Яка ж це умова, саїде мій?» — запитала я. Тоді молодик підвівся, узяв Священну книгу і сказав: «Присягни, що ти ні до кого, крім мене, не прихилишся». Я присягнулася, і він був дуже втішений цим, обійняв мене міцно, і кохання до нього оволоділо цілим моїм серцем. Затим було приготовлено для нас вечерю, ми їли й пили, аж поки не настала ніч. Тоді ми лягли в одне ложе, і він обіймав і цілував мене до самого ранку.

Так прожили ми цілий місяць. А потім одного разу я попросилася в чоловіка піти на базар, щоб купити собі матерії, і він погодився. Отож я вдяглася, взяла з собою оту стару, і ми попленталися на торговицю. Там я підійшла до краму молодого купця, знайомого старої, про якого вона мені сказала: «Він був іще

малим хлопцем, коли помер його батько і залишив йому велике багатство, тож у нього є різні товари, що б ти не спитала — все дістанеш у нього. Ні в кого на базарі немає кращої матерії, ніж у цього купця». Потім стара сказала йому: «Подай, які в тебе є найдорожчі тканини для цієї панії». — «Слухаю й корюся!» — відповів купець. І бабуся почала розхвалювати його, а я сказала: «Не потрібне мені твоє вихвалання. Я маю лише купити в нього те, що мені треба, й вернутись додому». Тим часом купець приніс усе, що шукала я, і ми подали йому гроші. Він же навідріз відмовився взяти будь-яку плату і сказав: «Це мій подарунок для вас». Тоді я сказала старій: «Якщо він відмовляється від плати, то поверни йому крам». — «На Аллаха, я не візьму від тебе нічого! — вигукнув він. — Це усе — мій подарунок за один лише поцілунок, бо ласка такої молодиці дорожча мені за усе, що є в моїй крамниці!» — «Поміркуй тільки, який ти маєш зиск з одного лише поцілунку! — мовила стара, а потім: — Доню моя, ти чула, що сказав цей купчик? Нічого з тобою не станеться, як він дістане від тебе один поцілунок, зате візьмеш у нього он скільки!» — «Хіба не знаєш, що я дала клятву?» — відповідаю їй. А вона: «Дозволь йому поцілуватися і нікому нічого не кажи! Тоді пійкого лиха тобі не буде і ти візьмеш назад свої гроші!» І вона не переставала вмовляти мене до тих пір, аж поки я не впіймалась у її сільце й не погодилась на це. Отож заплющила я очі й закрилася від людей ізаром, і він приклав свої уста до моєї щоки, але, цілуючи, так гризнув мене, що викусив шматок тіла, і я знепритомніла. А коли прийшла в себе, то побачила, що лежу в старій на колінах, а крамниця зачинена. Баба почала висловлювати мені свій жаль і сказала: «Добре, що Аллах відвернув ще більше лихо, — а потім: — Ходімо додому. Ти вдай, що занедужала, а я прийду до тебе й принесу ліки, якими швидко загоїш той укус». Дуже була я занепокоєна й перелякана. Одначе мусила йти додому, а прийшовши, заявила, що занедужала. Тоді прийшов до мене мій чоловік і запитав: «Що ж це, саїдо моя, приключилося з тобою на тій прогулянці?» — «Я нездорова, в мене болить голова,» — сказала я. Він подививсь на мене, а потім запалив свічку і, піднісши її до мого обличчя, спитав: «А що це в тебе за вавка на лиці, та ще в такому делікатному місці?» — «Коли я, з твого дозволу, йшла сьогодні на торговицю, щоб купити матерії, мене зачепив верблюд в'язанкою дров, якою був нав'ючений. Справді-бо, вулиці тут надто вузькі!» — «Завтра, — сказав він, — я піду до намісника й скажу, щоб він повісив усіх місцевих дроворубів!» — «Ради Аллаха, — заволала я, — не бери гріха на свою душу! Насправді я їхала на ослі, який спіткнувся, і я, впавши, наразилась обличчям на дровиняку й обідрала собі щоку». — «Завтра я побачу Джафара Бармакіда й розповім йому цю придибенцію, — сказав мій чоловік, то він повісить усіх ослятників!» — «То ти хочеш, щоб з моєї вини були погублені невинні люди?» — спитала я. — Все те, що спіткало мене, сталося з волі Аллаха». —

«Але буде так, як я сказав!» — крикнув він, зірвавшись на ноги. Я розсердилась і заговорила з ним гостро.

І нарешті, о повелителю правовірних, він усе зрозумів і сказав: «Ти порушила присягу!» Він гукнув, і до покою ввійшло семеро чорних рабів. За його наказом вони стягли мене з постелі й кинули на підлогу. Один з них, на повеління господаря, сів мені в головах і тримав мене за руки, а другий — на коліна й тримав за ноги. Потім підійшов третій — з мечем, і господар сказав йому: «Розрубай її, друже, навіл, і нехай кожен з твоїх товаришів, що тримають її, візьме одну половину й кине її в Тигр на поживу риbam! Отаку кару заслужила та, що зрадила присягу й кохання!» Сказавши це, він виповів вірша:

Якщо ділитиму кохану я з ким-небудь,
Уб'ю свою любов, хоча б загинув у стражданні.

Скажу: «Вмири благородно, душе, бо як ділиш
Кохану з іншим, то немає блага у коханні»

Потім сказав рабові: «Рубони її, Сааде!» І той, оголивши меча, мовив до мене: «Прокажуй визнання віри, скажи, чи маєш якесь побажання, яке треба буде виконати, бо настав уже кінець твоєму життю». — «О добрий невільнику, дай мені трохи часу, аби я виповіла визнання віри й дала тобі доручення!» Потім я підняла голову й побачила, в якому опинилася становищі — як від найвищого щастя скотилась до найнижчого упослідження. Полились мені рясні сльози з очей, і я гірко заплакала, а мій чоловік гнівно зиркнув на мене і проказав такого вірша:

Скажу повійниці брутальній,
Що зрадила нас в коханні:

Набридла ти нам перш, ніж ми тобі,
Тож визначилось все зарані.

Почувши це, о повелителю правовірних, я заплакала і, подивившись на нього, проказала такого вірша:

«Прощай!» — любові ти мої сказав. Прощай, прощай!
Спокійний ти, в душі ж моїй — зима, а не розмай.

Ти очі подружив мої з безсонням Бідне серце
Не втішиться уже ніяк, і ллються через край

Сліз ручаї — не приховать їх від людей ..
Колись у вірності ти клявсь — тепер же все гай-гай!

Тоді дітям була я і кохатись ще не вміла
Тепер любитися б — так ні! О доле, не карай!

Аллахом прошу: як помру, то напишіть на гробі:
«Закоханой тіло тут» — лежи і спочивай!

Кого печаль здолала, може, той прийде сюди,
Хоч на могилі щирий жаль відчує він нехай

Виповівши вірш, я заплакала, а мій чоловік, вислухавши мене й побачивши, що я плачу, ще більше розгнівався і промовив:

Не кинув я дружину через примхи,
А гріх її це викликав розстання.

Дружка їй хтілось залучить до нас,
Та не плямують дружбою кохання.

Коли він це сказав, я знову заплакала й почала волати до його милосердя, думаючи: «Упокорюся перед ним і, може, вблагаю його, щоб він хоч залишив мене при житті, коли б навіть і забрав увесь мій маєток». Я тяжко бідкалась перед ним і проказала такого вірша:

Праведний був би — то душу б не сповнював болем.
Суд же розлуки не був безстороннім ніколи
Ти звалив тягар любові на мене,
Та вже гнуть навіть шати тіло моє кволе.
Диво не в тім, що безславно загину я,— в інших:
За що так тяжко вкарала мене люта доля?

Виповівши вірш, я заплакала ще дужче, а мій чоловік подививсь на мене й почав голосно лаятися й проказав такого вірша:

Ви лишили мене, і для вас я погас.
А так же я кохав і очима вас пас
Що ж, лишили ви нас — то і вас ми залишим:
Хай нам буде без вас, як було вам без нас
Інших знайдем собі — ви ж знайшли собі інших!
Та вина за розрив хай лягає на вас.

Проказавши вірша, він гримнув на раба і сказав йому: «Розрубай її навпіл і позбав нас від неї, не потрібна вона нам зовсім». І поки ми сперечалися віршами, о повелителю правовірних, і я все більше переконувалася в неминучій загибелі, вручивши себе великому Аллахові, ввійшла та старушенція, кинулася в ноги господареві й, поцілувавши їх, заплакала і промовила: «О дитя моє, заради того, що я виховувала й доглядала тебе, помилуй цю жінку! Не вчинила вона такого гріха, який би потяг за собою смертне покарання! А ти — людина молода, і я боюся за тебе, якщо ти вчиниш гріх щодо неї. Сказано-бо, кожний убивця буде убитий. Що таке ця брудна жінка? Залиш її і викинь зі свого серця й голови». Стара заплакала і до тих пір не відставала од нього, поки він не поступився. «Я прощаю її,— сказав він,— але неодмінно мушу залишити на ній карб, який було б видно до кінця її життя!» Потім він велів невільникам, щоб роздягли мене, приніс айвового прута і почав ним лупцювати мене так сильно, що думала, не виживу вже, він люто шмагав мене по плечах і боках, аж нарешті я зомліла. Тоді він наказав своїм невільникам, щоб вони під проводом бабці віднесли мене до моєї родинної господи й покинули там. Так було й зроблено. І я пролежала вдома непритомна до ранку. Тоді почала гоїти свої рани всілякими мазями та зіллям і нарешті вилікувалась, але на моїх боках, як ти бачив, залишилися шрами від тих побоїв. Чотири місяці я була прикута до постелі, а коли одужала, пішла до того будинку, де скоїлася зі мною ця біда, і побачила, що весь завулок був зруйнований, а на місці будинку

громадилась купа брухту. І я не могла зрозуміти, що тут трапилося. Потім я подалась до моєї сестри, з якою ми рідні по батькові, й побачила в неї ці дві чорні собаки. Я привітала її і розповіла їй про все те, що зі мною сталося, і вона сказала мені: «О сестро, нікому ще не вдалося уникнути мілливості долі. Слава Богу, що ти жива залишилась». І вона проказала:

Таке життя Терпляче знось удари долі, страх,
Якщо не таланить тобі в любові чи грошах

Потому вона розповіла мені про себе та про те, що в неї зайшло з її рідними сестрами і чим це скінчилося. І відтоді замешкали ми разом і навіть не заїкались про одруження. Згодом до нас приєдналась іще одна наша сестра по батькові, та, котра щодня займається покупками — ходить на торговицю й закупає нам харч і все, що потрібно. І так ми прожили до вчорашнього дня, коли наша сестра, за своїм звичаєм, пішла на базар і повернулась додому з носієм. Потім, увечері, попросилось до нас троє жебраків, а пізно вночі — троє купців з Мосула. Усім їм ми поставили умову, але вони порушили її. Проте ми не покарали їх, а, розпитавшись в них, хто вони та звідки, відпустили їх. А тільки-но настав день, нас припровадили до тебе. Оце й усе, що ми мали розповісти тобі.

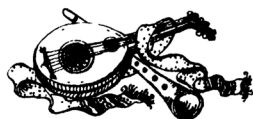
Халіф був дуже задоволений цією розповіддю і звелів записати її і зберігати в скарбницях. А затим він звернувся до першої дівчини: «Чи знаєш ти, де зараз та джинія, котра зачаклувала твоїх сестер?» — «О повелителю правовірних, вона дала мені трохи свого волосся і сказала: «Якщо я буду потрібна тобі, спали з нього одну волосину, і я відразу ж з'явлюся до тебе, хоч би була я аж за горою Каф». — «А принеси-но мені те волосся», — звелів халіф. І дівчина принесла його, тоді халіф спалив волосину, і всі нараз почули тріск, гуркіт, і відразу ж з'явилась та джинія. Була вона мусульманка, отож сказала: «Мир тобі, наміснику Аллаха!» — «Нехай і тобі буде мир та благословення Аллаха!» — відповів халіф. «Знай, що ця дівчина вчинила благородно, — мовила джинія, — і я неспроможна винагородити її сповна. Вона врятувала мене від смерті, вбивши мого ворога, а я, побачивши, що вчинили з нею сестри, поклала собі за обов'язок помститися на них за неї. Спершу я хотіла вбити їх, але оскільки дівчині це важко було б винести, то я зачарувала їх у собак. Одначе, якщо ти того бажаєш, повелителю правовірних, я звільню сестер цієї дівчини з поваги до тебе і до неї, адже я мусульманка». — «Так, відчаклуй їх, — мовив халіф, — а потім ми займемося справою тієї дівчини, котра була побита. Якщо сказане нею виявиться правдою, то я покараю того, хто її скривдив». — «О повелителю правовірних, — сказала джинія, — ось я звільню цих і вкажу тоді того, хто скривдив ту дівчину і взяв її гроші. Це найближча тобі людина».

Затим джинія взяла чашку води, проказала над нею заклинання і покропила цією водою писки собакам, промовивши:

«Поверніться до ваших попередніх людських постатей!» І суки знову стали дівчатами. А потім джинія сказала: «Володарю правовірних, тим, хто побив цю жінку, є твій син аль-Амің». і далі джинія розповіла халіфові про все те, що спіткало цю дівчину. Він був дуже здивований цим і сказав: «Слава Богу, що він допоміг відчарувати дівчат і вручив мені долю всіх цих сестер! Присягаюсь Аллахом, я звершу справу, яка буде увіковічена в записах!» Потім він покликав до себе свого сина аль-Аміна і спитав його про справу другої дівчини. І той розповів йому все, як було.

Нарешті халіф звелів привести суддів та свідків, а також трьох жебраків, з якими спізнався вночі. Першу дівчину та її двох сестер, що були зачакловані, він видав заміж за жебраків, котрі, як виявилось, були царями. Халіф зробив їх своїми придворними і, призначивши їм жалування та забезпечивши їх усім необхідним, поселив у Багдадському палаці. Дівчину ж, яку було побито, повернув своєму синові аль-Амінові, подарував їй багато грошей і наказав відбудувати їхній будинок ще кращим, ніж він був досі. Сам же халіф пошлюбив ту дівчину, котра займалася покупками, і спав з нею наступної ночі. А коли настав ранок, він виділив їй будинок і призначив утримання та невільницю для послуг.

Великодушність халіфа, його доброзичливість і мудрість викликали подив і захоплення в народі. Сам же він велів усі ці розповіді записати і в скарбниці заховати.

ВАЗІР НУР АД-ДІН ТА ЙОГО БРАТ

Жив колись в єгипетській землі султан, добрий та справедливий до своїх краян, який любив бідняків, знався з ученими й зачитувався книгами священними; і був у нього вазір — мудрий, досвідчений правитель, миру і справедливості ревнитель — у вельми похилому вже віці, котрий мав двох синів, що взяли вроду від місяця, а стрункість — від ясенів. Старший називався Шамс ад-Дін Мухаммад, а менший — Нур ад-Дін Алі. Особливо виділявся вродою менший, дуже любили його люди, і слава про нього ширилася всюди, навіть жителі інших країв приїздили в землі цього султана, щоб полюбуватися на красу юнака. І, побачивши його, вугукували: «Хвала!» — «Осанна!».

Та раптом вазір помер, і, тяжко опечалений цією втратою, султан виявив милість до його дітей, приблизив їх до себе, обдарував і сказав: «Ви на місці вашого батька, і хай заспокоїться душа ваша». Брати, зрадивши, поцілували перед султаном землю і через місяць жалоби по батькові приступили до урядування на посаді вазіра, наділені владою, яка була в руках їхнього батька. Коли султан подорожував, один із них супроводжував його.

І ось певної ночі, перед тим як у таку мандрівку мав відбутися старший з братів, вони розмовляли.

— О брате мій, я хочу, щоб ми з тобою одружилися в один вечір,— сказав старший брат меншому.

— Гаразд, брате мій, нехай буде так, як ти волиш,— мовив молодший, і вони погодилися на цьому.

А потім старший сказав меншому:

— Якщо захоче того Аллах, ми ввійдемо до наших наречених в одну ніч, і вони народять в один день, і, як буде на те воля Бога, у твоєї дружини знайдеться хлопчик, а в моєї — дівчинка, і ми одружимо їх, і стануть вони чоловіком та жінкою.

— А який, брате мій, хочеш ти взяти у мого сина викуп за твою дочку? — спитався Нур ад-Дін.

— Я візьму за мою дочку в твого сина три тисячі динарів, три сади та три села,— відповів Шамс ад-Дін,— не годиться-бо укладати шлюбну угоду без цього.

— Що це за здирщина?! — вигукнув Нур ад-Дін.— Таж ми брати і, по милості Аллаха, вазіри на однаковому становищі. Годилося б тобі запропонувати свою дочку моему синові без приданого, а якщо вже воно необхідне, то призначити щось там лиш про людське око. Ти ж знаєш, що чоловіча стать достойніша жіночої, і мого сина ставитимуть вище за твою дочку.

— А що ж у ній поганого? — запитав Шамс ад-Дін.

— А те, що не зробить вона нам честі,— мовив Нур ад-Дін,— і не прибуде нам через неї знатності серед вельмож. Ти хочеш учинити зі мною так, як один чоловік зі своїм приятелем, коли той звернувся до нього з проханням. «Ради Бога, ми вволимо твою просьбу,— сказав той чоловік своєму товаришеві,— але то буде зроблено завтра». І тоді той, що прохав, відповів:

Як обіцяли й на завтра відклали,
Можна вважати: з ганьбою прогнали!

— Я бачу, що ти дуриш мене та вивишуєш свого сина над мою дочкою,— сказав йому Шамс ад-Дін.— Без сумніву, ти бідний на розум, і немає в тебе шанобливості. Згадуєш про розподіл вазірства, але я поділив з тобою владу тільки з жалю до тебе, щоб ти був помічником мені та щоб не ображати тебе. І раз ти кажеш подібні слова, то, присягаюсь Аллахом, не віддам я свою дочку за твого сина, хоча б ти дав за неї стільки золота, скільки вона важить.

Почувши таке від свого брата, Нур ад-Дін розсердився на нього і вугукнув:

— Я й сам не збираюсь одружувати свого сина з твоєю дочкою!

— Не потребую я такого зятя! — сказав Шамс ад-Дін.

— Якби мені оце не від'їжджати, то провчив би я тебе як слід, але начувайсь, як повернуся з подорожі, покажу тобі, чого достойна моя гідність!

На цю братову балачку Нур ад-Дін так роз'ярився, що аж світ йому потемнів ув очах, але він не подав виду, як йому

прикро було чути таке, і провели вони решту ночі нарізно. А вранці султан відправився в подорож у напрямку пірамід, і вазір Шамс ад-Дін супроводжував його.

Що ж до брата його Нура ад-Діна, то він провів ніч у великому гніві, а вранці, сотворивши молитву, подався до своєї скарбниці й узяв звідти торбинку золота. І, згадавши, як брат зневажив та принизив його, він проказав такого вірша:

В мандри іди — знайдеш тому, що кинув, заміну
В праці живи, бо солодкий він, труд без упину.

Щастя не маєш, а тільки біди тут набрався —
В краї чужім для талантів знайди батьківщину.

Води стоячі псуються — з цим кожен спізнався,
Води ж текучі оживлять людину й рослину

Сяючий місяць за хмари якби не ховався,—
Очі його не шукали би кожду хвилину.

Лев, якби в лігві сидів, то їди б не надбався,
Стріли, не вийшовши з луків, не мчали б невпинно.

Десь в піску й злото — непотріб, що там завалаявся,
Навіть рай-дерево вдома — нікчемна дровина

Цінний десь камінь, який ні у чім не придався,—
Те, що ним нехтуєм тут, там із див дивовина.

Затим Нур ад-Дін наказав одному зі своїх слуг приготувати до подорожі нубійського мула, і став цей мул, мов наречена, з якої спала запона: золоте сідло, з індійської криці стремена і гідна Хосроїв попона. Далі Нур ад-Дін звелів покласти на мула оксамитовий підсідельник та молитвоний килимок, під яким він підвісив торбинку з золотом, і сказав своїм слугам та рабам: «Я хочу прогулятися за містом, поїду в бік аль-Кальюбії, проведу три ночі поза домом, і щоб ніхто не рушав за мною, тяжко в мене на душі».

І він хутко сів на мула та й виїхав з Каїра в напрямку пустелі. Не настав ще й полудень, як він уже приїхав до міста Бельбейс. Зупинившись тут, він спішився, щоб відітхнути й дати спочинок мулові. А потім підживився і, купивши собі харчу та корму для мула, вирушив до пустелі. І вночі добувся вже до міста, ім'я якого ас-Саїдія, й зупинився там у заїзді, попоїв, а потім, розіславши килим і взявши під голову торбинку, поклався спати; в ньому все ще нуртував гнів.

Отак він провів у цьому місті ніч, а вранці осідлав мула й попрямував далі. Прибувши до міста Алеппо, зупинився на заїжджому дворі й пробув там три дні. І нарешті прибився до міста Басри, сам того не відаючи, й зупинився в хані. Знявши з мула торбинку і розправивши на ньому попону, віддав його при повній збруї прислужникові хану, щоб він поводив його, і той повів мула на вулицю.

І трапилось так, що саме на той час вазір Басри сидів біля вікна свого палацу й побачив мула у цінній збруї, яка була на ньому, і вирішив, що цей мул належить якомусь султанові або

вазірові. Довгенько думав він про це, дивуючись, а потім сказав котромусь із своїх слуг:

— А припробавь до мене отого з мулом.

Тож пахолок пішов і привів того чоловіка, який, виступивши вперед, поцілував землю перед старим вазіром.

— Хто власник цього мула і які його прикмети? — запитав його вазір.

— О мій саїде, — відказав той, — власник цього мула — юнак з прекрасними рисами, що, мабуть, належить до купецького стану, відзначається-бо він благородством та достойністю.

Почувши це, вазір зараз же піднявся і, подавшись до хану, розшукав там цього юнака. Нур ад-Дін, побачивши вазіра, миттю встав і привітався з ним. Вазір зліз із коня, обійняв юнака й посадовив біля себе. Затим спитався:

— Звідкіль ти, парубче, прибув і чого бажаєш?

— О володарю, — відповів Нур ад-Дін, — я син колишнього каїрського вазіра, але батько мій переселився вже в лоно великого Аллаха.

І Нур ад-Дін розповів вазіру про те, що з ним сталося, — все від початку до кінця, і додав:

— Я вирішив нізащо не повертатися, поки не об'їду всі країни й міста.

— О дитино моя, — сказав на це вазір, — даси серцю волю — заведе в неволю. Землі теперечки спустошені, і я боюсь, аби не спіткала тебе зла доля.

Потім вазір звелів покласти на мула юнаків скарб і повів Нура ад-Діна з собою до своєї домівки. Поселив його в гарному приміщенні, виявляв до нього увагу й милість і дуже полюбив його.

— О дитино моя, — сказав він йому одного разу, — я вже старий і в мене немає дітей чоловічої статі, але Аллах послав мені дочку, рівну тобі по красі. Я вже відмовив багатьом її женихам, але ти припав мені до вподоби; чи не згодишся ти взяти її собі за невільницю, щоб вона слугувала тобі, а ти був би її чоловіком? Якщо пристаєш на це, я піду з тобою до султана Басри й скажу: «Ось син мого брата!» — і зроблю так, що ти будеш призначений вазіром на моє місце, а я сидітиму вдома, як старий чоловік.

— Слухаю й корюся! — відповів вазірові Нур ад-Дін, схиливши перед ним голову.

Вазір зрадів і наказав своїм слугам приготуватися до учти й опорядити велику залу, де зазвичай справляли весілля вельможі та еміри. Потім він зібрав своїх друзів і сановних достойників царства та басрійських купців. А коли вони з'явилися, сказав їм:

— У мене був брат, вазір в єгипетських землях, і Аллах послав йому двох синів, а мені, як ви знаєте, дочку. Тож мій брат заповів мені видати заміж мою дочку за одного з його синів, і я згодився на це; а коли настав час видавати дочку заміж,

він прислав одного зі своїх синів, присутнього тут ось оцього юнака. І коли він прибув до мене, я вирішив укласти його шлюбну угоду з моєю дочкою, і він увійде до мого дому. Це ж таки буде краще, ніж мати за зятя когось із чужих. Якщо він захоче, то залишиться зі мною, а ні — то я відправлю його з моєю дочкою на його батьківщину.

— Ти добре вирішив! — гукнули всі й подивились на юнака; він їм сподобався. Тоді вазір кликнув свідків та суддів, і було зроблено шлюбний запис, потім запалили куриво, гості випили солодкого трунку і, побризкавшись трояндовою водою, розійшлися. А вазір велів своїм слугам відвести Нура ад-Діна до лазні. Послав йому нові гарні шати, рушники, келихи, курильніці й усе те, що йому було потрібне в цьому випадку. І коли Алі, вийшовши з лазні, одягся в нове вбрання, він був, як місяць уповні. Потім він сів на мула й поїхав до палацу вазіра. Ввійшовши до нього, поцілував йому руки, а вазір піднявся і, привітавши його, сказав:

— Иди сьогодні ввечері до своєї дружини, а завтра ми підемо з тобою до султана, і я сподіваюся для тебе від Аллаха усякого блага.

І Нур ад-Дін пішов до своєї дружини, дочки вазіра, й провів з нею ніч. Ось що було з Нуром ад-Діном.

Що ж стосується його брата, то коли він повернувся з подорожі, в якій супроводжував султана, і не застав удома брата, почав розпитувати про нього слуг, і йому сказали:

— Того ж дня, коли ти поїхав із султаном, він сів на мула, прикрасив його святковою збруєю і сказав:

— Я їду в сторону аль-Кальюбії і кілька днів мене не буде вдома. У мене тяжко на душі, і нехай ніхто за мною не йде!

І відтоді ми не маємо ніяких вістей про нього.

Вельми зажурився Шамс ад-Дін зникненням брата і сказав собі в душі: «Все це тільки через те, що я на нього в той вечір накричав! Він глибоко перейнявся цим і подався у світі. Неодмінно треба знайти його!»

Отож він поклопотався про це перед султаном, і той написав грамоти та послав поштових гінців до своїх намісників у всіх землях. Але відправленим на пошуки людям не вдалося напасти на слід Нура ад-Діна, і вони повернулися ні з чим.

І Шамс ад-Дін, втративши надію знайти свого брата, сказав собі: «Я переступив межі у розмові з братом відносно шлюбу наших дітей. О, якби цього не було! Все те сталося через мій малий розум та необачність».

А через деякий час він посватався до дочки одного з каїрських купців, уклав шлюбну угоду з нею і ввійшов до неї, як до дружини. І трапилось так, що це відбулося тієї самої ночі, коли Нур ад-Дін увійшов до своєї дружини, дочки вазіра Басри,— і це сталося з волі Аллаха великого, аби здійснилося те, що він зичив рабам своїм.

І відбулося саме так, як зичили собі брати,— ввійшовши

одночасно в тяжу, дружини їхні народили: Шамса ад-Дінова — дочку, кращої за яку не було в Каїрі, а Нура ад-Дінова — хлопчика, кращого за якого не бачили у ті часи. Сказав про нього поет:

Який же він гарний! Чуприна його та чоло —
То темінь і день, чорний камінь і сяйне срібло.

І то не біда, що родимка на білій щоці:
Без цяток-відзнак в анемонів краси б не було!

А інший сказав:

Якби з ним Красу порівняти хтось міг,—
Краса опустила б очі смутні.

Спитали б: «Красо, ти стрічала таких?» —
Краса б одказала, шаріючись: «Ні!»

Нур ад-Дін назвав сина Гасаном Бадр ад-Діном, і дід його дуже зрадів йому й улаштував урочисті учти, гідні царських дітей. А потім вазір Басри узяв Нура ад-Діна і привів до султана, і Нур ад-Дін, підійшовши, поцілував перед ним землю. Був він красномовний, з твердим серцем, прегарний, і усміх його був як-наймиліший; привітавшись, він проказав такі вірші:

Саїде, будь же ти завжди у радощів полоні,
Доки світло й тьма є на земному лоні.

Тільки-но заходить мова про твої учинки —
Час танцює, й доля плеще у долоні.

А потім іше:

Він увів справедливість могутньою силою,
А до нього ж життя видавалось могилою.

Всі ми дякуєм ласкам його, та не ласки то рук —
Океан, що нас ніжить всіх теплою хвилею.

Йому пальці цілую — не пальці то — ключики
Щедрих благ, ними всіх нас він гоїно так милує.

Султан піднявся їм назустріч, подякував Нуру ад-Дінові за його зичення й запитав у вазіра:

— Хто цей молодець?

— Це син мого брата,— сказав вазір.

— А чого ж ми нічого не чули про нього? — запитав султан.

— О володарю мій, султане,— сказав вазір,— був у мене брат, вазір в єгипетських землях, який помер, залишивши двох синів, старший з них сів на його місце вазіром, а ось цей, менший, прибув до мене. Я ж раніше заприсягнувся, що віддам свою дочку тільки за нього, і коли він приїхав, я одружив його з нею. Він юнак, а я вже старий — недочуваю, і кмітливість моя вже не та — то я хотів би, щоб наш владика султан настановив його на моє місце. Цей молодець гідний сану вазіра, позаяк володіє несхвистістю міркування та передбачливістю, а не лише тому, що він мій племінник і-зять.

Султан подивився на Нура ад-Діна, і той припав йому до серця, отож він пожалував йому те, чого допоминався вазір. А висунувши його на високий державний пост, наказав дати

йому розкішний одяг, та, крім того, — мула зі своєї стайні і призначив йому утримання та винагороди. І Нур ад-Дін, поцілувавши султанові руку, вирушив з тестем до свого маєтку. Обидва були дуже раді й розцінювали це як щасливу долю новонародженого Гасана. Наступного дня Нур ад-Дін пішов до султана і, поцілувавши перед ним землю, проказав вірш:

Хай же щастя тебе знову й знову пригорне,
Хоч чатують тебе вороги лихотворні

Хай же дні твої будуть щасливі та білі,
Ну, а дні ворогів твоїх чорні-пречорні

Тоді султан показав йому на вазірське крісло. Нур ад-Дін сів та й узявся до урядування. Почав розбирати скарги та позови підданих, як звичайно роблять те вазіри. Султан спостерігав за цим і тішився виваженістю його рішень, його розумом, кмітливістю й розторопністю. Отож султан полюбив молодого вазіра, і той прихилився душею до свого володаря. А Нур ад-Дін порадував удома тестя розповіддю про те, що було. Отак вони й зажили. Тесть виховував Гасана, а Нур ад-Дін так ревно виконував обов'язки вазіра, що не залишав султана ні вдень ні вночі, і володар підвищив йому утримання та побільшив нагороду. Отже, статки Нура ад-Діна зростали. З'явилися в нього кораблі, які відбували в плавання з товарами від його імені, накупив багато рабів та невільників, маєтків, зрошувальних земель та садів.

А коли його сину Гасанові виповнилося вже чотири роки, помер його дід. Нур ад-Дін влаштував йому пишний похорон. А після того сам зайнявся вихованням сина; і коли тому минуло сім років, до нього було приставлено вчителя з дорученням навчити хлопця читати, дати йому освіту і добре виховати його. Згодом під проводом учителя Гасан навчився читати й засвоювати з книг корисне; далі оволодівати став науками, протягом кількох років вивчав Коран, і прибувало йому знань, а одночасно — й краси, він підріс і виструнчився, як сказав про нього поет:

Від краси його — в місяця сяйво золотисте.
Щік його анемони — то сонце іскриться.

Ніби в себе він вроду ввібрав сьогосвітню,
То ж все гарне — красою його промениться.

Виховувався Гасан у батьковому палаці і не виходив звідти, поки не виріс.

Одного разу батько вдягнув його в розкішні шати і, посадивши на одного з найкращих своїх мулів, вирушив з ним до султана, і коли вони прибули до нього, той подивився на Бадра ад-Діна Гасана й уподобав його. А коли Гасан проїжджав містом, люди були вражені його вродою і сиділи на його шляху, очікуючи, коли він поїде назад, щоб помилуватися на його вроду, подібної якій не бачила наша планета. Втілилися в ньому слова поета:

Звіздар у небі хотів побачити Близнята —
А вбачив красеня, що вбрався в пишні шати.

Сузір'я це ясне так радісно засяло,
Що юнакові шати заяскріли, мов агати.

Сатурн подарував йому волосся чорне
Й родимочки, яких ні з чим не порівняти

Яскравий Марс йому порум'янив обличчя,
Стрілець же стріли з віч навчив його пускати.

Дав зору гостроту Меркурій, Віз же в небі
Від злого ока взявсь його охороняти.

Збентежився звіздар, як юнака побачив,
І, впавши перед ним, став землю цілувати.

А коли хлопцеві сповнилося вісімнадцять років, його батько, вазір Нур ад-Дін, занедужав і, покликавши свого сина, сказав йому:

— О дитино моя, знай же, що цей світ — обитель тимчасова, а там — життя вічне. Я хочу дати тобі деякі напучення; зрозумій же, що я тобі скажу, і спрямуй на це свій розум.

І він почав навчати його гарного поводження з людьми та передбачливості, а потім Нур ад-Дін, згадавши рідного брата і рідні місця та землі, заплакав від болю розлуки з батьківщиною. Потім витер сльози і вивів такого вірша:

Про що говорять, як розлука між нами?
Податись якими в розпуці стежками?

Чи, може, гінця замість себе послати,
Що здатний про пристрасть сказати словами?!

Терпіти? Але ж, після втрати любові,
Недовго нам землю топтати ногами.

Існуєм на світі в журбі та печалі,—
І наші обличчя залиті сльозами.

Давно ти пішов, зник з очей моїх, любий,
Та в серці моєму живеш ти роками.

Чи стрінемось? Клятву свою не ламаю,
Хоч різними йдемо в житті ми шляхами:

Чи, може, забув ти про ту, що ридає,
Навіки закохана в тебе без тями?

Однак, якщо знову зведе нас кохання,—
Згадаєм докори, здригнемось серцями.

Потім батько сказав синові:

— Перше ніж я розлучуся з тобою, мій сину, скажу тобі ось що: є в тебе дядько, вазір у Каїрі, якого я покинув і від'їхав без його відома. Візьми, сину, папір і запиши те, що я тобі оповім.

Тоді Бадр ад-Дін Гасан узяв згорток і став записувати на ньому батькову розповідь про все те, що з ним скоїлося,— від початку до кінця. Записав він час батькового весілля і день, коли він прийшов до дочки вазіра, а також час його прибуття до Басри й зустрічі з вазіром, і те, що до дня батькової смерті не було йому ще й сорока років.

— Ось мій лист до нього, і тепер уже Аллах замінить мене йому,— закінчив він, а потім згорнув аркуш і, запечатавши його, сказав: — О дитино моя, Гасане, зберігай цей заповіт, бо в ньому зазначено твоє походження, рід та плем'я, а як буде тобі скрутно, вирушай до Єгипту й запитай там свого дядька, вітай його від мене й повідом, що я помер на чужині від туги по ньому.

Бадр ад-Дін узяв цей папір і, загорнувши його у навощену тканину, зашив між підкладкою та верхом такої, яку носив під тюрбаном, і весь час плакав по батькові, з яким він розлучався в такому молодому віці. Затим Нур ад-Дін сказав синові:

— Я дам тобі п'ять настанов. Перша з них: не заприятлюйся близько ні з ким — і врятуєшся від зла, тому що порятунок в усамітненні. Не гостюй ні в кого і не води ні з ким справ. Слушно-бо сказав про це поет:

Не жди любові нині, сину, ні від кого,
В скрутну годину друг не стане у пригоді
Живи ти самотою, не довіряй нікому,—
Пораду дав життєву я тобі, та й годі

Друга: не кривдь, сину мій, нікого, тому що доля тебе скривдить. Вона один день за тебе, другий — проти тебе, і земне життя — це позичка з обов'язковим поверненням. Поет сказав про це:

Не квапсь доскочити того, чого бажаєш,
Роби добро, в людей щоб ласку заслужити
Усяку силу Божа здужає десниця,
І кожний злодій завжди злодієм був битий.

Третя: пильнуй мовчання, і хай твої вадим примусять тебе забути про інших. Сказано-бо: хто мовчить — врятується.

Мовчання — то окраса й охорона наша
Як треба ж, то скажи ти коротко й толково.
Буває, що, змовчавши, ми шкодуєм,
А скажемо — жалкуєм неодноразово.

Четверта: о дитино моя, застерігаю тебе — не пий вина. Вино — початок усякого розбрату і губить розум. Отож уникай вина, бо, як сказав поет:

Я зрікся вже хмільного й тих, що п'ють його,
Служу вірцем я тим, хто проклинає вино
Веде на шлях неправди те пияцтво нас,
І лиху відкриває широку путь воно

П'ята: о сину мій, бережи гроші, і вони збережуть тебе. Не витрачай їх без міри, бо терпітимеш нужду, як нікчемна людина. Зберігай дирхеми — це цілюща мазь. Поет сказав про це:

Якщо нема грошей, ніхто мене не знає,
А роздобуду їх, ніхто не обминає.
З'являються, бач, друзі, як бряжчить в кишені.
І всяк мене обходить, як грошей немає.

І не переставав напучувати свого сина Нур ад-Дін, аж поки не відлетіла душа його. І запанував смуток у його домі. Побивався за ним султан, а також усі еміри.

Поховавши батька, Гасан два місяці був у жалобі по ньому — не сідаючи на коня, не піднімаючись у диван і не зустрічаючись із султаном. І той розгнівався на нього і призначив на його місце когось із придворних; настановивши його вазіром, наказав йому опечатати будинки Нура ад-Діна й все його майно. А новий вазір вирішив, крім того, схопити Бадра ад-Діна Гасана й відвести його на розправу до султана.

А серед війська був один невільник, що служив раніше в покійного вазіра, і, коли він почув про це, відразу ж помчав на коні до Бадра ад-Діна Гасана, який сидів біля дверей свого будинку із сумно похнюпленою головою та з розбитим серцем. Зіскочивши перед Бадром ад-Діном з коня, невільник поцілував його руку й сказав:

— О господарю мій і сину мого господаря, утікай хутчій, поки не спстигла тебе біда.

— Що трапилося? — стурбовано запитав Гасан.

— Султан розгнівався на тебе, — сказав невільник, — наказав схопити тебе, і горе йде до тебе за мною! Рятуй же свою душу!

— Чи є в мене ще час зайти в будинок, щоб узяти з собою щось із мирського, аби підтримати себе на чужині? — запитав Бадр ад-Дін.

— О господарю мій, відправляйся зараз же, не смій і думати про дім, — відповів невільник і проказав вірш:

Покинь свою країну, де позбувся ти прав,
Хай плаче дім по тому, хто його збудував.

І хоч собі не знайдеш вже ти іншої душі,
Та є доволі інших для життя держав.

Дивуюсь тим, що мешкають в будинкові ганьби
Хоч стільки в світі простору для прожитку і справ,

Але не шли гінця туди, де маєш бути сам,
Щоб потім ти не мучивсь і не шкодував.

Самі собі виборюють леві, що треба їм,
А через те і карк у них такий дебелий став.

Отож Бадр ад-Дін закрив годову полою і подався світ за очі; опинившись за містом, він почув, як люди казали: «Султан послав свого нового вазіра в будинок покійного вазіра, щоб опечатати його майно та будинки і схопити Бадра ад-Діна й відвести до султана, щоб той його убив». І людям стало жаль красивого й чарівного юнака, а Бадр ад-Дін, почувши цю розмову, дав тягу навмання, не знаючи, куди податися, і йшов до тих пір, поки доля не привела його до батькової могили.

Зайшов він на цвинтар і, пробравшись до могили свого батька, сів там, накинувши собі на голову полу фараджії. На цій шаті із золотим пітканням було написано такі вірші:

О славний, чий лик так сіє,
Подібний небесній ясі.

О, будь же ти вічно великий,
Бо добрі діла твої всі.

Раптом підійшов до нього один басрійський єврей. Наблизившись до Гасана, він запитав його:

— О господарю мій, чому це ти такий, як бачу я, засмучений?

— Я спав,— відповів Бадр ад-Дін,— і побачив уві сні свого батька, котрий докоряв мені за те, що я його не навідую. То я встав збентежений і злякався, що мине день і я не встигну навідатись до нього, а це було б тяжко для мене.

— О господарю мій,— сказав єврей,— твій батько послав кораблі з крамом для торгівлі, і деякі з них уже прибули. То я оце хочу купити в тебе товар першого з прибулих кораблів за тисячу динарів золотом.

Єврей витягнув наповненого золотом капшука і, відрахувавши тисячу динарів, сказав:

— Напиши мені розписку і приклади до неї печатку.

Гасан узяв папірця й написав: «Пишучий це, Гасан, син вазіра, продав Ісхакові, єврею, весь товар з батькового корабля, котрий прийде першим, за тисячу динарів і одержав плату наперед». Єврей узяв папірця, а Гасан — гроші; і почав він плакати, згадуючи минулі дні добробуту й розкоші:

Відтоді, як зникла ти і дім мені став чужий,
Чужими зробились сусіди мої по дому.

Не друзями стали тепер мені друзі колишні,
І зорі вже більше не світять на небі нічному.

Весь білий світ пустокою віє на мене без тебе,
Й хмурні стали гори і доли в цім світі пустому.

Той ворон проклятий, що нам цю розлуку накаркав,
Гнізда би і пір'я позбувся по злочині тому.

Я виснажився вкрай, самотній, і втратив терпіння,
Пропали всі радощі раптом у дні розлучно́му.

До нас чи повернуться ночі п'яркої любові,
Чи ще, як раніше, замешкаєм в домі одному?

Тут Бадра ад-Діна застала ніч, і він, прихиливши голову до батькової могили, заснув. Незабаром зійшов місяць, голова хлопця скотилася з горбка, і він лежав на спині, і обличчя його сяяло в місячному світлі.

А в цій могилі мешкали правовірні джини, і одна джинія вийшла й помітила сплячого Гасана; хлопець їй дуже сподобався.

— Цей парубок мав би бути райським юнаком! — вигукнула вона в захопленні.

Потім вона здійнялася в повітря, щоб політати довкола, як завжди, і зустріла в повітрі іфрита; привіталась до нього й запитала:

— Звідки летиш?

— Звідти,— відповів той.

— Гайда зі мною,— сказала джинія.— Я покажу тобі юнака, який спить он там біля могили.

— Гаразд,— мовив іфрит.

Вони полетіли й опустилися на цвинтарі, і джинія запитала іфрита:

— Чи бачив ти у своєму житті когось, кращого за цього юнака?

Подивившись на нього, іфрит вигукнув:

— Хвала тому, на кого він схожий! Але якщо хочеш, сестрице, я розкажу тобі, що я бачив.

— Слухаю тебе,— сказала джинія.

— Я бачив у єгипетській стороні дівчину, схожу на цього юнака,— сказав іфрит,— вона — дочка вазіра Шамса ад-Діна. Їй близько двадцяти років, і вона чарівна, побавна, сонцелика, стрункостанна і зграбна,— сама довершеність. І коли вона перейшла цей вік, чутка про неї дійшла до султана Каїрського, і він, призвавши вазіра, її батька, сказав йому:

— Мені стало відомо, вазіре, що в тебе є дочка, я хочу посватати її.

— О володарю мій, султане,— мовив вазір,— прийми мої вибачення і зглянься над моїми сльозами. Ти знаєш, що мій брат Нур ад-Дін поїхав від нас, і ми не знаємо, де він; а причина його від'їзду в тому, що ми не змогли домовитися про шлюб наших майбутніх дітей, і він розсердився. В той день, коли народилась моя дочка,— вісімнадцять років тому,— я присягнувся, що не видам свою дочку ні за кого, крім сина свого брата. А нещодавно я прочув, що мій брат женився на дочці вазіра Басри, і вона родила сина. Отож я тепер ні за кого, крім нього, не видам свою дочку, через повагу до мого брата. Я записав, коли він женився, коли моя дружина ввійшла в тяжку та час народження моєї дочки. Так що вона призначена синові її дядька, а дівчат для володаря нашого султана багацько.

Вазірова відмова дуже розгнівала султана, і він сказав:

— Як це? Я, султан, сватаю твою дочку, а ти відмовляєш мені, виставляючи якісь безглузді пояснення! Присягаюся головою, що віддам її заміж за найнікчемнішого мого слугу всупереч твоєму бажанню.

А в султана був горбатий конюх — із горбом спереду і ззаду. І на повеління султана цього горбаня привели до нього й уклали угоду на його шлюб з дочкою вазіра, і йому було наказано, щоб тієї ж ночі він відправився з весільним поїздом до нареченої. Я щойно залишив його серед невірників султана, які біля дверей лазні запалювали навколо нього свічки і глузували з нього. А дочка вазіра сиділа й плакала серед своїх пестунок та прислужниць, і вона дуже схожа на цього юнака. Батька ж її взяли під стражу, щоб він не прийшов до неї. І я не бачив, сестрице, нікого противнішого за того горбаня.

Коли іфрит розповів, що султан зробив запис на шлюб вазірової дочки з горбатим конюхом і вона в превеликому горі була, а кращої за неї не знайдеться нікого, джинія сказала:

— Ти брешеш! Цей юнак найкращий з усіх людей свого часу.

— Присягаюсь Аллахом, сестрице, дівчина краща за нього! — вигукнув іфрит. — Ніхто не підходить їй, окрім нього, позаяк вони схожі одне на одного, як рідні брат і сестра. Горе їй з цим горбатим!

— О брате мій! — сказала джинія, — давай-но підніmemo його й полетимо з ним до тієї дівчини, про яку ти кажеш, і подивимось, хто з них кращий.

— Слухаю й корюся! Оце ти правильно говориш, немає думки кращої за ту, що ти висловила. Я понесу його, — сказав іфрит і, піднявши Гасана в повітря, полетів, несучи його, а поруч летіла джинія.

Опустились вони в Каїрі і, поклавши юнака на лаву, розбудили його.

Прокинувшись, Гасан завважив, що він лежить не на батьковій могилі і не в Басрі. Розгледівся довкола і побачив, що справді він опинився в якомусь незнайомому місті, й хотів закричати, але іфрит штовхнув його. Потім він приніс юнакові розкішні шати й, одягнувши його в них і давши йому свічку, сказав:

— Знай же, що я приніс тебе сюди і зроблю щось для тебе ради Аллаха. Направляйся з цією свічкою до лазні й змішайся там з натовпом, що йтиме до будинку нареченої, а там випереді всіх і зайди до неї у світлицю, нікого не боячись. Як зайдеш, стань праворуч від горбатого жениха і, коли до тебе почнуть підходити служниці, співачки та няньки, сягни до своєї кишені і ти знайдеш там повно золота, набирай його повну жменю й кидай усім. І кожного разу, як засунеш руку до кишені, вона наповниться золотом. Давай його жменями всякому, хто до тебе підійде, і нічого не бійся. Покладись на Того, хто тебе створив, — усе це за велінням Аллаха.

Почувши слова іфрита, Бадр ад-Дін замислився: «Чудасія, та й годі! Що це там за дівчина? І яка причина такої милості?»

Підійшовши до лазні, Гасан запалив свічку й побачив, що горбань сидить на коні. Потім Гасан втиснувся до натовпу. Був він чарівний: красивий, у розкішному вбранні, тюрбан і гаптована золотом фараджія були на ньому. Далі він ішов у весільному поїзді, і кожного разу, як співачки зупинялися і люди кидали їм у бубони гроші, Бадр ад-Дін сягав рукою до кишені і знаходив у ній повно золота. Він кидав його в бубони співачок, і вони були вкрай зворушені цим; усі захоплювались його вродою та чарівністю.

І так тривало, поки вони не дійшли до вазірового будинку, а там слуги почали відганяти людей, не пускаючи їх в будинок.

Але співачки сказали:

— Ми не зайдемо, поки цей юнак не ввійде разом з нами, тому що він гоїно обдарував нас. Ми відкриємо наречену тільки в його присутності.

Тоді Гасана завели до весільної зали й посадовили на очах у нареченого-горбаня. У два ряди вишикувались тут дружини емірів, вазірів та придворних з великими запаленими свічками в руках, і вони стояли, напнувши запинала, праворуч та ліворуч від весільного ложа до кімнати, звідки мала вийти наречена. І коли жінки побачили Бадр ад-Діна — вродливого та поважного, сьйнистого, стрункостанного, з обличчям, що сяяло, наче місяць молодий, — він сподобався всім, а співачки сказали їм:

— Тож знайте, що цей красень давав нам тільки червлене золото. Нічого ж не занедбайте, прислуговуючи йому, та слухайтеся його в усьому, що він вам скаже.

І жінки зі свічками з'юрмилися біля Гасана, задивляючись на його вроду й чудуючись його привабливості, і кожній з них забажалося побувати в його обіймах з рік, або хоча б одну годину чи хвилину. І коли розум покинув їх, вони попіднімали запинала й загомоніли:

— Благо тій, кому належить цей юнак, і тій, котра йому віддається.

Потім вони стали проклинати горбатого конюха й того, хто влаштував його одруження на такій красуні, — і скільки разів вони благословляли Бадр ад-Діна Гасана, стільки ж проклинали горбаня. Та ось забили в бубони співачки, засвистіли сопілки, і з'явилася прислуга й серед неї дочка вазірова; її надушили та умастили, нарядили й гарно уклали їй волосся, обкурили і прикрасили коштовними оздобами, гідними царів Хосроїв. На ній була гаптована щирим золотом ослона з вишитими на ній птахами та звірами, що закривала всю її постать, спускаючись від очей, а на шию їй наділи намисто ціною в тисячі динарів, кожен камінчик у якому коштував багатства, котрого не мав навіть тобба чи кесар. І наречена зробилася схожою на місячну повню чотирнадцятої ночі, а зблизька вона була подібна до гурії; хай же буде звеличений Той, хто створив її такою осяйною! Жінки навколо неї були, мов зірки, вона ж серед них наче місяць блискучий, коли його відслонять хмари.

А Бадр ад-Дін Гасан Басрійський сидів, красуючись, і люди милувалися ним; гордовито колихаючись, наближалась у цей бік наречена, і горбатий конюх піднявся, щоб поцілувати її, але вона відвернулася й опинилась перед Гасаном, сином її дядька, і всі зареготали. Побачивши, що вона подалась до Гасана Бадр ад-Діна, люди загомоніли, співачки здійняли лемент, а Бадр ад-Дін сягнув до кишені й, узявши жменю золота, кинув його їм в бубони, а вони, зрадівши, сказали:

— Ми б хотіли, щоб ця наречена була для тебе.

Гасан задоволено усміхнувся.

Всі оточили його, а горбатий конюх залишився сам, схожий на мавпу, і кожного разу, коли йому запалювали свічку, вона

гасла, в нього не залишилося голосу від воання, він отетерів і, похнюпившись, у темряві сидів.

А перед Гасаном Бадр ад-Діном горіли свічки в руках людей, і коли Гасан завважив, що наречений сидить сам у темряві й роздумує, а ці люди стоять довкола з палаючими свічками, він збентежився і здивувався. Але, побачивши дочку свого дядька, Бадр ад-Дін Гасан зрадив, розвеселився і глянув їй в обличчя, яке сяяло й полум'яніло, опромінене відблиском сукні з червоного едвабу. Щойно служниці відкрили її в першому одінні, і Гасан роздивлявся її, вона ж хизувалася, чванливо колихаючись і приголомшуючи своєю красою всіх жінок та чоловіків. І поет про неї так повів:

Ось сонце на прутикові над узгір'ям
В багряній сорочці нам лик свій явило,
Вона ж губ своїх трунку випить дала
Й, віддавшись мені, пломінь мій погасила.

Потім її облачили в блакитний одяг, і вона з'явилась, наче сяючий місяць, з волоссям, ніби вуглинки, ніжними щічками, усміхненими вустами, високими грудьми, млосними очима й блискучими, мов перли, зубами. Краса ця тьмарила всім ум. І сказав про неї поет, сповнений високих дум:

В блакитній сукенці вона в час ранковий —
Немовби в небесній габі лазуровій.
Побачив я раптом в тій шаті чудовій
Князь-місяць, що сяє у ночі зимовій

Затим цю сукню замінили на іншу, розпустили молодій коси, чорнота й довжина яких нагадували похмуру ніч, і вона вражала серця чаклунством своїх очей. Ось відкрили її в третій сукні, і всі були в захваті від краси цієї, як сказав поет про неї:

Обличчя волоссям вона заслонила,
І нас спокушають її коси-жала.
«Ти ніччю день вкрила», — сказав. Відказала:
«На місяць то кинула я покривало».

У четвертій сукні вона була, мов сонце на сході, пройшла-ся, маніжачись та оглядаючись, наче газель, і вражаючи серця стрілами з-під повік. Поет про неї натхненно прорік:

О сонечко вроди! З'явилась ти в блиску краси,
Своєю чарівністю сяєш так гордо і сміло.
Лиш тільки побачить блискучий твій вид та усмішку
Сяйнисту — за хмари ховається денне світило.

З'явилась вона в п'ятому одінні — ласкава, схожа на бамбукову тростиночку чи гінку газель, а по її щоках повзли скорпіони кучерів, і вона показувала свої принади, звабно стегнами ворушила, відкрила волосся на голові і всі серця покорила. І сказали про неї:

Віючі появилась вона, ніби місяць промінний,
І постать, і ноги її делікатні й стрункії.

Вона зачарує всіх ще й очима-зірками,
Мов яхонти, лица у неї й стрільчастії вії,
І коси смолисті її аж на стегна спадають,
Отож обминай ти ці коси, що в'ються, мов змії
Боки її й серце гаряче немовби м'якії,
Але ж бо міцніші, ніж скелі оті кам'яні.
Розстрілює поглядами з-під повік, отака!
Несхибно влучають і здалека стріли отії
Беру я за стан її, хочу обняти, жадану,
Але не дають її перса високі й твердії.
І блякне, і меркне все перед принадами тими —
О гнучкість вербовая стану, о лагідність шії!

Незабаром її відкрили в шостій шаті, зеленій,— і своєю стрункістю принизила вона списа і кипариса, а вродою перевершила красунь усіх країн і сяйвом обличчя затьмарила місячну повню, досягнувши в красі меж бажання. Вона чарувала віття дерев ніжністю та гнучкістю і, мов пікою, простромила всім серця повабом краси своєї, як сказано було про неї:

От дівчина! Виховала її жвависть,
І сонце свій блиск в її щік позичає.
З'явилась вона у зеленій сукенці,
А нам же здавалось, немов то листва є,
Що вкрила гранат. «Як цю названо сукню?» —
Спитали ми, й так вона відповідає:
«Серця всі проймаю я шатами цими». —
То й названо: «Та, що серця всі проймає».

Нарешті відкрили її в сьомому платті — шафранового й помаранчевого кольору глазет. Сказав про неї поет:

В намітці хизується, що під шафран яркий,
Сандал, сафлор, мускус та амбру фарбовані.
«Встань!» — юність їй, гарній, повабній, накаже.
«Не квапся!» — промовлять їй стегна вгодовані.
Коли я проситиму в неї цілунку,
«Не хочу!» — відкажуть уста неціловані.

А наречена відкрила очі і сказала:

— О Боже, зроби цього красеня моїм чоловіком і врятуй мене від горбатого конюха!

Упродовж усього часу, коли її відкривали в семи шатах перед Бадром ад-Діном Гасаном Басрійським, горбатий конюх сидів у самотині. Коли з цим було покінчено, гості почали розходитися, і нарешті нікого не залишилося, крім Бадра ад-Діна Гасана та горбатого конюха. Служниці ввели наречену, щоб зняти з неї одяг та коштовності й приготувати для жениха. І тоді конюх-горбань підійшов до Бадра ад-Діна Гасана і сказав:

— О господарю, сьогодні ввечері ти розважив нас і обдарував усіх милістю, чи не хочеш ти зараз устати й піти звідси?

— В ім'я Аллаха! — сказав Гасан і вийшов.

Але іфрит зустрів його і сказав:

— Постривай, Бадре ад-Діне! Коли горбань вийде до кімнати усамітнення, чи то пак, нужника, зайди негайно до неї і сядь у її алькові, а як прийде наречена, скажи їй: «Я — твій цар і чоловік, і тільки задля того влаштував цю хитрість, щоб уникнути вроків злого ока, а той, кого тобі показували як жениха — конюх з нашої конюшні». Затим підійди до неї, відкрий її обличчя і скажи: «Розгорілись у мене ревнощі через це!»

Поки Бадр ад-Дін розмовляв з іфритом, конюх пішов до кімнати усамітнення. Іфрит же обернувся на мишу і в цій іпостасі виліз із миски з водою, яка стояла там й пискнув: «Пі, пі...»

— Це що таке?! — здивувався горбань.

А миша стала рости і, зробившись котом, стала нявкати: «Няв, няв!..» А далі виросла ще більше і, обернувшись на собаку, загавкала: «Гав, гав!» Із жахом спостерігаючи цю прояву, конюх злякався і крикнув: «Геть, нещасний!» Але пес виріс, роздувся і, обернувшись на віслюка, ревнув конюхові в обличчя: «Хак, хак!»

— Мерщій до мене, хто є в домі! — заволав переляканий на смерть конюх.

Але віслюк незабаром виріс на буйвола, і заповнивши собою все приміщення, загорланив людською мовою:

— Біда тобі, о горбаню смердючий!

У конюха щось стрельнуло в животі, він сів у штанях над отвором, і в нього заклацали зуби, а іфрит сказав йому:

— Тобі що, тісно на землі? Нічого кращого не міг придумати, як одружитися з моєю коханою?

Конюх промовчав.

— Відповідай, бо інакше гризтимеш землю! — гримнув на нього іфрит.

— Присягаюсь Аллахом, я не винен, — відповів конюх. — Вони мене приневолити. Я не знав, що в неї є коханий буйвол. Отож каюсь перед Аллахом і перед тобою!

— Обіцяю тобі, — сказав іфрит, — якщо ти зараз вийдеш звідси й заговориш раніше, ніж зійде сонце, я вб'ю тебе! А як зійде сонце — йди своєю дорогою й ніколи більше до цього дому не повертайся.

По цій мові іфрит ухопив конюха і встромив його в отвір, над яким той сидів, головою вниз, а ногами вгору, і сказав:

— Зоставайся тут, а я буду стерегти тебе до сходу сонця.

Ось що приключилося з горбанем.

Що ж до Бадре ад-Діна Гасана Басрійського, то він, залишивши горбаня та іфрита сперечатися, зайшов до будинку й сів у спальні за ширмою; і раптом прийшла наречена із старою жінкою, яка зупинилася при вході й сказала:

— О батьку блиску, іди сюди й візьми твою жінку! І хай береже тебе Аллах!

Потім стара вийшла. Наречена — звали її Сітт аль-Гусн — зайшла за ширму. Серце її було геть розбите, і вона сказала собі в душі: «Присягаюсь Аллахом, я не віддамся йому, навіть

якщо він і вб'є мене!» І раптом вона побачила Гасана Бадр ад-Діна.

— Коханий, ти ще не пішов?! — обізвалася вона до нього. — Я сказала собі, що і ти, і горбатий конюх будете володіти мною разом.

— А яке відношення має до тебе цей конюх? — сказав Бадр ад-Дін Гасан, — і чому б це я мав ділити з ним моє право на тебе?

— Так хто ж мій чоловік — ти чи він? — запиталася дівчина.

— О Сітт аль-Гусн, — сказав Бадр ад-Дін, — ми зробили це задля жарту, щоб посміятися над конюхом, а також тому, що твоя рідня, невільниці й співачки боялися, щоб заздрісники не наврочили тобі, побачивши твою рідкісну красу, отож твій батько найняв конюха за десять динарів, щоб відвернути від тебе лихе око; горбань пішов уже.

Почувши це, Сітт аль-Гусн зраділа, усміхнулась і, розсміявшись тихим сміхом, сказала:

— Присягаюсь Аллахом, ти загасив вогонь у мені! Ради Аллаха, пригорни мене і стисни у своїх обіймах.

А була вона роздягнена і підняла сорочку до шиї, так що стало видно її спереду і ззаду; на цей вид у Бадра ад-Діна завирувала хіть, він устав, роздягся, а потім відв'язав гаманець із золотом, яке дав йому єврей, і, завернувши його в шаровари, сховав під край матраца, потім зняв тюрбан й залишився у тонкій сорочці, гаптованій золотом. Тоді Сітт аль-Гусн притягнула його до себе, і Бадр ад-Дін, обійнявши її, звелів їй обхопити його ногами, потім націлив гармату на фортецю і, вистріливши, зруйнував вхідну браму; і впевнився він, що ця дівчина — не свердлена перлина й необ'їжджена лошиця, як і годиться. Взявши у неї вінок, він ніяк не міг насититися нею. Раз за разом відтягував гармату і, зарядившись, стріляв, а закінчивши, починав знову і так — п'ятнадцять разів, аж Сітт аль-Гусн зайшла від нього в тяжу. Знемігшись нарешті, вони заснули, поклавши одне одному голови на ремена.

Ось що було з Бадром ад-Діном Гасаном та Сітт аль-Гусн, дочкою його дядька.

Що ж до іфрита, то він сказав джинії:

— Підніми юнака, і давай разом віднесемо його на місце, щоб ранок не застав нас тут. Ніч уже на спаді.

Тоді іфритка підійшла до Гасана і, піднявши його, помчала з ним, одягненим в одну лише сорочку; іфрит летів поруч. І в польоті заскочив їх ранок, чути вже було волення муедзинів.

І тоді за дозволом Аллаха, ангели стали кидати в іфрита вогненні зірки, і він згорів, а іфритка вціліла. Вона опустила Бадра ад-Діна на тому місці, де було забито іфрита, і не полетіла з ним далі, боячися за нього. Отож з волі Провидіння опинився Гасан біля Дамаска сірійського, іфритка поклала його біля однієї з міських брам і відлетіла геть. А коли настав ранок

і було відчинено браму, вийшли люди й побачили гарного юнака, роздягненого, в одній лише сорочці. А що він не спав цілу ніч, то зараз поринув у глибокий сон. Довкола загомоніли:

— Щаслива та, що була біля нього сьогодні вночі! Чого ж це вона не дала йому навіть одягнутися?

— Нещасні ці діти багатих! — сказав хтось інший.— Цей молодець, видно, вийшов із шинку, здолав його хміль, і він збився з дороги до того місця, куди направлявся; дійшовши до міської брами, знайшов її замкнутою і заснув тут.

Під час цієї розмови раптовий подмук вітру підняв йому сорочку, і стало видно його живіт, тугий пупок, стегна, подібні до кришталю, пройшов гомін між людьми.

— Але ж і добрячий парубійко,— сказав хтось.

Раптом Бадр ад-Дін прокинувся й побачив, що він біля міської брами серед чужих людей, і був вельми здивований цим.

— Де я, добрі люди? — запитав він.— Що зі мною сталося? Чому ви тут зібралися?

Сказали йому:

— Ми побачили тебе під час ранкового заклику до молитви,— ти лежав тут і спав, і ми не знали, що з тобою.

— Де ти спав цієї ночі? — запитали його потім.

Гасан вигукнув:

— Присягаюсь Аллахом, люди добрі, я проспав цю ніч у Каїрі!

— Ти, видно, любитель гашишу! — сказав один чоловік.

— Ти божевільний! — вигукнув інший.— Як це ти ночував у Каїрі, а вранці спиш у Дамаску?!

— Присягаюсь Аллахом, люди добрі,— відповів Бадр ад-Дін,— я зовсім не брешу вам. Вчора ввечері я був у Єгипті, а вчора вдень — у Басрі.

— Встигнув! — сказав хтось.

— Цей юнак одержимий! — промовив інший.

Люди над ним заплескали в долоні й загомоніли:

— Шкода його молодості! В його божевіллі немає ніякого сумніву!

— Отямся і прийди до розуму, хлопче! — сказали йому.

— Але ж учора я був нареченим у Єгипті,— мовив Бадр ад-Дін.

— Можливо, ти мріяв і бачив усе те, про що кажеш, уві сні? — запитали його.

— Йй-Богу, це був не сон, не марення,— сказав Гасан, за-сумнівавшись уже в самому собі.— Я прийшов до нареченої, і її відкрили переді мною, а конюх-горбань сидів в іншій кімнаті. О браття мої, це не сон, а якщо це сон, тоді де ж гаманець із золотом, мій тюрбан та одіж?

Потім він устав і пішов до міста; простував вулицями та базарами, а за ним тяглася юрба. Нарешті він зайшов до ку-харя.

Цей чоловік був колись злодієм, та Аллах навернув його до каяття, і він відкрив харчівню; був дуже лютий чоловік, і через те міщани боялись його.

Отож коли люди побачили, що юнак увійшов до харчівні, всі розійшлись, боячися, щоб не влетіло їм від кухаря; а коли той побачив Бадра ад-Діна Гасана, він звернув увагу на красу і привабливість юнака й перейнявся любов'ю до нього і запитав:

— Звідкіль ти, хлопче, і що привело тебе до нашого міста? Ти став мені дорожчий за мою душу.

І Гасан розповів йому про все, що трапилося з ним від початку до кінця; і кухар сказав:

— О володарю мій, Бадре ад-Діне, знай же, що пригода твоя надзвичайна і вельми дивовижне все, про що ти розповів. Не приховуй, дитино, що з тобою було, поки Аллах не пошле тобі полегшення; живи у мене, я не маю дітей і хочу, щоб ти був моїм сином.

— Гаразд, дядечку,— погодився Бадр ад-Дін.

Затим кухар пішов на ринок і накупив Бадру ад-Дінові розкішних шат. Далі, нарядивши його, подався з ним до каді й заявив, що Бадр ад-Дін його син. І юнак став відомий у Дамаску як син кухаря; став він працювати в його харчівні, заробляв гроші, й положення його таким чином зміцнилося. Ось що сталося з Бадром ад-Діном Гасаном.

Що ж до Сітт аль-Гусн, дочки його дядька, то коли зійшла зоря, вона прокинулась і, не знайшовши коло себе Бадра ад-Діна Гасана, подумала, що він вийшов за потребою і сіла, чекаючи його. І раптом зайшов її батько, пригнічений тим, що вчинив йому султан. Він присягнувся, що вб'є дочку, якщо вона віддасться цьому проклятому конюхові.

— Сітт аль-Гусн! — сказав він, зупинившись перед альковом.

— Я тут, до твоїх послуг, о володарю мій! — обізвалась дочка і вийшла, грайливо колихаючись від радості, й поцілувала перед ним землю; її лице стало ще світліше й краще після обіймів того молодого оленя.

Побачивши дочку в такому веселому настрої, батько спалахнув гнівом.

— О проклята, чого ж ти радієш цьому конюхові?! — гримнув він.

А вона посміхнулась на батькові слова і відказала:

— Ради Аллаха, доволі того, що вчора скоїлося! Люди сміялися з мене та докоряли мені цим конюхом, який не вартий обрізка нігтя мого чоловіка. Присягаюся Аллахом, я в житті не знала ночі, кращої за вчорашню! Не смійся ж наді мною і не згадуй мені про того горбаня.

Почувши таке, батько ще дужче розгнівався, його очі викрешували іскри.

— Що це ти верзеш, яка ганьба?! — вигукнув він.— Невже конюх-горбань ночував з тобою?

— Заклинаю тебе Аллахом, не нагадуй мені про нього,— відказала Сітт аль-Гусн,— хай прокляне Аллах його батька, і не жартуй зі мною! Конюха ви ж тільки найняли за десять динарів. І він, узявши свою плату, пішов, а я зайшла за ширму і побачила свого чоловіка, який сидів там, а раніше мене відкрили перед ним співачки; він наділяв усіх гостей золотом і збагатив бідняків. Я цілу ніч провела з ним в його обіймах; мій чоловік пречудовий, у нього сьйні очі і зрощені брови.

На цю доччину мову світ потьмарився ув очах вазіра, і він вигукнув:

— О розпуснице, що ти плетеш, де твій розум?

— Батечку, ти краєш моє серце! — відказала донька йому.— Годі тобі мучити мене! Я кажу про мого чоловіка, який узяв мій вінок, зараз він вийшов до кімнати відпочинку за потребою. Я вже тяжка від нього.

Тоді батько піднявся, зачудований, пішов до відхожого місця й побачив там горбатого конюха, який був застромлений головою в отвір над ямою відхідка, а ноги його стирчали догори. Вазір остовпів, побачивши таке.

— Це не хто інший, як горбань! — вирвалось у нього, і він гукнув: — Гей, горбатий!

— Тагум, тагум,— відповів конюх, думаючи, що з ним розмовляє іфрит.

— Кажі, а не то я зітну тобі голову цим мечем! — крикнув на горбаня вазір.

— Присягаюсь Аллахом, о шейху іфритів,— заблагав горбань,— з тих пір, як ти мене сюди засунув, я не рушався звідси! Ради Аллаха, зглянься наді мною!

— Годі тобі молоти казна-що! — вигукнув вазір.— Я батько нареченої, а не іфрит.

— Е, я знаю! — відповів горбань.— Ти збираєшся відняти в мене душу, але йди з моєї дороги, поки не прийшов по тебе той, що зробив зі мною таке. Ви привели мене сюди тільки для того, щоб одружити з коханкою буйволів та іфритів. Нехай же прокляне Аллах того, хто оженив мене на ній і хто призвів до цього!

— Вставай і забирайся звідси! — заволав вазір.

— Хіба я божевільний, щоб іти без дозволу іфрита? — відповів горбань.— Він сказав мені: «Коли зійде сонце, виходь і йди своєю дорогою!» Хіба сонце вже зійшло?

— Хто тебе сюди привів? — запитав вазір.

— Прийшов учора я сюди за потребою,— відповів конюх,— і раптом з води вилізла миша й почала рости, аж стала буйволом. І він мовив слова, які застряли в моїх вухах, тому залишив мене тут і пішов геть. Хай прокляне Аллах наречену й тих, хто мене одружив з нею.

Тоді вазір підішов до конюха, витягнув його з отвору, і той вибіг надвір подивитися, чи зійшло сонце, потім подавсь до султана й розповів йому все, що з ним скоїлося вночі.

А що ж батько нареченої? Вкрай збентежений, пішов він до своєї дочки, не знаючи, що й думати про всі ці чуда-дива, і сказав їй:

— Дитино моя, розтлумач мені, нарешті, що це тут скоїлося?

— Наречений, перед яким мене вчора відкривали,— мовила вона,— провів зі мною ніч, позбавивши мене цноти, а якщо ти не віриш, то ось на ослінчику лежить його чалма, а його шати під матрацом, а в них щось загорнуте, але я не знаю, що саме.

Тоді вазір увійшов до алькова і побачив чалму Бадра ад-Діна Гасана, сина свого брата, в ту ж мить узяв її в руки, покрутив і сказав:

— Це чалма вазірів,— вона зроблена в Мосулі!

Потім він знайшов ладанку, зашиту в тарбуш, затим, узявши одяг Гасана, виявив у ньому гаманець. Відкривши його, він побачив папірця і прочитав,— це була розписка єврея на ім'я Бадра ад-Діна Гасана, сина Нура ад-Діна Каїрського, на тисячу динарів, які також були в гаманці. Прочитавши цю розписку, Шамс ад-Дін скрикнув і впав, утративши свідомість, а прийшовши до пам'яті, дуже здивувався й вигукнув:

— Немає Бога, крім Аллаха, великого, всемогутнього!

— О дитино моя,— запитався він,— чи знаєш ти, хто це був з тобою вночі?

— Ні,— відповіла дочка.

— Це мій племінник, син твого дядька,— сказав вазір,— а ця тисяча динарів — твоє віно. Хвала Аллаху! О, якби ж я знав, як усе це скоїлося!

Потім він розірвав ладанку і виявив у ній списаний аркуш — лист його брата Нура ад-Діна Каїрського, Гасанового батька. Пізнавши братів почерк, він проказав вірша:

Я млію, сліди зауваживши милі,
В його батьківщині страждаю і плачу я.
І прошу побачитися з ним в Того, кому
Я випробування любові завдячую.

У братовому листі Шамс ад-Дін вичитав число, коли Нур ад-Дін одружився з дочкою Басрійського вазіра і ввійшов до неї, число народження Бадра ад-Діна Гасана і вік Нура ад-Діна на день його смерті — і не міг вийти з дива та захвату: події братового життя і його власного збігалися в часі — і їхнє одруження, і дні народження їхніх дітей.

Отож узявши цього листа й пішовши до султана, він розповів йому про все, що трапилось, від початку до кінця. Почувши це, султан не міг надивуватися і звелів зараз же записати цю придбентю. Вазір же просидів цілий день, чекаючи братового сина, але той не прийшов; не з'явився він ні другого, ні третього дня, а коли не дістав про нього жодної звістки й на сьомий день, то сказав:

— Я неодмінно вчиню таку справу, якої ще ніхто не доконував!

Узяв він каламар, перо й накреслив на папері розташування всієї доччиної світлиці: комора знаходиться там-то, а така-то завіса — там-то, і записав усе, що було в кімнаті, потім, згорнувши цей запис, звелів прибрати речі із спальні, а тюрбан, таку, фараджію та гаманець він заховав у комору, двері якої узяв на залізну колодку й опечатав їх до тієї пори, поки не знайдеться син його брата, Гасан Басрійський.

Що ж до вазірової дочки, то її місяці вийшли, і в неї знайшовся хлопчик, ловкий, мов місяць, схожий на свого батька красою і чарівністю; обрізали йому пуповину, насурмили очі, Аджібом назвали і нянькам передали.

І день був для нього, наче місяць, а місяць — як рік; коли ж йому сповнилося сім років, вазір віддав його до вчителя, доручивши тому виховання хлопця; мав навчити малого читати й дати йому гарну освіту. Чотири роки Аджіб поведився у школі гаразд, а далі почав битися із школярами, сварив їх і все задавався перед ними:

— Ніхто з вас не рівня мені. Я — син каїрського вазіра.

Діти поскаржились на нього старшому учневі, арифові, і той сказав їм:

— Ось послушайте, я навчу вас, що йому сказати, аби він перестав ходити до школи. Коли прийде взавтра, сідайте коло нього й кажіть: «Присягаємось Аллахом, тільки той буде грати з нами в цю гру, хто скаже, як звати його матір та батька, а хто не знатиме імені своєї матері чи батька, той син гріха і не гратиме з нами!»

Тільки-но Аджіб з'явився наступного ранку в школі, діти оточили його й сказали:

— Ми будемо грати в одну гру, але гратиме з нами тільки той, хто назве імена своїх батьків.

Усі погодилися на це.

— Мене звати Маджіб,— сказав один,— мою матір — Алавія, а батька — Із ад-Дін.

Другий також доповів так, як умовилися.

Коли черга дійшла до Аджіба, він сказав:

— Мене звати Аджіб, мою матір,— Сітт аль-Гусн, а батька — Шамс ад-Дін, вазір він у Каїрі.

— На Аллаха! — закричали діти йому.— Вазір тобі не батько.

— Ні, вазір таки мій батько,— заперечив Аджіб.

І тоді діти почали сміятися з нього та плескати в долоні й загомоніли:

— Його батька ніхто не знає! Вставай та йди від нас, з нами буде грати тільки той, хто знає, як звати його батька.

Діти негайно порозбігались і стали над ним глузувати; в Аджіба стиснулось у грудях, і він задихнувся від плачу.

— Ми знаємо, що вазір — твій дід,— сказав йому старший учень,— батько твоєї матері Сітт аль-Гусн, але не твій батько. Твого батька ніхто не знає, і ми теж не знаємо, тому що султан видав твою матір за горбатого конюха, але в шлюбну ніч прийшли

джини, прогнали його й самі спали з нею,— і в тебе немає батька, якого б ми знали. І не думай більше рівнятися з дітьми в школі. поки не дізнаєшся, хто твій батько, а інакше будеш серед них байстрюком, сином розпусти. Хіба ти не знаєш, що син купця зна свого вітця? А ти? Каїрський вазір — твій дід, а твого батька діти не знають і вважають тебе байстрюком.

Почувши від арифа цю знеславлюючу його мову, Аджіб відразу ж подався до своєї матері, Сітт аль-Гусн, і почав їй жалитися, плачучи, але плач заважав йому говорити.

Серце матері загорілось вогнем, і вона запитала:

— Сину мій, чому ти плачеш? Розкажи, що з тобою сталося?

І Аджіб розповів, що почув від дітей та від старшого, і запитав:

— Хто ж мій батько, матінко?

— Твій батько — вазір у Каїрі,— сказала Сітт аль-Гусн.

— Не бреш мені,— вигукнув Аджіб,— вазір — твій батько, а не мій! Хто ж мій батько? Якщо ти не скажеш правди, я вб'ю себе ось оцим кинджалом.

Сітт аль-Гусн заплакала на ці слова дитини, згадуючи, як її відкривали перед женихом та що зайшло між ними. І з жалю гіркого проказала вона в розпачі вірша такого:

У безвісті шез він — моє безталання,
Лишивши у серці моєму кохання.

А з ним відійшло і терпіння моє,
Зламало вже твердість душі це розстання.

Поїхав — і радість узяв із собою,
Не стало спокою, лишилися зітхання.

Від'їхав — і сльози вже ллються рікою,
І сили нема знести це вболівання.

Згадаю про нього, й від згадки самої
Зростає у серці моїм хвилювання.

Коли ж його образ я в серце закличу,—
Ще більше думок, і скорботи, й страждання.

Цілком поїняла мене пам'ять про тебе —
Не маю, крім пристрасті, іншого вбрання.

То поки ж мене уникатимеш, любий,
Коли вже кінчиться безумства буйч'я.

Потім вона стала плакати й голосити разом із сином.

І раптом зайшов до них вазір; побачивши їх у сльозах, він стривожився й запитав:

— Що сталося? Чому ви голосите?

І Сітт аль-Гусн розповіла йому, що зайшло у її сина з дітьми в школі; і він теж заголосив, згадавши свого брата і те, що трапилося з його дочкою, і ще не знав він до кінця, як усе те скоїлося.

Тоді вазір відразу ж подався в диван і, зайшовши до султана, розповів йому про свій клопіт і попросив у нього дозволу поїхати до Басри, щоб розвідати про свого племінника, та ще попросив

його написати наказ у всі землі, аби міг він забрати з собою братового сина, де б він не знайшов його.

Заплакав перед султаном, і серце того змилоstinилося над ним; написав він таке розпорядження в усі підвладні йому країни та провінції, а втішений вазір став просити в Аллаха благословення для свого володаря.

Та й відразу ж вирядився в подорож, узявши все необхідне з собою, а також онука Аджіба. Мандрував один день, другий, третій, аж нарешті прибав до Дамаска, де з пишних дерев розкішні плоди звисали й виблискували під сонцем повноводі канали. І про це місто вазір проказав вірша, в якому слова виблискували мов намисто:

День і ніч прекрасну провели ми в Дамаску,
Взірцем вона стала всім іншим ночам

Між гілками місяць світився яскраво,
І розсипи зірок являлися нашим очам.

Ми спали, і дихали спокоем сутінки,
Світанок вже сиве галуззя протягував нам.

Свічадо ставка — мов листок, на яким птах читав,
Вітрець писав, хмари порядок давали крапкам.

Отaborився вазір на Кам'яному полі, розставили намети, і він сказав своїм слугам: «Відпочиватимемо тут два дні».

Потому слуги пішли до міста: один — продавати, другий — купувати, третій — в лазню, а ще інший — до мечеті Омайядів, рідної якій немає в цілім світі.

Аджіб вийшов до міста прогулятися в супроводі євнуха, який ступав позаду з такою патерицею, що якби нею вдарити верблюда, той би упав і більше не піднявся б.

Аджібова врода, стрункість його постаті привернули до себе увагу жителів Дамаска. Був же він хлопчиком рідкісної краси — ніжний, випечений, приємніший від північного вітерця бадьорого, солодший від чистої води для спраглого і миліший від уздоровлення для хворого. Слідом за ним ішов натовп, одні кружляли біля нього, інші йшли позаду, а ще інші випереджали його і сідали на дорозі — ціла низка, — щоб коли він ітиме тут, подивитися на нього зблизька. Та ось, за велінням долі, євнух спинився біля харчівні Аджібового батька, яка належала тепер йому, бо кухар уже помер, і Бадр ад-Дін успадкував його гроші й майно, оскільки той визнав його своїм сином перед суддями і свідками.

І коли слуга з Аджібом зупинились біля трактиру, Бадр ад-Дін подививсь на свого сина й зачудувався його надзвичайною красою. Батькове серце затовклося, відчувши поклик рідної крові, і його душа прихилилась до хлопця. Саме під цю пору він зготував підсолонених гранатових зернят, і нав'яна йому Аллахом любов так заволоділа ним, що він покликав Аджіба і сказав:

— О саїде, котрий так схвилював мені душу, чи не хочеш ти зайти, щоб порадувати моє серце та спожити їжі моєї? —

І з очей його мимоволі потекли сльози; він подумав про те, ким він був і ким став зараз.

Батькова мова збентежила Аджібове серце, і він, подивившись на слугу, сказав:

— Моє серце поривається до цього кухаря; мені здається, що він розлучився з сином. Давай зайдемо до нього, щоб втішити його, й почастиємося. Може, за це Аллах з'єднає нас із нашим батьком.

— От гарно б це виглядало,— вигукнув євнух,— син вазіра буде їсти в харчівні! Я відганяю від тебе людей цим кием, щоб вони не витріщались на тебе, то як же я можу бути спокійним за твою душу, коли ти зайдеш до цього трактиру?

Бадр ад-Дін Гасан був спантеличений цими словами невільника, а Аджіб, у якого котилися сльози по щоках, сказав євнухові:

— Моє серце полюбило його.

— Облиш цю балачку і не смій сюди заходити! — відказав євнух.

Тоді до нього звернувся Аджібів батько:

— О шейху, чому ти не хочеш порадувати мого серця і зайти до мене? Ти подібний до чорного каштана з білим осереддям, котрого прославляв хтось із поетів.

— Що ж мовив цей поет? — засміявся євнух.— Ану скажи мені зараз же!

І Бадр ад-Дін проказав такого вірша:

Не був би шляхетний такий та освічений він,
Не став би, мабуть, всім достойникам вельми угодний.

В гарем би його не впускали, якби він простий був,
Таж ангели служать йому — такий він благородний.

Цей вірш сподобався слугі, і він, узявши Аджіба, увійшов до харчівні. І Бадр ад-Дін, наповнивши велику миску гранатовими зернами, присмаченими мигдалем та цукром, поставив її перед гостями і сказав:

— Справили ви мені велику приємність, тож нехай вам це смакує і йде на здоров'я!

— Сідай, поїж з нами,— сказав Аджіб своєму батькові,— і, може, Аллах з'єднає нас із тим, кого ми шукаємо.

— О дитино,— запитав Бадр ад-Дін Гасан,— незважаючи на твій молодий вік, ти зазнав уже болю розлуки з коханими?

— Так, дядечку,— відповів Аджіб,— моє серце згоріло від розлуки з коханим — моїм батьком, і ми з моїм дідом виїхали оце на пошуки. Горе мені! Коли ж ми поєднаємося?

І хлопець гірко заплакав. Розплакався й Гасан, дивлячись на це, згадалась йому його мати, яка зараз була далеко від нього, засмучений був і слуга.

Поївши, гості вийшли з трактиру Бадра ад-Діна, і той, відчувши, що його душа розлучилася з тілом і пішла з ними, не зміг витерпіти без них жодної хвилини. Отож він зачинив

харчівню й пішов услід за ними, не знаючи, що той хлопець — його син, набавив крок і наздогнав їх, ще коли вони не дійшли до Великої брами. Невільник повернувся до нього й запитав:

— Чого тобі, кухарю?

— Коли ви від мене пішли, — сказав Бадр ад-Дін, — я відчув, що душа моя з вами. А в мене справа в місті, за брамою, і мені дуже хотілося провести вас, а заодно залагодити покупки й повернутися.

І тут слуга розсердився й сказав Аджібові:

— Оцього я й боявся! Те їдло обернулося нам рахубою. Прийняли ми почастунок від кухаря, і він тепер ходить слідом за нами.

Аджіб оглянувся і, побачивши за собою кухаря, дуже розгнівався, але сказав слугі:

— Хай собі йде дорогою мусульман, а коли підійдемо до наметів і побачимо, що він усе ще плуганиться за нами, тоді відженемо його.

Аджіб, нахмурившись, пішов далі, євнух — за ним, а позаду — Бадр ад-Дін Гасан. Так дійшли до Кам'яного поля, і вже біля наметів вони обернулися й побачили Гасана. Аджіба це дуже розгнівало, та він іще побоювався, що слуга розповість усе його дідові. Не хотілось йому, щоб про нього було сказано: «Він заходив до харчівні, і кухар ішов за ним». Коли він обернувся, його погляд зустрівся з Гасановим — і став хлопець, наче тіло без душі. Йому здалося, що Гасанові очі ворожі, або ж він син розпусти. Тоді він ще більше розсердився, узяв камінця й кинув його в батька, і поцілив йому в голову. Бадр ад-Дін Гасан упав без пам'яті, і кров залила йому обличчя. Аджіб зі слугою пішли до наметів, а Бадр ад-Дін, прийшовши до пам'яті, витер кров і, відірвавши шмат чалми, зав'язав ним собі голову і зганив себе в думці: «Я образив хлопчика! Запер харчівню й поплуганився за ним слідом, тож він вирішив, що я нишпорю за ним». Сумно йому зробилося, і він затужив по своїй матері, що перебувала в Басрі, заплакав і проказав такого вірша:

Просити почнеш справедливості — марно, лиш долю образиш,
А їй докоряти не треба — так світ наш створений.

Вдар лихом об землю, зазнати тобі доведеться і радощів,
І горя — ніхто ж бо від нього ще не заговорений.

Потім Гасан повернувся до своєї харчівні і став продавати страви.

А вазір, його стрий, пробув у Дамаску три дні, а потім вирушив до Гімса. По дорозі, де б вони не зупинялись, розпитував про Гасана Бадра ад-Діна. Так він залишив по собі Діар-Бекч, Мардін, Мосул, аж нарешті дістався до Басри. Прибувши туди, він удався до султана. Той прийняв його з пошануванням, відвів для нього почесне помешкання й запитав про причину його прибуття.

І гість розповів султанові всю свою пригоду, сказавши, що покійний вазір Нур ад-Дін — його брат. Зітхнувши, султан попросив у Аллаха милосердя для Нура ад-Діна і сказав:

— О саїде мій, він був у мене вазіром п'ятнадцять років, і я дуже любив його. Мав він сина, та за два місяці по смерті батька той зник, і ми не маємо ніяких вістей про нього. Але є його мати — дочка мого давнішнього вазіра.

Довідавшись, що мати його племінника жива, здорова, вазір Шамс ад-Дін зрадів і сказав:

— О мій володарю, хотів би я побачитися з нею.

Султан охоче погодився на це, і Шамс ад-Дін відразу подався до палацу Нура ад-Діна. Прийшовши сюди, Шамс ад-Дін роздивився усюди, потім упав долілиць перед порогом палацу й подумав про свого брата Нура ад-Діна, який помер на чужині, і проказав такого вірша:

Ходжу до оселі Лейли без упину, —
Одну, потім другу стіну я цілую,

Але ж бо люблю я не стіни оселі,
А ту, що у ній проживала, милую.

Затим пройшов він у браму до великого двору і побачив другі двері, з кам'яним склепінням, викладеним різнокольоровим мармуром, і зайшов через них до палацу, оглянув його, обвів поглядом усе — і побачив ім'я Нура ад-Діна, написане там золотим атраментом.

Підійшовши до напису, він поцілував його, заплакав по братові і проказав такого вірша:

Питаю про тебе у сонця, лиш зійде воно,
І в блискавки допоминаюсь, як зблисне вона.

Весь час розвиває й звиває журба мене,
Але терплю біль, що мене, мов ножем, розтина.

Не бачив віддавна тебе я, моя незрівнянна,
І сум невимовний розлуки мене розпина.

Коли ж перед очі мої ти постанеш нарешті,
Коли ж то Аллахом вже буде нам зустріч дана?

Для іншої місця немає у серці моему,
Вщерть повнім чуття, що, мов ніжня пісня, луна.

Пройшовши далі, він опинився перед кімнатою дружини свого брата, матері Бадра ад-Діна Гасана Басрійського. Після зникнення свого сина вона, не вгаваючи, все плакала й лебеділа, і коли роки протяглися над нею, вона спорудила для сина мармурову гробницю серед кімнати й плакала над нею вдень і вночі й спала тільки біля неї. Коли ж вазір підійшов до її покоїв, то почув, як вона промовляє над гробницею:

Могило, могило, чи зблякла в тобі його врода,
Чи світоч яскравий твій згас — осяяні його лиця?!

Могило, могило, ти ж не сад і не звід небесний,
То як же там місяць постав і струнка вербиця?

Тільки-но вона це проказала, як раптом заглянув до неї вазір Шамс ад-Дін, привітався й повідомив, що він — брат її чоловіка, а потім розповів, що в нього зайшло з братом, а також усе, що він знав про її сина Бадра ад-Діна Гасана, сказавши, що він провів цілу ніч з його дочкою десять років тому, а вранці зник.

— І моя дочка народила від твого сина хлопчика, який зараз зі мною,— мовив вазір.— Отож ти маєш онука — від твого сина і моєї дочки.

Почувши звістку про свого сина, жінка впала до ніг дівера і стала цілувати їх, приказуючи:

Тому милість Божа, хто ваше звістив прибуття,
І сповнив тим самим найбільше моє побажання.

Якби він лахміття приймав, принесла б у дарунок
Я душу свою, всю розтерзану в час розставання.

Потім вазір послав за Аджібом, і коли той прийшов, бабуня обняла його й заплакала, а вазір Шамс ад-Дін сказав їй:

— Тепер не час плакати, збирайся й поїдемо з нами в єгипетські землі. І, може бути, Аллах з'єднає нас із твоїм сином та моїм племінником.

— Слухаю і корюся! — мовила вона й одразу пішла до своїх дівчат і негайно зібралася в дорогу.

А тим часом вазір Шамс ад-Дін пішов до султана Басри попрощатися, і той послав із ним подарунки для єгипетського султана.

І Шамс ад-Дін зараз же виїхав, узявши із собою братову. Мандрували без перерви, аж поки не досягли Дамаска. Зупинилися в передмісті Кануні, поставили намети, і вазір сказав:

— Ми пробудемо тут тиждень, поки не накупимо для нашого султана подарунків та пам'яток.

І тоді Аджіб сказав євнухові:

— Ляїку, я хочу прогулятися! Давай підемо на дамаську торговлицю та подивимось, що поробляє той кухар, у якого ми їли, а потім побили його. Він виявив нам милість, а ми он як віддячили йому.

— Слухаю й корюся! — відповів євнух.

І Аджіб, кров якого поривала його до батька, вийшов разом з євнухом з намету, направляючись у місто. Зайшли спершу до трактиру й побачили там кухаря, котрий саме на той час знову зварив гранатових зерен. Коли підійшли до нього ближче, Аджіб побачив у нього на лобі шрам від свого удару каменем і сказав:

— Мир тобі! Моє серце з тобою!

І в Бадра ад-Діна затремтіла душа, коли він глянув на хлопця, серце йому згнітилося, і він похнюпив голову, неспроможний дійти до слова, а потім підняв голову й зворушено, з глибоким смиренням у голосі промовив такого вірша:

Розгнівався на хлопця, горів пожаданням заглади,
Його ж як побачив — над серцем не мав уже влади:

Похнюпив я голову з острахом і шануванням,
Не в силі позбутись своєї гіркої досади.

Докорів різких і важких цілу купу зібрав я,
А ледве зустрілись — і всі позникали тиради.

А потім сказав гостям:

— Втіште мені серце й поїжте моєї страви. Присягаюсь Аллахом, ледве я побачив тебе уперше, моє серце тенькнуло, і я пішов ото був за тобою, стративши розум.

— На Аллаха,— відповів йому Аджіб,— ти був гостинний, і ми спожили у тебе хліба-солі, а ти хотів зганьбити нас. Зараз ми можемо почастуватися в тебе лише за умови, що ти даси слово не виходити за нами й не вистежувати нас. Інакше не будемо більше заходити до тебе. А пробудемо ми тут тиждень, поки мій дід не накупить подарунків для султана.

— Нехай буде по-вашому! — мовив Бадр ад-Дін.

Тоді Аджіб з євнухом зайшли в трактир, і Бадр ад-Дін подав їм миску з гранатовими зернятами, Аджіб сказав:

— Поїж з нами, щоб Аллах звільнив нас від клопотів.

І Бадр ад-Дін, зрадівши, став їсти з ними, дивлячись в обличчя Аджібова, і ще дужче прив'язався до нього душею.

— Чи не говорив я, що ти закоханий і набридливий,— сказав Аджіб.— Не смій більше дивитися мені в обличчя!

На ці гострі слова сина Бадр ад-Дін промовив вірша:

Глибоку зберіг я для тебе в душі таємницю,
Ніхто не розкриє її, оповиту мовчанням моім.

І світлий князь-місяць, подібний до ясного ранку
Красою, зваблівістю, зачаруванням своїм,

І вираз обличчя твого обіцяють нам зустрічі скорі
Та збуджують в мені бажання — і немає кінця їм.

Чи мушу від спеки вмирати, коли мій рай — твій лик —
Й не ввіритись райським джерелам — устам цим твоїм?

І Гасан почав годувати гостей, вкладаючи їм у рот страву. Коли вони наїлися і стали збиратись додому, господар полив їм на руки води і, вийнявши з-за пояса шовкового рушника, витер їм руки і побризкав їх трояндовою водою із фляги. Потім він вийшов і повернувся з двома дзбанками трояндової води, змішаної з мускусом, і, поставивши начиння перед ними, сказав:

— Довершіть, ваша милість!

Аджіб випив, а потім віддав келиха євнухові. Наївшись і напившись донесхочу, вони поспішно вийшли. А коли повернулися до наметів, Аджіб подався до своєї бабуні. Поцілувавши його, вона згадала свого сина Бадра ад-Діна, зітхнула, заплакала й виповіла вірша:

Раніше жила я чеканням спіткання з тобою,
Не хочеться жити тепер, коли ти вдалині.

Так палко бажа тебе зболене серце моє!
Господні ж путі невідомі й закриті мені.

А потім запитала Аджіба:

— Де ти був, мій хлопчику?

— В Дамаску,— відповів онука.

І тоді вона подала йому миску гранатових зернят, не дуже солодких, і сказала євнухові:

— Сідай з господарем!

Той мусив сісти, хоч їсти зовсім не хотів.

Що ж до Аджіба, то він, проковтнувши кусник хліба, вмочений у страву, що видалась йому недостатньо солодкою, не захотів їсти її.

— Ой, яке недобре! — вигукнув він.

— Не гань, хлопче, моєї страви, я сама її варила,— мовила бабця,— ніхто ж не вміє так її готувати, як я та ще твій батько Бадр ад-Дін Гасан.

— Таже недобра, бабуню, їжа твоя! — сказав Аджіб.— Он щойно ми були в харчівні, то кухар так нам приготував цю страву, що її запах серце розриває, і її хочеться всю з'їсти, Твою ж їжу навіть порівняти не можна з тою.

Почувши таке, бабця дуже розгнівалася, гостро глянула на євнуха і сказала йому:

— Біда тобі! Оце ти так пестуєш хлопця? Навіщо ти заходив з ним до харчівні?

Євнух злякався й заперечив:

— Ми не заходили, а тільки проходили мимо.

— Клянусь Аллахом, що ми таки заходили й обідали, і його їжа краща за твою! — сказав Аджіб.

Тоді його бабця пішла й розповіла про це своєму швагрові Шамсові ад-Дінові, і той розгнівався на євнуха. Покликав його з Аджібом до себе і сказав:

— Навіщо ти заходив з моїм онуком до харчівні?

— Ми не заходили! — заперечував перестрашений євнух.

— А таки заходили й поїли там досхочу гранатових зернят,— стояв на своєму Аджіб,— і кухар напоїв нас іще медом зі снігом та з цукром!

Вазір ще більше розгнівався на євнуха й допитував його, але той і далі все заперечував.

— Якщо твої слова — правда, сідай і їж з нами! — вигукнув вазір.

Євнух сів, наладнався вже їсти, але не зміг і, відклавши шматок хліба, сказав:

— О господарю мій, я ситий з учорашнього дня!

І вазір зрозумів, що той говорить неправду, та й звелів рабам повалити євнуха на землю; потім почав духопелити його.

— О господарю, не бий мене, я розповім тобі правду! — заволав євнух.

— Кажи, та тільки правду! — вигукнув вазір, переставши лупцювати євнуха.

— Так от,— сказав євнух,— зайшли ми до харчівні, коли кухар варив гранатові зернята, і він поставив їх перед нами;

клянусь Аллахом, я в житті не їв нічого добрішого за них і не куштував нічого гіршого за те, що перед нами.

— Ну так піди до цього кухаря,— сказала розгнівана мати Бадра ад-Діна,— і принеси від нього миску цієї страви! Дай її своєму господареві, і хай він скаже, яка краща.

— Гаразд! — мовив євнух.

Отож вона дала йому миску й півдинара, і він подався у місто. Прийшовши в харчівню, сказав кухареві:

— Ми посперечалися в домі мого господаря про твою їжу, тому що в нас теж таке готують. Отже, дай нам твоєї порцели на ці півдинара й пам'ятай: ми наїлися болючих стусанів за твою їжу.

Бадр ад-Дін засміявся й сказав:

— Не бійся! Присягаюсь Аллахом, крім мене та моєї матінки, яка тепер далеко звідси, цієї їжі ніхто так не вміє готувати!

І він узяв миску й наповнив її зернятками, полив їх мускусом та трояндовою водою, і євнух, забравши миску, хутечько вийшов.

Скуштувавши принесену страву, Гасанова мати відразу ж упізнала, хто її готував: вона скрикнула і впала непритомна.

Вазір отетерів, а потім побризкав її трояндовою водою — і через деякий час вона прийшла до тями і сказала:

— Якщо мій син живий іще, то ніхто не зварить так гранатових зерняток, окрім нього. Я з певністю можу сказати, що готував цю страву мій син, Бадр ад-Дін Гасан, бо то я навчила його готувати її саме так!

Вазір вельми зрадів і вигукнув:

— О, як прагну я побачити мого братанця! Ану ж з'єднає нас зараз доля! Благаю цієї зустрічі у великого Аллаха!

І вазір у ту ж мить покликав людей, які були з ним, і сказав їм:

— Хай піде двадцяттеро чоловік до цієї харчівні й зруйнує її, а кухаря зв'яжуть його ж чалмою і притягнуть силою до мене, та тільки не заподійте йому лиха!

— Добре! — відповіли йому.

Сам же вазір одразу ж поїхав до дамаського намісника і познайомив його з листами султана, які він мав при собі; намісник, поцілувавши їх, приклав до лоба, а потім запитав:

— То де ж твій кривдник?

— Це один кухар,— відповів йому вазір.

І намісник в ту ж хвилину звелів двом своїм стражникам відправитися до харчівні; а коли ті прийшли туди, побачили, що вона зруйнована і все в ній поламано, бо, коли вазір поїхав до палацу, його люди зробили те, що він їм наказав, і тепер сиділи, чекаючи його повернення з палацу.

— Міркуйте, люди добрі,— дивувався Бадр ад-Дін.— Що такого знайшли в гранатових зернятах, що зі мною вчинено таке?

Коли ж вазір повернувся від намісника, який дозволив йому забрати із собою кривдника, зайшов до намету і зажадав кухаря; того привели, зв'язаного чалмою.

Бадр ад-Дін Гасан подививсь на свого дядька й, гірко заплававши, сказав:

— О господарю мій, у чому мій гріх перед тобою?

— Це ти зварив гранатові зернята? — запитав його вазір.

— Так, — відповів Бадр ад-Дін. — І ви щось знайшли в них, за що потрібно зняти голову?

— Це найлегше й найменше воздаяння за діла твої! — вигукнув вазір.

— То чи не повідомиш мені, о володарю мій, у чому мій гріх? — запитав Бадр ад-Дін.

— В цю ж хвилину! — відповів вазір, а потім покликав слуг і сказав їм: — Приведіть верблюдів.

Слуги посадили Бадра ад-Діна в сундук на верблюді й поїхали. Мандрували безперервно до ночі, а як стемніло, зупинились, перекусили, а потім випустили з ув'язнення Бадра ад-Діна, нагодували його та й знову запроторили до сундука, і так тривало, аж поки не дістались до Камри.

І тоді Бадра ад-Діна Гасана витягли із сундука, і вазір запитав його:

— Це ти готував гранатові зернята?

— Так, господарю мій, — відповів Бадр ад-Дін.

— Закуйте його! — звелів вазір.

Його закували і знову посадили в сундук та й поїхали, а коли дісталися до Каїра, зупинилися в ар-Рейданії. І вазір звелів висадити Бадра ад-Діна із сундука і привести тесляра, а коли той прибув, сказав йому:

— Зроби для нього дерев'яну ляльку.

— І що ж ти робитимеш з нею? — запитав Бадр ад-Дін Гасан.

— Я накажу розіпнути на цій ляльці, прибити цвяхами до неї і возити по всьому місту, — відповів вазір.

— За віщо ж це ти мені вчиниш таке? — запитав Гасан.

— А за те, що ти погано приготував гранатові зерна, — сказав вазір. — Чого ти мало перцю поклав у них?

— І за оце ти хочеш вчинити таке зі мною?! — вигукнув Бадр ад-Дін. — Хіба не досить тобі було ув'язнити мене й годувати раз на день!

— Недосить було перцю, і немає для тебе кари, окрім смерті! — сказав вазір.

Бадр ад-Дін був украй здивований цим і засмучений своєю лихою долею.

— Про що ти думаєш? — запитав його вазір.

— Про безголових, схожих на тебе, — відповів йому Бадр ад-Дін. — Якби був у тебе розум, ти б не вчинив такого зі мною.

— Нам треба провчити тебе, щоб ти більше не робив такого, — сказав вазір.

— Та й найменшої частки того, що ти вже вчинив зі мною, вистачило б для науки, — відповів Бадр ад-Дін.

— Тебе неодмінно треба розіп'яти! — вигукнув вазір.

Тим часом тесляр виготовляв ляльку на очах Бадра ад-Діна. А коли настала ніч, вазір знову загнав Бадра ад-Діна до скрині, сказавши:

— Розіпнемо тебе завтра!

А коли вазір переконався, що Бадр ад-Дін заснув, сів на коня і, поставивши перед собою сундук, направився до міста. Прибувши лодоу, він сказав своїй дочці Сітт аль-Гусн:

— Слава Аллаху, який з'єднав тебе із сином твого дядька! Устань, прибери кімнату так, як була вона прибрана в шлюбну ніч.

Тоді вона запалила свічку, а вазір дістав того папірця, на якому були зазначені речі та їх розташування в кімнаті, і сказав, щоб усе було поставлено на ті ж самі місця, аби той, хто їх бачив, не сумнівався, що все відбувається тієї ночі, коли молоду показують молодому. Вазір велів також покласти тюрбан Бадра ад-Діна на те саме місце, куди він поклав його власноручно, а також його шаровари й гаманець, що був під матрацом, а дочці — роздягнутись, як у весільну ніч, і сісти на ложі за ширмою. Потім він сказав доньці:

— Коли ввійде син твого дядька, скажи йому: «Чому ти так довго сидів у вбиральні і змусив мене чекати?» І проведи з ним ніч у розмові аж до ранку. А потому ми покажемо йому записані числа.

Далі вазір випустив Бадра ад-Діна зі скрині, зняв з його ніг кайдани і звільнив його від того, що на ньому було, залишивши в самій нічній сорочці, без шароварів. А він тим часом спав, нічого не відаючи.

Прокинувся він в освітленому передпокої й подумав: «Насправді все це діється чи уві сні?» Устав, підійшов до дверей, роздивився й побачив, що опинився він у тому ж будинку, де йому відкривали наречену. Він остовпів, побачивши все це; переминався з ноги на ногу й вигукнув: «Чи сплю я, чи ні?» Тер собі лоба і не міг вийти з дива: «Йй-Богу, це помешкання нареченої, де її відкривали переді мною! Та де ж це я? Я ж був у скрині!»

Нарешті його розмову із самим собою перервала Сітт аль-Гусн, яка виглянула з-за ширми й сказала:

— О господарю мій, чи не зайдеш ти сюди? Чого це ти так затримався в покої самотності?

Почувши її голос і побачивши її, Бадр ад-Дін розсміявся й сказав:

— Це таки сонне марення!

Потім він зайшов за ширму, зітхаючи й розмірковуючи над цією проявою, та не знав, що й подумати; йому ще більше закаламутилося в голові, як він побачив свій тюрбан, шаровари й гаманець з тисячею динарів.

— Аллах його святій знає, що це воно таке! — дивувався він. — Не інакше, як сон!

І тоді Сітт аль-Гусн сказала йому:

-- Чого це ти такий збентежений і здивований? Не таким ги був на початку ночі!

— А скільки ж років не було мене біля тебе? — спитав Бадр ад-Дін, засміявшись.

— Схаменися! — вигукнула вона.— Нехай буде над тобою ім'я Аллаха. Таж ти щойно виходив за потребою і оце повернувся. Чи не пороблено тобі? Ти стратив розум!

— Правду ти мовиш? — сказав, засміявшись, Бадр ад-Дін.— Але коли я вийшов від тебе, задрімав у покої самотності, то й привидівся мені сон: начебто я став кухарем в Дамаску і прожив там десять років, а потім прийшов до мене хлопець, вельможне дитя, із слугою, і приключилося зі мною те і те.

Помацавши свого лоба рукою, Бадр ад-Дін знайшов на ньому шрам від удару й вигукнув:

— Присягаюсь Аллахом, о господине моя, це немовби й правда, тому що він ударив мене по голові й поранив. Схоже на те, що це було насправді! — А потім провадив далі: — Коли ми ото обійнялися й заснули, мені привиділося, що я вирушив до Дамаска без тюрбана та без шароварів і став там кухарем...— І знову він на якийсь час провалився в задуму, а затим сказав:

— На Аллаха, здається мені, начебто я бачу сам себе — як я готую гранатові зернятка, в яких було мало перцю... Присягаюсь Аллахом, я, мабуть, таки заснув у відхідку й бачив усе це вві сні!..

— Заклинаю тебе Аллахом, що ти ще бачив уві сні, крім цього? — запитала Сітт аль-Гусн.

Бадр ад-Дін розповів їй і додав:

— На Аллаха, якби я не прокинувся, вони б напевне розп'яли мене на дерев'яній ляльці!

— За що? — запитала Сітт аль-Гусн.

— За те, що мало поклав перцю в гранатові зернята,— відповів Бадр ад-Дін.— Вони нібито зруйнували мою харчівню, розчерепили весь посуд і запхали мене в скриню, а потім привели тесляра, щоб той зробив для мене ляльку, на якій збирались мене розп'яти. Слава Аллаху за те, що це трапилося зі мною уві сні, а не скоїлося насправді!

І Сітт аль-Гусн засміялася й притисла його до перс, він теж притис її до своїх грудей, а потім, подумавши, сказав:

— Але схоже на те, що це було таки наяву! Не знаю, в чому тут річ?

І він приліг, неспроможний збагнути, що трапилося; то казав: «Я бачив це уві сні», то знову: «Ні, це було наяву!»

І так тривало до самого ранку. А тоді зайшов до нього стрий, вазір Шамс ад-Дін, і поздоровив його. Бадр ад-Дін подививсь на нього і вигукнув:

— Чи не ти звелів зв'язати мене й розп'яти, а також зруйнувати мою харчівню через те, що в гранатових зернах мало було перцю?

І тоді вазір сказав йому:

— Знай же, дитино, що істина з'ясувалася. Стало очевидним те, що було приховане. Ти — син мого брата, і я зробив це задля того, аби пересвідчитися, що ти — той, хто увійшов до моєї дочки у весільну ніч. Переконало мене в цьому тільки те, що ти впізнав цей дім, свої шати, тюрбан, капшук із золотом, а також два папери, один з яких написаний твоєю рукою, а другий — моїм братом. Я не бачив тебе ніколи й не знав тебе, так само, як і твою матір, яка приїхала оце разом зі мною з Басри.

Потім він обійняв Бадра ад-Діна й заплакав. І Бадр ад-Дін, вкрай здивований дядьковими словами, обійняв його, плачучи з радості.

Затим вазір сказав йому:

— А спричинило все це, дитино моя, те, що відбулося між нами, між мною та твоїм батьком,— і він розповів йому, що зайшло у нього з братом і чому той поїхав до Басри.

Потому вазір послав за Аджібом, і, побачивши його, батько вигукнув:

— Ось той, що вдарив мене каменем!

— Це твій син! — сказав вазір.

І тоді Бадр ад-Дін кинувся до нього й проказав такого вірша:

Я довго ридав, коли ми розлучались з тобою,
У смутку тяжкому вмивавсь я гіркими сльозами.

І я присягаюсь — як доля колись нас з'єднає,
Розлуку пригадувать більше не буду вустами;

Коли ми осягнемо щастя,— мені так здається,
Щасливими будуть і сльози, і радість без тями.

Коли Гасан закінчив промовляти вірша, до нього раптом підійшла мати його і сказала:

Терновими, сину, нас доля водила стежками,
І висловить можна все це лиш своїми вустами.

А потім іще:

Сказала доля — гнатиме мене безперестанно,
Лихая, ти своє зламала присягання.

Я дякую Тому, хто дав нам радість поєднання,
Отож, підступна доле, вчув Аллах моє благання.

А потім мати розповіла, що сталося після його зникнення, Гасан розповів їй, чого він зазнав,— і вони дякували Аллахові великому за те, що дозволив їм знову поєднатися.

А вазір Шамс ад-Дін пішов тим часом до султана і розповів про те, що сталося.

— Слава Аллаху, що ти осяг мету,— мовив султан.— Я неодмінно повинен побачити твого брата-нича Гасана Басрійського, приведи його завтра в диван.

— Твій раб з'явиться завтра до тебе, якщо буде на те воля Аллаха великого,— відповів йому Шамс ад-Дін, а потім побажав султанові миру й пішов.

Наступного ранку Гасан Басрійський вирушив до його величності зі своїм дядьком Шамсом ад-Діном і, з'явившись перед ним, привітав його гарними вишуканими словами і промовив:

Цілує той землю, чию ти вивишуєш гідність,
Хто успіху зміг досягти у щасливу годину,

Лиш той, хто на знатних, вельможних зважає людей,
Піднявшись знизу, осягне найвищу вершину.

Султан усміхнувся і зробив йому знак сісти, і він сів біля свого дядька Шамса ад-Діна. Потім султан запитав про його ім'я, і Гасан сказав:

— Я найнегідніший з твоїх рабів, на ймення Гасан Басрійський, благаючий за тебе вдень і ночі.

Султанові сподобалися ці слова, і йому забажалося випробувати його, виявити його знання й освіту, і він запитав:

— Чи зберігаєш ти в пам'яті який-небудь опис родимки?

— Так,— відповів Гасан і мовив:

Коханий, мій любий, святий, яснолиций!
Згадаю — ридаю, мій сум аж сріблиться.

Горить на щоці, мов спокуса, родимка,
Що схожа на фінік чи ока зіницю.

Цар схвалив цей вірш і сказав Гасанові:

— Давай іще! Аллаха гідний твій батько, хай не зламуються йому зуби.

Мов зерна мускусу — родимка. Не дивуйсь,
Що я наважився ці речі порівняти.

Дивуйсь обличчю, що красу всю узяло,
Не призабувши і манюнього зерняти.

Султан аж затремтів від захоплення і сказав йому:

— Кажі іще, хай благословить Аллах тебе й твоє життя!

І Гасан мовив:

Кохана, як тебе родимка красить,
До мускусу на яхонті подібна!

Не будь жорстока, подаруй же ласку,
Моє бажання, моя мріє срібна!

— Дуже гарно, Гасане, ти відзначився цілком! — вигукнув султан.— Скажи ж мені ще, скільки значень має слово аль-халь (родимка) в арабській мові?

— Нехай сприяє Аллах султанові нашому, п'ятдесят вісім значень, а кажуть, п'ятдесят,— відповів Гасан.

— Ти правий! — мовив султан, а потім запитав:

— Знаєш, які окремі якості має краса?

— Так,— відповів Гасан,— це миловидність обличчя, гладенька шкіра, гарна форма носа та тонкість рис, а завершення краси — волосся. Як сказано:

Лице хай буде чистим і красивим,
Хай ніжна шкіра грає переливом.

А ніс — він теж повинен бути гарним,
І очі — грати поглядом томливим.

А губи щоб були, немов корали,
Ти будеш, як збагнеш оце, щасливим.

Тонюні риси, і струнка фігура,
І гостра мова з усміхом грайливим

Волося ж мусить всю вінчати вроду...
Ти май це на увазі й не будь балакливий.

Султан утішився освіченістю Гасана, подививсь на нього ласкавим оком і запитав:

— Що значить приказка: «Суддя хитріший за лисицю»?

— Знай же, царю,— нехай помагає тобі Аллах великий,— відповів Гасан,— що один суддя в дні великого мору молився, і коли він ставав до молитви, приходила лисиця і, всівшись напроти нього, наслідувала його, відвертаючи його увагу. І тоді він зробив ось що: зняв із себе сорочку, розіп'яв її на тростинах, зверху почепив свій тюрбан, перев'язав сорочку поясом та й поставив це опудало на тому місці, де завжди молився. І коли лисиця прийшла й стала напроти, суддя підкрався до неї ззаду і впіймав її.

Вислухавши Гасана Басрійського, султан сказав його дядькові, Шамсові ад-Дінові:

— Воістину, твій братанич досконало освічений в галузі словесності, і, я гадаю, в Каїрі не знайдеться жодного, хто зрівнявся б із ним у цьому.

Тоді Гасан Басрійський поцілував землю перед султаном і сів, як сідає невільник перед своїм господарем.

І султан, упевнившись у високій освіченості Гасана Басрійського, нагородив його почесним одягом і доручив йому справу, яка могла запевнити йому благополуччя, і Гасан Басрійський знову поцілував землю перед ним і, побажавши йому вічної величі, попросив дозволу піти. Султан дозволив, і той разом із дядьком Шамсом ад-Діном пішов додому.

Вдома Гасан Басрійський зайшов до своєї дружини Сітт аль-Гусн і розповів їй про те, який він мав успіх на прийомі в султана.

— Він неодмінно зробить тебе своїм співтрапезником,— сказала у захваті дружина,— й ушанує тебе нагородами та подарунками! З ласки Аллаха ти світиш своєю досконалістю, наче величезне світило, де б ти не був — на суші чи на морі.

— Я хочу скласти в його честь віншувальну касиду, щоб збільшилася його любов до мене,— сказав Гасан.

— Оце ти гарно умислив,— вигукнула Сітт аль-Гусн.— Тож поміркуй гарненько, як краще та доладніше сказати. От побачиш, він відповідь тобі приязну.

Тоді Гасан Басрійський відійшов убік і проказав вірші — гарні за змістом, доладні і складні:

Славу стодзвонну володар наш має,
Шляхом великих він твердо ступає

Словом своїм справедливість утвердив,
Ворогу шляху до краю немає.

Лихо бжегловбий, левино-хоробрий,
Милість у нього і ратна снага є.

Щедро рукою він сипле дарунки —
Це описати — що змірять безкрає.

В день милосердя він сьє зорею,
В битви години — він гнівом палає.

Всіх осипає щедротами гоїно
І милосердно правує над краєм.

Хан же Аллах його довгії літа
Пильно й турботно від зла зберігає.

Записавши ці вірші, Гасан Басрійський послав їх до султана рабом свого дядька.

Прочитав їх султан, і його серце зраділо; познайомив він з ними своїх урядовців, що були на той час у нього, і вони удостоїли Гасана великої хвали. А потім султан покликав його до себе і сказав:

— Від сьогоднішнього дня ти мій сотрапезник, і я покладаю тобі жалування в тисячу диргемів щомісячно, крім того, що вже було тобі призначено раніше.

І Гасан Басрійський тричі поцілував перед султаном землю та побажав йому вічної слави та довгих років життя. І возвеличився після цього сан Гасана Басрійського, чутка про нього полетіла по усіх усядах, і зажив він зі своїм дядьком та цілою родиною в щасті та гараздах, тишився славою, повагою, розкошував, багатів, аж поки його час не приспів.

ДВА ВАЗІРИ Й АНІС АЛЬ-ДЖАЛІС

Розповідають, о царю часу, що владарював у Басрі колись один султан прекрасний, милостивий до жебраків і нещасних бідняків; лагідно обходився він з підданими, і не могла стримати цього султана жодна завада в його обдаровуванні гоїному визнавців Мухаммада — нехай Аллах його вітає, хранить і благословляє! Був той султан такий, як говорив хтось, уславлюючи його:

Коли нападає ворожих кіннотників згряя —
Він гострим мечем їх нещадно і люто рубає.
Він списує списом ворожі серця віроломні,
І їхні щити він ударом одним пробиває.

Султан той звався Мухаммадом ібн Сулейманом аз-Зайні. І було в нього два вазіри. Один з них прозивався аль-Муїн ібн Саві, другий же — аль-Фадль ібн Хакан. Аль-Фадль ібн Хакан був із найшляхетніших людей свого часу. Доконував він благородних учинків, зів праведне життя, і люди щиро любили його, а до його порад прислухались мудреці. І всі молилися, щоб Аллах дарував йому довге життя і щоб подовше влада його була, бо ж він утверджував добро і борювся проти безцетя й зла. А от другий вазір — аль-Муїн ібн Саві — ненавидів людей, сторонився добро-

чинності й лиходійству потурав, як сказав про нього той, хто добре його знав:

Відсахнувся, щоб мене не торкнувся поганець,
Вмить коня осідлав — та й подалі від нього.

Якби він навіть був серед друзів найкращих —
То й тоді я уник би знайомства такого.

А про обох цих вазірів поет говорить:

З тим водися, кого поважають в народі:
Син шляхетних — шляхетний, в душі — він добродій.

З лиходієм не знайся, від нього не жди добра,
Бо як батько крадій, то й синок його злодій.

І зробив Всевишній так, що наскільки любили люди аль-Фадля ад-Діна ібн Хакана, настільки ненавиділи аль-Муїна ібн Саві.

Одного разу султан Сулейман аз-Зайні, сівши на троні, в оточенні достойників країни, викликав до себе вазіра аль-Фадля ібн Хакана і сказав йому:

— Дуже хотів би я мати таку невольницю, щоб не було кращої за неї під сонцем, щоб мала вона незрівнянну вроду, досконалі молоді форми, була вдачею погідна і щоб уся її повабність найвищої похвали була гідна.

І сказали тоді вельможі:

— Не знайти такої за ціну, нижчу, ніж десять тисяч динарів.

Отож викликав султан скарбника й повелів йому:

— Занеси до палацу аль-Фадля ібн Хакана десять тисяч динарів.

Скарбник виконав султанів наказ. А вазір вийшов після того, як султан доручив йому, щоб він щодня заходив на торговцю, а також зобов'язав іменем султана всіх тамтешніх посередників, аби вони не продавали невольниць ціною понад тисячу динарів, доки не покажуть їх вазірові. Той ревно виконував наказ султана, та минав час серед турбот та тривоги, але жодна невольниця не могла задовольнити його вимог. Аж нарешті котрогось дня один з посередників прийшов до вазіра аль-Фадля ібн Хакана в ту хвилину, коли той саме сів на коня, направляючись до замку султана. Тоді посередник затримав вазірового коня і мовив:

Вазіре, в державі добро ти виводиш на шлях.
Хай славляться мудрі діяння твої у віках.

Ти щедрість забути в країні між нас відновив.
Хай благом укріє діла твої добрі Аллах.

— О саїде мій! — вів далі посередник, — з'явилася саме така невольниця, задля якої видано владареве розпорядження.

— Припровадь-но її до мене, — сказав вазір.

Посередник щез, а за хвилину з'явився з дівчиною. Була вона напрочуд гарна — пишногруда, стрункостанна, з підведеними сурмою очима, вузькими плечима, тонкою талією і стегнами

важкими. Вбрана була у найкращі шати, мала губи медові, і вся її постать могла б присоромити гілки вербові. Мова ж її була делікатніша від зефіру, що пролітає над квітами в саду. Один з поетів так прославляв цю дівчину молоду:

Мов між зорями повня — вона, сяйнолиця,
Поміж серн і газелей іде, мов царця.

Дав їй розум Аллах і чарівність надземну,
Та ще постать струнку і гнучку, мов вербиця.

Її лик — чисте небо, сім зір на нім сяє.
Не дає їхній блиск її лик роздивиться

Бо як хтось крадькома лиш погляне на неї —
То відразу ж паланням тих зір спопелиться

Захоплений красою дівчини, вазір спитав посередника:

— Скільки коштує ця невільниця?

— Ціна за неї дійшла до десяти тисяч динарів, — відповів посередник. — А її власник присягається, що ці гроші не покривають навіть вартості курчат, які вона з'їла, й одягу, яким він винагороджував її вчителів. Коли ж невільниця володіє майстерністю вишуканого письма, вивчила граматику й класичну мову, пізнала засади права й релігії, може тлумачити Коран, осягла лікарські знання, географію, літочислення та гру на музичних інструментах.

— Приведи до мене її володаря, — сказав вазір.

Отож посередник негайно припровадив того до вазіра. Це був персіянин, такий старий, що залишились від нього лише кістки та шкіра, як говорить поет:

Нас час трясє до діла й не до діла,
В його бо владі вся снага і сила.

Раніш ходив, не скаржачись на втому,
А ось тепер — сидячка натомила.

— Чи задовольнить тебе десять тисяч динарів від султана Мухаммада ібн Сулеймана аз-Зайні як плата за цю невільницю? — запитав у персіянина вазір.

— Якщо вона призначається для султана, — мовив персіянин, — то я зобов'язаний йому її офірувати як подарунок без будь-якої оплати.

Потім вазір наказав принести гроші, а коли їх подали йому, він відважив динари персіянинові. Тоді до вазіра підійшов работорговець і промовив:

— Я повідав би щось тобі, володарю мій, вазіре, якщо дозволиш.

— Кажі, — мовив той.

— Я гадаю, — сказав работорговець, — що не слід тобі зараз іти з цією невільницею до султана. Відбула вона обтяжливу подорож, яка виснажила її, і повітря тут інше. Годилося б тобі потримати її днів із десять у себе вдома, поки вона відпочине й розквітне її врода. Потім поведи її до лазні та вбери в найкращі

шати, і коли ти покажеш її затим султанові, то сподобишся у нього ще більшої почесі.

Обміркувавши пораду работорговця, вазір визнав її слушною. Тож узяв він невільницю до свого палацу і, виділивши для неї особну горницю, сам щодня добирав і доставчав їй належну їжу, напій та все інше. І так невільниця провела якийсь час у розкошах.

А в вазіра аль-Фадля Хакана був син-красень, мов місяць уповні, стрункий, наче кипарис чи ясен, з обличчям, яснішим за місячне сяйво, а на щоці в нього був ніжний пушок і родимка, крапельки амбри темніша. Немов оце про нього склав поет вірша:

Він наче той місяць, що очі сліпить без прикрас.
Він — ніби тростина, що згином вчарує нас.

Ці кучері — кільцями, золотом сяє лице,
І різьблені риси, і постать — окраса окрас.

О серце жорстоке, о лагідні риси твої!
Якби ж то вдалося місяцями змінять мені вас!

Щоо лагідність рис перенести у серце йому —
То він би з коханою лагідний був повсякчас.

Але цей парубок нічого не знав про невільницю. Вазір же застеріг її:

— Знай, моя доно, що я купив тебе для султана Мухаммада ібн Сулеймана аз-Зайні, котрому ти будеш за наложницю. Але я маю сина, який не пропустить жодної дівчини, щоб не спокусити її. Тож остерігайся його і пильнуй, аби не показала йому свого обличчя та щоб він не почув твоєї мови.

— Слухаю й корюся,— сказала невільниця.

Але за велінням дол! трапалося ось що. Одного разу пішла невільниця до лазні, що була в тому палаці, служниці викупали її, а потім убрали в чудові шати, так що вона стала ще гарніша. Затим пішла вона до вазірової дружини. Поцілувала їй руку, і та сказала їй:

— Щастя тобі, щасливо живи, Аніс аль-Джаліс! Як почувалася ти в купелі?

— О чудово, не вистачало мені там тільки тебе, моя саїдо,— відповіла невільниця.

І тоді господиня сказала своїм невільницям:

— Давайте підемо всі разом до лазні!

Всі підвелися, і господиня з ними. А двом молоденьким невільницям вона доручила стерегти двері тієї горниці, куди саме зайшла Аніс аль-Джаліс, і наказала їм:

— Нікому не дозволяйте входити до дівчини!

— Слухаємо й коримося! — сказали вони.

І коли Аніс аль-Джаліс відпочивала після купелі, повернувся додому вазірів син, котрого звали Алі Нур ад-Дін, і запитав, де мати й челядь. Невільниці сказали йому, що ті пішли до лазні.

Голос вазірового сина Алі Нура ад-Діна почула невільниця Аніс аль-Джаліс і сказала собі в думці: «Ой! Що ж то воно за парубок, котрий не пропускає жодної дівчини, щоб не здобути її, як розповідав про це вазір? Хочеться побачити його!» І, піднявшись, розпашіла після купелі, підійшла до дверей і подивилась на Алі Нура ад-Діна. Юнак був схожий на повен місяць, і його краса викликала в неї тисячу зітхань. Позирнув він у бік невільниці і, коли придививсь до дівчини, то і в нього її сяйна краса, мов зоряна яса, викликала зітхання й любовні жадання. Отож обоє попали в пастку взаємного кохання. Хлопець підійшов до невільниць, що чатували біля дверей, і так гримнув на них, що ті повідскакували від нього і, зупинившись на певній відстані, спостерігали, що він робитиме далі. Він же підійшов до дверей, відчинив їх і, наблизившись до дівчини, спитав її:

— Це для мене купив тебе мій батько?

— Так,— відповіла вона.

Тоді парубок, а був він п'яний, підійшов до дівчини і, взявши її за ноги, оперезав себе ними навколо стегон, вона ж сплела свої руки йому на шиї, приймаючи від нього поцілунки, загравання й зітхання. Ссали вони одне одному язики, аж поки парубок не позбавив дівчину цноти. Коли ж невільниці побачили, що їхній молодий господар увійшов до кімнати Аніс аль-Джаліс, то зчинили галас. А хлопець, заспокоївши свою жагу, хутко вийшов, удавшись до втечі від скоєної шкоди й колотнечі.

Почувши лементування невільниць, господиня дому вибігла, мокра, з лазні й запитала:

— Чого це тут гвалт на весь дім учинився? — і, підійшовши до невільниць, що стояли при дверях Аніс аль-Джаліс, сказала їм: — Ну ж, начувайтесь! Що тут скоїлося?

Побачивши господиню, обидві невільниці заговорили навперей:

— Та оце наш господар Алі ад-Дін прийшов і побив нас, то ми й повтікали від нього, а він увійшов до кімнати Аніс аль-Джаліс і обійняв її. Ми не знаємо, що він робив потім, але коли ми зчинили гамір, волаючи до тебе, він утік.

Господиня зайшла до Аніс аль-Джаліс і запитала:

— Що трапилось?

— О саїдо моя, спочивала я собі, коли оце раптом заходить гарний парубок і питає мене: «Чи не тебе купив для мене мій батько?» — «Так»,— відповіла я. Присягаюсь Аллахом, моя саїдо, я була певна, що він говорить правду. Тоді він підійшов і обійняв мене.

— Чи робив він іще щось, крім того? — спитала господиня.

— Так,— відповіла невільниця,— взяв він у мене три поцілунки.

— Я певна, що він не пішов звідси, не позбавивши тебе дівоцтва! — вигукнула господиня дому і почала плакати й ляскати себе долонею по обличчю, а разом з нею й невільниці, боючись,

що вазір уб'є сина. І коли вони отак бідкались, надійшов господар і запитав їх, що приключилося.

— Присягнися, що вислухаєш до кінця те, що я тобі розповім,— сказала йому дружина.

— Гаразд,— сказав він.

І жінка розповіла про те, що вчинив їхній син. І тоді вазір у розпачі подер на собі одяг, став бити себе по обличчю й виривати волосся з бороди. Нарешті дружина сказала йому:

— Не побивайся так, я поверну тобі із своїх коштів ті десять тисяч динарів, що заплачено за невольницю.

Та вазір, підвівши голову, сказав їй:

— О нещасна, не потрібні мені твої гроші, я боюсь, що втрачу не тільки все своє багатство, а й життя.

— О господарю мій,— промовила жінка,— як же це може статись таке?

— Хіба ти не відаєш,— запитав чоловік,— що підстерігає нас наш ворог аль-Муін ібн Саві? Нехай-но він тільки дізнається про цю справу, то відразу ж піде до султана і скаже йому: «Твій вазір, котрому ти віриш, що він тебе любить, узяв від тебе десять тисяч динарів і купив на них невольницю таку вродливу, що ніхто досі не бачив подібної. А коли роздивився на неї, то сказав своєму синові: «Візьми її, бо ти більш гідний її, ніж султан». А той узяв та й позбавив її дівочтва. І так вона стала його невольницею». Султан скаже: «Брешеш ти!» Але той відповість: «Якщо дозволиш, я вторгнусь до нього і приведу тобі невольницю». Султан дозволить йому це, і аль-Муін ібн Саві ввірветься до нашого дому, захопить невольницю, а коли приведе її до султана і той допитає її, то вона не зможе заперечити. Тоді аль-Муін ібн Саві скаже султанові: «О володарю мій, тепер ти бачиш, що я твій щирий дорадник, хоча й не бачу в твоїх очах ласки до мене». І покарає мене султан, а люди показуватимуть на мене пальцем, і пропаде душа моя.

— А ти не кажи нікому про цей випадок,— сказала йому дружина,— стався він непомітно, і довір його Аллахові.

І втихомирилося серце вазіра, і заспокоїлися його збурені думки. Отакі були вазірові справи.

Що ж до Алі Нура ад-Діна, то, боячись наслідків свого вчинку, він цілими днями сидів у саду і лише пізно ввечері йшов звідти до матері, в якій спав. Уставав же перед світом, щоб його ніхто не бачив. І так провів він цілий місяць, не показуючись на очі батькові.

— О володарю мій,— сказала вона своєму чоловікові,— чи слід нам втрачати і невольницю, і сина? Бо якщо Алі й надалі так житиме, то пропаде.

— А що я маю робити? — запитав вазір.

— Чувай цієї ночі, а коли він надійде, затримай його, щоб порозумітися з ним, і віддай йому невольницю, бо ж він її кохає, а вона його. А я верну гроші, що ти витратив на неї.

Тієї ночі вазір не спав, а коли прийшов син, батько схопив

його і хотів був перерізати йому горло. Але прибігла мати Алі й запитала чоловіка:

— Що ти хочеш удіяти з ним?

— Я заріжу його,— сказав вазір.

— Хіба я вже нічого не значу для тебе, татку? — обізвався Алі.

Очі в того наповнилися слізьми, і він сказав:

— О сину мій, як же мало значить для тебе моє життя і мій маєток!

І хлопець мовив:

— Послухай, татку, що каже поет:

Великодушний, ізглянься, прости мені гріх,
Люди, як ти, добросерді до ближніх своїх.

Тож не зважай на гамір нікчемних ворон —
Всі вони в прірві, в безодні, ти ж — вище за всіх.

І вазір устав з грудей сина, змилювавшись над ним. Хлопець підвівся і поцілував батькові руку, а той мовив:

— Сину мій, якби я знав, що ти добре поводитимешся з Аніс аль-Джаліс, то віддав би її тобі.

— О татку, як же я міг би повестися з нею зле?! — сказав Алі.

— Отож наказую тобі,— мовив батько,— щоб ти не полюбив іншої, не пошлюбив другої жінки і не продав Аніс аль-Джаліс.

— Присягаюсь тобі, татку,— відповів Алі,— що не одружуся ні з ким, окрім неї, і не продам її.

Потім він дав обітницю, що вчинить так, як обіцяв, та й подався до невольниці. І прожив він з нею цілий рік. Султан же з волі Аллаха забув усю ту справу з купівлею невольниці для себе. А тим часом до Муїна ібн Саві дійшла чутка про все те, але вазір Фадль ад-Дін ібн Хакан мав такий великий вплив при дворі, що цей мусив мовчати. Та через рік трапилось нещастя. Пішов якимось Фадль ад-Дін ібн Хакан до лазні, а коли виходив з неї, упрілий, то надворі огорнув його холодний вітер, і він захворів. Отож зліг і мучився безсонням, а недуга дедалі дужчала. Тоді він покликав сина і, коли той прийшов до батька, сказав йому:

— Настає, сину, життю моему кінець, такий-то, видно, долі рішенець. Відкрила вже мені свої ворота смерть. Ніхто не може ухилитись від келиха її трунку, налитого вщерть.— І він проказав такого вірша:

Помираю! Святиться нехай Всюдисущий!
Смерть свою відчуваю, кінець свій грядущий.

Що той смертний владика і що його влада,
Як верховную владу трима Невмирущий?!

— Сину мій,— сказав далі батько,— немає в мене ніяких наказів для тебе, хочу-я тільки, щоб ти був богобоязний, думав про наслідки своїх дій, мужньо тягар життя ніс та опікувався невольницею Аніс аль-Джаліс.

— О татку мій,— обізвався син,— хто ж може зрівнятися з тобою? Ти уславився благородними вчинками, і по твоїй смерті всі будуть в жалобі й імами в мечетях слатимуть молитви по тобі.

— Сподіваюся, сину, що Аллах найвищий прийме мене.— Сказавши це, вазір двічі проказав визнання віри, після чого віддав Богові душу і був приписаний до почту Блаженних.

І тоді палац задвигтів від лементу, сумна звістка дійшла до султана, і всіх людей міста було сльовішено про смерть аль-Фадля ібн Хакана. Сповнилося жалобою все довкола, і оплакували його діти в школах. А син Алі Нур ад-Дін зайнявся приготуванням до похорону. Прибули вазіри, вельможі державні й еміри, серед учасників погребового походу перебував також вазір Муїн ібн Саві. Під час виносу тіла один з присутніх прочитав вірш:

До обмивальника тіла звернувся я з таким
Словом: «О будь, чоловіче, ти другом моїм!

Воду відстав і небіжчика вимий сльозми —
Тими, що я проливаю у горі за ним.

Викинь бальзам, вже наприкрився запах отой —
Забальзамований добрим він словом людським:

Янголи,— бачиш,— витають над прахом його;
Хай же це тіло у вись понесе Херувим.

Не покладай же його прах на плечі людей —
Він їх обтяжив добра обладунком важким!»

Після втрати батька Алі Нур ад-Дін довго побивався за ним. Аж одного дня, коли він сидів у батьківському домі, хтось постукав до брами. Вийшовши, Алі Нур ад-Дін побачив, що це завітав до нього один з повірників і приятелів його батька. Поцілувавши Нуру ад-Дінові руку, він сказав:

— О саїде мій, не помер той, хто залишив по собі подібного тобі нащадка. Такий закон установлений Володарем тих, що були на початку і будуть наприкінці. Саїде мій, розваж свою душу й кинь смуток!

Вислухавши гостя, Алі Нур ад-Дін устав і пішов до вітальні. Приготував усе, що потрібно було для прийому гостей, запросив до себе приятелів, була там також його невільниця. І прийшло до нього десятеро купецьких синів. Відтоді він став влаштовувати один за одним бенкети, прийоми, роздавав подарунки, всіляко обласкавлював людей. Прийшов до нього одного разу управитель його маєтку і сказав йому:

— Саїде мій, хіба ти не знаєш прислів'я: ті, що тратять без тями, стають жебраками? Влучно говорив про це й поет ось цими віршами:

Гроші свої заощаджую і бережу.
Зброя і захист для мене — дрієми мої.

Статки свої як розтринькаю — на що жить?!
Зійдуть маєтки мої, як в пісок ручаї.

Щоб у достаткові жити, щоб їсти і пити, —
Треба тримати в руці грошенята свої.

Ревно гаразди свої зберігатиму я —
Навіть і фільса не виманить вам, крутії

Краще не дати, ніж потім канючить, мов пес:
«Друже, позич — п'ятикратно покрию твої!»

Той одвернеться пихато — й ти будеш тоді
Наче собака, побитий за шкоди, — чиї?!

Ох, жалюгідні достойники, бідні мої,
Мали в минулому почестей цілі рої!

Саїде мій, — провадив далі управитель, — великі видатки й
дорогі подарунки вичерпують статки.

Вислухавши свого службовця, Алі Нур ад-Дін скартав його
поглядом і сказав:

— Не хочу я й слухати твого вимовляння. Більше мені
до душі ось таке казання:

Розбагатію і буду скупий — то доконче
Душу і тіло мої ізсудомлять корчі.

Скнару мені покажіте, котрий би скупістю вславивсь,
Чи отакого, що вмер би від щедрості порчі.

Знаєш, дорогий мій управителю, — додав господар, — не на-
кликай на мою голову нещастя та бід; як маємо стільки, що
стане й на вечерю, то не бідкайся про обід.

І пішов управитель своєю дорогою, Алі ж і далі провадив
такий самий спосіб життя, як і досі. І кожному із своїх приятелів,
хто казав: «Яка ж гарна ця річ», — він говорив: «Вона твоя».
Або якщо хтось інший скаже: «Але ж і чудовий цей будинок,
саїде мій», — Алі Нур ад-Дін відповідав: «А він уже твій, це мій
дарунок тобі». Бенкетував він з друзями щоденно з ранку до ночі,
і тривало так круглий рік. Та одного разу, розмовляючи із своїм
володарем, Аніс аль-Джаліс вивіла такого вірша:

Життям задоволений, жиру ти в тілі надбав,
Бо йшлося тобі добре й ти лиха нізвідки не ждав.

А потім у чарах нічних ти піддавсь на обман
І в отруєнім місячнім сяєві горя зазнав.

Після того як вона проказала цей вірш, хтось постукав
до брами. Алі Нур ад-Дін пішов відчинити, а один з гостей —
слідом за ним. Відчинивши браму, Алі побачив свого управителя
й запитав його:

— Що скажеш?

— Саїде мій, — мовив той, — сталося те, чого я найбільше
боявся.

— Що ж саме? — запитав Алі.

— А те, що зі всього твого маєтку, який був під моїм
урядуванням, — відповів управитель, — не залишилося в тебе
анічогісінько, що мало б вартість одного диргема чи навіть
менше, ніж диргем. Ось маєш книгу видатків і книгу твого
колишнього маєтку.

Вислухавши це, Алі Нур ад-Дін похнюпив голову і промовив:
— Немає спромоги й сили, крім Аллаха, великого і всемогутнього!

А коли почув це той чоловік, котрий вийшов тайкома слідом за Алі, щоб стежити за ним, то повернувся до своїх приятелів і сказав їм:

— Поміркуймо, товариство, що будемо робити, або Алі Нур ад-Дін не має вже навіть і мідяка.

А коли зайшов господар, то гості завважили стурбованість, що малювалася йому на обличчі. Тоді встав один із гостей, подививсь на Нура ад-Діна і сказав:

— Прошу тебе, саїде мій, дозвожь мені піти.

— А чого ти сьогодні йдеш так рано? — запитав його Алі.

— Сьогодні вночі мають бути пологи в моєї жінки, — відповів той, — тож я не можу залишити її саму.

Алі погодився, але тут же встав інший його товариш і промовив до нього:

— Саїде мій, Алі Нуре ад-Діне, хотів би я відвідати мого брата, котрий святкує сьогодні обрізання свого сина.

І так один по одному приятелі просили Алі, щоб він відпустив їх, і покидали його домівку, аж поки не розійшлися всі, і Алі Нур ад-Дін не залишився сам. Покликав він тоді свою невільницю і сказав їй:

— Аніс аль-Джаліс, чи знаєш ти, що мене спіткало? — І він повторив їй сказане управителем.

— О саїде мій, — промовила невільниця, — я вже кілька ночей тому збиралася повідомити тобі це, але чула, як ти промовляв оцього вірша:

Щедрі до тебе — будь щедрий і ти, це не вадить, —
Поки життя тебе в чорну хвилину не зрадить.

Благові щедрість не шкодить, як доля сприяє;
А як відступиться — скупість уже не зарадить.

І як почувла це я з твоїх уст, прикинула й не наважилася вже говорити тобі того.

— О люба Аніс аль-Джаліс, — мовив Алі Нур ад-Дін, — тож ти знаєш, що розтринькав я своє добро не на кого іншого, а лише на своїх друзів, і, гадаю, вони не залишать мене без допомоги.

— На Бога, — сказала Аніс аль-Джаліс, — не матимеш ти від них великого пожитку.

— А я, не зволікаючи, зараз же піду до них, — мовив Алі Нур ад-Дін, — і постукаю до їхніх дверей, то, може, й дістану від них якусь поміч, щоб розпочати торгівлю, а тоді облишу забави та бенкети.

Потому Алі Нур ад-Дін, не гаючи ані хвилини, встав і подавсь на вулицю, де мешкали десятеро його приятелів. Підійшов він до першої брами й закалатав; вийшла до нього невільниця й запитала:

— Хто там?

— Скажи своєму господареві,— відгукнувся Алі,— що біля його воріт стоїть Нур ад-Дін і говорить: «Твій невільник цілує твої руки, сподіваючись твоєї щедрості». Отож невільниця ввійшла до будинку й повторила ці слова своєму володареві. Але той нагримав на неї й звелів:

— Повертайся і скажи йому: «Немає господаря вдома!»

Тоді невільниця пішла до Алі Нура ад-Діна й сказала йому:

— Саїде, немає мого хазяїна вдома.

Тож Алі Нур ад-Дін повернувся і пішов, кажучи собі в душі: «Якщо цей виплодок повії замкнувся, то, може, другий виявиться поряднішим». Підійшов отож він до наступної брами і сказав те ж саме, що й першого разу, але й цей приятель заперся від нього.

І тоді Алі проказав цього вірша:

Немає вже тих, що раніше біля шедрих дверей
Подавали тобі й печеню, й варених курей.

А потім надумав ось що: «Ану ж випробую усіх, і, може ж таки, знайдеться один, котрий стане мені в пригоді за всіх». І він обійшов решту своїх друзів, але не знайшлося жодного з-поміж них, котрий вийшов би до нього або звелів би дати йому хоча б коржа. І тоді Нур ад-Дін промовив:

Подібний до дерева той, кому добре ведеться:
До нього йдуть люди, коли від плодів воно гнеться,

Та щойно зникає врожай, порозходяться люди,
І дерево те у пилюці під сонцем печеться.

Нехай пощезають синове проклятого часу,
Бо шкурництва жоден із них ніяк не зречеться.

А потім Алі повернувся до своєї невільниці ще більш засмучений. І вона сказала йому:

— О володарю мій, чи не казала я тобі, що твої приятелі нічим тобі не допоможуть!

— Присягаюся Аллахом,— сказав Нур ад-Дін,— жоден з них не показався мені і жоден з них не признав мене.

— Нічого тепер не залишається тобі, володарю мій,— сказала Аніс аль-Джаліс,— як продавати одну по одній домашні речі, щоб було за що жити, поки великий Аллах не приготує щось для тебе.

Отож почав він продавати усе, що було в домі, аж поки в нього нічого вже не залишилося.

— Що ж його далі робити? — спитався він в Аніс аль-Джаліс.

— Можу я тобі порадити, господарю мій, тільки одне,— мовила вона: — Бери зараз мене за руку, веди на базар і продавай. Ти ж знаєш, що твій батько купив мене за десять тисяч динарів, отож, може, Аллах дасть тобі хоча б частину цієї ціни. І якщо Всевишній сприятиме нам, то ми ще зустрінемося.

— О Аніс аль-Джаліс,— мовив Нур ад-Дін,— присягаюся Аллахом, що важко мені з тобою розстатись бодай на одну хвильку!

— Бачить Бог, о володарю мій,— мовила Аніс аль-Джаліс,— що й мені це нелегко, але необхідність дужча за наші бажання, як сказав поет:

Безвихідь в житті приневолює часом ходити
Не тою стежею, що мужу шляхетному вгодна,

Якщо спонукати не буде бридке щось,— ніколи
Не буде тим шляхом людина їти благородна.

Узяв він за руки Аніс аль-Джаліс і, плачучи рясними сльозами, виповів те, що лягло йому на серце, віршами:

Один лише погляд раніш, ніж розлука настане,
Щоб ним я утішити зміг своє серце розбите.

Але як турботи великої вам завдавати це буде,
Хай палить мене страсть, ви зайвих зусиль не робіте.

Потім Нур ад-Дін пішов з невільницею на торговицю і, доручивши її посередникові, запитав його:

— Чи знаєш ти вартість того, що маєш оголосити?

— Мій саїде, Нуре ад-Діне, шляхетне походження вкарбується в пам'яті,— відповів посередник.— Чи не Аніс аль-Джаліс це, котру купив у мене твій батько за десять тисяч динарів?

— А так,— відказав Нур ад-Дін.

Затим посередник пішов до купців, але їх було ще малувато. Отож він терпеливо чекав, поки залюдниться торговиця. Чекали тут покупців невільниці з різних країв: туркені, гречанки, грузинки, черкески, ефіопки... Коли посередник згодом побачив, що базар уже завирував, він устав і заволав:

— О покупці грошовиті, заможні, достойники імениті та вельможні! Не все, що кругле, то горіх, і не все довгасте бананом бути може! Не все пурпурове — м'ясо-кашир, і не все біле — жир. О покупці! Ось дівчина, мов сріблястая перлина, краса її всім зрима, і вартість її не визначить ніякими грошима. Яку покладаєте ціну за цю дівчину?

— Чотири тисячі й п'ятсот динарів,— озвався один з купців.

Але з'явився раптом на базарі вазір аль-Муін ібн Саві. Побачивши Нура ад-Діна, він сказав собі в душі: «Чого це він приліз сюди? Не має ж уже нічого, шарнак, за що б ото міг він купити невільницю?» Розгледівшись, вазір почув голос посередника, котрий оголошував ціну невільниці, стяючи в гурті купців, і подумав: «Напевне, він докотивсь уже до злиднів, тому і привів сюди на продаж невільницю. Якщо це справді так,— міркував далі ібн Саві,— то яке ж це задоволення для мого серця!» І він гукнув посередника. Коли той підійшов і поцілував перед ним землю, сказав йому:

— Я хочу придбати для себе цю невільницю.

Не сміючи противитись вазіровій волі, посередник підвів її до нього. І тільки-но вазір побачив дівчину й зважив її струнку постать та делікатність мови, його охопило замилювання.

— Якого рівня сягнула ціна її? — запитав він.

— Чотири тисячі п'ятсот динарів,— відповів посередник.

Покупці чули цю розмову, тому ніхто з них не набавив у ціні жодного динара чи диргема, всі відступилися від торгу, знаючи жадібність і мстивість вазіра. Глянувши на посередника, він сказав йому:

— Чого ж ще ти стовбичиш тут? Іди й приведи невольницю до мене. Я купую її за чотири тисячі динарів, і п'ятсот динарів — тобі.

Підійшов тоді посередник до Нура ад-Діна і сказав йому:

— Саїде мій, кавкнула твоя невольниця, пішла задарма, не матимеш за неї і фельса.

— Як же це так? — запитав Алі.

— А отак, — відповів посередник. — Тільки-но ми відкрили торг ціною на чотири тисячі й п'ятсот динарів, як надійшов сюди отой бузувір Муїн ібн Саві. І коли він побачив невольницю, вона викликала в нього захоплення, і він сказав мені: «Подумай над ціною чотири тисячі динарів і п'ятсот для тебе». Але, я гадаю, він, відаючи, що ця невольниця твоя, заплатить тобі зараз за неї хіба що з великої ласки Аллаха. Та тільки, знаючи його підлість, я певен, що дасть він тобі доручення одержати плату від одного з його представників, а тому скаже: «Не давай йому нічого». І щоразу, коли ти приходитимеш до них по гроші, казатимуть тобі: «Прийди завтра». І так день по дню водитимуть тебе за носа, упокорюючи твою гідність. Коли ж ти їх нарешті принаглиш, скажуть тобі: «Покажи-но нам те доручення». І як тільки цей папірець опиниться в їхніх руках, подеруть його, — ось так і гавкнуть твої гроші за невольницю.

Алі видивився на посередника і спитав:

— То що ж я тепер маю робити?

— Дам тобі добру пораду, — мовив той. — Якщо прислухаєшся до неї, то, може, зміниться на краще твоя доля.

— І що ж ти мені порадиш? — запитав Алі.

— Так от слухай, — мовив посередник. — Ось зараз, коли я повернусь туди, підійди до мене, забери невольницю, вдар її кулаком і скажи: «Нещасна! Оце ж я й зробив, як присягнувся, вивів тебе на базар. Обіцяв же я тобі, що виведу тебе на торговисько й віддам посередникам, аби вони виставили тебе на продаж». І може, в такий спосіб удасться підманути купців та вазіра, і вони повірять, що ти вивів невольницю на базар лише задля настрашення її та дотримання присяги.

— Це гарно придумано, — сказав Алі.

Отож посередник пішов і, виступивши на середину базару, взяв невольницю за руку і, кивнувши в бік Алі, сказав вазірові:

— Саїде мій, ось іде власник невольниці.

Підійшовши до посередника, Алі Нур ад-Дін вирвав у нього з рук невольницю і, вдаривши її, крикнув:

— Не казав я тобі, що виволочу на базар?! А тепер живо забирайся звідси додому й надалі шануйся! Не маю я аж такої великої потреби в грошах, щоб мусив уже тебе позбутися. Якби вони мені були потрібні, то я продав би щось із до-

машнього скарбу і вторгував би за нього набагато більше, ніж за тебе.

Зиркнувши на Нура ад-Діна, вазір сказав:

— Нещасний, а що ж іще залишилося в тебе на продаж?

Затим вазір хотів був ухопити молодика, але купці, котрі любили Нура ад-Діна, всі звернули свої погляди на нього. Він же сказав їм:

— Ви ж знаєте підлість цього чоловіка? Ось він стоїть перед вами!

— Присягаюсь Аллахом, — визвірівся вазір, — якщо ви зараз не вб'єте його, то я сам це вчиню!

Але купці встигли вже порозумітися між собою, даючи один одному знаки очима, і сказали:

— Жоден з нас не буде втручатися в те, що зайшло між вами.

Тоді мужній Нур ад-Дін підійшов до Муїна ібн Саві і, стягнувши його з сідла, повалив на землю. А якраз на тому місці було повно розмішаної глини, і вазір потрапив на самісіньку середину її. Нур ад-Дін почав гамселити його; один удар прийшовся вазірові в лице, і по бороді йому потекла кров. Його супроводжувало десятеро мамелюків, і тільки-но вони узріли, як Нур ад-Дін обійшовся з їхнім володарем, відразу ж сягнули до своїх мечів, ладні накинутись на Нура ад-Діна й зарубати його. Але присутні при тому купці сказали мамелюкам:

— Ось оцей — вазір, а цей — вазірів син. Може, вони ще й порозуміються між собою, і тоді ви накличете на себе гнів одного й другого. Або удар може попасти на вазіра — і тоді ви загинете всі найстрашнішою смертю. Не слід вам устрявати зараз в це діло.

Відлупцювавши вазіра, Нур ад-Дін узяв невільницю й подавсь додому.

Вазір піднявся. Його шати були тепер трибарвні: мали колір глини, крові й попелу. Опинившись у такому жалюгідному стані, вазір запнувся рогожиною, пішов до султанського палацу й зарепетував:

— О володарю часу, поглянь, як брутально повелися зі мною!

Той придивився до нього уважно і, пересвідчившись, що це його вазір Муїн ібн Саві, запитав:

— Хто це вчинив таке с тобою?

І вазір, плачучи й лементуючи, виповів такого вірша:

Невже мене пригнобить доля, поки ти живий,
І як ти лев, вовки мене можуть роздерти?

З твоїх озер преповних питимуть всі спрагли,
Коли ти дощ, невже з жаги повинен я померти?

А потім сказав:

— О володарю мій, чи на кожного, хто тебе кохає і вірно тобі служить, звалюється така напасть?

— Хто це таке вчинив з тобою? — спитав султан.

— Отож вислухай мене,— відповів вазір.— Пішов я сьогодні на невільничий ринок, щоб купити невільницю для кухні. І побачив там красуню, подібної якій я не видів за ціле своє життя. А посередник сказав мені, що вона є власністю Алі, сина Хакана, котрому наш володар султан дав колись десять тисяч динарів, щоб він купив йому за них гарну невільницю. І Хакан купив таку невільницю, а коли вона впала в око його синові, віддав її йому. Той же по смерті батька став на шлях марнотратства й пустив на вітер усе своє майно, товари й сади. А коли вже у нього нічого не лишилося, привів на базар невільницю, щоб продати її, і доручив посередникові. Той оголосив про неї на торгу, і купці почали набавляти ціну, аж поки вона не сягнула чотирьох тисяч динарів. І я подумав собі: «Куплю її для нашого володаря султана, бо ж перша плата за неї була від нього». Отож я й сказав Алі: «Сину мій, візьми від мене за неї чотири тисячі динарів». А він на те: «Та я краще продам її євреям чи християнам, аніж тобі, нікчемному стариганові».— «Таж я купую її не для себе, але для султана, володаря нашого та благодійника». І коли він почув це, то страшенно розлютився й накинувся на мене, незважаючи на мій похилий вік, стягнув мене з коня і бив до тих пір, аж я дійшов до такого стану, в якому ти бачиш мене зараз. І зазнав я цієї напасті лише за те, що хотів купити невільницю для Твоєї Світлості.

Сказавши це, вазір упав на землю, здригаючись у плачі. Дивлячись на понівеченого вазіра та слухаючи його розповідь, султан так розгнівався, аж йому на скронях жили набрякли, і він звернувся до своїх державців, що стояли перед ним, було там також сорок озброєних вояків.

— Зараз же ступайте до садиби Алі, Хаканового сина,— повелів їм султан,— сплюндруйте її, а його разом з невільницею приволочіть долілиць сюди!

— Буде так, як ти наказав,— відповіли йому ті і, вийшовши з палацу, направилися до господи Алі Нура ад-Діна.

А в султана був каштелян на ймення Алям ад-Дін Санджар, який раніше служив за мамелюка у Фадля ібн Хакана, батька Алі. Почувши султанів наказ і побачивши, що готується загибати синові його колишнього володаря, він розтривожився і, осідлавши коня, подався до Алі Нура ад-Діна. На його стук у браму вийшов Алі і, впізнавши Аляма ад-Діна, хотів його чемно привітати, але той перебив його:

— Саїде мій, не маємо ми зараз часу для привітань та обнімань, послухай, що каже поет:

Рятуй від небезпеки душу страдну,

Кинь дім, що збудував у поті ти.

Край інший для життя знайдеш, але душі

Для себе іншої тобі вже не знайти.

— Що сталося, Аляме ад-Діне? — запитав Алі Нур ад-Дін.

— Уставай, небораче,— сказав Алям,— і рятуйся втечею разом з невільницею, бо Муїн ібн Саві хоче схопити вас тут,

а якщо ви потрапите йому до рук, уб'є вас. А султан ось уже кинув на вас сорок озброєних стражників. Треба вам мерщій тікати звідси, поки не скоїлося ще лихо.

Потім Санджар простягнув до Алі руку з грошима і, перелічивши їх, сказав:

— Ось тут сорок динарів, візьми їх. Якби мав, дав би більше, але зараз немає часу на бідкання.

Отож Алі кинувсь мерщій до Аніс аль-Джаліс. Коли він розповів їй про загрозу, вона дуже збентежилася. І, не гаючи часу, вони відразу ж покинули місто. А коли прийшли на берег ріки, то застали там корабель, що мав відбутися у плавання. Посеред палуби стояв капітан і оголошував:

— Якщо хтось не встиг іще проститися, поповнити свої припаси чи забув щось потрібне, то мусить зробити це негайно, бо незабаром відпливаємо!

— Усе вже залагодили, капітане,— відповіли йому.

Отож капітан віддав матросам наказ:

— Увага! Відв'язать канати й витягти кітвицю!

— Куди ви направляєтесь, капітане? — запитав Алі Нур ад-Дін.

— До Обителі Миру, Багдада,— відповів капітан.

Тоді Алі Нур ад-Дін разом з невірницею сіли на корабель і відпливли. Коли матроси розгорнули вітрила, судно помчало, наче птах, як сказав про це поет:

Поглянь, красується он корабель у морі,
Летить він, мов стріла у вітряну погоду,
Неначе хижий птах, що крила розпростер
І стрімголов шугає з висоти у воду.

І так ніс їх корабель за погожим вітром все далі й далі.

А тим часом сорок озброєних стражників, посланих султаном, прибули до садиби Алі Нура ад-Діна. Висадили в будинку двері і вдерлись досередини. Винищпорили там усі закомарки, але не знайшли й сліду господарів. Отож пограбували оселю і, вернувшись до султана, донесли йому про все.

— Шукайте їх усюди,— наказав султан,— де б вони могли сховатися.

— Буде зроблено так, як ти велиш,— відповіли стражники.

Потім вазір Муїн ібн Саві одправивсь додому, доставши перед тим в дарунок від султана почесний одяг.

— Ніхто не помститься за тебе, якщо я цього не вчиню,— мовив султан.

Тим-то вазір побажав своєму володареві довгого життя, і умиротворилося його серце. Потім султан наказав оголосити в місті таке повідомлення: «Сповідіємо цим усіх жителів, що за велінням нашого світлого султана, той, хто знайде Алі Нура ад-Діна й приведе його до султана, дістане в нагороду почесний одяг і тисячу динарів. Той же, хто його сховає чи, знаючи про його схованку, не донесе про те, буде суворо покараний». І почали

люди шукати Алі Нура ад-Діна, але сліди його запалися. Отаке тут сталося.

Що ж до Алі Нура ад-Діна та його невольниці, то випало їм ось що. Коли вони прибули до Багдада, капітан корабля сказав: — Оце і є Багдад, місто, в якому ви зможете жити спокійно. Минули вже зимові стужі, встановилося тепло надійно, й розквітають ружі. Ріки й канали Багдада такі повноводі, що не знайти в них броду, а його сади розкішні дають у спеку прохолоду.

Алі Нур ад-Дін зійшов з корабля разом зі своєю невольницею, давши капітанові п'ять динарів. Потім пішли вони, куди очі дивляться, і опинилися серед садів, у заметеному й скропленому провулку, де стояли довгі лави й було розвішане начиння з водою, а над ними — навіси з тростини, що давали затінок у спекотні години. При вході до цього завулка була садова брама, щоправда зачинена.

— О Боже, як же тут гарно! — обізвався до невольниці Алі Нур ад-Дін.

— Посидьмо хвилинку на цій лаві, саїде мій,— сказала вона.

І вони сіли на одній з лав, а потім умилися і, насолоджуючись свіжим вітерцем, заснули вмить,— нехай славен буде Той, котрий ніколи не спить.

Цей сад називався Садам Радості, і був у ньому палац, що називався Палацом Розваг, і все це належало халіфові Гаруну ар-Рашіду. Коли душа халіфова сповнювалась турботами чи переживав він якусь досаду, то приходив сюди й відпочивав у Палаці Розваг цього саду. Було тут сімдесят вікон, і в кожному з них висіла лампа, а посередині — величезна золота люстра. Коли приходив халіф, то велів слугам відчиняти вікна й казав своєму товаришеві розваг, Ісхакові, щоб той співав разом з невольницями для заспокоєння серця. І тоді розвіювались його печалі.

А доглядачем цього саду був статечний, похилого віку, старець, на ймення Ібрагім. І сталося одного разу так, що, повернувшись до саду після відлучки в якійсь важливій справі, шейх Ібрагім застав тут розвеселених чоловіків і з ними — жінок легкої поведінки; він дуже розгнівався, але стримував свій гнів до того дня, коли тут з'явився халіф. І коли Ібрагім повідомив йому про це неподобство, той сказав:

— З кожним, кого застанеш тут, можеш вчинити, що захочеш.

І ось того дня, коли до Багдада приїхав Алі Нур ад-Дін з невольницею, садівник Ібрагім вийшов за покупками в місто, а коли вернувся, застав коло брами двох сплячих, укритих одним ізаром. «Хіба вони не знають,— сказав собі в душі Ібрагім,— що халіф дав мені право на кров кожного, кого я тут спіткаю? Але я тільки вдарю злегка їх зеленою пальмовою гілкою, щоб ніхто вже більш не підходив до садової брами». Отож він і зітнув зелену галузку з пальми, підійшов до сплячих

і замірився, піднявши руку так високо, що оголилось його тіло під пахвою. Ось-ось ударить, але стримався, поміркувавши, і сказав собі: «О Ібрагіме, ти наміривсь побити їх, нічого про них не знаючи. А може ж, це чужоземці або подорожні, і просто доля закинула їх сюди? Отож треба відслонити їхні обличчя й подивитись на них. А коли підняв ізар над їхніми головами, сказав: «Вони такі гарні, що не годиться бити їх». Потім опустив на їхні обличчя ізар і поторгав Алі за ногу. Той прокинувся і, побачивши старого, засоромився, підтяг ноги й сів, випроставшись. А потім узяв руку шейха Ібрагіма й поцілував її.

— Звідкіля ти, сину мій? — запитав шейх Ібрагім.

— О саїде, ми тут чужі, — відповів Алі, і сльози бризнули йому з очей.

— Отож знай, сину мій, — мовив старець, — що Пророк — нехай завжди буде над ним милосердя й благословенство Аллаха! — заповів гостинно приймати чужоземців. — І додав: — Сину мій, чи не волієш ти зайти до саду, щоб відпочити й заспокоїти серце?

— Скажи мені, саїде, кому належить цей сад? — запитав Алі.

— Я успадкував його по смерті моїх родичів, — відповів шейх. А сказав він так лише задля того, щоб вони не побоялися ввійти до нього. Нур ад-Дін подякував старому, відразу ж устав зі своєю невільницею, і вони услід за шейхом Ібрагімом увійшли до саду.

Але який же це був сад! Склепінчаста вхідна брама обвита виноградними лозами з ягодами двох барв — червоними, мов рубін, і темними, як ебен. Ввійшли вони під зелене склепіння з гілляк і побачили там всипані плодами фруктові дерева, що росли парами, мов близнята, й поодинокі. А в гушавині дерев усілякі птахи виводили свої рулади — залиvisto співали горлиця й соловей, щebetав дрізд, голосом, як у людей, кувала зозуля, що відміряє нам вік, і воркотів голуб, наче підхмелений чоловік. Стояли тут крислаті дерева кучно й рядами, обтяжені розкішними плодами. Виглядали із зелені айва й абрикоси, груші та гранати пишні, й пурпурові вишні, що знімають жовтизну зубів, і виноградні грона двох кольорів звисали — наче перли й корали. Очі вбирали розмаїті квіти, немовби сяйні самоцвіти — були тут і троянди, що з рожевістю лиць красуні змагаються, і фіалки, мов вогонь сірки, що вночі загоряється, а також мирт, левкої, леванда й анемони червоні, як жар, оздоблені сльозами хмар. Стокротки в сміху хизувалися зубками густими, й нарциси дивились на троянди чорними очима. Цитрини виглядали келихами з-поміж листя зеленого, а помаранчі — кульками золота черленого. Прийшла весна, і молода рунь вкрилася квітом усіх кольорів, жебоніли повноводі струмки, і вітрець із листям шепотів.

Затим шейх Ібрагім повів прибульців на горішній поверх палацу. І вони не могли налюбуватись його красою. Побачивши

світильники у вікнах, Алі Нур ад-Дін згадав свої колишні розкоші, бенкети й вигукнув:

— Присягаюсь Аллахом, цей палац пречудовий! Згадав я те, що вже минуло, і вигасли мої жалі, як жар після полум'я.

А шейх Ібрагім приніс їм страви, і вони наїлися досита й помили руки. А тоді Нур ад-Дін підійшов до вікна й покликав Аніс аль-Джаліс, і, коли вона підійшла, вони стали розглядати фруктові дерева, обвішані плодами. Алі звернувся до господаря:

— О шейху Ібрагіме, чи не знайдеться в тебе гарного напою, бо ж люди звикли пити після їди.

Тоді шейх Ібрагім приніс їм холодної засолодженої води.

— О шейху, моя душа воліє не такого трунку,— мовив Алі Нур ад-Дін.

— Чи не вина ти бажаєш? — запитав господар.

— А так,— мовив Алі.

— Нехай же Аллах остерігає мене від вина! — заволав шейх.— Не торкався я вже його тринадцять років, позаяк Пророк — нехай буде над ним благословенство і милість Аллаха! — прокляв того, хто його пив би, виробляв чи продавав.

— Дозволь мені, шейху, сказати два слова,— мовив Алі.

— Кажі, що маєш на мислі,— відповів той.

— Чи спаде на тебе кара Божа,— сказав Алі,— якщо ти не будеш ні виробляти, ні пити, ні розносити вина?

— Ні,— відповів шейх.

— А якщо буде проклятий якийсь осел,— вів далі Нур ад-Дін,— то чи буде в цьому твій гріх?

— Ні,— відповів шейх.

— Тоді візьми цей динар і два диргеми, сядь на того он осла й поїдь до винарні, зупинись віддалік від неї й гукни того, хто купуватиме вино, й скажи йому: «Бери ось ці два диргеми і купи мені на цей ось динар вина й нав'юч його на мого осла». І не будеш ти ні тим, хто цей гріховний трунок вживає, ні тим, хто його продає, розносить чи виготовляє. І не буде на твоїй душі ніякого гріха.

— На Аллаха,— мовив, сміючись, шейх Ібрагім,— ніколи я не зустрічав спритнішого за тебе і не чув дотепнішої мови!

— Коли ти вже став нашим опікуном,— докинув Алі,— і немає іншого виходу, то ось у такий спосіб достарч нам потрібне.

— О сину мій,— відповів Ібрагім,— он там унизу погріб (а це була комора для припасів повелителя правовірних), заходь туди й бери звідтіля, скільки хочеш, там більше, ніж може забажати душа твоя.

Отож Алі Нур ад-Дін зайшов до комори і побачив там розкішно оздоблене золото, срібне й кришталеве начиння. Тоді він вибрав з нього найкраще, налив у дзбани вино і виніс їх разом з келихами нагору до невільниці. Вони були в захваті від краси того, що споглядали. А шейх Ібрагім приніс їм іще фруктів, квітів та парфумів і присів окремо від них.

А вони почали частуватися й веселитися. І заволодів ними хміль, розрум'яніли їхні обличчя, розтріпалось волосся, і стало їм приємно, ласкали вони закоханими поглядами одне одного взаємно. І шейх Ібрагім сказав собі в душі: «Чого це я віддалився від них? Чому б мені до них не присісти, коли ж вони такі гарні, мов два місяці?» Підійшов ближче і сів на краю підвищення, де бенкетували молоді.

— Саїде мій,— озвався до нього Алі Нур ад-Дін,— заклинаю тебе життям, іди до нас!

І шейх Ібрагім підійшов до них, а Нур ад-Дін, наповнивши чару, підніс її шейхові Ібрагіму і промовив до нього:

— Спробуй-но це вино, який гарний смак має воно!

— Боронь Боже! — відсахнувсь шейх Ібрагім од нього,— я вже тринадцять років не вживаю такого.

Та Нур ад-Дін, ніби тут же забувши про старого, вихилив келих сам і звалився на підлогу, удаючи п'яного.

Тоді Аніс аль-Джаліс глянула на шейха й промовила:

— О саїде мій, бачиш, як повівся він зі мною?

— А що з ним? — запитав той.

— Оце ж він завжди так: нап'ється і спить як убитий, а тоді частуватися й розважатися з ким я маю? Хто ж налле мені, як випити я забажаю, та хто послухає мене, коли я заспіваю?

І шейх Ібрагім, якого підбадьорили її слова, почав схилитись душею до неї і сказав:

— Не годиться поводитися так, як він!

А невільниця наповнила келих і, дивлячись на шейха Ібрагіма, звернулася до нього:

— Заклинаю тебе життям моїм, саїде любий, не відмовляйся, прийми з моїх рук чару, випий та порадує моє серце!

І шейх Ібрагім узяв келих і спорожнив його. Тоді невільниця наповнила його вдруге і, подаючи шейхові, мовила:

— Оце, саїде мій, іще тобі припадає.

— На Бога! Не можу більше,— заволав шейх,— вистачить мені й того, що вже випив.

— Прощу тебе ради Аллаха,— наполягала невільниця,— ти ж не зможеш відмовитись від цього!

Отож старий узяв келиха й вихилив, вона ж налила йому втретє, і тільки-но він підніс почастунок до вуст, як раптом Нур ад-Дін поворухнувся і встав.

— О шейху Ібрагіме,— мовив він,— що це таке? Я ж просив тебе щойно випити, а ти відмагався, сказавши: «Я вже тринадцять років не п'ю».

Шейх Ібрагім зніяковів і прорік:

— Я не винуватий, це вона мене підмовила!

Нур ад-Дін засміявся. І вони знову почали частуватися. Тоді невільниця сказала Алі:

— О володарю мій, не спойуй більше Ібрагіма, я покажу тобі, що з ним буде.— І далі Алі й невільниця наливали й поїли

одне одного безперестанку. Шейх Ібрагім жадібно подивлявся на них і нарешті сказав:

— Які ж із вас товариші-компани? Нехай поб'є сила Божа ненатлого, котрий п'є в нашу чергу! Чому не частуєте мене? Та ж приятель ваш!

І ті сміялися з нього до непритомності. А затим пили самі й поїли шейха Ібрагіма. І так учта до третьої частини ночі тривала. Тоді невільниця сказала:

— Шейху Ібрагіме, дозволь мені встати й засвітити одну із тих свічок, що стоять он там рядочком.

— Устань,— дозволив він,— і засвіти, але не більш ніж одну.

Вона встала й засвітила одну свічку, але не сіла, поки не засвітила всі сімдесят. А тоді озвався Алі Нур ад-Дін:

— Шейху Ібрагіме, якої ласки удостоїш ти мене? Чи не дозволиш мені запалити один із цих світильників?

— Устань і запали, та тільки один, і не приставай хоч ти вже до мене.

Отож підвівся Нур ад-Дін і, почавши від першого, запалив усі сімдесят світильників. І все довкола затанцювало від блиску.

А шейх Ібрагім, котрого вже хміль здолав, заволав:

— А ви сміливіші за мене!

Потім він устав і повідчиняв усі вікна. Тоді вони всі знову сіли за стіл і бенкетували далі — пили, декламували вірші, і весь палац сяяв, розсвітлюючи далі.

І всемогутній, всевладний Аллах, творець причин усього сушого, вчинив так, що саме в цей час халіф сидів при місячному світлі біля вікна, що виходило на Тігр, і дивився на ріку. Завваживши світле свічок та ламп, що відбивались у воді, халіф звів очі на садовий палац і побачив, що весь він палає, осяяний тими свічками й лампами.

— А приведіть-но мені сюди Джафара Бармакіда,— звелів він.

Джафар ту ж мить з'явився перед володарем правовірних. І той мовив йому:

— Чи служиш ти іще мені, псяюро з-посеред вазірів?! — звернувся до нього халіф.— Чом не повідомив мені, що діється в Багдаді?

— Яка причина цих слів? — запитав Джафар.

— Якщо не відібрано ще в мене Багдада,— мовив халіф,— то як же без мого відома можуть у Палаці Розваг горіти свічки і світильники, та ще й при відчинених вікнах? Начувайся ж! Якщо мене не позбавлено влади халіфа, то хто ж би міг учинити се те?

— Хто доповів тобі, що в Палаці Розваг запалено свічки та лампи й відчинено вікна?

— А підійди-но сюди й поглянь! — відказав халіф.

Отож Джафар підійшов і, поглянувши в сторону саду, побачив палац, подібний до вогнистого смолоскипа, блиск якого

перемагав світло місяця. Тоді Джафар вирішив придумати якийсь виправдання для старого садівника Ібрагіма, міркуючи, що той вчинив це для якоїсь власної потреби, і сказав:

— О повелителю правовірних, шейх Ібрагім на тому тижні сказав мені: «Володарю мій, Джафаре, я хотів би ще за життя повелителя правовірних і твого життя справити радість моїм дітям». — «То що тобі треба?» — спитав я. «Виклопочи в халіфа для мене дозвіл відбути урочистості обрізання моїх синів у палаці». — «Ну то можеш зробити це. А як буде на те воля Аллаха, то я, коли побачуся з халіфом, повідомлю йому про те».

— О Джафаре, — мовив халіф, — у тебе була переді мною одна провина, а тепер їх дві: по-перше, ти не повідомив мене про це, а по-друге, не вважив, по суті, його прохання, в якому був натяк про те, щоб ти поміг йому грошима, ти ж залишив його ні з чим, і мені нічого не сказав.

— О повелителю правовірних, я забув про це.

— Клянуся пам'яттю про моїх предків, — мовив халіф, — я проведу решту ночі в нього, позаяк він праведний чоловік, піклується про старих людей і жебраків, буває в них і допомагає їм. Я гадаю, всі вони цієї ночі там, і, може, чиеюсь із них молитвою сподобимся ми Аллахові благодаті. Отож я хочу пошанувати й порадувати шейха Ібрагіма. Можливо, шейх Ібрагім матиме якусь користь із моєї присутності й утішиться цим разом зі своїми гістьми.

— Але ж минула вже більша частина ночі, повелителю правовірних, — озвався Джафар, — і вони вже, мабуть, розходяться. Але халіф стояв на своєму:

— Все одно підемо.

Замовк тоді Джафар і розгубився, не знаючи, що вдіяти. Халіф підвівся, і Джафар пішов поперед нього, взяли вони також із собою Масрура. І подалися всі троє вулицями міста, перевдягнені в купецькі шати. Дістались нарешті до брами саду, яка виявилася відчиненою.

— Міркуйте, — сказав здивовано халіф, — як це могло статися, що шейх Ібрагім, усупереч своєму звичаю, залишив браму відчиненою до сих пір?

Потім вони попростували в глибину саду й дістались до палацу.

— Джафаре, — сказав халіф, — я хочу тайкома глянути на них, перш ніж з'явлюсь перед їхні очі, щоб побачити, хто з благословенних шейхів-чудотворців є зараз тут. Щось не чути їхніх голосів і не видно жодних ознак їхньої присутності.

Халіф роззирнувся довкола і, побачивши високого горіха, сказав:

— Ось зараз я вилізу на це дерево й подивлюся на них.

І він викарабкався на горіха і, піднімаючись з однієї гілочки на другу, опинився на рівні вікна. Принишк і, заглянувши досередини палацу, побачив там дівчину та юнака, подібних до місяця (хай же буде благословенний той, хто сотворив їх і надав їм

такої подобі!), а також старого Ібрагіма, котрий сидів із келихом у руці й промовляв: «О володарко краси, пиття без музики й співу завдає лише шкоди й не приносить ніякої насолоди! Хіба ти не чула слів поета:

Пускай по колу і малу, й велику чару,
З рук місяця візьми цю чару променисту,

Але не пий без музики цього нектару,
Я бачив — навіть кінь, і той не п'є без свисту».

Коли халіф побачив шейха Ібрагіма в такому вигляді, так розгнівався, що в нього аж набрякли жили на скронях. Зліз він з дерева й вигукнув:

— Джафаре, не бачив я іще таких благоліпних вчинків побожних людей, подібних до тих, які я узрів оце зараз! Залізь-но й ти на дерево та подивися, аби не минуло тебе благословення праведних.

Отож занепокоєний Джафар зіп'явся на верхів'я горіха і, подивившись у вікно, побачив Нура ад-Діна, невільницю і шейха Ібрагіма з келихом у руці. Узрівши таке, Джафар зрозумів, що не минути йому тепер згуби. Зліз він тоді з дерева і став похнюплено перед повелителем правовірних, а той сказав йому:

— Джафаре! Хвала Аллахові за те, що він утішив нас тими, котрі дотримуються закону Божого й спрямовують нас на праведну стежу.

А Джафар пік раків перед своїм володарем, неспроможний дійти до слова.

Халіф же глянув на нього й кинув:

— Хто на твою думку міг би привести сюди і впустити до мого палацу цих молодят? Рівних їм красою й чарівністю не бачили ще очі мої.

— Твоя правда, о володарю правовірних,— здобувсь урешті на мову Джафар, у якого проблиснула надія на зм'якшення гніву халіфа.

— Давай, Джафаре, ще раз виліземо на ту гілляку, що проти вікна,— сказав халіф,— і добренько роздивимось їх.

Отож викарабкалися обоє на горіха і, дивлячись на тих двох, почули голос шейха Ібрагіма:

— Дорогі мої гості, я пив вино, й позбавило статечності мене воно, і душа б моя розкошувала, якби тут музика заграла.

— Ради Бога, шейху Ібрагіме,— озвалась Аніс аль-Джаліс,— якби тут знайшовся якийсь інструмент, була б наша радість повна.

Вислухавши невільницю, шейх Ібрагім зіп'явся на ноги.

— Цікаво, що ж це він збирається робити? — запитав халіф у Джафара.

— Не знаю,— відповів той.

А тим часом шейх Ібрагім зник і за хвилину повернувся з лютнею в руках. Халіф, уважно придивившись до неї, впізнав лютню свого товариша-співбесідника Ісхака і сказав:

— На Аллаха, якщо ця невільниця заспіває невдатно, я розіпну вас усіх, а якщо заспіває гарно, я їм пробачу й розіпну тільки тебе.

— О Боже,— сказав Джафар,— зроби так, щоб вона заспівала погано!

— А чому? — запитав халіф.

— Бо як ти розіпнеш нас усіх,— мовив Джафар,— то за компанії нам буде веселіше.

Халіф розсміявся, а невільниця тим часом узяла лютюю і, наладнавши струни, вдарила по них, і полилась мелодія — така, що розтопила б і залізо, й напоїла б мудрістю глупака. А потім вона заспівала:

О люди, допоможіть коханцям нещасливим,—
Бідуєм тяжко ми від пристрастей своїх,

Зазнаємо страждань, а з ними ще й принижень,
Отож благаємо,— врятуйте нас від них.

Ми віддаєм довірливо серця вам —
Не майте ж проти нас ви намірів лихих.

Чому ви хочете вбивати нас удома,
Беручи на душу кари гідний гріх?

— Присягаюсь Аллахом, Джафаре, гарно,— мовив халіф,— у житті не чув я такого милого голосу, такого чарівного співу!

— То, може, вже й минувся халіфів гнів? — запитав Джафар.

— А таки минувсь,— відказав халіф.

Потім вони спустилися долу, і халіф сказав Джафарові:

— Я хочу зайти туди, посидіти з ними й послухати співу цієї дівчини.

— О володарю правовірних,— мовив на те Джафар,— якщо ти зараз увійдеш до них, то сполошиш їх, заскочивши зненацька, а в шейха Ібрагіма напевне тенькне серце зі страху.

— То придумай, у який спосіб можемо ми розкрити їхню таємницю так, щоб вони не знали про це.

Обмірковуючи цю справу, халіф і Джафар ішли в напрямку Тигра й побачили, що якийсь чоловік ловить рибу там, під вікнами палацу. Був це рибалка, який утримувався своїм промислом.

А колись трапився був такий випадок. Розгніваний халіф запитав шейха Ібрагіма: «Що то за гамір учинився під вікнами палацу?» — «Та то рибалки ловлять там рибу»,— відповів шейх. «Зійди зараз до них і заборони рибалити тут!» — звелів йому халіф. Отож заказано було ловити рибу в цьому місці. Але тієї ночі прийшов сюди рибалка на ім'я Карім. Побачивши відчинену браму, він подумав собі: «О цій порі ніхто не помітить мене, якщо я, скориставшись з такого випадку, порибалю тут». Потім він узяв сіть і подався до ріки, промовляючи вірша:

Ось і пливеш над безоднею моря страшного,
Тільки пожитку не матимеш з труду важкого.

Бач, он рибалка під вечір відправивсь на берег —
Буде всю ніч під світінням із неба ясного

Ой налітають на нього гривасті хвилі,
Тільки ж дарма, бо пильнує він невода свого.

Щиро зрадіє, і серце його звеселиться
В час, коли риба потрапить у сітку до нього.

А багатій,— той ляга уночі собі спати
І засина, коли сон його зморить, хмільного

А як прокинеться, шле йому ранок вітання:
Він багатій, і йому працювать ні до чого.

Слава й хвала Всевишньому — всіх не рівня він.
Ловлять одні, другі тільки жиріють від того.

А коли він доказав вірша, підійшов халіф, який, упізнавши
рибалку, звернувся до нього:

— Каріме!

Той повернувся, почувши своє ім'я, а коли побачив халіфа,
в нього затремтіли жижки, і він озвався:

— Присягаюсь Аллахом, о володаре правовірних, роблю я
це не тому, що знехтував твій наказ, це бідність і численна
родина спонукали мене до того, що ти бачиш.

— Злови щось для мене,— повелів рибалці халіф.

Охоплений безмежною радістю, рибалка закинув сіть і,
зачекавши, поки вона стане на дні, витягнув її з багатим уловом.
А втішений цим халіф сказав рибалці:

— Роздягнися, Каріме.

І той скинув із себе своє шмаття — грубововняний, лата-
ний-перелатаний каптан мішкуватий, в якому було повно вошей
хвостатих, і тюрбан, котрого він уже років зо три не розпускав,
а лише випадково знайдені ганчірки на нього нашивав. Халіф
також зняв із себе дві шати, александрійського і баальбекського
шовку — малюту та фараджію, і сказав рибалці, щоб він одягся
в них. Потім халіф натяг на себе рибалчине шмаття, пов'язався
ще й хустиною і сказав рибалці:

— Займайся далі своєю справою.

І рибалка, поцілувавши халіфові ноги, виголосив вірша
оцього:

Всякчас в тобі вбачав я щирості ознаку,
Ти помагав мені, наскільки мавсь на силі.

Поки живу, тобі складатиму подяку,
Помру — хвалитиме тебе мій прах в могилі.

І не закінчив іще рибалка промовляти вірш, як воші розліз-
лися по тілу халіфа, і він почав хапати їх на шиї то правою,
то лівою рукою й кидати на землю.

— Біда тобі, рибаче! — заволав халіф.— Скільки ж то вошей
у твоєму каптані!

— О саїде мій,— відповів рибалка,— недовго вони тобі
дошкулятимуть, через тиждень ти вже не відчуватимеш їх і
не думатимеш про них.

— О нещасний,— сказав, засміявшись, халіф.— То я маю
так довго носити це дрантя на своєму тілі?!

— О володарю,— відповів рибалка,— хотів би я щось сказати тобі, але не смію перед твоєю величністю.

— Кажі, що там на мислі маєш,— мовив халіф.

— Володарю правовірних,— сказав рибалка,— спало мені на думку, що ти вирішив зайнятись риболовлю, щоб мати в руках прибуткове ремесло. Якщо це так, о володарю правовірних, то цей каптан тобі саме враз.

Халіф засміявся, а рибалка пішов собі своєю дорогою. Халіф же узяв кошик з рибою, прикрив її трохи зеленню й подався до Джафара.

Коли той побачив його, то прийняв за рибалку і, побоюючись за нього, сказав йому:

— Каріме, чого несе тебе сюди лиха година?! Тікай, бо халіф тут зараз, і якщо він тебе побачить, то пропала твоя шия.

А халіф так розсміявся на це застереження, що аж упав. Джафар, упізнавши його по голосу, запитав:

— Невже це ти, наш султан, володар правовірних?

— Так, Джафаре,— озвався халіф,— а ти — мій вазір, який прийшов сюди зі мною і не впізнав мене. То як же може впізнати мене п'яний шейх Ібрагім? Зачекай-но тут, поки я вернусь до тебе.

— Слухаю й корюся! — відповів Джафар.

А халіф підійшов до дверей палацу і постукав. Шейх Ібрагім відразу ж схопився й запитав:

— Хто там?

— Це я, рибалка Карім,— відгукнувся халіф.— Почув, що в тебе гості, і приніс тобі риби, та ще й гарної.

А Нур ад-Дін та невільниця любили рибу, і як тільки вони почули про неї, стали просити:

— Саїде, відчини й запроси його, нехай несе сюди рибу.

Тоді шейх Ібрагім відчинив двері, й халіф, переодягнений рибалкою, ввійшов і привітався.

— Вітаю, вітаю розбійника, злодія й ошуканця! Заходь-но й покажи нам свою рибу.

Халіф показав рибу, і ті побачили, що вона ще жива, ворушиться.

— На Аллаха, саїде мій,— мовила невільниця,— яка ж гарна ця риба! Якби ще вона була й засмажена!

— Йй-Богу, ти говориш діло,— сказав шейх Ібрагім і звернувся до халіфа:

— Треба було, рибаче, принести рибу засмаженою! Отож піди засмаж її й подай нам.

— Буде так, як наказано! — відповів халіф.— Засмажу і принесу.

— Та тільки не барися! — заволали йому навздогін.— Як тільки засмажиш — одразу ж принось!

Побіг тоді халіф до вазіра й каже йому:

— Джафаре, там зажадали смаженої риби.

— То давай мені, володарю правовірних,— сказав Джафар,— і я приготую її.

— Присягаюсь могилами моїх предків, їхніми кістками,— відказав халіф,— смажитиме цю рибу не хто інший, а лише я, власними руками!

Потому халіф подався до хати садівника і, обнишпоривши її, знайшов усе потрібне, навіть сіль та майоран. Потім він повівся над жаровнею пательню і гарно підсмажив рибу, а коли вона була готова, поклав її на банановий лист, узяв сухофруктів, а також зірвав кілька свіжих цитрин у саду і поклав усе це перед тими, що бенкетували в палаці. І вони відразу ж підійшли й почали їсти, а скінчивши, помили руки.

— Нехай благословить тебе Аллах, рибаче,— обізвався Нур ад-Дін,— ти справив нам велику приємність.

Потім Алі сягнув до кишені й дав халіфові три динари з тих грошей, що одержав від Санджара, коли вирушав у дорогу, і сказав:

— Вибач мені ради Бога, рибаче, якби я познайомився з тобою до того, що мене спіткало, то напевне зняв би з твого серця гіркоту бідності. Але прийми від мене те, що я можу дати тобі сьогодні.— І кинув ті динари халіфові. Той підняв їх і, поцілувавши, поклав до кишені. А оскільки він хотів лише послухати співу, то й сказав Нуру ад-Дінові:

— Повівся ти зі мною милостиво, великодушно, але моє найбільше бажання, яке підкріплюється твоєю добротою,— щоб оця невільниця заспівала, аби я міг навітшатися її голосом і красою.

— Аніс аль-Джаліс,— звернувся до невільниці Алі Нур ад-Дін.

— Слухаю,— озвалась вона.

— Заклинаю тебе життям моїм,— заблагав Алі,— заспівай щось на прохання цього рибалки, який хоче послухати тебе.

На просьбу свого володаря Аніс аль-Джаліс лютню наладила, вдарила по струнах і заспівала:

Красуня пальчиками струни торкнула,
І душу полонили срібні звуки лютні.

Солодким співом слух вона глухому повернула,
«Та це ж,— гукнув німий,— хвилини незабутні».

А потім знову в штудерний, чародійний спосіб ударила по струнах, насилаючи на розум забуття, і проспівала якнаймиліше цього вірша:

Для нас це честь — приймати вас у нашій місті.
Розсіяли ви п'ятому ночі сяевом своїм,

Тож тра й мені і ружами барвистими,
І мускусом, і камforoю напахтить свій дім.

Бувши вкрай захопленим чарівним співом невільниці й неспроможним опанувати себе у гвалтовній радості, халіф тільки вигукував:

— Гарно, присягаюсь Аллахом! Гарно, присягаюсь Аллахом!
— Чи справді, рибаче, ти зачарований невільницею та її співом? — запитав Алі Нур ад-Дін.

— О, ще й як! Присягаюсь Аллахом, що це так! — відповів халіф.

— То вона — мій подарунок для тебе, — промовив Алі, — дар благородного, котрий ніколи не відбирає того, що дає!

Потім він підвівся й накинув свою маллюту на плечі халіфа, перевдягненого в шати рибалки, і дозволив йому йти разом з невільницею. Тоді вона глянула на нього й промовила:

— Володарю мій, не можемо ж ми розійтися, не попросившись. Якщо вже так має бути, то зачекай, поки я прощуся з тобою.

І вона заспівала, вторуючи лютнею дзвінкою:

Якщо ти підеш, то на вічне спогадання
Залишиться в моїй душі твоє мешкання.
«Дай разом будь нам!» — шлю я Аллахові прохання
І знаю: вчує він палке моє волання.

А потім іще:

Страждання й спомини про наші дні минулі
Мене зробили привидам і вбили тіло.

Коханий, не кажи: «Ти проживеш без мене».
Тебе ж бо прагне так душа незбайдужніла!

Якби вже люди плавали в сльозах своїх,
То із таких плавців найперша б я поплила.

Як келих повниться вином з водою,
Моїм так серцем геть любов заволоділа

Настала вже й розлука — я її боялась,
Хоча й ввірялася любові нашій сміло.

О славний соколе, життя моє ти, мрія,
Знай: почуття моє нітрохи не змаліло.

Далеко зараз ти від рідних, батьківщини,
Бо ворогуєш із царем за праве діло.

Нехай Аллах не дасть тобі скучать за мною —
На згадку цю про Нього серце так зраділо!

Коли вона закінчила співати, Нур ад-Дін якнайніжніше відповів їй таким віршем:

Ось і час розставання, прощатися мусим.
«Я вже йду, що ти будеш робити тепер?» —

Так скорботно, крізь сльози спитала вона.
«Ти того запитай, — я сказав, — хто не вмер».

Коли халіф почув слова невільниці: «Карімові дав ти мене», — він ще більше прихилився душею до неї і зрозумів, що його гнітитиме вина за їхню розлуку. Отож звернувся він до молодика:

— Саїде мій, чи не вчинив ти якогось злочину, або, може, обтяжує твоє сумління за давнений борг?

— О рибаче, — сказав Нур ад-Дін, — справді зі мною й цією невільницею сталася надзвичайна, дивовижна пригода. Якби вона

була записана голкою в кутиках очей, то стала б повчанням для тих, що вчаться!

— То, може, розкажеш нам про свої клопоти і пригоди? — мовив халіф. — А раптом зможу тобі чимось допомогти! Адже над нами милосердя Аллаха.

— Розповісти тобі у віршах чи розсипаною мовою? — запитав наш сіромаха.

— Розсипані слова, — сказав халіф, — як розсипані квіти, вони звучать не так доладно і чисто, як у віршах, де вони — мов самоцвіти, нанизані в намисто.

І тоді Нур ад-Дін, схиливши голову, почав розповідати проникливо, врочисто:

Мене вже й сон покинув, друже добрий, милий,
Страждання невимовнії терплю на чужині.

Раніш опікувався мною батько любий,
Та він уже в могилі, я — в самотині.

Докучні клопоти мене опали потім,
І душу цей тягар пригнічує мені.

Купив для мене він рабню ніжнотілу,
Звабливу, мов квітуча гілка навесні

Грошей багато витратив на неї,
Роздавши решту, мов спалив в вогні.

І продавать мені її прийшлося,
Хоч сльози ринули з очей рясні.

Заледве оголошений був торг,
Дідка принадили спокуси чарівні.

Розгнівався я й назад забрав кохану,
Яку вели вже посіпаки навесні.

Підняв на мене руку той розпусник,
Спахнули люттю його очі вогняні.

Схопив я кривдника, й по ньому заходили
Мої, неначе камінь, кулаки міцні.

Вкрай розтривожений, вернувшись додому,
Потрапив я тоді у пашу сатані.

Цар взять мене звелів, та каштелян прихильний,
Щоб попередити, на хитрощі вдавсь потайні.

Сказав, щоб я негайно йшов із дому
І душу рятував своєю десь вдалині,

Тож, сподіваючись сховатися в Багдаді,
Відїхав геть, як впали сутінки нічні.

Нічого я не маю, крім дівчини,
Дорожчої мені за всі скарби земні.

Її дарую — наче душу й серце,
А з нею й сподівання осяйні.

Коли Нур ад-Дін закінчив свою розповідь, халіф попросив його:

— Саїде мій, розкажи докладніше про твою справу.

І Нур ад-Дін розповів про всі свої тарапати, яких йому довелось зазнати, щоб не прийняли його за брехунця, — усе

від початку й до кінця. І тоді халіф, зрозумівши становище Нура ад-Діна, запитав його:

— Куди тепер направляєшся?

— Світ Божий широкий,— відповів той.

— Я напишу листа султанові Мухаммадові ібн Сулейманові аз-Зайні,— сказав халіф.— Занесеш йому цього листа, і коли він його прочитає, то не вчинить тобі ніякої кривди.

— А хіба бувають на світі рибалки, котрі листуються з царями і можуть їх ласку здобути? — відказав Нур ад-Дін.— Та ніколи в світі не може такого бути!

— Слушно говориш,— мовив султан.— Але зараз я поясню тобі, у чому тут річ. Обидва ми вчилися грамоти в одній школі в одного вчителя; старший віком, я був його опікуном — аріфом. Але потім доля повела нас різними шляхами — він став султаном, а я рибалкою. Одначе не було такого випадку, щоб я звернувся до нього з якимсь проханням, а він би відмовив мені в допомозі. І хоча б я тисячу разів на день звертався до нього за речами, які я хотів би мати, то він ніколи не відмовить мені.

— Гаразд, напиши, щоб я побачив,— сказав Нур ад-Дін.

Тоді халіф узяв калам і після слів хвали Аллахові: «В ім'я Ласкавого, Милосердного Аллаха...» написав: «Це лист від Гаруна ар-Рашіда, сина аль-Магді, до Його Величності Мухаммада ібн Сулеймана аз-Зайні, котрого ми власкавили благодійністю і зробили намісником одного з країв держави нашої. Засвідчуємо, що подавцем цього листа є Нур ад-Дін, син вазіра Хакана. В той час, як він прибуде до тебе, здаси йому урядування й посадиш його на твоєму місці, позаяк я призначив його намісником, так як раніше тебе. Та не протився моему наказові. Мир тобі!»

Затим халіф дав листа Нуру ад-Дінові, котрий поцілував його і, вклавши між фалди свого тюрбана, відразу ж вирушив у дорогу. Отак склалися у нього справи.

Що ж до халіфа, одягненого рибалкою, то було далі ось що. Шейх Ібрагім зиркнув на нього й вигукнув:

— Поганцю, найпідліший з рибалок, ти приніс нам дві риби-ни, варті не більше двадцяти мідяків, а взяв три динари, тепер же хочеш іще й невільницю забрати?

Почувши це, халіф крикнув на шейха Ібрагіма і кивнув Масрурові, котрий вийшов з криївки, і той підбіг до Ібрагіма. Джафар же послав одного із садівникових помічників у замок по одяг для халіфа. Той приніс одяг і поцлував землю перед халіфом, котрий, знявши те, що було на ньому, вбрався у царські шати. Шейх Ібрагім тим часом сидів на підвищенні, халіф стояв і дивився, що буде далі. Ібрагім раптом остовпів на це видовисько і, кусаючи собі пальці, вигукнув:

— Ви тільки-но подивіться! Уві сні це чи наяву?!

Глянув на нього халіф та й каже:

— Шейху Ібрагіме, в якому стані я тебе бачу?!

Той вмить протверезів і, впавши на підлогу, віршем відповів:

Простіть мені проступок мій — спіткнулася нога,—
Чекає завжди раб, що пан простить провинність,

Що, визнавши свою вину, залогодив її,
Де ж бо у відповідь те благо й добродійність?

І халіф вибачив йому й наказав спровадити дівчину до палацу. Коли ж вона прибула туди, він, виділивши їй осібний покій і невідьничню для послуг, сказав:

— Знай, що я призначив твоєю володаря султаном Басри і, як буде на те воля Аллаха, пошлю йому почесний одяг, з яким і ти поїдеш до нього.

Отаке діялося тут.

Нур ад-Дін же тим часом, безперервно мандруючи, дістався до Басри й пішов у замок султана. Крикнув голосно, щоб султан почув його, і коли той покликав його до себе, поцілував перед ним землю, дістав листа й подав йому. Побачивши заголовок листа, писаного рукою володаря правовірних, султан скочив па рівні ноги, тричі поцілував листа і сказав:

— Слухаю й корюся Аллахові й володареві правовірних!

Затим він покликав чотирьох кадї й емірів і хотів було уже зректися влади, коли це раптом з'явився вазір Муїн ібн Савї. Тоді султан подав йому халіфового листа, а той, прочитавши його, порвав на клапті, запхав у рот і, пожувавши, виплюнув. Султан спалахнув гнівом і крикнув:

— Ти з глузду з'їхав! Що це ти наробив?!

— Присягають життям твоїм, володарю наш, султане, що він,— сказав вазір і показав пальцем на Алі,— й у вічі не бачив ні халіфа, ні його вазіра. Цей шибеник, шайтан і ошуканець, якому потрапив до рук якийсь папірець, написаний володарем правовірних, підробив його й написав на ньому все, що хотів. Чого б це ти мав зрікатися влади, якщо халіф не направляв до тебе повноважного посланця з грамотою? Якби це справді так було, то, напевне, він прислав би разом з ним когось із царедворців або навіть вазіра, а цей приплуганився сам.

— То що ж я маю робити? — спитався султан.

— Видай мені цього молодця,— відповів вазір,— а коли він буде під моєю опікою, я вишлю його разом з каштеляном до Багдада. І якщо він каже правду, то привезе нам грамоту на призначення його султаном, якщо ж бреше, то привезуть його, сучого сина, сюди, і дістане він од мене, як та псина.

Вислухавши вазіра, султан визнав за слушну його пораду. Той же гукнув своїх слуг, і ті, поваливши Алі на землю, били його, аж він знепритомнів. Потім його закували в кайдани й відпровадили до в'язниці. Там вазір покликав тюремного надзорця на ймення Кутайт. Прийшовши, той поцілував землю перед вазіром.

— Візьми його, Кутайте,— сказав вазір, показуючи на Алі Нура ад-Діна,— й запротор до найглибшого льоху твоєї в'язниці і мордуй день і ніч.

— Слухаюся й корюся! — відповів надзорець на цю річ.

Відвівши Алі до в'язниці й заперши за ним двері, Кутайт наказав помити лаву, що стояла в приміщенні, де було замкнено Алі. Потім він застелив її килимом та подушками і, посадивши на неї Алі, зняв з нього кайдани. Щодня вазір наказував йому через гінця бити Нура ад-Діна, але Кутайт милував його й поведився з ним лагідно. Так минуло сорок днів.

А коли настав сорок перший день, прийшов од халіфа подарунок султанові, який дуже сподобався йому. Отож він став радитися з вазірами, як із ним бути.

— Може, цей подарунок призначався для нового султана,— сказав один із них.

— Таки треба було б убити його того ж дня, коли він прибув сюди,— обізвався вазір Муїн ібн Саві.

— От добре, що ти нагадав мені про нього,— мовив султан.— Піди й приведи його сюди, щоб я відрубав йому голову.

— Слухаю й корюся,— сказав вазір і додав ще: — Я гадаю, треба було б оповістити про це людність міста: хто хоче побачити, як обезглавлюватимуть Нура ад-Діна, сина Хакана, нехай прийде до замку. Всі тоді поспішать, а тих, котрі заздрять мені, опадє смуток.

— Ну, то роби, як бажаєш,— мовив султан.

І пішов тоді радісний та задоволений вазір до валі, якому звелів оголосити в місті те, про що мовилося. А коли люди почули це оповіщення, засмутилися й плакали всі, навіть малюки в школі й купці у своїх крамницях. І побігли обивателі навзаводи до тих місць, з яких могли б побачити страту, а декотрі, щоб іти разом з Алі Нуром ад-Діном, подалися до в'язниці. Вазір також прибув разом з десятьма мамелюками до тюрми, і там запитав його надзорець Кутайт:

— Чого бажаєш, саїде наш, вазіре?

— А виведи-но сюди того шибеника,— розпорядився вазір.

— Зараз він у жалюгідному стані, бо я весь час катував його,— сказав надзорець і пішов до Нура ад-Діна.

А той, сумуючи, проказував такі вірші:

Розрада й допомога де, коли жалі великі?
Не допоможуть ні слова мені, ні ліки.

Я нидію в самотині, гризе мене нудота,
І друзі стали ворогами вже мені навіки.

Чи друга вірного знайду я, люди, поміж вами,
Чи вже й не знайдеться ніде такого чоловіка?

Мене ні смерть, ні знебуття тепер не налякають,
Не матиму віднині я вже радощів довіку.

О Боже, що нас всіх напучуєш, Пророком,
Тобою обраним, і морем знань тебе, Владико

Всевишній, заклинаю: відпусти гріхи мені
І полегш мою журу та жаль мій великий.

Ввійшовши до в'язня, надзорець зняв з нього чисті шати, надяг брудні лахи й повів до вазіра. І побачив його Нур ад-Дін,

так само і той, що ненастанно зазіхав на його життя, також побачив Нура ад-Діна, котрий заплакав і сказав:

— Чи впевнений ти у своїй долі? Мабуть, не знаєш слів поета:

А де тепер Хосрої, котрі набивали золотом скрині?
Ні їх самих, ні їх скарбів уже немає нині.

— Вважай, вазіре,— мовив далі Нур ад-Дін,— що Аллах, преславний і найвищий, вчинить по-своєму.

— То ти хочеш залякати мене, Алі? — відказав Муїн ібн Саві.— А ми зітнемо тобі сьогодні голову. І не до твого розважання я більше схиляюсь, а до слів поета:

Ти покладайся повсякчас на волю Провидіння,
Також спокійним завжди будь і матимеш спасіння.

А як гарно сказав ще один поет:

Хто пережив бодай на день своїх заклих ворогів,
Той досягнув уже того, чого він досягти хотів.

Потім вазір наказав своїм слугам, щоб вони посадили в'язня на мула. Але їм важко було виконати це, і вони мовили до Нура ад-Діна:

— Дозволь побити його камінням і розірвати на шматки для заспокоєння сердець наших, хоч і пропадуть тоді наші душі.

Проте Алі Нур ад-Дін сказав:

— Не смійте робити цього! Хіба ви не чули слів поета:

Пройти я мушу тим шляхом, що доля присудила,
Лише в кінці шляху того чека мене могила.

Нехай би там хоч і вовки мене обсіли,
Щоб віку вкоротить мені — у них не стане сили.

Отож вазірові слуги повезли на мулі Нура ад-Діна, вигукуючи: «Оце найменше покарання для того, котрий підробив листа халіфа до султана». Обвизивши так Алі по всій Басрі, прибули нарешті з ним під вікна султанового палацу й поставили його на місці страти. Тоді підійшов до нього кат і сказав йому:

— Я невільник наказів, але якщо ти чогось потребуєш, скажи, і, може, я тобі чимось прислужуся. Жити тобі залишилось до тих пір, як покажеться у вікні обличчя султана.

І тоді Нур ад-Дін роззирнувся довкола й прочитав такого вірша:

Килим для крові вже бачив і ката з мечем страхітливим,
Крикнув у розпачі я, приголомшений видом жahlливим:
«Ой та невже ж бо всі враз відвернулись від мене геть зовсім,
І нікого не знайдеться з серцем ясним, незлобивим?!
Смертний ударив мій час, вже минають останні хвилини.
Хто ж бо заради Аллаха тут виявиться жалісливим?!
Пити мені хто дасть, будучи добрим і великодушним?
Хто пожаліє нещасного з блиском в очах співчутливим?»

Людям жаль було його до сліз, а кат зачерпнув трохи води, щоб дати йому напитися. Але вазір, зірвавшись із свого місця, вдарив по чашці з водою, розбив її і закричав на ката, наказуючи йому рубати голову Нуру ад-Дінові.

Тоді кат зав'язав приреченому очі, а люди стали кричати — їх обурили зухвальства вазіра. Загомонів увесь натовп.

І в цей час на обрії раптом піднялась хмара куряви, сповнюючи пилом повітря й заслоняючи крайнебо. Коли побачив це султан, що спочивав у палаці, то звелів своїм людям довідатися, що там сталося.

— Спершу відрубаємо ось цьому голову,— вихопився вазір.

— Наберись терпіння, допоки визнаємо, що то є,— відповів султан.

А куряву ту збив халіфів вазір Джафар разом із своїм почтом. Прибув же він ось з якої причини. Тридцять днів халіф не думав про справу Алі, Хаканового сина, і ніхто йому також не нагадував про неї. Аж однієї ночі підійшов він до кімнати Аніс аль-Джаліс і почув, що вона плаче і кволим голосом про казує вірш:

В далечині чи близько ти — з тобою я, мій пане,
І по тобі болить душа й болить не перестане.

А потім дівчина зайшлася ще дужчими риданнями. Тоді халіф відчинив двері й побачив Аніс аль-Джаліс, що заливалася сльозами. Узрівши халіфа, вона припала до його ніг і тричі поцілувала їх, а потім проказала ці вірші:

О сину шляхетних батьків і шляхетного роду,
Ти — древо у цвіті, ти — гілка дозрілого плоду.

Тобі про обітницю я нагадаю, дану тобою,
Побійся ж її ізневажить комусь на догоду

— Хто ти? — запитав її халіф.

— Ти одержав мене в дарунок від Алі, Хаканового сина,— відповіла Аніс аль-Джаліс,— я хочу, щоб ти дотримав своєї обітниці,— відіслав мене до нього з почесним дарунком. Уже тридцять днів я томлюся тут і не зазнала смаку сну.

Викликав тоді халіф Джафара Бармакіда і сказав йому:

— Ось уже тридцять днів не маю я ніяких вістей від Алі, Хаканового сина. Боюся, що султан стратив його. Але присягаюся своєю головою, могилами батьків своїх, коли з ним скоїлося щось погане, я знищу вивуватця, хоч би належав він до найбільш цінованих мною людей! Отож негайно їдь до Басри й довідайся, як вчинив Мухаммад ібн Сулейман аз-Зайні з Алі, сином Хакана.

Діставши наказ, Джафар відразу ж вирушив у подорож. А коли він наблизився до міста, то помітив там якийсь збіговисько, гамір і сум'яття. Запитав людей, що означає цей шарварок, і йому повідомили, що зійшлися вони сюди з приводу справи Алі Нура ад-Діна ібн Хакана. Почувши це, Джафар поспішив до султана і, привітавши його, сказав, пощо прибув сюди. Заявив також, що як з Алі Нуром ад-Діном станеться щось погане, то винуватець буде скараний на горло. Далі Джафар узяв під стражу султана й вазіра аль-Муїна ібн Саві, наказав звільнити Алі Нура ад-Діна і звів його на трон як султана замість Мухаммада ібн Сулеймана аз-Зайні.

Гостював Джафар у Басрі три дні, як того вимагає звичай. А четвертого дня вранці Алі Нур ад-Дін сказав Джафарові:

— Скучив я за володарем правовірних.

Тоді Джафар звернувся до султана Мухаммада ібн Сулеймана аз-Зайні:

— Приготуйсь до подорожі, по вранішній молитві вирушаємо з вашого града до Багдада.

— Слухаю й корюся, — відповів той.

Потім сотворили молитву, а затим осідлали коней і вирушили в дорогу. Їхав з ними також вазір аль-Муін ібн Саві, котрий шкодував уже, що повівся так з Алі Нуром ад-Діном. Той же їхав поруч із Джафаром. І так, не перериваючи подорожі, прибули вони до Багдада, Обителі Миру, і постали перед халіфом. А коли розповіли йому пригоду Нура ад-Діна, халіф підійшов до нього і сказав:

— Візьми ось цього меча і зрубай ним голову своєму ворогові.

Алі взяв меча й підійшов до аль-Муїна ібн Саві, а той глипнув на нього і мовив:

— Я поводився так, як веліла мені моя натура, поведься й ти так, як велить тобі твоя.

І випав меч Нуру ад-Дінові з руки, він поглянув на халіфа і мовив:

— О володарю правовірних, воістину він роззброїв мене. — І далі проказав вірша:

Швидко ж він піймався на влєсливу мову —
Легко доброго узять на лукаве слово.

— Облиш його, — сказав халіф і звернувся до Масрура:

— Відрубай голову аль-Муїну ібн Саві.

Потім халіф промовив до Алі, Хаканового сина:

— Вияви мені тепер якесь своє побажання.

— О пресвітлий володарю мій, — сказав Алі, — не прагну я правувати у Басрі й нічого не бажаю, хочу лише бачити ясне лице Твоєї Високості.

— З великим задоволенням вволю я твоє бажання, — відповів халіф.

А потім він покликав невільницю. І коли вона постала перед ним, осипав обох милостями, подарував один із палаців Багдада й запевнив їм достаток. А Нура ад-Діна зробив своїм співтрапезником і товаришем для бесід.

І Алі при ньому жив, добре їв і пив, аж поки його час не приспів.

ХАЛІФ—САМОЗВАНЕЦЬ

Розповідають, що однієї ночі халіф Гарун ар-Рашід розхвилювався і, покликавши вазіра Джафара Бармакіда, сказав йому:

— Тяжка в мене зараз на душі досада, давай сьогодні вночі прогуляємося вулицями Багдада, перевдягнувшись під купців, і подивимось на діла Аллахових рабів.

— Слухаю і корюся! — відповів Джафар.

І вони тут же скинули з себе розкішні шати й облачилися в купецький одяг; було їх троє: халіф, Джафар і Масрур, мечоносець.

Прогулюючись містом, вийшли вони до Тігру й побачили тут діда з човном. Підійшли до нього і, привітавшись, сказали йому:

— Будь добрий і милостивий, шейху, покатай нас і візьми ось динар.

— Хто ж може зараз кататися, — відказав старий, — коли щовечора, під цю пору, плаває тут на судні халіф ар-Рашід і з ним оповісник, котрий кричить: «О люди — всі, великі й малі, вельможні й прості! Я відрубую голову або повішу на щоглі кожного, хто сюди прибуде!» Та ось ви зараз його й побачите, он уже наближається його судно.

— О шейху, візьми ці два динари,— сказав Джафар,— і заведи нас в одну з тих альтанок на час, поки не проїде судно халіфа!

— Давайте золото,— сказав старий,— і покладіться на Аллаха великого.

Старець узяв гроші й, повеслувавши трохи, мало не зіткнувся із судном, на якому горіли свічки й смолоскипи.

— Чи не казав я вам, що халіф пропливає тут щовечора? — мовив старий і вигукнув: — Спасителю, покрову з нас не знімай, від біди заховай!

І він поквапом заштовхав цю трійцю в альтанку й накинув на них чорний плащ, з-під якого вони дивились на судно, на носу якого стояв чоловік зі смолоскипом з черленого золота і палив на ньому какуллійське алое; одягнутий був у червоний атласний плащ із жовтим гаптуванням на плечі, на голові в нього був мосульський тюрбан, а на другому плечі — зелена шовкова торбинка, наповнена зернами алое, яке він підкладав у палаючий смолоскип. А на кормі корабля стояв інший чоловік, так само вбраний і з таким же смолоскипом в руках. Двома рядами вздовж бортів вишикувалося двісті невільників, а посередині стояв престол, також із черленого золота, а на ньому сидів надзвичайної краси юнак, лик якого сяйносірний був, до місяця подібний, хлопець одягнутий був у чорні шати з жовто-золотою прошвою; біля нього стояв чоловік, схожий на Джафара, а поруч — євнух, що зовні скидався на Масрура, і тримав він оголеного меча; оточувало халіфа двадцяттеро співтрапезників.

Узрівши все це, ар-Рашід сказав:

— Джафаре!

— Я тут, о повелителю правовірних! — обізвався Джафар.

— Чи не з моїх синів це хтось,— мовив халіф,— аль-Мамун чи аль-Амін?

Пильно приглянувшись до юнака, котрий сидів на престолі, халіф побачив, що він напрочуд гарний і стрункий.

— Вазіре! — сказав він.

— Я тут! — обізвався той.

— Йй-Богу, отой юнак, що сидить на престолі,— мовив повелитель правовірних,— достоту нагадує халіфа, а той, що стоїть перед ним — тебе, Джафаре. Євнух же, котрий стоїть поруч,— достеменний Масрур, а ці співтрапезники — мої товариші по трапезі... О Аллах, що це за чудасія?!

— Я також чудуюся, о повелителю правовірних! — мовив Джафар.

Коли судно зникло, старець вплив на своєму човні й вигукнув:

— Слава Аллаху, пронесло! Ніхто нас не помітив.

— О шейху,— звернувся до нього ар-Рашід,— щовечора випливає на Тігр халіф? .

— Так, саїде,— мовив старець,— триває це вже з рік.

— О шейху,— сказав халіф,— зроби нам таку послугу ще й наступної ночі, і ми дамо тобі п'ять динарів. Ми — чужоземці, зупинилися неподалік від Багдада і хочемо порозважатися тут.

— Залюбки прислужусь я вам, саїде! — сказав старець.

Потім халіф, Джафар і Масрур повернулися в палац, зняли із себе купецькі шати і вдяглися в царські. Вранці вони сіли на свої місця, і до них стали входити придворні, вазіри, намісники та еміри, і стало тут велелюдно.

А як скінчився день і всі розійшлися, хто куди, Гарун ар-Рашід сказав:

— О Джафаре, ходімо подивимось на другого халіфа.

Джафар та Масрур засміялися, вбралися в купецьку одіж, і всі троє у веселому настрої вирушили в місто, вийшовши з палацу через потайні двері. Коли вони прибули до Тігру, то на них чекав уже тут старець з човном. Посідали вони в човен, і не минуло й півгодини, як на річці з'явилось судно другого халіфа й наблизилось до них, і вони стали уважно роздивлятися його. І побачили, що невільників на ньому стало вдвічі більше, і як завжди, вигукували оповісники із смолоскипами.

— О вазіре,— мовив халіф,— якби я почув про таке, то не повірив би, але я побачив це на власні очі! — Затим він звернувся до власника човна: — Візьми, шейху, оці десять динарів і пливти поруч із цим судном. Вони освітлені, а ми в тіні, і вони нас не побачать.

Той узяв гроші і став веслувати, тримаючись у тіні судна. Потім на них падала тінь садів, далі вони побачили огорожену галявину, біля якої судно причалило до берега. Там стояли слуги з осідланим і загнуданим мулом. Зійшовши з корабля, другий халіф сів на мула й поїхав в оточенні своїх співтрапезників.

Оповісники із смолоскипами й далі вигукували свої застереження, а слуги клопотались коло другого халіфа. Тим часом Гарун ар-Рашід із Джафаром та Масруром видобулись на суходіл, пробралися поміж невільників і пішли попереду них. Нарешті оповісники завважили трьох осіб в одягу чужоземних купців, кивнули їм, щоб ті йшли за ними, й привели їх до свого халіфа, і той спитав їх:

— Як ви тут опинились і що привело вас сюди під цю пізню пору?

— О володарю,— відповіли вони,— ми, чужоземні купці, вийшли погулять; не сподівалися ніякої біди, та раптом оці молодці схопили нас, коли ви прибули сюди, і поставили ось перед тобою, ніби нами вчинена якась шкода,— оце й уся наша пригода.

— Нічого лихого ми вам не заподіємо,— мовив другий халіф,— позаяк ви чужоземці, але майте на увазі, я постинав би вам голови, якби ви були багдадці.— І далі він звернувся до свого вазіра: — Візьми з собою цих людей — вони будуть серед наших гостей.

— Слухаю й корюся, о володарю наш! — сказав вазір і запросив гостей іти з ним. І підійшли вони до високого палацу — міцного, збудованого з мармуру дорогого, величного, маєстатичного, якого не мав ані султан, ані жоден з його краян, з праху він підіймався і за крила хмар чіплявся; брама з чорного дерева була оздоблена сухозліткою. Пройшовши у двері, вони у великій, з басейном і фонтаном, залі опинилися серед розкішних килимів, єдвабних заслон, парчевих підстилок — такої пишноти й багатства, які їм навіть і не снилися. І були зачаровані ще більше, коли прочитали на дверях такого вірша:

В мирі й щасті вічно палацу стояти!
Хай красу випромінують пишні палати.

Увійшов також другий халіф зі своїми людьми і сів на золотий престол, оздоблений самоцвітами й накритий молитовним килимком із жовтого єдвабу, і перед ним став мечоносець. Потому було принесено накриті столики, і почали вечеряти. А по учті, як було забрано посуд і всі помили руки, подали вино — і пішли кружляти дзбани та келихи. Коли настала черга Гаруна ар-Рашіда, він відмовився пити. І другий халіф спитався вазіра:

— Чом це твій товариш не п'є?

— О володарю, — відповів Джафар, — він давно вже не п'є.

— То в мене є інший трунок, нехай його п'є товариш твій, — мовив господар, — це яблучний напій.

І він звелів принести його, а коли принесли, підійшов з ним до Гаруна ар-Рашіда й сказав йому:

— Як наставатиме твоя черга, пий оце.

І бенкетували далі, веселилися, пили вино, аж нарешті вдавило їм у голову воно, і вони вже мало з ніг не валилися.

І Гарун ар-Рашід сказав тихенько своєму вазірові:

— Еге ж немає в нас, Джафаре, такого розкішного посуду, як у цього молодика? Ми мусимо розвідати, що це за один!

Але той, скинувши на них оком і побачивши, що вони шепчуться, сказав їм:

— Перешіптуйтеся у товаристві нечемно.

— О саїде, — обізвася Джафар, — нечемності в нашій розмові немає. Це ось товариш мій каже, що він, подорожуючи по багатьох землях, розділяв трапезу з багатьма царями, знався з військовими, і ніде він не бачив розкішнішої учти й чудовішої ночі, ніж зараз. Але багдадці кажуть: «Гарного бенкету без музики не бува, бо інакше болить голова».

На ці слова другий халіф усміхнувся і повеселів. Тростинкою, яку мав у руках, він хльоснув по тугій подушці — і раптом розчахнулися двері, і в них показався євнух, тримаючи в руках стільчик із слонової кістки, оздоблений смужками сухозлітки. А позад нього йшла дівчина — сама краса, блискуча, мов яса; євнух поставив стільчика, і на нього сіла вона — подібна до сонця, що сходить на чистому небі, вчаровуючи всіх повабом білого личка, сяннистих очей і зрощених дугоподібних брів, у руках

вона тримала лютню — виріб індійських майстрів. Потім, поклавши її на коліна і схилившись над нею, як мати над дітям, заграла, пробігаючи пальцями по двадцяти чотирьох ладах, і заспівала, піднявши бурю в усіх серцях:

Твій образ, коханий, у серці моєму сія,
І він мені каже: коханням наповнений я
Є свідки у мене -- душа моя бідна й нещасна,
Й щеміння повік та ще струменів сліз течія
Я жив собі мирно, не знаючи, що то -- кохання
І з волі Аллаха змінилася доля моя

На цей чарівний спів з грудей другого халіфа мимовільно вирвався крик радості, і він розірвав на собі шати зверху до низу. Тоді перед ним опустили заслону і принесли йому інше, ще краще вбрання. Він одяг його й сів, як і раніше. Коли дійшла до нього чара, він знову стьобнув тростиною по подушці, і раптово відчинилися двері, в яких з'явився євнух, несучи золотого стільчика, а за ним ішла дівчина, ще краща за першу, і в руках у неї була лютня така, що могла викликати неміч у заздрісника. Сівши на стільчик, вона її собі на коліна поклала і, награвши на ній, проспівала:

Стерпіти б це пекло печалі і туги -- та ба!
Іде через сльози моя неспокойна плавба
Вже втратив я жити охоту -- та й як же ж інакше
Душі, у глибинах якої --- всечасна журба?

Почувши цю пісню, молодик закричав несамовито і знову роздер на собі одяг. Перед ним опустили заслону і принесли йому інші шати; одягнувши їх, він заспокоївся, сів і, повернувшись до свого попереднього стану, почав весело розмовляти. Коли ж до нього знову дійшов келих з вином, він хльоснув тростиною по подушці, і з'явився євнух зі стільчиком, а за ним ішла дівчина з лютнею, ще краща, ніж та, що виходила перед цим. Євнух поставив стільчика, дівчина сіла на нього і під звуки лютні проспівала:

Ти розлуку і суворість скороти, коханий,
Бо для мене ж, як ніхто, ти дорогий, жаданий.
Пожалій же ти журливу -- ту, що рветься серцем
До премилого, неначе в край обітований.
Ох, кохання душу й тіло змучило до краю.
Завше ти в моєму серці, любий, осіяний.
Інших раяли -- на них я не змогла й дивитись.
Ти для мене незамінний, ти -- Аллахом даний.

І коли юнак почув цю пісню, надсадно скрикнув і розірвав на собі одяг, тоді перед ним опустили завіску і принесли йому інші шати, одягшись у які, він утихомирився й бенкетував далі зі своїми співтрапезниками. Закружляв келих, і коли дійшов до юнака, він цьвохнув по подушці, і знову з'явився євнух зі стільчиком, а за ним — дівчина з лютнею; вона сіла на поставлений для неї стільчик і, наладнавши лютню, заграла й заспівала:

Коли ж скінчиться це нещастя -- ой, страшно! —
І свігла радість ще навідає мене?

Були ще вчора ми щасливі із тобою —
В нас єдність душ була й помешкання одне

Та з дому нашого зробило чорну пустку
Лихого заздрісника око навісне.

Хотів би ти, щоб я про милого забула?
Та серце відкида базікання бридке

Залиш мене саму з любовію моєю,
Це світле почуття ніколи не мине.

Зламав, однак, коханий клятву, а без нього
І світлий день -- не день, і сонце не ясне.

Почувши цей спів, другий халіф закричав і, роздерши на собі одіж, упав непритомний. І перед ним хотіли, як і раніше, опустити заслону, але заплуталися шворки, і Гарун ар-Рашид, скинувши оком на юнака, побачив на його тілі шрами від ударів батогом.

— Присягаюсь Аллахом, Джафаре, — звернувся він до свого вазіра, — цей молодчина чудовий, я ним зачарований, та тільки він злодій таврований.

— Звідки це ти взяв? — запитав його Джафар.

— А хіба ти не бачив на його тілі шрамів од батога? — сказав халіф.

Юнака тим часом заслонили і принесли йому новий одяг, він убрався в нього і сів посеред свого почту. І коли він знову зауважив, що халіф тихцем перемовляється з Джафаром, запитав їх:

— Про що ви там гомоните, добродії?

— Усе гаразд, саїде, — мовив Джафар, — та тільки мій товариш, оцей купець-молодець, що багато мандрував суходолами й морями і знався з багатьма вельможами й царями, каже ось мені, що в жоднім краю, в жодного можновладця не зустрічав він такого багатства і такого марнотратства: ти ось уже подер стільки шат, а кожна ж із них коштує не менше тисячі динарів — це таки вже надмірна розтратливість.

— Що вам на це сказати, — мовив другий халіф, — шати — мої шати, і гроші — мої гроші, люди ви хороші, усе це — частка мого пожертвування слугам і челяді. Кожна роздERTA одежина дістанеться комусь із моїх присутніх тут співтрапезників, і я назначив їм, окрім всілякого одягу, ще й по п'ятсот динарів.

— Воістину твоя щедрість благородна, о володарю наш! — мовив Джафар.

І він проказав такого вірша:

На твоїй десниці цнота в'є гніздо, як птиця,
Бідним, скривдженим рятуюнок є твоя правниця.

А як брами благ звелять їх на колодкі узять,
Іх твоя рука відчинить — дужа, наче криця.

За це красномовне віншування другий халіф звелів нагородити Джафара тисячею динарів і почесними шатами. І знову закружляли між ними келихи з вином.

— Спитай-но, Джафаре, про ті шрами на його боках,— сказав своєму вазірові ар-Рашід,— побачимо, що він скаже на це.

— Не поспішай, саїде,— мовив Джафар,— і побережи себе, ліпше потерпіти.

— Якщо ти зараз же не питаєш його про це,— скипів халіф,— то, присягаюсь могилою аль-Аббаса й моєю головою, я тут же покінчу з тобою!

І другий халіф повернувся до Джафара і спитав:

— Про що це ви там шепчетесь? Розкажи-но мені про ваш клопіт!

— Усе гаразд,— мовив Джафар.

— Ради Аллаха! — вигукнув юнак.— Прошу вас, розкажіть мені про себе й нічого від мене не приховуйте!

— О володарю,— сказав Джафар,— мій товариш побачив у тебе на боках пасмуги від батога і був дуже обурений цим: «Як же це можна,— каже,— бити халіфа?» І його це непокоїть.

Молодик усміхнувся на це і сказав:

— Тож знайте, що пережив я дивовижні пригоди; якби їх записати голками в куточках очей, то вони стали б повчанням для тих, що вчаться.

І, тяжко зітхаючи, проказав він такого вірша:

Гарна розповідь моя — дивних див дивніш вона,
І, коханням поклянусь, вже мені земля тісна.

Слухать хочете мене, то послушайте, але
Тиша щоб отут була, щоб почули все сповна.

Слухать це не гріх, бо тут повчання є для всіх,
Щира правда тут одна, бо лжі душа не зна.

Від кохання я знеміг, любя — краща від усіх,
Повногруда, стан вона так звабливо вигина.

Зір насурмлених віч — меч, що голови тне з пліч,
З лука брів її стріла поціля на смерть, влучна.

І відчув я — слава вам — тут халіф є чи імам,
Тут корона, що сія на світ на увесь, ясна.

Другий з вас — мов Божий дар, ви його звете Джафар.
У халіфа він вазір, і в уряді — рука міцна.

Третій з вас — Масрур, він кат, тож дрижи, хто винуват,
І якщо моїм словам велика істина дана,—

Я тоді оте зумів, чою душею так хотів,
Буйна радість в серце загостить, немов весна.

Послухавши цього вірша, Джафар присягнувся, давши дво-значну клятву, що вони не ті, кого він згадав у своїх віршах, а юнак засміявся і сказав:

— Так от щоб ви знали, добродії, що я не повелитель право-вірних, і я назвав себе цим іменем тільки задля того, щоб настра-хати обивателів. Мое ім'я Мухаммад Алі, я золотар. Мій батько був золотар, значний купець, по смерті я успадкував статки багаті: золото і срібло, перли, корали, яхонти й агати, ліси й са-

ди, маетки, лазні й крамниці, мені належать слуги, чорні раби й невільниці білолиці.

І сталося так, що я сидів одного разу у своїй крамниці і в оточенні слуг та челяді, і раптом під'їздить верхи на мулі дівчина в супроводі трьох невільниць, подібних до місячної повні. Під'їхавши ближче, дівчина спішилася, сіла біля мене й запитала:

— Це ти Мухаммад-золотар?

— Так, це я, твій раб і невільник,— відповів їй.

— А чи маєш ти намиста з самоцвітів, які б личили мені? — запитала вона.

— О саїдо,— відповів я,— принесу зараз і покажу тобі все, що я маю, і, як ти уподобаєш щось із того, то буде це щастям для раба твого, а якщо не сподобається нічого, знидію від талану мого злого.

А в мене була сотня намист із коштовних каменів, і я показав їй всі. Але жодне з них їй не сподобалося.

— Шукаю я чогось ліпшого, ніж те, що ти мені показав,— мовила вона.

А було ще в мене невеличке намисто, яке мій батько купив за сто тисяч динарів. Не знайти такого в жодному із султанських замків. Отож я сказав дівчині:

— О саїдо, маю я ще одне намисто, рівного якому немає ні в кого, ні у вельможного, ні в смертного і простого.

— А покажи-но мені його,— попросила дівчина, і коли я поклав його перед нею, вигукнула: — Ось воно те, що мені снилося і чого мені все життя хотілося! Скільки воно коштує?

— Моєму батькові коштувало воно сто тисяч динарів,— сказав я.

— Ти матимеш на ньому п'ять тисяч динарів прибутку,— мовила вона.

— О володарко моя,— відказав я їй,— намисто і його власник перед тобою, і немає в мене заперечення!

— Прибуток має бути обов'язково,— мовила вона,— це і так велика милість від тебе!

І вона відразу ж сіла на мула і сказала мені:

— О саїде, ради Бога, поїдь разом з нами, щоб отримати гроші. Твій сьогоднішній день для нас подібний до молока!

Тоді я замкнув крамницю й під опікою Аллаха подався за нею. Коли ми підійшли до її господи, я побачив відбиток щастя й багатства на цій домівці. Брама її була оздоблена золотом, сріблом та лазур'ю, і на ній було написано такі вірші:

Нехай господар дому щастя має,
І обминуть нехай його печалі.

Прекрасний дім, який того приймає,
Кому вже нікуди податись далі.

Дівчина зіскочила з мула і пішла в будинок, а мені веліли посидіти на лаві біля брами, поки прийде міняйло. Я посидів

там якийсь час, і раптом вийшла до мене невільниця й сказала: «Зайди, саїде, до будинку, а то негарно, що ти сидиш під ворітьми».

Зайшов отож я в сїни і присїв на стільчику. Коли знову виходить до мене невільниця та й каже: «О саїде, господиня просить тебе зайти до зали й посидіти там, поки отримаєш гроші».

Нічого робить, увійшов отож я до зали й побачив тут золоту лавочку, над якою була спущена едwabна заслона. І раптом заслону ту підняли, і з-за неї з'явилась та дівчина, що купила в мене намисто. Вона відкрила своє лице, що сяяло, мов місячна повня, а на шиї в неї було намисто. Мій розум закаламутився, і серце моє несамовито закалатало при появі цієї дівчини, напрочуд повабної, вродливої і зграбної. Дівчина рвучко встала з лавочки і побігла мені назустріч, вигукнувши: «О світло очей моїх! Хіба такий красивий, як ти, не зласкавиться над кохаючою?» — «О саїдо,— відповів я,— вся краса в тобі, вся вона твоя!» — «О юначе,— мовила дівчина,— я закохалася в тебе. Не вірила, що мені вдасться привести тебе до себе!» Потім вона прихилилась до мене і я поцілував її, а вона мене поцілувала і, притягнувши до себе, притисла до своїх перс. Відчувши, що я прагну зближення з нею, вона сказала: «О саїде, ти хочеш оволодіти мною недозволено? Хай же не буде того, хто в стані дозволить собі гріховну близькість і слова погані! Я — чесна дівчина, ніхто не приближався до мене, і в місті мене знають. А чи відаєш ти, хто я?» — «Ні, присягаюсь Аллахом, саїдо моя!» — відповів я. «Я Сітт-Дунья, дочка Ях'ї ібн Халіда Бармакіда, а мій брат — Джафар, халіфів вазір».

Коли я почув це, серце моє відсахнулося від неї. «О саїдо, я не винуватий, що так розпалився! — вигукнув я.— Ти сама спонукала мене до цього, привівши до себе додому!» — «Не бійся, не заскоче тут тебе лихо,— сказала дівчина.— Ти неодмінно досягнеш бажаного угодним Аллахові шляхом. Я сама розпоряжаюся собою, і вільно мені самій укладати шлюбну угоду. Я хочу одружитися з тобою».

Затим вона покликала кадї та свідків, і коли ті прийшли, сказала їм: «Мухаммад Алі, син Алі, золотар, бажає пошлюбити мене. Він дав мені це намисто у посаг, я прийняла його й погодилась на шлюб». Потім було списано договір, і я увійшов до неї. А вона веліла принести вина, і заходили по кругу келихи, розпочалася пишна учта. А коли в наших головах заграв хміль, дівчина сказала невільниці-співачці, щоб нас вона порозважала, і та, ударивши по струнах лютні, заспівала:

З'явивсь він — газель ми узріли, став місяць сіять,
Хай згине душа, що його не бажає пізнати!

Він красень! Палає на всесвіт обличчя його,
Хоч навіть Всевишній палання те мав би вгашать

Я лаюсь, коли хтось згада його всує ім'я,
Немов не бажаю його хоч півсловом згадать.

Я слухаю пильно, як йдеться про інших людей,
Та все він на думці — у серці аж дзвони гучать
Краси він пророк! Дивовижно повабне все в нім,
Але на обличчі — найбільшого дива печать.
На блюдці обличчя родимка зваблива стоїть,
А лоб -- мов перлина, де зірка жадає палатъ.
Хотів би огудник, щоб милий забувся мені,
Я ж милому вірю -- і віри не буду ламать.

Дівчина була у захваті від співу й чудової пісні. А після цієї невірливиці почали й десять інших співати та промовляти вірші одна за одною. І нарешті взяла лютню Сітт-Дунья, пробігаючи пальцями по всіх ладах, вона заграла і, наспівуючи, такого вірша проказала:

Клянуся ніжністю твоєю, любий, чорнобровий,
Завжди втішатися тобою зір мій готовий.

О, зжальсь над серцем, що горить коханням,
О, повен місяцю у тьмі передранковій!

Ти подаруй побачення, бо осяває
Мені красу твою блиск чари малиновий,

Немовби серед миртів білосніжних
Троянд палає колір ніжно-веселковий

А коли вона скінчила, я взяв у неї лютню й, торкнувши струни якнайніжніше, проказав такого вірша:

Бог славний — бо з його високої ідеї
Прийшов у білий світ вогонь краси твоєї.

О світлая, чий зір полонить всіх, я раб твій,—
Ти стримай стріли вбивчі краси своєї.

Дві крайності — вогонь і у вогні волога —
Ці чуда поєднались на щоді у феї.

Ти — полум'я в душі моїй і вічне щастя,
Яка ж пекуча і солодка ти для неї!

Ця пісня викликала в дівчини велике захоплення і радість. Пртім, як вона відпустила невірливиць, коли віддзвенів їхній спів, у найкращому покої нам приготували постіль веселкових кольорів. Моя наречена роздяглася, і ми поринули в любові, і впевнивсь я, що ця дівчина — яснолиця несвердлена перлина і необ'їжджена лошиця; ніяк не міг я натішитись нею. Була ця ніч у моему житті наймиліша. І проказав я такого вірша:

Моя рука — немов кільце у горлички на шиєчці.
Лиш кисть, щоб зняти покривало з неї, вільна.

Вінець блаженства це! Ми обіймались, мліючи,
І геть заповонила нас жага свавільна.

Прожив я отак з нею цілий місяць, занедбавши все на світі, ніби й не було в мене крамниці, друзів та рідні, і одного разу сказала Сітт-Дунья мені: «О світло очей моїх, Алі, я піду сьогодні до лазні, а ти сиди ось тут на ложі і з місця не рушся, доки я повернуся».

Вона взяла з мене слово, що я нікуди звідси не вийду, і зму-

сила мене заприсягнути в цьому, а потім, узявши з собою двох своїх дівчат, пішла. І не встигла ще вона, о брата мої, дійти до кінця провулка, як двері раптом відчинилися, і ввійшла до мене якась старенька жінка. «О саїде Мухаммаде, кличе тебе до себе халіфова дружина Сітт-Зубейда,— сказала вона,— прочула-бо саїда, що ти вельми освічений, дотепний і гарно співаєш». — «Присягаюсь Аллахом, я не можу зійти з цього місця, заким не прийде Сітт-Дунья!» — відказав я. «О саїде мій, не допусти, щоб Сітт-Зубейда розгнівалася на тебе і стала твоїм ворогом! Отож уставай, поговори з нею і повертайся на своє місце».

І я здався на ці умовляння, встав і пішов услід за старою, яка привела мене до Сітт-Зубейди. І та сказала: «О красеню, то це ти коханий Сітт-Дунья?» — «Я твій невільник і раб, о саїдо!» — відказав я. «Таки правду казали, приписуючи тобі вроду, тактовність, освіченість і красномовність! — сказала дружина халіфа.— Ти вище описів і слів! Але заспівай мені, щоб я іще почула твій спів». І я відповів: «Слухаю і корюся, зробити цю ласку для тебе рад я від цілої душі». Вона принесла мені лютню і, награвши на ній, я проспівав такі вірші:

Коханцям вічний бич — сварки безперестанні.
Душа і тіло їхні — у боліснім стражданні.

Хто їде, в кого вже загнудані коні,—
Закоханий, і любка його в каравані.

У каравані цім моя кохана їде.
Я сам увесь іще в недавнім милуванні.

Люблю я геть усе, що роблять її руки,—
Любаска мила навіть у капризуванні.

Коли я закінчив співати, Сітт-Зубейда вигукнула: «Нехай же зробить Аллах здоровим твоє тіло і духмяним — твоє дихання! Ти сягнув вершин краси, освіченості й співу! А тепер уставай і йди на своє місце, перш ніж повернеться Сітт-Дунья, щоб вона не розгнівалася на тебе».

І я, поцілувавши землю перед Сітт-Зубейдою, пішов під проводом тієї ж самої старушенці до оселі Сітт-Дунья, під ті самі двері, з яких виходив. Увійшов і побачив, що Сітт-Дунья спить уже на ложі. Я сів у неї в ногах і став розтирати їх, вона ж, прокинувшись і побачивши мене, зімкнула ноги й скинула мене з ложа. «Обманщик! — заволала вона.— Ти зламав присягу! Ти ж обіцяв, що не рушиш з цього місця, і не дотримав слова, пішов до Сітт-Зубейди. Присягаюсь Аллахом, якщо би я не боялась ганьби, то перекинула б її палац їй на голову!» А потім вона сказала своєму рабові: «Встань, Сауабе, і відрубай голову цьому ошуканцеві й брехуну — ні до чого він нам!» Отож раб підійшов до мене і, віддерши шматину від моєї поли, затемнив мені очі й хотів уже рубати мене. Тоді піднялись невільниці Сітт-Дунья, великі й малі, і загомоніли: «О саїдо, він же не перший, хто оступився, не знаючи твого норову. Він не вчинив смертельного гріха, за який належало б його вбити!» — «Присягаюсь Аллахом, я залишу на ньому слід!» —

вигукнула вона і наказала побити мене. Отож мене побили по ребрах, і оце ви бачили сліди від тих побоїв. А потому вона веліла випровадити мене, і тоді мене вивели подалі від того палацу й покинули. Подибав я помаленьку і приволікся до своєї домівки. А потім покликав лікаря, показав йому побої, і він виходив мене. Коли ж я одужав, сходив до лазні, й минулися мої болячки. Тоді я пішов на ринок, продав свою крамницю й усе, що в ній було, і на ці гроші купив чотириста невільників, скільки не мав жоден цар; і щодня двісті з них виїжджали зі мною на прогулянку. І побудував собі корабель, витративши на нього п'ять тисяч золотих динарів, і, назвавшись халіфом, дав кожному з колишніх моїх слуг титул придворного, нарядивши його відповідно до сану. І кожному, хто прогулювався при мені по Тігру, я одразу ж відрубав голову. Ось у такий спосіб і живу я вже цілий рік, не маючи жодних вістей про Сітт-Дуню.

Потому юнак заплакав рясними сльозами і проказав такого вірша:

Серцем присягаюсь: буду знатись, отже,
З тими, хто з'єднається з нею допоможе.

Вся вона зваблива, красна, наче повня,
Ти її для радості сотворив, о Боже!

Схуд і ошалів я геть, не можу вже й заснути —
Серце збурило мені це личко гоже.

І коли Гарун ар-Рашід довідався зі слів юнака, що той без-
тямно закоханий, його охопило сум'яття, він зачудувався і роз-
губився. «Хвала Аллахові — першопричині всього суцього!» —
вигукнув халіф.

Затим вони попросили дозволу піти, і господар дозволив.
І халіф вирішив учинити з ним по справедливості та облаго-
діяти його. Повернувшись до замку, вони перевдягнулись у свої
врочисті шати, і халіф сказав Джафарові:

— А припродать-но, вазіре, до мене того юнака, у котрого
ми були вночі!

— Слухаю і корюся! — мовив Джафар.

Затим він подався до юнака, привітав його й сказав:

— Хоче тебе бачити халіф Гарун ар-Рашід.

І юнак пішов з ним до замку в оточенні стражників. А ввійшо-
вши до халіфа, поцілував перед ним землю і побажав йому вічної
слави та успіху, здійснення надій і тривкого щастя, припинення
невдач і лиха.

— Мир тобі, о повелителю й оборонцю правовірних! — закін-
чив він своє поздоровлення і проказав такого вірша:

Каабою нехай нам двері будуть всі,
Красою світ хай сяє, мов квіт у росі.

Хай розрізняють Абрагама і Макама
У часі, в падолі земній, на небесі.

Халіф, приязно осміхнувшись до нього, відповів на привітання
і звернув до нього око уваги, посадовив його навпроти себе
і сказав:

— О Мухаммаде Алі, розкажи мені, що сталося з тобою минулої ночі — воістину це чудо-диво.

— О повелителю правовірних,— відповів юнак,— прости мені й подаруй хустину помилювання, щоби вгамувався мій страх і заспокоїлося серце.

— Я звільняю тебе від страху та печалі,— мовив халіф.

І юнак почав оповідати про все те, що випало на його долю. Побачивши, що той закоханий і розлучений з коханою, халіф запитав його:

— Ти хочеш, аби я повернув тобі її?

— Це була б велика милість повелителя правовірних,— відповів молодик і проказав такого вірша:

Пальці цілуй, притуляйсь до них серцем пречисто.
То ж бо ключі до скарбів, що сіяють барвисто.

Дякуй за милість йому,— але що таке милість?
Милість людська — то на шії красуні намисто.

Тоді халіф звернувся до вазіра:

— Приведи-но, Джафаре, сюди твою сестру Сітт-Дунью, дочку вазіра Ях'ї ібн Халіда!

— Слухаю і корюся, о повелителю правовірних! — сказав Джафар.

І він хутко виконав наказ халіфа. Коли його сестра постала перед Гаруном ар-Рашідом, він спитав її, кивнувши на юнака:

— Чи знаєш ти, хто це?

— О повелителю правовірних, звідки ж бо жінці знати чоловіків? — відказала вона.

— О Дунья, ти придивись пильніше,— мовив, посміхнувшись, халіф,— це ж твій коханий Мухаммад Алі, син ювеліра. Ми розвідали всі ваші справи, зрозуміли явне й таємне, і ніщо від нас не приховалося, хоч його й приховували.

— О повелителю правовірних,— озвалася Сітт-Дунья,— така воля Провидіння, і я прошу прощення в Аллаха великого за те, що скоїлося через мене, а тебе, милостивого, я прошу вибачити мені.

І тоді халіф Гарун ар-Рашід засміявся і, покликавши кадї та свідків, поновив шлюбну угоду Сітт-Дунї з Мухаммадом Алі, сином золотаря. І випало на її долю таке шастя велике, що заздрісники похнюпили голови. А халіф зробив Мухаммада одним із своїх співтрапезників-бесідників, і проводили вони життя в радощах, насолодах та в мирі, поки не прийшла до них Володарка сліз моря, Нищителька насолод і Сіятелька клопотів та горя.

АЛІ ШАР І НЕВІЛЬНИЦЯ ЗУМУРРУД

За прадавніх часів і давно минулих віків жив у хорасанській стороні купець на ймення Мадж ад-Дін. Великі маєтки посідав він, мав багато челяді, мамелюків, прислужників, білих і чорних рабів. Та хоч і добігав він уже шістдесяті літ життя, але не мав потомства. Аж нарешті, уже в похилому віці, нагородив його великий Аллах сином, котрому дали ім'я Алі. Коли хлопчина підріс, то став, наче повен місяць на небі. А як досяг чоловічого віку та набув видних достоїнств, батько його смертельно занедужав і, покликавши до себе сина, сказав йому:

— О сину мій, настав уже мені час помирати, і я хочу напутню пораду тобі дати.

— Я слухаю твоєї поради, татусю, — сказав Алі.

— Застерегаю тебе, сину, від надто близьких стосунків з ким би то не було, — мовив батько, — тримайся від того подалі, що завдає нещастя, лиха й печалі. Стережися злого приятеля, бо ж він, що той коваль: як вогнем тебе не зсушить, то димом задушить. Дуже влучно сказав про це поет:

Не важ на допомогу друга свого:
В біді не посприєє він ніскільки.

Будь сам, не покладайся ні на кого —
Це досвід мій підказує, та й тільки.

Говорить про це іще один поет:

Всі люди — мов недуга потайна,—
Ти на сприяння їх вважаєш,
А в них сама лише омана й підступ —
Невдовзі й ти цього зазнаєш.

Або ось іще:

Пожитку в зустрічах з людьми не буде —
Лиш марні балачки та пересуди.
Тікай від товариства якнайдалі,
Лиш з тими знайсь, від кого знань прибуде.

Слушно мовиться про те саме і в цьому вірші:

Коли розумний розпізна людей,
Як удалось мені їх розкусити,
Побачить, що фальшива їх любов,
А віра їх облудою підшита.

— Слухаю й корюся. Яка буде ще порада татуся? — спитався Алі.

— Чини добро в міру своїх можливостей,— мовив батько,— і ніколи не забувай поводитися з людьми благородно. Користайся з кожного випадку для того, щоб робити праведне діло, бо ж не завше можна його доконати. Як мовиться про це у вірші, в якому сяють мудрості перли й агати:

Але ж бо не щодня, не щогодини
Вдається нам вершити добрі чини.
Тож людям поспіши добро робить,
Щоби не пропустити слушної хвилини.

— Слухаю, тату, й корюся! — промовив син.— А що ти мені ще порадиш?

— Сину мій,— мовив старець,— бережи віру в Аллаха, і він тебе збереже, пильнуй також маєтку свого. Не марнуй і не розтринькуй його, бо якщо розтратишся, то потрапиш у залежність від найпідліших людей. Знай, що достойність мужа полягає в тому, чим володіє його правиця. Що може бути слушнішого за слова поета, світлі, мов зірниця:

Умить щезають друзі, коли кінчаться гроші,
А брязне у кишені — то й друзі знов хороші.
Зі мною дружать вороги — за гроші,
Друг стане ворогом, коли нема розкоші.

— А що іще, татку, залишиш ти мені на згадку? — запитав Алі.

— Шукай поради, сину мій,— мовив батько,— в старшого за себе та не дуже поспішай до того, що є забаганкою серця твого. Будь милосердний до нижчого за себе, не чини йому нічого зі злости, і тоді той, хто вищий за тебе, виявить ласку тобі. І щоб нікого не гнобив, ставлячи вище інших себе самого, бо Аллах нашле на тебе тих, котрі будуть до тебе ще гірші. Гарно сказав поет про це ось у такому вірші:

Звіряй свої міркування з іншими думками,
Тоді лиш матимеш ти правильну пораду.

Попереду себе узриш у дзеркалі однім,
Але в двох свічадах видно себе й ззаду.

А інший поет каже:

Як людям добре зробиш — незле й для тебе буде.
Лиш не спіши до того, чого душа бажає.

Усякий злодій битий іншим злодієм,
Але усіх їх Божа кара спостигає.

Інший поет також мовить про те ж саме:

Ти ближнього свого ніколи не пригнічуй,
Щоб знав: із гнобленням іде у парі истивість.

Коли ти й спиш — в Аллаха око не здрімне,
Й горить жадання помсти за злодійську хтивість.

— Не вдавайся, синку, в п'ятику, — провадив далі батько, — бо ця лиха тумá не доводить до ума, а лиш затьмарює розум пиякові. Гарно сказав поет ось про такого юнака:

Аллахом присягаюсь, — я вином не вп'юся,
Поки живий у тілі дух і ясність — у слові:

Не спокушусь хмільним, від нього не сп'янію,
І лиш з тверезих будуть друзі мої нові.

Ось такі мої поради для тебе, мій сину. Май їх завше перед очима, і нехай Аллах ніколи не обходить тебе милостями своїми.

Сказавши це, старий купець утратив свідомість і замовк, а коли прийшов до пам'яті, попросив прощення в Аллаха, проказав сповідувальні слова й відійшов до милосердя Всевишнього. Син ревно оплакував його і приготував усе належне для похорону. В погребальній процесії ішли старі й малі; читці читали над гробом уривки з Корану. Алі допильнував усього, що треба було зробити. Помолились над покійником, землі його віддали і над могилою написали:

Із праху ти постав, зробившись живим,
А потім говорить навчивсь язик твій кволий,

Став неживий ти, обернувся в прах,
Неначе й не лишав його ніколи.

Алі Шар дуже побивався за батьком, дотримав усіх жалобних звичаїв, як і належить поважним людям. Після батька померла й мати. Влаштував він і їй такий самий похорон, як і батькові. А потім засів у крамниці й почав займатися торгівлею. Не приязнювався ні з ким із створінь Аллахових, чинив так, як напучував батько. Прожив він у такий спосіб рік. А далі стали обходжувати його сини ледащиць, подружилися з ним і поступово звели його з пуття. І занехаяв він добротесне життя. Бенкетував днями й ночами, з красунями розважався і з товаришами та приятелями у вині купався, кмітуючи собі: «Батько згромадив для мене це багатство, і якщо я не споживу його, то для кого залишу? Присягаюсь Аллахом, я робитиму так, як сказав поет:

Як цілий вік ти дбатимеш про статки,
Згрібаючи все, що схопить вдалося,

Коли ж ти скористаєшся набутиим,
Яке по схованках лежить і досі?»

І Алі Шар сипав грошима направо й наліво, аж поки не розтринькав усі свої статки. І так докотився до злиднів. Зайшов йому ум за розум, становище його змінилося, і в голові йому помутилося. Продав він крамницю, будинок і все своє майно, навіть одіж, залишивши собі тільки одну переміну. Аж потім отямився і вдавсь у тугу. Одного разу просидів він з ранку до ночі, нічого не ївши, і подумав собі: «Піду я до тих, на кого витрачався колись, і, може, хтось із них нагодує мене сьогодні». Отож обійшов він по черзі всіх своїх друзів, і до кого не постукає — нема господаря вдома; всі ховались від нього. І нарешті Алі Шар, якому корчило живіт від голоду, подався на базар.

Побачив там великий гурт людей і подумав: «Що це за збіговисько? Клянусь Аллахом, не піду звідси, поки не взнаю, чого з'юрмився тут народ». Підійшов до гурту й побачив посеред нього високу, надзвичайно гарну дівчину, в якій були стрункий стан, рожеві гладенькі лиця, пишні груди — задивлялися на неї всі люди. Перевищувала вона красунь свого часу вродою і всією своєю неземною подобою. Не можна було відірвати погляду від красуні цієї, як сказав один поет, що описував подібну до неї:

Сотворено її на кшталт краси самої,
Ані малу занадто і не завелику.

І скромність в ній, і гордість. То сама краса
В її чарівнім втілилася лику.

Її стан — віть гнучка, а віддих — мускус,
Такої не було ніколи й споконвіку.

Уся вона неначе з перламутру,
Рум'янцем щічок схожа на гвоздику

Невільницю ту звали Зумурруд. Алі Шар подививсь на неї, і його вчарувала її краса. «Клянусь Аллахом, я не відійду звідси,— подумав він,— поки не довідаюсь, якого рівня сягне її ціна та хто її купить». Отож став він у гурті купців, а вони подумали, що він має намір купити її, оскільки знали його як багача, що успадкував по батьках великий маєток. За хвилину виступив посередник, став перед дівчиною і гукнув:

— Ану, покупці, що маєте гроші в руці, хто відкриє торг і купуватиме за готівку, а не в борг, цю невільницю-дівку — володарку місяця, сьайнішу за перлину? Гарні заслони вона виробляє і буде знахідкою для того, хто любощів прагне, бо в неї ж і краса є. Ні докору, ні догани не має той, хто ціну назначає. Хто перший наважиться з вас? Зачинайте, в добрий час!

— П'ятсот динарів! — гукнув один купець.

— Іще десять! — обізався другий.

Тоді якийсь старець, на ім'я Рашід ад-Дін, потворного вигляду, голубокий, вигукнув:

— І ще сто!

— Ще десять! — сказав хтось інший.

— Тисяча динарів! — знову обізвався той самий старець.

І після цього покупці прикусили язика, ніхто більше не на-
бавляв. Посередник тим часом почав радитися з власником
невільниці, який сказав:

— Я дав їй слово, що продам її лише тому, кого вона сама
вибере, отож питайся її.

Тоді посередник підійшов до Зумурруд і сказав:

— О володарко місяця, хоче купити тебе он отой достойник.

Невільниця глянула на старого і, побачивши, що він такий,
як уже мовилося про нього, заявила:

— Я не дозволю продати себе цьому ветхому, бридкому ста-
риганові — скоріш умру. Воистину дар Божий має поет, що
написав цей вірш:

Просив я, щоб мене поцілувала —
А жив же я тоді на губу повну,—
Вона ж: «Ой ні, я присягаюсь Тим,
Хто думку проганя від нас гріховну,
Нема до сивини ухїття, то нежже
Усе життя мені жувать бавовну?»

На ці слова посередник сказав:

— Клянусь Аллахом, я все зрозумів, ти варта десяти тисяч
динарів.

Затим він повідомив її господареві, що вона не згодна йти
до того старика, і господар сказав йому:

— Запропонуй їй когось іншого.

Тоді підійшов іще один чоловік, ставлячи таку саму ціну, що
й той дід, до якого вона не захотіла піти.

Невільниця глянула на нього і, зваживши, що в нього борода
фарбована, сказала, вельми здивована:

— Ой, який же то сором і ганьба, отаке робити — підроблю-
ватися під молодого, сивину чорнити.

Ніяк вона не могла вийти із здивування і проказала ось
такий вірєць віршування:

До мене підійшла якась личина:
Весь карк, їй-Богу, мов сандалем битий,
А борода — пристанисько для кузьок,
І ріг, дебелим мотузком обвитий.
Спокушений моїм лицем і статтю,
Дарма стараєшся, несамовитий!

Гарно сказав про це ще один поет:

Потьмарив сивину свою гріхами,
Фарбуєш бороду, аби людей дурити.

То з тою, то із іншою ідеш ти,—
Не треба й на видовища ходити.

— Клянусь Аллахом, ти маєш слухність! — сказав посередник дівчині, вислухавши її.

— Що мовила вона? — спитав купець.

А коли посередник повторив йому вірші, він визнав, що здоровий глузд проти нього, й відступився від торгу. Тоді підійшов іще один купець і сказав посередникові:

— Запитай, чи захоче вона мене. Я заплачу ту ціну, яку чув.

Отож він і спитав невільницю, а вона придивилась до купця і, побачивши, що він сліпий на одне око, заволатала:

— Навіщо ти пропонуєш мені цього сліпого? Таж мудрий поет сказав саме про такого:

Не знайся з одноокими ніколи,
Побійсь брехні і злови сіромах.

Якби в них добрості було хоч трохи,
То не зробив би їх нещасними Аллах.

Тоді посередник, показуючи на когось іншого, спитав:

— А згодна ти, щоб цей тебе купив?

Дівчина глянула на того й побачила, що він дуже малого зросту, а борода довга, звисає аж до пупа. І вона відповіла:

— Про такого поет сказав:

Ми друга маємо, якому дав Аллах
Без користі широку й довгу бороду.

Нагадує вона тривалу ніч зимову —
Безкрайність темноти та холоду.

— Саїдо моя,— озвався до невільниці посередник,— подивись-но, хто з присутніх тобі до вподоби, і намов його, щоб він купив тебе.

Зумурруд стала уважно розглядати купців, що оточували її,— переводила погляд з одного на другого, і її зір спинився на Алі Шарові. На вид красеня цього з грудей дівчини вирвалася тисяча зітхань, і її серце полинуло до нього, бо був для неї цей ловкий молодець приємніший за північний вітерець. І невільниця сказала посередникові:

— Хоч би який підступавсь до мене багатий та беручкий, але володарем моїм буде лише цей парубійко стрункий, обличчя якого таке гладеньке, а волога уст — джерело Сальсабіль, що уздоровлює хворих і погамовує біль. Краса його приголомшує й того, хто нанизує вірші в намисто сяйнисте, і того, хто говорить неримованою мовою чистою, і жодна дівчина не уникне краси його тенет, як сказав про нього Божого дару поет:

Самі зняли чадру з мого обличчя,
А нас, закоханих, огуджують за це.

Якщо вони хотіли вберегти мене,
Хай би твоє закрили осяйне лице.

У нього кучері в'ються, рум'яні щоки й очі урочі, весь він сяйнисто-веселковий. Це про нього поет мовив:

Як мускус — дух його і як вино — слина,
І ніби камфора — урок його усмішки

Жене Ридван вродливця з раю, боячись,
Що спокусять його прекрасних гурій ніжки
Пиха простима місяцю ясному.
І марно клять із нього дурносмійки!

А інший поет сказав:

Газель у мене обіцяла бути. Я бентежусь.
Назустріч їй, удалину, мої очі встромлені.

З очей дівчини видно,— правду вони кажуть,
Та чи обіцянку додержать: надто ж стомлені

А ще один поет такі слова промовив:

Пушком пописане його обличчя,
Але й коханець же пушком оздоблений!

«Та годі кпить,— сказав я,— перестаньте!
Ті напси, мабуть, підроблені.

Ознаки раю на його лиці читаю:
Рот вільгою Кавсара скроплений».

Вислухавши ці вірші й доладну мову, посередник став ще приязніше поглядати на дівчину цю чудову.

— То ще не все диво,— мовив володар цієї невільниці,— що має вона сяйну красу, перед якою меркнуть світила небесні, й тримає в пам'яті ці вірші чудесні. Знає вона, поза тим, сім способів Қорану читання, захоплюючі легенди і старожитні сказання, володіє сімома видами письма, і таких, як вона, освічених, навіть серед мудреців нема. А руки її цінніші за золото й срібло: виробляє едwabні заслони, які продає по п'ятдесят динарів за штуку, одну таку заслону виготовляє вона за вісім днів.

— Зробить вона тому, хто її купить, життя щасливим та приємним і стане для нього скарбом таємним! — вигукнув посередник.

— Продам її тому, кого вона захоче,— сказав йому володар невільниці.

І тоді посередник підійшов до Алі Шара, поцілував йому руки і сказав:

— Купи цю невільницю, саїде, тебе вона вибрала.— Перелічив він парубкові її достоїнства та здібності і сказав: — Нехай вона принесе тобі щастя! Якщо купиш її, будеш щедро обдарований тим, хто не скупиться на дари.

Алі Шар стояв якийсь час, похнюпивши голову і сміючись в душі з самого себе: «Я не маю чим голод задурити, але перед купцями боюся признатися, що в мене немає грошей, щоб невільницю купити».

Зумурруд же, побачивши його з похнюпленою головою, сказала посередникові:

— Візьми мене за руку, і ми підійдемо до нього. Коли я стану перед ним, йому захочеться купити мене. Я дозволю мене продати тільки йому.

Тоді посередник підвів дівчину до Алі Шара і, поставивши її перед ним, сказав:

— Що скажеш про неї, саїде?

Алі нічого не відповів, і тоді озвалась невільниця:

— Володарю мій, укоханий серця мого, сонце ясне, чом ти не купуєш мене? Дай за мене скільки-небудь, моя вмілість тобі знадобиться, і я принесу тобі щастя.

— Хіба ж змушують силою до купівлі? — промовив він, підвівши голову.— Але ж ти коштуєш тисячу динарів!

— О саїде мій, то купи мене за дев'ятсот,— сказала вона.

— Ні,— відповів той.

— За вісімсот,— мовила невільниця.

— Ні! — відказав Алі.

І вона доти понижувала ціну, аж поки не дійшла до ста динарів.

— Не маю я цілих ста динарів,— відповів їй Алі.

— А скільки тобі бракує до ста? — запитала невільниця.

— Не маю я ані ста динарів, ані будь-скільки! — вигукнув у розпачі Алі Шар.— Клянусь Аллахом, немає в мене ні червоного золота, ні білого срібла, ані динара, ані диргема! Отакого наглянула ти молодця! Вибери іншого собі покупця.

І коли дівчина зрозуміла, що не має він нічого за душею, сказала йому:

— Візьми мене за руку, так наче б ти хотів краще розгледіти мене, і поведи он туди, в завулок.

І коли він вчинив так, вона вийняла з кишені торбинку з тисячею динарів і сказала:

— Візьми звідси дев'ятсот динарів на плату за мене, а сотню залиш. Вони будуть потрібні нам.

Отож Алі зробив, як сказала йому невільниця, і купив її за дев'ятсот динарів, заплативши посередникові з її ж кишені, і пішов з нею додому. Коли вони ввійшли в його господу, вона побачила там порожню кімнату, в якій не було навіть ані ложа, ані будь-якого хатнього начиння. Тоді невільниця дала Алі тисячу динарів і сказала:

— Иди на базар і купи на триста динарів усього, що потрібно з домашніх речей та посуду.

А коли він виконав це, порадила йому:

— Купи щось із їжі й питва за три динари.

А після того, як він повернувся з тим, що йому велено було купити, вона знову послала його на базар з дорученням:

— Купиш мені там шмат шовкової тканини розміром з одну заслону і срібних та золотих ниток, а також шовкових ниток семи кольорів.

Придбав він усього того, а вона тим часом дала всьому лад удома. Потім засвітила свічки, і вони сіли їсти й пити. А по вечері лягли на ложе й заспокоїли свою жагу. Та й заснули в обіймах за ширмою, стомлені. Наче це про них слова, поетом мовлені:

Иди до того, кого любиш, знехтуй плітки,
Любові плетуни не згасять навісні

Немов ми лежимо, й твої уста я п'ю —
Таке привиділось, мені вві сні.

Усе це чиста правда, й буде так
На зло тому, хто заздрить зле мені.

Немає кращої картини, аніж двоє
Закоханих, що тішаться в самотині.

Вони в обіймах під покровом згоди,
Рамена й руки — їм подушки затишні.

Коли еднається двійко сердець у коханні,
Тоді кують на них людська списи сталльні.

Як їх, нещасних, тільки ганить безконечно,
Хіба ж це допоможе тим, хто ув огні?

Хто любить віддано, і щиро, й вірно,
Той щастя дасть тобі й безхмарні дні.

Проспали вони так, обнявшись, до ранку, і кохання оселилося в їхніх серцях. Потім Зумурруд узяла тканину й почала вишивати на ній шовком та гаптувати її срібними й золотими нитками. Далі облямувала її крайкою, на якій вишила птахів, а посередині — звірів: не забракло тут жодного існуючого на білім світі створіння, котрого б вона не зобразила. Працювала над запиналом вісім днів, а як закінчила, вигладила його, згорнула і, давши своєму господареві, сказала:

— Віднеси цю річ на базар і продай її якомусь купцеві за п'ятдесят динарів. Та тільки ж стережись, аби не продати її якомусь чужому мандрівникові, бо це може спричинитися до нашої розлуки! Є у нас вороги, котрі не забувають про нас.

— Слухаю і корюся,— мовив Алі Шар і подався із запиналом на базар. Продав його котромусь купцеві, як веліла зробити Зумурруд, а потім, як і попередньо, купив шмат шовку, ниток, а також потрібної для столу живності та інших харчів і приніс усе це їй разом з рештою грошей. Отак і далі Зумурруд давала йому кожного восьмого дня готовий виріб, а він продавав його за п'ятдесят динарів. І в такий спосіб прожили вони рік.

Та одного разу Алі прийшов, як звичайно, на ринок із запиналом на продаж і дав його посередникові. Забавив купити його якийсь християнин, даючи шістдесят динарів, та Алі не хотів продавати йому. Одначе християнин весь час підвищував ціну, аж поки вона не сягнула ста динарів (а посередника він підкупив десятьма динарами). Отож звернувся той до Алі Шара і, повідомивши йому, якого рівня сягнула ціна, став умовляти його, вдаючись до всіляких хитрощів, аби він продав свою річ християнинові за цю ціну.

— Саїде мій,— говорив він,— не бійся ти цього християнина, ніякого лиха тобі від нього не буде!

Інші купці подавали голос за християнина, і Алі, згнітивши серце, продав йому запинало. Взяв гроші і подався додому. Потім він завважив, що той покупець іде слідом за ним, і спитав його:

— Чого ти йдеш за мною?

— Я йду в одній справі,— одказав той,— отуди, в кінець вулички, нехай боронить тебе Аллах від будь-якої біди.

Алі Шар дійшов уже до свого будинку, а той все ще не відставав од нього. Алі розгнівався й крикнув:

— Чого ти, проклятий, весь час ідеш за мною?!

— О саїде мій,— сказав той,— дай мені хоч ковток води, бо дуже хочу пити, а високий Аллах винагородить тебе за це.

Тоді Алі Шар сказав собі в душі: «Цей чоловік перебуває під опікою мусульман і прийшов, спраглий, до мене, щоб напитися. Тож не можу я обманути його надію». Потім він увійшов до будинку, взяв дзбан з водою, і тут побачила його невільниця Зумурруд.

— Продав, коханий, запинало? — спитала вона.

— Так,— відповів він.

— Купцеві чи прибульцю? — допитувалась вона.— Бо серце моє передчуває розлуку.

— Купцеві,— відповів Алі.

— Скажи мені правду,— наполягала Зумурруд,— бо я маю забезпечитись. А для чого ти береш дзбан з водою?

— Щоб дати напитися посередникові,— відказав Алі.

— Ніхто не має сили і спромоги, крім Аллаха, великого, всемогутнього і всеблагого,— промовила Зумурруд і проказала вірш:

Не довіряй розлуці, стережися!
І ошукать не дай себе обіймам.

В собі таїть підступно зраду час,
І дружба у розлуці не надійна.

Коли Алі Шар вийшов із дзбаном, то побачив, що християнин стоїть уже в сінях будинку.

— То ти, псявіро, аж сюди вже прийшов?! — вигукнув Алі.— Як ти міг увійти до моєї господи без дозволу?

— О саїде,— відповів той,— яка ж різниця між дверима й сіньми? З цього місця, де я стою, піду тільки назад, до виходу. А ти зі свого боку виявиш милість, добро, щедрість і душевну щирість.

Потім він узяв дзбан, напився і повернув його Алі, який стояв, чекаючи, поки той піде. Але він не рушався з місця.

— Чому ти не йдеш своєю дорогою? — сгитав Алі.

— О саїде мій, не будь ти, як той, що благо вчиняє, а потім за свій добрий вчинок вимовляє,— відповів християнин,— або як той, про котрого сказав поет:

Нема вже тих, у кого ти пожиток мав,
Що завжди старанно про тебе дбали.

А як ти став під іншими дверима,
Тобі й води ковточком докоряли.

— О саїде мій,— канючив далі він,— оце втамував я спрагу й захотів їсти. Нагодуй мене, прошу тебе, як щось маєш в домі. Може то бути кусень хліба, сухар або цибулина.

— Уставай і перестань жебрати,— сказав Алі Шар,— не маю я нічого в домі!

— О саїде мій,— попросив християнин,— якщо в тебе нічого немає, то візьми ось сто динарів і принеси з базару щось для нас. Хоч би одного коржа, аби були між нами хліб-сіль.

І Алі Шар подумав: «Якийсь несповна розуму цей християнин. Візьму в нього сто динарів, а принесу йому чогось на два диргеми». І засміявся з нього. А той сказав:

— О саїде мій, мені б тільки чогось такого, аби лиш голод відігнати — коржа там чи цибулину. Найкраща їжа та, що голод відганяє, а не розкішна страва, яку їси, хоча й голоду немає. Як же гарно про це поет промовляє:

І сухарем втолити голод можна.
Та що втамує жаль, печаль гірку?

Смерть справедлива: воздає всім рівно —
Чи то халіфові, чи жебраку.

— Зачекай тут трохи! — мовив Алі Шар.— Я ось замкну помешкання й піду на базар купити щось тобі.

— Слухаю й корюся,— відповів християнин.

І Алі вийшов, замкнувши за собою на ключ кімнату і вхідні двері. Подавсь на базар, купив смаженого сиру, білого меду, хліба та бананів і повернувся з цим додому.

— О саїде,— вигукнув християнин, побачивши все це,— таж цього вистачило б на десятьох! А я сам. Може, й ти поїси зі мною?

— Іж сам, я ситий,— відповів йому Алі.

— О саїде,— мовив той,— мудреці кажуть, що той, хто не їсть із своїм гостем, є байстрюком.

Як почув це Алі, то відразу ж сів та й поїв із ним трохи і хотів уже встати. Але християнин обібрав банан, розламав його надвое і, поклавши тайкома в одну половинку опіуму, дрібка якого звалить навіть слона, вмочив її в мед і сказав Алі Шарові:

— О саїде мій, заклиная тебе правдою віри твоєї, з'їж це!

Не в силі противитися такому закляттю, Алі взяв у нього цей шматок банана і проковтнув його. Та ледве цей банан осів у його шлунку, як він звалився на долівку, мов дровиняка, і виглядав так, наче спить уже цілий рік. Тільки-но побачив це християнин, одразу ж зірвався на рівні ноги, наче лиха доля, шолудивий вовчисько, закон для якого — сваволя, забрав у Алі ключа від помешкання і, зоставивши його лежати долі, побіг до свого брата й повідав йому про все. Братом же його був отой трухлявий стариган, що хотів купити невірлицю Зумурруд за тисячу динарів, але вона не погодилась і висміяла його у віршах. Був він в душі невірний, а вдавав із себе мусульманина, назвавшись Рашідом ад-Діном. Коли ото йому не вдалося здобути Зумурруд, він поскаржився своєму братові християнинові, і той став вигадувати спосіб, в який можна було б відібрати в Алі Шара його невірлицю. Врешті цей християнин — на ймення Барсум — сказав своєму братові:

— Не турбуйсь, я придумаю таку хитрість, що дістанеш цю невільницю, не витративши ані динара, ані диргема.

А був цей Барсум хитрий, підступний і розпусний чаклун. Він доти нишпорив та розставляв пастки, аж поки йому не вдалося те, про що вже розповідалося. Сповістивши брата про все це, він сів на мула, взяв із собою своїх слуг і разом з братом вирушив до господи Алі Шара. Мав він також при собі торбину з тисячею динарів, аби підкупити валі, якщо той зустрінеється їм. Прибувши на місце, Барсум відімкнув помешкання, а його слуги вхопили Зумурруд і потягли її, пригрозивши, що вб'ють, якщо вона зчинить гвалт. І залишили помешкання Алі Шара в такому стані, в якому застали його, нічого звідти не взявши, і його самого залишили сплячим у снігах. Замкнули двері до помешкання, а ключ засунули йому в кишеню, звідки і витяг його Барсум.

А старець забрав Зумурруд до свого палацу й помістив її серед своїх невільниць та наложниць, сказавши їй:

— О ледащице, я той, що не сподобався тобі. Ти не дозволила, аби продали тебе мені. А ось тепер я допав тебе задарма, не витративши жодного динара чи диргема!

Очі Зумурруд наповнилися сльозами, і вона промовила:

— Нехай тебе покарає Аллах, підлий ти старигане, за те, що розлучив мене з моїм коханим!

— Ах ти ж, ледащице, розпуснице! — крикнув старець. — Ось побачиш іще, які я тортури тобі придумаю. Присягаюся Христом і Дівою, що, як не будеш слухатися мене й не приймеш моєї віри, замучу тебе в найдошкульніший спосіб.

— Хоч би ти різав мене на шматочки, не зречуся я віри ісламу! — відказала йому Зумурруд. — А може, високий Аллах пошле мені незабаром визволення, бо йому під силу все, чого він захоче. Адже мудреці кажуть: «Нехай тлінне тіло стражда, а не віра свята».

Тоді старий гукнув слуг та невільників і наказав їм:

— Розтягніть її на землі!

Отож Зумурруд повалили, і він почав бити її — довго й жорстоко. А вона кричала, волаючи на поміч, але порятунку їй нізвідки не було. Потім перестала вже кричати, тільки стогнала, прохаючи: «Досить, ради Аллаха, досить!» Нарешті її дихання урвалося і зойки затихли.

Коли вляглася лютість у серці старигана, він наказав слугам:

— Виволочіть її за ноги й покиньте на кухні! Та не давайте їй нічого їсти!

Потім проклятий старець поклався спати, а коли встав рано, зажадав, щоб йому привели Зумурруд, і бив її знову, після чого наказав, щоб її кинули на тому самому місці. І було зроблено так, як він велів. Коли удари припинилися, Зумурруд мовила:

— Немає Бога, крім Аллаха, і Мухаммад його пророк! Аллах — моя опора і найліпший опікун.

Потім вона волила про поміч до володаря нашого Мухамада — нехай його благословить Аллах і дасть йому спасіння! Ось таке було з нею.

Що ж до Алі Шара, то спав він непробудно аж до наступного дня, аж поки не вийшов йому дурман з голови. Розплющив тоді він очі й гукнув Зумурруд, та ніхто йому не відповів. Потім він увійшов до покою, але тут війнуло на нього пустою. Мета мандрівника далека! І він зрозумів, що спричинив те, що його спіткало, не хто інший, як християнин. І почав він побиватися, ойкати, зітхати та гіркії сльози проливати. І крізь сльози проказав він такого вірша:

Кохання кличу я, але в душі печаль зринає давня,
І між перестрахом та гнобленням скнію я безславно.

Щадіть нещасних сіромах, принижених в коханні,
І бідних, котрії заможними були недавно.

Колись же ми до вітру ніжного вас ревнували,
Та зблиск судьби потьмарив геть усе, що тут яскріло славно.

Як бути лучникові в сутичці із ворогами,
Коли його зненацька зрадить лук несправний?

Хіба юнак в біді спроможний щастя сподіватись,
Як лихо гне його й душа болить йому невгавно?

Виповівши вірша цього, він важко зітхнув і проказав ще й такого:

Покинула житло вона у кочів'ї на взгір'ї.
Мчить до шатра її журний страждалець.

До рідних вона місць вернулася. Пустка у стані —
Намету нема вже і сліду. Самітня, як палець.

Стоїть одиноко, журливо задивлена вдалеч,
І вчулось їй раптом: «Сліди його, дівко, запались».

Лише на мить він стан освітлював — і в тьмі зникав,
Тепер вже не видно вогнів тих — навіки розстались».

Бідкався отак Алі, та ніскільки це йому не допомогло. Плакав, порвав на собі одяг і, вхопивши в руки два камінці, став бігати по місту, б'ючи себе ними в груди й волаючи: «О Зумурруд!» Діти бігли за ним, вигукуючи: «Шалений, шалений!» Люди, які знали його, плакали, дивлячись на нього, й говорили: «Таж це Алі Шар, що з ним сталося?!» Так він кружляв до кінця дня, а ніч проспав у якомусь завулку. Вранці устав і знову тинявся з тими камінцями по місту аж до вечора. Потім вернувсь додому, щоб поспати. Отоді й побачила його сусідка, добра стара жінка, і спитала:

— О сину мій, нехай тебе Аллах береже, коли приключилося з тобою це шаленство?

Мені сказали: «Ти шалено закохавсь».

Я відповів: «На тому світ стоїть».

Як буду я з тією, що взяла мій розум,
І протверезію — отоді судить».

Тож сусідка зрозуміла, що він закоханий і тужить.

— Немає спромоги й сили поза Аллахом, великим і всемогутнім! — сказала вона. — Я хочу, сину мій, щоб ти розповів мені про твоє нещастя; може, Аллах дозволить мені допомогти тобі, якщо буде його такий вирок.

Отож Алі розповів їй усе, що приключилось йому з християнином Барсумом, братом отого відьмака, що назвався Рашідом ад-Діном. Коли жінка довідалася про все те, вона сказала:

— Правда, мій сину, на твоєму боці.

Потім старенька, роняючи сльози з очей, проказала вірш:

Пекельних мук зазнавши на цім світі,
Коханці після смерті будуть у раю.

Їх палить страсть — про це в легендах мовиться —
Та, чисті, бережуть вони любов свою

— Иди тепер, сину мій, на базар, — мовила старенька далі, — і купи такий кошик, як у золотарів. Та купи іще також браслетів, перснів, намиста й кульчиків-сережок, які носять жінки, грошей не жалій. Склади все це в кошик і принеси мені. Тоді я візьму його на голову і під виглядом торгівки піду по хатах і доти нишпоритиму там, поки не ввидаю чогось про твою невільницю — якщо буде на те воля високого Аллаха.

Алі Шар, зрадівши цим словам старенької, поцілував їй руки, після чого подався швидко на базар і приніс їй те, про що вона говорила. Тоді вона встала, вбралася в латане шмаття, покрила голову жовтим ізаром, узяла кошик на голову, а в руку — патерицю й почала швендяти по вулицях та будинках. Невтомно мандрувала вона з вулиці на вулицю, із провулка в провулок, аж поки великий Аллах не скерував її під палац Рашіда ад-Діна, проклятого старця. З палацу долинали до неї якісь стогони, тоді вона постукала в браму, і з палацу вийшла невільниця й привіталась до неї, а старенька сказала:

— Я маю на продаж багато гарних речей, чи не знайшлося б у вашому домі покупців на них?

— О так, — відповіла невільниця, а потім ввела стареньку в дім, посадила, і тут же обсіли її дівчата.

Кожна щось узяла в неї. А вона стала піддобрюватись до них, лагідно розмовляла з ними, збавляла ціну. А вони раденькі були з її добрості та лагідних слів. Старенька ж тим часом розглядалась по всіх закутках, намагаючись побачити, хто ж це так стогне. І раптом її погляд упав на дівчину, що лежала долі. Тоді вона враз повернулася до невільниць і зайняла їх приємною розмовою. Водночас вона не спускала з ока дівчину, що лежала долі, — впізнала в ній Зумурруд, невільницю Алі Шара. Розплакалась тоді старенька й запигала дівчат:

— О діти мої, що сталося з цією дівчиною?

І невільниці розповіли їй про все, що тут відбувалося.

— Чинимо ми це не з власної волі, — сказали вони, — а лише за наказом нашого володаря, який зараз у від'їзді.

— О діти мої, хочу я вас просити,— звернулася до них старенька,— щоб ви розв'язали цю дівчину на той час, поки немає вашого володаря. А коли довідається, що він повертається, зв'яжете її знову. Буде це Аллахові на догоду, і заслужите ви цим його нагороду.

— Слухаємо і коримося! — відповіли на це невільниці й відразу розв'язали Зумурруд, нагодували її й напоїли.

— Щоб я собі ноги поламала,— мовила бабуся,— перш ніж увійду до цього дому.

Потім вона підійшла до Зумурруд і сказала:

— О доню моя, нехай же Аллах оточить своєю опікою тебе і визволить!

Шепнула їй також, що вона прийшла сюди від її господаря, Алі Шара, і сказала їй, щоб цієї ночі вона була наготові й напружувала слух.

— Твій господар,— тлумачила вона,— прийде сюди, до палацу, сяде на лаві й засвистить. Коли ти почуєш його, свисни йому у відповідь і спустися по канату через вікно. Він забере тебе, і ви втечете.

Зумурруд подякувала їй, і старенька пішла. Прибувши до Алі Шара, розповіла йому все і стала навчати, що треба робити далі:

— Сьогодні о північній порі піди на таку-то вулицю, де стоїть палац отого проклятого з такими-то й такими прикметами. Стань під палацом і свисни, а Зумурруд спуститься до тебе по канату. Забирай її і втікай, куди очі дивляться.

Алі Шар подякував сусідці за те, що вона йому зробила, а потім, плачучи, проказав такого вірша:

Облиште лихослови, нападки та обмови.
В огні душа моя, й ослабло зовсім тіло.

Потоки сліз моїх, немов нестримна злива,
То ледь течуть, то ринуть на лице змарніле.

Вам не збагнути мук моїх, бо не зазнали їх.
Тож відчепіться,— вам нема до того діла!

Вона, що має стан стрункий і лагідні вуста,
І вуликом мене, і медом полонила

Від мене сон тікає, як її немає,
Надію розпач спопелив — уся зотліла.

Нешасний бранець пристрасті, поміж безчестям
Та обмовляннями я скнію очманіло.

Ані розради не зазнав я, ані втіхи —
Усе, крім тебе, мила, з думки відлетіло.

Потім Алі Шар зітхнув (сльози струміли у нього з очей) і проказав ще вірш оцей:

Хай щедрістю своєю нагородить Бог
Того, хто вість приніс про ваше прибування.

Як лахи він прийма, йому я серце дам,
Розтерзане в годину розставання.

Коли нарешті запала ніч і наблизилася пора зустрічі, Алі подався на вулицю, яку описала йому старенька, розшукав потрібний палац і сів перед ним на лавку. Та незабаром здолав його сон, і він заснув — нехай же буде благословенний Той, котрий не спить — бо ж довгий час не спав, убитий горем, і був наче п'яний. І коли ото Алі спав, якийсь злодій нишпорив по околицях міста, аби щось украсти, і доля закинула його до цього палацу християнина. Обійшов він його довкола, але не добрав способу проникнути в середину. Никав отак туди-сюди, аж поки не наткнувся на лавку, де спав Алі Шар. Побачивши його, він зняв у нього з голови тюрбан. Саме в цю хвилину з вікна виглянула Зумурруд і побачила злодія, але в темноті прийняла його за свого володаря й свиснула йому, і той відповів їй свистом. Тоді вона спустилася по канату, узявши з собою торбу, повну золота. Побачивши її, злодій здивувався страшенно і подумав собі: «Ото чудо-диво незбагненне!» Потім він узяв на плечі торбу й Зумурруд і помчався з блискавичною швидкістю. А Зумурруд сказала йому:

— Розповідала мені старенька, що ти геть вибився із сил через мене, а ти дужчий за коня.

Не почувши ніякої відповіді, вона доторкнулась до його обличчя і відчула на ньому жорстку, як щітка в лазні, бороду. Наче він був вепр і проковтнув птаха, пір'я якого повистромлювалось йому з горла. Вона вжахнулася й запитала:

-- Ти хто такий?

— О повійнице, я курд Джаван, розбійник з ватаги Ахмада ад-Данафа! Нас таких сорок, і ми всі будемо мати тебе за коханку, а цієї ночі м'ятимем тебе до самого ранку!

Почувши таке, Зумурруд почала плакати й бити себе в розпачі по обличчю, бо ж зрозуміла, що знову переслідує її нещастя, і їй залишається тепер лише покластись на волю Аллаха великого. Отож набралась духу вона і повідала: «Немає Бога, опріч Аллаха! Тільки-но я виберуся з якоїсь халепи, попадаю в іншу, ще гіршу!»

А курд Джаван опинився біля палацу Рашіда ад-Діна ось із якої причини. Сказав він самому Ахмадові ад-Данафові:

— А ти знаєш, ловкаче, мені вже доводилось бувати у цих місцях, і я побачив тут, за містом, велику печеру, в якій вільно розміститься сорок чоловік. Я хочу зайти туди зі своєю матір'ю поперед вас, а потім ще й підскочити до міста, аби вкрасти, що вдасться, на ваше щастя. І ви будете того дня моїми гостями.

— Роби, як хочеш,— сказав йому Ахмад ад-Данаф.

Отож Джаван випередив своїх друзків, прибув поперед них до печери й помістив там свою матір. Повертаючись до своєї ватаги, Джаван побачив вояка, який спав, і коня при ньому. Він вояка зарізав, зняв з нього одяг, забрав коня і заховав усе це біля матері в печері. А потім сталося те, про що ми раніше вже згадували: пограбування Алі Шара і викрадення його невольниці Зумурруд. Джаван убіг з нею до печери і, кинувши її перед своєю матір'ю, сказав:

— Пильнуй її до того часу, поки я вернуся. Може, вернуся завтра вранці.

Та й пішов. А Зумурруд сказала собі в душі: «Досить уже безпорадності! Я мушу якось утекти звідси. Не чекати ж мені тут, поки прийдуть сюди оті сорок зарізяк і почнуть зміняти на мені один одного, роблячи з мене подобу тонучого в морі корабля!» Зумурруд звернулася до старої матері курда Джавана:

— Тітонька мила, може, вийдемо з печери на сонечко, і я поськаю тебе?

— Ой, їй-Богу, доню моя, це було б добре, бо я давно вже не милась у лазні, позаяк ці вепри не перестають тягати мене з місця на місце!

Отож вийшли вони з печери, і Зумурруд почала ськати стару — бити воші в неї на голові. Стару огорнуло блаженство, і вона заснула. Тоді Зумурруд зірвалась на рівні ноги, хутенько перевдяглася в одіж зарізаного Джаваном вояка, припасувала собі збоку меча, наділа тюрбан і прибрала вояцького вигляду. Скочила на коня, захопивши з собою торбину з золотом, і сказала: «О добрий мій опікуне, побережи мене ради заслуг Мухаммада — нехай Аллах благословить і спасе його!» Потім вона подумала: «Якщо я повернусь до міста, то там мене може побачити хтось із рідні вояка, і це не принесе мені добра». Отож вона відмовилась від наміру повернутись до міста й направилася в пустелю. І мандрувала вона отак кінно з торбинкою золота, живлячись плодами землі, годуючи ними коня і п'ючи разом з ним воду із струмків, протягом десяти днів. На одинадцятий день наблизилась вона до якогось гарного міста, — мирного, багатого й добре укріпленого. Щойно покинула його зимова пора зі своїми холодами, й настала весна з цвітом троянд. Розквітали квіти барвисті, жабоніли струмки, й щebetали птахи голосисті.

Коли Зумурруд під'їхала до брами того міста, то побачила військовий почет на чолі з емірами, вельможами та достойниками. Здивувалась вона й подумала: «Видно, якась важлива подія має відбутися тут, коли вся людність міста вивалила сюди». Отож скерувала вона туди й свого коня і, коли наблизилась до натовпу, назустріч їй кинулись один поперед одного військові, потім спішилися і, поцілувавши перед нею землю, заволали:

— О володарю всіх народів, нехай Аллах пошле тобі звитягу і зробить твоє прибуття до нас благом для мусульман! І нехай обдарує тебе могутністю, о владарю нашого часу, єдиний у нашому столітті!

— Що тут діється, люди! — спиталася нарешті Зумурруд. І один з достойників міста відповів:

— Той, хто не скупиться на дари, обдарував тебе і зробив царем цього міста, володарем життя і смерті всіх його жителів. Отож знай, що, коли у нас помирає цар, котрий не має спадкоємця, за місто виходить військо і чекає тут три дні. І як хтось

прибуде сюди тим шляхом, яким ти приїхав сюди, роблять його своїм повелителем.

Зумурруд, котра завжди чинила розумно, промовила:

— Не думайте, що я походжу з турецького простолюддя. Я син шляхетних батьків, але розгнівав мене мій рід, і я покинув його. Ось подивіться: в оцій торбинці золото, яке я взяв із собою, аби під час своєї подорожі обдаровувати ним бідних і нещасних.

Тоді люди стали молитися Богу за її щастя й раділи її обіцянці. А Зумурруд втішалася їхньою радістю. Лише подумала: «Якщо вже я досягла такого, то, може, великий Аллах, спроможний на все, чого тільки не захоче, зробить і так, щоб я стрілася тут з моїм коханим?» Потім вона рушила з місця, і воїни повели її до міста і запровадили до палацу. Еміри та можновладні достойники взяли її попід руки, посадили на троні й поцілували перед нею землю.

Посівши престол, Зумурруд звеліла відімкнути скарбницю й обдарувала з неї все військо, що зичило їй довгого владарювання. Потім її вшанували мамелюки і всі інші мешканці міста — і купці, й вельможі, і прості обивателі та їхні карателі. І далі Зумурруд владарювала певний час, видаючи накази й заборони, і здобула собі в серцях людей велику повагу завдяки своєму благородству й поміркованості. Скасувала податки й несправедливості і звільнила тих, що були у в'язницях. Навела лад усюди, і полюбили її люди. Але вона, як тільки було спом'яне господаря свого, то відразу ж плаче і благає Аллаха, щоб він допоміг їй поєднатися з ним. Однієї ночі згадувала вона минулі щасливі дні, милого свого і, роняючи сльози рясні, проказала вірша такого:

Моя любов, хоча і давня, щораз молодіє,
А очі ятряться мої слізьми безнадії.

То плаче у мені любя непогамовна,
Страждають-бо розлучені в муках пасії.

Потім вона втерла сльози й направились у палац, зайшла до гарему. Там вона виділила кілька осібних кімнат для рабинь і наложниць, призначила їм утримання й платню. Заявила, що хоче бути сама, присвячуючи вільний час службі Божій,— постила й молилася. А еміри говорили про неї: «Непорушну віру має цей володар!» Зумурруд мала при собі зі служби лише двох молодих євнухів для послуг.

І сиділа вона отак на царському троні протягом року, не маючи жодної звістки про свого володаря і не натрапивши на його слід. Дедалі більше огортав її неспокій. Аж нарешті покликкала вона своїх вазірів та царедворців і сказала, щоб вони зібрали землемірів та будівничих; а коли ті з'явилися, доручила їм обладнати перед палацом майдан шириною і довжиною в один фарсах. І було зроблено те, чого вона зажадала, в дуже короткім часі. Незабаром туди прийшла Зумурруд, для котрої тут було розбито величезний намет, під яким поставили ряди сидінь

і для емірів. Тоді вона звеліла поставити на майдані столи з усілякими розкішними стравами. А як те було виконано, Зумурруд запросила сюди знатних людей міста, і розпочалась учта. Потім вона звернулась до емірів, сказавши: «Я хочу, аби оголосили по всьому місту, що на початку кожного місяця нікому не вільго відчиняти своїх крамниць та харчевень, а всі мають приходити сюди і їсти з царського столу. Кожен, хто вчинив би інакше, буде повішений на брамі свого ж дому».

Отож, коли настав новий місяць, всі жителі міста вчинили так, як вона їм наказала. І далі це увійшло в звичай. І ось настав перший місяць нового року. Зумурруд вийшла на майдан, а герольд оголосив: «Слухайте, люди! Кожен, хто відчинить свою крамницю, харчевню, гамазей або дім, відразу ж буде повішений на брамі своєї домівки! Сьогодні всі повинні прийти сюди і їсти з царського столу!»

Як тільки це було оголошено і розставили на майдані столи, гуртами повалили сюди люди. Зумурруд запрошувала всіх сідати за столи і їсти усі страви, поки не наситяться ними гості.

Отож люди сідали й частувалися, як їм і було велено. Зумурруд сиділа на царському престолі й дивилась на них, а кожен із тих, що сиділи за столами, думав собі: «Цар на мене дивиться»,— і всі ретельно заходжувались коло їжі. А еміри говорили до людей: «Їжте сміло, це подобається цареві». Отож наїдались вони досита і йшли собі, благословляючи свого царя: «За все своє життя,— говорили вони,— ми не бачили ще володаря, який би так любив бідняків, як цей цар». І молились за довге його володарювання. А Зумурруд пішла до свого палацу, задоволена з того, що зробила для людей, кажучи собі в душі: «Якщо буде на те воля Аллаха, я добуду в такий спосіб вісті про господаря мого коханого». На початку наступного місяця вона зробила за встановленим звичаєм те ж саме. Було накрито на столи, і Зумурруд припрошувала людей частуватися.

І коли вона сиділа в кінці столу, до якого групами й поодиначі підходили люди, її погляд раптом упав на християнина Барсума, котрий колись купив запинало в її господаря Алі Шара. Вона впізнала того чоловіка і подумала: «Це перша радість і початок шляху до мети». Барсум же підійшов до столу і сів разом з іншими людьми. Побачивши полумисок рису, посипаного цукром, він перехилився через стіл і потяг його до себе. Чоловік, що сидів коло нього, сказав йому:

— Чого ти не їси того, що перед тобою? То не гарно — сягати до того, що стоїть далеко. Стидався б!

— А я їстиму тільки це! — відрубав Барсум.

— Та їж, їж! — сказав чоловік,— і нехай Аллах через це ласки тебе позбавить.

В балачку втрутився якийсь інший чоловік — із тих, що вживають гашиш.

— Нехай їсть,— сказав він,— то і я з ним поласую.

— О ти, найгірший з гашишників! — вигукнув перший. — Не для пса ковбаса, це панська страва. Залиште її, і нехай вона дістанеться тим, кому слід!

Але Барсум не зважав на ті балачки. Набрив у жменю рису і поклав його собі в рот. Потім знову сягнув рукою до полумиска. А тим часом Зумурруд, котра весь час пантрувала за ним, покликкала кількох вояків і наказала їм:

— Приведіть-но мені отого чоловіка, перед яким стоїть полумисок із солодким рисом, та не дайте йому з'їсти того, що він узяв у жменю!

Отож підбігло до Барсума четверо мамелюків. Вони повалили його, вибивши попередньо з руки рис, і потягли до царя. А люди перестали їсти й говорили між собою:

— Таж це поганець якийсь, гребував тією їжею, яку ми споживаємо!

— А мені дуже смакувала каша, що стояла переді мною, — похвалився якийсь чоловік.

— Дякувати Аллахові, — вигукнув гашишник, — мені не дали порозкошувати солодким рисом із того полумиска! Я чекав, поки той насититься і віддасть полумисок мені, щоб і я поїв. І ось бачите, що його спіткало?!

— Тихо будьте, — казали інші, — подивимося, що з ним далі вчинить цар.

А Барсума тим часом поставили перед Зумурруд.

— Як тебе звати, поганцю світлоокій, — запитала вона, — і чого ти прийшов до нашого краю?

А цей негідник мав на голові білий тюрбан і затаїв своє ім'я.

— О царю, — мовив він, — звати мене Алі, я ткач, прибув до вашого міста в торговій справі.

— Принесіть мені дошку з піском і мідне стило! — наказала Зумурруд.

І їй відразу ж принесли те, чого вона зажадала. А вона взяла дошку, сипнула на неї жменю піску й накреслила на ньому стилем мавпу. Нарешті вона підвела голову і, пильно придивившись до Барсума, вигукнула:

— Ах ти ж, псяко, як ти смієш брехати цареві?! Ти ж християнин на ім'я Барсум і прибув сюди в підступній справі, зириш за кимось! Одразу ж повідай мені всю правду, а не захочеш сказати, то, клянуся честю мого царства, зітну тобі голову!

Християнин почав був щось мимрити, а еміри й інші люди говорили: «Ви бачили таке! Наш цар уміє ворожити на піску! Хвала Всевишньому, що послав його нам!» Зумурруд крикнула:

— Говори правду, або я накажу стратити тебе!

Тоді християнин почав благати:

— Пробач мені, о владарю часу, правду каже твоє ворожіння на піску — я таки християнин.

І всі присутні — еміри й інші люди — були приголомшені надзвичайним умінням царя ворожити на піску. Тож говорили

поміж себе: «Наш цар — ворожбит, рівного якому немає на цілїм світі!» Зумурруд же наказала здерти із заброди шкіру, напхати її соломою й повісити на брамі майдану, а потім викопати за містом яму, спалити в ній його м'ясиво та кістки й засипати рештки сміттям і нечистотами.

— Слухаємо й коримося! — відповіли їй слуги,— і виконали все так, як наказала Зумурруд.

А люди, побачивши, яка доля спіткала християнина, казали:

— Він дістав таку нагороду, яку заслужив. Нещастям обернулась для нього та жменя рису.

— Присягаюсь розлученням, і нехай Аллах боронить мене,— говорив якийсь чоловік,— ніколи в своєму житті не візьму в рот солодкого рису!

— Хвала й подяка моя Аллахові милосердному,— вигукнув пожирач гашишу,— котрий стримав мене від споживання рису і відвернув од мене те лихо, що спіткало того нещасного!

Потім ці люди пішли, а наступні сторонилися вже місця навпроти полумиска з рисом, де сидів християнин.

Коли настав новий місяць, на майдані, за усталеним звичаєм, знову зібрались люди на обід. Зумурруд сіла на троні, а при ній стояли мамелюки, сповнені страху та пошани перед царською владою. Люди займали за столами місця, з побоюванням зиркаючи на те місце, проти якого стояв полумисок із солодким рисом. І сказав котрийсь із чоловіків одному з присутніх:

— Ей, хаджі Халафе!

— Я слухаю тебе, хаджі Халіде! — озвався той.

— Не їж солодкого рису з полумиска,— застерігав перший,— бо як тільки ковтнеш дрібку тієї страви, будеш повішений!

Потім посідали за столи й почали обідати. А Зумурруд побачила раптом якогось чоловіка, що хутко прослизнув брамою на майдан. Вона придивилась до нього пильніше й пізнала в ньому курда Джавана, злодія, котрий убив колись вояка.

Привело його сюди ось що. Залишивши свою матір у печері, він повернувся до ватаги і похвалився друзякам:

— Трапився мені вчора ласий шмат! Убив служивого й застрілював його коня. А цієї ночі потрапили мені до рук торбинка золота й діваха, ще більшої вартості, ніж оте золото в торбинці! Усе це я залишив у печері, в моєї матері.

Розбійники дуже зраділи з того й під кінець дня подалися за місто, до печери. Курд Джаван увійшов туди перший, налагодившись показати своїм поплічникам здобуток, яким хвалився перед ними, але застав тут порожнє місце. Запитав матір, що тут сталося, а коли вона розповіла йому про все, почав гризти собі руки з розпачу, а далі голосно заявив:

— Клянусь Аллахом, я розшукаю цю потіпаку і викраду її, хоч би вона і в шкаралупу фісташки заховалася!

Відправився отож він на пошуки і понишпорив по всіх усядах, аж поки нарешті прибивсь до міста, в якому царювала Зумурруд. І коли він прийшов сюди, то, не знайшовши нікого на вули-

цях, запитався в однієї жінки, що виглядала у вікно, яка причина цього. Від неї він довідався, що на початку кожного місяця цар збирає до себе всіх людей на учту, і показала йому, як іти до царського майдану. Прибіг отож туди курд Джаван і, не знайшовши іншого вільного місця, крім того, що було біля згаданого полумиска, він усівся там і, побачивши перед собою рис, сягнув до нього рукою. Тоді люди загукали до нього:

— О брате, що ти робиш?!

— Я хочу наїстися досита цього рису,— відповів він.

— Якщо далі їстимеш його, то тебе повісять,— застеріг його хтось.

— Замовкни і не плети дурниць! — гримнув на нього Джаван і присунув полумисок до себе.

Як побачив це згаданий вже раніше гашишник, що сидів біля Джавана, гашиш миттю вивітривсь йому з голови, і він зірвався зі свого місця й усівся подалі, говорячи:

— Нічого я не маю спільного з тим полумиском!

А тим часом курд Джаван запустив свої пальці, схожі на пазурі крука, в рис, коли ж потяг долоню назад, вона стала схожа на копито верблюда. Почав він збивати рис у грудку, аж поки він не набув кшталту величезної помаранчі, а тоді блискавично увіпхнув його собі в рот. Рис провалився у його пельку, видаючи гуркіт, подібний до грому, а в тому місці, звідки Джаван гребнув каші, показалося дно посудини. Тоді один з його сусідів сказав:

— Слава Аллахові, що він не сподобив мене їсти разом з тобою. За одним махом спорожнив полумисок!

— Та нехай їсть,— обізвався любитель гашишу,— я вже бачу, як він теліпається на шибениці.— А потім, звертаючись до Джавана, сказав: — Іж, і нехай Аллах не обдарує тебе за це добром!

Проте Джаван, байдужий до цих розмов, знову намірився зачерпнути рису, щоб, як і перше, згрудити його в жмені, але Зумурруд гукнула своїх мамелюків і сказала їм:

— Доставте мені хутенько того чоловіка і не дайте йому з'їсти рису, який він тримає у жмені!

Вояки миттю підбігли до схилоного над полумиском Джавана, схопили його й поставили перед царем. Люди ж тішились його нещастям і говорили одне одному:

— Він таки заслужив цього! Ми ж йому щиро радили, а він не послухав нас. Це місце призводить до смерті всіх, хто його посяде, так само й полумисок завдає нещастя всім, хто з нього їсть.

А Зумурруд запитала Джавана:

— Як тебе звати, чим ти займаєшся і чого прибув до нашого міста?

— О наш володарю й повелителю,— відповів той,— звати мене Осман, садівник я сам по собі, і та притичина мене сюди пригнала, що шукаю я одну річ, яка в мене пропала.

-- Принесіть мені дошку й пісок,— наказала Зумурруд.

А коли це було принесено, вона взяла коробочку з піском, випнула його на дошку, дивилась на нього хвилину, а потім піддела голову й вигукнула:

— Біда тобі, перевертню! Як ти смієш брехати цареві?! Цей пісок говорить мені, що ти курд на ім'я Джаван і займаєшся злочинством. Відбираєш у людей їхнє добро і вбиваєш їх, хоч Аллах заборонив убивати людей безневинно.— І крикнула: — Якщо ти, кабанюко, не скажеш мені зараз правди, я накажу відрубати тобі голову!

Коли курд Джаван почув це, обличчя йому зблідло, і почали цокотіти зуби, але він думав, що врятується, сказавши правду, отож мовив:

— Правду ти кажеш, о володарю нашого часу, але я каюся в усьому тому перед тобою і від цієї хвилини повернуся до Аллаха найвищого!

— Не годиться залишати таку заразу на шляху мусульман,— мовила Зумурруд і звеліла своїм людям: — Візьміть його, здеріть з нього шкуру і вчиніть із ним те ж саме, що зробили з таким, як він, минулого місяця.

І ті виконали її веління. Гашишник же, побачивши, що вояки хапають Джавана, повернувся спиною до полумиска з рисом і сказав:

— Соромно мені сидіти до тебе обличчям.

А коли люди, пообідавши, розійшлись по своїх домівках, Зумурруд повернулася до палацу й відпустила мамелюків. Коли почався четвертий місяць, на царському майдані, як то вже було узвичаєно, приготувались до учти, за столи сіли люди й чекали запрошення до частування. Надійшла Зумурруд, усілась на троні й почала приглядатись до людей. Вона завважила, що за одним столом, там, де стоїть полумисок з рисом, порожні аж чотири міся, і це здивувало її. Переводячи погляд чимраз далі, вона побачила чоловіка, що покvapно проходив через браму майдану. Підбігши до столів, він не знайшов іншого вільного місця, крім тих, проти яких був полумисок, і сів там. Зумурруд пильно придивилася до нього і впізнала в ньому того проклятого християнина, котрий називався Рашідом ад-Діном. І вона подумала: «Яка ж благословенна ця страва, в сільця якої потрапив і цей бузувір!»

А причина його прибуття сюди була досить дивна. Коли ото він вернувся з подорожі додому й довідався від своїх домохадців, що Зумурруд щезла, а разом з нею й торбинка з золотом, то став дерти на собі шмаття, бити себе по лицьо й виривати волосся з бороди. Потім послав свого брата Барсума, щоб той шукав утікачку по всьому краю. Не маючи від нього довго ніяких встей, він сам вирушив на пошуки брата й Зумурруд, і доля закинула його до цього міста. Прибув він сюди в перший день нового місяця і йшов безмовними вулицями із замкненими крамницями. Коли ж побачив у вікнах жінок, запитав їх, що тут скоїлося, і вони відповіли йому, що на початку кожного місяця

цар влаштує обід для всіх жителів міста, і годі нікому не вільно залишатись удома чи в крамниці. Вони показали йому, як пройти на майдан, а коли він прийшов туди, то побачив людей, що тиснулися довкола страв, і не знайшов іншого місця, окрім того, де стояв полумисок з рисом. Отож він усівся там і намірився уже було набрати собі їжі, але Зумурруд прикликала кількох мамелюків і наказала їм:

— Подайте мені сюди отого, що сів біля полумиска з рисом!

І ті негайно схопили його й поставили перед нею, а вона запитала:

— Як тебе звати, яке твоє ремесло, і чого ти прибув до нашого міста?

— О владарю нашого часу,— відповів той,— звати мене Рустам, а ремеслом не володію жодним, бо я є вбогий дєрвіш.

— А подайте-но мені дошку й пісок та мідне стило,— звеліла своїм слугам Зумурруд.

А коли їй було принесено те, чого зажадала, вона взяла стило, накреслила щось на піску і хвилюк приглядалась до того, а потім підвела голову й крикнула:

— Ах ти ж, псяюхо! Як смієш брехати цареві?! Твоє ім'я Рашід ад-Дін, але ти християнин, а твоїм ремеслом є підступне викрадення невільниць у мусульман, видаєш себе за мусульманина, а в душі ти ж християнин! Кажі правду, а ні — то зітну тобі голову!

— Правду ти мовив, о владарю нашого часу! — пробелькотав Рашід ад-Дін.

Тоді Зумурруд наказала розпластати його на землі та всипати йому на кожну ступню по сто ударів і тисячу — на спину, а потім здерти з нього шкіру й напхати її землею, викопати за містом яму, спалити в тій ямі його труп та закидати її нечистотами. Коли було виконано накази, вона дала знак людям, щоб вони частувалися. Отож усі почали їсти, а скінчивши, розійшлися, хто куди. Зумурруд повернулась до свого палацу і сказала сама собі в душі: «Слава Аллахові, котрий звільнив мене від гнобителів». І, склавши хвалу Всевишньому, проказала вірш про лихих правителів:

Вони жорстоко у своїй країні правували,
І раптом влади їхньої — немовби й не було
Нагородила б доля їх за добрі справи,
Натомість відплатила злом за їхнє люте зло
За око око — тут інакше й бути не могло,
І лиходійників отих ніщо б вже не спасло.

Далі вона пригадала свого володаря Алі Шара й заплакала ревними сльозами. А потім, заспокоївшись, подумала: «Слава Богу, що поконати моїх ворогів він дав мені спромогу. Може, він зласкавиться наді мною й допоможе мені поєднатися з моїм коханим своєю рукою». І вона стала ревно молитись до Всевишнього: «О Аллах, спроможний-бо ти еси в усіх речах, і твоя

милість покоїться на твоїх рабах! Поможи мені!» Вона попросила в Господа прощення й поклалась на його рішенець, будши впевнена в тому, що все, ним започатковане, матиме кінець. І проказала вірш — поезії взірць:

Нехай же не засмуче нас люта доля,
В усьому-бо, в усіх ділах правує Божа воля.

Що заборонене — його відверне завжди Бог,
Безсила буде відмінить ті присуди сваволя.

А потім згадала слова іншого поета:

Хай дні без приклучок минають,
Найменших уникай бідот.

Хоча з трудом чогось досягнеш,
Зате жить будеш без турбот.

А затим слова ще іншого:

Будь лагідний, коли тебе жорстока лють терзає.
І терпеливий — як страждання серце розриває.

Так, ночі нашого життя вагітні
Тяжкою п'янкою й породжують дива.

І нарешті проказала слова ще одного поета:

Терпіння — спасіння, якби ж то ти це знав,
То й примхи долі легше б ти сприймав.

Коли терпітимеш свідомо, благородно —
То винесеш все, що калам записав.

Потім вона ще цілий місяць за дня урядувала, а ночами плакала й ридала за своїм господарем Алі Шаром. Коли ж настав новий місяць, вона, як і раніше, наказала розставити столи на майдані й сама, прибувши туди, сіла коло людей, а ті чекали її дозволу починати обід. Місце проти полумиска з рисом було вільне; Зумурруд усе позирала в сторону вхідної брами, щоб бачити кожного, хто ввійде. І зверталася в думках до Бога: «О ти, могутній і великодушний, котрий повернув Юсуфа Якову і звільнив від страждань Айюба, вияви ж і мені свою ласку й поверни мого господаря Алі Шара! Ти можеш усе. Проводирю заблукалих рабів! О послухачу гнівних голосів! Здійсни й моє прохання». І не встигла вона ще скінчити свою молитву, як у браму майдану пройшов якийсь чоловік, стрункий, мов вербова віть. Незважаючи на худорбу тіла і блідість, він був найкращий серед молодиків. І переважав їх досконалістю розуму й виховання. Підійшовши до столу, він, не знайшовши іншого вільного місця, сів коло полумиска з рисом. А коли Зумурруд побачила його, серце її затріпотіло, вона втупила в нього погляд і впізнала свого володаря, Алі Шара. Хотіла на radoшах крикнути, але стрималася зі встиду перед людьми. І хоч у неї несамовито товклося серце і все в ній тремтіло, а вона виду не подала і свої почуття затаїла.

А спонукало Алі Шара до прибуття сюди ось що. Як заснув він на лавці, а Зумурруд спустилась по канату і її вхопив курд

Джаван, то Алі Шар невдовзі прокинувся і відчув, що голова в нього гола. І він зрозумів: хтось скривдив його, знявши тюрбан з голови, коли він спав. І тоді Алі Шар промовив слова, котрі додають духу тому, хто їх промовляє: «Всі ми належимо Аллахові, і всі повернемося до Нього». Потім він пішов до сусідки, котра повідомила йому про місце перебування Зумурруд, і постукав у її двері. Коли вона вийшла до нього, він почав плакати і врешті упав, зомлівши. Опритомнівши, розповів їй про все, що трапилося. Старенька зганила й вилаяла його за те, що він учинив.

— Сам ти винний у своєму нещасті й біді! — вигукнула вона. І не переставала виповідати йому, аж нарешті в нього потекла кров з носа, і він знову знепритомнів. А коли прийшов до пам'яті, побачив, що бабуся плаче над ним, роняючи сльози. Огорнула його туга ще більша, і він проказав такий вірш:

Яке гірке коханням розставання,
Але яке ж солодке поєднання!

В розлуці хай їм, бідним, Бог допоможе,
Й мені, бо вже близький я до сконання.

І тоді старенька, змилювавшись над ним, сказала:

— Посидь тут, а я піду на звідини і скоро вернуся.

— Слухай і корюся, — мовив Алі Шар.

Отож вона залишила його й пішла. І не було старенької півдня, а коли повернулася, то розповіла:

— О Алі, гадаю, ти помреш із розпачу й не побачиш уже своєї коханої до самої смерті. Бо коли мешканці палацу повставали вранці, то побачили, що вікно, котре виходить у сад, відчинене, а Зумурруд зникла; з нею разом сцезла й торбинка з золотом, що належала християнинові. Коли я заходила в палац, то бачила там валі з гуртом людей, що стояли перед брамою. Ніхто не має сили й спромоги, крім Аллаха, великого і всемогутнього!

По цих речах світ потьмарився йому в очах, він збліднув, як мрець, втратив хіть до життя й подумав, що це вже настає йому кінець. Плакав, аж поки не впав, знепритомнівши. А як прийшов до пам'яті, то тяжко занедужав, знеможений коханням і розлукою. Не виходив з дому, а сусідка приводила до нього лікарів, поїла його травами й готувала йому їжу протягом цілого року, аж поки не відживила його. Тоді відразу ж прийшло йому на пам'ять, що з ним було, і він проказав вірша про те, що на серце лягло:

Журба за журбою йде в цю прощальну годину,
Вмліває серце й сльоза за сльозою плине.

Забудь про спокій, хто коханням одержимий,
Стражданням і жазі його немає впину

О Боже, поможи мершій, бо гину,
Затримай у моїй душі життя іскрину.

На початку нового року старенька сказала Алі Шарові:

— Сину мій, смутком і розпачем не зарадиш біді і не відшукаєш своєї милої! Устань, наберись духу — отоді й відправ-

ляйся на пошуки Зумурруд. Мандруй по рідних краях, і, може, тобі вдасться почути щось про неї.

І вона безперестанку подавала йому надію та підбадьорювала, аж нарешті підбадьорився і він. Тоді вона повела його до лазні, напоїла м'ясною юшкою, нагодувала курятиною. І так було день у день протягом цілого місяця, аж поки він не набрався сил і відправивсь у подорож.

Іхав він і їхав, і от нарешті дістався до міста Зумурруд, там пішов на царський майдан, сів за стіл і сягнув рукою до страви. Але люди зжалились над ним і сказали:

— Не їж, парубче, з того полумиска, бо кожного, хто з нього живиться, побиває лихо!

Та на цю мову Алі Шар сказав:

— Дозвольте мені поїсти, і тоді нехай роблять зі мною, що хочуть, може, звільнять мене від цього важкого життя.

І він набрав у жменю рису. Зумурруд хотіла було наказати, аби його припровадили до неї, але зміркувала, що він же напевне голодний, і сказала собі: «Зачекаю, поки наїється».

Тож Алі Шар їв, а приголомшені цим люди дивились на нього й чекали, що з ним станеться. Коли він уже наївсь досита, Зумурруд сказала кільком євнухам:

— Підіть-но он до отого молодика, що їв рис, і приведіть його до мене, та тільки лагідно поведіться з ним! Скажіть йому так: «Встань і ходи порозмовляеш з царем, котрий хоче щось запитати тебе ласкаво і попросити тебе відповісти йому».

— Слухаємо й коримось,— відповіли ті, а потім підійшли до Алі Шара й сказали йому: — О саїде, просимо тебе порозмовляти з нашим царем, і будь спокійний.

— Слухаю й корюся,— відповів Алі, встав і пішов з євнухами.

А люди говорили поміж себе:

— Ніхто не має сили й спромоги, окрім Аллаха, великого і всемогутнього! Цікаво, що ж учинить з ним цар?

— Ніякого лиха він йому не завдасть. Якби хотів його скривдити, то не дав би йому наїстись досита.

Ставши перед Зумурруд, Алі Шар поздоровив її й поцілував перед нею землю, а вона привітала його і прийняла з пошануванням, спитавши:

— Як тебе звати, яке твоє ремесло і пощо ти прибув до нашого міста?

— О владарю часу,— відповів Алі Шар,— звати мене Алі Шаром, родом я з Хорасану, краю купців. Прибув до цього міста в пошуках невільниці, що десь ділася, а була ж вона мені дорожча за зір і слух. Душа моя весь час при ній, відколи я її втратив. Отака моя справа.

А потім він вибухнув плачем і зомлів. Тоді, за велінням Зумурруд, побризкали йому обличчя трояндовою водою, і він опритомнів. Коли він прийшов до пам'яті, Зумурруд наказала принести дошку, піску та мідне стило. Принесли їй те, чого вона

зажадала, і вона, посипавши дошку піском, узяла стило й почала врожити на піску, а потім сказала Алі Шарові:

— Слова твої правдиві. З ласки Аллаха ти невдовзі зустрінешся зі своєю невільницею, отож заспокойся.

І потім вона веліла одному зі своїх царедворців, аби він повів його в лазню, нарядив у царську одіж, а потім вибрав йому найліпшого з царських коней, і під кінець дня щоб були вони в царському палаці.

— Слухаю й корюся,-- відповів царедворець.

Потім він забрав Алі Шара й пішов із ним. А люди говорили поміж себе:

— Що то за знак, що цар був такий ласкавий з ним?

А якийсь чоловік сказав:

— Чи не говорив я, що нічого поганого він йому не зробить? Але ж який він гарний! Я передчув, що так воно й буде, коли цар дозволив йому наїстися.

Кожен сказав щось про цей випадок, а потім усі розійшлися.

Зумурруд не могла повірити, що, коли настане ніч, вона буде вже наодинці з коханим серця свого. Коли запали сутінки, вона ввійшла до своєї опочивальні й удала, що її зморив сон. А в неї ніхто не спав, oprіч двох пахолків для послуг. Коли ж вона усамітнілась, то послала по свого коханого Алі Шара і сіла на ложі, біля якого в узголов'ї, в ногах у неї горіли свічки, а золоті лампи освітлювали pokій. Всі були здивовані, коли довідалися, що вона послала по Алі Шара, і кожен почав вигадувати різні речі, висловлював думку свою. Хтось сказав, що цареві вельми сподобався цей молодик і що завтра він настановить його регіментарем своїх військ.

Ввійшовши до Зумурруд, Алі Шар поцілував перед нею землю і благав у Аллаха ласки для неї. Вона ж подумала собі: «Подорожую трохи з ним, не дам йому так відразу впізнати себе». Ожж вона голосно запитала його:

— Чи був ти в лазні, Алі?

— Так, о владарю наш,— відповів Алі.

— Ну то поїж тепер цієї курки та кебабу,— мовила Зумурруд,— і спробуй он отого напою, бо ти ж іще дуже стомлений, а потім прийдеш сюди.

— Слухаю і корюся,— відповів Алі й зробив так, як вона веліла йому.

А коли він наївся й напився, сказала йому:

— Сідай-но тепер біля мене на ложе й помасажуй мене.

Отож Алі Шар почав масажувати їй ноги до колін і відчув, що вони гладенькі й ніжніші за єдваб.

— Масажуй вище! — наказала вона йому.

— Прошу вибачення, володарю мій, але вище колін я не сягну.

— То ти спротивляєшся мені?! — вигукнула вона.— Ой зловісна ж буде для тебе ця ніч! А якщо послухаєш мене, то будеш моїм коханим, і я настановлю тебе еміром.

— О владарю часу, в чому саме я маю бути слухняним тобі? — запитався Алі Шар.

— Знімай із себе шати, і як розберешся зовсім, ляж долілиць,— наказала вона.

— Ніколи в житті я не робив такого і оскаржу тебе перед Аллахом у день Суду за приневолювання до цього! Забери в мене все, що ти дав мені, й дозволь покинути твоє місто.

Потім він почав плакати ридма, але Зумурруд знову grimнула на нього:

— Зараз же мені скинь шати й лягай ницьма, а не зробиш цього, я зітну тобі голову!

І він виконав наказ, а вона лягла йому на спину, і він відчув щось гладеньке, м'якіше за єдаб, ніжніше за кунжутову олію, й подумав собі: «Цей цар приємніший за всіх жінок». А Зумурруд, полежавши на ньому хвилику, зсунулась на підлогу. І Алі Шар сказав собі в душі: «Хвала Аллахові, що я не розпалився». Але вона мовила:

— Алі, в мене він встає, як потерти його рукою, погладь його мені, інакше я тебе вб'ю!

Сказавши це, вона лягла горілиць, вхопила його руку й поклала її собі між стегна, і він відчув під рукою щось м'якіше за шовк, набубнявіле, й гаряче, мов у лазні пар чи розпалене пристрастю серце коханця, племінне, як жар. Тож він подумав: «Що воно за дивина, у царя те, що мають жінки!» І в ньому прокинулась така хіть, що тіло його умить напружилось. Зумурруд побачила це і, давлячись від сміху, сказала:

— О любий, вже дійшло до цього, а ти ще й досі не впізнав мене?

— Та хто ж ти є, о царю? — запитав Алі Шар.

— Я — Зумурруд, твоя невільниця,— відповіла вона.

Почувши це, Алі поцілував її, вхопив ув обійми і кинувся на неї, як лев на вівцю. Тепер уже в нього не було жодного сумніву, що вона його невільниця. І був він воротарем та імамом в її міграбі, і вона разом з ним кланялась до пояса й до землі, вставала й сідала; минула не одна година, впродовж яких тут чулися зойки, скрикування і шамотанина. Звернули на це увагу євнухи і, прибігши сюди, стали підглядати з-за ширми. Побачили лежачого царя й Алі Шара, який підносився над ним, і завважили також, що цар стогне і звивається. І стали вони гадати та міркувати: «Мужчина не так поводиться! Чи може таке бути, що цар — жінка?» Одначе вони затаїли цю справу й не сказали про те нікому.

Вранці Зумурруд веліла скликати всіх своїх військових, вельмож та урядовців. А коли ті зібралися, оголосила своє рішення:

— Я хочу виїхати на якийсь час до країни оцього чоловіка. Оберіть собі намісника, котрий урядовав би тут до мого повернення.

— Слухаємо й коримося,— відповіли їй.

Потім Зумурруд зайнялася лаштуванням до подорожі. Взяла з собою харчових припасів, грошей, подарунків, наповнені клейнодами шкатули. Усім цим були нав'ючені верблуди та мули. І незабаром вона вирушила в дорогу разом з Алі Шаром.

Їхали вони, аж поки не прибули до Алі Шарового міста. Вдома він обдарував багатьох і роздав милостиню, витративши на це великі кошти. І зажили вони щасливо серед людей. Зумурруд народила кількоро дітей; жили весь час без клопотів і турбот, аж поки не прийшла до них Нищителька радощів та насолод, Розлучниця дітей та батьків, жінок і чоловіків. Тож слава Вічно-сущому нині і на віки віків!

ДЖУБАЙР ІБН УМАЙР ТА БУДУР

Володар правовірних Гарун ар-Рашид однієї ночі ніяк не міг заснути. Довго перевертався з боку на бік у великому занепокоєнні, а коли це його зовсім виснажило, він звелів покликати Масрура і сказав йому:

— Масруре, знайди-но мені когось такого, хто розважив би мене у це безсоння.

— А чи не хотів би ти, володарю мій, вийти до палацового саду і, навітавшись його красою, дати серцю відраду, подивитися на зірки, якими так гарно уतिकане небо, і на місяць поміж ними, що задививсь у воду на свою блискучу вроду.

— Ні, Масруре, не прагне моя душа такого,— мовив халіф.

— О володарю мій, у твоєму палаці мешкає триста наложниць, і кожна з них — в осібному покої. Накажи, щоб усі вони розійшлися по своїх кімнатах, сам ходи й утішай свої очі їхньою красою — всі ж бо вони мов троянди, умиті росою.

— О Масруре, цей палац мій, а невільниці — моя власність, та не прагне моя душа такого.

— О володарю мій, накажи вченим, мудрецам та поетам прийти до тебе. І нехай вони провадять учені бесіди про світові

таємниці, читають касиди, розповідають усілякі пригоди та неблиці.

— Не прагне моя душа такого,— відповів халіф.

— О володарю мій, звели покликати сюди молодиків, твоїх товаришів, дотепників та блазнів, і нехай вони розважають тебе всілякими витівками, веселими приповідками та викидають смішні штуки — і враз уляжуться твої муки.

— Нічого такого не прагне душа моя, Масруре,— відповів халіф.

— О володарю мій,— то накажи мені голову зрубати,— заволав Масрур.— Може, цим удасться тебе заспокоїти й безсоння твоє прогнати.

Розсміявся на цю мову ар-Рашід і сказав:

— Подивись, Масруре, котрий там з моїх співтрапезників стоїть сьогодні біля дверей.

Масрур вийшов і, відразу ж повернувшись, сказав:

— Чуває сьогодні при дверях Алі ібн Мансур із Дамаска.

— Давай-но його сюди,— розпорядився халіф.

Масрур вийшов і привів того. А шейх, увійшовши, сказав:

— Мир тобі, о повелителю правовірних!

— Розкажи мені, сину Мансура,— сказав, відповівши на привітання, халіф,— якусь із своїх пригод.

— Розповісти тобі, повелителю правовірних, щось таке, що я бачив на власні очі, чи те, про що лише чув?— запитав халіфа Алі ібн Мансур.

— Якщо ти сам був свідком якогось надзвичайного випадку, то розкажи мені, бо почуте — це не те, що побачене на власні очі.

— О володарю правовірних,— мовив Алі ібн Мансур,— зверни до мене своє вухо й серце.

— Слухаю тебе, сину Мансура, своїм вухом, дивлюся на тебе своїм оком і схиляю до тебе серце моє,— відповів халіф.

— Як відомо тобі, о володарю правовірних,— почав свою розповідь Алі,— я маю щорічне жалування від Мухаммада ібн Сулеймана аль-Гашімі, султана Басри. Отож, коли я одного разу приїхав до нього, він саме збирався на полювання й лови. Я привітав його, а він, поздоровивши мене, сказав:

— Сину Мансура, поїхали з нами на полювання!

— Саїде мій,— відповів я йому,— не здужаю я їхати верхи. Отож помісти мене в будинку для гостей і припоручи опікуванню твоєї челяді.

Він так і зробив, а сам подався на полювання. Мене ж було прийнято з великими почестями і виявлено мені пошанування, в усьому дотримано було чемності і частовано за звичаєм найвищої гостинності. А я подумав собі: «Ото диво Аллаха! Скільки вже разів приїздив я з Багдада до Басри і знаю тут лише дорогу з палацу до саду і з саду до палацу. Коли ще випадє мені краща, ніж зараз, можливість познайомитися з Басрою? Піду прогуляюсь містом». Отож я убравсь якнайшпатніше та пішов на прогулян-

ку. А як тобі відомо, о велителю правовірних, у Басрі сімдесят вулиць довжиною в сімдесят іракських фарсахів кожна. То я заблудився в цьому плетиві вулиць та завулків, і захотілося мені пити. Ішов я та йшов, о велителю правовірних, і зупинився біля великих дверей з двома кільцями із жовтої міді, на двері були опущені заслони з червоної парчі. Обабіч стояли кам'яні лави, а зверху — ґратка з виноградними лозами, що отіняли ці двері. Я зупинився, розглядаючи це, і раптом почув жалібний голос, що видобувався з глибини смутного серця, і глибокі зітхання, якими переривалось отаке наспівне декламування:

Неначе рана, ние повсякчас душа моя
Почерез газель, що далеко тепер звідсіля.

О вітре Заруд, який же сум навіяв ти мені!
Повій у далекий край, де мій дім і моя земля.

Закинеш спершу докір гордїй, щоб зворушити її.
Як почне до тебе слух схилять газеля,

Закоханого в неї страдника пригадай:
Неначебто між іншим закидами віддаля.

Про мене тобто в бесіді їй натякни:
«Що це з твоїм рабом? Вбива його байдужість твоя.

Напевне й вини за ним ніякої нема,
І не пліткує він ні про кого, та й не гуля».

Скажи: «Мабуть, потрібно йому назустріч піти,
Бо тільки близькість рани душі зціля.

Та й справді він в тебе закоханий, плаче, не спить».
Як згодиться, то матимем не в небі журавля.

Якщо ж вона залишиться гнівна й надалі,
Скажи: «Не знаю я його» — і йди мерщій звідтіля.

І я подумав: «Якщо та, котра так співає, ще й гарна, то вона поєднує в собі вроду і красномовність з чудовим голосом». Потім я, підійшовши до дверей, став поволі відслоняти завісу й побачив дівчину, гарну, мов місячна повня чотирнадцятої ночі: високі перса, наче гранати, а очі, ніби агати, вогнем горять, зрошені брови, рот — Сулейманова печать, ніжні вуста, мовби рум'янок, зуби — низка перлин, як сказав про неї поет один:

Хто вклав до вуст коханої перлини,
Вологу вина і рум'янок, що квітує?

І хто ж це їх замкнув кораловим замком
Та дав зорі твій блиск, що ранок віщує?

Пишається кожен, хто тебе побачить,
А що вже мовить про того, хто поцілує!

А ще один поет так сказав про неї:

О коралові вуста моєї коханої,
Не посміхайтесь ви над рубінами.

Я ж бо вас визнаю незрівнянними,
Тож не соромте ви їх своїми кпинами.

Одне слєво, вона поєднувала в собі всі види красот і була чарами для чоловіків і жінок. Той, хто її бачив, не міг надивитися на її вєдоу. Була вона така, як говорить поет:

Коли вона приходить, серця всім крає,
А як відходить — горе всім безкрає.

До сонця і до місяця красою подібна,
Хоча й близька, і всіх до себе прихляє

Сам Едем в її шатах виступає,
І повен місяць над коміром сяє.

Коли я дивився на дівчину крізь шпарину в заслоні, вона раптом обернулася і, побачивши мене, сказала своїй покоївці:

— Піди подивись, хто там стоїть біля дверей.

Та підійшла до мене й сказала:

— Як тобі, старцю, не стидно за таку нескромність? Хіба можуть бути в парі сивизна і безсоромність?

— Послухай мене, раба Божа,— мовив я їй.— щодо сивизни, то ми знаємо про неї, що ж до безсоромності, то я її не припускаюся.

— А чи може бути більша безсоромність,— обізвалася її господиня,— як вторгатися в чужий дім і заглядати до чужого гарему?

— О саїдо,— сказав я,— в мене є виправдання щодо цього.

— Яке ж то виправдання? — спитала вона.

— Я нетутешній,— сказав я,— і так захотів пити, що не міг уже терпіти.

— Беремо до уваги твоє виправдання,— мовила дівчина і, гукнувши свою служницю, сказала їй: — Лютфе, дай йому напитися із золотого дзбанка.

І принесла мені невільниця наповнений водою, змішаною з мускусом запашним, дзбан злоторчвлений, оздоблений перлами й самоцвітами і завинутий у шовк ясно-зелений.

Почав я пити, розтягуючи це розкошування і крадькома поглядаючи на господиню, стояв я так довгенько. Потім віддав дзбанок служниці. Але стояв і далі.

— Іди своєю дорогою, шейху,— обізвалася нарешті господиня.

— О саїдо,— сказав я,— опалили мене зараз думки про зміни, спричинені часом, що відбуваються поволі і щоднини.

— Слушно говориш,— відповіла вона,— справді час сповнений див. Але що саме збудило в тобі роздуми?

— Думаю я зараз про господаря цього дому,— сказав я,— що був моїм приятелем за життя.

— Як його звати? — спитала вона.

— Мухаммад ібн Алі,— відповів я,— золотар, посідав він великий маєток, а чи залишив дітей?

— Так, залишилась після нього дочка на ім'я Будур,— відповіла дівчина,— і вона успадкувала весь його маєток.

— Це, мабуть, ти його донька? — спитав я.

— Так,— відповіла вона й засміялася, а потім сказала: — Довго ти, старче, говориш, ішов би вже своєю дорогою!

— Звичайно, мені вже треба йти,— погодивсь я,— але бачу, що твоя врода никне від турбот. Розкажи мені про свій клопіт, і, може, Аллах моїми руками надасть тобі поміч.

— О шейху,— промовила дівчина,— якщо ти вмієш берегти таємниці, то я відкрию тобі свою біду. Скажи мені, хто ти, аби я знала, можна тобі довіритися чи ні. Бо каже поет:

Таємниці, хто порядний, розголошувать не буде,
А шляхетний і тим паче зберігає її всюди

У мойй душі секрет — як в будинку, від якого
Згублено ключі,— не визнають тайни люди

— Якщо ти хочеш знати, хто я,— звертаюсь до неї,— то слухай. Я Алі ібн Мансур аль-Халії, співтраpezник повелителя правовірних Гаруна ар-Рашіда.

Довідавшись, хто я, вона встала і промовила:

— Ласкаво просимо тебе, ібн Мансуре. Тепер я розповім тобі про себе й довірю тобі мою таємницю: я закохана й розлучена з моїм коханим.

— О саїдо,— сказав я їй,— ти ж прекрасна і можеш любити тільки такого, як сама. То в кого ти закохана?

— Я люблю Джубайра ібн Умайра аш-Шайбані, еміра племені Шайбан,— відповіла дівчина і описала мені молодика, вродливішого за якого, на її думку, в Басрі не було.

— О саїдо, дійшло до побачень між вами чи тільки до обміну листами? — запитав я.

— Так, ми зустрічалися,— відповіла дівчина,— але він лише на словах, а не серцем і душею, кохав мене, бо не дотримав слова і присягу зламав.

— А яка була, о саїдо, причина вашої розлуки?

— Причина була така,— відповіла дівчина.— Сиджу я собі одного дня, а оця служниця розчісувала мені волосся. Закінчивши чесати, вона заплела його в коси і, захоплена своєю красою та принадністю, поцілувала мене в щоку. Саме в ту хвилину зненацька зайшов він і, побачивши, що дівчина поцілувала мене в щоку, розгнівався і постановив залишити мене назавжди, не сказавши мені нічого, лише продекламував:

Якщо мене дружина зрадить — кину я її:
В самотині душевна рана заживає.

Не буде злагоди в химерного подружжя,
Як одне чогось бажає, що другому заважає

І відколи він, одвернувшись, залишив мене, від нього, ібн Мансуре, немає ні слуху ні духу.

— І що ж ти збираєшся робити? — спитав я.

— Хсчу передати йому листа через тебе,— сказала вона.— Як принесеш відповідь, дістанеш п'ятсот динарів, якщо ж не принесеш відповіді, то одержиш сто динарів за труд.

— Рсби, як знаєш,— сказав я.

— Слухаю й корюся,— відповіла й покликала одну із своїх невільниць.

— Принеси мені папір і каламар,— сказала невільниці.

А коли вона перед своєю господинею те поклала, дівчина взяла перо й такого написала вірша:

Коханий, невже злість в тобі оселилася?
Що вже й доброзичливість щезла і приязнь твоя?

Чому ти мене відцурався й zostавив саму?
Змiнився ти до невпiзнання, помітила я.

Дійшли десь до тебе, напевне, і брехні, й плітки.
Таж відаєш добре — обмовник завжди прибавля.

То нащо ж зважаєш тоді на огуду лиху?
Ти ж знав мене добре — зблизька, а не звіддала!

Прошу тебе любий,— скажи, що тобі донесли:
Брехун гудить друзів, і душу брехня розтравля.

Можливо, подібне комусь щось і я говорила,
Трапляється — різнее значать ті самі слова,

Хоч би вони і від самого Аллаха ішли.
І в Торі он же перекручення людське бува.

Немало у світі натворено фальші й брехні,
Вони ж колись і порізили Юсуфа та Якова.

Мені і тобі, та ще й огудникам різним
Суд праведний Божий — брехня на нім не виграла.

Потім дівчина законвертувала листа й дала його мені. Взяв я його й подався до господи Джубайра ібн Умайра аш-Шайбані. Але довідавшись, що той поїхав на полювання, я присів біля брами, чекаючи на нього. І коли я там сидів, Джубайр повернувся раптом з полювання. Як побачив я його на коні, о володарю правовірних, то зачарувала мене його краса. Він же, розгледівшись і побачивши мене, спішився, підійшов до мене, обійняв і привітався. І мені здалося, що я обіймаю весь світ і все, що є на ньому. Потім він ввів мене до будинку, посадовив на своєму ложі і звелів подати частування. Внесли стіл із хорасанського дерева хулянди, із золотими ніжками, заставлений усілякими стравами, м'ясивом, вареним і смаженим, та іншою всячиною. Сівши за стіл, я став уважно розглядати його і побачив виписані на ньому ось ці вірші:

Піди з журавлями у табір мисок і печені¹,
У котрій і вепр є, і заєць, і олень перістий.

Поплач над куріпками так, як я плачу отут
Над тим, що зарубані півень та його невіста.

Болить в мене серце, коли зауважу я рибок
На свіжій перепічці з прісного тіста!

О, це королівська учта! Яка ж бо то розкіш —
Вмочаючи в оцет, салат і петрушечку їсти.

Або ж в молоці рис, куди засягають
Руками по самі браслети барвисті.

¹ Цей вірш — пародія на класичні арабські касиди.

Аллах для нас добрий. Тобі як пороблено,
Терпи, він-бо вижене з тебе ті сили нечисті.

Потім Джубайр ібн Умайр сказав:

— Призволяйся тим, що Бог послав, і втіш нас, споживши нашого хліба-солі й наївшись уволю.

— Клянусь Аллахом, я не з'їм ані шматочка з твоїх потрав, допоки ти не вволиш мого прохання!

— А яке ж то прохання? — спитав господар.

І я подав йому листа. Прочитавши листа і зрозумівши, що в ньому, він подер його на клапті й кинув на підлогу.

— О ібн Мансуре, я виконаю будь-яке твоє прохання, крім цього, що стосується тієї, котра написала привезений тобою лист. Бо на нього немає в мене відповіді!

Тоді я, розгніваний, устав, намірившись піти звідси, однак ніч учепився за полу моїх шат і заговорив із пристрастю:

— Ібн Мансуре, я можу повторити те, що вона тобі сказала, хоч і не був тоді з вами!

— То що ж вона мені сказала? — запитав я.

— Хіба та, котра писала цей лист, — мовив він, — не сказала тобі: «Якщо приєсеш від нього відповідь, я дам тобі п'ятсот динарів, а не принесеш — дістанеш сто динарів за труди?»

— Так було! — відповів я.

— Залишся на сьогодні в мене, — попросив господар, — їж, пий, веселися, і нехай тобі буде в мене приємно. А понад те дістанеш п'ятсот динарів.

Отож я залишився в нього, їв, пив, веселився, було мені тут приємно, я розмовляв з господарем і спитав його:

— Саїде мій, чи немає в твоєму домі музики?

— Від певного часу п'ють у мене без музики, — відповів ніч.

Але потім покликав одну із своїх невільниць.

— Шаджарат ад-Дурр! — гукнув він.

Невільниця озвалася зі своєї кімнати й незабаром зайшла до нас із лютнею індійського виробу в шовковій торбині. Прикла, поклала лютню на коліна і пройшлася по ній на двадцять один лад. І стала співати, пробігаючи пальцями по грифу струни й назад.

Не відрізня дорогу рівну від крутої
Той, хто в житті збочив зі шляху любові.

Розлук і зустрічей не розрізняє той,
Хто спожива в коханні пряники медові.

Раніш я кепкував з любові, врешті сам
Ізвідав її терня й чари пречудові.

І випив, уклонившись владарці й рабові,
Гіркую чару і за вустонька, й за брови.

З коханою не раз щасливо бавив час,
Припавши ласо, губи пив її цукрові.

Такі малі були для нас любовні ночі,
Що прихопили і години світанкові.

Домігсь розлуки нашої лихий талан,
Що завше проти нас стоїть напоготові

Так присудила доля, хто її оскаржить?
Хто їй наважиться перечити, панове?

Коли невільниця кінчила співати, її володар скрикнув і впав непритомний, а вона накинулася на мене з докорами:

— А побий тебе, старче, нечиста сила! Вже віддавна ми трапезуємо без музики, боючись, що на господаря нашого найде оця неміч. Иди тепер до тієї он кімнати й переспи в ній.

Почвалав ото ж я до покою, який вказала мені невільниця, і проспав там до ранку. А вранці прийшов до мене невільник і приніс мені в торбинці п'ятсот динарів.

— Оце те, що обіцяв тобі мій господар. Але не повертайся вже до тієї дівчини, яка тебе прислала, нехай буде так, ніби ти взагалі нічого не знаєш про цю справу.

— Слухаю й корюся,— відповів я, узяв торбинку й попростував собі своєю дорогою.

Однак мені не давала спокою думка про те, що та дівчина чекає на мене з учорашнього дня. «Йй-Богу, треба повернутись до неї,— міркував я собі,— й розповісти про все, що трапилось. Якщо ж я не повернуся до неї, то вона може проклясти мене й усіх, що походять з мого краю». Отож я подався до неї й застав її біля вхідних дверей. Вона чекала на мене. Побачивши мене, гукнула:

— О ібн Мансуре, ти, я бачу, не залагодив моєї справи!

— А звідки ти знаєш? — спитав я.

— Здогадалась, ібн Мансуре, як і про те, що, коли ти віддав йому листа, він порвав його й кинув на землю, а тобі сказав: «Ібн Мансуре, я виконаю будь-яке твоє прохання, окрім одного, що стосується тієї, котра писала цього листа. Бо я не маю відповіді для неї!» Тоді ти встав, розгніваний, збираючись піти геть, але він учепився тобі в полу й сказав: «Залишся в мене, ти ж бо мій гість. Іж, пий, веселись і втішайся, а поза тим одержиш іще п'ятсот динарів». І ти залишився в нього, частувався, веселився, розмовляв з господарем. Потім заспівала невільниця, і він упав непритомний.

Отож, володарю правовірних, запитав я її:

— Чи не була ти там з нами?

— Хіба ти, ібн Мансуре, не чув слів поета:

В закоханого серце справді очі має —

Побачить те, чого хтось інший видить не здолає

Та тільки, ібн Мансуре, дні й ночі не проходять понад справами, не змінюючи їх! — Затим вона звела очі до неба й промовила: — О Боже мій, володарю й повелителю, так як ти вселив у мене кохання до Джубайра ібн Умайра, всели і в нього кохання до мене, зроби так, щоб кохання перейшло з мого до його серця.

Потім вона дала мені сто динарів за труди, і я пішов до султана Басри, який уже повернувся з полювання. Він теж належно заплатив мені, і я повернувся до Багдада.

Через рік я знову вирушив за тим самим у Басру, і султан, як завжди, виплатив мені те, що належало. І коли я вже зібрався повертатися до Багдада, пригадалась мені дівчина Будур, і я подумав: «Клянусь Аллахом, я обов'язково піду до неї й довідаюсь, що далі сталося в неї з її коханим». Отож пішов до її господи й завважив, що перед будинком підметено й покроплено, біля брами стоять євнухи, слуги й невільники... «Може,— думаю,— смуток переповнив серце дівчини, і вона померла, а тепер тут мешкає якийсь емір?» Тоді я подався до садиби Джубайра ібн Умайра аш-Шайбані. Побачив я там перед його будинком розбиті кам'яні лави, і слуг не було біля дверей, як раніше. «Мабуть, і він умер»,— подумав я. І, стоячи перед будинком та заливаючись сльозами, оплакував я його хазяїна такими словами:

Пішов ти — і моя душа вслід лине за тобою,
Вернись і свято поверни, побудь зі мною

Гнітить мене пекельно твого дому пустка;
Тремтять повіки, й око повниться сльозою

Ридаючи, питаюсь біля твого дому:
Де ж той, що обдарив нас щедрою рукою?

Твій приятель залишив нас назавжди в самоті.
Всі радощі та втіхи спливли вже за водою.

Сподоб мене, о Боже, стрітись з ним знову.
Храни його, що вславлений і добрістю, й красою.

І коли я оплакував господаря цього дому, о володарю правопірних, вискочив з нього чорний раб і заволав до мене:

— О старче, замовкни, хай би твоя мати втратила тебе!
Чого це ти оплакуєш дім такими віршами?

— Я був у ньому, коли він належав моєму приятелеві,— сказав я.

— А як його звати? — запитав раб.

— Джубайр ібн Умайр аш-Шайбані,— відповів я.

— А що ж із ним мало трапитися? — здивувався раб.— Таж він, слава Аллаху, живий, здоровий, у гараздах і багатстві. Та тільки зайшов йому в голову дур — оце шалене кохання до дівчини на ймення Будур. Дуже він перейнявся цією любов'ю, і вона його задавила — з великого смутку та розпачу лежить він на землі, наче каменю брила. Коли голодний, то не каже: «Дайте мені їсти», а коли спраглий, то не просить: «Дайте мені пити».

— Чи міг би я навідатися до нього? — запитав я.

— Саїде мій, волієш ти побачитися з чоловіком, який має розум, чи з тим, котрий його не має? — сказав раб.

— Я мушу відвідати його в будь-якому стані! — відказав я.

Тоді невільник пішов до помешкання, аби спитатися дозволу, і незабаром повернувся, сказавши, що я можу ввійти. Застав я Джубайра на підлозі, де він лежав, наче камінь. Не розумів

ні мови, ні знаків. Я промовив до нього, але він не обізвався. Потім сдин з його домочадців сказав мені:

— Саїде мій, якщо знаєш напам'ять який-небудь вірш, прокажи його йому піднесеним голосом. Під впливом цього він отямиться і буде розмовляти з тобою.

Тоді я продекламував ось цього вірша:

Забув ти вже давно, Будур чи ще її кохаєш,
Не спиш у темі ночей, плакаючи любов свою?

Якщо гіркими ти слізьми ще плачеш день і ніч,
То, любий, знай, що ти навік оселишся в раю

На це декламування Джубайр обізвався до мене, розплющивши очі:

— Вітаю тебе, ібн Мансуре. Ось так іграшка обернулася на поважну справу!

— Чи можу я тобі чимось прислужитися, саїде мій? — запитав я.

— Так, я хочу написати до неї листа, — відповів він, — і передати його їй через тебе. Як принесеш від неї відповідь, то одержиш сто динарів за труд.

— Роби, як тобі треба! — сказав я.

Тоді він, гукнувши одну із своїх невольниць, звелів їй:

— Принеси мені каламар і перо.

Коли невольниця принесла, він написав ось цього вірша:

Вважай, кохана, лихо лютее мене спіткало,
Вбиває розум і снагу в мені любові жало

Заскочило мене зненацька рвійнее кохання
І віддало недугам та сражданню на поталу.

Раніш я нехтував свого кохання силу,
Вважав — то ніби забавка, як опахало

Коли ж у море пристрасті пірнув я,
Став співчувати тим, в котрих вона снагу забрала

Як маєш жаль — даруй кохання, хочеш вбити —
Я не спущу перед твоїм мечем забрала.

Потім Джубайр вручив мені запечатаного листа, і я пішов з ним до господи саїди Будур. Там відхилив потихеньку запону на дверях і побачив десять невольниць, високогрудих дів, мов місячна повня. Саїда Будур сиділа між них, і радісний усміх променився на її обличчі, такому гарному, неначе місяць серед зір або ж сонце на небі безхмарному. На ній не було жодного знаку страждання чи хоч би найменшого недомагання. І коли я, здивований цим, дивився на неї, вона кинула оком у мою сторону й побачила мене коло дверей:

— О, вітаю й поздоровляю тебе, ібн Мансуре! — вигукнула вона. — Заходь!

Я увійшов, привітався і вручив їй листа. А коли вона прочитала його і зрозуміла, що там написано, розсміялася й промовила:

— Ібн Мансуре, таки не збрехав поет, який сказав:

Любов до тебе збережу я вірно до кінця,
Чекагиму листів твоїх чи посланця

Отож я напишу відповідь, ібн Мансуре,— мовила вона,—
аби він дав тобі те, що обіцяв.

— Нехай же Аллах обдарує тебе добром,— відповів я.

Тоді вона гукнула одну зі своїх невільниць і сказала їй:

— Принеси мені каламар і папір.

А коли те було принесене, дівчина написала Джубайрові
ці вірші:

Чому обітниця я не зламала, а ти зрадив?

Ти ж знав що я ні в чім не винна, і образив

Ти перший відійшов, мені завдавши болю,

Ти, віроломний, на розлуку нас наразив

В пустелі пам'ятала я обітницю свою,

Ніяк не сподіваючись, що зрадиш ти одразу.

Але, побачивши й почувши прикрі речі,

Не можу я перенести душевної урази

Не буду більше упадати за тобою,

Бо підступом у душу ти мені залазив

Геть викину я з голови твій образ і подобу,

Та й не згадаю вже тебе, зрадливого, ні разу.

І я сказав їй:

— О саїдо моя, мало йому вже бракує до смерті! Не вистачало
йому ще тільки прочитати це послання!

Сказавши це, я подер листа і мовив їй:

— Напиши інші вірші!

— Слухаю й корюся! — мовила вона й написала ось такі
рядки:

Я стала міцно спать, почувши все про вас,
Геть з думки щез отой, що досі душу тряс.

Забула легко вас і здобула я спокій,
Безсоння зникло з вій навек, минувся сказ

Розлука й віддаль — то ніяка не гіркота,
Солодке стало все вдалечині від вас.

Ненавиджу того, хто лиш про вас згадає,
І прикрощі йому чиню я раз у раз.

Забула вас я частками єства свого,
Хай зна пліткар, що вас забула я ураз.

— О саїдо моя! — заблагав я. — Клянусь Аллахом, якщо він
прочитає ці вірші, душа його розстанеться з тілом.

— Ібн Мансуре,— запитала вона мене,— невже його при-
страсть так розгорілася, що ти говориш мені таке?

— Якби я сказав більше,— відповів я,— то й це було б
правда! Але, вважай, вибачення — цнота шляхетних.

Коли вона почула мої слова, її очі наповнилися слізьми,
і вона написала йому короткого листа (клянусь Аллахом, воло-
дарю вірних, у твоєму дивані немає нікого, хто вмів би писати
так гарно, як вона), а в тому листі були оці вірші:

Та доки ще тривати будуть дорікання?
Клянуся, вдовольнив ти заздрих домагання

А може, є й моя невільная провина?
Скажи, коханий, згодна я на покаяння

Поклала б я тебе у себе на повіках
Замісто сну на цілу ніч, аж до світання

Пиля я не розбавлений любові трунок,
То нащо ж ти ганьбиш сп'янілу від кохання?

Написавши листа, дівчина запечатала його і вручила мені, а я сказав їй:

— О саїдо моя, втамовують спрагу й виліковують людей такі листи, як оцей!

Потім я взяв цього листа й пішов, але вона гукнула, повертаючи мене назад, і сказала:

— Ібн Мансуре, скажи йому: «Сьогодні ввечері вона прийде до тебе в гості».

Я дуже зрадив і відніс листа до Джубайра ібн Умайра. Ввійшовши до нього, побачив, що він сидить, встромивши очі у двері й чекаючи відповіді. Коли ж я передав йому листа, він розконвертував його, прочитав і, збагнувши його зміст, голосно скрикнув і знепритомнів. Прийшовши до свідомості, він запитав:

— Ібн Мансуре, чи вона писала цей лист власною рукою, торкаючись його кінчиками своїх пальців?

— О саїде мій,— відповів я,— таж не ногами пишуть люди листи!

І заприсягаюсь Аллахом, о володарю правовірних, ще не скінчили ми нашої розмови, як почули в передсінку дзенькіт браслетів на її ногах, і вона ввійшла. Побачивши її, Джубайр зірвався на ноги, ніби недуги ніколи й не торкались його, і обійняв її так, як лям обіймає аліф. І відійшла од нього неміч, яка перед цим міцно трималась його. Потім він сів, але вона не вчинила того, і я спитав її:

— Чому ти, саїдо моя, не сідаєш?

— Ібн Мансуре, я сяду лише за однієї обставини, про яку ми домовилися.

— А яка ж то обставина? — запитав я.

— Закохані нікому не відкривають своїх таємниць,— відповіла дівчина і, приклавши свої уста до вуха Джубайра, тихенько сказала йому щось.

— Слухаю й корюся! — заволав він у відповідь.

Потім Джубайр устав, шепнув щось одному із своїх невільників, і той одразу ж зник. Згодом він повезнувся разом з кадієм і свідками. Тоді Джубайр приніс торбу, з якій було сто тисяч динарів, і сказав:

— О каді, поєднай у шлюбі мене з цєю дівчиною за таким-то віном.

І кадї звернувся до дівчини:

— Скажи: «Я згоджуюсь на це».

— Я згодна,— мовила вона.

І вони були об'єднані подружніми узами. Потім дівчина розв'язала торбу й, зачерпнувши з неї повну жменю динарів, нагородила ними кадї й свідків, а торбу з рештою грошей повернула чоловікові.

Кадї і свідки пішли, а я залишився з молодими. Раділи ми й веселились аж за північ. Тоді я подумав собі: «Це ж пара закоханих, які так довго були в розлуці. Пора мені вже залишити їх і йти спати кудись подалі від них». Отож я підвівся, а вона вхопилася за полу моєї шати й сказала:

— Що це ти собі умислив?

— Те-то й те-то,— відповів я.

— Сідай ось тут,— відповіла вона,— як захочемо, щоб ти вже йшов, то відпустимо тебе.

І я просидів з ними до світанку. Тоді Будур сказала:

— Іди он до тієї кімнати, там приготовлено постіль, і буде вона місцем твого відпочинку.

Я пішов туди і проспав там до ранку. А коли прокинувся, до мене прийшов невільник з мискою та дзбаном. Після того, як я сотворив омовіння і вранішню молитву, з домашньої лазні вийшли Джубайр і його кохана, витираючи мокре волосся. Привітавши їх та побажавши їм добра й щастя в подружньому житті, сказав Джубайрові:

— Те, що починається з умови, кінчається згодою.

— Правду говориш,— відповів він.— І належить вшанувати тебе подарунком.

Потім він гукнув свого скарбника і звелів йому:

— Принеси мені три тисячі динарів.

Коли було принесено торбинку з трьома тисячами динарів, Джубайр сказав мені:

— Прийми це від нас.

— Не прийму,— сказав я,— допоки не скажеш мені, як дійшло до того, що її кохання перейшло до тебе по такій тривалій розлуці.

— Слухаю й корюся! — промовив він.— Трапилось ось що. На свято Нового року, коли люди виходять з дому, сідають у човни і плывуть по річці, поплив і я зі своїми приятелями і раптом побачив човен, в якому сиділо десятеро дівчат, мов місячна повня, а посеред них — саїда Будур з лютнею. Заграла вона на всі одинадцять ладів, а потім перший тон взяла і проспівала на оці слова:

Полум'я зимніше за жар його серця,
Серце ж тес — найтвердіший кремень нагада.

Справді, люди добрі, дивний він якийсь
Серце в нього, наче камінь, тіло ж — як вода

Гукнув я годі до неї:

-- Говтори цю пісеньку!

Але вона не захотіла. Тоді я сказав веслярам, щоб вони закидали її чимось — і посипалися на неї помаранчі. Я аж злякався, що потоне човен, у якому вона сиділа. Попливла вона далі, й оце спричинилось до того, що кохання з її серця перейшло до мого.

Тоді я побажав їм щастя в їхньому подружньому житті, взяв капшука з тим, що в ньому було, й повернувся до Багдада. Повеселішав халіф — минулися його безсоння та досада.

НЕВІЛЬНИЦІ РІЗНИХ КОЛЬОРІВ

Розповідають також, що повелитель правовірних аль-Мамун скликав одного разу до себе в палац значних вельмож державних, а також віршотворців та своїх співтрапезників. Серед них був його приятель на ім'я Мухаммад аль-Басрі. І до нього звернувся халіф:

— Хочу я, Мухаммаде, аби ти розповів мені зараз щось таке, чого я ще не чув.

— О повелителю правовірних, бажаєш ти, щоб я розповів тобі про те, що чув на власні вуха,— запитав Мухаммад,— чи про якусь подію, яку бачив на власні очі?

— Розкажи мені, Мухаммаде, про щось найцікавіше і найдивовижніше,— сказав аль-Мамун.

— Так от послухай, повелителю правовірних,— почав свою розповідь Мухаммад аль-Басрі.— Жив колись у Йємені один чоловік із заможних людей. І трапилося йому якось побувати в Багдаді, і він так уподобав собі це місто, його побут, що перебрався туди разом зі своєю родиною та скарбом. І мав цей чоловік шість невольниць, подібних до повні: одна була біла, друга — брунатна, третя — опасиста, четверта — худорлява, п'ята — жовта, а шоста — чорна. Були вони гарні обличчям,

досконало освічені, вміли співати і грати на музичних інструментах.

І ось одного разу цей чоловік покликав до себе своїх невольниць, звелів принести наїдків, напоїв, і почали вони частуватися, забавлятися. Потім господар налив келих і підняв його, звертаючись до білої невольниці:

— О красуне, що маєш лице, мов на небі світило нічне, скажи щось гарне і розбав мене!

Невольниця взяла лютню, підтягла струни й видобула з них кілька тонів, і завирувала вся оселя від гучання того чарівного, а потім стала наспівувати, пригравуючи на лютні, вірша такого:

Все сниться коханий — мій любий, найкращий,
Вкарбований в серце глибоко-глибоко.

Його як згадаю — сама стаю серцем,
Його як побачу — сама стаю оком.

Хтось каже: забудеш! О ні, не забуду!
Кохання — то річка з бурхливим потоком.

О геть, пліткарі злозяки, лукаві!
З любові сміятись — це надто жорстоко!

Розрадувався господар, вихилив келих і пустив його далі по колу між невольницями. Потім знову налив і, скинувши рукою з келихом в сторону брунатної невольниці, промовив до неї:

— О світло смолоскипа і віддиху запашний, дай нам втішитися твоїм гарним голосом, який чарує кожного, хто його слуха!

Тільки-но дівчина взяла лютню і струни торкнула — всіх присутніх відразу несказанна радість огорнула. Прихиливши до себе їхні серця ще сильніше, вона стала наспівувати такий вірш:

Клянусь, я іншій не полюблю ніколи,
Не зраджу я тебе, бо свято ти для мене.

О місяцю ясний, красою оповитий,
Все найвродливіше йде під твої знамена

Найкращий з найніжніших обранців Аллаха,
Нехай же славиться в віках ім'я його священне!

Вельми втішений господар узяв келих і, випивши його нахильцем, почаствував дівчат. Потім знову налив і, піднявши чару, кивнув розповнілій невольниці, сказавши, щоб вона проспівала щось по-своєму. Так вона лютню взяла і, виявляючи приховану в цьому інструменті силу могутню, завела:

Нехай би весь великий світ на мене рушив із війною,—
Дарма, аби лиш ти простив і ми зустрілися з тобою

Перед красою рідних рис мені байдужі всі царі,—
Аби лиш бачити тебе і був назавше ти зі мною.

Із благ найвищих на землі найбільшим є твоя любов,
Бо ж тільки ти вінець краси, й у всесвіт снеш ти красою

Дуже втішився господар і цією піснею, випив вина й пригостив невольниць, потім знову наповнив келих і, скинувши ним перед худорлявою дівчиною, мовив їй:

— О гуріє райського саду, що володієш повабом, ясному місяцю рівним, потіш нас голосом своїм чарівним!

Невільниця взяла лютню, струни налаждала і наспівно, під музику, вірша такого проказала:

На Бога, мій милий, ну що ж ти накоїв?
Покинув мене, мені муки завдав

Узявся б суддя нас судити з тобою --
Мене б пощадив він, тебе б він скартав

Розвеселився господар, вихилив вино, дав випити невільницям і знову налив келих, підняв його і, зробивши знак жовтій дівчині, сказав їй:

— О денне світило небесне, що розпалює почуття мої, дай-но нам послухати твої вірші!

Вона взяла лютню, прегарно заграла на ній і вивіла слова, що збуджують в серці буревій:

Коханий мій!.. Коли приходжу я до нього,
Пронизує мене очей своїх мечами.

Хоч часточку боргів хай стягне Бог із нього
За те, що він отак поводиться з жінками.

Щоразу, як скажу собі: «Забудь про нього!» --
Душа моя горить шаленими вогнями

Багато є людей, та лиш його жадаю,
І доля зла мене цупкими гне руками

Втішений господар випив і почастував невільниць, а потім знову налив собі й, скинувши рукою з чарою до чорношкірої дівчини, сказав їй:

— О зінице ока мого, в кого мова лагідна, немовби шовкова, скажи нам хоч зо два слова!

Тоді взяла вона лютню, струни налаждала, вдарила по них і на різних тонах заграла, а потім повернулась до першого ладу й почала наспівувати — так ніжно та до ладу:

Ах, очі, сліз гірких не жалуйте мені.
Любов струїла світ, зчорнила ночі й дні

Любові я тепер цураюсь, та дарма —
І вороги мої радіють, навесні.

Висміюють вони троянди щік твоїх —
Я закохалась в них так щиро навесні.

У чарах бризкало п'янке, дзвінке вино,
І чувся лютні клич, пісень слова хмільні

І от з'явився Він — я запалала Ним,—
І світ весь засвітивсь, мов зорі та пісні.

Та раптом він пішов, настав розлуки час --
І мучує я тепер в тяжкій самотині.

Лишився згад один про той трояндний квіт,—
О шоки молоді, яскраво-чарівні!

В молитві перед Ним упала б, Боже, я,—
Все перед Ним, одним, я сльози ллю ясні!

Потому всі невільниці поцілували землю перед своїм володарем і сказали:

— Розсуди нас, господарю!

Подивився він на їхню вроду, чарівність та розмаїтість барв і подякував Аллаху високому, воздаючи хвалу йому. А потім сказав:

— Кожна з вас читала Коран, має гарне лице і повабний стан, вміє співати на різні голоси, знає подвиги героїв славних, старожитну історію та діла народів давніх. Тож нехай кожна встане і покаже рукою на іншу, протилежної барви чи вигляду, тобто біла — на брунатну, худорлява — на повну, жовта — на чорну і ганить свою супротивницю, а потім та встане і зробить те ж саме. І нехай це будуть докази із Святого Корану, з історії та поезії, аби виявилися при цьому ваша освіченість, красномовність і начитаність.

— Слухаємо й коримося, — відповіли невільниці.

Потім підвелася перша з них, біла, і, показуючи рукою на чорну, сказала:

— Нещасна ти, чорна! Кажуть, що білизна мовила: «Моя барва осяйна, я — найясніше світило, місячна повинь, від мого чола йде сонячний промінь». Мов зоря ясна, постає ось у цьому вірші моя врода саяна.

Личко біле та гладеньке — скільки ніжності у нім!
Та вона ж — мов та перлина, що лежить на дні морським!

Постає в неї, наче аліф — претонюня й струнка,
В неї брови, наче нуни — а уста — неначе мім

Погляди її — то стріли, дуги брів — то вірний лук,
Тільки стрілить — враз поцілить, не врятуєшся нічим!

Мирт, волошку та шишину, ще й троянду запашну
В її з'явленні я бачу — безподібно чарівнім.

Так бува: чарівна гілка нас захопить у саду, —
Скільки ж то садів квітучих бачу в стані я твоім!

Колір мій — мов свіжа квітка і сяюча зірка, мов світлий день, і душа того, хто на мене дивиться, музикою повниться пісень. І сказав колись Аллах Найвищий у своїй Святій Книзі до свого пророка Муси — мир йому: «Поклади руку собі за пазуху — виймеш її білою й неущождженою». Повідав також Аллах найвищий: «Ті, у котрих обличчя білі будуть, милосердя Боже здобудуть і матимуть його вічно». Мій колір сонцем сяє, він — чудо, краса, рівного якому немає, а чарівність мою безконечну, привабливість, ласку сердечну прославив не один співець, вони — принад усіх вінець. На такій, як я, гарно виглядає будь-яке вбрання. У білизні багато достоїнств, он і сніг падає з неба білим, і в книгах записано, що найкращий колір — білий. Усіх мусульман увіччує білий тюрбан. Якби я стала називати всі цноти білості, то цей перелік зайняв би багато часу. Те, що коротке, але достатнє, ліпше від того, що довге, та недостатнє. Тому почну зараз ганити тебе. Ти — чорна, маєш колір темноти, що

всіх лякає, сажі з кузні, ворони, котра закоханих розлучає.
Ось так сказав поет, вихваляючи білість і ганячи чорноту:

Цінують перлину за білість -- у цім її сугь
За міх же вугілля й диргема тобі не дадуть

Прямують до раю лиш білі обличчя я знаю
А чорні обличчя в геєну вогненну грядуть.

Розповідається також у прадавніх переказах про найдостойніших людей, що Нух — мир йому! — заснув котрогось дня, а його сини — Сем і Хам — сиділи у нього в узголів'ї. Раптом подув вітер і, піднявши шати Нуна, оголив його. Глянув на нього Хам і розсміявся, ате не вкрив його. А Сем устав і зробив це. Коли батько, прокинувшись, довідався, як поступили його сини, то помолився за Сема, а Хама прокляв. Тоді обличчя Сема зробилося біле, і від нього пішли благородні люди — пророки, правовірні й царі. В той же час Хамове обличчя стало чорне, і він пішов світ за очі, опинився аж в Ефіопії, і від нього походять чорношкірі. Всі люди згодні з тим, що в них мало розуму, а приповідка говорить: «Не знайдеш розумного серед чорних».

Тоді господар сказав:

— Сідай, годі, ти вже перебрала!

Потім він кивнув чорній невільниці. Та встала й, показуючи рукою на білу, мовила:

— Хіба ти не знаєш, що в Корані, який об'явився Пророкові, посланцеві Аллаха, записані такі слова Всевишнього: «Клянуся піччю, котра все покриває, і днем, який все блиском роз'ясняє»? Якби ніч не була краща, він не присягався б нею і не поставив би її поперед дня. І згодні щодо цього мудрі й прозорливі люди. Хіба ти не знаєш, що чорнота є оздобою молодості, а як надходить сивина, тоді ніщо не милує вже нас, бо наближається страшної смерті час? І якби чорнота не була найкраща за все, то не взяв би її Аллах у своє око й серце. Послухайте тепер оце:

До смаглолицих моє серце припада!
В них сяйво юності й потуга молода

А білість убива мене, мов саван,
Як сивизна, з якої старість прогляда

А ось слова іншого:

Смаглявко, серце щастям напої!
Не у білявці почуття мої

Вуста багрянні — світяться смагляво,
А мертво-біло світять лишаї.

І ще іншого:

Хай чорнява вона, але вчинки у неї пресвітлі,
Вся вона — ніби зорі, у чорному небі розквітлі.

Не дивуйся, як я збожеволю раптом з кохання:
Неміч чорна у безум всякчас переходить на світлі.

Колір мій — чорнота, в цьому кольорі стільки принади:
Виділяється на чорній палітрі і місяць в зеніті

А поза тим, чи може бути для зустрічей закоханих час, кращий за ніч? Досить з тебе цієї переваги та користі. Що ж ліпше захистить коханців від сторонніх очей, як не чорнота ночей. І як бояться вони ясності ранку, яка може викрити їх? Чимало достоїнств має чорнота, краса її найдосконаліша, багато сердець потрапляє в її приемні тенета. Що може бути кращого за слова поета:

Вечері йду я до неї -- тінь моя в мороці танае,
А повертаюсь — все світу викриє сяйво світання

А ось іще слова іншого:

Скільки у щасті ночей провели ми з коханим,
Скільки любилися під покривалом тьмотканім!

Та розпромінився ранок я тяжко зітхнула:
«Має перебив нам кохання світанням нежданім»

І слова іншого:

Пришов він до мене у мороці грізно-тремкому,
І квапився дуже, схвильований чимось украй.

Упала я ницьма на землю в екстазі святому,
Поділ по землі поволікся, упав — і нехай!

Любилися ми палко і ревно, владиці нічному
Молилися в сяєві: «Місяцю, не утікай!»

Що було між нами -- про те не скажу я нікому.
Не думай погано й мене ні про що не питай.

І ще іншого:

Ніч -- найліпший час для кохання, подалі від лиха
Сонце удень підгляда, темнота - сторожика.

І ще іншого:

Мені не до вподоби білі пишнотілі,
Зате я милую смаглявих тонкостанних дів.

На перегонах мчу я на коні гінкому,
А інші на товстоногих всілися слонів.

А ось слова ще іншого поета:

Коханий, були ми з тобою
П'янкою нічною порою.

Ми спали, обнявшись. Аж бачим:
День сяє зорею ясною

«Продовж, Боже, ніч,— я сказала,—
Хай побуде коханий зі мною».

Та якби я почала тут розповідати про всі переваги чорноти, то довго б ти слухала цю розповідь. Тільки ж коротке, але достатнє, краще за довге, та недостатнє. Що ж до тебе, біла, то ти маєш колір зарази — лишаїв та прокази, а зближення з тобою доводить до нещастя й саду. З переказів нам відомо, що градом і морозом у пеклі мучають злочинців. До цнот чорноти ще й те віднести гоже, що вона має колір чорнила, яким записано слово Боже. Якби не чорнота амбри й мускусу, то не було б пахощів для царів, і про них би й не згадували. Скільки ж то підстав

для гордості має чорнота! Та щоб не балакати марно, прокажу я вам вірша, в якому поет говорить про все це так гарно:

Що мускус дорогий — те кожен знає
Вално ж ніхто за цінність не вважає.

Більмо хоч біле, та не красить око,
А чорне око стрілами влучає.

Нарешті господар сказав невільниці:

— Сідай, цього вже досить!

Вона сіла, а він кивнув повній невільниці. Та встала, показала рукою на худорляву й оголила свої ноги, кисті рук та живіт, являючи його складки й округле заглиблення пупка. Потім одягла таку тонку сорочку, що крізь неї просвічувало все її тіло, і сказала:

— Хвала Аллахові, що створив мене такою, наділивши гарною постаттю та прикрасивши повними формами і не додавши нічого нікудишнього, зробив мене подібною до крони дерева пишного, примножив мою привабливість і красу. Хвалу я йому за те возношу і за те, чим Він обдарував мене і звеличив, згадавши у своїй прекрасній Книзі. Сказав-бо в ній Всевишній: «І привів товстого тільця». Зробив мене подібною до саду, де повно персиків та винограду. Жителі міст воліють радше птахів товстих і немалих, аніж худих та дрібних. І ні для кого то не диво, що нащадкам Адамовим взагалі смакує жирне м'ясиво. Скільки ж то достоїнств має товстість! Усіх, хто прагне любощів, моє тіло притягує, мов магніт. Як добре сказав про це один пііт:

Караван вже знімається. Путь нам відкрилась.
Прощайся з дружиною; де ж вона ділась?

А вона, мов та курочка, тлуста й весела,
Сокотіти в сусіда якраз заходилась.

І ніколи не доводилось бачить мені, щоб хтось, прийшовши до лавки різника, просив у нього пісного м'яса. А мудреці кажуть: «Розкіш у трьох речах: їсти м'ясо, їздити верхи на м'ясі і вводити м'ясо в м'ясо». А в тебе, худорлявої, як стара карга, ноги ніби кочерги або немов горобині лапки. Ти — наче гой хрест із дошки чи тіло паралітика. Немає в твоєму тілі нічого, що веселило б душу, а твоя вдача й повадки іще гірші. Ось що сказано про тебе в оцьому вірші:

Спаси мене, Боже, не дай, аби сталось зі мною
Щоб з жінкою злігся, мов пальмове лико, сухою!

Зівсюди рогата й колюча — не сплю, а караюю,
І ось прокидаюся з важкою, мов пень, головою.

І господар сказав тій невільниці:

— Сідай, цього вистачить.

І вона сіла.

А господар кивнув до худорлявої, і та піднялась, мов гілка вербова, чи стебло базилика, або тростина бамбукова, і промовила:

— Слава Аллаху, котрий створив мене, обдарувавши красою,

і зробив упрагненою метою кожного любовний зв'язок зі мною. Уподобив мене галузці, до котрої схиляються серця. Коли я встаю — то скоренько, а якщо сідаю — то зграбненько. Я легка в руках, у жартах, бавлюся веселенько. Не доводилося ще мені бачити такого, котрий би, описуючи свою кохану, сказав: «Гляньте, он моя любонька, дебела, мов слон», або: «Моя мила — як висока гора чи розлога степова могила». Але залюбки скаже: «Моя кохана стрункостанна, і вся її постать філігранна». Мені крихти поживи вистачає і краплина води спрагу втоляє. Мої очі іскрометні, ігри легкі, жарти дотепні. Я гнучкіша за гілку й легша в рухах за білку. Зближення зі мною — марення спраглої жіночої вроди і розкіш шукаючого насолоди. Такі завжди мають у чоловіків успіх, витка у мене постать і чарівний усміх. Ніхто не має вроди, кращої моєї, ось як гарно сказав хтось тро неї:

Твій стан - мов тая гілка весняна,
Моє кохання - доленька ясна
Ходжу, немов безтямний, за тобою
Й лихого стережуся шингуна

По таких, як я, шаленіють коханці і не мають спокою ні вдень, ні вночі, ні вранці. Якщо пригорне мене коханий, то горнись і я до нього, і якщо хоче прихилить мене до себе чоловік, то і я схиляюся до нього, а не в протилежний бік. Ти ж маєш грубе тіло, відлякуєш виразом товстелезного лику, весь час їси і не наїдаєшся, ані малим, ані великим! І при зближенні з коханцем ти чутимеш від нього лише сопіння та зітхання, бо не знайде він дороги до задоволення бажання. Твої широкі стегна і великий живіт, що все закриває собою, не допустять, щоб твій коханець оволодів тобою. Що ж є у твоїй череватості гарного й милого, у твоїй опасистості приємного чи красивого? Товсте надається тільки на заріз, як тії вівці чи воли, і немає в ньому нічого гідного похвали. Якщо хтось пожартує з тобою, ти злостишся, ти похмура, а як заграє — ти понура. Коли намагаєшся подобатися — хропеш, ідучи, сопеш. Ти тяжча за гору й гірша за нещастя та бридку потвору. Немає в тобі руху, жвавості, ані благословення, тільки те й робиш, що їси та спиш. Коли виливаєшся — бризкаєш, а коли випорожнюєшся — гримиш, наче надутий бурдюк чи потворний слон. А як ідеш за потребою, то хочеш, щоб хтось тебе обмив і вискуб волосся, а це вже — верх лінощів, неробство. Чи можете ви собі уявити більше неподобство? Одне слово, немає в тобі ні благородства, ні краси. І цього вірша склав поет про таку, як ти:

Ой, вона ж огрядна, мов бурдюк, що від сечі надувсь!
В неї стегна масивні — пеначе узліччя гірські!

Коли на заході вона гордовито ступає,
То на сході далеко відлучують кроки важкі

І господар сказав їй:
— Сідай, досить вже цього.

Дівчина сіла, а він кивнув жовтошкірій невільниці. Та встала, уславивши Всевишнього й подяку Йому склала. Вознесла молитву за найліпше з-посеред його створінь, а потім рукою на брунатну невільницю показала і таке сказала:

— Згадано про мене в Корані. Милосердний описав мій колір і віддав йому перевагу перед іншими кольорами, сказавши про мене у Ясній Книзі: «Жовта з ясним відтінком, вона збуджує радість у тих, котрі її споглядають». Мій колір чудовий, врода моя — вінець усіх красот, привабливість моя безконечна — я втілення усіх чеснот. Колір-бо мій посідають: динар, місяць, зорі і яблука янтарно-прозорі. В моїм образі поєдналися всі красоти, а колір шафрана перевершує всі інші — то барва, Богом дана. Постать моя надзвичайна, а колір пречудовий. Схожа я на цитрину, маю гладеньке тіло і високу ціну. Мій колір, як сонце сяє, у цьому світі він вартість золота чистого посідає. Багацько я для гордості маю причин! Про таку, як я, сказав поет один:

Всяює пожовть її, сонцю подібна,
Злотне сьйво динара згаса перед нею

Навігь диву шафрана до неї далеко,
Місяць зблід, полонений красою цією

А тепер почну ганити тебе, брунатна! Твій колір — колір буйвола. Хіба що за абищицю якусь будуть на базарі таку купляти. На твій вигляд душі здригаються і йдуть мерщій у п'яти. Коли якась річ має твій колір, її зневажають, а якщо його набуває їжа, то вона отруєна, і її викидають. Твій колір нагадує бридких рудих собак. Коричневість — це барва заклопотаності й смутку. Ніколи я не чула про брунатні квіти, перли, золото чи самоцвіти. Коли ти йдеш у відхоже місто, твоя барва стає гірша, а повертаєшся — ще бридкіша. Ти ані чорна, яку можна було б пізнати, ані білаа, про яку можна б щось написати. Немає в тобі ніяких гарних прикмет. Це ж про тебе мовив поет:

У неї обличчя потьмарене, мовби земля,—

Це колір грязюки, яка палипає на ноги.

Ненароком полянеш на неї навіть здаля

І в серці озвуться давні печалі й тривоги.

Сказав їй господар:

— Годі, вже вистачить цього.

Отож дівчина сіла. А господар дав знак брунатній невільниці. Була вона дуже зваблива — висока на зріст, вродлива, краси осяйної, без вади будь-якої. Мала гладеньке тіло, виструнчену постать, важкі стегна, щоки рожеві, підведені сурмою очі, і волосся, чорніше темної ночі. Красномовна вона була, і річ таку повела:

— Хвала Аллахові, який не створив мене ні товстою, гідною осміювання, ні худою й сухою, ані білою, наче проказа, ані жовтою, мов зараза, як тих, котрі в коханців ласки канючать і яких кольки мучать, ані чорною, мов сажа, чи такою, піби тебе дідько дьогтем маже, а дав мені колір, улюблений тими, що мають розум.

Всі поеги хвалять смаглявих на різних мовах і віддають їхньому кольору перевагу над усіма іншими. Брунатній барві багато достоїнств Аллах дав, і як же влучно хтось сказав:

У юних смаглявок чимало принад золотих,
В них чари кохання – предивна солодка отрута
Доладна мова їхня, ще й очі іскряться у них
Еге ж, вони б навчили царам Гарута

А ось слова іншого:

Верніть мені смаглявця, найкращий милий мій,
Він спис самгарійський має – довгий та міцний
Пушок єдвабний у нього, а в очах – печаль
Здолати зможе серце кожній отакий!

І слова іншого:

Чорна родимка любчика — не дає мені спати,
Місяця світла білість здужа перемагати,
Та як біла плямка ляже на гарне обличчя —
Все воно стане потворне від білої цятки
Не від вина я п'янію — любов мене кличе
Й кучері, наче той хміль, щоб п'яною стати.
Всі ж бо цноти в нього одна одній заздрять,
Всім їм дуже хочеться пушок єдвабний узяти.

І слова іншого:

Чому пушку на обличчі його, подібному
До списа темного, душа моя не воліє?
Бо ж красот вінець найвищий, — поет говорить, —
Як на лататті, на лілеї слід жучка темніє
Ах, закохані, буває, навіть честь втрачають
Від родимки тієї, що під оком тіє.
Як же встоять проти того, хто весь як родимка?
Геть від мене усі, хто цього не розуміє!

Постава моя струнка і стать гнучка. Мого кольору прагнуть царі і люблять його всі — багаті й злидарі. Я повабна, поstattю складна, маю гладеньке тіло, ціна моя висока, і мені під силу будь-яке діло. Я маю сповна вроди, освіченості й красномовності. Мій поцілунок палкий, дотеп вишуканий, а жарт легкий. А ти подібна до мальви при брамі аль-Лук, уся жовта й жилага, зігнута, мов лук. Бідна ти, горшок різника, окалина на міді, на вигляд ти сова, а на смак плід дерева заккум! Серце заходиться тому, хто спить з тобою: поцілувати тебе він не в силі і почувается неначе в могилі.

Нема для похвальби в тебе жодних підстав. Про таку, як ти, поет сказав:

Хоч і не хвора вона, проте дуже жовта,
Щемить мені серце при нашому зближенні.
Сміх часом розбира, як душа не кається,
А все одно її цілую в приниженні

А коли дівчина закінчила читати вірш, господар сказав їй:
— Сідай, досить цього.

Потім він залагодив поміж ними згоду, вбрав їх у гарні шати, надавав їм багатих дарів, а найбільше -- каменів коштовних з усіх земель і морів. І не бачив я, о велителю правовірних, нічого красивішого за тих гарних дів.

Тільки-но аль-Мамун прослухав цю розповідь Мухаммада аль-Басрі, підійшов до нього й сказав розчулено:

-- О Мухаммаде, чи знаєш ти, де проживають ці невольниці та їхній господар?! І чи можеш ти їх купити для нас у їхнього володаря?

— О повелителю правовірних, дійшло до мене, що їхній господар кохає їх, то він не переніс би розлуки з ними.

І аль-Мамун відказав йому на це:

— Візьми з собою для їхнього господаря по десять тисяч динарів за кожную, разом шістдесят тисяч динарів, піди з цима грошима до йеменця і купи в нього цих невольниць.

Отож узяв Мухаммад аль-Басрі від халіфа гроші й пішов. Прибувши до власника тих невольниць, повідомив йому, що халіф бажає купити їх у нього за таку ціну. І той погодився продати дівчат, сповнюючи волю велителя правовірних, і відіслав їх йому.

Коли невольниці прибули до халіфа, він приготував для них гарну світлицю і гостював у них. Вони подавали йому напої, а він милувався їхньою вродою, чарівністю, їхніми розмаїтими кольорами й провадив з ними бесіди, втішаючись їхньою чудовою мовою. Але невдовзі їхній попередній господар, який продав їх, не зміг перенести розлуки й надіслав листа до повелителя правовірних аль-Мамуна, в якому бідкався на свою тугу за невольницями. В цьому листі були такі вірші:

Привіт я посилаю шістьом прекрасним,
З якими серце моє й душа відлетіли

У них мій зір, мій слух, пожива й насолода —
Все життя — від початку мого й до могили

Не забути мені моїх любовіщ з ними,
Ким душа моя й тіло співали і снили

Ридаю я, журюсь, від мене сон утікає
Краще б уже мене і на світ не родили

Мене хвилюють брови - гнуті, наче місяць.
Та очі, які метають з-під брів ливовижні стріли

Прочитавши цього листа, халіф аль-Мамун вбрав невольниць у святкові шати, обдарував їх десятьма тисячами динарів кожную і відіслав їх до першого їхнього володаря. Отож повернулися вони до нього, і він несказанно зрадів їм — більше, аніж багатству, яке дістав за них. І надалі провадив з ними солодке й щасливе життя. Аж нарешті прийшла до них Та, що кладе край розкошам і переносить нас у небуття.

ПРИГОДА ГАРУНА АР-РАШІДА З НЕВІЛЬНИЦЕЮ ТА АБУ НУВАСОМ

Повелителя правовірних халіфа Гаруна ар-Рашіда опали однієї ночі неспокійні думки і він розтривожився. Підвівся і почав по всіх закамарках свого палацу блукати; зупинився перед дверима однієї кімнати і став потихеньку завісу відслоняти. Побачив там лаву, на якій щось темніло, неначебто спляча людина; обабіч дві свічки горіли. Здивувався він, дивлячись на це, його погляд упав на дзбан, наповнений старим вином, і келихи. Ще більше був заскочений цим повелитель правовірних і сказав собі в душі: «Що б це мало означати?» Підійшов ближче до лави й побачив на ній сплячу дівчину, вкриту власним волоссям, відслонив її обличчя й побачив, що вона гарна, мов місячна повня. Отож він наляв у чару вина й випив за троянди щік її, а душа його прихилилася до неї. І він поцілував родимку на її лиці. Вона прокинулася і запиталася:

— О віруючий в Аллаха, скажи, що тут сталося?

І халіф відповів їй:

Гість прийшов і бажає, заставши тебе саму,
Щоб усю ніч ти ласку дарувала йому

— Мої вуха й очі повні гостинності до тебе,— мовила вона і подала йому чару з вином.

Пили обоє, потім вона взяла лютню, настроїла струни і проїшлася по них на двадцять один лад, потім знов перший узяла і такого вірша проспівала:

Нічого, крім щастя кохання, мені не треба,—
Отак любов моя всім заявляє про себе.

Вона — пояснення й свідок недуги моєї.
Душа, покидаючи тіло, прагне до тебе.

Не криюсь я з коханням, що силу відбирає,
І сльози ллються рясно, наче дощ із неба.

Раніше я й не відала, яка вона, любов та,
Але в свій час дає про себе знать душі потреба.

Закінчивши читати вірш, дівчина промовила:

— О повелителю правовірних, заподіяли мені тут кривду.

— За віщо й хто тебе тут гнобить? — запитав халіф.

— Твій син уже давно купив мене за десять тисяч диргемів і хотів подарувати мене тобі. Але дочка твого дядька дала йому названу суму грошей і сказала, щоб він заховав мене від тебе в цьому покоїку.

— Чого ти бажаєш від мене? — запитав її халіф.

— Я хочу, щоб ти провів зі мною завтрашню ніч,— відповіла дівчина.

— Якщо Аллах найвищий дозволить,— сказав халіф і вийшов від неї.

А вранці він з'явивсь у приймальній залі й послав по Абу Нуваса, але слуги не знайшли його. Тоді халіф послав на розшуки поета одного зі своїх царедворців, і той знайшов Абу Нуваса в одній з винарень, де його затримали як боржника, винного тисячу диргемів, що їх він витратив на якогось безвусого. Коли царедворець спитав, що сталося, Абу Нувас розповів про свою пригоду з тим молодиком, на якого витратив тисячу диргемів.

— Покажи його, і якщо він вартий того, матимеш прощення,— пообіцяв царедворець.

— Постривай, за хвилину ти його побачиш,— відповів йому Абу Нувас.

І коли вони розмовляли, з'явився той молодик і підійшов до них. Була на ньому біла шата, під нею — червона, а під тією — ще одна — від ночі чорніша. Побачивши його, Абу Нувас глибоко зітхнув і проказав такого вірша:

З'явився він в убранні сніжно-білим
Із поглядом непереможно-смілим.

«Ввійшов ти без вітання,— я промовив,—
Але його одного серце лиш воліло.

Трояндою оздобив твоє обличчя Бог,
Він творить усе мудро, гарно, вміло.»

І той сказав «Путі його несповідимі,
Тож не мудруй і не чини зарозуміло
Мій одяг, моє обличчя, моє щастя —
Одне і друге й третє — все геть біле».

Як почув молодик цього вірша, то скинув із себе білу ша-
ту, і Абу Нувас упав у ще більший подив і проказав такого
вірша:

З'явився він убраний в червоне, ніби мак,
Мій ворог, що назовні і друг мені, й добряк

Сказав я з подивом: «Ти, певно, місяць,
Прийшов до нас наряджений отак

Вбрання пофарбував ти кров'ю серця
Або ж лица рум'янцем — не інак»

«Зробило все це сонце, — він промовив, —
Коли увечері було близенько так.

Вбрання — немов вино, або обличчя —
То мак під маком і вкриває мак»

Коли ж Абу Нувас скінчив читати свого вірша, молодик
зняв із себе червону шату й залишився в чорній. А як побачив
це Абу Нувас, почав ще пожадливіше його споглядати і такого
вірша промовляти:

З'явився він, одягнений у чорне,
Мов привид, коли тьма його вночі огорне.

Сказав йому: «Ввійшов, не привітавшись,
І раде пліткарів поріддя те потворне

Твої-бо шати й чуб — моя то доля.
Те чорне, чорне й те, і це знов чорне».

Почувши все це, царедворець зрозумів стан Абу Нуваса
і його пристрасть. Він повернувся до халіфа й розповів йому
про це. Тоді халіф звелів принести тисячу диргемів, дав їх
урядовцеві й наказав повернутись до Абу Нуваса, заплатити за
нього і звільнити від боргу. Урядовець виконав те, що йому
було велено, й припровадив Абу Нуваса до халіфа. Коли поет
став перед халіфом, той сказав йому:

— Скажи мені вірша, в якому були б слова: «То з чим
же завітав до нашої ти хати?»

— Слухаю й корюся, о повелителю правовірних, — той відка-
зав і такого вірша продекламував:

Рішила ніч на змор свого раба узяти,
Замучили мене турботи кляті.

Піднявся я, не в силі більш лежати,
Й двірцеві став обходити палати.

В одній я хвилю чорних кіс побачив,
Що правили красуні тій за шати —

Блискуче срібло і вербове віття
Там намагалися цей скарб сховати.

Я повний келих вихилив вина
І родимку почав їй цілувати.

Проснулась діва — з сорому схилилась,
Мов гілка, що на неї дощ став накрапати.

А потім, звівшись, мене спитала:
«То з чим же завітав до нашої ти хати?»

А він на те: «Я гість, прийшов сюди
І на поріг став, щоб утіх зазнати».

«Саїде, — мовила, — такого гостя
Очами й слухом буду шанувати!»

— А побий тебе сила Божя! — заволав халіф. — Говориш так, ніби був присутній при тому!

Потім він узяв Абу Нуваса за руку й пішов з ним до невільниці. На ній була блакитна сукня й блакитна чадра, а коли її побачив поет, то так захопився нею, що не міг стримати вищарування свого і продекламував вірша цього:

Скажи красуні отій, що в намітці стоїть голубій:
«Ради Аллаха, закоханого пожалій!

Бо як подруга буде з коханцем сувора,
То розхвилюється бідак той, сам не свій.

Заради цноти сьайних ти змилуйся над тим,
Чиє вже серце розірвав любові буревій.

Піди навстріч жагучому його кохання,
Не вір тому, що може наверзти шептій».

А коли Абу Нувас проказав вірша, невільниця подала халіфові чару вина. Потім на лютні зіграла і під її чарівні звуки проспівала:

Чи будеш з іншими такий жорстокий, як зі мною?
Мене ж бо ти підступно зраджуєш з другою.

Знайшовся б для справ цих суддя, він би скарав тебе,
І любов твоя не була б такою лихою.

Як не можна йти повз вікна твої, поздоровлю
Тебе віддалік і пройду собі стороною.

Повелитель правовірних підохочував Абу Нуваса до вина, аж поки той не захмелів. Тоді халіф подав поетові келих, з якого той надпив, але тримав його й далі в руці. Халіф сказав невільниці, щоб вона відібрала його в нього і заховала. Отож вона взяла з рук Абу Нуваса келих і заховала собі між стегна. А халіф видобув з піхов меча й торкнувся ним голови Абу Нуваса. Коли поет очутився й побачив оголеного меча в руках халіфа — вино відразу випарувалося в нього з голови. А халіф мовив:

— Прочитай вірш, в якому скажеш, де міститься твій келих, а не зробиш цього, буде тобі кара найстрашніша.

І Абу Нувас продекламував такого вірша:

Таких пригод ще світ не знає —
Газель оця злодійством промишляє:

Украла в мене чару ту, яка
Найліпшою подругою вина є
І заховала її в місці,
За яким душа моя страждає
Його назвати соромно мені,
Та частку там свою халіф наш має

— А побий тебе сила Божа! — заволав повелитель правовірних.— Та як ти про це довідався? Приймаємо твій вірш.

Потім халіф наказав видати Абу Нувасові в нагороду почесну одіж та тисячу динарів, і той, доставши дарунок, пішов собі, ошасливлений.

УНС АЛЬ-ВУДЖУД І АЛЬ-ВАРД ФІЛЬ-АКМАМ

У далекі роки, в сиву давнину, жив у дальній стороні султан вельми поважний і в усіх краях добре знаний як розважливий господар і справедливий володар. Мав цей султан вазіра на ймення Ібрагім, а той дочку надзвичайної краси й чарівності, напрочуд повабну, струнку і зграбну, рідкісного розуму й досконалої освіченості, гідної подиву. Любила вона бесіди при вині, з гарними, розумними людьми, цікаві розповіді й добірні, вишукані поезії. Всі були в захопленні від її делікатного й чемного поводження, як того вимагає етикет. Сказав про неї поет:

Турків і арабів спокусу вподобав я,
Спорячи з нею про флексії й інші знання.

«Чом у пасивнім слові цім,— сказала мила,—
Ставиш «і» наприкінці, а в діючому — «а»? ¹

«Серце й душу відаю за тебе,— сказав я.—
Нині все життя перевернулось — не лише слова.

Злегковаживши це, будеш, люба, дивуватися:
Все навиворіт, мов — зверху ноги, долі голова».

Називалася вона аль-Вард філь-Акмам. Дали їй таке ім'я з уваги на її гречність і неперевершену красу. Король залюбки

¹ Гра слів, основана на правилах відмінювання в арабській граматиці.

брав її на свої святкові бесіди, під час яких вона вражала всіх своєю надзвичайною освіченістю. А король той мав ще й звичай збирати раз на рік найвизначніших достойників своєї держави і грав з ними в поло.

І коли настав один з таких днів, у який люди збиралися на ігри, вазірова дочка сіла при віконній граті, щоб спостерігати ці змагання. Дивлячись на рицарів, зайнятих у грі, вона раптом побачила серед них молодика о такій стрункій постаті й чарівнім обличчі, що іншого такого не було напевне. Мав він променисті очі й усміхнені уста, був високий на зріст і широкий у плечах. Дочка вазіра втупила в нього зір і ніяк не могла надивитися.

— Як називається той гарний парубок, що стоїть отам серед рицарів? — запитала вона свою няню.

— Кого з них маєш ти на мислі, моя донечко,— мовила пестунка.— Всі вони там гарні.

— Зачекай, ось я покажу його тобі,— сказала аль-Вард філь-Акмам.

Сказавши це, вона взяла яблуко й кинула його молодикові. А той підвів очі й побачив у вікні вазірову доньку, схожу на місячну повню, що серед темної ночі сидить на небесному троні. А коли він одвів погляд, серце його вже коханням до неї палало і його устами промовляло:

З-під вік твоїх стріла мене вразила
Чи, може, з лука лучника влучного?

Та мічена стріла чи з війська прилетіла,
Чи, може, то з віконечка твого?

А коли закінчилася гра, вазірова донька знову спитала свою пестунку:

— Як звати того парубка, котрого я тобі показала?

— Ім'я його Унс аль-Вуджуд,— повідомила та.

Дівчина кивнула в задумі головою і прилягла на своє ложе. В її голові клубочилися думки, з грудей виривалися зітхання, і само собою в'язалося плетиво віршування:

Таки по праву нарекли тебе
Унсом аль-Вуджудом: щедрий ти, медовий

О місяцю ясний, осяяв ти
Все суще на землі, весь світ чудовий!

Поміж рабами Божими ти справді
Єдиний цар красот, сяйноголовий

Брова твоя окреслена, як «нуні»,
Зіниця, мов той «сад», написаний чудово.

А постать любові заповіда,
Гнучка, немовби прут вербовий.

Всіх воїв смілістю ти перевершив
Та вродою, мов промінь світанковий.

Потім вона записала ці вірші на листку і, завинувши його в єдвабну, гаптовану золотом шматину, поклала собі під подушку. Але це побачила одна з її покоївок, яка потім підійшла до неї

і говорила з нею так довго, аж поки та не заснула. Тоді покоївка видобула з-під подушки потаємний листок і, прочитавши його, зрозуміла, що у дівчини заклунулося кохання до Унса аль-Вуджуда.

Далі служниця поклала картку на те ж саме місце, під подушку, а коли її господиня пробудилася зі сну, озвалася до неї:

— Достойна саїдо, я твоя шира порадниця і віддана, вірна помічниця. Тож знай, що любов жорстока, якщо вона в серце залізе, то може розтопити навіть залізо. А як її приховувати, то вона приносить хвороби й великі страждання, але хто відкривається зі своїм коханням — тому немає докоряння.

— Дорогенька моя,— мовила аль-Вард філь-Акмам,— якими ж тоді ліками можна зарадити тужливому коханню?

— Лікарство на це є одне,— відповіла покоївка,— поєднання закоханих.

— А як же домогтися цього поєднання? — знову запитала дівчина.

— З допомогою листів та милих слів, усіяких там поздоровлень та сердечних побажань. Отож способи об'єднання коханців усюди такі, і цим робом справи важкі стають легкі. Тож як ти маєш щось на серці, достойна саїдо білолиця, то знай, що я найліпше потрафлю зберегти таємницю, передавати твої листи й допомагати тобі в осягненні мети.

Коли аль-Вард філь-Акмам почула ці слова, то вона від радості мало не втратила розум. Одначе тим часом нічого не стала розповідати, бо не встигла ще обміркувати, в які вона попала тарапати та які наслідки все це може мати. «Нікого я ще досі не втаємничувала в свій секрет,— подумала вона.— Не відкрию я його і цій жінці, аж доки не випробую її».

А служниця тим часом провадила далі:

— Достойна саїдо, я бачила уві сні чоловіка, який прийшов до мене та й каже: «Твоя господиня й Унс аль-Вуджуд закохані одне в одного. Отож допоможи їм, виконуй усі їхні доручення, сповною їхні бажання, не зловживай їхньою таємницею і тоді матимеш від них подяку й поважання, і відплатиться це тобі сторицею». Що бачила, про те й розповіла тобі, мила саїдо, а ти обміркуй усе те добренько.

Коли аль-Вард філь-Акмам почула од своєї покоївки її сон, то запитала її:

— Чи вмієш ти, моя мила добродійко, зберігати таємницю?

— Як же то може таке бути, щоб я не зберігала таємниць? Таж шануюся і з-поміж відпущених на волю найбільшою довірою користуюся!

Тоді дівчина дістала з-під подушки аркуш з віршами і сказала своїй служниці:

— Передай ось цю вісточку Унсу аль-Вуджуду, а я на відповідь чекати буду.

Стара взяла листок і подалася з ним до Унса аль-Вуджуда. Прийшовши до нього, вона поцілувала йому руки, поздоровила його в найлюб'язніших виразах, після чого віддала йому послання. А коли молодик прочитав лист і збагнув його зміст, то написав на зворотній стороні його ось цей вірш:

Коханням тішусь, хоч його й приховую,
Та на виду воно малюється само собою.
А сліз не стримаю — скажу «Це печія в очах»,
Аби насмішники не розгадали, що зі мною
Раніш я вільний був, не знаючи кохання,
Тепер спіткнувся з пристрастю палкою
Шлю розповідь тобі про всі мої страждання,
Тож переймись і ти недолею тяжкою
Сльозами я писав То, може, усвідомиш,
Що ти вчинила зі своїм слугою
Раби твої -- світила на нічному небі,--
Хай збереже Аллах тебе, сповиту вродою такою,
Бо та твоя краса — понад усі поваби,
Та вчиться в тебе кожна гілка, бути як стрункою.
Тож не цурайсь мене, благаю Доможусь я
Поєднання з тобою певною ціною.
Тобі віддав я душу, ти ж бо — рай для мене,
Геєна вогненна -- розлучення з тобою

Потім він склав лист, поцілував його і, подавши посильній, сказав:

— Няню, прихили серце твоєї саїди до мене.

— Слухаю й корюся,— мовила вона і, взявши від нього лист, занесла його своїй господині.

Аль-Вард філь-Акмам, поцілувавши лист, приклала його собі до чола, а потім розгорнула й прочитала. Це ніжне послання збудило в її душі буревій, і вона під віршем Унса аль-Вуджуда написала свій:

О юначе, що так прагнеш ти мене завзято,
Погерни, і подарунок дістанеш багатий,
Як розквітне шире, вірне і палке кохання,
І будеш ти тоді те саме, що й я, відчувати —
Обдарую я тебе любов'ю палкою,
Хоч і стоїть тут варта при дверях палати.
Як огорне землю пітьма, негасимий племінь
Займеться в наших душах і почне палати,
Сон облішить наше ложе, і любов жорстока
Зболене стражданням тіло розпочне терзати.
Таж любов повинна бути під печаттю тайни, -
Хай ніхто не заглядає до коханців хаги
Пломенить душа коханням в нас до оленяти,
Хай не здумає воно лиш край наш покидати

Закінчивши цю поезію, дівчина склала аркуш і подала його своїй покоївці. Та взяла лист і, коли виходила, зустрілася з управителем будинку.

— Куди йдеш? — запитав він.

— До лазні,— відповіла покоївка.

Але вона так перестрашилася, що, розмовляючи з управителем, випустила з рук листа. Отаке трапилось з нею.

Що ж до цього листа, то знайшов його на підлозі один з євнухів, підняв його й забрав з собою. Незабаром вийшов з гарему вазір і направивсь до свого покою, а слідом за ним — євнух тихою ступою. Зайшов до господаря, коли той сидів на своєму ложі, і сказав, наблизившись з листом у руці до вельможі:

— Ласкавий саїде, знайшов я це в нашому будинку на підлозі.

Вазір взяв у нього листа, складеного, як і раніше, розгорнув і побачив вірші. Пробігши його очима, збагнув, що це таке: коли уважно придивився до літер, то зрозумів, що це лист його дочки. Відразу ж подався до її матері, а сам так ревно плакав, що вся його борода зросилася сльозами.

— Що з тобою сталося, мій саїде,— запитала його дружина,— чого ти так плачеш?

— Візьми ось цього листа і прочитай, що там написано,— відповів вазір.

Тоді жінка взяла в нього листа і, перечитавши його, переконатися, що тримає любовне послання своєї дочки аль-Вард філь-Акмам до Унса аль-Вуджуда.

У неї також сльози тиснулися до очей, але вона великим зусиллям стримувала їх.

— Саїде мій, нічого нам плач не допоможе,— озвалась вона до чоловіка.— Єдине, що зараз треба вдіяти — це знайти якийсь засіб на те, аби зберегти твою честь і затаїти біду нашої дочки.

Потім жінка почала втішати чоловіка, намагаючись вгамувати його біль, але він сказав їй:

— Боюся, що це кохання обернеться нещастям для нашої доньки. Хіба не знаєш, що султан обдаровує Унса аль-Вуджуда великою любов'ю? Отож боюсь я за дочку з двох причин. По-перше, з огляду на самого себе, бо ж ідеться про мою дочку, а по-друге, з огляду на султана, оскільки Унс аль-Вуджуд здобув велику прихильність його. І з цього може виникнути потім велике нещастя. Що ти на це скажеш?

— Зачекай ось, поки я сотворю молитву про пораду, прохаючи Аллаха підказати мені слушну думку.— Мовивши це, вазірова дружина двічі вклонилася, як того вимагає уклінне прохання, а коли закінчила молитви, звернулася до свого мужа: — Посеред Моря Скарбів здіймається Гора ас-Сакля, Гора, що втратила дитину (чому вона так називається, буде сказано потім), і до тієї гори ніхто не може дістатися, хоч би яких зусиль довелось докласти. Отож маеш поставити там будинок.

І потім вазір разом зі своєю жінкою вирішив, що побудує на тому острові недоступний замок, до якого перевезе свою дочку. Постановив він також послати з нею людей для товариства та слуг і щороку доставчати їм туди харчові припаси.

Наказав він також підібрати теслярів, мулярів та інших будівельників і послав їх на ту гору, а вони спорудили там для аль-Вард філь-Акмам недосяжний замок, подібного якому не бачило жодне око. Потім приготував для подорожі припаси й караван, прийшов уночі до своєї дочки і звелів їй збиратися в дорозу. Серце дівчини відчуло розлуку, а коли вона вийшла з палацу і завважила, що все вже приготовлене для подорожі, почала гірко плакати. Щоб дати звістку про це Унсу аль-Вуджудові, вона на дверях написала, якої великої кривди зазнала. Краєм їй душу біль, що міг би викликати не тільки тіла закам'яніння, але й руйнування найтвердішого каміння, і лилися сльози з її очей. Ось ті вірші, які вазірова донька написала на фільонці дверей:

Я прошу тебе, мій доме: як пройде тут любчик
На світанку, вітаючися ніжними словами,

Привітай його, мій доме запашний, за мене
Я не відаю, куди їдем, що трапилось з нами.

Крадькома мене забрали уночі з кімнати
І хтозна, якими далі повезуть шляхами

У лісній гушавині, в мороці темнім ночі
Наді мною сумно плакали пташки піснями

Чулось в тому голосінні: «Ой яке ж го лихо,
Як знаєцька порізнять споріднених серцями!»

Дала доля випить чашу горя розлучного
Та я й не доторкнулася до неї вустами,

Поки не влила до неї ще й терпіння.
Та моїх крил цей трунок не розпрямив.

Написавши ці вірші на дверях, дівчина сіла на коня й від'їхала разом зі своїми сунутниками. Простували вони безконечними степами, й пустельними пісками сипучими, й дикими гірськими кручами, аж нарешті досягли Моря Скарбів. Там на березі поставили намети і збудували для вазірової доньки великий корабель, на який піднявся разом з нею і її почет. Вазір наказав також, аби ті, що доставлять його доньку з її товариством до замку, повернулись назад цим кораблем і, зійшовши з нього, розбили його. Корабель відплив, його залога виконала всі накази вазіра й повернулась до рідного краю, маючи сльози в очах з приводу того, що сталося. Отаке-то було з ними.

Що ж до Унса аль-Вуджуда, то він, прокинувшись зі сну, відбув ранкову молитву, потім осідлав коня й поїхав до султана дістати від нього доручення. Та коли своїм звичаєм завернув до будинку вазіра, щоб побачити когось із людей господаря дому, з котрим він був знайомий, то, глянувши на двері, завважив там вірші, про які вже згадувалося. Як тільки побачив їх, враз неначе ошалів, і мовби полум'я спалахнуло йому в грудях. Тоді він вернувся додому, але не зазнав там спокою, і терпеливість не сприяла йому. Минув йому в неспокої цілий день. Коли споночіло, він перевдягнувся, щоб ніхто його не міг упізнати,

І в нічній темноті подався навмання, наче божевільний, не відаючи, куди йде.

Цілу ніч ішов він отак навпрошки, а потім і на другий день, аж до того часу, коли спека стала нестерпна, а гори просто полум'яніли; його мучила спрага. Нарешті він спостеріг дерево, а збоку побачив чистий струмок. Підійшов до того дерева й присів на бережку струмка. Став пити і завважив, що зовсім не відчуває в роті смаку води. Обличчя йому геть змінилося, зблідло, і ноги опухли від довгої мандрівки. Тоді він гірко заплакав і зі сльозами на очах проказав такого вірша:

П'яніє в мене серце від любові,—
Що дужча пристрасть, то втішніш для нього.

Як радісно стає, коли полюбиш,—
Все, крім кохання, нині ні до чого.

Яке ж то має стать гірке життя
Коханців після дня розлуки пресмутного!

Пломіння пристрасті в мені палає,
І не вщуха пасія серця вогняного.

Чи стріну я свою кохану в стійбищі —
Єдину лікарку для серця мого?

І він довго ще плакав, аж земля відволожіла під його ногами. Потім хутко піднявся й покинув те місце. Та коли він ішов через пустелі й степи, раптом на нього напав лев. Такий гривастий, що аж задихавсь у тій гриві, голову мав, як купол, а пащу таку широку, як брама, його зуби схожі були на слонові ікла. Коли Унс аль-Вуджуд побачив це страховище, його охопив жах видимої смерті, тож він повернувся у напрямку Святого міста і був уже готовий до загибелі. Але він читав у книгах, що той, хто зуміє підлеститись до лева, легко задобрить його, що можна укоськати його приязними словами й похвальбами. Отож звернувся до нього він з такими словами:

— О леве джунглів, леве широких степів, гордий богатирю, Великий магістре рицарів, дикої звірини проводирю, подивись: зазнавши кохання, мучусь я в тузі неподоланній і близький уже до смерті через тяжкі потерпання! Любові бранець я невольний, втратив кохану й відтоді став майже божевільний. Отож вислухай, що я скажу тобі, і змилуйся над мукою печалі, яку я ношу в собі.

Почувши слова Унса аль-Вуджуда, лев відступив од нього, присів, підняв голову й почав махати хвостом та подавати знаки лапами.

Побачивши, як поводитьсь лев, молодик стрепенувся і таким віршем до нього звернувся:

Пустельний леве, чи ж заб'єш мене ти
Раніш, ніж я побачу свою милу?

Не дичина я, з тіла зовсім спав —
Кохану втративши, я підупав на силі.

Немає любки — то й життя немиле,
Немовби саван на моєму тілі.

О царю леве, не роби того ти,
Чому злостивці б навесні зраділи
Закоханий, тону в сльозах своїх,
В таких стражданнях жить — мені над силу,
І ночі й дні любов мене терзає,
Спроваджує, нещасного, в могилу

Потім лев підвівся й рушив повільно до нього з очима, повними сліз. Підійшовши до Унса аль-Вуджуда впритул, полизав його своїм величезним язиком і почав іти перед ним, ніби запрошуючи його йти за собою. Тож парубок пішов услід за левом і ступав за ним, аж поки через певний час той не завів його до якоїсь гори. Коли нарешті звір спровадив його в діл по другий бік гори, Унс аль-Вуджуд завважив тут багато слідів — один на одному. І він відразу ж зміркував, що це сліди тих людей, які супроводжували аль-Вард філь-Акмам. Тому він пішов по цих слідах. А лев тільки-но побачив, що робить Унс аль-Вуджуд, одразу зрозумів, що якісь люди забрали його кохану й проходили саме тут, повернувся й пішов своєю дорогою.

А Унс аль-Вуджуд ішов далі по цих слідах дні й ночі і нарешті добувся до розбурханого моря, де безодню покривали хвилі, що бились одна об одну. Слід вів до самого морського берега і там уривався. Тепер Унс аль-Вуджуд зрозумів, що ці люди сіли на корабель і далі морем відбували подорож ту. І пропала в нього остання надія досягти мету. Побачивши, що справа обертається на ще гірше, молодик став ревно плакати і проказав такого вірша:

Мета віддалена, і меркне блиск надій,
Як я знайду її у відхлані морській?
І як боротися, коли душа зотліла
І сон мій проганя думок пекучих рій?
А в серці збудженім горить невгасний племінь.
Відколи згасло сонце моїх срібних мрій.
Потік моїх сліз дужчий течій Сирдар'ї,
Амудар'ї, Євфрату Він — мов дощ рясний
Печуть мені роз'ятрені слізьми повіки,
Палає серце у завії вогняній.
Любовні пристрасті взяли його в облогу,
Терпіння військо відійшло, програвший бій
Тож душу у заставу я віддав коханню,
Та став для мене гореньком цей обмін мій.
Прости ж, Всевишній, грішному мені, що я
Молюся, мов святині, щій красі земній.
Убитий наповал великими очима,
Що, мов ті стріли, тнуть, вчиняючи розбій.
Мене зачарувала ніжність її стану,
Немов грайлива гілка на вербі гнучкій
Тоді запрагнув палко зблизитися з нею,
Щоб втишити муки й спокій дати душі своїй

Та лишивсь я при тому, що було спочатку,
Це поробив мені чарівний той напій.

Потім він вибухнув таким риданням, що втратив свідомість і довго лежав непритомний. Коли прийшов до пам'яті, розгледівся на всі сторони, але не побачив на цьому пустищі жодної людини, і його охопив страх за власне життя. Тоді він зійшов на високу гору. І коли стояв уже на її вершині, раптом почув людський голос, що долинав з печери. Унс аль-Вуджуд почав наслухати, і виявилось, що там є богомільний пустельник, який покинув земне життя і присвятив себе службі Божій. Підійшовши до печери, молодик постукав у двері тричі, але пустельник не озивався й не виходив до нього. Унс аль-Вуджуд зітхнув і промовив вірша оцього:

Як осягти мету, здолавши море й гори,
Позбутись клопоту, лишить турботи й горе?

Став сивий замолоду я, і на серці сивина.
Ой наробило ж цих турбот житейське море!

І друга не знайшов, помічника в коханні,
Не маю, бачите, у ближніх я опори.

Як довго борюкався із пристрастю своєю!
По всьому видко, вже вона мене поборе.

Прошу, закоханих нещасних пожалійте.
Іх племінь опалив Содома і Гоморри.

Душа, розтерзана дощенту, охолола,
Забрала розум весь розлука ця сувора.

Було найтяжче, як, прийшовши до коханої,
Узрів я двері списані... Де ж ти, моя зоре?

Заплакав я і землю напоїв сльозами,
Та тільки про таке ніхто в нас не говоре.

Самітником печерним став тепер, і пристрасть
Навік опанувала моє серце хворе.

Веди ж неподоланного мене, кохана,
Ти, зірко, що небес освітлюєш простори.

Щойно він закінчив промовляти вірші, як раптом двері відчинилися, і звідти почулось голосне бідкання:

— От лихо, яке це ще нещастя звалилося на мою голову!

Унс аль-Вуджуд ввійшов до печери і привітав пустельника, той, відповівши на його вітання, запитав:

— Як тебе звати?

— Унс аль-Вуджуд, — відповів юнак.

— Що привело тебе сюди? — питав далі богомолець.

І тоді Унс аль-Вуджуд розповів пустельникові всю свою пригону від початку до кінця. Пустельник розплакався і промовив:

— Так от знай, Унсе аль-Вуджуде, що за двадцять років, які я провів у цьому місті, не бачив тут жодної людини. І лише нещодавно почув я плач і лемент, а коли поглянув у той бік, звідки долинав гамір, побачив великий гурт людей і намети, що стояли на березі моря. Ті люди спорудили корабель, після чого частина їх підня-

лась на судно й відпливла в море. Згодом частина тієї групи, що відпливла, повернулася на кораблі і, зійшовши на берег, розбила судно та й відбула своєю дорогою. Я гадаю, котрі відпливли в море й не вернулися назад, є саме ті, кого ти, Унсе аль-Вуджуде, шукаєш. У такому разі, твоя турбота справді велика, я розумію тебе. Але немає закоханого, який би не страждав.

Потім пустельник проказав такі вірші:

Унсе аль-Вуджуде, знай же, що серцем і я не вільний,
Терзає мене любов і гнітить, мов камінь могильний

Її пекучу пристрасть і я вже ізвідав давно,
Ще з огроштва я вірний раб у неї підневільний

Спитайсь її лиш, і вона тобі все розповість —
Що здавна широ, палко до неї я прихильний

Страждання га недуг я преповную чашу випив,—
Тепер я вже пустельний, безпомічний молільник.

Колись же був я витривалий, та все взяла пасія,
Мур стійкості геть знищив чар очей веселий

Вінок в коханій завжди жорстоко відбирають,
І сила й слабість сходяться у щасті спільнім.

Свій правий суд над коханцями вершить любов:
Ім забуття наказане, як ересь — богомільним.

Закінчивши розповідати вірші, пустельник підійшов до Унса аль-Вуджуда й обійняв його. Потім вони обидва стали так ревно, гірко плакати, що аж у горах відлунювало їхнє голосне ридання. Плакали довго, аж нарешті попадали непритомні. А коли опритомніли, присягли на братерство перед ликом високого Аллаха. Потім пустельник сказав:

— Сьогодні вночі я молитимусь і проситиму Аллаха, аби він напоумив мене, яку тобі дати раду.

— Слухаю і корюся,— промовив молодик.

Оце так було з Унсом аль-Вуджудом.

А саїда аль-Вард філь-Акмам тим часом знаходилася зі своєю свитою на горі острова і була впроваджена до замку. А там, роздивившись і побачивши, який він гарний, мовила крізь сльози: «Який же ти гарний, палаце, бракує тобі лише мого коханого!»

Коли ж дівчина побачила на острові птахів, то доручила одному із своїх людей поставити сільця, а потім упійманих пташок помістити в клітки й повісити їх у замок. І було зроблено, як вона веліла.

Тоді аль-Вард філь-Акмам сіла при вікні у своїй світлиці й стала думати та гадати про все те, що її спіткало. І розгорілося в ній полум'я любовної пристрасті. Почала вона плакати, проказуючи такі вірші:

Кому ж бо нарікати на любовну муку,
На невгасиму страсть, страждання і розлуку?

За сімома печатами я все це зберігаю,
Щоб не закалятися у пліток грязюку.

На зубочистку схожа я вже стала,
Жалить мене розлука, мов зміюка

Де ж милий? Хай би побачив він, що я
Мов причинна стала, впавши у розпуку.

Та не увійде він до цієї в'язниці,
Хоч до того й має в серці він спонуку.

Найніжніші привітання передати
Я прошу уклінно сонце яснолике

Тому, хто мов місяць і бере
Стрункість кипарисову собі в науку.

На лицях в нього квітнуть пишні квіти,
Його обличчя все нагадує гвоздику.

А його уста — то джерело цілюще,
Що тамує спрагу, хоч яку велику.

Він — моя душа і лікар, що зніма
Недуги й настрої оживля пониклий.

А як ніч настала, дівчину ще більша туга опала, вона минулі
дні згадала, коли вони з милим були одні. А зараз нещастя
наляга звідусіль. І вона й далі виливала у віршах свій біль:

Опала землю темрява, а серце — туга давня,
Роз'ятрились усі мої пекельнії страждання.

І оселилися в душі розлуки біль, печаль,
Бує пристрастей шалених хвилювання.

Мої стражденні груди племін спопеляє,
А таємницю виявляють сльози і зітхання.

Не знаю, що діяти в цім поневір'янні,
Мої останні сили нищить слабування.

В моєму серці пекло вже давно шаліє,
Розтерзана душа ятриться, ніби рана.

Із любим попрощатись не дали, і сум мене
Гризе удень, вночі, увечері і зрання.

Йому повідай, ноче: муки будь-які знесу,
Хоч і немало вже зазнала хвилювань я.

Його я не забуду, присягаюсь Богом,
Клянусь, дотримаю цього я присягання.

Засвідч коханому моєму, що я й ока
Не змружила, і передай вітання.

Отаке-то було з аль-Вард філь-Акмам.

Унс аль-Вуджуд тим часом розмовляв з пустельником.

— Спустися в долину, — сказав молодикові Божий чоловік, —
і принеси мені пальмового лика.

Той пішов і приніс оберемок лика, а пустельник сплів із
нього сітку, подібну до тієї, якою носять солому, і сказав:

— Ось послухай, Унсе аль-Вуджуде: посеред долини ростуть
дині, які, дозрівши, висихають на корені. Отож піди туди, назби-
рай у цю сітку тих сухих динь, зав'яжи її, опусти в море,
сідай на неї й пливи. І, може, Аллах допоможе тобі досягти
мету. Бо хто не відважиться на рішучий крок, той не звершить
задуманого.

— Слухаю й корюся! — мовив молодик.

Він одразу ж попросився із самітником і пішов, прохаючи благословення в Аллаха. Спустився в долину і зробив усе так, як напучував його богомолець. Коли він вийшов у відкрите море, раптом подув сильний вітер і поніс його у безвість. Незабаром він зник у пустельника з очей. І так плів безперестанку все далі й далі по глибокому морю, то піднімаючись на хвилях угору, то опускаючись униз і спостерігаючи морські диковини й жахи, поки волею долі не прибився через три дні до Гори, що втратила дитину. Вийшов він на суходіл, заточуючись, наче запаморочена курка, і потерпаючи від спраги і голоду. Побачив тут стрімкі потоки, співаючих пташок, дерева, обтяжені плодами, що росли поодинокі й цілими гаями. Отож підкріпивсь він плодами з дерев і напивсь із джерела. А коли пішов далі, то незабаром помітив попереду щось біле й направився в той бік. Підійшовши ближче, побачив, що це неприступний укріплений замок із сторожовою вежею. Відразу ж подався до брами, але вона була замкнена. Він сів перед нею і просидів тут три дні.

Нарешті брама відчинилась, і з неї вийшов євнух. Побачивши Унса аль-Вуджуда, запитав його:

— Звідкіля ти і як потрапив сюди?

— Я з Ісфагана, плыв морем з товарами, але корабель наш розбився, і хвилі викинули мене на оцей острів.

Тоді євнух, заплакавши, обійняв Унса аль-Вуджуда і сказав:

— Нехай береже тебе Аллах і продовжить життя твоє! Знай, що Ісфаган — моя батьківщина, я маю там стричну сестру, яку кохав іще в ранній молодості. Але одного разу якесь племено, дужче за наше, вчинило на нас грабіжницький напад і серед іншої здобичі захопило також мене, коли я був іще підлітком, а тоді оскопили і продали, і оце я служу тут євнухом.

Потім, сердечно привітавши прибульця, євнух повів його в замчище. Унс аль-Вуджуд побачив там великий став, оточений деревами, а на гіллі тих дерев були пташки у срібних клітках із золотими дверцятками. Птахи співали, воздаючи хвалу Всевишньому — володареві всіх створінь. Коли Унс аль-Вуджуд підійшов до першої клітки і пильно придивився до пташки, то завважив, що то була горличка. Побачивши молодика, птах заволав: «О доброчинцю!» Тоді Унс аль-Вуджуд утратив притомність, а коли прийшов до пам'яті, почав зітхати і такого вірша промовляти:

Якщо твій, горличко, талан такий, як мій,
Скажи Всевишньому: «О Боже преблагий!»

Коли б знаття: твоє волання від приязні
Чи від кохання, що живе в душі твоїй?

Мабуть, співаєш з горя ти, забута милим,
І на поталу долі віддана лихий?

Чи друга втратила, як я? Бо в голосі
Твоїм сумнім бринить скорбога без надій

Хай береже Бог тих, котрі кохають!
Я милу згадуватиму вік цілий свій

Потому він заплакав і знову зомлів, а коли опритомнів, підійшов до іншої клітки. Там застав припутня, дикого голуба. Коли ж той побачив його, то заспівав: «Дякую тобі, осіяний». Тяжко зітхнув на це наш бідолаха й озвався віршем до птаха:

О припутню, із смутком неказаним,
Що величаєш мене осіяним,
Можливо, що Аллах наш милосердний
Ще перейметься і моїм коханням
Бувало, припадав до вуст любаски,
А потім зазнав тяжких терзань я
Любов невпинно у душі палала,
Заповідаючи нові страждання
Потоки сліз, мов кров, з очей лились,
І гасла вже сподіванка остання.
Нема створінь, що муки б не терпіли,
Знесу і я усі випробування.
Якщо Аллах — клянусь його ім'ям! —
Дасть змогу бачити мою кохану,
Зроблю я все, щоб допомогти коханцям,
Віддячу ласкою за поважання.
Я випущу ув'язнених пташок,
Й закінчатся їх потерпання.

Далі Унс аль-Вуджуд підійшов до третьої клітки, де сидів соловей, який почав щебетати, побачивши красеня молодого, і той озвався віршем до нього:

Мене хвилює ніжний голос солов'їний,
Мов спів закоханого, що в стражданнях гине.
О змилуйтесь над ним, кого любов спостигла,
Рве душу пристрасть, наче вітер лист осінній.
Немовби витканий з самої він любові,
Нуртує пристрасть в нім, мов той потік весінній.
Утратив розум я, безтямно закохавшись,
І скрізь за милою ходив, немов причинний.
Сльоза збігає по сльозі, і я подумав:
«До неї прикував мене ланцюг зміїний».
Нема її, і я тужу, нема й терпіння,
Пече мене жура, немов укус осинний.
Як ми знов під Божим будем захистом,
Коли талан зведе нас перемінний,
Я роздягнусь, хай мила бачить: цей скелет
Уже ледь не взяв морок безпромінний

Потім Унс аль-Вуджуд пішов далі, до четвертої клітки, в якій сидів дрізд, котрий почав співати, побачивши Унса аль-Вуджуда. Коли молодик вислухав ці співи, знову почав ридати й вірша промовляти:

Як тільки дрізд подасть чудовий голос свій,
Коханців мила мова замовка мерщій.

Хай про любов Унс аль-Вуджуд розкаже.
Любовний шал пойняв його, мов буревій.

Я солов'їний спів ночами слухав,—
Він камінь пристрастю зм'якшити може в лій

А на зорі вітрець приносив звістку:
Розквітла ружа, скрасивши садочок мій

Так мило пахощі було мені вдихати
І слухати пташок у розкоші такій

Та ледве про свою згадав кохану,
І радість думці поступилася сумній.

Спалахнуло буйне полум'я у грудях,
І в серце зболене моє закрався змій.

Не таланить мені, яка жорстока доля
Судилась бідолашній пасії моїй.

Є виправдання для великої любові,
Та лиш розважливий сприяти буде їй.

Пройшовши трохи далі, Унс аль-Вуджуд зупинився перед кліткою, кращої за яку там не було, і побачив у ній голуба лісового, що має славу найкращого серед птахів. Його скарга виражала тугу закоханого, а на шиї в нього було намисто з коштовних каменів сяннистих. Унс аль-Вуджуд придивлявся до цього птаха якийсь час і завважив, що він глибоко зажурений. Побачивши голуба в такому стані, юнак опечалився несказанно, вибухнув плачем, як і раніше, і проказав такого вірша:

Привіт, мій друже, голубе лісний!
Прибув з далекої й сторони.

І теж давно закоханий в газель,
Чий зір разить страшніш, ніж меч стальний.

Любов мені спалила серце й душу,
Руйнує тіло все відчай жакний.

До їжі я давно охоту втратив.
Мене тривожить страх самотини.

Любов, журба й тяжка біда — зі мною,
А втіха й витривалість — в сатани.

Як далі жить, коли ніщо без лубки
Не миле — хоч навічним сном засни.

Тільки-но Унс аль-Вуджуд закінчив своє звертання до пташини, яка, пробудившись із глибокої задуми, пильно слухала його, вона ж відразу скрикнула й заспівала жалібним голосом, щораз ревноше ридаючи та зітхаючи, але нарешті її воркування забриніло подібно до мови людської, і могло здатися, що це якась джінія співає у ній:

О любий, нагадав мою ти юність,
Як душу я занапастив свою

Утратив подругу свою кохану
І волю я гірким сльозам даю.

Вона нагадувала флейту співом,
Дзвінким, як журкотіння ручаю.

Спіймав мене ловець у свої сільця,
Кохана ж залишилася в гаю.

Гадав, що зжалиться він наді мною,
Узрівши, як я ревно сльози ллю.

Позбувсь в розлуці з нею я спокою
Й тепер в неволі чашу горя п'ю.

До горлички моя любов зростає,—
Я від цієї пристрасті горю.

Нехай же береже Аллах коханців
І дасть усім їм місце у раю.

Я сподіваюсь, випустиш мене,
І буду з милою я в рідному краю.

Потім Унс аль-Вуджуд звернувся до свого приятеля, євнуха з Ісфганії, і запитав його:

— Що це за фортеця? Що в ній є і хто її збудував?

— Вазір такого-то султана спорудити її наказав,— відповів євнух.— Для своєї дочки. З побоювання перед змінністю долі шляхів і непевністю нинішніх часів. Спровадив її сюди разом з її челяддю. Лише раз у рік відчиняємо ми браму, тоді, коли до нас надходять припаси.

І тут Унс аль-Вуджуд подумав: «Нарешті я досяг своєї мети, але мушу ще довго чекати». Отак випало на долю Унсу аль-Вуджудові.

Що ж до аль-Вард філь-Акмам, то невимовно мучило її розлучення, не мала охоти ані до їжі й пиття, ані до сну, ані до чування. Туга її ставала щораз дужча, так само, як і любов її невмируща. Обійшовши всі закутки й закамарки замку і не знайшовши виходу звідси, вона стала плакати й зітхати і свій розпач у віршах виливати:

Мене примусили з коханим розлучитись,
І я страждаю, мучусь у в'язниці.

Тужу я тута гірко за коханим,
І від любові серце пломениться.

Сховали мене в замку серед моря,
Куди не долітає навіть птиця.

Надіялись — забуду, та ще дужче
Розпалює кохання ця темниця.

Як любого забудь — таж все, що маю,
Дав погляд лиш його на мої лиця?

За милим я зітхаю дні і ночі,
І він мов наяву тут, а не сниться.

Я думаю, що поєднає з другом
Колись нас долі доброї десниці.

В самотині весь час про це я мрію,
Та мрія ця моя хіба здійсниться?

Потім вона вийшла на терасу, що містилась на плоскому даху палацу, взявши з собою кілька сукенок із баальбекських тканин, міцно зв'язала їх і спустилась по них на землю. Дівчина

була вбрана у найкращі свої шати, її шию оздоблювали корал з дорогоцінних каменів. Вибравшись із замку, вона помандрувала, куди очі глядять, пустельною й безлюдною околицею, аж поки не опинилась на березі моря. Там вона побачила рибалку, котрого загнало вітром до цього острова, коли він плавав у малому човні по морю ловлячи рибу. Саме в ту мить рибалка підвів голову й побачив аль-Вард філь-Акмам на березі острова і, злякавшись її, повернув човна, щоб утекти. Але вона стала кликати його, благати і про свою лиху долю розповідати:

Не бійся, лиха жодного тобі не буде,
Таж проста жінка я, така, як і всі люди

Будь же, рибаче, добрий до стражденки
І спершу вислухай мене ти без огуди

І змилуйся ти над палким коханням,
Жаги якого бо ніщо вже не остуде,

Чи не проходив часом тута красень?
Його згадаю — радість повнить груди.

Поглянувши лиш раз, газель і скаже:
«Твоя раба, тебе я не забуду!»

Краса позначила в його обличчі
Одно — глибоку мудрість, знану всюди:

«Любов'ю ведений не заблукає,
А хто любов зневажив -- той заблуда»

Хай вб'є мене — лише б його узріти!
Для мене це спіткання скарбом буде

Над незліченні яхонти, корали,
Рубіни, свіжі перли й ізумруди.

Й мої жадання, може ж, милий здійснить —
Прийде й заснулу душу вмент розбуде?

На цю мову дівчини рибалка став плакати й зітхати, бідкатись про своє безталання та згадувати дні молодості своєї, коли він був іще вірним слугою кохання. І пойняла його потужна хвиля пристрасті, вогонь йому в грудях пломеніє, і він вірші промовля такіі:

Рятунку немає, я тяжко страждаю:
Знесилів, плачу, і кров моя стине,

Вглядаються очі в темряву ночі,
І серце гаряче, неначе жарина

Зазнали кохання ми, поки зросли,
Летіли стрілою щасливі години

Запродав я душу за близькість із тою,
Що серце за нею вдалеч лине

Сказав собі я: «Була б тільки мила,
Душа ж бідолашна нехай і загине»

Однак заробив я, сірома нещасний,
На торгові цьому одні лише кпини.

Потім рибалка прип'яв до берега свій човен і звернувся до дівчини:

— Сідай у човен, і я завезу тебе, куди схочеш.

Аль-Вард філь-Акмам ввійшла до човна, і рибалка відчалив від берега. Та ледве вони трохи відпливли, як почав віяти їм у спину поривчастий вітер і швидко погнав їхнього човна по морю, аж нарешті пропав їм із виду острів. Рибалка й не видав уже, куди пливе, а дужий вітер віяв цілих три дні. Потім, за велінням Аллаха, стишився, а човен ніс їх щораз далі, аж доплив з ними до якогось міста, що простяглося над морем, і рибалка вирішив пристати тут до берега.

А тим містом володів могутній цар на ймення Дірбас. Саме в цей час сидів він із сином у своєму палаці й дивився разом з ним крізь вікно на море. Отож вони побачили того човна і, коли придивились пильніше, завважили в ньому дівчину, гарну, мов місячна повня на небосхилі. З її ушей звисали кільчички з бальхаськими рубінами, а шию оздоблювало намисто сьайнисте в кількох разках коштовного каміння сліпучо-яскравого блиску. Цар відразу ж зметикував, що ця дівчина не інакше, як дочка котрогось великого достойника чи навіть царя, тому він вийшов з палацу і через браму, що вела до моря, спустився із замку на берег. Саме в цей час сюди причалив рибалка. Дівчина спала, а він був зайнятий припинанням човна.

Цар розбудив дівчину. Прокинувшись, вона заплакала.

— Звідки ти прибула? — спитав цар.— Чия ти дочка і що привело тебе сюди?

— Я дочка Ібрагіма, вазіра султана Шаміха, а те, що привело мене сюди, дивовижне і надзвичайне,— відповіла аль-Вард філь-Акмам і широко розповіла цареві Дірбасові усю свою пригоду від початку до кінця, нічого не приховуючи від нього, потім, зітхнувши, проказала вірша такого:

Роз'ятрюють мені повіки сльози палючі,
Що ллються, серце журачи, мов дощ із тучі.

Все через любка, що в душі моїй оселився,
Хоча й не зазнала його, і це мене мучить.

Арабів і турків затьмарять його принади
Краси незрівнянної — осяйні, квітучі.

Вклоняються йому закохані в нього
На небі високім сонце і місяць блискучі.

Ясні очі сповнені чарів ніжних,
В них приховалися лук і стріли ядучі.

Оце моя сповідь. Будь же ласкавий із тою,
Що нею забавляються пристрасті сліпучі.

Закинула мене сюди любов, допоможи,
Бо вже не спроможна я на дії рішучі.

Милосердну ж бо підтримку завжди дістають
Від шляхетних, за поміччю до них ідучи

Сприяй, володарю ясний, нашій любові,
Щоб квітла вона під покровом родинної куші.

А затим аль-Вард філь-Акмам ще раз оповіла цареві всю свою історію. І знову плакала, зітхала, а потім такого вірша проказала:

Збіг нам рік, ніби днина, у коханні Кажуть же:
«Живіть, як у Реджеб: любіться, а не зліться»

Хіба ж то не чудо, що під час розлуки нашої
В сльозах моїх невпинних серце пломениться

А під срібним дошем, що падає з моїх очей,
Рум'янцем, ніби золотом, квітнуть мої лица.

Неначе барва шафрану по них розійшлася —
Юсуфова жовта шата, що кров'ю багряниться.

Вислухавши дівчину, цар зрозумів, як тяжко вона потерпає і тужить, і перейнявся співчуттям до неї.

— Не бійся і не втрачай надії ти,— сказав він їй.— Вважай, що досягла вже своєї мети. Я здійснию твоє бажання й зніму з твого серця тягар.

І далі такого вірша проказав цар:

О дочко шляхетних батьків, уже досягла ти
Своєї мети і більше не будеш страждати.

Сьогодні усілякого добра я приготую
Й Шаміхові надішлю подарунок багатий

Пошлю йому воїнів кінних і з мускусом клунки,
Сяйної парчі, срібла, золота, перлів, агатів.

В листі напишу, що з цим посилаюсь до нього,
Сподіванку маючи родичем йому стати.

Тепер я постараясь, аби тобі
Достарчили негайно все, що хотіла б ти мати.

Бо й сам я палко любив і нині помагаю усім,
Кому довелося в любові горя зазнати.

Потім цар пішов до своїх вельмож, покликав вазіра і звелів йому зібрати багатий скарб і вирушити з ним до султана Шаміха.

— Мусиш також привести сюди від нього достойника молодого на ймення Унс аль-Вуджуд. Скажи султану Шаміхові: «Мій володар хоче породичатися з тобою, віддаючи за Унса аль-Вуджуда свою дочку. Отож пошли його зі мною, щоб ми могли пошлюбити його з нею у царстві її батька».

Потім цар Дірбас написав листа такого самого змісту до короля Шаміха і дав його своєму вазірові, ще раз наказуючи йому, щоб той dokonче привів йому Унса аль-Вуджуда:

— Якщо повернешся без нього, не будеш більше вазіром.

— Слухаю й корюся! — відповів вазір і відразу ж відправився з дарами до султана Шаміха.

Коли ввійшов до нього, переказав йому вітання від царя Дірбаса і подав листа від нього та всі дари, які привіз із собою. Але, побачивши все те і прочитавши листа, в якому згадувалось ім'я Унса аль-Вуджуда, султан Шаміх гірко заплакав і сказав вазірові, котрий прибув до нього з тим посольством:

— Та де ж він, той Унс аль-Вуджуд? Пішов кудись ізвідси, і сліди його запалися. Знайди його, і я дам тобі в багато разів більше, ніж ти привіз мені в подарунок!

Потім він почав плакати невтішно і кризь сльози проказав вірші:

Коханого мені верніте —
Не хочу я розбагатіти
Для мене зовсім непотрібні
Ні перли, ані самоцвіти.
Зі мною милий був, що міг би,
Мов місяць в небесах, ясніти
Такої краси, як у нього,
Під сонцем ніде не зустріти.
Він постаттю схожий на гілку,
На котрій розпустились квіти.
Але чудових цнот його
Не мають і найкращі віти
Його я ще дитятком бавив —
То ж сама радість — такі діти.
Тепер по нім тужу і з горя
Не знаю, де себе діти.

Затим султан звернувся до вазіра, котрий прибув до нього з посольством:

— Повертайсь до свого царя й сповісти йому, що минув уже рік, як Унс аль-Вуджуд зник, і я не знаю, де він зараз, і не маю жодної звістки від нього.

— Саїде мій світлий, аби ти знав, що не вільно мені повертатися так додому, бо мій володар сказав, що, як не припроводжу йому цього молодика, то він позбавить мене урядування при його дворі і не матиму права ввійти до його міста. То як же я можу повернутись без нього?

Тоді султан Шаміх сказав своєму вазірові Ібрагіму:

— Вирушиш разом з ним у супроводі його почту, і шукайте Унса аль-Вуджуда по всіх усюдах!

— Слухаю й корюся! — мовив вазір Ібрагім.

І він відразу ж зібрався в дорогу, взяв із собою своїх людей і разом з вазіром царя Дірбаса вирушив на пошуки Унса аль-Вуджуда. Кілька разів натикалися вони на бедуїнівських кочовиків та на осідлі племена й питали, чи не зустрічався їм молодий чоловік, який називався так-то і виглядав так-то. Але всі відповідали, що не бачили такого. Та обидва вазіри не переставали допитуватися про нього по містах і селах, шукали його на рівнинах і скелястих гірських обширах, по степах і пустелях, аж нарешті вийшли на морський берег.

Там знайшли собі корабель, сіли на нього і відпливли. Коли досягли Гори, що втратила дитину, вазір царя Дірбаса спитав у вазіра султана Шаміха:

— Чому ця гора має таку назву?

— А ось чому,— відповів той.— Колись, за давніх часів, оселилася тут одна джинія з китайських країв, що мала коханця серед людей. Дуже вона за ним побивалась, але боялася свого роду. І коли її пристрасть посилилася, стала вона шукати на землі погайне місце, де могла б заховати свого коханого від джинів. Отоді-то й знайшла вона ось цю гору, недоступну як для людей, так і для джинів, бо ніхто ні з людей, ні з джинів не знав сюди дороги. Отож вона викрала свого коханця й перенесла його на цю гору. Потім відлетіла до джинів і поверталася час від часу до своєї криївки на цім острові, де перебував її любий. Так жила вона довгий час, аж поки не спвила там кількох дітей. Коли повз цю гору пропливали мандрівні купці, то чули їхній плач. І лунав він так, ніби то голосила мати. То купці говорили проміж себе: «Це, мабуть, так побивається якась мати, що втратила своїх дітей».

Вазір царя Дірбаса був вельми здивований цим переказом. Потім вони обидва пішли на гору і, досягнувши замку, закалатали у браму. Їм було відчинено, і до них вийшов євнух. Пізнавши вазіра короля Шаміха, він поцілував йому руку, і вазір увійшов у замчище і там, серед челяді, побачив одного дєрвіша — а то був Унс аль-Вуджуд.

— Звідкіля прибув сюди цей чоловік? — запитав вазір.

— Це купець із затонулого корабля,— відповіли йому люди,— який втратив на морі свої товари і врятував тільки своє життя. Але після всього того помутився йому розум.

Тоді вазір залишив Унса аль-Вуджуда і ввійшов до палацу. Одначе не знайшов там і сліду своєї дочки. Потім запитав про неї у слуг, що були там.

— Ми не знаємо, як вона могла вийти звідси. Пробула вона тут з нами зовсім недовго.

Тоді вибухнув плачем вазір і почав проказувати вірша крізь сльози, що ринули йому з очей, наче потік із гір:

Ось той палац, де нас пташиний тішив спів
І коло портика бузковий куц процвів.

Коли прийшов до найдорожчої я в гості,
Були всі двері навстіж, дім спустів.

І душу я лишив у гнізді пташини,
До відльоту котрої вже не поспів.

Багатством славився цей дім, статечністю
Слуг, гойністю накритих для гостей столів.

Був вельми вишукано й пишно вбраний храм,
Та де ж богиня, де шукать її слідів?!

Проказавши вірші, вазір і далі плакав, переплітаючи скарги із зітханнями, і поринув у роздуми. «Ніхто не може уникнути вироку Аллаха й того, що він постановив!» — подумав він нарешті. Потім піднявся на дах і знайшов там сув'язь суkenок із баальбекських тканин, що, прив'язана до бійниць замку, звисала аж до землі. І вазір зрозумів, що його дочка спустилася тут

на землю і подалася кудись, мов божевільна, одержима коханням. Обернувшись, вазір побачив двох птахів — крука й сову — і, зрозумівши, що це поганий знак, почав зітхати й вірша промовляти:

Пришов я в палац доньки, сподіваючись
Розвіять тугу милими згадками.

Застав же там птахів зловісних — ворона й сову.
І мовила до мене доля джинії словами:

«Ти розлучив коханців так жорстокосердо,
Й пішли вони в світ різними стежками.

Зазнай же й ти тепер тяжких страждань розлуки,
Живи самотньо, плачучи палючими сльозами».

Виповівши ці вірші, вазір зійшов, заплаканий, з даху замку й наказав слугам негайно вирушити на пошуки своєї господині. Ті виконали його наказ — обнищпорили всю гору, але не знайшли й сліду аль-Вард філь-Акмам. Отакі-то були тут справи.

Що ж до Унса аль-Вуджуда, то, коли він довідався, що аль-Вард філь-Акмам пішла із замку, скрикнув голосно і впав, знепритомнівши. Довго він лежав отак, зомлілий, і люди думали, що покликав його до себе Аллах всемогутній і він милується вже красотами потойбічного світу.

А тим часом вазіри зовсім утратили надію знайти Унса аль-Вуджуда. Серце вазіра Ібрагіма було глибоко засмучене втратою дочки. А вазір царя Дірбаса вирішив повернутись до рідного краю, хоч і не осягнув мети виправи. Попрощався він з вазіром Ібрагімом, батьком аль-Вард філь-Акмам, і сказав йому, показуючи на дєрвіша:

— Хотів би я взяти з собою цього бідака. Може, Аллах всевишній прихилить до мене серце мого короля задля цього причинного — він-бо є святий? Потім я відішлю його до Ісфганії, що зовсім близько від нашого краю.

— Роби як хочеш, — відповів Ібрагім.

І по цьому кожен з них рушив у бік своєї батьківщини.

Вазір царя Дірбаса взяв із собою Унса аль-Вуджуда, що був не при своєму розумі.

Іхали вони три дні. Унс аль-Вуджуд лежав на мулі непритомний, зовсім не усвідомлюючи, що його везуть. А коли нарешті прийшов до пам'яті, спитав:

— Де я?

— У вазіра царя Дірбаса, — відповіли йому люди й повідомили вазіра, що молодик прийшов до пам'яті.

І вазір відразу ж послав йому трояндової води й шербету з цукру, а коли той випив, то до нього повернулася сила.

Іхали вони все далі й далі, аж нарешті добулися до передмістя столиці царя Дірбаса. А там царський посланець передав вазірові веління царя: «Якщо не їде з тобою Унс аль-Вуджуд, то ніколи більше не повертайся до мене». Прочитав вазір царського листа, і тяжко йому зробилось на душі. Він же не знав, що

в царя, його володаря, перебуває зараз аль-Вард філь-Акмам, не знав він також, з якого приводу доручив йому він розшукати Унса аль-Вуджуда, так само, як і того, чому цар Дірбас хоче породичатися з султаном Шаміхом.

А Унс аль-Вуджуд не знав, куди його везуть та що його шукають за велінням султана Шаміха. А вазір і в гадці не мав, що цей молодик власне і є Унсом аль-Вуджудом. Отож, коли він побачив, що той опритомнів, озвався до нього:

— Послухай-но, султан послав мене, аби я виконав одне його доручення, та мені не вдалося цього зробити. А коли до нього дійшла звістка про моє повернення, то він попередив мене ось цим листом: якщо, мовляв, ти не виконав мого наказу, то щоб більше ніколи не повертався до мого міста.

— А яке ж то було доручення царя? — запитав у вазіра Унс аль-Вуджуд.

І той розповів йому про все.

— Не бійся,— мовив на це Унс аль-Вуджуд.— Іди до царя і візьми мене з собою. Я ручаюсь тобі за те, що Унс аль-Вуджуд прибуде сюди.

— Правду кажеш?! — вигукнув охоплений великою радістю вазір.

— Авжеж,— відповів молодець.

Тоді вазір осідлав коня, взяв з собою молодика і привів його до свого царя. Коли вони обидва стали перед Дірбасом, той спитав:

— Де Унс аль-Вуджуд?

А той відповів:

— О царю, я знаю, де він є.

Цар велів йому підійти ближче й спитав:

— То де ж він зараз?

— Дуже близько, скажи мені тільки, чого від нього хочеш, і я приведу його тобі.

— З великою охотою,— мовив цар,— але це справа таємна.

І він звелів присутнім вийти, а сам перейшов з прибульцем до іншої кімнати й розповів йому про все від початку до кінця. І тоді Унс аль-Вуджуд попросив його:

— Вели принести сюди гарну одіж і дозволь мені вбратися у неї. І я відразу ж припроваджу до тебе Унса аль-Вуджуда.

Отож коли принесли йому розкішне вбрання, він одяг його й вигукнув:

— Я — Унс аль-Вуджуд, горе заздрісників!

Своїм виглядом він покорив серце царя, який поглянув на молодика ще добріше. А той проказав такого вірша:

Я згадую коханця, що десь удалині,
Й ця згадка болі серця погамовує страшні.

Гіркі я сльози проливаю, та коли заплачу,
В душі світліє, і вільніш зітхається мені.

Чи є що в світі племінніше за моє кохання?
Бринять в моїй душі любові лагідні пісні.
Така від мене сон, не змружую вночі повік.
Тепер я водночас в раю й пекельному вогні
Нема снаги чекать — вже втратив геть терпіння,
І дужчає любов моя й журба на чужині
Отож я зовсім виснаживсь і спав із тіла,
Змівивсь геть-чисто через таранати ці жакні
Повіки роз'ятрилися, немов вогнем печуть,
І як потоки з гір, котяться сльози рясні
По любошах не жди утрачених сподіванок,
Що буйно квітли, наче сад, воскреслий навесні
Посивів я вже головою і душею
В розлуці з тою, в кого очі — зорі осяйні.
Нас порізнали всупереч її бажанню й волі,
І більш не бачу просвітку в своїй будучині
Якби ж знаття: що після всіх гірких поневірянь
Чекає нас? Я стрінуся з коханою чи ні?
Чи згорнеться нам долею розгорнена путь?
І чи розрадять серце любові пречарівні?
Чи будемо з коханою в своїй домовіцї ми?
Коли знегода кінчиться й настануть дні ясні?

Прослухавши цього вірша, цар вигукнув:

— Клянусь Аллахом, ваші пригоди дивовижні, ви справді пара щиро закоханих, мов дві зорі, що сяють на небосхилі, любов ваша незрівнянна, не подолати її аніякій сили!

Далі цар розповів Унсу аль-Вуджудові все, що трапилося з аль-Вард філь-Акмам, і той запитав:

— А де ж вона є, о володарю часу?

— Зараз вона в мене,— відповів цар.

Потім Дірбас покликав кадї і свідків, звелів списати шлюбну угоду між Унсом аль-Вуджудом та дочкою вазіра Ібрагіма і виявив їм велике пошанування й ласку.

Затим цар послав гінця до Шаміха, звелівши йому розповісти султанові, що сталося з Унсом аль-Вуджудом і аль-Вард філь-Акмам. Султан Шаміх був вельми втішений звісткою і сам послав гінця до царя Дірбаса з таким листом: «Оскільки урочистість укладення шлюбної угоди відбулася в тебе, то урочистості весілля та шлюбної ночі годилося б провести в мене». Потім султан Шаміх спорядив у дорогу караван з людьми для весільного поїзда, з яким мала повернутись до нього молода пара. Коли посольство прибуло до царя Дірбаса, він гоїно обдарував молодих і відправив їх у дорогу в супроводі загону мамелюків. І нарешті прибули новоженці на свою батьківщину. В цей пам'ятний день відбулись урочистості, кращих за які не було.

Султан Шаміх зібрав усіх співачок та лютністок і влаштував свято, що тривало сім днів. І кожного з цих днів роздавав

людям коштовну й почесну одіж. Потім Унс аль-Вуджуд увійшов до аль-Вард філь-Акмам і обійняв її. Сиділи вони, плачучи від всеперемагаючої радості і зазнаючи щастя, коли серце радісно тріпоче та співа душа. І дівчина проказала такого вірша:

Минувся вже смуток, і горе зійшло разом з ним,
І знову ми вкупі на прикрість воріженькам злим.

І ніжними пахощами нас вітрець овіває,
І душу, і тіло живить благовонням п'янким.

Кохання великого сяйво ясне заблищало,
Вітальний салют збудив радість у серці моім

Але не дивуйтеся, що в нас заплакані очі:
Бурхливої радості сльози світ застують їм.

Послала нам доля тяжкої випробування —
Недужим, вкрай виснаженим і блідим.

Але при спітканні забулись геть-чисто
Усі ті страхи, що несуть сивину молодим.

Потім вони знову обнялися і довго залишалися в обіймах міцних, аж знепритомніли, а коли прийшли до пам'яті, Унс аль-Вуджуд, як і його кохана перед цим, теж промовив вірша:

Які ж солодкі ті медові ночі,
Коли зорять у душу милі очі.

Немає любощам кінця і краю,
Нічого щасне серце більш не хоче.

Обличчям повернулась до нас доля,
І люте горе вже нас не заскоче.

Над нами тріпотять корогви щастя,
І сяє нам воно, ясне, співоचे.

Ми на розлуку скаржилися, стрівшись,
Коли недолі нас лякали поторочі.

Та проминуло лихо, люди добрі,
Бог зглянувся й на нас в цей час урочий.

Що довше з милою перебуваю,
То дужче цноти зваблюють дівочі.

А затим Унс аль-Вуджуд знову обійняв свою кохану. І вони, лежачи, пили вино й розважались декламуванням віршів, розповідями веселих оповідок та бувальщин, аж нарешті потонули в морі почуттів. Так минуло сім днів, під час яких вони з надміру радості, розкошів, приємності і щастя не відрізняли дня від ночі. Здалися їм ці сім діб єдиним днем, після якого не буде вже жодного іншого. Довідались вони, що настав уже сьомий день тільки по тому, що прийшли до них співачки. Аль-Вард філь-Акмам дуже цьому здивувалася і виповіла поезію, що тут же в неї склалася:

Хай заздрих душі повняться злобою,
У нас є те, чого ми прагнули з тобою

Обіймам, люблюшам палким кінця немає,
Багато в нас єдвабу і парчі нової

І постіль шкіряна, набита пір'ям
Та пухом птахів барви чарівної.

Й вина не треба, раз я скуштувала
Цілунок милого жаги такої

У пестошах ми і про час забули,
Знемігшись від любові осяйної

Минуло сім ночей — ми їм згубили лік,
Зачудувавшись тою дивиною.

Отож вітайте з п'ятницею нас:
«Продовж їм, Всеблагий, дні ласки препалкої!»

Замилуваний цим віршем, Унс аль-Вуджуд пригорнув свою
кохану й поцілував її понад сто разів, не чуючи душі в ній.
А потім проказав свій вірш:

Настав день радості, й закінчилися муки,
Але які ж важкі скорбота й сум розлуки!

Я від коханої один лиш мав цілунок,
І в любій бесіді не стало вже розпуки.

Вона мене вином кохання напувала,
Й зі світу зникли ми, узявшись за руки.

А потім ми лягли, щасливі, й полилися
Вина та щирої розмови повні ріки

Всі дні в одне злилися і всі ночі,
І не змикались нам у сні повіки

Любов хай милій буде на здоров'я,
Нехай їй втіху принесе велику.

Нехай печалі всі вона забуде,
Її Творець благословить хай, яснолику

Затим вони встали і вийшли із світлиці й почали дарувати
людям гроші та почесну одіж, роздавати милостиню бідним.
Потому аль-Вард філь-Акмам веліла звільнити лазню і сказала
Унсу аль-Вуджудові:

— О зіниці ока мого, я хочу побачити тебе в лазні, там,
де будемо самі-самісінькі.

Її огорнула хвиля почуття ясного, і вона промовила вірша
такого:

Давно вже, любий, володієш мною.
Не згине давнє, як його не лай

Ні, не знайду я кращого за тебе
І не бажаю — ти це, милий, знай.

Ходім з тобою, серденько, до лазні.
Посеред пекла там розкішний рай,

Там пахощі від нарду і алое
І сипле срібні перли водограй.

Усі гріхи ми долі відпустили,
Аллаху вдячні і щасливі вкрай.

Скажу, коли тебе побачу в лазні:
«Купайся, любий, втіхи зазнавай»

Потім вони пішли до лазні, навішалися там, а тоді повернулися в палац. І жили в нім у великих розкошах та гараздах, аж поки не прийшла до них Та, що велить умовкнути радості і розриває узи дружби та покровності. Нехай же славиться вівік Той, хто завше незмінний залишається, ніколи не кінчається і до котрого все — велике і мале — повертається.

ПРО КОХАННЯ АБУ ІСИ ДО КУРРАТ АЛЬ-АЙН

Розповідають, що Абу Іса, син Гаруна ар-Рашіда, брат аль-Мамуна, був закоханий у Куррат аль-Айн, невольницю Алі ібн Гішама, і вона також любила його. Але Абу Іса, будиши гордим га мужнім, приховував свої почуття і всілякими способами намагався купити Куррат аль-Айн у її володаря, але це не вдавалося. І коли нарешті терпець йому урвався, він зайшов до аль-Мамуна у святковий день, коли той залишився сам, відпустивши людей, і сказав йому:

— О повелителю правовірних, якщо б ти загостив сьогодні несподівано до своїх вельмож, то зміг би розпізнати людей шляхетних серед своїх достойників давнішніх і визначити місце їм по благородству душ їхніх.

А придумав це Абу Іса лиш для того, щоб побачитися з Куррат аль-Айн, проникнувши в дім її господаря.

— Ну що ж, це слухна думка! — мовив аль-Мамун.

Потім він звелів підготувати для плавання судно під назвою «Крилате» і, коли його подали, сів у нього зі своїм почтом, та її попливли по Тігру. Перший палац, до якого вони завітали, належав Гумейді Довгому з Туса. В той час, коли зненацька прийшли гості, господар сидів на тростиновій маті, а перед ним

стояли співачки з лютнями, флейтами та іншими музичними інструментами.

Халіф сів, і незабаром перед ним поставили багато м'ясних страв, але серед них не було жодної страви з пташини, і тому аль-Мамун не доторкнувся ні до чого!

— О повелителю правовірних,— сказав Абу Іса,— ми нагрянули сюди несподівано, господар не чекав гостей, і тому так вийшло. Ось ми підемо туди, де приготувались, і там тобі все смакуватиме.

І халіф зі своїм почтом подався до Алі ібн Гішама. Той зарані довідався про прибуття високого гостя і зустрів його, як належить, упав перед халіфом ницьма, а потім, привівши його до свого палацу, відімкнув перед ним небаченої пишності палату: підлога, колони й стіни викладені різнокольоровим мармуром, оздобленим усілякими румейськими малюнками й перськими візерунками, а підлога застелена басрійськими килимами, виготовленими за особливими зразками — по розміру й кольору приміщення. Аль-Мамун посидів трохи, розглядаючи стіни, стелю й убрання зали, а затим сказав господареві:

— Дай нам чогось попоїсти.

І гостям одразу ж було подано величезну кількість страв із птиці, юшок, печень та всіляких інших наїдків. Поївши, аль-Мамун сказав:

— А тепер би ще чогось випити, Алі!

І той приніс їм на третину википілого вина, звареного з фруктовими плодами й добірними прянощами. Трунок було подано в начинні із золота, срібла та кристалю гірського, і принесли його пахолки-молодики, подібні до місяця ясного. Хизувались вони вбранням з александрійського краму із золотим пітканням, на грудях у них були фляжки з трояндовою водою, змішаною з амброу запашною. Усе це дуже втішило аль-Мамуна.

— Алі ібн Гішаме! — заволав він господареві.

— Я тут, о володарю правовірних! — озвався той і, підскачовши до килима, на якому сидів халіф, поцілував його край.

— Дай нам послухати якихось веселих пісень! — сказав аль-Мамун.

— З приємністю і задоволенням, о повелителю правовірних! — відповів Алі, а потім гукнув одному зі своїх пахолків:

— Приведи невірниць!

Той зник і за хвилину повернувся з десятьма євнухами, кожен з яких ніс золотий стільчик, і коли поставили їх, увійшло десять невірниць, подібних до квітучого саду або до місячної повні на чистому небі, мали вони на головах золоті вінця і одягнуті були в парчеві шати; посідали на стільчики й почали співати. Аль-Мамун глянув на одну з невірниць і привабився її вродою — філігранними рисами й ангельською подобою.

— Як тебе, дівчино, звати? — спитав він.

— Ім'я мое Саджахі,— відповіла вона.

— Заспівай нам, о Саджахі,— мовив халіф.

І невільниця лютню налаждала, вдарила по струнах і заспівала:

Іду я, зляканий розмовою з коханою,
Як страхопуд, що лева раптом десь побаче.
Покірність — меч мій, у тривозі серце б'ється.
Мене бентежить око ворога — лихе, заздряче.
До любки входжу — все в мені, мов лист, тремтить,
Вона ж — як лань, що в горах втратила дитя і плаче.

— Ти чудово співала, о Саджахі! — сказав халіф і випив з господарем та Абу Ісою.

Потім ці невільниці пішли, і з'явилося десятеро інших, одягнутих у едwabні сукенки з еменської матерії із золотим пітканням. Вони посідали на стільчики і стали співати різні пісні. Аль-Мамунові впала в око одна невільниця, що мала стрункість газелі з пустелі, і він спитав її:

— Як тебе величати?

— О велителю правовірних, — відповіла дівчина, — Забією мене звати.

— Заспівай нам, о Забіє! — сказав халіф.

І дівчина защебетала устами й промовила віршами:

Дівчата ті вільні, що в гадці страмного не мають,
Як ланей у Мещі, нам їх полювати наказано.
За приязність їхню пов'язи їх нарікають,
Живуть же по правді вони — як в Корані сказано.

— О дівчино, у твоїх піснях кохається Аллах! — промовив халіф, захоплений співом невільниці.

Потім він випив з тими, що були з ним. Ці співачки вийшли, і прийшло десятеро інших, подібних до яхонтів. Були вони з непокритими головами, в червоні парчеві, оздоблені золотим гаптуванням шати убрані, перлами та коштовними каменями осіянні. Присівши на стільчики, вони почали співати різні пісні. Глянувши на одну з них, що була, мов квітка навесні, мов денне небесне світило, і сяйнистими очима залу освітила, халіф спитав її:

— Як тебе, дочко, звати?

— Фатін на ймення я, о володарю правовірних, — відповіла невільниця.

— Мила Фатін, — мовив халіф, — заспівай-но.

І дівчина стала наспівувати — так ніжно, так файно:

Прийди, коханий, тра добрішим будь тобі,
Страждань-бо лютих доста я терпіла.
Зібрав ти всю красу сяйнистую в собі,
І жить мені без тебе вже несила.
Життя моє — в любові, я корюсь судьбі,
Якби ж вона мені добром сплатила.

— О Фатін, сам Аллах вчарований співом твоїм і тобою! — похвалив невільницю халіф і випив з господарем дому та Абу Ісою.

Потому ці співачки вийшли, і з'явилося десятеро інших, подібних до перлин. На них були сукні з вишиваними квітами й поясами, із шитими в них самоцвітами. Сівши на стільчики, невільниці стали співати різних пісень. Аль-Мамун скинув погляд на одну співачку: вона була ніжна, ніби лань, як перлина — білолиця і гнучка, немов вербиця.

— Як тебе, дівчино, звати? — запитав її халіф.

— Раша моє ім'я, о повелителю правовірних, — відповіла співачка.

І вся зала засіяла, як дівчина заспівала:

Струнка, чорноока — ні суму, ні зла...
Вона, мов газель, в моє серце прийшла.

На честь її губ випив келих вина я —
І пив його, доки вона не лягла.

З красунею ніч я провів незрівнянну —
Вінець моїх мрій! О, Аллаху хвала!

— Додав нам, дівчино, твого чарівного співу! — вигукнув аль-Мамун.

І невільниця перед халіфом килим поцілувала і солов'їним голосом заспівала:

Зорять на учту потаємно її очі, мов агати,
І пахнуть ніжним ароматом в неї шати.

Аль-Мамун був зачарований співом дівчини, і вона, завваживши це, стала повторювати цю пісню.

Коли невільниці, проспівавши, пішли, халіф сказав:

— Подавайте «Крилате»!

І він налагодився вже йти, але встав Алі ібн Гішам і мовив йому:

— О повелителю правовірних, у мене є невільниця, котру я купив за десять тисяч динарів, і вона забрала моє серце. Я хочу показати її нашому ясному халіфові. Якщо сподобається йому, то вона його, а ні — то нехай послухає її співу.

— Давай її сюди! — вигукнув аль-Мамун.

І незабаром перед ним постала дівчина, мов гілка вербова: звабливі очі й подібні двом лукам брови, на голові в неї блищав вінець із золота червінного, всипаний перлинами та коштовним камінням, а під вінчиком була пов'язка, на якій топазом виведений вірш-казка:

Джинії, у вас є джини, вчітьсь у них ви
Поцілять в серця із лука, хоч він без тятиви.

І так пройшла до стільчика газель ця, що могла б звабити і ченця.

Аль-Мамун зумився її красою й чарівністю, а Абу Іса враз відсунув од себе питво та їду і, пополотнівши, геть перемінився на виду.

— Чого це ти так змарнів? — спитався халіф. — На тобі лиця немає!

— Це іноді,— сказав Абу Іса,— така хвороба на мене нападає.

— Бачив ти цю невільницю раніше? — спитав його аль-Мамун.

— Так, о повелителю правовірних,— відповів Абу Іса.— Хіба може бути прихований місяць?

— Як тебе звати, красуне? — запитав аль-Мамун.

— Куррат аль-Айн моє ім'я,— відповіла невільниця.

— О Куррат аль-Айн,— сказав халіф,— звесели нам серця, заспівай.

І відразу ж полилась її пісня, ніби задзвенів ручай:

Коханець наш любий, залишивши нас,

Відбув із паломниками на світанку.

Розіб'є намет він у пізній час,

Над входом спустивши парчеву фіранку

— Великого обдарування сподобив тебе, дівчино, Аллах,— мовив аль-Мамун.

Абу Іса тим часом не спускав очей з дівчини, прегарної і ніжної, мов мімоза, і душили його сльози. Присутніх це здивувало, а співачка сказала:

— О повелителю правовірних, дозволь мені заспівати ще одну пісню.

— Гаразд, співай що хочеш, красуне,— мовив аль-Мамун.

І дівчина заспівала, торкнувшись струн:

Коли другові ти любий, друг тебе вітає —

У коханні найлюбішим кожен бути має

Йдуть плітки по світу — заздрий хоче розлучити,

Та любов розумне слово хай оберігає.

В даліні любов відквітне — близько, то набридне.

Так говорять, тільки кожен щастя своє знає.

Хай як хочуть люблять інші — нам як ближче — то вже й ліпше.

О, любов усі болячки тіла ізціляє.

Хай стоять будинки поряд — щастю не пособлять,

Що — любов, як твій коханий зовсім не кохає?!

— О повелителю правовірних,— звернувся до аль-Мамуна Абу Іса, коли дівчина закінчила співати,— як ми виповідаємо те, що нам болить, то стає легше на душі, тож дозволь мені у відповідь співачці проказать вірші.

— Дозволю,— мовив халіф.

І Абу Іса, з усієї сили стримуючи сльози, що його душили, проказав:

Промовчав тоді я, не зрадив кохання

І словом, похнюпивши голову низько.

Як сяйво в очах моїх раптом помітять,

Не пристрасть — то місяць сія на них зблизька.

Тоді Куррат аль-Айн заграла на лютні, даруючи присутнім хвилини незабутні:

Якби завжди ти щирий був зі мною,
Не плакала б сподівання я пустого,
І перед дівчиною гідно
Не виявляв би гонору отого
Усе те, що ти тепер говориш,
Самі лише слова, і більш нічого

Охоплений пристрастю, Абу Іса почав плакати й тремтіти, а потім, перейнявшись почуттям кохання ще більше, проказав такого вірша:

Плоть під одінням виснажена вкрай
Гризе турбота серце — що ж, нехай!
Так, тіло і душа мої недужі,
З очей струмує сліз гіркий ручай.
Як тільки із розумним я зустрінусь,
За пристрасть мене лає — хоч тікай!
О Господи, вже я не маю сили!
Чи смерть пошли мені, чи виручай!

Коли Абу Іса закінчив свій вірш, Алі ібн Гішам припав до його ніг і, поцілувавши їх, сказав:

— Саїде мій, Аллах зглянувсь на твоє благання й послав тобі подаяння. Куррат аль-Айн згодна, щоб ти взяв її з усім, що вона має з клейнодів та подарунків, якщо тільки володар правовірних не рачить її для себе.

— Якби ми навіть і воліли її,— сказав аль-Мамун,— то все одно віддали би першість Абу Ісі й допомогли б йому досягти його мету.

Затим він вийшов і сів у «Крилате». Абу Іса ж залишився, чекаючи на Куррат аль-Айн. А потім разом з нею пішов він до своєї господи, радість розпирала йому груди, і не боявся він тепер ні поговору, ні огуди.

Ось яке благородство виявив Алі ібн Гішам! Нехай же буде Боже благословення йому і нам.

ВЧЕНА ЖІНКА

Один достойний чоловік розповідав: «Я не зустрічав жінки з гострішим розумом, кмітливішою, освіченішою та благороднішою натурою, аніж одна жінка-напутниця з Багдада, котру звали Сіт аль-Машаїх. Року п'ятсот шістдесят першого побувала вона в місті Хама й напучувала там людей мудрими настановами. Приходило до неї багато освічених та вчених людей і подовгу обговорювали з нею законодавство, провадили наукові бесіди. Одного разу побував у цієї жінки і я разом зі своїм вченим приятелем. Коли ми прийшли до неї, вона поставила перед нами тацю з фруктами й сіла за ослоною. А мала вона брата надзвичайної вроди, якого приставила до нас для послуг. Поївши, розпочали ми бесіду про ісламське право, я завів розмову про одну суперечку між імамами. Вона почала відповідати мені, я слухав, у той час як мій товариш пильно приглядався до обличчя її брата і, захоплений його вродою, не слухав того, що говорила жінка. Вона ж бачила це з-за ширми. А коли скінчила говорити, звернулась до нього і сказала:

— Мені здається, що ти один з тих, котрі віддають перевагу Моловікам над жінками.

— Справді так, — відповів той.

— Чому? — запитала вона.

— Тому, що Аллах поставив чоловіка вище жінки,— відказав мій товариш.— А я люблю те, що перевищує, а не те, що перевицене.

Жінка засміялась та й каже:

— Візнаєш мою правоту, якщо я поконаю тебе у вченій бесіді про це?

— Так,— відповів він.

— Тож скажи мені,— запитала вона,— що вказує на вищість чоловіків над жінками?

— Здоровий глузд, так вважається з давніх-давен,— відповів той.— Про це мовиться і в переказах, і в Корані та сунні. Щодо Корану, то маємо слова: «Чоловіки поставлені над жінками, бо Аллах дав їм перевагу над ними». А ось іще слова Всевишнього: «Якщо немає двох чоловіків, нехай буде один чоловік і дві жінки». Або ось слова Господні, що стосуються спадкоємності: «Якщо родина складається з чоловіків і жінок, то чоловік одержує таку частку, як дві жінки». Отже Аллах — нехай славиться ім'я його! — поставив у тих випадках чоловіка попереду жінки і ствердив, що жінка вважається за півчоловіка, бо він досконаліший за неї. А в сунні пишеться, що Пророк — нехай благословить його Аллах і дасть йому спасіння! — велів за пролиту кров жінки стягувати половину тієї плати, яка стягується за пролиту кров чоловіка. Що ж до пізнавального нашим розумом, то чоловік діючий, а жінка об'єкт дії.

І наставниця відповіла на це:

— Ти дуже гарно говорив, саїде мій, але, присягаюсь Аллахом, сказане тобою свідчить не за тебе, а проти тебе. Ти дав докази на мою користь, а саме: Аллах — слава йому і хвала! — поставив чоловіка над жінкою лише властивостями чоловічої статі, і в цьому суперечки між нами немає. Але ці властивості притаманні як дитині чоловічої статі, так і отрокові, і юнакові, і мужчині в зрілому віці, і старому — в цьому розумінні між ними немає різниці. Якби ця перевага залежала тільки від того, що взагалі вирізняє чоловіків, то твоє серце повинно було б однаково схилитись як до юнака, так і до старця; твоя душа мала б знайти в них однакове уподобання, бо коли ж ідеться про чоловічу прикметність, то всі вони однакові. Але між нами виникла суперечка щодо таких речей, як гарна вдача, приємність у взаєминах. І в цьому розумінні ти не дав мені жодного доводу на користь переваги юнака над дівчиною.

— О саїдо,— промовив шейх,— хіба ж ти не знаєш, що особливо вирізняє юнака? Це й струнка постать, і рожеві шоки, і милий усміх, і солодка мова. З цього боку юнаки досконаліші за дівчат. А свідченням може бути те, що розповідають про нашого Пророка,— нехай благословить його Аллах і прийме його у своє лоно. Сказав-бо він: «Не задивляйтеся на безвусих молодиків, бо ослабить це ваш зір на чорнооких райських дівць». Вищість хлопця над дівчиною ні для кого не є таємницею, а які гарні слова Абу Нуваса:

Пишатися він може ще й такими цнотами:
Не завагітніє й тебе не закаляє нечистотами.

І слова іншого поета:

Услід імамові Абу Нувасові спішать
Чоловіки на путь розпусної розваги стати
«Кохайтесь,— каже він,— в пушкові юнаків,
Такого блага навіть у раю вам не зазнати».

І якщо навіть хтось продає невільницю й каже, які вона має достоїнства, то, перелічуючи її прекрасні цноти, порівнює її з хлопцем, оскільки він є уособленням досконалості, як сказав поет:

Ворушить стегнами вона, як парубчина,
Немов на вітерці північному тростина.

Якби юнак не був досконалиший і кращий за дівчину, то не прирівнювали б його до неї. І щоб ти знала — нехай Аллах високий опікується тобою! — що хлопець догідливіший, приємніший у поведінці та своїх якостях, з ним легше спілкуватися; він швидше переходить від суперечки до згоди, особливо тоді, коли в нього пробивається пушок, засіваються вуса і квітне ліловий рум'янець на щоках — о цій порі він схожий на місяць уповні. Як гарно сказав про такого Абу Тімман:

Сказали пліткарі: «Пушок у нього на обличчі!»
Я відповів: «То не порок і, певно ж, не біда,

Як має стегна він, які його донизу тягнуть,
І на перлинах щік у нього поросль молода»

І ружа присягнулась клятвою врочисто,
Що не залишать щік його всі ці дива й чудá!

З ним розмовляв я безволосими повіками,
А він мені у відповідь бровами лиш скида

Краса його та сама, що була й раніше,
А кучері — то щит йому від тих, хто напада.

Обличчя риси вже солодші, кращі стали,
Коли засіялися в нього вуса й борода.

Всі, що засуджують мою любов до нього,
Кепкують: «Милий друг його вже вигляда».

А як гарно сказав про це Харірі:

«До хлопця пристрасть? Дивина! — чувається пліткар.—
Он бачиш — волос проростає на обличчі в нього!»

«Якщо в очах у мене,— мовив я,— побачиш правду ти,—
Не зможеш витримати погляду твердого.

Хто в краї жив тоді, як там нічого не росло,—
Чи піде ж з нього він під час цвітіння весняного?»

А ось іще про те саме:

Пліткують: «Вже забув його він!» — Це неправда,
Ні, не забути на лаванду схожого друга.

Троянда ніжная не піде у непам'ять,
А надто ж та, що з миртового вигляда кружка.

І ще:

Який же він стрункий! А очі в хлопця того
Такі, що заберуть здоровий глузд хоч в кого.

Відточеним мечем пролив він кров нарциса,
Перев'язь піхов з квітів мирту в нього

А ось іще:

Я не з вина сп'янів, це кучері його
Людей всіх повабом своїм п'янять

Його принади задрять одна одній,
І всі вони пушком хотіли б стати.

Ось які мають юнаки достоїнства, котрих не дано дівчатам.
І досить цього, щоб юнаки мали перевагу над ними.

— Нехай же зробить тебе здоровим Аллах великий,— промовила жінка.— Ти сам викликав цю словесну сутичку. І говорив та наводив приклади, не обдумавши того, що говориш, не вникаючи в суть справи. Тепер уже правда ясно викладена, тож не збочуй уже з її шляху. А якщо тобі цих доказів мало і вони тебе в цілому не задовольняють, то я витлумачу тобі їх докладніше кожен зокрема. ради Бога, куди там братися хлопцеві до дівчини! Хіба ж можна порівняти цапка з кізочкою? Дівчина має неборимий чар ніжності, лагідну мову і стать чудову. Подібна вона до галузки базилика, і зуби в неї мов ромашка. Її коси спадають, наче вуздечка, щоки — ніби червоні анемони, обличчя мов яблуко, губи як вино, перса ніби гранати, члени її тіла гнучкі, немовби тростина. Постать її складена чудово, пружне її тіло нагадує блискуче лезо меча, в неї ясне чоло, зрослі брови, а очі мов два цукерки. Коли вона говорить, сиплються свіжі перли з її вуст, і вабить вона серця ніжністю своєї вдачі, шляхетністю поведження, коли всміхнеться, то здається, що місяць заблищав між її губами. А як погляне, мечі визирають з її очей. Досконалість повабів досягла в ній свого вінця, її оспівують і кочовики, й осідлі. Лілові губи її м'якші за масло й солодші за мед. На грудях у неї гірська ущелина, пообіч якої красуються перса, мов дві шкатулки зі слонової кістки. Розкішний живіт, немов розквітаюча квітка, тугі стегна, наче колони з перл, а сідниці, що коливаються, наче море з кристалю чи гори світла. Розкішні ноги й руки, мов злитки із щирого золота. О бідаче, куди там смертному чоловікові до джинів! Хіба ж ти не знаєш, що царі-володарі й найвельможніші достойники завжди покірні жінкам, і в справах любові й розкошів покладаються на них? А ті кажуть: «Ми оволоділи шиями і взяли в неволю серця». А скільки ж багатів жінки зробили бідняками, скільки достойних понизили і скільки шляхетних перетворили на слуг! Не хто інший, як жінки, осліплюють освічених, осоромлюють благочестивих, розоряють багатих і роблять нещасними щасливих. І незважаючи на все те, вони користуються любов'ю й повагою в розумних, які не мають собі того за кривду й приниження. А скільки ж невільників задля жінок ставали непокірними щодо своїх

господарів, і скільки ж то синів гнівило цим своїх батьків! І все це через те, що жіночі принади мають владу над серцями. Хіба ж ти, шейху, не знаєш, що для жінок споруджуються палаци, ховають їх за заслонами і купують для них невольниць? Через них проливаються сльози, для них добуваються клейноди, запашний мускус і амбра. Заради них стикаються війська, постають міста, нагромаджуються багатства і падають голови з пліч. І той, хто сказав: «Світ — це жінка», — той мовив правду.

А що стосується прикладів з гідних пошанування переказів та книг, які ти наводив, то всі вони свідчать проти тебе, а не за тебе, оскільки Пророк — нехай же благословить і спасе його Аллах! — повідав: «Не дивіться надто довго на безвусих, бо очі в них, як у гурій». Отож він прирівнює безвусого до гурії. І ти, напевне ж, не маєш сумніву в тому, що те, з чим порівнюють, досконаліше того, що порівнюють? А якби жінки не були досконаліші й гарніші, то Пророк не прирівнював би до них інших істот. А відносно того, що, як ти сказав, дівчина подібна до юнака, то насправді воно не так. Навпаки, юнак може бути подібний до дівчини. В народі ж кажуть: «Цей хлопець, наче дівчина». Ті ж вірші, які ти наводив тут, виражають лише збочення з того, що повсюдно прийнято і є природною властивістю людини. А відносно нечестивих нащадків Лота і непослушних грішників, котрих Аллах найвищий зганив у своїй книзі, то Пророк сказав: «То ви обираєте собі чоловіків серед людей і кидаєте ваших жінок, котрих створив для вас Всевишній? Воістину ви грішний люд!» А ті, що прирівнюють дівчину до хлопця, погрязли в гріхах і непослуху! Підпорядковуються вони своїм забаганкам та шайтанові і кажуть, що жінка може бути одним і другим одночасно. Тож вони збочують зі шляху людської натури, як виражає це їхній кумир і взірець Абу Нувас:

Струнка, мов хлопчик, -- знахідка спокуснику,
Годигься й сину Лота, і розпуснику.

А те, що ти сказав про чарівність пушку на щоках і молодого зарості вусів і що молодик виграє на тому в красі й принадності, то, о Боже мій, це ж потворний смак, і слухності в цьому немає, оскільки пушок той псує вроду. — І вона промовила такого вірша:

З'явивсь пушок у нього на лиці й помстився
За ту, що грубо ним обманута була.

Як на лиці його я бачу чорний дим,
То кучері його — палаюча смола

А коли папір став зовсім чорний,
То де ж знайти там місце для пера?

І якщо за красеня його вважають,
То тут не обійшлося без уроків зла

Затим вона промовила до шейха:

— Нехай же славиться во віки віків ім'я Аллаха найвищого!
Як же це ти не знаєш, що повну розкіш і радість життя можуть

дати тільки жінки і що немає тривалого щастя поза ними. Отож Аллах великий і славний обіцяв пророкам і святим нагороду за їхні праведні вчинки — чорнооких дівчат у раю. Якби Аллах великий знав, що існує розкіш, вища за жінок, то він не назначив би їх у нагороду їм. І мовив Пророк — нехай Аллах благословить його і дасть йому спасіння: «Існує три блага у вашому світі, які я найбільше полюбив: жінки, благовоння й зіниці очей моїх — молитва». І отож Аллах зробив молодиків тільки слугами пророків і святих у раю, оскільки рай є пристановищем щастя й розкоші, а щастя не було б повним без прислужування отроків. Що ж стосується використання їх для інших послуг, то це — шаленство і згуба. Як же слушно мовиться про це:

Як муж ласкає мужа,— не любов то, люди,
Таких засуджують суворо скрізь і всюди.

Такий добродій, з хлопчиком проспавши,
На ранок ницим гендлярем багнуки буде.

Різниця видима між ним і тим, хто спав
З тією, що принадами своїми ласку в ньому збудить.

Ой люди добрі,— мовила жінка-наставниця,— вивели ви мене поза межі встиду й жіночності і привели до пустослів'я та непристойності. Але серця шляхетних — могили таємниць. Такі розмови мусять бути строго довірчими, та осуд вчинків повинен залежати від намірів. Отож прошу я зараз в Аллаха всемогутнього вибачення для себе, для вас і для решти мусульман. А він милосердний і прощаючий.

На цьому жінка замовкла і не озивалася більше до нас. Ми вийшли від неї, раді, що скористалися з її роздумувань. І шкода нам було розставатися з нею».

ПРО КУПЦЯ МАСРУРА І ЙОГО КОХАНУ ЗАЙН АЛЬ-МАВАСІФ

Розповідають, що за далеких часів і давно минулих років був найславетніший за своїх днів один купець-молодець з Аллахового благословення — Масрур на ймення. Жив він у розкоші і множились йому гроші. Улюбленим місцем його розваг були квітники та садок, і горів він негасним коханням до красунь жінок.

І одного разу привиділось йому уві сні, неначе він в чудовому саду сидів і над ним літало четверо птахів, а серед них — одна голубка біла, що, мов начищене срібло, яскріла. Так вона запала в душу купцеві, що розтривожила йому серце; спустилась голубка до нього, та раптом шугонув униз великий крук і вирвав її з його рук. Тяжко йому стало на серці, і він прокинувся, й це видиво не давало йому спати до самого ранку. «Обов'язково піду сьогодні до когось, хто розтлумачить мені сновидіння», — подумав він. Потім ходив по місту, але нікого не знайшов, хто б розгадав йому цей сон. Повертався уже до своєї оселі, коли це спало йому на думку заглянути до дому, що належав багатому купцеві одному. А як підійшов до цієї господи, то почув зітхання, в якому бриніло палке почування, і ніжний голос, що проказував вірші про кохання:

Повіяв вітрець із місць, де духи загиблих витають,
Слабі, що вдихають його, uzдоровлення мають

Стою я побіля руїн цих страшних і питаю,
Відкаже прах лиш та вітер з далекого краю.

Я мовив: «О вітре, скажи ти, Аллахом благаю,
Чи щастя буде ще, як в тих, що слівають?»

Чи взнаю з газеллю я радощів щастя-розмаю?»
Схилилась до мене, і з нею я й сну не бажаю

Почувши цей голос, Масрур заглянув за браму і побачив
пречудовий сад, а в тім садочку, в холодочку, була заслона —
парчева, червона, оздоблена перлами та самоцвітами, наче коро-
на, а за нею — четверо невільниць, і між ними — дівчіна, мов
перлина, нижча п'ядей п'ятьох і вища чотирьох. Уся вона була,
немов сьйниста місячна повня уроча: підмальовані очі, зрощені
брови шовкові, струнка стать, рот — Соломонова печать, зуби
і губи сяяли, мов перли та коралі. Приголомшувала вона неземною
красою свого виду, форм бездоганністю, стрункістю і філігран-
ністю. Коли Масрур привітався, дівчина встала і в вишуканих
виразах також його привітала. А як він приглянувся до неї
ближче — вона йому сподобалась ще дужче, його обсіпало
то жаром, то морозом, і враз від нього відлетіли і серце, і розум.
Потім Масрур перевів погляд на сад, де було повно жасмину
й лаванд, левкоїв, фіалок та троянд — і всіх, усіх квітів, які
тільки бувають на світі. Вишикувалися тут дерева рядами, всипа-
ні сьйнистими плодами, в чотирьох портиках в'юнилися струмки,
що стікали по камінню навперегонки, мов срібло блистіли і стиха
жебоніли. Масрур придивився до першого портика пильніше
і побачив написані на ньому червоним суриком вірші:

Нехай обминуть тебе, доме, печалі
І доля твоїх хазяїв не обмане

Прекрасний той дім, що приймає людину,
Якій у цім світі вже місця не стане!

Потім він глянув на другий портик і прочитав написані на
ньому черленим золотом ось ці вірші:

Хай на тобі блищать і сяють шати пишні,
Хай срібний спів птахів благословля Всевишній

В тобі хай завжди будуть пахощі духмяні,
Й дадуть двом щастя горниці затишні

І поки рій зірок сіятиме у небі,
Хай мешканцям твоїм гаразди будуть втішні.

На третьому портику Масрур прочитав ось такі написані
лазур'ю вірші:

Тож нехай ваш буде дім в достатку й благоденстві,
Поки ночі тьму несуть, пломенять світила.

Кожному у домі цім хай буде прихист і блаженство!
Благо кожній тій людині, що в цім домі загощила!

Прочитав він і на четвертому портику вірші, написані жовтою
тушшю:

Садок в цвіту, струмочок повповодний —
Місцина гарна, справжній рай Господній.

Було в цьому саду багато птахів — горлиць, припутнів, солов'їв, і мило було слухать їх чарівний спів. А та гарна дівчина сиділа, граційно похитуючись, мов під вітром жоржина — струнка, зграбна, така жадана й повабна.

— О чоловіче,— озвалась вона переходя до Масрура,— як посмів ти зайти до чужої домівки й чужих дівчат без дозволу їхніх господарів?

— О саїдо,— мовив Масрур,— коли я побачив цей сад, мені сподобалась його пишність, буяння його квітів та заливистий спів його птахів. Отож і зайшов сюди мимоволі, не будь, саїдо, такою строгою, посаджу я тут трохи та й піду своєю дорогою.

— Ласкаво просимо! — сказала дівчина.

І коли Масрур-купець почув її лагідну мову, голос співочий, завважив грайливі бісики в очах її та стрункий стан дівочий, то геть отетерів — розгубився і зніяковів, не знаючи, що почати, і став вірша промовляти:

Ось місяць у свіченні німбу сляного
Між квітів у повівах вітру прудкого
Тут мирт, і фіалки, і ружі розквітли,
І сповнений сад аромату п'яного
Який же став гарний цей милий садочок!
Квітки всього світу зійшлися до нього
Крізь віття густе повня місячна сяє
В оздобі співання пташок чарівного —
Дроздів, солов'їв, а ще припутнів, горлиць,
Що нічю виводять рулади розлого
І пристрасть палає в мені незагасна —
Співає душа, й більш не треба нічого.

Прослухавши вірш Масрура, Зайн аль-Мавасіф таким поглядом свінула на нього, що з його грудей вирвалася тисяча зітхань, і він, крім неї, не бачив уже нічого. А вона у відповідь продекламувала вірша такого:

Надію даремну на близькість з коханою кинь,—
Мій друже, вгамуй же гріховне своє почування.
Не бійся — ти в силі, ти в змозі залишити ту,
До тіла якої у тебе горить пожадання.
Бо віч моїх зорі іскристі — нещастя мужчинам,
І тяжко мені Ось таке моє щире казання.

Коли Масрур почув ці слова, то, скріпивши серце, затаїв свої почуття і сказав собі в душі: «Немає від біди ніякого спасіння, крім терпіння». Так їм час минав, аж поки вечір не настав, тоді аль-Мавасіф звеліла вечерю подавати. Незабаром з'явився перед ними столик, на якому були всілякі страви: кебаб, перепілки та голубенята й смаковиті приправи. По учті було прибрано столик і подано начиння з водою. Коли помили руки, дівчина звеліла принести канделябри з камфорними свічками.

І коли засвітили світло, Зайн аль-Мавасіф сказала:

— О Боже, гнітить моє серце якийсь тягар, мабуть, у мене жар!

— Нехай же Аллах дасть полегшення твоєму серцю і розважить тебе! — вигукнув Масрур.

— О Масруре,— сказала дівчина,— я люблю грати в шахи, розумієш ти на цій грі?

— Так, я вмю грати в шахи,— відповів Масрур.

І дівчина поставила перед ним шахівницю з чорного дерева, оздоблену слоновою кісткою, поле було розмічене яскравим золотом, а фігури були з перлів і яхонта. Коли Масрур побачив ці шахи, думки в нього змішалися.

— Якими ти хочеш грати — червоними чи білими? — спитала його Зайн аль-Мавасіф.

— О володарко усіх красот і окрасо зорі ранку, на мою забаганку нехай тобі будуть червоні, бо своєю красою вони тобі ліпше пасують, а мені лиши білі,— мовив Масрур.

— Гаразд,— мовила дівчина і, взявши червоні, розставила їх проти білих.

Потім вона сягнула рукою до фігури, щоб зробити перший хід, і Масрур задивився на її пальці, що були, наче з тіста, і ще більше збентежився витонченістю і філігранністю усіх її рис.

— Не хвилюйся, Масруре,— мовила дівчина,— будь терпеливий і стійкий.

— О володарко краси,— зітхнув Масрур,— якщо закоханому б'є в очі місяця світіння, то хіба слуха він розуму веління?

Грали вони отак далі, розмовляючи, і раптом дівчина вигукнула:

— Шах і мат!

Обігравши Масрура, Зайн аль-Мавасіф зрозуміла, що він став одержимий від кохання до неї.

— Послухай, Масруре,— сказала вона,— я гратиму з тобою тільки на інтерес.

— Слухаю й корюся,— відповів Масрур.

— Заприсягнися мені, а я — тобі, що ми не обманюватимемо одне одного.

А коли вони дали одне одному обітницю, вона заявила:

— Якщо я переможу тебе, Масруре, то ти даєш мені десять динарів, а якщо ти обіграєш мене, то нагорода тебе обмине.

— О саїдо, не порушуй своєї присяги, я бачу, що ти дужча за мене в шахах,— промовив Масрур, гадаючи, що він таки подолає її.

— Гаразд, пристаю на це,— відповіла Зайн аль-Мавасіф.

І вони почали грати, обганяючи одне одного пішаками, дівчина нападала ферзем, зв'язуючи його з турами, і виставила наперед коней. Далі вона зняла з голови синю парчеву перев'язку й оголила руку над зап'ястям, подібну до стовпа сонячного світла, і, занісши руку над червоними фігурами, сказала Масрурові:

— Пильнуй!

Чоловік геть оторопів, розум його здимів і пропало серце, запала йому в душу повабність дівчини, думки його змішалися, зайшов у голову дур, і він сягнув рукою до червоних фігур.

— О Масруре, де твій розум?! — вигукнула дівчина. — Червоні мої, твої ж білі.

— Воістину, хто подивиться на тебе, втратить розум і вже йому капець! — вигукнув купець.

Побачивши, в якому він стані, Зайн аль-Мавасіф узяла в нього білі фігури й дала йому червоні. В цій партії Масрур також був переможений. І далі Зайн аль-Мавасіф вигравала в нього партію за партією, і він щоразу давав їй по десять динарів. Вона зрозуміла, що пристрасть затуманила йому голову, і сказала:

— О Масруре, ти досягнеш того, чого домагаєшся, лиш тоді, як обіграєш мене, і я гратиму тільки на сто динарів кожну партію.

— Я пристаю на це з великою охотою, — погодився Масрур.

І дівчина знову стала вигравати в нього, нагадуючи йому умови змагання, і він щоразу давав їй сотню динарів. Так тривало до ранку, і купець жодного разу не виграв у неї. Нарешті він підвівся.

— Чого тобі, Масруре? — спитала його Зайн аль-Мавасіф.

— Піду додому по гроші, — відповів він. — Може ж, я таки osiąгну своє щастя?

— Гаразд, роби, як бажаєш, — сказала дівчина.

Масрур подався до своєї домівки і приніс дівчині всі свої гроші. Повернувшись до неї, він показав такого вірша:

Привидівсь птах дивний мені уві сні
В садочку чарівнім, де квіти веселі.

Я птаха впіймав — такий смисл мого сну:
Кохана, прийдеш до моєї оселі!

Знову почали вони грати, і дівчина й далі весь час перемагала купця. Не зміг він виграти жодного разу. І так тривало три дні, аж поки всі його гроші не перейшли до Зайн аль-Мавасіф. Тоді вона спитала його:

— Чого ти ще хочеш, Масруре?

— Я гратиму з тобою на москательну крамницю, — сказав Масрур.

— А скільки коштує вона? — запиталася Зайн аль-Мавасіф.

— П'ятсот динарів, — мовив Масрур.

Отож вони зіграли ще п'ять разів, і в усіх партіях перемогла дівчина. Потім він почав грати на невільниць та нерухоме майно, і незабаром не залишилося в нього нічого: ні невільниць, ні садиб, ні будівель, ні садів — усе це він знов просадив.

І дівчина запитала його:

— Є в тебе ще щось на заставу для гри?

І Масрур відповів:

— Заприсягаюся Тим, хто втрутив мене у тенета кохання, що моя рука не володіє більш нічим — ні великим, ні малим.

— О Масруре, все, що робилося за згодою, не повинно кінчатися каяттям,— мовила Зайн аль-Мавасіф.— Якщо ти розкаєшся в тому, що сталося, то забирай усе програне і йди своєю дорогою. Я не вважатиму тебе зобов'язаним переді мною.

— Заприсягаюся Тим, хто прирік нам таке, що якби ти захотіла взяти мою душу, то і її було б мало за твою милість! — вигукнув Масрур.— Не полюблю я більш нікого, крім тебе.

— О Масруре,— мовила Зайн аль-Мавасіф,— тоді піди й приведи суддю та свідків і запиши на мене всі твої володіння й маєтки.

— Залюбки! — відповів Масрур.

Ту ж мить він устав і відправився по суддю та свідків. Коли привів їх, то суддя, побачивши дівчину, геть стратив розум і серце через красу її пальців.

— О саїдо,— вигукнув він,— я видам таке свідоцтво лише за тієї умови, що ти купиш ці маєтки й невольниць.

— Ми погодили все це,— сказала Зайн аль-Мавасіф.— Видай мені свідоцтво, що маєтки Масрура, його невольниці і все те, чим володіє його рука, переходять у власність Зайн аль-Мавасіф за таку й таку плату.

Коли свідоцтво було виписане і підписане свідками, суддя віддав його Зайн аль-Мавасіф. Одержавши папір, вона сказала:

— О Масруре, йди своєю дорогою.

І тоді до нього звернулася невольниця Губуб:

— Скажи нам якийсь вірш.

І він проказав касиду про шахи:

Поскаржусь на долю, на те, що лучилось зі мною,
На шахи, злощастя гіркії, що ринуть рікою,

Ах, дівчина пишна, яка в неї шия чудова —
Ніхто в цілім світі не вславивсь красою такою.

Стріла її віч полетіла із пружного лука,
Ще й військо своє вшикувала грядюю міцною,

Слони тут і коні, і тури, і ферзь, що вражає,—
Усе тут зібрала під влади своєї рукою

І в наступ пішла, і промовила: «Ну ж, начувайся!»
Було все сповите волосся її темнотою.

Не міг захищатися я, обезвладнівши зовсім,
І пристрасть мої сльози змусила литись рікою.

Її пішаки і слони, тури й ферзь непоборний
Напали, й рать білих здригнулася, мов під грозою

Стрілу очей темних метнула у мене красуня,
І серце кривавиться, влучене тою стрілою.

І знову сказала: «Бери собі чорні чи білі».
Я вибрав рать білих, звитягою мріяв одною.

Я мовив до неї: «Кохуюся більше у білім
Тож будемо тими, що й перше ми грати з тобою».

«Лише на заклад»,— відказала. Я згодивсь охоче,
Та ласки її не домігся уступкою тою.

Рішив я, схвильований. «Нині моя воля буде
За програш». Отож не стерігся, не стежив за грою

Всім серцем я палко жадав з нею зближення й щастя,
Аж врешті розоречий став і пішов стороною.

Закоханий пристрасті кинуть ніколи не зможе,
Хоч як би карався і мучивсь любов'ю він отою

Не стало грошей вже в раба, щоби тратить без міри,
Я, бранець кохання, не вліпивсь метою сийною.

О жалю сердечний, о смутку, журбо нескінченна!
Як тяжко кохати безмежно й страждать самотою!

Не втратою статків печалиться зранене серце,
Лиш прагне її, осяйної, мов квітка весною!

І я розгубився А серце пригнічує туга,
Чиню нерозважно, і доля вже кпить наді мною.

«Зажурений чим ти?» — питає мене І сказав я:
«Чи може п'яниця, напившись, не стати тумбю?»

Вона в мене розум украла красою своєю,
Чи може душа її бути, як камінь, твердою?

Прослухавши цю касиду, Зайн аль-Мавасіф була вражена
красномовністю Масрура і сказала:

— Облиш, Масруре, це шаленство, візьмись за розум і йди
своєю дорогою. Ти проциндрив гроші й усі свої статки грою
в шахи і не осяг того, чого прагнеш, і ні з якого боку не підійти
тобі вже до цього.

— О саїдо! — змолвився Масрур, — вимагай усе, що тобі
треба, я все дістану й покладу між руками твоїми.

— Отямся, Масруре, у тебе нічого вже не залишилося, —
сказала дівчина.

— У мене є родичі й друзі, — відповів Масрур, — вони дадуть
мені все, щоб б я не попросив.

— Дістань мені чотири мішечки ароматичного мускусу, —
сказала Зайн аль-Мавасф, чотири мірки галії, чотири ратлі
амбри, чотири тисячі динарів і чотиреста шат з гаптованої
царської парчі. Якщо принесеш мені ці речі, я відамся тобі.

— О затемняюча місяць, мені це неважко, — мовив Масрур
і вийшов, щоб принести те, що вона зажадала.

А Зайн аль-Мавасіф послала наслідці за ним свою невірлицю
Губуб, щоб та розвідала, яка йому ціна в людей, до котрих
він мав удатися за поміччю.

Але Масрур помітив її в місті. Він пристояв, поки вона
наздогнала його.

— Куди ти, Губуб? — запитав він її, коли вона підійшла.

— Моя господиня послала мене за тобою наслідці, щоб
я довідалася те-то й те-то, — відказала дівчина.

І вона розповіла йому геть усе, що доручила їй Зайн аль-
Мавасіф.

— Присягаюсь Аллахом, Губуб, — мовив Масрур, — що моя
рука вже нічим не володіє.

— Навіщо ж ти обіцяв їй? — запитала Губуб.

— О скільки нездійснених обіцянок залюблені змушені давати! — сказав Масрур. — У коханні на часі треба вигравати.

— О Масруре, заспокойся! — промовила Губуб. — Заприсягаюсь Аллахом, я допоможу тобі зблизитися з нею!

Потім вона залишила його й повернулася до своєї домівки. Прийшовши до господині, зайшлася ревним плачем і сказала їй:

— О володарко моя, їй-Богу, він вельми достойний, сановитий чоловік, якого дуже поважають люди.

— Ніщо не в силі змінити приречення великого Аллаха! — мовила Зайн аль-Мавасіф. — Цей достойний чоловік не знайшов у нас милості, бо ми забрали його гроші, не обласкавили його любов'ю і не втішили зближенням. Але якщо піду йому назустріч у його домаганнях, так тоді все стане явним.

— О саїдо моя, — мовила Губуб, — тяжко мені бачити його в такому стані. І при тобі ж тільки дві твої невільниці — я та Сукуб. Хто ж із нас може виявити цю справу, як ми — твої вірні слуги?

І Зайн аль-Мавасіф зажурилася, низько схиливши голову, і невільниці сказали їй:

— О саїдо наша любя, ми гадаємо, що ти повинна послатися до нього і виявити йому милість. Не дозволяй йому принижуватися перед недостойними його!

І Зайн аль-Мавасіф погодилася зі своїми невільницями, веліла подати їй каламар та папір і написала Масрурові такі вірші:

Радій же, Масруре, вже зірка твоя заяскріла,
Ледь нічка настане, відразу сюди йди для діла.

Ти грошей у нищих повік не прохай, небораче:
П'яна тоді я була, розум свій стуманила.

Всі гроші твої повертаю тобі я, мій друже,
Крім того, Масруре, я любовішів теж захотіла.

Дав приклад терпіння і ніжністю стрів ти суворість
Коханки, жорстокої і до душі, і до тіла.

Спіши ж утолити кохання жагу і радій ти,
Пильнуйсь тільки, щоби родина цього не відкрила.

Приходь же до нас, не барися, мій милий, допоки
Нема чоловіка... А щоб його трясця вхопила!

Потім дівчина згорнула листа і дала його Губуб, і та пішла з ним до Масрура. Коли вона прийшла до його дому, він плакав і проказував, наспівуючи, такого вірша:

Ох, жагучість кохання, яка в неї сила,
Що пекучим вогнем мене геть обпалила!

І дедалі все дужчає смуток в розлуці,
Сльози ллються, я бачу: ось поряд — могила.

Щоб відкрити цей розпач цим горам стовічним,
Я б каміння й бескеддя м'якими зробила.

Чи ж я буду з тією, що радість дарує,
Чи візьме мене доля щаслива на крила,

Бо без любовців ніч мені рана кривава,
А стріла її віч мені серце пробила

Губуб постукала до брами, і, коли господар відчинив їй, вона ввійшла й подала йому листа. Масрур прочитав його й запитав невільницю:

— О Губуб, що ти скажеш мені про твою володарку?

— В тому листі написано те, — відповіла дівчина, — що звільняє від балачки про це, бо ж ти чоловік розумний.

І Масрур, зрадивши, виповів такого вірша:

Лист мені надійшов і порадував вельми мене,
У глибинах душі зберігати належить його

І ще дужче кохав я, чудовий той лист цілував,
І здавалось, перлина ця — часточка серця мого

Потім він написав листа до Зайн аль-Мавасіф і дав його невільниці. Повернувшись до своєї господині, Губуб почала описувати їй його гідність та великодушність, щоб допомогти йому в зближенні з її володаркою. І та сказала їй:

— О Губуб, чогось він не спішить прийти до нас.

— Незабаром він прийде, моя саїдо, — відповіла Губуб.

Не встигла вона ще й сказати це, як знадвору почувся стук до брами. Губуб кинулась відчиняти її і привела до своєї господині Масрура. Та привітала його й посадила поруч із собою. Потім сказала невільниці Губуб:

— Принеси йому шати, із тих найкращих!

Губуб вийшла й незабаром повернулася з одягом із золотим пітканням. Зайн аль-Мавасіф узяла цю одіж і одягла в неї Масрура. Сама ж убралася в пречудову сукенку, на голову вдягла перлинову сітку, а поверх неї пов'язала парчеву стрічку, оздоблену рубінами та іншими самоцвітами. З-під тієї стрічки звисали на скроні дві коси, в кожную з яких було вп'ято рубін в оправі із щирого золота, а на рамена спливали хвилями решта волосся, неначе чорна ніч. На довершення свого наряджання Зайн аль-Мавасіф обкурила себе алое й натерлася парфумами з мускусу й амбри.

— Нехай же оберіга тебе Аллах від пристриту! — мовила в захваті невільниця Губуб.

І Зайн аль-Мавасіф стала походжати по світлиці, граційно і гордовито, погойдуючись за кожним кроком. А невільниця проказала вірша, що відзначається складності вроком.

Збентежилась гілка вербова, красуню уздрівши,
Бо на юнака задивилась, що любить дівчину

Вона — місяць в ночі густого волосся пречорного,
Та сонцем осяяно кожную її волосину.

Який же щасливий юнак, з ким ночує красуня,
Хто вмерти за неї й служити їй згоден до згину!

Зайн аль-Мавасіф подякувала дівчині, а потім з'явилась перед Масрурові очі, наче місячна повня на небі зоряної ночі. Побачивши її, Масрур скочив на рівні ноги й вигукнув:

— Якщо не обманюють мене мої очі, це сама жар-птиця, райська дівчиця!

За велінням красуні було принесено накритий столик. На березку його гість прочитав такий напис:

Подайсь до табору, гостинні там намети,
Печеня й дичина — бенкет над всі бенкети.

І перепілки тут, і кури, і курчата —
Такої смакоті не стрінеш аніде ти.

Аллах нам дав кебаб — смачний, рум'янцем гордий,
І зелень, щоб вмочать у соуси, й шербети.

А рис на молоці! Береш його руками,
Залізши в миску по самісінькі браслети!

Душа стріпнеться, як згада дві срібні рибки
На свіжих коржиках — їх списують поети!

Отож стали вони частуватися, веселитися та розважатися. Нарешті столик із стравами прибрали й віднесли, а потім заставлений начинням із вином подали. І закружляла поміж ними від одного до другого чара вина хмільного, тривало без кінця взаємне частування і було радісне та веселе їхнє гуляння. Наповнюючи келих, Масрур промовив: «О моя ти господине, а я твій раб найвірніший!» — і проказав, наспівуючи, такі ось вірші:

Дивуюсь очам, що насититись, бідні, не можуть
Красою тією, що ніжною вродою сяє!

Такої красуні в наш час ти під сонцем не стрінеш —
Там риси найтонші, там лагідність — де ще така є?

Вербовії вітри і ті її гнучкості заздять,
А чару й принадності скільки хода її має!

Ясним її личком бентежитьсь в темряві місяць
І проділ ясний — сонця промінь, що радістю сяє

Коли вона пройде, то пахощі линуть од неї,
Як вітер, що з гір у долини до нас прилітає.

— О Масруре, — вигукнула Зайн аль-Мавасіф, коли він закінчив співати, — хто твердо тримається своєї віри і спожив з нами хліба-солі, тому ми мусимо дати те, чого він заслуговує. Не журись, я поверну тобі твоє майно і все, чого тебе позбавила.

— О володарко моя, — промовив Масрур, — я звільняю тебе від докорів сумління за те, чим ти караєшся, якщо ти навіть зламаєш дану мені тобою обітницю. А зараз я піду й висвячуся на мусульманина.

Невільниця ж Губуб мовила до своєї господині:

— О найсолодша моя пані, молода ти роками й багато знаєш, і я клопотатимуся перед тобою іменем Аллаха найвищого. Якщо не задовольниш мого прохання і не заспокоїш серця мого, я не спатиму цієї ночі в твоєму домі.

— Не турбуйся, мила Губуб, — сказала Зайн аль-Мавасіф, — буде так, як ти волиш. А зараз іди і прибери для нас інший покій.

Отож невільниця пішла й гарно опорядила для них затишну кімнату, напахтила її найліпшими пахощами. Приготувала

ласощі й принесла вино. І закружляло поміж ними в келихах воно.

— О Масуре,— озвалася Зайн аль-Мавасіф,— настав час нашого поєднання і любовщів. І якщо ти з таким запалом запобігаєш ласки моєї, заспівай мені ще якусь гарну пісню на запевнення в щирості любові твоєї.— І Масур проспівав оцю касиду:

Я зв'язаний (серце ж немовби палає в огні)
Нитками кохання, що рвуться в розлучення дні,

З тією, що в серці моїм оселилась неждано
І ніжністю, чаром своїм раниць душу мені

У неї брова гнута луком і чорнії очі,
Мов блискавка, в усмішці губи її медяні;

Вже їй чотирнадцять красою осяяних років.
Пливуть мої сльози, мов краплі живиці скляні,

Побачив її я в садку при стрімкому потоці,
Світлішу за повню, що плине в небес вишині

Устав я, до бранця подібний, і чемно, поважно
Промовив: «Величні, як Бог, твої зваби сьйні».

Вона мені вельми привітно тоді відказала
Словами, що нижуться, наче ті перли ясні.

Слова мої вчувши, умить зрозуміла прегарна
Бажання мої — і замкнулась душа в таїні.

Сказала: «Замовкни, слова ці даремні!» — «Не гань же, —
Сказав я,— не треба у серце отрути, о ні!

Якщо ти відмовиш мені, то нещасний я буду.
Кохані — веселі, закохані ж — вічно сумні».

Збагнувши, чого я бажаю, вона усмінулась.
«Спасінням Господнім клянуся,— сказала мені, —

Єврейка я — віра сувора в нас, ти ж — християнини.
Таж спілка любовна між нами — то дар сатані.

Як можемо бути ми разом, іще раз подумай!
Дні Суду настануть — розкаєшся гірко в ті дні!

Ти вірою граєш — чи ж можна отак у коханні?
Докори сумління з'їдять тебе, згинеш на пії!

Тож завжди гнітитиме совість несправедну душу,
Бо вчинки ці будуть і зрадницькі, й грішні, й смішні.

Якщо мене прагнеш так надто, прийми нашу віру,
Не знай багатьох ти, ми мусимо бути одні.

Заприсягнись на Євангелії правдиво, суворо
Не визнає ніхто про кохання діла погайні.

І я дам на Торі обітницю щиру, сувору
І сповню, хоч би і в найдальшій була стороні».

Отож поклялись ми Господнім законом: довіку
В любові між нами не буде бридні та брехії.

Спитав: «Як звешся ти?» — «Зайн аль-Мавасіф, — сказала,—
Оздоба Всіх Ціот — дарували імення мсні».

«Ти справді,— гукнув я,— найкраща у світі оздоба!
Красу отаку наяву я увидів чи в сні?»

Я під паранджею угледів краси її звабність,
Відчув: розпочнуться тепер мої дні вогняні.

І перед завіскою довго і палко благав я,
Бо бурею душу схопили чуття запальні.

А потім вона мені личко чарівне явила,
І сміхом засяяли очі її весняні

І подмухом зближення нас тоді двох огорнуло,
Взяли у полон мене руки її запашні.

Довкола розходився запах парфумів од неї,
Пізнав я смак уст, що настояні мов на вині.

Мов гілка вербова ошатна, вона нахилялась,
І я пізнав раніш недоступні цноти звабні.

Ми бавились в пестошах, ми, наче діти, раділи,
В обіймах змішалися руки й уста — ой, смачні!

Ніщо так не красить життя, як з коханою злука,
Що радує нас і втішає, мов квіт навесні.

Коли засвіт встала любаска моя, щоб проститись,—
У блиску її зблякли зорі чудовно-ясні.

Прощаючись, вірші вона проказала, і в неї
Потоками ринули сльози, мов на бистрині.

Йй дану обітницю Божу повік не забуду,
І ніч ту, і сльози щасливі її росяні.

Зайн аль-Мавасіф була в невимовному захваті від цієї касиди і вигукнула:

— О Масруре, маєш ти хисту чарівного найбільше за всіх!
Нехай поб'є нечиста сила воріженьків твоїх!

Потім вона пішла до алькова й покликала до себе Масрура. Підійшовши до неї, він пригорнув її до грудей своїх, міцно обійняв, припав до її вуст поцілунком жагучим, невтоленим і досяг того, що недавно ще вважав нездійсненним. На цю ніжну ласку Зайн аль-Мавасіф сказала своєму любаску:

— О Масруре, невільно мені тепер торкнутися твого маєтку. Належить він знову тобі, бо ми ж тепер стали коханцями.

Потому вона повернула йому все майно та гроші, які до того загребла у нього.

— Масруре, чи маєш ти гарний сад, де б ми могли погуляти зранку? — запитала Зайн аль-Мавасіф у свого коханка.

— Авжеж, моя володарко,— мовив Масрур,— є в мене сад, повен квітів, не знайдеш такого в цілім світі.

Сказавши це, Масрур подавсь до своєї господи й наказав невільникам приготувати пишну учту; тож розкішно опорядили один з найкращих покоїв і поставили в ньому великий свічник. Затим він повернувся до своєї коханої і запросив її до себе. А коли вона прийшла до його домівки зі своїми невільницями, то їх чекало тут розкішне частування. І почалися пишна учта й веселе гуляння. Безперервно між гостями від одного до другого кружляла чара вина хмільного. А коли нарешті коханці залишилися самі, Зайн аль-Мавасіф сказала:

— Масруре, пригадалась мені одна чудова пісня, і я хотіла б проспівати її тобі під звуки лютні.

— Заспівай, моя мила,— мовив Масрур,— будуть то хвилини незабутні.

Тоді Мавасіф узяла лютню, пригорнула її до себе, налаждала і, торкнувши струни, чарівним голосом заспівала:

Мене учарували звуки ніжні,
Наш трунок на зорі — мов ліки хворому.

Кохання серцем п'ю — і не нап'юся,
Й жага, з'явившись, рве заслони сорому.

Й вино тоді іскриться, наче сонце,
Що сипле іскри місяцю бадьорому

В ту ніч, що насолоду нам приносить,
І радість відгорта все зле у сторону.

Закінчивши спів, Зайн аль-Мавасіф сказала своєму коханому:
— Масруре, проспівай мені свої вірші — ті, що тобі наймиліші.

І Масрур зтяг якнайніжніше:

Були ми щасливі: нам місяць — ясний молодець —
Розносив вино й звуки лютні для наших сердець.

А ще — співи горлиць і квіти в саду передраннім;
О ніч та, о сад той — бажань потаємних вінець.

А коли він закінчив, Зайн аль-Мавасіф сказала йому:

— Якщо ти, Масруре, насправді мене кохаєш і вмієш так гарно се вповідати піснями, то заспівай мені про те, що зайшло між нами.

— З великою приємністю возславлю я свою щасливу планиду,— сказав Масрур і прочулено заспівав ось таку касиду:

Стривай, послухай бідака,
Стряслася ось біда яка:

Вбива мене газель ота,
Очей стрілою протика.

Кохання бранцем я зробивсь,
Змага мене жага щемка.

Вкохавсь у небезпечну я:
Стріля очима — отака!

Побачив я її в садку,
Була вона сяйна й струнка.

«Мир тобі!» — я привітався.
«Мир!» — відказує звисока.

«Як звать тебе?» — спитався я.
«Корона я краси ярка,

Ім'я ж — Оздоба Всіх Чесног».
«Згляньсь, пожалій ти простака!

Горить вогнем моя душа,
Надію на любов плека!»

«Так дуже прагнеш ти мене?
А — щедрая твоя рука?

Грошей багато хочу я -
Хіба тебе це не ляка?
Вбрання едвабне я люблю,
Яке тече, немов ріка.
І мускусу за щастя ніч
Волю від свого дружка.
Коралів прагну та перлин,
А не обіцянок хвалька.
За золото й за срібло я
Люблю, а не надурняка».
О, я стійкий був до кінця,
Хоч пристрасть грала прежарка,
І любовців таки домігсь
В ніч місяця-молодика
Нехай огудники й ганьблять,
А відповідь моя така:
«У неї кучері — то ніч,
То радість для молодика.
Неначе полум'я, пала
Трояндою її щока.
У погляді - втаївся меч
Або ж стріла — міцна й метка
Вино хмільне — її уста,
Зір -- джерело, що з гір стіка,
І зуби - перли, що блищать,
Немов намистини разка.
І шия ніжная, гінка,
Що має лиш газель струнка.
І перса -- мармур, а сосок —
Мов верховиночка гірська
І пахне складка живота,
Неначе галія п'янка.
А далі — знаю -- мрія мрій,
Що шал у гилі виклика --
Така туга, така палка,
Така зваблива і тремка.
Вона -- неначе царський трон,
Куди сторожа не пуска.
Там, між колонами двома,
Дві піжні лавочки лобка.
Це диво вроче наповал
Вражає розум юнака.
Дві губки в неї, та, мов мул,
Вона несміла й боязка.
Коли ж відкриється, то там
Червоне вічко зір спітка.
Мов у верблюда, губи ті,
А ніжність -- ніжність не така!
Коли до неї прийдеш ти
З душею й тілом воюка,

То її палкість у тобі
Розбудить шал здоров'яка
Вона не прийме смільчака,
В якого буде плоть м'яка.
І кучерявляться на ній
Преніжні зарості гайка.
Тепер у неї поціля
Стріла з мого сагайдака,
Бо гідний я Оздоби Цют,
Що в пестошах така палка»
Прийшов до неї вночі --
І щастям ніч була п'янка
Сіяють любовці мені --
Вона жагуча і в'юнка.
Зійшла зоря, й вона звелась,
Місяцелика і тонка.
Звелася і схилила стан,
Мов спис, що серце протика,
І запитала: «Ще коли
В нас буде ніч така жарка?»
«О світло віч моїх, — кажу, — буде
Ще не одна в нас ніч така шпарка».

Зайн аль-Мавасіф була вкрай зворушена цією касидою, і її охопила нестримна радість.

— Масруре, — мовила вона, — незабаром уже розсвіне, треба йти звідсіль, а то нас хтось зустрине.

— Я готовий, моя мила, — сказав Масрур.

Він підвівся і провів жінок до їхнього дому. А потім, вернувшись до себе, провів решту ночі в роздумах про красу й чарівність Зайн аль-Мавасіф. А коли розвиднівсь ранок і зажеврив сонячний серпанок і увесь світ в його блиску засяяв, Масрур пішов до Зайн аль-Мавасіф і коштовним подарунком її вшанував, пригорнув до себе і поцілував.

Так провели вони якийсь час у розкошах і радості. Але невдовзі прийшов лист від чоловіка Зайн аль-Мавасіф, в якому він повідомляв її, що незабаром повернеться. «Позбавив би його Аллах своєї опіки й життя! — подумала Зайн аль-Мавасіф. — Якщо він повернеться сюди, життя мені не буде! Не бачили б уже його мої очі».

І коли, за своїм звичаєм, прийшов до неї Масрур, вона сказала йому:

— О Масруре, дістала я листа від чоловіка, в якому він пише, що скоро повернеться. Як же нам бути, коли ми не можемо жити одне без одного?

— Не знаю я, що й сказати тобі, — озвався Масрур. — Тобі краще відомий норв твого чоловіка. А оскільки ти жінка вельми розумна та, крім того, вдатна на підступи і всілякі штуки, то й придумаєш щось таке, до чого не здатен дійти чоловічий розум.

— Людина він жорстока,— мовила Зайн аль-Мавасіф,— ревно оберігає свою власність. Але коли він повернеться з подорожі й ти почуєш про це, піди до нього, поздоров його і присядь коло нього. А потім скажи йому: «Брате мій, я москательний купець» І купи в нього таких-сяких москательних товарів. І надалі часто відвідай його, розмовляй з ним подовгу. А якщо він попросить чогось у тебе — не відмовляй йому. І тоді задумане мною здійсниться ніби випадково.

— Слухаю й корюся,— сказав Масрур і покинув свою любку, а в серці його усе дужче розгорався вогонь кохання.

І коли чоловік Зайн аль-Мавасіф повернувся з подорожі, вона вдавала велику радість з приводу його прибуття. Та як він уважно придивився до її обличчя, то завважив, що воно якесь жовте. А то ж молодиця заздалегідь вдалася до жіночої хитрості,— вмивалась шафраном. Чоловік спитав її, як вона почувається, і вона відповіла, що відтоді як він поїхав з дому, вона, так само як і її невільниці, хворіє.

— Ой, як ми непокоїлися, що тебе так довго немає!

Потім вона бідкалась про біль розлуки, що завдала їй нестерпної муки, море сліз перед ним проливала і нарешті сказала:

— Якби ти мав при собі якогось товариша, не переживала б я так за тебе. Тому заклинаю тебе Аллахом, саїде мій, не вибирайся більше в мандрівку сам і не залишай мене без звістки про себе, щоб серце й голова моя були спокійні.

— З великою охотою я слухатимусь тебе,— відповів їй чоловік.— Справді твоя рада розважлива, твоя добрість безкрая, і буде тільки так, як твоя душа бажає!

Частину своїх привезених товарів купець склав у крамниці на базарі й засів там, займаючись торгівлею.

І коли він сидів у своїй крамниці, зайшов до нього Масрур. Поздоровкався з купцем і, сівши біля нього, зав'язав з ним розмову; вони побалакали якийсь час. Потім Масрур вийняв з кишені капшука з грошима, розв'язав його і, взявши з нього золоті динари, подав їх купцеві.

— Дай мені на них трохи москательного краму,— сказав він,— щоб я поторгував ним у своїй ятці.

— Слухаю й корюся!— мовив господар крамниці й дав Масрурові того, що він попросив.

Кілька днів підряд заходив Масрур до цього купця, і нарешті той сказав йому:

— Шукаю я собі спільника в торговій справі.

— Оце ж і я наглядаю чоловіка, до якого міг би пристати у спілку,— сказав Масрур.— Мій батько був купцем у йменській стороні і залишив мені по собі чимало грошей, тож я хотів би їх не розтринькати, а пустити в діло.

Тоді чоловік Зайн аль-Мавасіф запитав його:

— А не хотів би ти стати моїм спільником? Я був би тобі не тільки спільником, а й товаришем і приятелем і вдома і під

час подорожей. Навчу тебе також купувати й продавати, давати і брати.

— З великою охотою! — вигукнув Масрур.

І купець тут же повів його додому, а коли прийшли, він попросив, щоб гість посидів у передпокої. Сам же подався до дружини і сказав їй:

— Знай, моя кохана, що я знайшов спільника і запросив його зараз до нас у гості. Тож влаштуй гарний прийом. Зайн аль-Мавасіф дуже зраділа цій звістці, бо не сумнівалася, що цим спільником є Масрур. Отож вона приготувала пишну учту, подала найрозкішніші страви — рада-радісінька, що її підступ з Масруром вдався. А коли гість був уже за столом, господар попросив свою дружину:

— Вийди зі мною до нього й скажи: «Ти зробив нам честь».

Але вона вигукнула розгнівано:

— Як це ти можеш вести мене до чужого, незнайомого мужчини?! Ради Бога, хоч би ти й на шматки порубав мене, я не покажуся йому!

— Чого ти його соромишся? Він же християнин, а ми євреї. Та, крім того, ми ж із ним будемо спільниками.

— А я не бажаю показувати лиця чужому чоловікові, якого я ніколи не бачила і не знаю.

Купець і в гадці не мав, що його дружина говорить нещиро, тому він гаряче вмовляв її доти, аж поки вона нарешті встала, причепурилася, взяла страви і, вийшовши до Масрура, привітала його. Він же опустив голову, вдаючи збентеження, і коли купець побачив, як він стоїть з похнюпленою головою, подумав: «Це, безумовно, побожний чоловік». Потому всі разом поїли досита, затим полумиски з рештками їжі прибрали і подали вино. Зайн аль-Мавасіф сіла навпроти Масрура й дивилась на нього, поки не минув день. Увечері Масрур пішов додому з палаючим у серці вогнем, а чоловік Зайн аль-Мавасіф довго ще роздумував над шляхетністю і красою свого приятеля.

Коли запала ніч, жона, як звичайно, подала йому вечерю. А купець тримав удома пташку, з родини солов'їв, яка призвачалася прилітати до нього, коли він сідав до столу, їсти разом з ним і пурхати в нього над головою. Тепер же, коли Масрур пішов, а він повернувся і сів вечеряти, пташина не впізнала його і не прилетіла до нього. І купець почав роздумувати про причину цього — чого це птах віддалився від нього. Тим часом його дружина тяжко страждала через розлучення з коханим і не могла заснути, попавши в ці тарапати, весь час думала про Масрура. Повторилося те саме й наступної, і третьої ночі. Нарешті єврей, той купець, завваживши дивний стан своєї дружини, почав приглядатись до неї, і його опали всілякі підозри. А четвертої ночі купця розбудило волення жінки крізь сон, вона кликала когось на ім'я Масрур, у той час коли лежала в обіймах свого чоловіка. Це видалось йому вельми підозрілим, і його знову

почали мучити підозри щодо поведінки дружини. Але він ретельно приховав ці почуття. А вранці пішов до своєї крамниці.

Невдовзі завітав до нього Масрур і поздоровкався з ним, купець відповів йому і сказав:

— Я вже скучив за тобою.

Поговорили вони, а потім купець і каже:

— Ходімо, брате, до мене додому і там побратаємося.

— З великою охотою пристаю на це,— відповів Масрур.

Коли вони прийшли до господи купця, він увійшов перший і розповів дружині, що до них зайшов Масрур, і що вони домовились про те, щоб спільно вести торгові справи, і хочуть побрататися.

— Приготуй нам розкішну учту,— сказав купець дружині,— і посидиш з нами, будеш свідком нашого братання.

— Заклинаю тебе Аллахом, не приводь до мене цього стороннього чоловіка! — заблагала Зайн аль-Мавасіф.— Не хочу я показуватись йому!

І купець не став наполягати на тому, а велів, щоб невільниці подавали на стіл. Затим він покликав хатню пташку, і вона опустила на коліна до Масрура й не зважала на свого господаря. І тоді той запитав гостя:

— Саїде мій, як тебе звати?

— Мое ім'я Масрур,— відповів той.

А саме ж це ім'я і вимовляла вночі спросоння дружина купця. Піднявши голову, купець завважив, що його дружина киває Масрурові й подає йому знаки очима. І тоді він зрозумів, що його обманюють.

— Саїде мій,— звернувся він до гостя,— прошу тебе вибачити мені, але давай відкладемо урочистості нашого братання, бо я хочу запросити на них своїх родичів.

— Прощу тебе,— мовив Масрур,— роби, як уважаєш за краще.

Господар вийшов з кімнати, але пристанув за дверима, в яких було віконце. Потім підійшов до нього і став дивитись на тих, що залишилися в кімнаті, а вони його не бачили. Раптом Зайн аль-Мавасіф спитала свою невільницю Сукуб:

— Де наш господар?

— Вийшов з дому,— відповіла та.

— То замкни вхідні двері й візьми їх на засув,— розпорядилась господиня.— І не відчиняй, поки він не постукає і ти не скажеш про це мені.

— Гаразд,— відповіла невільниця.

Усе це відбувалось на очах купця, котрий дивився на них у віконце. А потім Зайн аль-Мавасіф узяла келих, змішала в ньому вино з трояндовою водою та мускусним порошком і підійшла до Масрура, він же підбіг до неї, промовляючи:

— Присягаюсь Аллахом, твої губи солодші за це вино!

Потім вона поїла його, а він поїв її, далі вона оросила його всього з ніг до голови трояндовою водою, і запах розійшовся

по цілому будинку. А чоловік усе те бачив крізь віконце і був дуже здивований тією любов'ю, яка єднала його дружину з Масруром. Водночас те, що він бачив, сповнювало його серце гнівом і непотамованими ревнощами.

Тож він пішов до вхідних дверей, а коли побачив, що вони заперті, почав, розлютований, гатити у них щосили.

— О саїдо,— заволала невільниця,— повернувся господар!

— Відчини йому,— сказала Зайн аль-Мавасіф.— Не повернув би Аллах його благополучно!

Коли невільниця впустила господаря, він запитав її:

— Що це з тобою сталося, що ти запираєш браму?

— Так завжди було під час твоєї відсутності,— відказала невільниця.— Двері були постійно замкнені, не залишали ми їх відчиненими ні вдень ні вночі.

— Так і слід робити,— мовив задоволено господар,— це мені подобається.

Потім він увійшов до покою, де чекав на нього Масрур, і, приховавши свої почуття усміхом, сказав:

— Отож, Масруре, відкладемо наше братання на інший день.

— Слухаю й корюся,— відповів Масрур,— нехай буде так, як ти хочеш.

Отож Масрур пішов додому, а купець почав роздумувати над тим, як йому бути далі, що почати. Усе це тяжко приголомшило його, і він став кривдитись в душі: «Навіть мій ручний соловейко зрікся мене, а мої невільниці запирають двері перед моїм носом, вірні комусь іншому». І глибоко зажурений купець проказав:

Давно ти, Масруре, забрався до нашої хати
Й живеш тут в розкошах, яких вже мені не зазнати.

Зла доля й та, котру кохаю, мені чинять опір —
І серце нломінням палає, зазнавши утрати.

Життя безтурботне із любкою раптом скінчилось
Але я, нещасний, не можу її не кохати

Чарівним сіянням очей я впивався ненатло,
І зараз мені в душу світять вони, мов агати.

І довго вона чарувала красою своєю,
Нінащо були нам всілякі багатства-дукати!

Чому, соловейку, ти другого радо вітаєш?
До мене ж байдужий ти, навіть не можеш впізнати.

Побачив я, любя, усе те на власні очі -
Як бавилася, милувалася з ним допізна ти.

Тож бачив я, мила, що вірність кохання ти вбила,
Мій пгах бідолашний вже буде над іншим літати

Я Богом клянуся, коли він свій суд зажадає
Над кимось здійснити, тому не минути розплати.

Заслужену кару вчиню я над кривдником нищим,
Я винен, що внадивсь Масрур в наші мирні пенати.

Коли Зайн аль-Мавасіф почула ці вірші, вона збліднула й затремтіла всім тілом.

— Чула ти такі вірші? — спитала вона в своєї невільниці.

— Ніколи в житті я таких віршів не чула, — сказала Губуб. — Але нехай він балакає собі, що хоче!

І як тільки чоловік Зайн аль-Мавасіф переконався у слушності своїх підозр, він почав спродувати все, що в нього було, зміркувавши так: «Якщо я не заберу її звідси, то ніякими силами не розірву їхнього зв'язку». А коли вже розпродав усе своє майно, зачитав дружині підробленого листа, якого він нібито дістав від своїх родичів. У листі було прохання, щоб купець разом зі своєю дружиною відвідав їх.

— І довго ми там гостюватимемо? — запитала його Зайн аль-Мавасіф.

— Дванадцять днів, — відказав чоловік.

І вона погодилась, а потім іще спитала:

— Взяти мені когось із невільниць?

— Забери Губуб і Сукуб, а Хутуб зостав тут, — сказав купець.

Потім він влаштував для дружини гарний верблюжий паланкін і приготував усе необхідне для подорожі. А Зайн аль-Мавасіф передала Масрурові таку записку: «Якщо мине час, визначений моїм чоловіком на цю подорож, а ми не повернемося, то знай, що це його підступ проти нас, що йому вдалося перехитрити нас і розлучити. Та не забудь же, що ми зв'язані обітницею вірності! Боюся я, що він кує лихо на нас у недобрый час».

Покіль купець був зайнятий приготуванням до подорожі, Зайн аль-Мавасіф плакала й бідкалася, не знаходячи собі місця, никала по господі удень і вночі. Чоловік бачив її стан, але не перейнявся співчуттям до неї. І вона зрозуміла, що він не відступиться від задуманого, тож зібрала всю свою одіж та речі й віднесла до своєї сестри на збереження. Розповіла їй докладно про всю свою пригоду, потому обняла її на прощання й залишила в сльозах. Повернувшись додому, вона побачила, що чоловік нав'ючує уже верблюдів, а для неї ладнає найкращого з них. І вона впала у розпач, побачивши, що розлука з Масруром таки неминуча. Коли чоловік відлучився в якійсь справі, Зайн аль-Мавасіф підійшла до перших дверей і написала на них ось такого вірша:

Голубе хатній, листа передай ти у руки
Тому, кого я іще більше люблю в час розлуки.

Ти розкажи: мене смуток всякчас поїдає,
Плачу по ньому я гірко й ридаю з розпуки

Може, він теж побивається десь там за мною
Й жаль мій у груди йому невгамовано стука?

В щасті та розкоші наші дні мирно минали,
Як ми любились, не знаючи суму й принуки.

Ми і не стямались, крик той зловісний почувши
Крука-розлучника — наче удар каменюки.

З міста поїхали, пустою дім свій лишили;
То ж бо і є дім хто кине — зазнає той муки.

Далі Зайн аль-Мавасіф підійшла до других дверей і написала на них оцього вірша:

Аллахом я молю того, хто прийде в дім цей: попервах
Ти прочитай ось напис цей, що в нім любов витає в снах,

І розкажи усім, як я, щасливі любові згадавши,
Горюю тяжко ночі й дні й тону в гірких своїх сльозах:

О ти, що прийдеш в дім, якщо не витерпиш отого гніту,
Яким я вбита, попіл сип собі на голову і прах.

Піди у західні краї, а потім помандруй у східні,
Та терпеливий будь — адже усе те нам судив Аллах.

А цього вірша написала вона на третіх дверях:

Коли завітаєш, Масруре, в дім друзів своїх,
Стань біля дверей і рядки прочитай ці на них.

Присягу кохання тримай, якщо ти був правдивий,
Я ж радість і горе від пристрастей знала моїх.

Аллахом благаю, Масруре, ти наше кохання
Завжди пам'ятай, милування ночей тих п'яних:

Плач, серце, по любовошах, плач по хмільних насолодах:
Як стрілись ми, впали заслони усі задля вітх

Мандруй же за нами у дальні країни, Масруре,
Занурюйся в море, прохоть ти по землях чужих.

Далеко тепер відійшли вечори милування —
Розлуки п'ятьма погасила все сяєво їх.

Аллах, збережи дні ясні у надій вертограді,
Де квіти буяли, де радість, і сонце, і сміх!

Чому не продовжились дні золоті, як я хтіла?!
Аллах повелів: інші дні щоб прийшли замість тих.

Чи знову повернуться дні, коли будемо разом?
Я вірною буду, бо племінь кохання не втих.

О знай же, що всі наші справи тримає в десниці
Отой, що майбутнє нам креслить на швах черепних.

Потім Зайн аль-Мавасіф знову заплакала, ревно лементуючи й виливаючи в сльозах свій жаль і печаль. Згадуючи минулі дні щасливі, мовила в душі: «Слава Аллахові за те, що він дарував нам!» Плакала й бідкалась, що мусить розстатися з коханим та своєю домівкою, туга її ставала дедалі більша, і вона проказала такого вірша:

Нехай Аллах благословля тебе, домівко опустіла!
Дні радості отут зійшли — немов душа лишила тіло.

О голубе домашній мій, плач над тією, що пішла,
Покинувши любкá й домівку, де їм було так мило.

Тихіше бідкайся, Масруре мій, утративши мене,
Коли я втратила тебе, саму неначе осліпило.

Коли б ти тільки бачив, як ми звідси від'їжджали,
Якби відчув ти мій вогонь, яким всю душу опалило!

Та не забудь святий той час, як ми в садах кохались,
В садах, що бачили нас разом, де нас тінню вкрило.

Нарешті Зайн аль-Мавасіф підійшла до чоловіка, і він підняв її на паланкін. І коли вона сиділа вже на спині верблюда, вивіла ще такого вірша:

Нехай Аллах благословля тебе, домітко опустіла!
Десь людське щастя вже давно в гвоіх пенатах не гостило!

Якби ж то серед стін твоїх та часу плин порвався,
І тут — в коханні у палкім — знайшла мене могила!

Уболіваю вдалині, нудьгую по вітчизні
Не знаю, любий, що то сталося, і що ж то я зробила?

Якби ж то знати було мені, чи повернусь додому - -
Спокійно й радо, як бувало в давнину, мій милій?

І тоді обізався до неї чоловік:

— О Зайн аль-Мавасіф, не журися ти так розлукою з домом,
незабаром вернешся сюди.

І він почав лагідно усовіщати та заспокоювати дружину. Нарешті рушили й незабаром, залишивши місто, виїхали на гостинець. І тоді Зайн аль-Мавасіф усвідомила, що розлука настала, і була тяжко зажурена цим.

А Масрур тим часом сидів у себе вдома і думав про свою любов і кохану. І раптом його серце відчуло розлуку. Тоді він устав і відразу ж подався до господи Зайн аль-Мавасіф. Там було замкнено. Та на дверях він побачив вірші, написані рукою коханої. Прочитав їх і впав непритомний. А коли очутився, відчинив ці двері і, підійшовши до наступних, прочитав те, що на них було написано, а потім — те, що було на дальших дверях. І поїняла його велика туга й неборима пристрасть. Тоді він рушив слідами коханої, поспішаючи щодуху; доти йшов, аж поки не наздогнав караван. Він помітив, що Зайн аль-Мавасіф їде в кінці каравану, а її чоловік на чолі його. Коли Масрур побачив свою любку, вхопився за її паланкін, виливаючи у сльозах свою муку, і продекламував вірш про розлуку:

Якби знаття, за гріх який нас всюди
Розлуки стріли б'ють і грім огуди!

Прийшов був раз до дому я твого,
Й душа моя заклякла від остуди.

Побачив я: твій дім — пуста руїна.
Сльоза і сум ударили у груди

Спитав про тебе я у стін будинку:
«Куди пішла? Як жить без серця буду?»

Вони сказали: «Дім вона лишила,
А пристрасть заховала під полуду!»

Я вірші прочитав твої на дверях —
Зробила так, як роблять вірні люди

Почувши ці вірші, Зайн аль-Мавасіф зрозуміла, що це Масрур їх вивідає коло неї, й заплакала разом з невольницями. А потім сказала:

— О Масруре, закликаю тебе Аллахом, вертайся, щоб чоловік не побачив тебе коло мене.

Почувши голос Зайн аль-Мавасіф, Масрур знепритомнів, а коли прийшов до пам'яті, вони попрощалися, і Масрур проказав такого вірша:

Ожив караван, вже розбуджений проводирями.
Їх голос тривожний з досвітніми лине вітрами.

І ось із верблюдами швидко знялися в дорогу.
Іде караван, і відлунює простір дзвінками

Довкола розходиться запах терпкий каравану
В пустелі верблюди карбують свій шлях копитами.

Ідуть вдалину і мою заворожують душу,
І я того ранку обдурений був їх слідами

Сусіди! Бажав би я зовсім їх не покидати,
І землю піщану скронив я своїми сльозами.

Болих мені серце, коли ти далеко-далеко.
Якими до тебе, кохана, податись стежками?

І Масрур далі потягся за караваном, плачучи й виливаючи свою журбу служницям Зайн аль-Мавасіф, а вона весь час благала його, щоб він до ранку вернувся і не наражав її на ганьбу. Нарешті Масрур підійшов до паланкіна і ще раз попрощався з коханою, а потім довго лежав без пам'яті. А коли очутивсь, побачив, що караван віддалився. Повернувшись в його бік і вдихаючи вітрець, що звідти віяв, він проказав такого вірша:

Вітер близькості повіє лиш на мить,
І закоханий від пристрасті тремтить.

Ось повіє подих ранку, і уже
Він по небесах немов летить.

Ось він плаче кров'ю сліз своїх рясних,
Ось він хворий та знеможений лежить

Вдалину кохана й серце відійшли,
Лиш дорога тихим дзвоником звучить

О, клянусь Аллахом, вітер лиш дмухне,
Проти нього вже й душа моя спішить.

А потому, коли він, украй зажурений, вернувся до милої дому, в приміщенні пустому опав його думок пекучих рій, і він так ревню заплакав, що замочив сльозами одяг свій; знепритомнів, і замалім не відлетіла душа його з тіла. А як прийшов до пам'яті й стало йому на душі вільніше, він проказав такого вірша:

Висохле тіло хитає повітря,
О пожалій нещасливого, вітре!

Ну ж ізціли мою хворую душу,
Сльози гіркіі з лица мого витри

Повернувшись до своєї господи, він занепав духом, без кінця плачучи, душею скнів і промучивсь у такому стані десять днів. Отаке-то було з Масруром.

Що ж до Зайн аль-Мавасіф, то їй стало ясно, що чоловік обманув її. Після десятиденної подорожі вони поселилися в якомусь місті, і там Зайн аль-Мавасіф написала Масрурові листа, потім дала його своїй невільниці Сукуб.

— Пошли цей лист Масрурові,— сказала вона їй.— Нехай він знає, що цей єврей ошукав нас, спровадивши з дому.

І невільниця відіслала цього листа. А коли Масрур одержав і прочитав його, то дуже засмутився, не знав, де себе подіти з нестями, і так плакав, що землю замочив сльозами. Нарешті спромігсь написати коханій листа, якого закінчив віршами:

Як путь мені знайти до радості воріт,
Як втішитись тому, хто у вогні горить?
Чудові були часи, та вже минули!
Якби ж то з них могла вернутися хоч мить!

Коли цей лист дійшов до Зайн аль-Мавасіф і вона його прочитала, то віддала його невільниці Губуб і сказала:

— Тримай це десь у криївці.

Однаке її чоловік довідався про це листування й вивіз її звідси разом з невільницями в інше місто, що було на відстані двадцяти днів подорожі. Ось що було із Зайн аль-Мавасіф.

Що ж до Масрура, то не знав він ні сну, ні спокою і втратив уже терпіння. Але котроїсь ночі самі закрились йому очі, і він побачив уві сні свою кохану врочу, підійшла вона до нього в саду і обняла. А коли він проснувся й не побачив її біля себе, то позбувся розуму, залився сльозами і виповів сон віршами:

Я шлю вітання тій, котра привиділась у сні,
Журбу збудивши й почуття кохання у мені.
Та ось прокинувся я, схвильований до краю,
Бо із очей ще не пішли привиддя вогняні
Чи збудеться той сон про ту, яку кохаю,
А чи з печалі й розпачу лежатиму в труні?
Вона то руку подає, то к серцю притискає,
То словом ніжним задзвенить, мов пташка навесні.
Та ось вві сні з'єднались ми, і радість вже нам сяє,
І сльози щастя я пролив, о сльози срібляні!
Напивсь вологи вуст — і чую, як палаю
У ніжнім мускусі її і в чарівнім вині.
І давні видава дзвеніли дзвоном раю,
І бажаного я досяг в прекрасній дивині.
Та ось прокинувся зі сну -- о долецько лихая! —
Зостались пристрасть у душі та видава чудні.
І вже я геть ошаленів --- себе не пам'ятаю,
Неначе без вина сп'янів, повіривши мані
О вітре, я тебе Аллахом заклинаю,—
Їй смуток донеси страждань в самотині
Ї скажи, що той, кого вона так добре знає,
Вже чашу смерті п'є в даремному жданні.

Потім він знову пішов, плачучи, до її домівки, але там, як і перше, повіяло на нього пустокою. І раптом перед ним, мов наяву, постав сьйний образ його коханой. Її зваблива постать, личко пречудове розпалили в ньому вогонь любові ще більше,

і він упав, зомлілий, як і раніше. А коли опритомнів, проказав такого вірша:

Почувся запах бана й любаски аромати,
І я з гарячим серцем подавсь до її хати,
І, борючись з жагою, ішов сумний, шалений
Туди, де милування мені вже не зазнати.
Дістав я тут недугу — з коханою розлуку,
Страждання і печаль, бодай би їх не мати!

Потім Масрур почув каркання крука біля будинку і вигукнув крізь плач: «О лихо! Це ж тільки над безлюдними домівками каркають круки!» І, зітхнувши, проказав він оцього вірша:

Чому плаче ворон над домом кохання?
Чом спалює душу його віщування?
Сумую за шастям, що швидко минуло,
Чи ж пристрастей марних зійшло вже буяння?
Я гину у тузі від полум'я в серці.
Листи шлю, та, кажуть, то в безвість послання.
Я виснаживсь тілом, а де ж моя мила?
Поїхала! Й шезло навів милування.
О вітре, її поздоров, навістивши,
І їй передай ти від мене вітання.

А саме в цей час була тут сестра Зайн аль-Мавасіф на ім'я Насім. І вона, не помічена Масруром, спостерігала за ним з горішньої кімнати. Побачивши його в такому жалюгідному стані, вона зітхнула і крізь сльози проказала такого вірша:

До яких же пір плакати приходити будеш?
Дім ридає — ти бачиш і бачать це люди
Був він радості свідком, допоки у ньому
Жила злагода й сонце світило повсюди.
Місяць сявав над ним, розкидав своє срібло,
Та життя переміни все стерли без сліду.
Ти забудь про красуню, з якою кохався,
Бо тобі вже ті спогади випалять груди.
Ні її, ні служниць вже не буде тут більше —
Тільки ворон кричить і докколишність будить...

І Масрур заплакав ридма, почувши ці вірші і їх смисл зрозумівши. А сестра Зайн аль-Мавасіф знала про їхнє кохання і спричинені ним біди та страждання. Тож і сказала йому:

— Заклинаю Аллахом тебе, о Масруре, покинь це мешкання, а то люди подумают, що ти приходиш сюди до мене. Ти вигнав уже звідси мою сестру, а тепер ще й мене хочеш вигнати? Хіба ти не знаєш, що це через тебе господарі цього дому покинули його? Забудь про неї і дай їй спокій. Що впало, те пропало.

Вислухавши її, Масрур гірко заплакав і сказав:

— О Насім, якби мені дано було літати, і де вона живе, я міг би знати, то полетів би з великої туги в її нові палати. Тож як я можу її забути? О ні, вона моя доля, якої ні обійти, ні обминути.

— Не залишається тепер тобі, Масруре, ніякого спасіння, крім терпіння,— відказала Насім.

— На милість Аллаха,— заблагав Масрур,— напиши ти їй листа від себе, і щоб вона відписала мені, аби душа моя заспокоїлась і зміг'я загасити вогонь, що палає в душі моїй.

— З любов'ю й задоволенням,— відповіла Насім.

І вона відразу ж узяла каламар, перо й папір. Масрур же почав описувати їй, як виснажує його журба, які він переживає муки, не в силі винести розлуки. «Цей лист,— проказував він,— пишеться зі слів шаленця, охопленого коханням, у серці якого стримлять розлуки колючки, і немає кінця його стражданням; страшенно він схуд й нестримні проливає сльози, тяжко побивається за тобою і ні вдень ні вночі не знає спокою. Не має вже сили покутувати цю тяжку кару, подібний до пташки, що втратила пару. Тісні йому стали і гори, і луки, й оповідає він тобі ось цього вірша з надмірної розпуки:

Мій смутку, в коханій домівці лишись,
І палить жага мене більш, ніж колись.

Коли ви від'їхали удалину,
З очей моїх сльози рясні пролились

Послав я вам вістку свою про любов,
Бо пристрасті в серці, мов буря, знялись

Верблюжий погоничу, в стійбище прав,
О ватро любові, в душі не згасись!

Коханій привіт передай і скажи.
«Одужаю, тільки до вуст прикладись!»

Талане жорстокий, ти нас розлучив,
Тепер усі біди на нас узялись!

Любов моя дужчає, смуток зроста
Розпуку жорстока, у серці спались!

Гарячою пристрастю нині клянусь
Я вірю в обітницю неторкану вись

Нікого не хочу — єдину тебе!
Хоч знаю: не стріну, та зву: не барись!

Прийми моє зичення щиро-святе,
Де мускус між буквами кличе: озвись!»

Насім була захоплена його віршами й мовою — склადною, вишуканою та доладною — і перейнялася співчуттям до нього. Отож вона запечатала листа духмяним неддом і амброю. Потім віднесла його одному купцеві і сказала йому:

— Не віддавай цього листа нікому, окрім моєї сестри або її невільниці Губуб.

— Слухаю й корюся,— відповів купець.

Отож коли цей лист дійшов до Зайн аль-Мавасіф, вона, пізнавши в ньому делікатність душі свого коханого, відразу ж здогадалася, що написаний він зі слів Масрура. Тож поцілувала листа і приклала до очей, на яких виступили сльози.

І так розплакалася, що аж зомліла. А коли прийшла до пам'яті, взяла каламар з пером та папір і стала писати відповідь Масрурові, виливаючи в ній тугу, жалі, любовну пристрасть серця свого — усе, що довелось їй витерпіть удалині від нього. «Цей лист,— писала вона,— призначений для мого господаря, моїх таємниць і мрій володаря.— І далі: — не можу я вже більше терпіти біль розлуки, спалює мене вогонь кохання до тебе, блиск вроди чисті перевищує місяця й сонця сіяння! Належу вже до числа помираючих, не в силі згасити цю пристрасть я, і згорає надія остання на те, що нам вдасться зазнати ще коли-небудь зустрічі й любовців від смеркання до світання. З-поміж двох світів — живих і мертвих — лине до тебе, любий, моє волення». І ось таким зворушливим віршем закінчила вона своє послання:

Твій лист, о Масруре, жадання мої розпалив
Не можу забути чи втишити серця порив

Як лист твій побачила — все враз зімліло в мені,
Та слізьми жагу утолити — то диво із див.

Летіла б у темі я до серця твого вдалині,
Якби була птахом, ти ж рай мені, любий, відкрив.

Не знаю вже манни небесної в самотині,
Пломіння розлуки пече мене в сотню вогнів

Потім вона посипала лист тертим мускусом та амброю і, запечатавши його, відіслала з одним купцем.

— Не віддавай же його нікому, окрім моєї сестри Насім! — сказала вона йому.

А як тільки Насім одержала листа, відразу ж передала Масрурові. Він поцілував його, приклав до своїх очей і плакав до запаморочення. Отак було з нашими коханцями.

Що ж стосується чоловіка Зайн аль-Мавасіф, то коли він знову довідався про листування його дружини з Масруром, то став знову переїжджати з нею та її невільницями з місця на місце.

І дружина сказала йому:

— Ради Бога, куди це ти знову вибираєшся з нами і навіщо запроторюєш нас усе далі й далі від нашої батьківщини?

— Я не зупинюся, поки не заберуся в якийсь край на рік їзди звідси, куди не досягнуть вас Масрурові послання,— відповів їй чоловік.— Щоб не крали ви більше в мене гроші та не посилали їх Масрурові. Я стягну з вас усе, що в мене пропало, і подивлюсь, чи допоможе він вам чимось і чи визволить вас із моїх рук.

Сказавши це, купець подався до коваля й замовив три пари кайданів на ноги. І коли вони були готові, приніс їх до себе. Потім зняв із жінок їхні шовкові шати й надів на них волоссяниці, обкурени сіркою, а затим привів до них коваля і сказав йому:

— Закуй їх у кайдани!

Найперше підвів до Зайн аль-Мавасіф. Але коли коваль побачив її, з ним почало робитися щось незрозуміле — наче розум втратив, почав кусати собі пальці, в ньому загорілася пристрасть до цієї жінки. І він спитав єврея:

— А що ж такого вчинили ці жінки?

— Це мої невільниці,— відповів той.— Вони украли в мене гроші й утекли з ними!

— Нехай Аллах віджене від тебе такі думки! — сказав здивовано коваль.— Присягаюсь Аллахом, якби ця жінка стала перед великим кадї, то він би не покарав її, навіть коли б вона вчиняла щоденно тисячу злочинів. Адже вона аж ніяк не виглядає на злодійку, і коли вона буде закута в залізо, я напевне не переживу цього.

Потім коваль став усовіщати єврея, щоб той відмовився од наміру закувати жінок у залізні кайдани, і обставав за ними, намагаючись позбавити їх цієї муки. Зайн аль-Мавасїф була свідком цих старань коваля і сказала своєму чоловікові:

— Ради Аллаха, не показуй мене цьому чужому чоловікові!

— А Масрурові ти могла показуватися?! — визвірився на неї купець, якому вже вривавсь терпець.

І вона промовчала. Він же взяв до серця заступництво коваля і дозволив накласти на ноги жінці легкий ланцюжок, але невільниць звелів закувати у важкі кайдани. Зайн аль-Мавасїф, тіло якої було ніжне, призвичаєне до м'якого одіння, весь час уночі й удень мала на собі, як і її невільниці, грубу, жорстку волосяницю, і через те дуже схуднула й поблідла.

А ковалеве серце сповнилося гарячим коханням до Зайн аль-Мавасїф. Отож, прийшовши додому, він тяжко зітхав і, бідкаючись в душі, проказував такі вірші:

Хай же відсохне у тебе, ковалю, правиця,
Що в ланцюги закувала її, яснолицю.

Ти накував залізчяча на ніжки тендітної панни —
Тої, що людям на радість красою іскриться.

Совісті в тебе немає — вже б замість браслетів залізних
Ти б золоті одягнув сонцесяйній цариці

Хай би найвищий із кадїїв, серцем красу оцінивши,
В крісло її посадив, наказавши: «Схилїться!»

А саме в цей час недалеко від будинку коваля проходив верховний кадї і чув його спів звідтіля. Тоді кадї звелів привести до нього коваля. І коли той став перед ним, запитав його:

— Скажи мені, ковалю, що то за одна, про яку ти співав з такою пристрастю і котра сповнила твоє серце безмежним коханням?

Коваль виструнчився перед великим кадї, потім поцілував йому руки і нарешті промовив:

— Нехай Аллах дасть довге життя нашому шановному панові, великому кадїєві і нехай обдарує його щастям! Ця жінка виглядає так-то і так.

І він став докладно описувати її красу й повабність, чарівність погляду і мови доладність, голос дзвінкий і огузок важкий. А потім сказав, що вона євреєм злісно шельмована, в ланцюги закована.

— О ковалю,— мовив кадї,— покажи їй дорогу до нас, щоб ми стягли з її кривдника належне. Ця невільниця прикута ланцюгом до твоєї шиї, і якщо ти не припроведиш її до нас, то Аллах укарає тебе в Судний день.

— Слухаю й корюся! — промовив коваль.

І він одразу ж подався до оселі Зайн аль-Мавасїф. Але брама тут була заперта, і з будинку долинав ніжний голос, що йшов з глибини засмученого серця. То Зайн аль-Мавасїф проказувала ось ці вірші:

В ріднім краю із коханим я разом була,
Вїна кохання я келихом повним пила,

Ранок чи вечір — мені все одно: я душу
Втісі і радості з любим своїм віддала.

Чаша, поезія, лютю мене утішали —
День, наче птиця, летів у два дива-крила.

Фатум суворий приніс нам розлуку — о горе —
Зник мій коханий, любов з ним у безвість пішла!

О, якби крука розлуки навіки прогнати!
О, якби зірка любові для нас ще зійшла!

Слухав коваль цих предивних віршів нанизані слова і плакав ярними сльозами, наче хмара дошова. Потім він постукав до брами.

— Хто там? — спитали жінки.

— Це я, коваль,— озвався він.

А потім повторив те, що сказав кадї,— аби вони прийшли до нього й поскаржилися, і він покарає їхнього гнобителя, розсудивши справу по справедливості.

— А як же ми можемо піти до нього,— мовила Зайн аль-Мавасїф, коли ж двері заперті, а наші ноги закуті в кайдани? Ключі ж від кайданів у єврея.

— Я прироблю ключ до замків,— гукнув коваль,— і відчиню двері так само, як і кайдани.

— А хто ж покаже нам будинок кадї? — запитали жінки.

— Я опишу вам цей дїм,— відповів коваль.

— А як же ми підемо до кадї в волосяницях, від яких тхне сіркою? — запитала Зайн аль-Мавасїф.

— Кадї не докорятиме вам за це,— сказав коваль.— У цьому ж і кривда ваша.

Коваль одразу ж пішов і зробив ключі до замків, а потім відімкнув двері й кайдани, зняв окупи з ніг жінок, вивів їх на вулицю й показав будинок кадї. Потім Губуб зняла волосяницю зі своєї господині, пішла з нею до лазні й помила її, а затим одягла в шовкові шати — і Зайн аль-Мавасїф знову стала така ж гарна, як і була раніше. Все так добре склалося, бо саме в цей час господар був на якійсь урочистій учті в одного з купців. Тоді Зайн аль-Мавасїф прикрасилась ще і найліпшими своїми клейнодами і пішла до будинку кадї. І коли той побачив

її, підвівся, а Зайн аль-Мавасіф привітала його вишуканими словами і, пускаючи бісики очима, повела бровами.

— Нехай обдарує Аллах довгим життям нашого володаря суддю,— мовила вона,— і хай усе йому щастям обертається, щоб він помагав усім, хто до нього звертається, тож сердечно віншую вельможного кадія і вручаю свою долю його владі я.

Потому Зайн аль-Мавасіф розповіла великому каді про благородство ковала, його заступництво і євреев над ними знущання — він же одяг на них волососяниці й закував у кайдання. Сказала, що їхній гнобитель дедалі більше лютує і вони неминуче загинуть, якщо великий каді їх не врятує.

— О шляхетна жінко,— звернувся до неї каді,— як тебе на ймення?

— Звати мене Зайн аль-Мавасіф,— відповіла вона,— а оце моя невільниця на ім'я Губуб.

— О, твоє ім'я чудово пасує іменованому! — вигукнув каді.— Назва цілком відповідає змісту.

Зайн аль-Мавасіф лише усміхнулась на це й соромливо прикрила лице.

— Зайн аль-Мавасіф,— промовив каді,— скажи нам, заміжня ти чи ні?

— Немає в мене чоловіка,— відказала.

— А яку ти сповідуєш віру? — запитався каді.

— Іслам я визнаю — віру Найкращого з людей, того, котрий в раю,— відповіла.

— Тож присягнися мені на законі Господньому, що містить у собі знамення й повчання,— мовив каді,— підтвердь на Священній книзі правдивої віри визнання.

І Зайн аль-Мавасіф присяглася й виповіла визнання віри.

— Як же це ти могла змарнувати свою молодість біля цього єврея? — запитав каді.

— О вельможний каді, нехай довгі літа твої минають у щасті, достатках і зладі, а ворогів твоїх Всевишній хай віддасть загладі! — сказала Зайн аль-Мавасіф.— Знай же, що мій батько залишив мені по собі у спадок п'ятнадцять тисяч динарів, які він уклав у руки цього єврея, щоб він з їх допомогою провадив гендель, зиск з якого мав ділитися порівну між ним і нами, а основний внесок мав бути непорушним, що підтверджувалося законно укладеною угодою. Коли ж мій батько відійшов у лоно Аллаха, єврей став упадати коло мене, запобігаючи моєї ласки й упрошуючи мою матір, щоб вона видала мене заміж за нього. А моя мати сказала йому: «Як же я можу до того її спонукати, аби вона наважилась віру батьків занехати і єврейкою стати? Якщо ти домагатимешся цього й надалі, то затям, я поскаржусь на тебе властям». Його це налякало, і він, заграбаставши наші гроші, втік до Адена. Як тільки ми довідалися, куди він подався, одразу ж поїхали туди шукати його. І коли ми там зустрілися з ним, він сказав, що веде тут торгівлю й закупує товари задля нашого спільного інтересу, і ми повірили. І він до тих пір

обманював нас, поки не взяв нас на тортури, закувавши в кайдани. І нам, чужоземкам, немає тут заступника, крім Аллаха і світлого володаря нашого, великого кадї.

Вислухавши цю розповідь, кадї спитав невільницю Губуб:

— Це справді твоя володарка, і вона незаміжня, і ви чужоземки?

— Так,— відповіла Губуб.

— То видай її заміж за мене,— вів далі кадї.— І тоді для мене обов'язковими будуть піст, звільнення раба, паломництво й подаяння милостині бідним, якщо я не стягну на вашу користь належне з цього пса і не покараю його за те, що він учинив.

— Слухаю й корюся,— відповіла на те Губуб.

— А тепер іди й заспокой серце своє й серце твоєї володарки, а завтра, якщо буде на те воля найвищого Аллаха, я звелю привести сюди того псявіру й поверну вам ваші права, і ти будеш свідком надзвичайного покарання, яке той дістане від мене.

Затим невільниця побажала Божого благословення для великого кадї й залишила його, сповненого пристрасті кохання, туги й любовщів жадання. Вийшовши від нього, жінки спитали, де знаходиться дім другого кадї. А коли їм показали, вони прийшли до нього й сказали йому те саме, що й першому, а потім — третьому й четвертому — так само. Отже всі чотири судді були ознайомлені з її справою. Кожен з них просив її вийти за нього заміж, і кожному з них вона відповідала: «Гаразд, нехай буде так!» Але жоден з них не відав того, що про те саме домовилась вона з трьома іншими, кожен з яких жадав Зайн аль-Мавасіф. А єврей тим часом, нічого не передчуваючи, сидів іще в тому домі, де відбувалася учта.

А коли розпромінівся ранок, невільниця встала, одягла свою володарку в найкращі шати, і вони пішли в зал суду, до чотирьох кадї. Побачивши їх там, Зайн аль-Мавасіф відслонила обличчя і привіталася. Судді відповіли їй на привітання і відразу ж упізнали її. Один з рих саме в цей час писав, і в нього випало з рук перо, другий говорив — і почав заїкатися, третій щось числив і збився з рахунку.

— О прекрасна, мов зоря ясна,— сказали судді,— нехай твоя душа заспокоїться! Ми винесемо справедливий вирок у твоїй справі, і твоє бажання сповниться!

І тоді Зайн аль-Мавасіф стала просити в Бога благословення для них, попрощалася з ними й пішла своєю дорогою. Усе це діялося в той час, коли єврей все ще із своїми приятелями бенкетував і нічого цього не знав. А Зайн аль-Мавасіф тим часом упрошувала тих, хто міг вплинути на вирок у її справі — усіх, котрі там орудували пером, наче помелом, щоб допомогли їй у позові проти невірного, єврея лихого, щоби звільнили її від тих мук, яких вона зазнає від нього. Врешті вона заплакала й проказала такого вірша:

Ой око моє, буйні сльози пролий,
Від них, може, смуток загаситься мій!

Раніш я в гаптованім шовку ходила,
А зараз в чернечій одежі оцій
Вже смородом сірки всі шати пропахли,
А пахли ж рейханом — о згадко, зігрій!
Якби ж ти, Масруре, впізнав, що зі мною,—
Не дав би вже кривді лучитись такій.
В залізо Губуб закував той єврей,
Який в Аллаха не вірить, лихий.
Я віру юдейську навіки забула,
І вірна я вірі найвищій, новій.
Так, перед Аллахом я ницьма простерлась —
Закон Мухаммада для мене святий.
Повік не забудь же кохання, Масруре,
Обітниця-клятві будь вірний своїй.
Я віру змінила для тебе, Масруре,
Я вірна коханню — надії з надій.
До мене спіши, як ти вірний любові,
Прийди і залізні закови розбий.

Потім вона написала листа, в якому виклала все те, що вчинив з нею єврей, і, вписавши в нього вірша, який вона щойно вивіла, згорнула листа і, давши його своїй невільниці Губуб, сказала їй:

— Зберігай цього листа в себе за пазухою, допоки ми зможемо відіслати його Масрурові.

І в цю хвилину з гостей повернувся єврей. Він помітив, що вони досить таки задоволені, й зіпнув:

— Що сталося, чого це ви такі раді?! Може, дістали листа від вашого приятеля Масрура?

— Не маємо ми захисту ні в кого, опріч великого і всемогутнього Аллаха,— озвалася Зайн аль-Мавасіф.— Тільки він звільнить нас від твоїх тортур. Якщо ти не повернеш нас додому, то завтра ми подамо скаргу на тебе правителеві міста й великому кадї.

— Хто зняв вам окови з ніг?! — допоминався далі єврей.— Ви таки змусите мене закувати вас у десятиратлеві кайдани, в яких я проведу вас через місто!

Тоді озвалася Губуб:

— Усе те, що ти снуєш на нас, обернеться проти тебе самого, якщо буде на те воля Аллаха. Проти тебе, хто запроторив нас на чужину! Завтра ми станемо разом з тобою перед правителем цього міста!

В такій суперечці провели вони ніч, а вранці єврей подався до коваля, щоб замовити нові кайдани. Зайн аль-Мавасіф також встала рано зі своїми невільницями й пішла на судову розправу. Ввійшовши, вона подивилась на суддів і привіталася з ними. Усі відповіли їй на поздоровлення. А великий кадї сказав тим, що оточували його:

— Воістину ця жінка гарна, як аз-Захра, і кожний, хто її

побачить, відразу ж закохається в неї і підкориться чарівності й красі — так робитимуть усі.

Потім він послав разом з нею чотирьох посланців — вони були стражниками, наказавши їм:

— Приволочіть сюди її переслідувача в якнайганебніший спосіб!

Отакі-то справи були тут!

Що ж до єврея, то, замовивши в коваля кайдани, вернувся він додому. Але не застав своїх жінок і не знав, що почати. І коли сидів отак, розгублений, з'явилися раптом посланці великого кадї, ухопили його і добряче побили. Потім поволокли долілиць на судову розправу. Тільки-но великий кадї побачив його, крикнув:

— Біда тобі, враже Аллахів, коли ти вже дійшов до того, що вдаєшся до злочину страшного! Викрав цих жінок і вивіз їх з батьківщини, украв їхні гроші й хочеш повернути їх на іудаїзм? Як ти смів силою змушувати правовірних до відступництва?!

— О володарю, це моя дружина, — мовив єврей.

І коли судді почули від нього ці слова, вчинили лемент і закричали:

— Розпластайте цього пса на землі й гамселить його ногами в лице, щоб він добре відчув це! Не можна ж збувати безкарно таких злочинів!

Отож слуги здерли з того єдвабні шати й одягли у волосяницю жони його й на підлозі розтягли. Шарпали за бороду, болісно копали ногами і нарешті посадовили його на осла обличчям до заду і, звелівши триматися за ослячий хвіст, у такому стані обвозили його по цілому місту, і в кожному закутку виставляли на посміховисько.

А потім повернулися з ним, приниженим і упослідженим, назад в залу суду. Четверо кадїїв ухвалили вирок: відрубати йому руки й ноги, а затим повісити. Коли засуджений почув це, він оторопів, страшенно перелякався і, мало не збожеволівши, крикнув:

— О панове судді! Чого ви хочете від мене?!

— Скажи, що ця жінка не є твоєю дружиною, що гроші належать їй; ти ж учинив злочин, вивізши її з батьківщини!

Оскаржений підтвердив усе те, кадї списали свідоцтво його зізнань, після чого відібрали в нього гроші й віддали їх Зайн аль-Мавасіф, вручивши їй також свідоцтво зізнань її чоловіка.

І Зайн аль-Мавасіф відразу ж пішла, а всі, хто дивився на її вроду й чарівність, були геть ошелешені. Кожен з них думав, що вона подалася звідси прямо до нього. Вона ж, одначе, прийшовши додому, приготувала все, що їй було потрібне, й зачекала, поки западе ніч. Потім, забравши усе те, що мало важило, але високо цінувалося, під покровом ночі покинула разом із своїми невірницями місто. І мандрували вони безперервно, куди очі глядять, три дні й три ночі. Отак склалися справи Зайн аль-Мавасіф.

Що ж до суддів, то вони після відходу Зайн аль-Мавасіф наказали ув'язнити її чоловіка. А наступного ранку кожен із судовиків чекав, що Зайн аль-Мавасіф прийде до нього, але вона не з'являлася в жодного з них. Тоді великий кадї сказав:

— Я мушу сьогодні вибратись за місто, позаяк маю там справу

Потім він осідлав свого мула, забрав із собою своїх слуг і, роз'їжджаючи по місту уздовж і впоперек, винищпорив усі вулиці й завулки у пошуках Зайн аль-Мавасіф. Але так і не взяв нічого про неї. Нарешті він зустрівся з тими трьома кадї, котрі теж нікали містом з того ж самого приводу. Кожен-бо з них думав, що Зайн аль-Мавасіф тільки з ним домовлялася про шлюб. Отож великий кадї запитав тамтих, чому вони кружляють по місту, а коли ті виявили йому свою таємницю, він зрозумів, що молодиця пошила їх усіх в дурні. І тоді вони спільними зусиллями намагалися знайти її, але їй це зійшло нанівець. Отож усі повернулися до своїх домівок, потомлені, хворі з кохання і злягли в постелі. І лише тоді згадав великий кадї про коваля й послав по нього. А коли той прибув, спитав його:

— Ковалю, чи знаєш ти щось про ту жінку, до котрої вказав був мені дорогу? Присягаюсь Аллахом, якщо ти зараз не розкажеш про неї всю правду, я велю відшмагати тебе батогами!

Почувши це, коваль проказав:

Це та, що мене у любовний забрала полон,
Усім завладала — такий у любові закон!

Вона, мов газель, пахне амброю й світить, як сонце,
І гнеться, мов віття, й тече, як струмок без завад, перепон.

— На Аллаха, саїде мій,— сказав потім коваль,— від тої хвилини, коли ми з тобою розсталися, я в очі більше не бачив її. Вона заволоділа моїм серцем і розумом, тепер усі мої думки й почуття належать їй. Я ходив до її помешкання, але не заставав її там. І ні від кого не вдалося мені почути хоч яку-небудь звістку про неї. Отака чудасія — ніби вона до неба відлетіла чи забрала її морська стихія.

Коли кадї вислухав ковалеве зізнання, з його грудей видобулось таке глибоке зітхання і з його тіла мало душа не відлетіла.

— Не бачили б її ніколи наші очі! — вигукнув він.

Коваль пішов, а кадї знову впав на подушки, зовсім рознемігшись з кохання до Зайн аль-Мавасіф. Те саме сталося й з іншими кадї та всіма судовиками. Почали відвідувати їх лікарі, але ця хвороба була їм не під силу. Згодом до великого кадї завітали імениті достойники міста, поздоровили його в добірних виразах, як то й належить для такого високого урядовця, й почали розпитувати, що йому болить. А він зітхнув і відкрив їм те, що було в нього на душі, а потім виповів такі вірші:

Не лайте мене і не мучте, не здайтесь хулі,
Суддю пожалійте, що править людьми на землі!

Хай той, хто раніше картав за суворість, пробачить:
Я вбитий любов'ю, я нині — у пристрастей млі.

Був кадієм я — і талан мені щастя приносив,
Я підписи ставив, і мудрість була на чолі,
Та рантом стрілою, що з дивних очей полетіла,
Я вражений був,— і тепер в моім серці жалі
Немає їй рівних серед мусульманок, що ходять
Із кривдами, всі ж бо вони красою малі
Вона ж — місячна повня, коли зніме шати свої,
А зуби — мов перли, мов краплі на Божім веслі
Лице її світле і посмішка вуст пречудовна
Мов квіти предивні, яких не було на землі
Не бачило око жінок, що до неї подібні
Такі, як вона, не родились іще взагалі
Красуня сказала: «Коли обіцяю -- то сповню!»
Вона ж обіцяла - лечу на чарівнім крилі!
Ось сан мій, ось іспит, ось випроб для мене тяженний,
Ось горе, що здатні збагнути і добрі, і злі.

Проказавши ці вірші, каді гірко заридав, затим голосно зітхнув і Богові душу віддав. Тоді ці люди обрядили його, відправили над ним молитви, а потім поховали — зробили все, що було в їхній силі, й написали на його могилі:

Закоханих найкращі риси в цій святій душі живуть,
Яку жорстокістю убила милості безжальна лють.
Він справедливий був суддя, загнав у піхви всі мечі,
І лиш добром його, шляхетного, всі люди спом'януть.
Звершило суд над ним кохання, й навки він пішов
І не хилив голів нікому — у цім його правдива суть.

Ввіривши великого каді Аллаховій владі, люди разом з лікарем пішли провідати другого суддю. Але не знайшли в нього ніякої порчі чи болю, якому б міг зарадити лікар; був цей каді у великій досаді. Отож спиталися, що з ним сталося, як він почувається і що в нього на душі. Каді оповів їм свою пригоду, гості зганили його, а він їм проспівав такі вірші:

Біда в ній моя; а мене не ганьбїть —
Влучною стрілою вбитий я за мить
До мене невільниця Губуб з'явилась,
Щоб долю мою рік за роком лічить.
І з нею — красуня, в якій всі риси
Чудовіш за повню, що в тиші яскрить.
Красу нам свою миловида явила,
І сльози взялись ручаєм струменїть.
Слова її вчувши, я глянув на неї
Й захворів — у серці прокинулась хїть
Пішла вона з серцем моїм — і куди ж то?
Лишивсь я кохання заложником скїпїть.
Це все, пробачте, мого слугу ви
У судді візьміть, а мене не судїть.

Потім з грудей каді вирвалось голосне зітхання, і душа його полинула на вічне спочивання. Його обрядили й поховали, і, ска-

завши: «Нехай його помилує Аллах!» — подалися до третього кадї, що засїда в судах, і, заставши його на постелї в сльозах, побачили, що з ним сталося те ж саме, що й з першим та другим. І з четвертим приключилось те саме, що із тими трьома. Всї повмирали з любові до Зайн аль-Мавасїф. Свідки також мучились тією самою недугою, і всї, хто її хоч раз побачив, або вмирали з кохання до неї, або якщо їй залишалися в живих, то безнастанно мучилися шаленою пристрастю, якої не можна вивести в словах,— нехай їх всїх помилує Аллах. Ось що було з цими людьми!

Що ж до Зайн аль-Мавасїф, то їхала вона у великому поспїху кілька дїб, аж поки не віддалилася від залишеного нею мїста на спореньку відстань. І одного разу, мандруючи зі своїми невільницями з краю в край, проїздили вони повз монастир, у якому жило сорок ченців на чолї з ігуменом, на ймення Данїс. Коли він побачив Зайн аль-Мавасїф, то настїльки був вражений її красою, що вийшов до неї на шлях і запросив її до монастиря.

— Відпочинете в нас днів з десять та й поїдете собі далї,— сказав він мандрівницям.

Отож вони й зупинилися в цій обителї. Але коли ввійшли, ігумен знову глянув на звабну постать та вродливе обличчя Зайн аль-Мавасїф і, забувши про ченцеву обїтницю, допустив у своє серце плотської любові почуття, яке заволоділо ним до самозабуття. І почав він підсилати до неї посланців — своїх підопічних ченців, щоб через них домогтися прихильності й ласки в майбутньої любаски. Але всї вони, приголомшенї красою гостї, самї закохувалися в неї і намагалися спокусити її, та вона не мала до них ніякої охоти і під різними приводами відхиляла їхні зальоти.

А прїор усе посилав їх до неї одного за одним, аж поки не відвідали її усї сорок ченців та послушників. І кожний, хто її побачив, потрапляв у сильця кохання до неї, поїдаючи очима її чарівне личко, струнку постать, круті стегна і округлі рамена, намагався втекти з нею, навіть не згадуючи Данїса-ігумена, але вона рішуче відмагалася від цього. Нарешті Данїсові урвався терпець, і він не мїг уже опанувати пристрастї, що спопеляла його, отож сказав собі подумки: «Добре чухають тіло тільки власні пазурї, й тільки з допомогою своїх, а не чїїхось нїг, будеш на горї».

Отож дев'ятого дня з тих десяти, якї ігумен призначив мандрівницям для постою, він вирішив улаштувати для них учту, приготував добре частування, занїс його до Зайн аль-Мавасїф і, поставивши перед нею, сказав: «Будь ласка, призволяйтесь, ради Бога; це найліпше, що ми маємо».

— В ім'я всепрощаючого, милосердного Аллаха! — промовила Зайн аль-Мавасїф і почала частуватися разом зі своїми невільницями.

Після трапези ігумен сказав:

— О моя саїдо, я хотїв би проказати тобі вірш.

— Кажі,— мовила Зайн аль-Мавасїф.

І прїор Данїс продекламував:

Так, краса твоя й погляд мене полонили,
І мовчати про те я не маю вже сили

Чи ж ти кинеш страждальця, що пізно кохає?³
Я борюся з любов'ю до тебе, о мила!

Не лишай же мене у журбі й самотою,
Бо попереду в мене не щастя - могила

Ти дозволила крові пролитись в коханні?⁴
Пожалій хоч мене, дай підбитому крила!

І Зайн аль-Мавасіф відповіла ігуменові таким віршем:

Ти, що прагнеш єднання, не тішся надією,
Що мене зачаруєш фальшивою мрією.

Не розпалюйся, друже, бо я із тобою
Не зійдусь, як вода не зійдеться з олією.

Почувши ці вірші, ігумен повернувся до своєї келії, сповнений похмурих думок і не знаючи, що почати із Зайн аль-Мавасіф. Через те наступну ніч провів він у душевних терзаннях.

А Зайн аль-Мавасіф сказала своїм невільницям:

— Нумо, дівчата, тікаймо звідси, як тільки розсвіне! Бо не дамо ми ради цим сорока ченцям, кожен з яких намагається спокусити мене!

— Ми готові,— обізвалися невільниці.

І вдосвіта усі троє, осідлавши коней, виїхали через монастирську браму й помандрували далі.

Невдовзі спіткали вони великий караван і пристали до нього. А йшов цей караван з Адена, де було останнє помешкання Зайн аль-Мавасіф. Отож із розмов подорожніх вона довідалася, що судді і свідки повмирили з любові до неї і що мешканці міста обрали собі нових суддів та свідків, чоловіка ж її випустили із в'язниці. Почувши ці балачки, вона звернулася до своїх невільниць:

— Чуєте, про що вони тут гомонять?

— І не диво,— відповіла Губуб.— Якщо навіть монахи, закон яких заповідає стриманість щодо жінок, були одержимі коханням до тебе, то як же інакше могли повестися судді, закон яких гласить, що в ісламі не повинно існувати монахів? Отож поспішаймо чимдуж додому, поки нас не викрили, хто ми такі.

І Зайн аль-Мавасіф заквапилася, пришвидшуючи рух, як тільки могла. Отакі були її діла.

Що ж стосується ченців, то, коли вони наступного ранку пішли відвідати гостю, щоб привітати її, застали келію порожньою. І відразу ж у їхніх серцях оселилась хвороба, а перший чернець розірвав на собі шати і проказав такий вірш:

Прийдіть, о любі друзі, прийдіть сюди скоріш-но:
Покинути вас мушу, палаю вогнедно.

Душа ушерть налита гризотами кохання.
В крові палає серце й квилить безутішно.

А все за отією, що в край наш завітала.
Рівняться з нею повня бралась безуспішно.

І геть пішла дівчина, стрілу пустивши в мене,—
І вбитий я, хоч, може, панове, це й смішно.

Потім другий чернець проказав такого вірша:

Померкнув мені світ, і дух мій погас,
Відколи пішли ви, покинувши нас.

Далеко ви звідси, та тільки ваш голос
У вухах лунає моїх повсякчас.

О зжальтесь над вашим слугою, верніться
Хоч би уві сні, у найкраща з окрас.

Ви серце моє узяли із собою,
В сльозах я і думаю тільки про вас.

А затим вивів вірша третій чернець:

Душа, і очі, й слух малюють вас мені,
Ваш дім у серці у моїм, хоч ви і вдалині

І ніжне слово, що про вас, для вуст моїх — то мед.
Тече воно, мов дух, жарке, у серця глибині.

Мов зубочистка та, худим я став — це ж через вас,
В безодні сліз, у прірвах мук горю, мов на вогні.

Моє кохання, о прийдіть, явітсья, хоч у сні!
І може, знімуть біль з душі ці очі прясні.

Далі промовив четвертий чернець:

Язык занімів мій, тому і коротке казання:
Кохання до тебе — причина хвороби й страждання.

О гордая, сяеш, мов місячна повня у небі,
Кохання до тебе прозоре й ясне, мов світання!

Після цього — п'ятий:

Вуста солодкі в неї, наче мед, і свіжі, мов криниця,—
Аж люблю, мило подивиться.

Ввела мене у гріх оця струнка, немов струна, місяцелиця,
Прекрасна, ніжная дівиця.

Любов до неї спалює мене; і темная ніч сниться,
В якій шугає блискавиця.

Ряснії ринуть сльози з віч, їм литься й литься;
Нестримні сльози ці — мов дошовиця.

За цим обіззався шостий:

О гілочко вербовая, розлукою
Караеш ти і сяеш над розпукою!

О спопеляюча вогнями щік-троянд,
До серця твого замкненого стукаю!

Невже забуду Бога задля тебе я
Й пожертвую спасіння заперукою?

І нарешті дійшов до слова сьомий чернець:

Душу мою ув'язнила, з моїх віч ти витисла сльози,
Мій терпещ увірвала й геть затуманила розум.

Гірко, кохана, сьогодні з тобою мені розлучатись:
Погляд твій діє на мене, немовби мороз на мімозу.

Тільки ж пліткар хай не кидає слово негідне про тебе,
Бо не отруїть кохання пресвітле гідкий той прогноза.

Решта ченців також плакали і так само промовляли вірші. А їхній настоятель Даніс, остаточно втративши надію на поєднання з коханою, залементавав ще голосніше і заспівав такого вірша:

Терпіння позбувсь я, нещасний, коли відійшла ти
Нема вже любаски, у котрої очі — агати.

Верблюдів погоничу, лагідний будь ти із ними —
Вони ще повернуть кохану у наші пенати

Суворий до віч моїх сон у розлуці зробився,
І доля недобра взялася нещастя збирати

Аллаху жаліюсь на те, що прийшлося зазнати, —
І серце вже геть розтріпали жакні тарапати.

Переконавшись, що вони втратили кохану, ченці домовилися спорудити статую Зайн аль-Мавасіф. І відтоді тільки цим і клопоталися. Але невдовзі прийшла до них Та, що наказує замовкнути радостям. Отакі-то були справи тих ченців у монастирі.

Що ж до Зайн аль-Мавасіф, то вона поспішила до свого коханого Масрура й нарешті досягла своєї домівки. Повідчиняла двері і, ввійшовши до будинку, відразу ж послала по свою сестру Насім. Коли та почула, що приїхала сестра, її охопила велика радість, і вона понесла сестрі її домашні речі й цінні тканини. А потім вона опорядила будинок і одягла сестру в гарні шати, нависла на двері заслони і весь будинок прикрасила вбранням ошатним, напахтивши його алое, неддом, амброю та мускусом запашним. І коли Зайн аль-Мавасіф була вже одягнена в найкращу сукню, сестра прикрасила її ще чудовими оздобами. Усе це діялося в той час, коли Масрур іще не знав про повернення його коханої. Його все ще сушили туга за любкою і безмежний смуток. Зайн аль-Мавасіф тим часом присіла й почала розмовляти зі своєю челяддю, яка залишалася вдома, коли вона від'їздила, і розповіла про всі свої поневіряння від початку до кінця. Потім вона дала Губуб кілька динарів і загадала їй купити харчу для всіх. Та пішла і принесла всіляких потрав і напоїв. А коли вони поїли й попили, Зайн аль-Мавасіф послала Губуб до Масрура — довідатися, чи вдома він і що з ним.

А Масрур ніяк не міг заспокоїтися, зійшло йому терпіння, і від гризот журби та пристрастей вогню не знаходив він спасіння — ні вдень ні вночі не знав від них спочинку, промовляв вірші й цілував стіни в любчинім будинку. Так склалося, що в день повернення Зайн аль-Мавасіф він пішов на місце їхнього прощання і вивів у вірші пристрастей буяння і біль душі:

Все стало вже явне, що досі таїв я глибоко,
Солодкість снання на безсоння змінило враз око

Як думи безрадні заповнили серце, гукнув я:
«Фортуно моя, повернулась до мене ти боком!»

Душа моя скніє між жалем і лихом-бідую!
Якби то володар кохання судив не жорстоко,

Не був би мій сон від очей геть відігнаний раптом.
Володарко, зглянься над тим, що живе одиноко.

Шляхетних жалійте, що впали на землю в коханні,
Жалійте й багатих, котрим пороблено вроки!

Кпив з мене огудник за тебе, не слухав його я,
Заткнув свої вуха, щоб слів тих не чути,— й навтьόки.

Обітницї вірність — це радість, що рине потоком.

Промовив насмішник: «Так любиш її ти?» — Я мовив
«Як доля накаже, то спігне і розум, і око».

Потім Масрур повернувся до своєї оселі й присів, плачучи. Нарешті заснув, зморений, і приснилося йому, що повернулася додому Зайн аль-Мавасіф. Він одразу ж пробудився й зі сльозами на очах подався до господи коханої скоріше, проказуючи такі вірші:

Забути ту, яка єством моїм оволоділа?
О ні, назавше розлучитись — краще вже могила.

Я бідне серце загубив, я зовсім спав із тіла —
Ні проклястї, ані забудь мені її несила!

Коли ж зустрінемося знов, о сонцелика, мила?
Розлука полум'я життя мені уже вгасила!

Закінчив вірша він уже в провулку, де був дім Зайн аль-Мавасіф, і коли він почув аромати, що долинали звідти, його охопило занепокоєння й так закалатало серце, що мало не вискочило йому з грудей. Ще більше згнітила його туга, й спалахнула пристрасть у ньому. І раптом він побачив Губуб, яка щойно вийшла з дому, направляючись до нього за дорученням господині. Побачивши її, він надзвичайно зрадів. Помітивши його, невільниця підбігла до нього, привіталася й порадувала звісткою про повернення додому її володарки Зайн аль-Мавасіф і додала:

— Це ж вона послала мене, щоб я знайшла тебе.

Як же Масрур радів! Щастю його не було меж. Губуб повернулася з ним додому й завела його до своєї господині. Тільки-но Зайн аль-Мавасіф побачила його, відразу ж зіскочила зі свого ложа, підбігла до Масрура й поцілувала його, і він її поцілував, а потів вона обняла його, а він — її. І так обіймали одне одного й цілувалися, аж утратили свідомість на деякий час від надміру почуттів кохання і радості після пережитих мук, розлуки, страждання. А коли очутилися, Зайн аль-Мавасіф звеліла Губуб принести два дзбани шербету, цукрового й цитринового. І коли це було принесено, розпочалася учта, яка тривала до ночі. Частуючись, вони розповідали одне одному про те, що їм довелося пережити під час розлуки. Зайн аль-Мавасіф сказала Масрурові, що вона стала мусульманкою. Він зрадів цьому і також прийняв іслам, і її невільницї теж стали правовірними. Усі вони повернулися в лоно Великого Аллаха. А коли настав ранок, Зайн аль-Мавасіф покликала суддів та свідків і повідомила їм, що вона овдовіла, і передбачений законом час очищення вже минув, отож вона хоче тепер пошлюбити Масрура. Тут же було списано

шлюбну угоду між ними, й відтоді жили вони обоє у великій радості.

Отакі були їхні справи.

Що ж до чоловіка Зайн аль-Мавасіф, то, коли його було увільнено з ув'язнення у місті тому, він одразу ж вирушив у подорож додому. І мандрував дні й ночі далі й далі, і коли був уже від дому на відстані трьох днів подорожі, дійшла про це звістка до Зайн аль-Мавасіф. І вона, гукнувши свою невільницю Губуб, сказала їй: «Йди зараз на єврейський цвинтар, виколай там яму й опоряди могилу нібито недавно похованого, поклади на неї пахучу базиліку й покропи довкола водою. А коли повернеться сюди той єврей і питає про мене, скажи йому: «Моя господиня померла від переживань і туги за тобою. Саме оце минає двадцять днів од її смерті». Якщо він захоче, щоб ти показала йому мою могилу, поведи його на цвинтар і постарайся закопати його там живцем.

— Слухаю і корюся! — відповіла Губуб.

Потім вони зібрали всі хатні речі й занесли їх до комори. А Зайн аль-Мавасіф перейшла до господи Масрура, і проводили вони там час за частуванням. Так минуло три дні.

І коли вони отак розкошували, повернувся єврей і постукав у двері свого дому.

— Хто там? — гукнула Губуб.

— Це я, володар твій, — обізвався він.

Губуб відчинила двері, а купець, спостерігши сльози у неї в очах, запитав:

— Що сталося, де твоя господиня?

— Померла з образи на тебе, — відповіла Губуб.

Купець був приголомшений цими словами і гірко заплакав.

— О Губуб, покажи мені її могилу.

Отож невільниця пішла з ним на цвинтар і показала йому могилу, котру вона заздальгідь опорядила. А єврей знову вибухнув плачем і проказав вірша:

Дві речі оплакує ми — то зла долі принука
Отож в порівнянні із ними — ніщо така мука.

Це — свіже і чисте цвітіння безжурної юності,
Де лихо найбільше на світі — з коханим розлука.

А потім знову заплакав і виповів іще такого вірша:

О смутку важкий мій, даремно я кличу терпіння.
Помру я в розлуці, заїсть мене туга осіння.

Якою бідою тяжкою кара мене доля сувора!
Але ж над усім, що ми маєм, — Аллаха веління!

Закінчивши промовляти цього вірша, купець знову заплакав, стогнучи й бідкаючись, а потім упав, знепритомнівши. І коли він лежав отак, зомлілий, Губуб підскочила до нього й затягла в могилу, хоч був він іще живий, лише непритомний. Потім засипала його землею. І, повернувшись додому, служниця розповіла госпо-

дині прс те, що відбулося на цвинтарі. Зайн аль-Мавасіф дуже втішилася цим і проказала такого вірша:

На мене всі біди зла доля принадила,
Та марне вона мені підступи ладила.

Мій нелюб загинув — ти, милий, зі мною,—
Кохаймося ж, поки знов доля не зрадила.

І відтоді Масрур та Зайн аль-Мавасіф щасливо зажили, бавились, веселились, добре їли й пили, аж поки час їхній не приспів і не прийшла до них Розлучниця близьких, Губителька батьків, дочок і синів.

НУР АД-ДІН І МАРІАМ-ЗУННАРНИЦЯ

Розповідають, що за прадавніх часів і далеких віків жив у єгипетським краю чоловік один — купець на ймення Тадж ад-Дін. Трудолюбивий і богобоязливий був він. Але надто захоплювався подорожами в далекі землі, любив мандрувати степовими, пустельними й гірськими краями, морями й островами, суходолом і мочарами — і все це в гонитві за диргемами та динарами. Під час цих блукань йому в таких бувальцях побувати і зазнати таких страхіть довелося, від яких навіть у дітей посивіло б волосся. Та гаразд йому велося, весь час він багатів і став найзаможніший з-поміж сучасних йому купців, мав багато грошей і всілякого добра — коней, мулів, верблюдів, одногорбих і двогорбих, коштовних самоцвітів, — розсипом і в разках, — та гори різного краму в шовгових лантухах і тюках: баальбекська матерія, едвab із Мерва й індійська біжутерія, магрибські пишні шати та багдадське хутро багате; було в його численній челяді чимало турецьких невільників, абіссінських пахолків, румейських рабинь-дівиць та єгипетських служниць, мав також багато статечних слуг. Усі його шанували, не чинив він ні над ким наруг, був красномовний, величний з виду симпатичний, жінки захоплювались його станом струнким. Уславив його поет віршем ось таким:

Ото купець! Прихильники його
Почубилися якось між собою

«Чого зчепилися?» — питає він мене.

«То ж,— мовив я,— вони так упадають за тобою».

А хтось інший, описуючи його, так сказав про нього у вишука-
них виразах:

Ото купець! Зайшов до нас одного разу
Й на мене глянув — весь я затремтів умить.

«Що це з тобою, друже, сталося?» — спитався він.

«Твій зір,— я мовив,— у серці моєму стримить»

І мав цей купець сина-юнака на ймення Нур ад-Дін, подібного
до місяця-князя уповні, коли він панує на небі чотирнадцятої ночі.
Був цей парубійко незрівнянної вроди, мав чарівний вид і струнку
постать.

Одного разу, коли він, як завжди, був зайнятий у батьковій
крамниці, купуючи й продаючи, беручи й даючи, до нього прийшли
його товариші, діти інших купців. Він виглядав поміж ними, як
місяць серед зірок: ясне чоло, рожеве лице, молодий пушок на
щоках, тіло — ніби з мармуру, як сказав про нього поет:

«Мене ти опиши,— звернувся молодик до мене,—
Так, щоб було усе, як є,— і гарне, і погане»

Г відповів я кількома словами:

«У тебе все прекрасне, мій пане!»

А ось так іще сказав про нього один із тих, що описували його:

Ось родимка у нього на щці сьйній,
Мов амбри цяточка на мармуровім блюдці

«Хвала!» — його ласкавий погляд каже тим,
Що пристрастям своїм не піддаються.

— Ходімо, саїде Нуре ад-Діне, погуляємо в саду,— стали
промовляти до хлопця купецькі сини.

— Гаразд,— відповів той,— але я маю спитатись дозволу
в батька.

Незабаром надійшов батько — Тадж ад-Дін.

— Татку,— звернувся до нього Нур ад-Дін,— мої товариші
запрошують мене погуляти з ними в саду, дозволь, я з ними
піду.

— Добре, сину мій, піди погуляй з хлопцями,— сказав Тадж
ад-Дін і дав йому трохи грошей.

Товариші Нура ад-Діна посідали на ослів та мулів, він також
осідлав мула, і вони подалися в сад, де було все, чого душа
забажає, що милує очі. Вивишались тут будівлі з колонами,
вхід до саду — через склепінчасту браму, схожу на палацовий
портик, та через лазурову браму, подібну до воріт райських
садів, воротаря яких звали Ридван. Над брамою вилися сотні
виноградних ліз, що різними барвами вигравали: червоною, мов
корали, чорною, наче волосся негритьянки-рабині, і білою, ніби
яечка голубині. Були там сливи, гранати, що яскріли, мов агати,
груші, абрикоси, яблука — всі вони різних сортів і розмаїтих

кольорів, росли тут купами й поодинокі і тишили своєю барвистістю око.

Побачили вони там різноколірний виноград, про який поет сказав:

Ось виноград, що має смак вина,—
Він темний кольором, неначе крук,
Поміж густого листя прогляда,
Немовби пальчики жіночих рук.

А інший поет сказав про нього так:

Лоза із тичок звиснула дугою,
Змагаючись зі мною худорбою
У гронах — мед, розбавлений водою,
Він стане суслом дивного напою

Потім юнаки підійшли до альтанки саду й побачили садового наглядача, котрий у ній сидів, немов Ридван — страж райських садів. І вони прочитали виписані на альтанці вірші:

Аллах впоїв цей сад, де грона осяйні пишаються
І хиляться униз разом із пружними лозинами.

Їх обійма вітрець — вони ледь-ледь гойдаються,
І дощик прикрашає їх краплинами-перлинами.

Всередині бесідки також були виписані вірші:

О друже мій, до цього пишного зайдімо саду.
Тут клопіт шезне вмить і матимеш віраду.

Вітрець несе крізь віти пахощів принаду,
І серед квітів он яскріють грона винограду.

Були також у цьому саду, кращому із садів, птахи різних видів та кольорів: припутні, солов'ї, співучі куріпки, горлиці й голуби, що воркочуть на гілках, а в звивистих каналах струмувала вода, виблискуючи барвами квітів та плодів, як сказав поет, котрий у цім саду щасливо час провів:

Тут вітер у квітах шепоче, не знаючи печалі,
Й дерева гойдаються, в шати препишні вбрані,

Блищать ручаї, мов мечі із дамаської сталі,
З якими бійці мчать на поле кривавої брані.

А інший поет сказав про цей сад так:

Над потоком крилаті схилилися віти.
Пишний образ в глибокому люстрі відбитий.

А ревнивий, злостивий і заздрісний вітер
Дме на віти, щоб їх од води відхилити.

Плоди на деревах у цьому саду росли парами. Були тут гранати, схожі на кайраванські кульки, як про них влучно сказав поет:

А ось і гладенькі гранати сяйнисто-червоні —
Округлі, привабні, мов ніжні перса дівочі.

Плід обберемо — яхонти будуть в долоні,
Живі самоцвіти, що серце чарують і очі

А як гарно сказав про цей фрукт інший поет:

Кулястий гранат ось! Звільни зі шкурини —
Побачиш у складках яскраві рубіни.

Я думаю про мармурове склепіння,
Як бачу цей плід, чи про перса дівчини.

Пророк про гранат мовив притчу премудру —
Про те, що цілющий, рятує від згину.

Говорить про нього й Аллах всемогутній,
Слова його — мудрості саяні вершини.

Впадали в око солодкі, пахучі яблука — мускусні й даманийські, які прославляв у своїх віршах поет:

Осьде яблука двох барв яскріють поміж листям —
Наче світять щастям тут закоханії лица.

Так красуються вони, такі на диво різні,—
Ось червоне й біле,— що аж чудно, як дивиться!

Ніби шойно обнялись,— і при цім їх застали —
Спаленіло ось це, а те зблідло, бо стидиться.

Росли в цім саду й абрикоси — мигдальні й камфорні, джейлянські та янтабські, які поет так описував:

Ось мигдалевий абрикос — немов юнак в любові,
Який спинився і мовчить, не в силі звести очі.

Він, засоромившись, стоїть при видиві казковім,
У нього збліднуло лице, а серце аж тріпоче.

А ось іще такі вірші про абрикоси:

Поглянь — абрикосові пишні сади!
Яскравим убранням сіяють вони.

На їхне одіння потішиться йди,
Як віти завітнуть з початком весни!

Були тут і вишні, і сливи та виноград, що хворих зцілює усіх підряд, виводить від голови жовч та запаморочення, і вбирали очі своїм зеленим і червоним кольорами смоківниці, про які сказано у вірші, що доладними словами аж сріблиться:

Здається, що оці яскраві смоківниці,
Які красуються в темно-зеленім листі,—

То румські вояки, котрі стоять на чатах,
Коли докруг пітьма і сонна тиша в місті.

Інший поет сказав про смокву так:

Привіт смоквам в полумиску,
Розкладеним в шнурочок!

Вони — неначе стільчики,
Поставлені в рядочок.

А ще один поет сказав:

Смоківниці ось пишношатістю видні,
Смак їхній та запах воістину подиву гідні.

Іх їсти — це розкіш В них запах рум'янку
І цукру солодкість у смакові — рідні.

На таці вони — мов зелені опуки,
Єдвабнії кульки, привітні, тендітні.

Гарно сказав про смокву ще один поет:

Фрукти, що в інших не викличуть жодних докорів,
У мене, наприклад, захоплення збудять не скоро
У мене питають: «Чому ти смокву уподобав?»
І я відповім: «Хто — смокву, ну, а хто — сікомору!»

А ще гарніші слова іншого поета:

Люблю я смоквиці найбільше за все,
Коли вони зріють, у листі ховаючись
Вони — мов молільники, що під дощем
Аллахові моляться, грому страхаючись.

Захоплювали розмаїтістю кольорів груші, що росли тут куп-часто й поодиночі — турські, алепські, румейські. Поет сказав про них:

Нас радує груша розкішна, дозріла,
Бліда, наче діва, в коханні змарніла,—
Ізаром ошатним себе огорнула
Й чадрою червоною лик заслонила.

Росли в цьому саду й жовто-червоні персики. Поет оспівував їх так:

Чудові персики в години полудневі
Ясним рум'янцем ніжно так покриті,—
Мов ядра золоті, висять вони на дереві,
Багрянцем-променем, неначе кров'ю, вмиті.

Ріс тут зелений мигдаль, надзвичайно солодкий, схожий на серцевину пальмового горіха, а осередок його сповитий трьома шкуринками — творінням Всевишнього, що дарує добро,— як сказав про це поет:

Аж троє різних шат на ніжнім цім плоді —
Так вирішив Аллах, коли його творив.
А як не буде шат, то згине він тоді,
Хоч знаю, що за ним не числиться гріхів.

Інший поет так сказав про мигдаль:

Мигдаль сховався — лиш гілку відігнувши,
Його помітить наше око зможе.
Фрукт обібравши, бачим серце плоду,
Що на перлиночку у скоїці схоже.

Гарно мовив про мигдаль ще один поет:

Аж очі вбирає зелений мигдаль!
І плід його в руку слухняно лягає.
Тонка, делікатна ворсина його
Пушок головусого вам нагадає.
В таємнім своїм осередку це ж він
Повабну зернину-перлину ховає.
Краса неповторна — зернинка ота —
В оправі тонкій, ізмарагдовій сяє.

Або ось іще інший:

О, ніжний мигдалю, такий ти пахучий і чистий,
Коли покриває тебе цвіт рожево-вогнистий.

Як виросте плід, голова заблищить сивиною,
Та все ще зелений покрив на ньому ворснстий.

Був у цім саду і глід розмаїтих кольорів, що ріс тут купами
й поодинокю, про це сказав поет, у якого гостре око:

Ось глід — на гілочки нанизавсь, як намисто.
Красується, мов абрикос той, гонористо.

Бурштиновим вогнем він взявся променистим,
Ще й ніби золотом поблискує сяйнистим.

А ось вірш іншого поета:

Ююби куш, пнучись у висоту,
Красується в пишному саду.

Здається, ніби ягоди на ньому,
Які у всіх яскріють на виду,

То є разки коралів золотих,
Що прикрашають діву молодю.

Пишалася тут і помаранча калганового кольору, про яку
сказав очарований нею поет:

Невеличка, з кулачок, жовтогарячо-ніжна —
Та й диво ж це із див Аллахових, скажу вам я:

Палає зверху, мов огонь, нутром же — білосніжна,
Сніг біля вогнища, але вогонь — без полум'я.

У іншого:

Війне на помаранчі вітерець — легенький легіт —
І стиха гілочки на дереві гойдаються.

Ті віти — ніби лица пречудовії, жіночі,
Що в привітанні ніжному зближаються.

Або ось іще:

Ми оленя просили: «Ось цей сад, плоди
В нім опиши». Він мовив:

«Сад — дзеркало мое. Хто плід зірвав —
Той вхопив жарину, що вогнем пашить».

Були в цьому саду і сяйнисті цитрини, що звисають з гілок,
наче зблота злитки. Ось що сказав про них захоплений ними поет:

Стрункі дерева, а на них — цитрини...
Як вітер налітає, то здається,

Що золото на землю вмить він скине,
І гнуться-гнуться гільця в небезпеці.

Росли тут і цитрини, закуті в панцир товстої шкурини, що
звисали з гілок, мов перса в подібних до газелей дівок, що збуджу-
ють необориме бажання, як сказав поет:

Побачив у саду цитрину я на гілці.
А дерево — мов стан красуні пречудовий.

На пружнім прутіку плід пишний висне,
Мов кулька золота на жезлі смарагдовім.

Були у цім саду і солодкі, запахущі цитрини, про які один поет сказав:

Вбирають зір, сховавшись між гілки,
В зеленому ошатному убранні.

Немов гяурські великодні крашанки,
Фарбовані в сяйнистім шафрані.

Росли в цьому саду і квіткові рослини: лаванда і жасмин, перець та троянда — у всіляких різновидах своїх, і бараняча трава, і мирта, і багато інших квітів. Це було дивовижне місце, наче куточок райських садів: якщо сюди приходив недужий, то виходив звідси мов ярий лев. Неможливо про нього ні слова сказати, ні пером описати — такі в ньому чуда і диковини, що можуть бути лише в райських садах. Та як же інакше, коли ім'я його сторожа — Ридван! І все ж таки ці сади різні.

Прогулявшись по саду, купецькі сини сіли під одним із портиків і посадили Нура ад-Діна посередині на мережаному килимку із шкіри, і він сперся на подушку, пошивка якої була з білячого хутра, а пір'я — страусове. Йому подали віяло із страусових пер, на якому були написані вірші:

Від віяла повіяв ніжний вітерець,
І в пахошах його — мить щастя давнього.

І пречудовий запах цей веде
До любого, шляхетністю преславного.

Потім хлопці познімали з себе тюрбани, роздяглися й почали розмову, еднаючи свої слова в бесіді, і всі вони дивилися на Нура ад-Діна й милувались його красою. Через деякий час до них підійшов чорношкірий раб, на голові якого була ремінна таця, заставлена кришталевим посудом: один з купецьких синів перед виходом на прогулянку загадав своїй челяді, щоб принесли йому це сюди. Було на тій таці те, що бігає, і літає, і плаває в морі, — ката, перепілки, найделікатніша риба, голубенята і ягнята. Юнаки добре поїли, потім вимили руки милом, надушеним мускусом, і витерли руки хустинками, гаптованими шовковими й золотими нитками. Нуру ад-Дінові подали хустину, облямовану крайкою з червоного золота. А потім принесли каву, юнаки випили, хто скільки хотів і провадили бесіду далі.

Тоді до них підійшов садівник з кошиком, повним троянд і спитав:

— Що ви скажете, юнацтво, про ці квіти?

— Вони бездоганні, — відповів котрийсь із купецьких синів, — особливо троянди. Від них неможливо відмовитися.

— Гаразд, — мовив садівник, — але в нас здавна водиться звичай давати троянди лише за вірші про вино, і той, хто хоче дістати їх, мусить проказати якісь підхожі для даного випадку вірші.

— Згода! — озвався один із десятих купецьких синів, — давай мені квіти, і я прочитаю тобі принагідні для даних обставин вірші.

Садівник подав йому трояндовий букет, юнак узяв його і продекламував:

Троянда радість серцеві дарує.
Краса її небесна всіх чарує.
Всі інші квіти — військо незліченне,
Вона — емір, що військом тим керує.
Її нема — всі хвастають спесиво,
А є — всі бачать, що хвальба та всує. .

Потім садівник вручив букет другому, і той продекламував такий вірш:

«Візьми троянди, любий мій, коханий,
Їх запах мускусний — то чистий подих діви». —
«Так це дихнуло ти, моє страждання?!» —
І затулилось рукавом дівча стидливо.

Потім садівник подав трояндовий букет третьому, який подякував йому такими віршами:

У серці моєму троянди сплелись,
В них чари любовного трунку.
Листки з пелюстками так ніжно зійшлись —
Неначе уста в поцілунку.

Далі садівник подав букет четвертому, і той продекламував:

Троянди гілочка гінка явила диво дивне —
Круг дерева, як виноград, обвилася чарівно.
І квіт на ній — мов яхонти у персні смарагдовім,
Вони із золотом укупі сяють переливно.

П'ятий, діставши від садівника букет, проказав такий вірш:

Ці квіти на зелених гілках сіяють,
Немов проміння сонячного зливи,
А краплі рос із листя опадають,
Неначе сльози із очей томливих.

Шостий віддячив садівникові за букет таким віршем:

Троянда — це всіх див краса магічна,
В ній тайна любові, Богом даної, —
Вона немов коханого обличчя,
Коли він зустрічається з коханою.

Викупом садівникові за букет від сьомого був такий вірш:

«Чом колешся, трояндо? Лиш торкнуся
Твоїх колючок гострих — вже й уражений!»
«Всі квіти — військо. Я — султан. Тож б'юся
Списами гострими з полками вражими».

Коли дістав букет від садівника восьмий, то відповів таким віршем:

Хай збереже Аллах троянду жовтоцвітну
І пелюстки її, немов із злата литі,
Хай збереже Аллах струнки та ніжні віти
І жовті сонечка на них, для всіх відкриті.

Дев'ятий віддячив садівникові за букет ось таким віршем:

Троянди жовті. Нехай приваблюють вони
І веселять серця нам радо й молодю.

Таж диво з дивних див — цей кущик чарівний,
Де сяють біле срібло і черлене золото.

Одержавши букет, десятий ушанував садівника таким віршем:

Як військо трояндне красується — тільки погляньте!
Звитязно червоними й жовтими грає квітками!

Я так би сказав про ті гострі колючки троянди:
Смарагдові стріли поміж золотими щитами

Коли троянди були вже в руках юнаків, садівник приніс на таці дзбан вина й фарфорову чашу, розписану яскравим золотом, і, поставивши це між молодиками, продекламував:

Вклонімося, друзі, хмільному напою старому,
Хоч може і розум стуманити цей похастунок.

Чи в келиху бачу його, а чи келих у ньому —
Не могу збагнути: такий він прозорий, цей трунок.

Потім садівник наповнив чашу і перший випив, а далі пустив її по колу. Коли черга підійшла до Нура ад-Діна і садівник подав йому чару, той сказав:

— Я цього не п'ю, ніколи не вживав, бо ж це великий гріх, заборонено книгою всемогутнього Владика.

— О саїде Нуре ад-Діне,— мовив садівник,— якщо ти не п'єш вина тільки через те, що це гріх, то Аллах всюдисущий — слава йому і хвала! — лагідний і великодушний, всепрощаючий та милостивий, від його десниці праведний не згине, і він відпуска навіть важкі провини. Милість його безмежна, і нехай буде помилуваний ним той поет, що сказав:

Хоч як би там було, не цурайся нічого.
Согрішиш — то гріха не лякайся свогого.

Ти Аллахові молишся, вчинку цураєшся злого —
Тож за гріх не осудить Господь тебе строго.

Потім один із купецьких синів сказав Нуру ад-Дінові:

— Заклинаю тебе, друже, життям, випий цю чару!

Далі підійшов другий юнак і став заклинати його розлученням, з тим ще один підступив до нього, і Нур ад-Дін, знякювівши, взяв у садівника чару й, відпивши з неї ковток вина, відразу ж виплюнув його.

— Але ж гірке! — вигукнув він.

— О саїде Нуре ад-Діне,— сказав йому садівник,— не будь воно гірке, то не було б і корисне. Хіба не знаєш, що все солодке, яке споживають для лікування, здається хворому гірким. А це вино має багато корисних властивостей, зокрема, воно травленню їжі сприяє, смуток і турботи з душі проганяє, вітри припиняє, кров очищає, колір обличчя веселить і тіло бадьорить. Воно робить боягуза хоробрим, і він уже — мов орел гірський, і посилює до жінки наш потяг плотський — та як усі його корисні властивості

згадати, то довго довелось би розповідати. Коротко сказано про нього так:

Випом лікуючись, думав: «Грішний я!»
І весь час зайнята була цим голова
Отож зрадів, почувши Богові слова,
Що користь і в вині якась для нас бува

Потім садівник ураз підвівся і, відкривши підвал під цією бесідкою, витяг звідти голову очишеного цукру, відламав від неї велику грудку і, поклавши її в келих Нуру ад-Дінові, сказав:

— Саїде мій, якщо ти не міг пити вино через його гіркоту, то ось випий його зараз — вже солодке воно. Нур ад-Дін узяв чару й випив усю. А потім її наповнив один з купецьких синів і сказав:

— Саїде Нуре ад-Діне, я твій раб!

— Я твій слуга,— мовив другий, подаючи йому випивку.

— Ради мого серця! — попросив третій з чарою у простягнутій руці.

— Ради Аллаха, саїде мій Нуре ад-Діне, залікуй моє серце! — підійшов до юнака з частуванням іще один.

І так усі десятеро не відставали від Нура ад-Діна до тих пір, поки він не вихилив ще десять чар — по одній від кожного.

Оскільки юнак був непитущий, то вино відразу ж ударило йому в голову, і він сп'янів. Нур ад-Дін зіп'явся на ноги (язик обважнів, і мову його можна було зрозуміти лише п'яте через десяте) і вигукнув:

— О люди, клянусь Аллахом, ви чудові, і слова ваші прекрасні, і місце тут чарівне, але бракує музики в ньому. Пиття без музики — це казна-що.

Пускай по колу між гостей хмільною чару
І розкошуй вином в ніч місячну, променисту!

Але не пий без музики чарівного нектару,
Ба навіть кінь — і той не може пить без свисту.

Тоді піднявся юнак-садівник і, сівши на мула, кудись поїхав. Незабаром він повернувся. З ним була каїрська дівчина — вся біло-срібна, до свіжого курдюка подібна, чи до динара на розмальованій фарфоровій таці, або до газелі в пустелі; ясний вид її затьмарював сонце: млосні, сповнені чару очі, брови мов дуги натягнутих луків, ліловії шоки, наче перли зуби й цукрові губи, перса кольору слонової кістки, сідниці як набиті подушки, стегна мов колони із сірійського каменю, а між ними штукovina, схожа на калиточку в шовковому сповиточку. І сказав поет про неї, вишикувавши слова під ниточку:

Якби вона багатобожникам явилась,
То видалась би їм високою богинею.

Коли б ченцеві десь в пустелі східній стрілась,
Подався б він на захід, розпрощавшись з пустинею.

В солоне б море сплюнула — воно
Солодким стало б, здобрене дівчиною.

А інший сказав про неї такі вірші:

Вона, мов повня, очі підчорнявши,
В свої тенета ловить левенят найкращих

Спостигла ніч її в наметі без кілків —
З її волосся пишного, немовби хаші.

Троянди щік її, як вогнище, палають,
Душа і серце в неї — наче пломінь всепалючий

Побачивши її, красуні всі гукнули б:
«При ній звелись би чари наші всі нінащо!»

Гарно сказав про неї ще один поет

Йй три причини не дають відвідати мене,
Попри усіх тих пліткарів, котрих не обминути:

То — сяєво її чола, та брязкання прикрас,
Та ще і амбри аромат, що легко й віддалік почути.

Ну, брязкальця неважко знять, лоб можна рукавом закрити,
А запах поту — той не дасть нікого обманути.

Ця дівчина, подібна до місячної повні, коли вона з'являється на небі чотирнадцятої ночі, одягнена була в синю сукню, що вбирає очі, від сяючого білизною лоба єдваб зеленої чадри спадав. Тьмарився розум у кожного, хто її споглядав, і саме про неї поет сказав:

З'явилася вона в намітці голубій,
Що видалась мені, як небо, лазуровою

І, вгледівшись, побачив я в її вбранні
Обличчя місяця, що ніччю висява зимовою

Чудово мовив про неї ще один віршотворець:

Прийшла вона закутана в ізар І я сказав:
«Своє обличчя відслони нам, місяцю блискучий».

«Боюсь ганьби!» — просилася вона. «Дарма, не бійсь,—
Промовив я до неї,— клопіт цей скороминучий!»

Зняла вона з лица свого красн ослону,
І впали краплі кришталю на яхонти палючі.

Торкнувсь устами щік її, щоб не змагатись
Нам, коли візьме нас до себе Всемогучий.

З коханців першими прийшли б ми в Воскресіння день,
Коли покличе за зло й благо присуди Даючий.

«Не квапся, щоб я міг на неї надивитись» —
Так Бога б я благав, на Суд Страшний ідучи.

Юнак-садівник сказав дівчині:

— О царице красунь усіх віків та сяючих світил зоряних світів, запросили ми тебе сюди лише для того, щоб ти розважила прекрасного юнака оцього, купецького сина саїда Нура ад-Діна, який над нашими серцями має владу і сьогодні вперше завітав до цього саду.

— Якби ж ти сказав мені про це раніше, то я взяла б із собою одну річ! — озвалась дівчина.

— О сонцелика, дозвожь, я поїду й привезу,— сказав садівник.— Дай-но мені тільки якийсь знак від себе.

Дівчина дала йому хустину, і він пішов; невдовзі повернувся із зеленою шовковою торбиною з двома золотими підвісками. Дівчина розв'язала її, витрясла з неї тридцять два шматочки дерева й почала складати їх, вставляючи один у другий — чоловічі в жіночі, а жіночі в чоловічі,— поставила це зібране дерево сторч, і перетворилося воно на блискучу лютню індійського виробу. Дівчина схилилася над нею, як мати схиляється над дитиною, залоскотала її пальцями,— і лютня застогнала, задзвеніла, озвалася тугою по своїй давній вітчизні; задала воду, якою її напували, землю, де вона зросла. Спом'янула майстрів, які її зробили і лаком покрили, купців, що доставили сюди на кораблях; потім звук її підскочив угору, вона закричала, заридала й заголосила. Здавалося, дівчина розпитувала лютню, і вона озивалась до неї, скаржилась, просила:

Була я деревом колись і квітла навесні,
Жили на вітті солов'ї, співаючи мені

Тож дивний солов'їний дзвін у серце я взяла,
Щоб потім людям передать ці звуки чарівні

Рубали, різали мене сокира, ніж, пила,
І ось я лютня вже і виграю на чужині.

Лютністка тихо по мені рукою провела,
І ширій біль дрижить, дзвенить в натягнутій струні.

На святах, учтах — всюди, скрізь, де тільки я була,
Всі плач мій слухали, і сліз лились разки рясні

І їхні душі прихили до мене сам Аллах,
Усі тепер кохаються в моїм сумнім гранні.

На вроду краця від усіх ось стан мій обняла
Газель, що в неї брови — лук ще й очі осяйні.

Хай Бог розлучників скара за чорні їх діла —
Це ж через них, лихих, любов риди в самотині!

Потім дівчина, замовкнувши на якийсь час, поклала лютню на коліна і схилилась над нею, як мати схиляється над своєю дитиною. Затим вона вдарила по струнах, награвши різні мелодії, далі повернулася до першого ладу і промовила вірші милозвучного складу:

Ви до закоханця прийдіть, що радощів не має,
Розважте на хвилину хоч, щоб болем не пекло.

Он соловей у гущині п'янкх дерев співає,
Він тужить: милої нема — і щастя утекло.

Прокинсья, глянь, як зоряно, що всесвіт аж сіяє!
Так місячно, як в цюю ніч, ніколи не було.

До розкоші любовних втіх звук лютні закликає.
Не бійся: люди сплять лихі, а з ними -- й їхне зло.

Чотири квітки є, які палку любов вінчають:
Конвалія, троянда, мирт, гвоздики ніжнее тепло.

Чотири радості життя, що душу просвітляють:
Кохана, друг, динар, вино -- прозоре, наче скло.

Лови у пору щастя мить, як теплий влітку день,
Аби не каятися потім: мовляв, було, та відгуло.

А коли Нур ад-Дін почув від дівчини ці вірші, то подивився на неї очима, сповненими кохання, і не міг уже стримати жаги до неї, що гвалтовно охопила його. Вона відчувала те саме, бо коли придивилась до одного, другого купецького сина, до всіх присутніх, а потім до Нура ад-Діна, то побачила, що він між ними, наче місяць серед зірок. Дзвінкоголосий, стрункостанний, він, наче сяйвом яси, вабив блиском краси, ніжнішої від зефіру і м'якішої за Тасні.

Поет так описав вроду й поваби, що були у нім:

Клянусь його лицем, піснями солов'їними
І чаром дивних віч, що сиплють в ніч іскринами,

Ще й білістю чола, смолистістю волосся,
І стану гнучкістю, яку нечасто стрінемо;

Клянусь бровами я, що сон женуть від мене
Своїми жорсткими наказами та кпинами,

І чубом, що на лоб спадає при загрозі
Суперників убить, що є ні в чім не винними;

Клянусь трояндами й пушком його обличчя,
Губів коралюми, його зубів перлинами,

Гранатами, які зросли на тілі в нього,
Й руками-вітами, що всяєні росинами;

Клянуся стегнами, що так звабливі в русі,
І філігранними його боками й спиною;

Шляхетністю краси його клянуся вірно
І вишуканими, мов казка, одежинами,

Тим рідним запахом, який від нього чую,
Що ним душа впивається, мов винами...

Він — сонце ясне, і клянусь його промінням,
Що місяць — то всього лиш нігтика його частина.

Нуру ад-Дінові надзвичайно сподобались проспівані дівчиною доладні вірші, до того ж він уже сп'янів від вина і почав хвалити її:

Нахилилась лютністка — ой гарна ж вона! --
Захмеліла від музики чи від вина,

І стогнучо промовили струни її:
Таж Аллахом нам мова дана...

Коли дівчина ці вірші почула, глибоко зітхнула і закохано глянула на юнака, ще більше захоплена його вродою, струнким станом, і в пориві навальної пристрасті ще раз обняла лютню і проспівала:

Гнівиться він, очима стрівшись зі мною.
Я поглядом його протну, мов гострою стрілою.

Тікає все від мене він, од себе відганяє,
Та добре зна, чому дивлюсь на нього із журбою.

Його малюю на долоні — він того й не знає —
Й кажу очам своїм: «Милуйте ось красою!»

Увесь великий білий світ мені він затуляє.
І вже не знатиме повік душа моя спокою.

Я вирву серце із грудей, але воно, я знаю,
Любов'ю й далі житиме в борінні з самотою

Нехай скажу йому: «Вгамуйсь, ти ще зазнаєш раю!»
Відкаже. «Де ж той рай? Нема коханого з тобою!»

Нур ад-Дін був украй зачарований красою і мудрістю почутих віршів, ніжністю голосу дівчини і остаточно втратив розум, відданий почуттям на поталу, — від сильного зворушення і всепоглинаючого любовного шалу. Далі він уже не міг стриматися, метнувся до дівчини, вона також потяглась йому назустріч і всім тілом припала до нього. Нур ад-Дін пригорнув дівчину до своїх грудей, вона поцілувала його між очі, а він її в уста, міцно обіймаючи за стан. І вони почали милуватися й цілуватися, мов голуби. Дівчина горнулась до юнака, мов лоза гнучка, і робила з ним теє, що він робив з нею. Присутні остовпіли, ставши на ноги. Нур ад-Дін засоромився і зняв руку з коханої. А вона взяла лютню і, пробігши пальцями по струнах на різні лади, повернувшись до першого і проспівала такі вірші:

Он місяць проміннями ніч протика,
Всміхнувся над газеллю, що п'є із струмка.

Мій пан — він обличчям найкращий у світі,
Немов меч сталевий, його сталь струнка.

Добром якщо серце і розум налиті,
Не смійсь над коханням святим звисока.

Аби ж помінялись місцями в цій миті
Твої гарне тіло й душа прежорстка

Чуття мої чисті морозом прибиті,
Ти будеш з красою — мені ж смерть близька...

Почувши цю пречудову пісню, слів її вишукане в'язання, Нур ад-Дін остаточно втратив самовладання, нахилився, зачарований, до дівчини і промовив серця свого зізнання:

Вогонь її всю душу спопелив мені,
Немов яскраве сонце, вона удалині.

Чи ж важко їй хоч пальчиками привітати
Чи голови кивком подати знак мені?

Сказав найближчий друг, побачивши на свято
Мою кохану — гарную, мов квітка навесні:

«Якщо це в неї ти вкохався так завзято,
То матимеш спасіння!» — «Очі іскрянні,—

Признавсь я,— завдали мені турбот багато,
І нині тяжко мучусь я в самотині».

У безнадії плачу я. Чого мені бажати,
Як в серці пристрасті палають вогняні?!

Дівчина була вкрай замилована доладністю й витонченістю поезії Нура ад-Діна. Вона взяла лютню і граціозно вдарила по струнах, видобуваючи чарівні звуки, віночок мелодій перебрала, а потім проспівала:

Життям твоїм клянусь, сонечко душі моєї,
Тебе не відречусь — з надією а чи без неї.

Як будеш злий — зійдусь в коханні я з твоєю тінню,
А кинеш - спогадом утішуся краси твоєї
Мене ти уникаєш і вражаєш безпричинно,
Та я живу любові ради --- біди своєї.
Лице твоє -- троянда, рот - вино безцінне.
Найкраще колотнечі нам не знать цієї!

Нур ад-Дін дедалі більше захоплювався співом та словами чарівними і на зворушливу пісню дівчини озвався віршами такими:

Я довідав отій, чиї очі б'ють в серце, мов стріли:
«Почекай! Постривай! Таж красу неземну ми туг стріли!»
Як для мене вночі вона трішки чадру відслонила,
Місяць в небі побляк, хмари пишний політ зупинили
Впали тихо умиль диво-ранку рожеві крила,
Як удосвіта люба свій образ відкрила премилій
Хай же сльози мої -- їх тримати вже більше несила --
Говорити навчать про любов, що живе до могли.
Ринуть сльози мої -- безконечно, мов течія Нілу
О Аллаху, скажи, чом кохання жагуче -- без сили?!

Каже: «Гроші всі дай!» Я кажу: «Забирай, моя мила!»
«Сон віддай свій!» -- «Бери! Твої очі давно його вбили!»

Коли дівчина почула від Нура ад-Діна таке прекрасне, вишукане освідчення, серце її мало не вискочило з грудей, юнак цілковито заволодів її душею. Вона притиснула хлопця до своїх персів. Він безперервно відповідав на її поцілунки, — найкраще ж бо те, що робиться раптово! Обцілувавши Нура ад-Діна, дівчина проказала такі вірші:

Ані впишу, ні згину поговорів лихому!
Чи на любого жалітись, чи йому самому?
Не чекала я біди, коли зустрілись ми
І ти стежку став утоптувать до мого дому
Чим віддячив ти мені? Чом слова промовив злі?
Відкривалась я тобі, вийшло — пліткарю гидкому.
Вчора хтілося мені прокльони слати і жалі --
Нині ж тих благословляю, в стані хто такому.
Хай здаля тебе сягне моє воання, о Алі,
Як молитимусь Аллаху в горі я тяжкому!

Захоплений цими віршами, Нур ад-Дін усе хвалив дівчину за її спів та вишуканість мови. А лютністка, почувши добре слово Нура ад-Діна, скочила на ноги і тут же зняла з себе одяг та оздобу; оголившись, сіла юнакові на коліна й почала цілувати його межі очі та в родимки на щоках. Вона віддала йому все, що було на ній, й мовила:

— Знай, коханий серця мого, що цей дарунок — по сану даруючого.

Нур ад-Дін прийняв усе це від неї, а потім повернув і почав обціловувати її — в губи, в щоки, в очі. А коли це скінчилося —

вчний тільки Всевишній і Всюдисущий, що благословляє і паву, і гаву,— хлопець підвівся.

— Куди ти, о мій саїде? — спитала дівчина.

— До батьківського дому,— відповів молодик.

Купецькі сини почали вмовляти його, щоб він заночував у них, але Нур ад-Дін відмовився і, сівши на мула, поїхав додому.

— Синку мій, де ж ти барився до цього часу? — спитала його мати, схопившись йому назустріч, коли він приїхав і вступив до світлиці.— Клянусь Аллахом, ми дуже хвилювалися, що тебе так довго не було.— Мати наблизилась до нього, щоб поцілувати, але, відчувши запах хмільного, вигукнула: — О сину мій, як це ти після молитви та набожества став пиячити й ослухався Того, у чиїх руках повеління і покара злого?

Коли вони розмовляли, зайшов батько, і Нур ад-Дін упав на ліжко.

— Що з ним? — спитав батько.

— Мабуть, заболіла голова в нього від садового повітря,— мовила мати.

Коли Тадж ад-Дін нахилився над сином, аби привітатися й спитати, що йому болить, то почув запах вина. І батько, який дуже не любив тих, хто п'є, сказав синові:

— Нещасний, невже твоя дурість дійшла до того, що ти почав уже вживати вино?

Почувши це, п'яний син підняв руку на батька: вдарив його і, за визначенням долі, влучив у праве око, і воно витекло йому на шоку. Батько впав, знепритомнівши. Коли побризкали на нього трояндовою водою, він прийшов до пам'яті і хотів було побити сина, але мати заступилася за нього. Тоді Тадж ад-Дін поклявся розлучитися з нею і що вранці Нуру ад-Дінові безпреміно відрубать правицю.

Коли мати почула це, їй забило дух, вона злякалась за сина і доти впрошувала, благала, усовіщала свого чоловіка, доки його не здолав сон. Дочекавшись сходу місяця, мати підійшла до сина, якому вже вивітрився хміль з голови, і сказала, що він заподіяв батькові, після чого той поклявся розлучитися з нею і що вранці відрубає кривдику праву руку. Нур ад-Дін став ревно каятися, а що тепер це вже було марне, то мати сказала:

— Сину мій, нічого вже тобі це каяття не допоможе, вставай і тікай, рятуючи душу. Виходь тайкома, щоб ніхто тебе не помітив, до когось із твоїх друзів, перечасуй там, а потім побачимо, яка буде воля Аллаха. Він-бо змінює все.

Далі мати відімкнула скриню, де зберігалися гроші, і, діставши торбинку, в якій було сто динарів, сказала:

— Візьми, сину, ці гроші й витрачай їх на те, що тобі буде потрібно, а як вони скінчаться, дай мені вісточку, і я передам тобі ще. Але сповідай мене таємно. Може, Аллах полегшить тобі долю, і ти зможеш повернутись додому.

Прощаючись із сином, вона заплакала гіркими слізьми. Коли Нур ад-Дін, узявши материні гроші, хотів було вже йти, то поба-

чив більшу торбинку, яку мати забула покласти до скрині; в ній була тисяча динарів. То він і її прихопив із собою. Примоцував обидві торбинки до паска і ще вдосвіта вийшов зі свого кварталу в напрямку Булака.

А коли настав світанок і засіяв сонцем ранок, і люди повставали, прославляючи Аллаха, володаря всюдисушого, й пішли кожний своєю дорогою в пошуках дарованого ним хліба насущного, Нур ад-Дін досяг уже Булака. Блукаючи берегом річки, він побачив корабель із спущеними сходами, по яких підіймалися й спускалися люди. Судно тримало чотири вбиті у землю кітвиці.

— Куди ви направляєтеся? — спитавсь Нур ад-Дін у матросів, підійшовши до корабля.

— В місто Іскандарію, — сказали ті.

— Візьміть мене з собою, — попросився він.

— Ласкаво просимо, юначе-красеню! — відповіли матроси.

Нур ад-Дін одразу ж подався на базар, накупив того, що йому потрібно було, а також килимів та іншого краму й повернувся до корабля, коли там було вже закінчено останні приготування до відплиття. Судно відчалило майже відразу ж після того, як Нур ад-Дін піднявся на нього. Коли досягли міста Рашіда і зупинилися там, Нур ад-Дін пересів у човен, що йшов до Іскандарії. Перепливши затоку, зупинились біля мосту Джамі. Нур ад-Дін зійшов на берег і через браму Лотоса попростував у місто. Аллах опікувався юнаком, і його не завважив ніхто з варти, що стояла при брамі. Прийшовши до Іскандарії, він побачив, що місто обнесене міцним муром і тут багато чудових місць для прогулянок. Воно принадує кожного, хто потрапляє сюди, і викликає в нього бажання поселитися тут. Минула вже зима з її холодами, і настала весна-красна, сади пишалися квітками, красувались буйно-зелені дерева, всипані плодами, і повноводими стали протоки Нілу та канали. Місто добре сплановане і гарними будинками забудоване. Воїнів тут набирають з кращих людей. Коли зачиняється брама, мешканці міста — в безпеці. Складено про нього такі вірші:

З другом говорив я (в нього
Красно річ снується):

«Іскандарію опишеш?»
«Добряча фортеця».

«А чи добре в ній живеться?»
«Вітер як здійметься».

Ще такі:

Ото твердиня — Іскандарія!
Яка на смак там ніжная вода!

Закоханих рай — Іскандарія,
Як чорне вороння не напада.

Блукаючи містом, Нур ад-Дін побував на ринках краснодеревників, баришників, фруктівників, торговців сухими плодами,

москательників — і все дивувався цьому місту, достоїнства якого цілком відповідали його назві.

Коли він проходив торговицею москательників, раптом один літній чоловік вийшов зі своєї лави і, привітавшись до Нура ад-Діна й побажавши йому миру, узяв його за руку й пішов з ним до своєї домівки. Незабаром опинились вони в чистому зеленому завулку, підметеному, политому і в кінці вимощеному мармуровими плитами. Стояло тут три будинки. Перший, досить великий, височів над каналом на палях, акуратне подвір'я перед ним було гарно прибране, повівав свіжий вітерець, немов у саду блаженства, довкола красувались пишні квіти і творили затінок кристалії віти.

Старий зайшов з Нуром ад-Діном до цього будинку, і вони пообідали тут.

— Коли ти, парубче, приїхав сюди з Каїра? — спитав господар.

— Сьогодні вночі, батечку мій, — відповів Нур ад-Дін.

— А як тебе звати? — спитав старий і, коли юнак назвався, вигукнув: — О дитино моя, о Нуре ад-Діне, потрібне розлучення мені забезпечене! Доки ти перебуватимеш у цьому місті, не розлучайся зі мною. Я відведу тобі помешкання в себе.

— Я хочу познайомитися з тобою ближче, саїде мій, — мовив Нур ад-Дін.

— Тож слухай, синашу, — сказав старий. — Довелось мені такого-то року побувати в Каїрі з товарами, продав я їх там і на виручені гроші накупував іншого краму. Потрібна мені була ще тисяча динарів, і твій батько вручив мені цю тисячу, не знаючи мене і не беручи від мене ніякої розписки, і ждав цих грошей, поки я не повернувся до свого міста і не приніс їх йому мій слуга з подарунком від мене. Я бачив тебе, коли ти був ще маленький, і, якщо буде на те воля Аллаха, я бодай частково віддячу тобі за те, що твій батько зробив для мене.

Нур ад-Дін радо уміхнувся, дістав торбинку з тисячею динарів і, подавши її старому, сказав:

— Даю тобі на зберігання ці гроші, поки я не куплю на них товарів для торгівлі хороших.

Кілька днів провів Нур ад-Дін в Іскандарії, гуляючи по місту й розважаючись, доки не витратив ту сотню динарів, яку мав при собі. Тоді він пішов до свого господаря-москательника, щоб узяти в нього на прожиття грошей з тієї тисячі, що залишив у нього. Але того не було в крамниці, й Нур ад-Дін присів тут, чекаючи, поки він повернеться. І коли він тут сидів, розглядаючись по торговиці, раптом побачив персіянина, що прибув сюди; на мулі позад нього сиділа дівчина, блиск її краси вражав усіх, мов сяєво яси, подібна вона була до нільського окуня в воді й до газелі в пустелі, розсівали чари її очі, кольору слонової кістки були її перса дівочі, зуби — мов перлини, живіт утягнутий мало не до спини, ноги — наче кінці курдюка, і вся вона — тонкостанна, гнучка та струнка, як було сказано про неї:

В сяйві краси вона створена саме такою,
Як ти хотів -- ні великою, ані малою.

. Гілці подібна, плодами усипаній. Зі стиду
Вмить спаленіла троянда, уражена її шокою.

Мов ясен місяць, обличчя, і наче мускус — дихання
Таж не наділена жодна у світі такою красою.

Часточка кожна її зіткана з чистої вроди
Дивна перлина вона, що миготить під водою

Персіянин ізсів з мула і допоміг злізти дівчині, потім гукнув посередника і сказав йому:

— Візьми цю дівчину й оповісти про неї на торговиці.

Той вивів дівчину на середину базару і десь зник, а незабаром вернувся з ослоном з чорного дерева, оздобленим слоною кісткою. Поставив його й посадив на нього дівчину, а потім зняв запинало з її голови — і з-під нього явилось обличчя, подібне до дейлемського щита або яскравої зірки, і була ця дівчина, мов місячна повня на чотирнадцяту ніч, як сказав поет:

Задумав місяць з нею та свою красу зрівняти —
І присоромлено із неба втік щербатий.

Її стан порівняти можна із вербою —
Нехай покорчить того, хто б її хотів зрубати!

І ще:

Під серпанком красуня — її б ти спитався:
«Чом оцей ось святенник тебе налякався?»

Золотий блиск серпанку і срібло обличчя
Ночі морок злякали, і геть він подався.

Страж обличчя її — зірка — стрілила в око,
Коли зір мій оглянуть її намагався.

Посередник запитав купців:

— Яку даєте ціну за цю знайдену на дні морському перлину? Скільки, по-вашому, коштує газель оця, що вислизнула від ловця?

— Вона моя за сто динарів, — гукнув один.

— Двісті динарів, — озвався другий.

— Триста, — мовив третій.

І купці набавляли ціну, аж поки вона не сягнула дев'ятисот п'ятдесяти динарів. Продаж затримувався лише через те, що не було ще остаточної згоди. Тоді посередник підійшов до персіянина, власника цієї дівчини, і сказав йому:

— За твою невірлицю дають дев'ятсот п'ятдесят динарів. Якщо продаєш за цю ціну, то я принесу тобі гроші.

— А дівчина згодна? — спитав персіянин. — Я хочу пошанувати її, бо коли я занедужав у дорозі, то вона виходила мене. І тоді я поклявся, що продам її лише тому, до кого згодна вона перейти. Словом, продаж у її руках. Отож запитай її, і якщо вона скаже: «Згодна», то й продавай, а якщо скаже: «Ні» — не продавай.

Посередник підійшов до дівчини і повідомив їй:

— Царівно красунь, знай, що твій володар віддає продаж у твої руки. А ціна за тебе дійшла до дев'ятисот п'ятдесяти динарів. Чи дозволяєш мені продати тебе?

— Перш ніж оформити купчу, покажи мені того, хто хоче купити мене,— мовила невільниця.

І посередник підвів її до одного з купців — старого, ветхого діда.

Дівчина подивилась на нього, а потім обернулась до посередника і сказала:

— Ти що, з глузду з'їхав?

— Чому це ти таке говориш мені, царівно красунь? — запитав посередник.

— А хіба Аллах дозволяє тобі продавати таку, як я, цьому старому друшлакові? Це ж про його жінку мовиться у віршах:

Вона до любові невтримно рветься,
Та, втіхи не діждавшись, каже так:

«Тобі будь мужем, бачу, не вдається,
Отож, як заночую десь, ти не вважай, що злий це знак.

Мабуть, із воску айр твій — гнеться він і гнеться,
І скільки я не мну його, а він не збудиться ніяк!»

І сказано ще:

Ганебно спить мій айр шоразу,
Як залишаюся з тобою.

Коли ж сиджу я сам удома —
Скажено рветься він до бою.

І ще:

Ой же ж айр неслухняний поводитьсь підло!
Йому ласку дарують, а він — наче бидло!

Коли сплю — він стоїть, встану — спати лягає!
Йй же право, терпіти таке остогидло!

На ці брутальні кпини дівчини старий купець страшенно розлютився й сказав посередникові:

— Що ж це ти, найпаскудніший з гендлярів, привів нам цю мерзенну невільницю, що грубіянить тут і висміює мене перед купцями!

Тоді той хутенько відвів від нього невільницю і сказав їй:

— Не будь такою нечемою, саїдо моя, старий, якого ти висміяла,— старшина ринку й наглядач цін, він же й купецький порадник.

Дівчина засміялась на це й промовила такий вірш:

Треба нині так робить, як за часів колишніх,—
Хай імуші власть пани затямлять це назавше:

Порозвішувать валі на брамах їхніх,
А дозорців цін шмагать, штани з них знявши.

Потім невільниця сказала посередникові:

— Клянусь Аллахом, саїде мій, я не буду продана цьому стариганові, шукай іншого покупця! Йому може стати соромно

переді мною, і він тоді перепродасть мене тому, хто візьме мене за робітницю. А мені не випадає тепер бути робітницею, коли я сама можу вирішувати, кому себе продати.

— Слухаюсь і корюся,— мовив посередник і, підійшовши з нею до одного багатого купця, запитав її: — Продати тебе, дівчино, ось цьому чоловіку, Шаріфу ад-Дінові — моєму володарю, за дев'ятсот п'ятдесят динарів?

Дівчина побачила, що це також ветхий старець, лише борода в нього пофарбована, і вона сказала посередникові:

— Ти що, на голову хворий, що наміривсь продати мене цьому вмираючому дідові? Що я тобі — сміття, віхоть паклі чи якесь дране лахміття, що ти водиш мене від одного старигана до другого: обидва вони подібні до стіни, котра ось-ось рухне, або до іфрита, вбитого падаючою зіркою. Що стосується першого, то в даному випадку можна сказати, що він іще гірший за того, про котрого добре сказано ось у цьому вірші:

Хотів її він цілувать, вона ж давай проситься:
«В ім'я Аллаха, прошу я від мене відчепитися!

Я — молода, отож збагни — не потребую сивини.
Навіщо пхаєш в рот мені льнянуну кострицю?!»

Або ось іще добре сказано:

Я чув, що сивини — це блиск благородства життя,
Що срібло на мужі величніш, аніж чорнота.

Та ось голова побіліла,— і в серці відчув я ниття:
Не радує блиск цей, що старість в чуби нам вліта.

Прожите життя — не перепустка у майбуття,
І сиве волосся — не стежка у юні літа.

І ще:

Гірш ніж гострим мечем мене вдарило небо.
Більш мучителя цього не хочу, не треба!

Геть іди — ти не сивий для мене, а чорний —
Від отих чорних мук, що зазнала од тебе!

А другий розпутний і шалапутний: бач, яку встругнув новину — чорнить старечу сивину. Пофарбувавшись, вчить паскудства цей дивак. Про таких, як він, говориться ось так:

«Це ти сивину почорнив — і вдалося?
Хотів показати, що юний і досі?»

І жінка всміхнулася: «Всюди облуда!
Брехня уже навіть проникла в волосся!»

І ще:

В чорне бороду сиву забарвив ти свою,
Сподіваючися молодість так повернути.

Та забарв її ти в чорну доленьку мою,
Бо чорнішого кольору і не здобути!

Почувши таке, купець з пофарбованою бородою оскаженів і сказав посередникові:

— Ах ти ж, найпаскудніший з гендлярів, навіщо привів сюди

цю навіжену, котра обзиває всіх підряд дурнями та висміює віршами і грубими словами!

Потім цей купець вийшов зі своєї ятки й ударив посередника в обличчя. І той, розсердившись, повів дівчину назад.

— Клянусь Аллахом,— вигукнув він,— я за все своє життя не подибував безсоромнішої за тебе невільниці!

Їх побачив купець, який набавив за дівчину десять динарів. Коли посередник спитався у дівчини дозволу продати її, вона сказала:

— Покажи мені цього купця, я подивлюся на нього і спитаю його про одну річ. Якщо вона є у нього вдома, то я продамся йому, а якщо немає, то — ні.

Тоді посередник підійшов до цього купця і сказав:

— О володарю мій, Шіхабе ад-Діне, ось ця невільниця хоче запитати тебе про одну річ. Якщо ця річ є у твоєму домі, то ти зможеш купити дівчину. Ти не чув, що вона говорила іншим купцям? Отож клянусь Аллахом, я боюся, що вона й тобі щось утне, і я буду зганьблений перед тобою. Якщо бажаєш, то я підійду з нею до тебе.

— Підведи її сюди,— сказав купець.

— Слухаю й корюся,— відповів посередник і підвів дівчину до купця.

Та глянула на нього й запитала:

— О господарю мій, Шіхабе ад-Діне, чи є в тебе дома подушки, набиті хутром білочки?

— Так, володарко красунь, я маю вдома десять подушок, набитих хутром білочки,— відповів купець.— Ради Аллаха, навіщо тобі ці подушки?

— Я зачекаю, поки ти заснеш, і покладу їх на твою голову, щоб ти задушився,— відповіла дівчина і, повернувшись до посередника, сказала йому: — Тобі, опудало, певно, десятої клепки бракує! Щойно ти пропонував мене двом стариганам, у котрих по дві ганчі, а зараз — ось цьому Шіхабу ад-Дінові, який має їх аж три: по-перше, він недоросток, по-друге, має завеликий ніс і, по-третє, довга борода в нього. Хтось із поетів сказав про такого:

Ох, який він хоробрий, який він великий,
Божий раб, чолов'яга, завзятий зухвалець!

Борода - довжиною не менше, ніж з лікоть,
Ніс — на чверть, сам же зростом не більший за палець!

Або ось інше:

Ніс на лиці — мінаретом під хмари,
Сам же товстий, як мізинець у персні.

Люди якби йому в ніс поховались,
Пусткою став би весь світ піднебесний.

Не стерпівши такого глуму, Шіхаб ад-Дін вискочив із своєї ятки і, вхопивши посередника за комір, вигукнув:

— Як смієш ти, паскудний гендлярє, водити по нашій торго-

виці цю хамовиту невільницю, яка шельмує і ганьбить усіх підряд грубими словами та безпутніми речами!

Посередник узяв дівчину і зник з-перед очей купця.

— Клянусь Аллахом, — сказав він їй, — все життя я займаюсь цим ділом, але мені не доводилося ще мати справу з такою непоштивою невільницею, як ти, і не було в мене ще такої нещасливої зірки, як твоя зірка. Я тільки даремно згаяв час із тобою сьогодні й нічого не заробив, окрім помордасів та стусанів!

Потім посередник знову зупинився з дівчиною біля одного купця, що мав рабів-невільників, і запитав її:

— Може, продати тебе цьому купцеві — моему саїдові Ала ад-Дінові?

Побачивши, що той горбатий, дівчина вжахнулась:

— Таж він горбань! Про нього поет сказав:

Куці плечі, хребет же уздовж простягнувся
Він — неначе шайтан, що на зірку наткнувся,

Чи отой неборак, що одну персь цілував,
А як другу узрів — горбанем обернувся.

А ось іще сказано про такого:

Горбань на мулі всядеться приндливо —
Мул хоче скинути його на людях.

Іх сміх його зігне. І не дивуйсь,
Як раптом страх він в мулі збудить.

І сказав про нього інший поет:

Ми добре знаємо: не красить горб людини,
Недобре горб носить з причини й без причини.

Бідак цей схожий на криву суху гілляку,
Яку все дужче гнуть униз важкі цитрини.

І посередник мерщій підійшов до невільниці й потяг її за собою; підвів до іншого купця й спитався:

— Продати тебе цьому?

Дівчина глянула на купця і, завваживши, що в нього гнояться очі, вигукнула:

— Як же ти мене продаси йому, коли в нього загноєні очі? Сказано ж кимось із поетів:

В очах він задавнену має трахому,
Яка вб'є потроху снагу всю у ньому!

Ви тільки погляньте на це потороччя!
Хіба ж до любові сліпому й старому?

Посередник пішов з невільницею далі й, зупинившись біля одного з купців, запитав її:

— То, може, оцьому продати тебе?

Але побачивши, що в того довга борода, дівчина мовила до посередника:

— О горе мені з тобою! Хіба ти не бачиш, що це баран, тільки хвіст виріс у нього на підгорлі! То як же ти, непутящий,

смієш продавати мене йому? Хіба не чув, що всі довгобороді — недоумки, їм не вистачає розуму на довжину бороди. Це ж відомо всім розумним. Ось послухай, що говорить про це один поет:

Як довшає у когось борода,
То він на всіх спогорда погляда,—
Та тільки ось у чім його лиха біда:
Коротша розум, коли довшає у нього борода!

А інший так сказав:

Аллах подарував йому ізмолоду
Широку, чорну й довжелезну бороду.
Нагадає вона предовгу ніч зимову,
Де стільки тьми кромішної та холоду!

Побачивши, що діла не буде, посередник повернув з дівчиною назад.

— Куди ти мене ведеш? — запитала в нього невільниця.

— До твого господаря персіянина, — відповів посередник. — Мені вже досить того, що я дістав сьогодні через тебе. Своєю нечемністю ти позбавила мене заробітку. І сама залишилась ні з чим.

Невільниця роздивилась по торговиці, і погляд її, з веління долі, зупинився на Нурові ад-Дінові Алі Каїрському. Вона запримітила, що цей світлолиций, стрункий і випещений юнак років чотирнадцяти надзвичайно красивий, мов місячна повня в чотирнадцяту ніч — ясне чоло, рум'яні щоки, шия наче мармур, зуби як перлини, і солодша цукру слина. Як сказав про нього хтось, описуючи його:

Поглянь: газель і місяць задивились раптом
На зваби хлопця. Я й кажу їм: «Постривайте!
Не вдається вам під нього підробитись,
Даремно клопоту собі не завдавайте!»

А як гарно сказано ось іще про нього:

Чолом він білий, а волоссям чорний,
І світло, й морок на людей ідуть від молодця.
А що найкраще, чим він неповторний:
Брунатні цятки на обох щоках його лиця.

Коли дівчина подивилась на Нура ад-Діна, то геть втратила розум, і юнак глибоко запав їй у душу. В її серці оселилось кохання. Обернувшись до посередника, вона спитала:

— Хіба отой молоденький купець, одягнений у фараджію зі смугастого сукна, не набавляв ціни за мене?

— Ні, царице красунь, цей юнак не тутешній, він із Каїра. Батько його — найбагатший і найвельможніший з-поміж каїрських купців, а сам він недавно прибув до нашого міста, живе в батькового друга. Він зовсім не брав участі в торгах.

Почувши це, невільниця зняла зі свого пальця коштовний перстень з яхонтом і сказала посередникові:

— Підведи мене до цього красеня. Якщо він мене купить, то цей перстень я дам тобі в нагороду за твої сьогоднішні клопоти.

Посередник зрадів і підійшов з невільницею до Нура ад-Діна.

Тепер дівчина зблизька побачила, що молодик таки справді гарний, наче місяць уповні. Як сказав про нього той, хто описував поваби його осяйні:

Добріні в нього цноти парубочі:
Б'ють стрілами його сяйністі очі
Родимочка, ті очі й мої сльози —
То тьма у темряві посеред ночі.

Цей лоб і стан, любов моя, -- все гарне
В прекрасному, чудове ув урочім.

Як дасть він випити розлуки трунку
Своїй коханій — серце вб'є дівоче.

А застібка на комірі у нього —
Зоря на шиї в місяця блискоче.

Обличчя, брови, тіло — все то місяць
На місяці, то щастя все співоче.

А зір його обходить всіх коханок,
Вино те кожна з них пила б охоче.

Той почастинок, вуст його усмішка —
Таж то безкрає щастя є жіноче.

Йому — і кров моя, і статки, й гідність —
Хай робить з ними все, що тільки схоче.

Вона глянула на Нура ад-Діна й озвалась до нього:

— О володарю мій, скажи, заклинаю тебе Аллахом, хіба я баба сива чи незграбна, некрасива?

— О володарко красунь,— мовив Нур ад-Дін,— чи може бути на цім світі хтось кращий за тебе?

— Але коли інші купці набавляли за мене ціну,— сказала дівчина,— ти мовчав, не набавивши жодного динара, ніби я тобі не сподобалася.

— О красуне,— палко промовив Нур ад-Дін,— присягаюся своєю головою, що ніхто у цілім світі не зрівняється з тобою.

— О саїде мій,— мовила дівчина,— не подумай, ніби я хочу, щоб ти купив мене проти свого бажання. Але якби ти набавив за мене хоч скількись там, то вилікував би моє серце, навіть якщо й не купив би мене, бо люди сказали б: «Каїрський купець не набавив би за неї ціни, якби вона була негарна: каїрці ж бо розуміються на невільницях».

Присоромлений дівчиною, Нур ад-Дін почервонів.

— До якої суми дійшла ціна за цю дівчину? — спитався він у посередника.

— До дев'ятисот шістдесяти динарів,— відказав той,— крім плати за посередництво. Що ж до султанського податку, то він з того, хто продає.

— Я даю за неї тисячу динарів разом з платою за посередництво,— сказав Нур ад-Дін.

Дівчина швиденько відійшла од посередника і мовила:

— Я продала себе цьому гарному юнакові за тисячу динарів!

Нур ад-Дін мовчав.

— Це ми йому продали її! — загомоніли довкола. — Він достойний її! Проклятий, син проклятого той, хто набавляє, а не купує! Клянусь Аллахом, вони підходять одне одному!

Нур ад-Дін незчувсь, як посередник привів кадіїв та свідків, і ті відразу ж написали купчу. Продавши дівчину Нуру ад-Дінові, посередник сказав:

— Маєш невільницю! Нехай же зробить її Аллах для тебе благословенною! Вона створена тільки для тебе, а ти — тільки для неї — І вивів такого вірша:

Сама ж то радість раптом прибула до нього,
Волочачи в приниженні поділ своєї шати.

Вона ж бо створена для нього лиш одного,
І тільки він для неї мужем годен стати.

Нуру ад-Дінові зробилося ніяково перед купцями, і він тут же виклав тисячу динарів, яку він забрав у москательника. Потім він узяв невільницю і повів її до свого помешкання. Коли вони прийшли, дівчина побачила тут дірявий килим та старий шкіряний килимок і вигукнула:

— О мій володарю, хіба моя достойність не заслуговує на те, щоб ти оселив мене у своєму головному будинку, де міститься твій скарб? І чого ти не повів мене до твого батька?

— Присягаюсь Аллахом, о царице красунь, — відказав Нур ад-Дін, — зараз я живу не вдома, це будинок одного москательника, який вивільнив його для мене. Я ж говорив тобі, що я з Каїра.

— О господарю мій, — мовила невільниця, — найменшої оселі вистачить для нас, поки виїдемо до твого міста. А зараз треба поїсти, принеси, прошу тебе, трохи смаженого м'яса, вина і фруктів — свіжих і сухих.

— Клянусь Аллахом, царице красунь, усі гроші, які я мав, — тисячу динарів, — я віддав за тебе, — сказав Нур ад-Дін. — Крім них, було ще в мене кілька диргемів, але вчора я їх витратив.

— А є в цьому місті хтось, у кого ти міг би позичити п'ятдесят диргемів? — запитала дівчина. — І я скажу тобі, що з ними робити.

— Немає тут у мене друзів, окрім москательника, — відповів Нур ад-Дін.

І юнак одразу ж подався до свого добродія. Коли Нур ад-Дін прийшов до нього, той запитав його:

— Що ти, сину мій, купив сьогодні за свою тисячу динарів?

— Я купив за всі ті гроші невільницю, — відповів Нур ад-Дін.

— О дитино моя, — вигукнув москательник, — чи ти з глузду з'їхав, що віддав за одну невільницю тисячу динарів? А якої ж вона породи?

— Ця невільниця з франків, добродію мій, — відповів Нур ад-Дін.

— Так от щоб ти знав,— сказав йому москательник,— у нашому місті ціна найкращій франкійці — сто динарів. Заприсягаюсь Аллахом, о сину мій, що тебе ошукали. Якщо вона тобі сподобалася, переспи з нею сьогодні, а вранці відведи її на ринок і продай, хоч би тобі довелося втратити на ній двісті динарів. Вважай, що ти зазнав корабельної аварії в морі або тебе пограбували в дорозі розбійники.

— Слушна твоя мова, мій добродію,— мовив Нур ад-Дін.— Але, як тобі відомо, я нічого не мав, крім тієї тисячі динарів, що я її віддав за цю невільницю, і зараз у мене немає жодного диргема. Отож, прошу тебе, зроби мені ласку — позич п'ятдесят диргемів до завтра, а завтра я продам невільницю і верну тобі борг.

— Я позичу тобі грошей, о дитино моя! — відповів старий.

Відрахувавши п'ятдесят диргемів, він сказав Нуру ад-Дінові:

— О сину мій, ти ще дуже молодий, а ця невільниця надто гарна, і може так статися, що ти припадеш до неї душею і тобі важко буде розлучитися з нею. А ти ж не маєш на що жити. То, коли закінчатся в тебе ці п'ятдесят диргемів, ти знову приходь до мене, і я тобі ще позичу, а далі ще й ще — і так до десяти разів, а потім, коли ти знову прийдеш до мене по гроші, я не відповім на твоє привітання, і пропаде моя дружба з твоїм батьком.

По цій мові старий дав Нуру ад-Дінові п'ятдесят диргемів. І коли юнак повернувся з ними до невільниці, вона сказала:

— Саїде мій, піди зараз же на базар і купи там на двадцять диргемів шовку, а на решту — м'яса, плодів, вина і квітів.

Коли Нур ад-Дін приніс усе це з базару, дівчина, засукавши рукава, відразу ж узялася до роботи. Приготувала чудові страви і подала їх Нуру ад-Дінову. Він почав їсти, і вона з ним. Потім дівчина подала йому вино й сама пила з ним. Вона до тих пір поїла та розважала його, поки він не сп'янів і не заснув. Тоді невільниця відразу ж піднялася і, вийнявши із свого вузла торбинку з таїфської шкіри, дістала з неї дві шпички і заходилася коло матерії, яку приніс Нур ад-Дін з торговиці. Не вставала, доки шовк не перетворився на гарний зуннар; затим стала чистити його, і, коли він набув блиску, загорнула його в шмат матерії і поклала під подушку.

Потім невільниця встала, роздяглася і лягла поруч з Нуром ад-Діном. Вона почала розтирати його, і він, пробудившись, побачив біля себе дівчину, мов срібну рибину, за шовк м'якішу, і за курдюк свіжішу. Вона панувала тут над усім, наче знамено, була краща за верблюдицю червону — лиця ніби анемони, а сама п'яти п'ядей на зріст, з високими персами, лукоподібними бровами й очима, мов у газелі, живіт втягнутий зі складками, пупок міг би унцію масла вмістити, стегна — ніби подушки, страусовим пір'ям набиті, а між ними штука, розповісти про яку язик відмовляється і при згадуванні якої сльози проливаються. Цю дівчину оспівував поет:

З її волосся ніч, зоря - з її чола,
Троянди -- з лиць її, вино - із слини
Обійми з нею — затишок, розлучення вогонь,
Обличчя — сяйва повні, а в устах перлини

Або ось іще:

Лице її, мов повня, стать гнучка, як гілка,
Газелі має вигляд, амброю пахтить
Здається, сум вкохавсь в моє розбите серце,
Якому блиск очей із далечіні мерехтить.
Вона Плеяди тьмарить, а коли відслонить
Лице своє то місяць потемніє вмить

І ще:

Вона, мов повня в небі чистім, сяє,
В очах іскристих щастя неокрає.
Чарує всіх краса її Плеяди хтіли б бути
Землею, по якій вона, мов лань, ступає

Ту ж мить Нур ад-Дін повернувся до дівчини і, притиснувши її до своїх грудей, почав ссати в неї то нижню, то верхню губу, потім простромив язик між ними: він пізнав, що ця дівчиця — несвердлена перлина, ніким іще не об'їжджена верблюдича. Коли вони поєднались, безпечні, почалися любові безконечні. Його поцілунки сипалися на її вроду, ніби камінчики у воду, він пронизував її, наче колов списом під час набігу. Нур ад-Дін любив чорнооких обіймати, ссати губи і волосся розпускати, стискувати стан, кусати щоки, сидіти на персах, роблячи каїрські рухи з йеменськими заграваннями, абіссінськими зойками, індійським умліванням, сільським лементуванням і домієтським стогнанням, саїдівською палкістю, нубійською хтивістю й александрійською томливістю. І цій дівчині були притаманні всі ці властивості, що поєднувалися в ній із ніжністю і виявами цнотливості. Як сказав про неї поет, удостоєний Божої милості:

Ось та, яку весь вік я марно хтів забути,
Не ваблять інші, скнію в звичних путах.

Її лик — місяць, славен будь, Аллаху,
Що можеш ти таких вершин сягнути.

Якщо це гріх — плотська любов велика,
То не минуть ніяк мені покути.

Безсонням мучусь я, кривавигь серце,
Неначе ссуть його неситі спрути.

Відомі ці чуття для тих, хто сам їх звідав,
Хто випив чашу проклятого зілля-трути.

І проказала вірш вона чудовий,
Не кожен вміє так штудерно втнути.

Так провели вони всю ніч у розкошах і radoшах, вбрані в одяг обіймів з міцними застібками, обезпечені від нещастя ночі і дня, віддавалися втіхам, не боячись, що їх ганьбитимуть пересуди та брехня. Як сказано про них у віршах сьайнистих:

Будь з тим, кого кохаєш, і зневаж плітки,
Кохання плігкарі не вгасаєть навісні

Неначе лежимо -- я п'ю твої уста --
Таке побачила вночі я уві сні.

Але це неодмінно збудеться невдовзі
На зло всім тим, котрі не зичать доброго мені

Що може бути кращого, аніж ті двоє
Закоханих, що ласками впиваються одні

Вони -- в обіймах, за м'які подушки їм --
Рамена й руки, мов шовкове руно навесні

Коли єднаються палкі серця в коханні,
Тоді кують на них людська списи сталльні

Навіщо ж ганить цих коханців повсякчас?
Хіба це поміч тим, що спопеляються в огні?

Лиш той, хто любить віддано, жертвовно й щиро,
Тобі дасть щастя й радісні погідні дні

А коли заблищало, засіяло вранішнє світло, Нур ад-Дін прокинувся й побачив, що дівчина принесла вже води. Вони вмилися, Аллахові помолилися, потім дівчина принесла Нуру ад-Дінові сніданок з вином. Коли він поїв і попив, дівчина дістала з-під подушки зуннар, який вона пошила вночі, і, подавши його Нуру ад-Дінові, сказала:

— О володарю мій, візьми цей зуннар.

— Звідкіля він тут узявся? — запитав Нур ад-Дін.

— Це той шовк, що ти, володарю мій, купив учора за двадцять диргемів, — сказала дівчина. — Вставай та піди на перську торговицю, даси цей зуннар посередникові, нехай він зторгує його. Віддавай не менше, як за двадцять динарів чистими на руки.

— О царице красунь, — промовив Нур ад-Дін, — хіба ж можна зробити з речі, що коштує двадцять диргемів, річ вартістю у двадцять динарів за одну ніч?

— Володарю мій, — відповіла дівчина, — ти не знаєш ціни цього зуннара. Але понеси його на торговицю, і тобі стане ясно, скільки він коштує.

Прийшовши на базар, Нур ад-Дін доручив зуннар посередникові, а сам присів на ослоні перед однією яткою. Невдовзі посередник повернувся і сказав:

— Одержуй гроші за зуннар — двадцять динарів чистими на руки.

Нур ад-Дін вельми здивувався і разом з тим так зрадів, що не чув землі під собою. Він схопився, щоб одержати гроші, хоч і не зовсім ще вірив тому, що почув. На всі ці гроші відразу ж накупив шовку, щоб невільниця побільше наробила таких зуннарів.

Віддавши їй удома шовк, він сказав:

— Все це — на зуннари. Навчи й мене цієї штуки, і ми працюватимемо удвох. Немає ремесла, кращого й вигіднішого за це. Заприсягаюсь Аллахом, воно в тисячу разів краще за торгівлю!

Дівчина усміхнулась на це і сказала:

— О володарю мій, Нуре ад-Діне, піди до свого приятеля москательника й позич у нього ще тридцять диргемів, а завтра, після того, як продаси зуннар, віддаси їх разом з тими п'ятдесятьма, що взяв у нього вчора.

Нур ад-Дін прийшов до москательника і сказав йому:

— О добродію мій, позич мені ще тридцять диргемів, а завтра, якщо буде на те воля Аллаха, я віддам тобі всі вісімдесят диргемів разом.

І москательник відважив Нуру ад-Дінові тридцять диргемів. Узявши гроші, той одразу ж подався на базар, накупив там м'яса, хліба, свіжих і сухих фруктів та овочів, а також квітів і все це приніс дівчині. А звали її Маріам-зуннарниця. Вона хутко приготувала розкішний обід і подала його Нуру ад-Дінові. Потім поставила перед ним тацю з вином, і вони стали пити удвох. Вона наливала й поїла його, а він — її. Дівчині сподобалось його делікатне й ніжне поводження з нею, і коли вино підігріло її почування, вона проказала такого вірша про частування:

Підняв повабний хлопець чару почастунку,
Його приємним духом пахнула вона.
Спитала: «З лиць твоїх вточили цього трунку?»
«З троянди,— він сказав,— не матимеш вина».

П'ючи вино, вони весело бесідували, слугували одне одному взаємно, вона подавала йому келих, щоб наповнював його для неї тим, від чого дихання, мов мускус. А коли Нур ад-Дін намагався обійняти Маріам, вона кокетливо запрячалася. Захмелівши, дівчина стала ще краща і привабливіша, і Нур ад-Дін продекламував:

Стрункій красуні захотілось випити,
Сказала милому, що нею жив і снів:
«Якщо по колу ти не пустиш чару,
Сам спатимеш». Злякавшись, келих він налив.

Коли Нур ад-Дін, сп'янівши, заснув, Маріам одразу ж залишила його й узялась до роботи. Зробивши й почистивши зуннар, Маріам завинула його в папір, потім роздяглася й лягла біля Нура ад-Діна, і було між ними те ж саме, що й учора. А вранці Маріам дала Нуру ад-Дінові зуннар і сказала:

— Віднеси його на торговицю і продай за таку ж саму ціну, як перший.

Нур ад-Дін узяв виріб і відправився з ним на ринок. Продавши його там за двадцять динарів, він одразу ж пішов до москательника й повернув йому вісімдесят диргемів, сердечно подякувавши за допомогу й побажавши йому добра.

— Продав ти невірницю, сину мій? — запитав москательник.

— О добродію, не накликай на мене лиха! — вигукнув Нур ад-Дін. — Як можу я продати дух із мого тіла? — І далі розповів йому про такі події двох останніх днів.

Москательник надзвичайно здивувався і сказав:

— О сину мій, клянусь Аллахом, ти дуже втішив мене. Сподіваюся, що, з ласки Аллаха, тобі завжди таланитиме. Я щиро бажаю тобі добра з любові до твого батька і щоб наша дружба з ним збереглася!

Від москательника Нур ад-Дін одразу ж поспішив на базар, накупив там харчів, як і раніше, і приніс їх Маріам.

І так вони в достатках, втіхах і radoшах щасливо і мирно прожили цілий рік. Щоночі Маріам виготовляла по одному зуннару, а Нур ад-Дін продавав їх по тій самій ціні, купував, що їм потрібно було, а решту грошей віддавав дівчині, й вона відкладала їх про запас.

Котрогось дня Маріам сказала Нуру ад-Дінові:

— Саїде мій, коли ти завтра продаси зуннар, то купи мені шовку шести барв. Я зроблю тобі хустину на плече, якої не мали ще ні купецькі, ні царські сини. Коли Нур ад-Дін приніс дівчині матерію, вона зробила йому хустину і цілий тиждень вишивала її (щоночі, закінчивши зуннар, вона працювала над хустиною).

Коли Нур ад-Дін поклав цю хустину на плече і пішов так на ринок, то люди гуртом ходили за ним, милуючись його красою і цією чудовою хустиною.

Одного разу, прокинувшись уночі, Нур ад-Дін побачив, що його невільниця заливається гіркими сльозами, проказуючи вірші:

Придється розстатися з милим мені,
Тепер я залишусь в самотині.

Кривавиться серце, і гірко одній
Минулії згадувать ночі і дні.

Огудники всюди чигають брудні,
Заздрібників чути плітки голосні —

Лунають і зблизька, і в далечині,
І стільки нам горя у їхній бридні!

— Повелителько моя, Маріам,— озвався Нур ад-Дін,— чого ти плачеш?

— Я плачу тому, що нещастю наше щастя передує,— мовила дівчина.— Моє серце розлуку віщує.

— Царице красунь, хто ж може нас розлучити,— сказав Нур ад-Дін,— коли я тобі миліший за всіх і коли я дужче за всіх закоханий у тебе? Побиватись так не треба!

— Моя любов у багато разів сильніша за твою,— відповіла дівчина,— але доводиться не раз розплачуватися журбою нам, коли ми довіряємось ночам.— І проказала вірші, даючи волю сльозам:

Як добре йшлося тобі, ти був радить охочий,
Не сподівавсь, що доля злом тебе заскоче.

Давсь легко ошукать себе оманливим ночам,
Але трапляється біда і в ясні ночі

У небі затемняються і сонце, й місяць,
А скільки ж світлих зір на нім ряхтить, мигоче.

Дерев зелених, висхлих — тьма, та в плодоносні лиш
Жбурляє камінь той, хто плоду не доскоче.

На берег море викида всілякі позорчі,
А в глибині на дні своїм хова перлини врочі

— Володарю мій Нуре ад-Діне,— мовила дівчина, помовчавши,— якщо ти хочеш, щоб ми не розлучались, то остерігайся одного чоловіка з європейців, сліпого на праве око й кривого на ліву ногу, з попелястим обличчям і густою бородою. Цей чоловік має нас розлучити. Я бачила, що він прийшов у наше місто і, думаю, по мою душу.

— О світло очей моїх, Маріам,— сказав із запалом Нур ад-Дін,— та тільки-но він мені попадеться на очі, я уб'ю його і розірву на шматки!

— О володарю мій! — вигукнула Маріам,— не смій ні вбивати його, ні говорити з ним, ні продавати йому, ні купувати в нього. Не заходь ні в яку справу з ним, не сиди й не ходи з ним, ніколи не давай йому правдивої відповіді. Я молю Аллаха, щоб він забавив нас від його підступності.

Вранці Нур ад-Дін пішов, як завжди, на базар продавати зуннар. Присів там на лаву і почав розмовляти з купецькими синами. Та раптом на нього напала дрімота, і він заснув. А в цей час по ринку проходив той самий франк, про якого розповідала Маріам, і з ним ще семеро франків. Побачивши Нура ад-Діна, що спав на лаві, закривши лице хустиною, один кінець якої тримав у руці, франк підсів до нього і взявся за хустину, потрогав її, і Нур ад-Дін прокинувся. Побачивши коло себе цього франка, якого він уже знав з розповідей своєї невільниці, Нур ад-Дін голосно закричав на нього.

— Чого ти кричиш на нас? — злякано спитав його франк.— Чи ми в тебе щось украли?

— Заприсягаюсь Аллахом, якби ти, проклятий, щось узяв у мене,— відказав йому Нур ад-Дін,— то я потягнув би тебе до валі!

— О мусульманине,— мовив франк,— заклинаю тебе своєю вірою і тим, кому ти молишся, повідай мені, звідки в тебе ця хустина?

— Моя мати вишила її для мене своєю рукою,— сказав Нур ад-Дін.

— Продай її мені,— сказав франк.

— Заприсягаюсь Аллахом, о невірний,— відповів Нур ад-Дін,— що не продам її ні тобі, ні будь-кому! Мати зробила її для мене, і такої більше не зробить ніколи.

— Продай мені її, я дам тобі за неї п'ятсот динарів зараз же,— не відставав франк,— а та, що дала її тобі, зробить для тебе ще кращу.

— Нікому я не продам її, бо такої немає тут у цілому місті,— стояв на своєму Нур ад-Дін.

— О саїде мій, може, ти все ж таки продаси її мені за шістсот динарів чистим золотом? — наполягав франк.

І далі він набавляв сотню за сотнею, аж поки не підняв ціну до дев'ятисот динарів. Але Нур ад-Дін сказав:

— Дасть Аллах, проживу й не продаючи моєї хустини! Я не продам її ні за дві тисячі динарів, ні за будь-яку ціну.

А франк і далі спокушав його грошима, й довів ціну до тисячі динарів. І тоді купці, що були при цьому, сказали чужоземцеві:

— Ми продали тобі цю хустину за тисячу динарів. Давай гроші.

— Клянусь Аллахом, я не продам хустини! — вигукнув Нур ад-Дін.

І тоді один з купців сказав:

— Знай же, дитино моя, що красна ціна цій речі,— сто динарів, якщо знайдеться на неї охочий, а цей франк дає тобі за неї тисячу динарів готівкою. Подумай, маєш чистого баришу — дев'ястсот динарів! Якого ж ти ще жадаєш зиску? Ото послухай нас, продай хустину й візьми тисячу динарів. Скажеш тій, котра подарувала тобі її, щоб зробила тобі ще крашу, і здери тисячу динарів з цього проклятого франка, ворога нашої віри.

Нуру ад-Дінові стало ніяково перед купцями, і він продав франкові хустину за тисячу динарів. Діставши гроші, Нур ад-Дін хотів уже було йти до своєї невільниці Маріам і порадувати її, розповівши про те, як йому вдалося діло з франком, але той сказав:

— О шановне товариство, затримайте Нура ад-Діна, ви разом з ним мої гості. В мене є барило витриманого румейського вина і тлустий баранчик, свіжі та сухі овочі й фрукти, квіти, і ми гарно повеселимося увечері. Нехай же жоден з вас не залишиться поза нашою компанією.

— Саїде Нуре ад-Діне,— загомоніли купці,— побудь же з нами сьогодні увечері, побесідуємо з тобою. Зроби нам ласку, не цурайся нас. Ми гості цього франка — він благородний чоловік.

Вони всі разом почали заклинати Нура ад-Діна розлученням і насильно затримали його. Відразу ж позачиняли свої крамниці й разом з Нуром ад-Діном та франком пішли в гості. І незабаром вони були вже у просторому напахченому духмяним зіллям будинку з двома портиками. Франк посадовив гостей і простелив перед ними барвисто розмальовану скатерть, на якій було зображено переможця й переможеного, закоханого й закохану, того, що запитує й того, що відповідає. І враз на скатерті з'явився наповнений наїдками коштовний фарфоровий і кристалевий посуд, вази з квітами. Потім франк приніс барило витриманого румейського вина і наказав зарізати тлустого баранця. А потім, розвівши вогонь, став смажити м'ясо, частувати гостей та підморгувати й показувати на мигах купцям, щоб вони підливали вина Нуру ад-Дінові. І вони до тих пір поїли Нура ад-Діна, аж поки він не сп'янів і не щез із світу.

Побачивши, що Нур ад-Дін уже добряче підхмелений, він промовив:

— Саїде Нуре ад-Діне, розвеселив та нас на сьогоднішній вечірці,— тож нехай щастить тобі й щастить!

І франк почав розважати Нура ад-Діна бесідою, а потім підсів ближче, порозмовляв з ним ще деякий час, крадькома придивляючись до нього, а потім спитав:

— Саїде Нуре ад-Діне, чи не продав би ти мені ще свою невільницю? Рік тому ти купив її в присутності ось цих купців за тисячу динарів, а тепер я дам тобі за неї п'ять тисяч динарів — у п'ять разів більше.

Нур ад-Дін відмовився, але європеєць не переставав частувати його, підливаючи вина, та все спокушав грішми, поки не довів ціну за невільницю до десяти тисяч динарів, і Нур ад-Дін мовив п'яним голосом:

— Гаразд, я продав її тобі, давай динари!

Почувши це, європеєць дуже зрадів і закликав купців у свідки.

Учта тривала цілу ніч, а вранці європеєць, гукнувши своїм слугам, щоб принесли гроші, повів таку річ:

— О саїде Нуре ад-Діне, одержуй гроші за твою невільницю, яку ти продав мені вчора ввечері у присутності цих купців мусульман.— І простяг Нуру ад-Дінові десять тисяч динарів.

— Будь ти проклятий, нічого я тобі не продавав,— відказав хлопець.— Брешеш ти, немає в тебе ніякої невільниці.

— Ти продав свою невільницю мені,— заявив європеєць.— Ось ці купці можуть засвідчити це.

— Так, так, Нуре ад-Діне,— загомоніли купці,— ти продав йому свою невільницю в нашій присутності, й ми свідчимо, що ти продав її за десять тисяч динарів. Уставай, бери гроші й віддавай йому свою невільницю. Аллах винагородить тебе за неї кращою. Хіба ж погано для тебе, Нуре ад-Діне, що ти купив цю невільницю за тисячу динарів, ось уже півтора року насолоджуєшся її красою та принадами, крізь ночі й дні втішаєшся бесідами і зляганням з нею — і після цього ти ще й наживаєш на цій дівчині дев'ять тисяч динарів зверх того, що ти заплатив був за неї? А вона іще щодня робила для тебе зуннар, який ти продавав за двадцять динарів. І після цього ти не хочеш так вигідно продати її, вважаєш, що мало тобі дають за неї? Якого ж зиску ще треба тобі? А якщо ти полюбив цю дівчину, то за цей час навдовольнявся ж уже нею. Отож одержуй гроші й купи собі другу невільницю, ще кращу, або ми оженимо тебе на одній з наших дівчат за придане, менше половини цих грошей, і дівчина буде красивіша за неї, а решта грошей залишиться в тебе.

І купці до тих пір укоськували Нура ад-Діна, усовіщаючи та обнімаючи його, аж поки він таки не взяв гроші за невільницю. Тоді франк одразу ж привів судовиків і тут же було написано купчу про те, що франк купив у Нура ад-Діна дівчину на ймення Маріам.

Отаке-то трапилося з Нуром ад-Діном. Що ж до Маріам-зуннарниці, то вона просиділа, очікуючи свого володаря, весь день до заходу сонця і від вечора до півночі, але він не повертався, і вона засумувала й гірко заплакала. Старий москательник, по-

чувши, що вона плаче, послав до неї свою дружину. Коли та прийшла до неї й побачила її в сльозах, спитала:

— Чому ти плачеш, саїдо?

— Люба моя господине,— мовила Маріам,— не можу я дочекатися свого володаря, Нура ад-Діна, боюсь я, що його ошукали, він піддався на хитрість і продав мене.

— Саїдо моя, Маріам,— сказала дружина москательника,— якби твоєму господареві дали за тебе повну оцю кімнату золота, то він не віддав би тебе! Я ж знаю, як він тебе любить. А може бути й таке, моя саїдо Маріам, що до нього приїхали з Каїра люди від його батьків, і він влаштував для них учту в тому домі, де вони зупинилися, бо йому ніяково було б привести їх сюди, в це мале приміщення, або вони проста челядь, якої не годиться приводити в цей дім. А може, він хоче приховати від них тебе і залишився у них на ніч, а завтра, як буде на те воля Аллаха, він вернеться до тебе живий і здоровий. Тож не завдавай, саїдо, своєму серденьку туги й жалю. Не в тому, як ти гадаєш, причина його затримки. Я залишуся в тебе на ніч і розважатиму тебе, поки прийде до тебе твій господар.

І дружина москательника розраджувала Маріам розмовою цілу ніч. А вранці Маріам побачила Нура ад-Діна, що йшов додому, а за ним — той самий європеєць, в оточенні купців. Коли Маріам побачила їх, у неї затрусилися жижки і зблідло обличчя, вона почала тремтіти, мов корабель у морі під час бурі.

— Саїдо моя, Маріам,— мовила дружина москательника,— чому ти так змінилась на виду, зблідла й схудла ще більше?

— О саїдо,— відповіла Маріам,— клянусь Аллахом, відчувало моє серце розлуку й далеку зустріч, і ось збувається тепер це.

Потім вона стала ойкати, глибоко зітхаючи і такий вірш промовляючи:

Ти ж знаєш, коханий мій, що від розлуки
Немає на світі страшнішої муки.

Лик сонця жовтіє від тої розпуки.
Та сонце світитиме знов без принуки,

Осяє і води, і гори, і луки,
І всюди лунатимуть радощів звуки.

Потім Маріам-зуннарниця зайшлася гірким плачем і, впевнившись в неминучості розлуки, сказала москательниковій дружині:

— О господине моя, казала ж я тобі, що мого володаря Нура ад-Діна хитрістю змусили продати мене! Я впевнена, що він сьогодні вночі продав мене цьому франкові, хоч я, й остерігала його від нього. Але безсила обережність проти долі, її жорстокості й сваволі. Тепер ти можеш пересвідчитися, що я тобі казала правду.

Тільки-но вона це промовила — до покою ввійшов Нур ад-Дін. Дівчина побачила, що він змарнів, і на лиці у нього — печаль і каяття.

— О володарю мій, Нуре ад-Діне, ти, мабуть, продав мене?

Опали Нура ад-Діна жалі невітніші, і він, зітхнувши, проказав такий вірші:

А доля збиватиме нас з пантелику.
Лиш прикрощі коїть вона чоловіку
Без міри їх слагиме нам і без ліку,
Знушатись із нас не покине довіку,
З людини здорової зробить каліку,
І розум відніме, і шану велику,
І навіть, як схоче провчить недоріку,
То слухати змусить із пекла музику.
Що грає безладно, пресмішно і дико —
Подібне грання те звіриному рику.

Далі Нур ад-Дін став просити в Маріам прощення.

— Клянусь Аллахом, о господине моя, Маріам,— мовив Нур ад-Дін,— записав калам те, що прирік Аллах великий нам; люди схитрували зі мною, і я, піддавшись на ошуканство, продав тебе, знехтував тобою і цим виявив величезну зневагу до тебе. Але сподіватимемося, що принесе і зустріч нам Той, хто прирік нас на розлуку — лютую зміюку.

— А я ж попереджала тебе про це лихо, у мене було таке передчуття,— сказала дівчина і, притиснувши коханого до грудей, між очі його поцілувала і такого вірша проказала:

І я клянусь своїм життям, тебе не зраджу, ні,
Хоча б загинуть довелось мені удалині.
Ридає жалібно душа і квилить у самотині,
Мов горличка в кущах пісків співа сумні пісні.
І світ потьмарився мені, як щезнув ти у диво-сні,
Нема з ким душу зболену розрадити мені.

В такому положенні застав їх європеєць, він підійшов до саїди Маріам, щоб поцілувати їй руку, але вона дала йому ляпаса й вигукнула:

— Геть від мене, гидючий! Ти весь час ходив за мною, поки не обманув мого володаря! Але знай, о мерзенний, що все буде по справедливості — так, як волітиме Аллах всевишній.

Європеєць засміявся на слова невільниці і, попросивши вибачення, сказав, дуже здивований:

— О моя господине Маріам, чим же я завинив? Твій володар Нур ад-Дін продав тебе мені по добрій волі, зі спокійним серцем. Якби він тебе любив, то не зневажив би так. Коли б у нього не вигасло бажання володіти тобою, він би тебе не збув. Про таке я десь чув:

Не могу цілувать її ані в щоку, ні в губу,
Якщо її згадаю я, то лиш собі на згубу.

Ця невільниця була дочкою царя Афранджі (то велике місто, де багато різних ремесел незвичайних рослин і всілякої дивовижі — таке як Константинополь). Чимало страждань, дивовижних пригод та поневірянь зазнала Маріам, доки опинилася в Іскан-

дарії. Але все тут треба по порядку розложити, щоб наших слухачів розважити й розвеселити.

Батьки дуже пестили Маріам, дали їй хороше виховання, навчили її красномовності, письма, числення, верхової їзди, орудування мечем; уміла вона також вишивати, шити, ткати, гаптувати, виготовляти пояси-зуннари, золотити срібло. Оволоділа всіма жіночими й чоловічими ремеслами і стала єдиним на ті часи, в те століття майстром на всі руки. Великий і преславний Аллах обдарував її такою красою й принадністю, витонченістю і повабністю, що вона перевершила всіх людей того часу. До неї сватались володарі земель та островів, але батько не хотів віддавати дочку заміж, бо дуже кохався в ній, і не міг з нею розлучитися ні на одну годину. Синів у нього було багато, а дочка одна, тож він любив її більше, ніж їх.

І сталося лихо — царівна дуже заслабувала, була вже при смерті. І тоді вона дала обітницю: якщо одужає, то відвідає такий-то монастир, що знаходиться на такому-то острові. Цей монастир вважався у них святим місцем, куди несли дари й сподоблювалися там благодаті. І от коли Маріам одужала, вона стала збиратися в дорогу до святих місць. Батько, цар Афранджі, дав їй корабель і послав разом з нею кількох дочок своїх вельмож, а також патриціїв, що мали обслуговувати її в дорозі та розважати.

В морі, коли вони вже наближались до монастиря, на них напав корабель мусульман, що воюють на шляху Аллаха. Вони полонили царівну разом з усіма її супутниками, забрали все, що було на кораблі — гроші, коштовності, — і продали свою здобич у місті Қайравані. Маріам попала в руки купця-персіянина, що був плохий здоров'ям і не сходився з жінками, у нього ніколи не оголювався перед жінкою його страм. Отож він і взяв Маріам собі за служницю. Коли він дуже хворів протягом кількох місяців і був уже при смерті, Маріам старанно прислужувала йому, поки Аллах не зцілив його. Персіянин був вельми вдячний Маріам за її поміч, ласку і співчуття, і вирішив винагородити її за те добро, яке вона йому зробила.

— О Маріам, — сказав він, — попроси що-небудь у мене!

— О господарю мій, — мовила вона, — я прошу тебе, щоб ти продав мене тільки тому, кого я захочу.

— Гаразд, я уважу твоє прохання, — сказав персіянин. — Клянусь Аллахом, о Маріам, я продам тебе тільки тому, до кого побажаєш піти, я покладаю все те на тебе.

Маріам дуже зраділа цьому. Коли персіянин порадив їй прийняти іслам, вона погодилася. Він навчив її мусульманського віросповідання і того, як повинна поводитися благочестива мусульманка. Вивчила вона також Коран, основні положення законодавства й перекази про життя і вчення Мухаммада-пророка. І коли вони прибули до Іскандарії, купець дотримав обіцянки, яку він дав Маріам, дозволив їй самій вибрати покупця на себе, про що вже розповідалося.

А що ж батько її, цар Афранджі? Коли він довідався, що Маріам потрапила в неволю, він послав на визволення її кораблі з патриціями й рицарями, але вони не напали на слід царівни, нишпорячи по мусульманських землях, і повернулися, вбиті горем, до царя. Тоді він опечалився великою журбою й послав на пошуки дочки свого головного вазіра — отого сліпого на праве око і кривого на ліву ногу, що був жорстоким утискувачем і дуже вдатним на хитрощі та ошуканство. Цар звелів йому обнишпорити всі мусульманські землі, знайти царівну й викупити її, хоч би це коштувало повного корабля золота. І цей нишпорка шукав її по всіх островах, по усіх містах, але ніде не міг натрапити на її слід, аж поки не добувсь до Іскандарії. І тут розвідав, що вона в Нура ад-Діна Алі Каїрського. І ось те сталося, про що вже розповідалося: вдавшись до хитрощів і змовившись з місцевими купцями, франк здобув дівчину, яку сам кохав без тям.

Опинившись у франка, Маріам весь час плакала й голосила, і той сказав їй:

— О володарко моя, Маріам, облиш ці плачі й печалі, та й поїдьмо до рідного краю, у місто твого батька, де живе твоя слава. Там ти будеш серед слуг своїх. Залиш це приниження й поневіряння на чужині. Адже задля тебе мені довелося цілих півтора року поневірятися по всіх усюдах і витратити гроші. А твій батько велів викупити тебе, хоч би це коштувало й повного корабля золота.— Потім вазір царя Афранджі почав цілувати в Маріам ноги й принижуватись перед нею. Це ще більше розсердило Маріам, і вона сказала:

— О проклятий, швидше посивіє в тебе волосся, чим діждеш того, чого тобі забаглося!

Аж ось слуги підвели мула з гаптованим сідлом, посадили на нього Маріам і підняли над її головою шовковий намет на золотих і срібних стовпчиках. І так, в оточенні франків, проїхала вона крізь Морську браму. Потім її на човні привезли до великого корабля. Кривий вазір гукнув матросам: «Підняти шоглу». І відразу ж розпустилися вітрила й замайоріло знамено, запрацювали весла, і корабель рушив. А Маріам усе дивилася в бік Іскандарії, поки місто не зникло з очей. І тоді, згадуючи Нура ад-Діна, вона почала ридати, виливаючи біль серця зраненого, і крізь сльози промовляти вірш про свого коханого:

Коханий мій, скажи, чи схреститься з твоїм мій шлях?
Не знаю, що готує нам всесильний наш Аллах.

Нас мчать врізнобіч стрімголов розлуки кораблі!
Вже світ мені потьмарився, і я тону в сльозах,

Відколи розлучила нас фортуни примха зла
З тобою, що умів прогнать мій сум, і біль, і страх.

Побережи його, о Боже милосердний,
Все ж бо доручене Тобі не згине у віках.

Підійшли патриції і стали вмовляти її. Але вона не сприймала їхніх заспокоювань, заплонена стражданням. Плачучи, тужно стогнала і такого вірша вповідала:

В душі розмовляю, коханий, з тобою,
Страждаю і мучусь любов'ю палкою,—

Цієї я пристрасті не заспокою,
З очей моїх сльози струмують рікою,

Печінка згоріла і стала золою,
Мов шашелем, сточене серце журбою.

І не могла заспокоїтись Маріам протягом усієї мандрівки.

Що ж до Нура ад-Діна Каїрського, то після того, як він розлучився з Маріам, земля стала тісна для нього, він не знаходив собі місця й геть занепав духом. Зайшов у кімнату, де вони з Маріам жили, і помешкання привиділось йому темним та похмурим, побачив знаряддя, на якому вона робила зуннари, і шмаття, що було на її тілі. Притиснувши його до грудей своїх, Нур ад-Дін заплакав, застогнав, з його очей ринули сльози, і він такого вірша проказав:

Якби ж то знаття, що вернеться з розлуки вона,—
По смутку, оглядках в той бік, де її сторона!

Далеке те стало, що лихо в нас підле забрало!
Чи я віднайду тебе, мріє моя срібляна?

Чи, може, Аллах уласкавить поєднанням нас?
Чи, може, вернеться кохання далека весна?

Храни, о любове, кохану — я втратив її,
Храни і присягу отій, що тепер самітня!

Не можу я жити без неї. А чи ж защемить
Йї серце, коли мене смерть уже знайде страшна?

Чи вволить ще доля жагуче жадання моє
Тих любощів щедрих, що нині — така давнина?

Палай, моє серце, коханням, лий, око, сльозу,
Й краплинки не треба лишати, всі вилий до дна!

Ось сам я лишився, мов палець, як ти відійшла,
І друзі пощезли, і множить біду сатана.

Благаю Володаря світу вернути мені
Кохану і нашу любов, що хмільна без вина.

А потім іще:

Все іду слідами любові неначе я,
Кожен слід — любові нашої означення.

Прошу Того, хто судив нам це розлучення:
Подаруй же нам в майбутньому побачення.

Затим Нур ад-Дін помчав до моря і став шукати корабля, на якому була його кохана.

— О Маріам, бачиш ти мене уві сні чи в мареннях?! — вигукнув він у відчай і проказав ось цей вірш:

Привіт тобі шлю, мила, хоч у сні мої прийди,
Далеко ти чи близько, любя, де твої сліди?

Жагуче, ненастанно я тебе, кохана, прагну,
Як той, що мре зі спраги і жада джерельної води.

Всякчас тебе я чую, мила, бачу наяву,
Як думаю про тебе — мов цвітуть рясні сади.

Нешастя - як відбуде з караваном любя
Чи з кораблем, а ти ж бо й не чекав біди

І далі, безмежно смутний, проказував він вірші:

Бачити милу — моє це найбільше бажання,
Зблизька почути коханої кличне волення

Нас чи зведе дім, що звик до палкого єднання,
Нам чи ще вдасться зазнати цілунку-вмлівання?

Вмру — поховай біля житла свого, аби з рання
Срібний чув голос я твій до самого смеркання

Мав би два серця, то мук не зазнав би кохання —
Вирвав би те, що згоряє в вогні почування.

Як запитаєш: «Що волиш?» — Скажу без вагання:
«Божого хочу прощення й твого милування».

Коли Нур ад-Дін плакав та волав свою кохану, до нього раптом вийшов з човна якийсь старий чоловік і побачив, що той, плачучи, проказує вірш:

Красуне Мар'ям, закликаю — вернися,
Щоб сльози, мов з хмари дощі, не лилися,

Провину спокутую власну колись я,
Щоб серцю сказати я міг: «Веселися».

— О дитино моя, ти, здається, плачеш по тій невільниці, що поїхала вчора з франком? — запитав старий.

Почувши це, Нур ад-Дін упав, непритомний, на землю. Прийшовши через годину до пам'яті, він гірко, гірко заплакав і почав промовляти вірші:

Чи можу надіятись я на спіткання,
Чи мушу від присмерку аж до світання

Себе спопелять на багатті кохання?
Ще й жалять нестерпно плітки, обмовляння,

Страждання — удень, уночі — сподівання,
Підступні брудних пліткарів докучання.

У милої погляд — стріла в мить влучання,
Стан — гілка вербова під час розцвітання,

А врода затьмарить і сонця сіяння.
Привидиться, може? Ні, марне чекання!

Гнітить мене й мучить гірке милування,
Це довготерпіння, безмежне страждання,

Аллаха красу прославляє Писання,
Але ж і кохання — без порівняння!

Побачивши, який Нур ад-Дін гарний, статурний, красномовний та розумний, старий прихилився до юнака всією душею і змилювався над ним. А був цей чоловік капітаном корабля, що мав вирушати до міста тієї невільниці із сотнею приближених до султана купців.

— Терпи і сподобишся благодаті, — мовив старий, — буде на те воля Аллаха — слава йому і хвала! — я відвезу тебе до неї.

— Коли відпливаєте? — запитав Нур ад-Дін.

— Залишилось нам іще три дні, а потім ми щасливо й благополучно попливемо,— відповів капітан.

Нур ад-Дін так зрадив, що й не сказати, і подякував капітанові за його милість та ласку, а потім він дні любовщів із своєю коханою пригадав, знову гірко заривав і такого вірша проказав:

Чи поєдна колись Господь мою з твоєю путь?

Чи осягну я цю мету, чи слід про те забуть?

Якби ласкава доля дарувала зустріч нам,

Я б очі з радості закрити і вже б не зміг моргнути

Тож за любов твою - якби б її купити можна! -

Заклав би й душу я свою, ах, все це каламуть!

Потім, не гаючись ні хвилини, він пішов на базар і накупив там усього, що потрібно для морської мандрівки. Коли прибув з усім цим до капітана, той спитав його:

— Що це в тебе, хлопче?

— Мої припаси, те, що може знадобитися мені в путі,— відповів Нур ад-Дін.

Капітан засміявся і сказав:

— Ти запасся так, ніби збираєшся піти полюбуватись Колоною Щогл. Між тобою і метою твоєї мандрівки два місяці плавби, якщо буде ходовий вітер та погода.

Потім капітан узяв у Нура ад-Діна трохи грошей і купив для нього на базарі всього, що йому потрібно було для подорожі в достатній кількості, та ще наповнив йому барильце прісною водою. І Нур ад-Дін провів на кораблі три дні, поки купці збиралися в дорогу. А коли вони піднялися на судно, капітан розпустив вітрила, і вони благополучно пропливли п'ятдесят один день. А потім трапилося лихо: на них напали корсари, що переймають на шляху мандрівників. Вони пограбували корабель, захопивши в полон усіх, що були на ньому, в тому числі й Нура ад-Діна, і доставили їх у місто Афранджу до свого царя. І той звелів запроторити бранців до в'язниці.

Отож коли їх вели в тюрму, приплив той корабель, на якому була царівна Маріам-зуннарниця та кривий вазір, який одразу ж подався до царя і порадував його звісткою про благополучне повернення його дочки Маріам. Тоді забили в тулумбаси, місто по-святковому вбрали в найліпші прикраси. Цар виїхав зі своїм військом і придворними вельможами назустріч царівні.

Коли підійшов царський почет, Маріам зійшла на берег, і батько обійняв її, привітався з нею. Їй підвели коня, і вона сіла на нього. Біля палацу її зустріла мати. Обійнявши дочку, привітавшись з нею, мати почала розпитувати, як їй велось на чужині, чи залишилась вона дівчиною, чи стала жінкою, пізнавши мужчину.

— О матінко,— мовила Маріам,— коли тебе в мусульман продають і ти переходиш з рук у руки, то як можна залишитись дівчиною? Перший купець, загрожуючи мені побоями, змусив мене до злягання з ним і, позбавивши мене цноти, продав другому, а той — третьому, і так я пішла по руках.

Коли мати почула це, світ потьмарився їй. Те саме розповіла Маріам і батькові. Він тяжко переживав цю ганьбу. Постало серйозне діло. Цар став радитися про це зі своїми урядовцями, і нарешті вирішили: якщо царівна збезчещена мусульманами, то очистити її можна, лише відрубавши сто мусульманських голів.

За наказом царя до нього привели ув'язнених мусульман, в тому числі й Нура ад-Діна, і цар наказав повідрубувати їм голови. Першим був обезглавлений капітан корабля, потім стали страчувати купців, нарешті залишився тільки Нур ад-Дін. Відірвали з поли в юнака шматину, зав'язали нею очі йому й підвели до плахи, щоб відрубати голову. Та раптом до царя підійшла стара жінка і мовила:

— О володарю мій, ти присягнувся виділити для кожної церкви по п'ять мусульман для прислугування, якщо Бог поверне твою дочку. Тепер, коли твоя дочка саїда Маріам повернулась до тебе, виконуй свою обітницю.

— О преподобна,— відказав цар,— клянуся Христом та істинною вірою, що не залишилося в мене з бранців-мусульман жодного, крім оцього, якого ось уже збираються стратити. Візьми його, і нехай він допомагає тобі прислугувати в церкві, поки нам не доставлять нових бранців. Тоді я пришлю тобі ще чотириох. Якби ти прийшла раніше, ми дали б їх тобі, скільки треба.

Жінка подякувала цареві за його милість і, побажавши йому вічної слави та довгих літ щастя, відразу ж підійшла до Нура ад-Діна, звела його з килимка і, поглянувши на нього, побачила, що це ніжний стрункий юнак з тонкою шкірою, і його обличчя подібне до місяця, коли він виповнюється чотирнадцятої ночі. Жінка взяла його з собою і, прийшовши з ним до церкви, сказала:

— Дитино моя, зніми з себе твій одяг, він годиться лише для слуги султана.

Потім вона принесла йому чорний вовняний каптан, таку саму хустину та широкий пасок. Одягла все це на нього й веліла прислугувати в церкві. І Нур ад-Дін слугував тут сім днів.

Восьмого дня до нього раптом підійшла ця сама старенька жінка і мовила:

— О мусульманине, вбирайся у твій шовковий одяг, візьми ось десять диргемів і зараз же йди звідси. Гуляй собі по місту і не приходь сьогодні сюди, а то пропадеш.

— Що трапилося, добродійко,— спитав свою благодійницю Нур ад-Дін.

— Ось що, дитино моя,— сказала паніматка,— зараз має прийти сюди царева донька, Сіт Маріам, щоб причаститися ради повернення додому з мусульманського полону і виконати обітницю, яку вона дала, прохаючи в Господа порятунку. Разом з нею прийдуть сюди чотириста дівчат, усі, як одна, красуні і серед них — дочка вазіра та дочки вельмож і емірів. Зараз вони прийдуть і, якщо побачать тебе тут, то порубають мечами.

Отож Нур ад-Дін узяв у старої десять срібників і, переодягнувшись у своє вбрання, подався на торговицю, а потім, гуляючи по місту, розвідав усі його ходи й виходи. І побачив він, що Маріам-зуннарниця, дочка царя Афранджі, підійшла до церкви, і з нею чотириста дівчат — всі гарні, наче місячна повня, високогруді, і серед них була дочка кривого вазіра і дочки емірів та сановних вельмож. Маріам красувалася серед них, наче місяць серед зірок. Коли вона впала йому в око, він уже не міг опанувати себе, і в нього вирвався крик душі:

— Маріам, о Маріам!

Коли дівчата, що супроводжували царівну, почули це лементування Нура ад-Діна, вони кинулися на нього, оголивши блискучі, мов громові стріли, мечі, і хотіли тут же зарубати його. Маріам обернулась, придивилась до мусульманина і, впізнавши його, сказала дівчатам:

— Облиште цього юнака, він несповна розуму, це видно з його очей.

Нур ад-Дін здер з голови тюрбан, страшно вирячив очі, замахав руками, викривив ноги й почав пускати слину з куточків рота.

— Я ж кажу вам, що він біснுவатий,— мовила Маріам дівчатам.— Підведіть його до мене й відійдіть, а я послухаю, що він скаже,— я розумію по-арабському і побачу, в якому він стані, піддається його хвороба лікуванню чи ні.

Дівчата відразу ж підняли Нура ад-Діна і підвели його до царівни, а коли вони відійшли в сторону, Маріам спитала Нура ад-Діна:

— Так ти прибув сюди заради мене, наражаючись на страшну небезпеку, і вдаєш із себе біснуватого?

— О моя господине,— озвався Нур ад-Дін,— хіба ти не чула цих віршів:

«Безтямно ти вкохавсь»,— друг докоряв мені.
Йому я відповів: «На тому світ стоїть,

Як буду я з тією, що взяла мій розум,
Й триватиме це вічно — то не осудіть».

— Ой Нуре ад-Діне,— мовила Маріам,— клянусь Аллахом, ти сам накликаєш на нас біду! Я ж застерігала тебе від того, що сталося, але ти не послухавсь мене, пішов за своєю пристрастю. А я говорила це тобі не за якимсь там одкровенням чи за читанням по очах або сновидіннях. Я говорила тобі про очевидне: побачила кривого вазіра й зрозуміла, що він прийшов у наше місто по мою душу.

— О господине моя, Маріам,— вигукнув Нур ад-Дін,— я прошу в Аллаха захисту від страшної помилки при повному розумі! Не міг зрозуміти я тоді нічого.— І проказав він вірша такого:

Даруйте тому, хто спіткнеться, бува, ненароком,
Бо добрість душі більш ніж кара нам служить уроком.

Зі злодія досить сподіяний гріх усвідомить,
А кари і муки – чи ж зрушенням стануть глибоким?

Я чесно признався в провині, то де ж моя грішність?
Прощення будь мало б, та тільки не кара наскоком.

І довго вони отак одне одному докоряли, розповідали, що з ними було після розставання, вірші декламували і моря сліз проливали. Скаржились на муки кохання, аж поки в них не стало вже снаги розмовляти і день повернув на смеркання. Одягнута в зелену сукню, гаптовану червоним золотом і прикрашену перлами та коштовним камінням, саїда Маріам стала ще красивіша. Було складено про неї такого вірша:

В сукні зеленій прийшла, наче місячна повня,
Коси розпушені, ще й розстігнулась гріховно.

«Звать тебе як?» – запитав я Вона ж: «Я — ота,
Котру мужчини обожують всі поголовно

Я — біле срібло, я -- злото черлене, за себе
Бранця з неволі я викупить можу жертовно»

Мовив я: «Мучуся гірко в розлуці» Сказала:
«В мене не серце, а камінь, оздоба коштовна»

Мовив їй: «Мила, чи знаєш, що з Божої волі
З каменю диво-вода потекла невгамовно?»

Коли настала ніч, Маріам повернулась до дівчат і спитала їх, чи вони замкнули браму, ті сказали, що замкнули. Тоді Маріам привела їх у той засторонок, що називається місцем Діви Маріам (Марії), матері Христа і світла, бо християни стверджують, що її дух і її таємниця перебувають у цьому місці. Коли дівчата закінчили обходити церкву, Маріам сказала їм:

— Я хочу тепер побути в церкві сама, бо дуже скучила за нею на чужині. А ви можете лягати спати.

— Слухаємося тебе з любов'ю і повагою,— загомоніли дівчата.— А ти можеш робити, що тобі хочеться.

Обманувши дівчат, Маріам пішла до Нура ад-Діна. Чекаючи її, він наче сидів на розпеченій сковороді. Коли вона підійшла до нього, він піднявся, поцілував їй руки. А вона сіла й посадила його коло себе, потім, знявши з себе коштовні оздоби і роздягнувшись, притиснула Нура ад-Діна до грудей і посадила собі на коліна. І вони безперестанку цілувались, обнімались та одне до одного озивались: «Яка коротка ніч кохання, і який же довгий день розставання». І промовляли вірші про кохання:

О перша закоханих ніч! Та й коротка ж вона —
Найкраща з ночей, мов розквітла весела весна!

Злились вечір з ранком, чи, може, сурма чарівна,
Чи то на повіках світанку предивна мана?

Чи, може, мені ти привиділась тільки, ясна?
Та ніч при розлуці — яка нескінченна вона!

Кінець — мов початок, з початку кінець вирина!
Обручка неначе, дорога немовби кружна.

День Судний настане скоріш, ніж ніч, що не мина!
Й коханця воскреслого згубить розлука страшна

І раптом на храмі закалатав у дзвін церковний служник, закликаючи до молитви віруючих. Ніби про цього дзвонаря сказано у вірші:

Почувши дзвін, спитавсь: «На щастя це чие?
Газель хто в світі бачив, що у дзвони б'є?»

Що дужче дошкуля нам — чи далекий дзвін,
А чи отой розлуки гніт, що кров із серця п'є?

Маріам відразу ж устала, одягла на себе шати й навісила коштовності. Нуру ад-Дінові зробилося тяжко на душі, світ потьмарився йому, і він, заплакавши, став промовляти вірші:

Щік ружу цілував від вечора до ранку
І милував її, кусав безперестанку

В пригоді ніч нам стала: шпигуна приспала,
А разом з ним же і пліткарську лихоманку.

Тут дзвони раптом загули, неначе муедзини,
Що правовірних будять на світанку.

Швиденько встала чарівна, щоб голе тіло вкрити
Й не наразитись на шпигунську підгляданку.

І мовила: «Коханий мій, поглянь — вже ранок білий,
Дивись, іде он по землі в рожевому серпанку».

Султанську б владу хоч на день мені, то я,
Клянуса, написав указ би вже узавтра зранку.

Поруйнував би вщент усі церкви й дзвіниці їхні,
І дзвонарів би наказав побити наостанку

Маріам притиснула його до грудей і, поцілувавши в щоку, запитала:

— Скільки днів ти живеш у цьому місті?

— Тиждень,— відповів Нур ад-Дін.

— Чи ходив ти по місту,— запитала його Маріам,— чи знаєш уже його вулиці та виходи і ворота з суші й моря?

— Так,— одмовив Нур ад-Дін.

— А де стоїть у церкві дарохранительниця, знаєш? — спитала дівчина.

— Так,— сказав Нур ад-Дін.

— Ну, то слухай, що маеш робити,— мовила Маріам.— Наступної ночі, коли вже добре стемніє, візьми з цієї скрині усе щонайліпше, відімкни церкву з того виходу, що веде до моря, і йди на берег. Там ти побачиш невеличкий корабель і на ньому десять матросів. Коли капітан побачить тебе, він подасть тобі руку і витягне тебе на корабель. Чекай там, коли я підійду до тебе. Та бережись, щоб не заснув цієї ночі, бо будеш тоді каятись, але каяття тобі не допоможе.

На цьому Сітт Маріам попрощалася з Нуром ад-Діном. Розбудила своїх невірниць та інших дівчат і постукала до привратниці, і та відчинила їм браму, за якою чекали на них слуги й патриції. Вони підвели до Маріам перістого мула, вона сіла на нього, сіли й патриції, розпнувши над нею шовковий дашок, повели мула за вуздечку, в оточенні стражників з оголеними мечами,

а дівчата йшли позаду. Маріам зі своїм почтом відправилась до батькового палацу.

А що ж Нур ад-Дін Каїрський? Він залишився на тому самому місці за ширмою, де провів з Маріам ніч, а вранці, коли до церкви найшло багато людей, Нур ад-Дін непомітно прослизнув у натовп прихожан, пробрався до церковної наглядочки, і вона запитала його, де він провів цю ніч.

— У місті, як веліла мені ваша велебність,— відповів Нур ад-Дін.

— Ото й добре,— сказала старенька.— Якби тебе застала в церкві царівна, вона вбила б тебе у найжахливіший спосіб.

— Хвала Аллахові, котрий врятував мене від лиха,— мовив юнак.

Цілий день Нур ад-Дін старанно прислугував у церкві, а коли запала ніч і стало темно, він заліз у дарохранительницю й забрав звідти усе, що легко неслося й дорого цінувалося, потім вийшов із собору і, благаючи опіки в Аллаха, подався до моря. Недалеко від воріт він побачив корабель при березі. Посеред корабля стояв красивий літній чоловік з довгою бородою — то був капітан, і перед ним стало десятеро матросів. Як і казала Маріам, капітан подав Нуру ад-Дінові руку й допоміг йому вийти на борт корабля.

— Підняти якір і вирушити в плавання! — наказав капітан матросам.

— О володарю мій, капітане,— озвався один з матросів,— як же ми можемо вирушати, коли цар казав нам, що завтра він попливе на цьому кораблі, аби подивитися, що робиться на морі, бо він дуже потерпає за свою дочку Маріам через мусульманських піратів?

— О негідники, то це вже дійшло до того, що ви суперечите мені? — закричав капітан на матросів і, вийнявши з піхов меч, зарубав ним матроса за непослух.

— Чим же провинився наш товариш, що ти зарубав його? — сказав інший матрос. Капітан і цьому стяв голову й рубав доти, поки не повбивав усіх. Потім викинув тіла забитих матросів на берег і повернувся до Нура ад-Діна.

— Піді вирви причальний кілок! — люто закричав він на юнака.

Злякавшись капітанового меча, той хутко зіскочив на берег і вирвав кілка, а потім стрілою вискочив на корабель. І капітан наказав йому робити те й те, повернути кермо вправо, вліво і дивитись на зірки. Вкрай переляканий Нур ад-Дін старанно робив усе, що йому було велено. Капітан підняв вітрила, вітер був потужний, і корабель поплив у відкрите море, де над безоднею котилися хвилі одна за одною. Нур ад-Дін міцно тримав у руках талі, а сам поринув у роздуми: що ж воно буде далі? Кожного разу, коли він кидав погляди на капітана, серце йому здригалося — в який же бік спрямовує він корабель? Так тривожився юнак до самого ранку.

Тоді Нур ад-Дін побачив, що капітан смикнув себе за бороду, і вона зійшла зі свого місця й залишилась у нього в руці. Нур ад-Дін придивився до неї й побачив, що вона підроблена і була приклеєна до капітанового підборіддя. Придивившись пильніше до його обличчя, він побачив, що це саїда Маріам — його кохана. Вона ж зробила ось що: вбила капітана, здерла з його обличчя шкіру разом з бородою і наклала її собі на обличчя. Нур ад-Дін був вражений її вчинком, сміливістю й твердістю її серця, він мало не втратив розуму від радості, щастя розпірало йому груди, бо ж він і в гадці не міг мати, що таке буде.

— О, це перевершує всі мої бажання і мрії! — вигукнув Нур ад-Дін і промовив вірші ції:

Скажи тим, що й крихти про неї не знають,
Яку я кохаю — аж обертом йде голова,—
Хай в ближніх моїх про це розпитають;
Солодкі поезії, ніжні слова —
Для тої, що душу мою осява.

Кохання істоту мою очищає,
Надія недуги усі розбива,
Пристрась вогненно чуттями палає;
Хоч жалить у серце обмов кропива,
Проте воно любо і радо співа.

Та що ті обмови? Їх знати не хочу!
Любов, не згоряючи, вічно жива.
У серці палання вирує, співоचे,
І пломінь істоту мою обвива —
Молюся до любки, мов до божества.

В тьмі довгих ночей мене мучить безсоння,
Бо хтось таємницю мою відкрива,
Хтось хоче убити любов безборонну,
Жорстоким хіба ж то існують права?
Хай гине любов, мов зім'ята трава!

То хто ж бо нараєв суворою бути
До того, хто в ніжність тебе сповива?
Клянуся любов'ю, Аллахом могутнім:
Облудник говорить нещирі слова
І ними трутизну на світ вилива.

Нехай же Аллах не знімає страждання,
Хай мук моїх ласкою не обрива,
Не буду до іншої знати кохання —
Ти — мука, що знову і знов ожива,
Ти — радість єдина і завше нова!

І серце ніколи тебе не зречеться,
Хоч біль у розлуці його розрива.
Карай а чи милуй — воно не здригнеться,
Бо гнів і нещадність до себе хова.
З тобою — досмертна в душі перезва!

— Тому, хто в такому стані,— сказала Маріам,— належитья вешити подвиги, гідні мужчин, і долати нищих личин.

Саїда Маріам була сильна духом і розумілась на мореходній справі, знала всі вітри, їх переміни й усі морські шляхи.

— О моя володарко,— мовив Нур ад-Дін,— якби ти довше побула в личині капітана, то я б зі страху-переляку та ще в такій тузі й тортурах розлуки помер би.

Дівчина засміялася на ці слова, а потім схопилася, розклала наїдки, розставила трунки, і вони стали їсти, пити й веселитися. Далі Маріам дістала взяті нею в палаці та в батьковій скарбниці яхонти, коштовні камені, всілякі вироби із золота й срібла — те, що було легке на вагу й високо цінувалося,— показала все це Нуру ад-Дінові, який дуже зрадив такому скарбові.

Впродовж усієї подорожі вітер був дужий та рівний, і вони швидко припливли до Іскандарії. Ще здалеку побачили її старі й новочасні віхи, Колону Щогл. Коли вони прибули в гавань і причалили, Нур ад-Дін миттю зіскочив на берег і прив'язав корабель до одного з Каменів білильників тканин. Потім узяв дещо з того скарбу, який везла Маріам, і сказав їй:

— Побудь на кораблі, моя саїдо, поки я не введу тебе в місто так, як ти того гідна.

— Постарайся зробити це хутенько, бо потім той кається, хто гається,— сказала Маріам.

— Я все роблю швидко,— відказав Нур ад-Дін.

Отож Маріам залишилась на кораблі, а Нур ад-Дін подався до садиби москательника, батькового приятеля, щоб позичити в його дружини для Маріам запинало, одяг, капці та ізар — що носять тут жінки за місцевим звичаєм. Але не віддав він і не передбачав мінливості долі — матері див дивовижних у земній юдолі.

Так повелося Нуру ад-Дінові й Маріам-зуннарниці. А з царем Афранджі діло було так. Вранці він пішов до своєї дочки Маріам, але не знайшов її. Спитав про неї в невільниць та слуг, і ті сказали:

— Вночі вона пішла до церкви, та й більше ми її не бачили.

Розмову царя з невільниками та слугами зненацька перервав страшний лемент на всю околицю.

— Що там скоїлося? — спитав цар.

— О царю,— доповіли йому,— знайдено десять забитих матросів на березі моря, а твій корабель щез. Церковні ворота при вході до моря відчинені, і бранець, що прислугував у церкві, також зник.

— Якщо мій корабель пропав,— вигукнув цар,— то моя дочка Маріам, безперечно, на ньому! — І тут же він покликав до себе начальника гавані.

— Клянуся Христом та істинною вірою,— сказав цар начальникові гавані,— якщо ти зараз же не наздоженеш з військами мій корабель і не повернеш його з тими, хто на ньому є, до нашого берега, я вб'ю тебе у найжорстокіший спосіб і порубаю на шматки!

Цар іще раз крикнув на начальника гавані, і той вискочив од нього мов ошпарений, відразу ж покликав старушенцію з церкви і запитав її:

— Що розповідав тобі той полонений, котрий прислужував у церкві, звідки він, з якої країни?

— Казав, нібито він з міста Іскандарії,— відповіла стара.

Почувши це, начальник гавані тут же подався на берег і дав команду матросам:

— Негаймо відчалюйте і розпускайте вітрила.

Матроси виконали наказ і вирушили в море. Пливли вони крізь дні й ночі, поки не прибули до Іскандарії якраз у той самий момент, коли Нур ад-Дін зійшов зі свого корабля, залишивши на ньому саїду Маріам. А серед переслідувачів був той кривий вазір, що купив Маріам у Нура ад-Діна. Коли франки побачили корабель, що стояв на причалі біля берега, то відразу ж упізнали його. Тоді вони, припчувши свій корабель подалі, попливли до переслідуваного судна у плоскодонках, що могли пливати по мілкій воді — глибиною на два лікті. Було в цих човнах сто воїнів на чолі з кривим вазіром, облудним та настирливим, мов шайтан, схожим на хитрого воїна Абу Мухаммада аль-Баттала. Підкравшись до корабля, франки гвалтовно напали на нього, але не знайшли там нікого, крім саїди Маріам. Захопивши судно разом з царівною без бою, навіть не бравшись за зброю, франки відразу ж привели його до свого корабля і з ходу повернули назад, у напрямку країни румів. Вітер був ходовий, і вони попливли швидко, поки не дісталися до міста Афранджії.

Саїду Маріам привели до її батька, царя.

— Сто бісів на твою голову, паскудна обманщице! — вигукнув їй назустріч розгніваний цар.— Як могла ти занехаяти віру своїх батьків і дідів та обитель Христа — церкву, нашу твердиню, і проміняти її на іслам — віру волоцюг, котрі повстали з мечем проти хреста й істинної віри.

— Нічим я не провинилась,— відповіла Маріам.— Я пішла вночі до церкви помолитись Діві Марії, щоб сподобитись її благодаті. Та раптом на мене напали мусульманські розбійники, вхопили мене, заткнули мені рот і, зв'язавши, кинули на корабель і повезли до свого краю. Я обманула їх, запевняючи, що прийняла їхню віру, і вони розв'язали мене. Мені не вірилося, що твої люди догнали й звільнили мене, тому була я в страшенному розпачі. Клянусь істинною вірою, хрестом і тим, хто був на ньому розп'ятий, я дуже рада, що вирвалася з рук цих розбійників, душа моя сповнилася щастям, коли я звільнилася з мусульманського полону.

— Брешеш, капосна розпуснице! — крикнув батько.— Заприсягаюся всім тим, що написано в яснім Євангелії про заборонене і дозволене, я закатую тебе, ти приймеш найстрашнішу смерть. Мало тобі було того, що ти встругнула раніше й дурила тут усіх, так тепер ти повернулася сюди, аби знову обманювати нас!

Цар наказав убити Маріам і розп'яти її на двірцевій брамі. Але в цей час увійшов кульгавий вазір, який давно вже горів любов'ю до Маріам, і сказав:

— О царю, не вбивай дочки, віддай її мені за дружину. Я дуже бажаю її, але не увійду до неї раніше, ніж споруджу для неї палац з найміцнішого каменю, найвищий, який тільки можна вибудувати, щоб ніякий злодій не зміг залізти на його дах. А коли палац постане, я заріжу біля його воріт тридцять мусульман, яких пожертвую для Мессії від себе і від неї.

І цар благословив його на шлюб з Маріам, а священикам і патриціям дав дозвіл обвінчати їх. Отож царівну видали заміж за кривого вазіра і розпочали будувати для неї високий палац, який личив би її санові.

Це про царівну Маріам, її батька та кульгавого вазіра. А тепер про Нура ад-Діна і старого москательника. Нур ад-Дін прийшов до господи свого добродія й позичив у його дружини ізар, покривало й одяг — те, що носять жінки в Іскандарії, — і вернувся на берег, але побачив, що там, де стояв корабель, порожньо і мета його приходу віддалилася. Отож посмутнів, заплакав — одна за одною покотились по його щоках сльозини, — і він продекламував:

З'явився мені Суд — щастя привид — на світанку,
Коли мандрівники в пустелі спали міцно.

Прокинувся я, збентежений, — проява шезла,
Мета — ледь мріє, а навколо — пустка вічна.

Нур ад-Дін пішов, розглядаючись, по березі і раптом побачив гурт людей, які про щось гомоніли.

— О мусульмани, — говорив хтось із них, — немає тепер честі Іскандарії, коли франки налітають на неї, викрадають людей і спокійно повертаються собі додому, а ми та наші воїни їм дозволяємо це.

— Що тут сталося? — спитав Нур ад-Дін.

— А те, синку, що в нашу гавань нагрянули франкські кораблі з військами, напали на судно, що стояло он тамечки, і, захопивши його разом з тими, що були на ньому, чкурнули назад.

Почувши це, Нур ад-Дін упав, знепритомнівши. А коли прийшов до пам'яті і його почали розпитувати, він оповістив їм усю свою пригоду від початку до кінця. Тоді люди стали ганить молодця.

— Чому це тобі забаглося ввести її в місто неодмінно в ізарі і під запиналом? — докоряли йому.

— Облиште його, — казали інші, — досить з нього і того, що сталося. — Кожен говорив йому щось колюче й болюче, і він знову впав на землю без пам'яті, роняючи сльози палючі.

У цей час до гурту підійшов москательник, щоб розізнати, що тут сталося, і побачив Нура ад-Діна, що лежав непритомний посеред стовплених довкола нього людей. Старий присів коло юнака, скрушно головою покивав і, привівши його до тями, запитав:

— Що це з тобою скоїлося, сину мій?

І Нур ад-Дін розповів, як він повернув до себе невольницю, і як її знову гвалтом забрали франки через його забаганки.

Вислухавши Нура ад-Діна, москательник очі набік відвів і дуже спохмурнів.

— І навіщо ото було морочитися тобі з тим ізаром?! — вигукнув він. — Але марні тепер уже ці слова! Вставай, та підемо в місто. І, може, Аллах пошле тобі ще кращу невольницю. І з нею ти забудеш першу. Хвалити Аллаха, що ти нічого не втратив на ній, а навпаки — маєш зиск! Пам'ятай, о сину мій, що поєднання, як і розлучення — в руках Владики всемогутнього.

— Добродію мій, — вигукнув Нур ад-Дін, — я не в силі забути Маріам і, клянусь Аллахом, не зупинюсь на шляху до неї, хоча б мені довелось випити чашу смерті.

— Що ти, сину, умислив, що збираєшся робити? — запитав москательник.

— Я знову подамся за нею в Афранджу, хоч би яка там загрозувала мені небезпека, — мовив Нур ад-Дін. — А там будь, що буде.

— Пам'ятай добре відому приповідку, — мовив старий, — «до пори, до часу глечик воду носить». Якщо першого разу тобі поталанило, то зараз вони таки розправляться з тобою, бо вже ж знають тебе.

— Добродію мій, — мовив Нур ад-Дін, — дозволь мені поїхати. — Хіба не краще відразу загинути через любов до неї, ніж залишатися живим, покинувши її на тортури й терзання?

Доля сприяла намірові Нура ад-Діна: саме в цей час у гавані стояв повністю оснащений корабель, що мав вирушати у плавання, матроси вже виривали причальні кілки. Нур ад-Дін піднявся на цей корабель, і він відчалив. Благополучно пливли вони кілька днів, погода й вітер були сприятливі. Та раптом вони опинилися серед франкських кораблів, що кружляли у відкритому морі. Всі судна, що траплялися на цьому шляху, вони брали в полон, оберігаючи від мусульман царівну. Полонених відправляли до царя Афранджі, і той вбивав їх, виконуючи обітницю, яку він дав у зв'язку з визволенням його дочки Маріам. Захопивши корабель, на якому їхав Нур ад-Дін, франки відправили полонених до царя. І той звелів тут же зарізати їх усіх — сто чоловік. Кат залишив Нура ад-Діна наслідок, зглянувшись на його молодість і красу. Коли цар побачив юнака, то відразу ж упізнав його.

— Ти Нур ад-Дін? — запитав його цар. — Був у нас уже раніше?

— О володарю, звати мене Ібрахім, — мовив юнак, — і я ще не був у вас.

— Брешеш! — крикнув цар. — Ти ж Нур ад-Дін, якого я подарував наглядачці церкви.

— О ясний володарю, — відповів юнак, — ім'я моє Ібрахім.

— Ось зараз прийде та наглядачка, — мовив цар, — вона знає тебе і скаже, Нур ад-Дін ти чи ні.

І в цей час, коли вони розмовляли, до царя ввійшов кривий вазір, що одружився з царівною; поцілувавши перед царем землю, він сказав:

— О царю, прийшов я тобі сказати, що палац уже збудовано. Як тобі відомо, я дав обітницю зарізати тридцять мусульман біля палацу, коли він буде закінчений. Отож я прошу дати мені тридцять мусульман для виконання моєї обітниці. Я позичу їх у тебе, а як прибудуть мої полонені, поверну тобі борг.

— Заприсягаюся Христом та істинною вірою, вже всіх порубано сокирою,— сказав цар вазірові.— Ось тільки один залишився.— Він показав на Нура ад-Діна.— Візьми його і страть зараз же, а решту я пришлю тобі, як прибудуть нові бранці.

Кривий вазір узяв із собою Нура ад-Діна і прилагодився вже зарізати його при вході до нового палацу. Але в це діло встряли малярі.

— О володарю, нам треба працювати тут іще два дні,— сказали вони вазірові.— Потерпи, поки ми закінчимо фарбувати. А тим часом, може, підоспіють інші бранці, то й стратиш тоді всіх тридцять заразом і виконаєш свою обітницю в один день.

Тоді вазір наказав ув'язнити полоненого. Нура ад-Діна відвели в конюшню і закували в кайдани. Його мучили голод, спрага і страх видимої смерті. Але все склалося так, як було визначено Провидінням. Цар мав двох єдинокорних коней, одного з яких звали Сабік, а другого — Ляхик; один був сірий без жодної плямочки, а другий — вороний, мов темна ніч. За цими кіньми упали царі Хосрої. Всі володарі островів обіцяли кожному, хто вкраде одного з цих коней, дати який завгодно подарунок із черленого золота, перлин та коштовних каменів. Але ніхто не міг дістатися до цих рисаків. Та ось на одного з них напала хвороба — пожовтіли білки очей. Цар закликав на допомогу всіх коновалів, але ніхто не міг зарадити біді. Тоді кривий вазір, щоб розрадити свого тестя царя, сказав йому:

— О царю, віддай мені цього коня, я його вилікую.

Цар вволив прохання вазіра, і той перевів хворого коня до своєї конюшні, де був ув'язнений Нур ад-Дін. І коли цього коня розлучили з його братом, він заіржав несамовито. Люди перелякалися цього іржання, а вазір зрозумів, що кінь не може винести розлуки зі своїм братом, і розповів про це цареві.

— Якщо тварина не може винести розлуки зі своїм братом,— мовив на цю звістку цар,— то як же тяжко переносять це ті, що мають розум?

Потім цар наказав своїм слугам перевести й другого коня в конюшню вазіра і сказати зятеві, що обох коней він віддав йому на угоду своїй дочці Маріам.

Коли Нур ад-Дін лежав у конюшні, закутий у кайдани, він раптом побачив обох коней і помітив більма на очах одного з них. А він трохи знався на конях та коновальстві й подумав: «Клянусь Аллахом, випадає мені саме нагода скористатися цим. Збрешу

вазірові, що я можу вилікувати його коня! Коли почну щось робити, то кінь зовсім осліпне, і вазір відразу ж уб'є мене й покладе край моїм стражданням». Коли вазір навідався в конюшню до своїх коней, Нур ад-Дін сказав йому:

— О володарю, чим ти мені віддячиш, якщо я вилікую твого коня, і він прозріє?

— Заприсягаюся своєю головою,— відповів вазір,— якщо ти його вилікуєш, я збережу тобі життя і виконаю твоє бажання.

— О володарю,— сказав Нур ад-Дін,— вели звільнити мені руки.

І за наказом вазіра Нура ад-Діна розкували. Він потовк на порошок свіжовидуте скло, додавив до нього негашеного вапна і розмішав це в цибульній воді. Приклав цю суміш до очей коня і зав'язав їх. «Тепер очі в коня витечуть,— подумав він,— і мене відразу ж уб'ють та й позбавлять цього страшного життя». Враз відлетіли від нього турботи, і наступну ніч він проспав з безжурним серцем. А вранці став ревно молити Бога: «О всемогутній Аллах, мудрість твоя така велика, що не потрібні прохання».

А коли настав світанок і над містом, пагорками та долинами засяяв сонцем ранок, у конюшню зайшов вазір. Знявши пов'язку з очей конячих, він побачив, що волею Всевишнього ці очі стали найкращими із зрячих.

— О мусульманине,— звернувся вазір до Нура ад-Діна,— за все своє життя я не зустрічав кращого за тебе знахаря! Клянусь істинною вірою та Христом-Спасителем, нашим покровителем, ти прислужився мені, як ніхто інший, адже всі коновали нашої країни виявились неспроможними вилікувати коня.

Вазір підійшов до Нура ад-Діна і власноручно зняв з нього ланцюги, а потім нарядив його в розкішний одяг і настановив наглядачем над конюхами, призначив йому утримання та жалування і поселив його в приміщенні над конюшнею.

В новому палаці, збудованому вазіром для Маріам, було вікно, що виходило на будинок вазіра й на світлицю, в якій оселився Нур ад-Дін. Він кілька днів провів за їдою й питтям, насолоджувався й веселився, наказував і щось забороняв конюхам. За кожну недбалість у догляді за кіньми Нур ад-Дін суворо карав конюхів — валив на землю і тяжко бив, заковував у кайдани. І вазір не міг нарадуватися Нуром ад-Діном, від щастя йому аж розпирало груди і розправлялися плечі — не знав він, до чого воно йдеться. А Нур ад-Дін щодня старанно порався коло коней, власноручно чистив їх, відав-бо, які вони дорогі вазірові та як він кохається в них.

А в кривого вазіра була дочка, ще дівчина, напрочуд гарна, подібна до газелі гінкої, до гілки гнучкої. Одного разу сиділа вона біля вікна, що виходило на помешкання, де жив Нур ад-Дін, і раптом почула, що співає він. Журився, співаючи, свою журбу в пісні переливаючи:

Ганьбителю підлий, опоро брехні,
Проводиш ти в щасті та радості дні:
Якби ти відчув мої муки страшні,
То, знаю, гукнув би в самотині:
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Але не загрожують біди тобі,
Тобі від любові не бути в журбі.
Кому ж ці тортури дістались в судьбі,—
Не гань їх, їм тяжко, раз кажуть собі:
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Коханцям даруй гіркоту потерпань,
Не смійся ніколи із їх бідувань,
Бридні не підлий в їхню чашу страждань,
Бо в смертній петлі вони шепчуть зізнань:
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Я був у числі тих байдужих рабів,
Що сплять без тривожних чи радісних снів,
Не відав біди — тільки ось я зустрів
Те, що не питає: ти хтів чи не хтів?
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Святого кохання ясна таїна
Відкриється тому, хто бурі пізна,
Хто спокою вже від кохання не зна,
Від пристрастей розумом став несповна,—
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

О скільки закоханих людських очей
Палає вогнем в чорній п'їтьмі ночей,
Не знаючи снів; скільки з никлих плечей
Схилилось голів, скільки сліз он тече!
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Не знають безтямно закохані сну,
Не можуть спочити і нічку одну,
В намітку недуг огорнулись страшну,
І сон їх полинув кудись в далину.
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Спливає сльоза, мов драконова кров,
Всі кості болять, знімає і знов
Душа у борні. О, солодка любов,
Та я лиш полин замість неї знайшов.
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Нещасний, хто так закохався, як я,
Не сон йому сниться, а тільки бридня;
В розбурханім морі пливе навмання,
З глибин вириває і тоне щодня.
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

О страсті, кому ж бо уникнути їх
Вдалося? Іще я не бачив таких,
Хто втік од любові страждань тих страсніх,
Хто знає з кохання лиш радощі й сміх!
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Тих, Боже, помилуй, хто гине в ці дні
На вічнім, нещаднім кохання вогні,
Ім душі врятуй, дай їм стійкість в борні
І їм потерпання полегшуй жажні!
«Кохання, кохання, ти — горе мені,
Ти серце моє спопелило в огні!»

Коли Нур ад-Дін закінчив співати, вазірова дочка подумала: «Який же гарний цей молоденький мусульманин! Але, клянусь істинною вірою і Христовим стражданням, нещасливе в нього кохання. Побачити б, яка із себе його кохана — така гарна, як він, і відчуває те саме, що й він, чи ні? Якщо вона красива, як і цей юнак, то він марно сльози проливає і на любов нарікає, а якщо вона негарна, то занастив він своє життя в журбі, нічого путнього не бачив на своєму віку і не має в насолодах смаку».

А напередодні Маріам-зуннарницю, дружину вазіра, ввели в новий палац, і вазірова дочка запримітила, що та засмучена, й вирішила піти до неї та розповісти їй про мусульманина-юнака, вдатного співака. Та не встигла вона ще як слід обдумати, що скаже, як Сітт Маріам, дружина її батька, прислала по неї, щоб вона розважила її бесідою. Прийшовши до Маріам, дівчина побачила, що та горює, плаче, ридає і крізь сльози вірші промовляє:

Зійшов мій вік, а я уся — в коханні,
Душа і досі — в пристрастей паланні,
Кривавлять серце муки неблаганні,
Горить надія — глянути в кохані,
Чарівні очі в райським милуванні.

Хай загостить до нас блаженство раю!
Розбитую душею й тілом, знаю,
Картати легко, — тільки ж я вмираю,
Закохана, лише страждання маю
З любові, що солодка до безкраю.

— О царівно, — мовила вазірова дочка, — чим це ти так засмучена, і чому так побиваєшся?

Ці слова викликали в Маріам спогад про дні давніші, і вона промовила такі вірші:

Нема в розлучанні кінця цим стражданням,
А сльози з очей біжать дужче потоку стрімкого.

Ачей же, Аллах перейметься моїм безталанням:
Адже все легке він звиває під крильми важкого.

— О царівно, не край собі серця, — мовила вазірова дочка, — ходімо ось до вікна, і ти побачиш юнака гарного, стрункого й красномовного, він, певно, в розлуці з коханою і тяжко страждає від болю сердечного, непогамовного.

— А чому це тобі так здається? — спиталася Сітт Маріам.

— Бо він з горя світу вже не бачить,— мовила дівчина,— тяжко нарікає на свою гірку планиду і весь час декламує то бейта, то касиду.

«Якщо вона каже правду, — подумала Сітт Маріам, — то скидається на те, що це таки він — убитий горем і журбою милий Нур ад-Дін. Скоріше б глянути на нього!» І піднялась у її душі буря не оборимої пристрасті. Вона ту ж мить підійшла з дівчиною до вікна й побачила, що той юнак — її коханий, її володар Нур ад-Дін. Пильно придивилась до нього й добре впізнала його, хоч він дуже схуд і був надто виснажений великим коханням до неї, вогнем любовної муки й тоскнотою розлуки. Та ось подав він і свій голос, сповнений розпуки:

У неволі серце — тільки ж вільно лине зір,
Не потьмарить його хмара, що пливе з-над гір.

По тобі тужу я, плачу, уночі не знаю сну,
І душа моя в розпуці — ти мені повір.

Пломінь серця, і скорбота, і любов моя,—
Бід-нешасть оцих зібралось вісім до сих пір.

А за ними слідом інші ще і ще грядуть,
Люто будуть душі наші мучить вперекір.

То — страждання та зітхання, пам'ять, думки злет,—
І душа моя пририта квилить, наче звір.

Виснаження та вигнання, радість і біда,—
Дух твердий мій ледь змагає цих напастей вир.

Та кінчається терпіння, й невблаганна смерть
Наближається до серця, мов страшний упир.

І вогонь нещадний груди спустоша мені —
Як же може він палати глузду вперекір?!

Витримать ці муки, доле, вже нема снаги,
В горі гину я — і сльози кануть на пустир.

Побачивши свого коханого і почувши його зворушливу мову, яку проказувало саме серце, Маріам переконалася в тому, що це таки він — Нур ад-Дін, але не сказала цього дочці вазіра.

— Клянусь Христом, істинною вірою, ти таки вгадала: ліг мені на серце камінь. І як ти про це здогадалась? — мовила Маріам до дівчини й відвернулася од вікна, а та пішла до себе.

Виждавши трохи, саїда Маріам вернулася до вікна, сіла при ньому й дивилась на свого володаря Нура ад-Діна, милуючись його вродою та сумовитим виглядом, ніжністю вдачі: він-бо весь час згадує минулі щасливі дні й плаче. Невгасним вогнем пала серце юначе, і знов озивається в ньому почуття гаряче:

Думав я з милою жити у вічній весні —
П'ю ж тепер чашу страждань своїх в самотині.

Я пліткарів уникаю, щоб сльози сховати,—
Ті, що біжать, мов вода у гірській бистрині.

Де той огудник, що нас заповзявсь порізнити?
Вирву язик його підлий, щоб не ніс брехні.

Скільки у чашу мою полину сипонлось!
Горя чимало зазнав — не ганьба то мені.

Серце лишив у саду твоїм, сповненім дива, -
Тож і не рвусь я до тебе тепера всі ночі і дні
Кривдника хто скарає? Що більше даю йому влади --
Зліші щораз стають очі його крижані.
Серце йому я дав -- він же його сплюндрував
І, залишивши мене, кинув на муки страшні.
Всьєнє життя присвятив я любові до тебе.
Ну, так віддайсь мені в чистім і світлім вогні!
Ніжна газель моя, в серці тебе я лелію,
Доста намучивсь, страждаючи удалині.
Сяє над світом мені красота твоя чиста,
Тільки ж гнітять мене муки палючі, жакні.
У глибині мого серця ти, разом з тобою
Клопіт у душу вселивсь — рад я цій новині.
Лихом об землю — і рушити б щастя шукати,
Та обітований край не знаходиться, ні.
Згину в журбі, боюсь,— і прощавайте навіки,
Світлі сподіванки, мрії мої срібляні.

Почувши цей вірш від закоханого, самотнього Нура ад-Діна, Маріам перейнялася ще більшим співчуттям до нього, заридала й такого вірша продекламувала:

Зустрілася з милим в вечірню пору —
І не опаную ні серця, ні зору.

Болючих я скарг нагромадила гору,
А стрілись -- і шезли мої всі докори

Почувши голос Маріам, Нур ад-Дін впізнав її і зайшовся сльозами. «Клянусь Аллахом, це, без найменшого сумніву, голос Маріам-зуннарниці,— подумав він.— Голову свою даю на відріз, що це так! Поглянути б, чи не помиливсь я, вона це чи хтось інший?» І раптом защеміло йому серце, він застогнав і такого вірша проказав:

Побачив мене той, що кпить із любові моєї,—
Коли із коханою стівся я в пору смеркання,

Нічим не корив, ні на що я в той вечір не скарживсь —
Немає ж докорів-бо там, де немає страждання.

«Дивак ти, - він каже,— мовчиш, мов той пень при дорозі!
Не відаєш сам ти, для чого німе це стояння?»

Тоді відповів я: «Ти, бачу, бідаче, й не знаєш,
Що то означає: закоханих серць умлівання».

То вірна ж прикмета святої любові коханих —
На їхніх побаченнях піжне, солодке мовчання

Коли Нур ад-Дін закінчив вірш, саїда Маріам узяла каламар, папір і написала після священних слів: «Нехай же сподобить тебе Аллах милості й благословення і дасть щастя нам! Вітає тебе твоя невільниця Маріам, що дуже за тобою тужить і посилає тобі цю записку. Тільки-но ти прочитаєш її, негайно берись до того, що просить тебе Маріам, маєш виконати все це дуже ретельно, не слухайся ж її ні в чому та не засни. Коли мине перша

третина ночі (це найщасливіший час) — сідлай обох коней і відправляйся з ними за місто. Як хтось запитає тебе, куди ти їдеш, кажи, що прогулюєш коней, і тебе ніхто не затримає, бо всі знають, що міська брама замкнена».

Завернувши цю записку в шовкову хустину, Маріам кинула її з вікна Нуру ад-Дінові. Він прочитав її, пізнавши знайомий почерк і згадавши любові з коханою, наче з далекої давнини, і проказав вірша, що йшов із серця глибини:

Прилинула звістка до мене від вас в пізній час.

І серце збудила, що билося тільки для вас.

Вона дні минулі мені нагадала щасливі,

Хвала ж Усевишньому, хоч і розвів він був нас!

А коли запали сутінки, Нур ад-Дін заходився коло коней. Тільки-но минула третина ночі, він осідлав коней найкращими сідлами, вивів їх з конюшні, зачинив ворота й, діставшись до міської брами, присів, очікуючи Маріам.

Таке було з Нуром ад-Діном. А з Маріам ось що. Передавши записку Нуру ад-Дінові, вона зараз же пішла до своєї опочивальні в новому палаці й побачила там кривого вазіра, що сидів, відкинувшись на подушку, набиту страусовим пір'ям (він не наважувався на те, щоб простягти до неї руку, ба навіть заговорити з нею). Побачивши його, Маріам вжахнулася й подумала: «Не приведи Аллах осквернитися мені з ним!» Але підійшла до нього, приязно всміхнулася, сіла поруч і, пригорнувши його, сказала:

— О володарю мій, чого це ти відвертаєшся від мене? Погорда це чи зневага? Але, як каже прислів'я, коли не вітаються прибулі, то сидячі вітають стоячих. І якщо ти, мій володарю, не йдеш і не заговорюєш до мене, то ось я сама підійшла й заговорила до тебе.

— О володарко безмежних скарбів і земель,— мовив вазір,— ти сама милість і ласка, моя газель, то хіба ж я не найпокірніший твій слуга і раб? Я тільки не наважуся на одухотворену й солодку бесіду з тобою, о незрівнянна перлино, криюсь я із почуттям своїм, але опускаються очі мої перед личком чарівним твоїм.

— Облиш цю мову, і давай щось поїмо та вип'ємо,— мовила Маріам.

Вазір негайно гукнув своїх невільниць та евнухів, і за його велінням вони принесли тацю, на якій було і те, що бігає, і те, що літає, і те, що плаває в морях: ката, смажені кури, тлусті гуси, перепілки, ніжні голубенята й молочні ягнята, страви всіляких форм та видів, яких ніхто ще не видів. Маріам почала їсти й класти шматки м'яса вазірові в рот і цілувати його в уста. Наївшись, вони помили руки. А евнухи забрали залишки їжі й принесли тацю з вином. Маріам наливала й пила сама та поїла вазіра, вона слугувала йому, як належиться, і серце його мало не пенькнуло від щастя, а під груди підпирала радість, і при цьому розправлялися плечі. Коли в ньому заграло вино і голова йому пішла обертом, царівна витягла з-за пазухи пучку магрібського

гашишу (Маріам заздалегідь приготувала його для слухного часу), такого міцного, що від запаху його проспав би слон цілий рік. Потім вона, відволікши увагу вазіра, розтерла гашиш у келиху, наповнила його вином і подала йому. Від великої радості той геть-чисто втратив розум. Йому аж не вірилося, що царівна сама частує його, він узяв келих і вихилив його до дна. І як тільки вино дійшло йому до утроби, він відразу ж звалився на землю, мов бременяка.

Тоді саїда Маріам набрала з двох великих мішків того, що легше на вагу, але дорого коштує, — яхонтів і всіляких дорогоцінних металів та каменів. Потім узяла трохи їжі та напоїв і озброїлась, як на війну. Взяла також для Нура ад-Діна розкішний царський одяг та набір чудової зброї і, завдавши собі на плечі мішки, покинула палац. Вона була дужа й відважна, і вирушила до Нура ад-Діна.

Отаке було з Маріам. Що ж до Нура ад-Діна, то він, закоханий і нещасний, сидів при міській брамі, не змикаючи очей, чекав на Маріам і тримав за поводи коней. Але Аллах — великий він та преславний! — наслав на нього сон, і він заснув — слава тому, хто не піддається сну! А царі островів, що зазіхали на цих коней, не шкодували грошей для тих, хто міг би їх викрасти. І був на островах один чорний раб, знаменитий конокрад.

Царі франків давали йому великі гроші, аби він украв одного з цих коней, а якщо двох — то обіцяли йому цілий острів, та ще й розкішний одяг. І цей раб довго нишпорив крадькома по місту Афранджі, але не міг запасти цих рисаків, поки вони були в царя. Коли ж той подарував їх кривому вазірові і той привів їх до себе в конюшню, раб дуже зрадив і мав уже надію злапати їх.

Тієї ж самої ночі він направився до вазірової конюшні й наткнувся на Нура ад-Діна, котрий спав, тримаючи коней за поводи. Раб зняв з коней вуздечки разом з поводдям і збирався вже сісти на одного з них, а другого погнати поперед себе, та раптом надійшла Маріам з мішками на плечах. Вона спершу прийняла раба за Нура ад-Діна і подала йому один мішок, і він поклав його на коня, затим Маріам подала йому другий, і той мовчки поклав його на другого коня. Вони виїхали за місто, а раб і далі мовчав.

— О мій володарю Нуре ад-Діне! — мовила Маріам, — чого ти мовчиш?

— Що ти сказала, дівко? — озвався набурмосено раб, обернувшись до Маріам.

Почувши, що це голос не Нура ад-Діна, Маріам глянула на раба й побачила, що ніздрі в нього мов гладушки, світ їй потьмарився.

— Хто ти, шейху синів Хама, — запитала Маріам у раба, — як тебе зовуть серед людей?

— О дочко поганців, — відповів раб, — Мас'удом мене звать, я — той, що любить забирати коней у людей, коли ті сплять.

Не кажучи йому ні слова, Маріам миттю вихопила з піхов меча, рубонула ним раба, і той упав на землю, корчачись у крові, й Аллах послав його душу в огонь — а кепське ж то пристановище!

Потім саїда Маріам узяла коней, сіла на одного з них, а другого вхопила за гриву й повернула назад, сподіваючись знайти Нура ад-Діна. Побачила його на тому самому місці, де вони мали зустрітись. В руках він тримав повіддя і спав, як убитий, хропучи, мов недобитий вепр. Спішившись, Маріам торкнула його рукою, він прокинувся, здригнувшись, і вигукнув:

— О господине моя, слава Аллаху, що ти благополучно прийшла!

— Вставай, сідай на оцього коня і мовчи,— сказала йому Маріам.

Коли вони, сівши на коней, видобулися за місто й від'їхали трохи, Маріам обернулась до Нура ад-Діна і сказала:

— Хіба ж я не наказувала тобі: «Не засни!» Адже зле ведеться тому, хто спить.

— О господине,— палко промовив Нур ад-Дін,— я заснув тільки через те, що умиротворилась душа моя, чекаючи зустрічі з тобою! А що трапилось?

Маріам оповіла йому пригоду з рабом, і він вигукнув:

— Слава Аллахові, що все обійшлося благополучно!

Вони намагалися їхати якнайшвидше, вручивши свою долю Всеблагому, Всемиловитому і Всевідаючому. Коли прибули до того місця, де Маріам вбила раба, який валявся там у пилюці, наче іфрит, дівчина сказала Нуру ад-Дінові:

— Зійди на землю і зніми з нього одяг та зброю.

— О господине моя, мені навіть страшно глянути на цього раба, не те що підійти до нього! — мовив Нур ад-Дін, дивуючись мужності й твердості духу дівчини і дякуючи їй за сміливий вчинок.

Вони їхали швидким алюром цілу ніч. А коли заблищав світанок і на сході зашарівся сонячний серпанок, опинились на широкій долині, де паслись газелі і пишались стиглими плодами дерева. Були там квіти барвисті, мов черево змії, струмували великі й малі ручаї, розмаїто птахи співали на деревах, що росли тут поодинокі й кучно. Як сказано у віршах, де все те змальовано так влучно:

Нас долина від спеки тоді захистила,
Вся затінена деревами густими

Під кущами ми сіли, й вони нахилились,
Наче мати, над нами, над дітьми своїми.

Нам, заспраглим, струмок дав водиці напиться —
Напились, силу кожного з нас він підтримав.

Віти промені люті женуть звідусюди,
І прудкий вітерець пробігає між ними

А камінчики — наче оздоби дівчини
На разкові, що перлами сяє ясними.

Або, як сказав інший:

На тій долині все співає — струмки й птахи
Закохані співають під чари ці утішні

Долина — справжній рай — бо під її крилом
Джерельні води, й тїнь, і всі плоди розкішні

Зупинились тут відпочити. Нарвали й поїли плодів, а коней пустили попастись на лузі біля ручаїв. Нур ад-Дін і Маріам розповідали одне одному про свої злигодні й страждання та біль розлучення. Аж раптом вони побачили хмару пилу, що закрила край неба, й почули іржання коней та брязкіт зброї.

А спричинило це ось що. Вранці, після першої шлюбної ночі своєї дочки й вазіра, цар узяв шовкової матерії й пішов, за звичаєм, поздоровити їх. Йдучи до них, розсипав золото й срібло, яке збирала дворова челядь. Зайшовши з кількома слугами до нового палацу, цар побачив, що вазір валяється на постелі, неспроможний відрізнити голови від ніг. Цар обнишпорив палац, але ніде не знайшов дочки. Кров ударила йому в голову, і він звелів принести сюди гарячої води, міцного оцту й ладану, а коли принесли, змішав усе це і впустив суміш вазірові в ніс. Потім потормосив його, і бандж вискочив у того з утроби, мов кавалок сиру. Потім цар ще раз залив вазірові цієї суміші, і той проснувся. Коли цар спитав його, що це з ним трапилось і де поділась Маріам, той мовив:

— О найвеличніший цар, я нічого про неї не знаю, крім того, що вчора вона власноручно подала мені келих вина, я випив його і оце тільки зараз прийшов до тям, а де вона тепер, не відаю.

Затуманилося цареві в очах, коли він почув ці слова. Ударив мечем вазіра по голові, і меч вийшов у того між зубами. Потім цар покликав слуг та конюхів і звелів подати тих двоє коней, що він їх подарував вазірові, але йому сказали:

— Коні пропали цієї ночі, і наглядач конюшні також зник. Вранці всі двері були відчинені.

— Клянусь господом Богом, — вигукнув цар, — що ніхто, крім Маріам, не міг узяти коней. Це діло її рук і того бранця, що раніше прислужував у церкві! Тож він і перше вкрав мою дочку. Був у моїх руках, так його звільнив той кривий вазір, котрий дістав уже по заслугі!

Цар негайно покликав трьох своїх синів — доблесних лицарів-богатирів, кожен з яких на полі бою вартий був тисячі вояків, і крикнув їм, щоб зараз же сіддали коней. Сів на свого коня і сам разом зі своїми придворними повів усіх у погоню за втікачами. Побачивши погоню, Маріам сіла на коня, узяла меч, наділа на себе лати, зброю і сягнула в стремено ногою.

— А як ти тримаєшся в бою? — спитала вона Нура ад-Діна.

— О, я такий вояка, що тримаюся в бою так міцно, як у висівках ломака, — мовив Нур ад-Дін і продекламував:

О, не знущайся з мене, Маріам,
Страшні мені убивство і конання, біль і мука.

Я став би воїном, так доля ж, бач, гірка:
Душа у п'ятах, ледь зачує крука,
Чи мишу побачу, то враз вилітає
Волога з мене, мов стріла із лука
Лише з тобою радо я стаю до бою,
Коли мій спис тебе проймає без принуки.

Маріам засміялась на його вірш і сказала:

— О володарю мій, Нуре ад-Діне, сиди тут. Я захищу тебе від злих нападників, хоча б їх було стільки, як піщинок на березі моря.

Приготувавшись до бою і наставивши вперед списа, Маріам відпустила поводи, і кінь помчав під нею, мов вихор. Маріам була однією з найхоробріших людей своїх часів і багатьох віків, бо батько ще в дитинстві навчив її їздити верхи на конях і вночі занурюватися у море бою.

— Сідай на свого коня,— сказала Маріам Нуру ад-Дінові,— і тримайся позад мене, а коли будемо втікати, то аби ти тільки не впад, твого коня не наздожене жоден переслідувач.

Побачивши свою дочку, цар обернувся до старшого сина і сказав йому:

— О Бартуте-вояче, на прізвисько Кізяк! Ось вона, твоя сестра Маріам, це вже ми добре бачимо. Вона мчить до нас і хоче з нами битися. Тож виходь проти неї. Во ім'я істинної віри та нашого Спасителя й милосердного Покровителя, якщо ти її подолаєш, то не вбивай її, не запропонувавши їй повернутися в лоно християнської церкви, і якщо вона повернеться до своєї правдивої віри, приведи її до мене полонянкою, а якщо ні — убий її в найжахливіший спосіб.

— Слухаюся й корюся! — відказав Бартут і понісся навперейми своїй сестрі.

Коли вони зблизились, Бартут сказав:

— О Маріам, хіба не досить тобі того, що сталося через тебе, коли ти відцуралась віри батьків та дідів і перейшла у віру волоцюг? (Він мав на увазі іслам). Клянусь Спасителем та правдивою вірою,— заволав він,— якщо ти не вернешся до християнської віри і не підеш до неї праведним шляхом, я уб'ю тебе й пошматую ось цим клинком.

Маріам засміялась на братові слова й вигукнула:

— Та не бувають такому, щоб повернулось те, що минулось, і той устав, хто головою наклав! О ні, доведеться тобі зазнати якнайважчої печалі! Клянусь Аллахом, я не відступлюсь од віри Мухаммада, сина Абд Абдаллаха, чиє напучування всеосяжне, бо це є істинна віра, і з праведної путі тобі мене не звести, хоча б мені довелося тут смерть знайти!

Коли клятий Бартут почув це від своєї сестри, йому потьмарилося в очах і здалося, що відбувається щось страшне, спалахнув між ними жорстокий поєдинок. Вийшли вони на широку долину і довго бились, гарцювали й дошкульних ударів та пекельного болю одне одному завдавали. Всі оторопіло дивились на цей

поєдинок. Маріам уміло знешкоджувала кожен спосіб бою, який застосовував проти неї брат, і відбивала його напади завдяки своєму чудовому мистецтву ведення бою, а також хоробрості й відвазі. Вони так несамовито одне на одного налітали, що гетьчисто в хмарі куряви потопали, і Маріам до тих пір водила за ніс Бартута й виверталася з-під його ударів, аж поки він не втомився і не пропала його рішучість та не ослабнув він на твердості й силі. Тоді Маріам нанесла йому удар мечем, пронизавши наскрізь його тіло. І Аллах поспішив послати його душу в огонь (ох і паскудна ж ця обитель!).

Потім Маріам пронеслась полем бою і стала викликати противника на герць.

— Чи не знайдеться там у вас іще вояка? Та тільки нехай не виходить уже проти мене хирлявий чи без тям! Я буду битись лише з богатирями! Нехай вороги правдивої віри вип'ють з моїх рук чашу ганебних тортур! О нечестиві, в цей день проясняться лица людей віри і почорніють на виду ті, хто не вірить у Мухаммада заповіді святі і в Аллаха всемілостивого.

Побачивши, що його старшого сина вбито, цар став гатити себе кулаком в обличчя та рвати на собі одіж.

— О Бартусе, середульший із моїх синів, на прізвисько Послід Хробаків! — гукнув він свого другого сина.— Не осором своїх братів, за віру свою постій! Виходь скоріше, сину мій, на бій! Помстись їй за твого брата Бартута і приведи зрадницю до мене полонянкою, зганьбленою і приниженою.

— Слухаюсь і корюся, батьку мій! — відповів Бартус і виступив проти своєї сестри на бій.

Маріам зустріла його оружно, помчала йому назустріч, і почався бій — ще запекліший, ніж перший. Другий брат побачив, що йому сестри не здолати, і ладнавсь уже тікати, але не зміг, відірватись од неї була йому несила, а вона його й далі тіснила. Тільки-но він спробує повернути назад, вона ще лютіше насадає на нього. Нарешті Маріам рубонула Бартуса мечем по шиї й послала його на той світ, першому брату услід. А потім бойовищем, що стало для її братів останнім пристановищем, гайнула і до ворожого стану гукнула:

— Нумо, лицарі, чи знайдеться з-поміж вас іще такий забіяка, де ж подівся кривий вазір-вояка?

— О Боже, вона вбила й Бартуса? — закричав у розпачі цар із засльозеними очима і сказав, гукнувши свого меншого сина:

— О Фасьяне-небораче, на прізвисько Лайно Хлопчаче, виходь на бій зі своєю сестрою і відомсти за смерть братів своїх! Якщо тобі пощастить і ти переможеш, то убий її якнайжорстокіше.

Коли Фасьян вимчав на бойовисько, Маріам вихором понеслась йому назустріч, як заправський лицар.

— О клятий, о враже Аллаха й мусульман, я відправлю тебе услід за твоїми братами, а яке ж погане вічне пристанище нечестивих! — гукнула вона і, вихопивши з піхов меча, вдарила ним брата

й перебила йому шию, і Аллах негайно відправив його душу в огонь.

Коли військо, придворні сановники й вельможі, котрі прибули сюди з царем, побачили, що всі три його сини — найхоробріші на той час лицарі — вбиті, їх пройняв жах перед дочкою Маріам. Приголомшені й перелякані побаченням, вони стояли тут похнюплено і приготувавшись до смерті, потім чкурнули навіткача. Побачивши, що всіх синів його вбито і військо втікає, цар розгубився й дивився на все це оторопіло, а серце йому вогнем горіло. «Таки знищила нас Маріам, — подумав він, — і якщо я ризикну сам виступити проти неї, то вона й мене здолає — вб'є у найганебніший спосіб, як вона повбивала своїх братів, бо ж не залишилось в неї на нас жодної надії, і марні сподівання на те, що вона опам'ятається. Тож нічого мені тепер не залишається, як повернутися до свого міста».

Коли цар, відпустивши поводи коня, прибув до себе в палац, то ще тяжче заболіла йому душа по загиблех синах, утечі війська та згнаньбленій його честі.

Незабаром він покликав до себе на пораду своїх значних урядовців і, згорьований та опечалений, не приховуючи розпачу та досади, спитався у своїх сатрапів поради. І було приречено повідомити про все це листовно намісника Аллаха на землі, повелителя правовірних Гаруна ар-Рашіда.

І цар написав ар-Рашідові листа, в якому після слів привітання говорилося: «Є в нас дочка на ймення Маріам-зуннарниця, яку збаламутив проти нас полонений мусульманин на ймення Нур ад-Дін Алі, син каїрського купця Таджа ад-Діна, викрав її вночі й подався з нею у свої землі. Отже, я прошу милості Володаря нашого, Повелителя правовірних, щоб він надіслав в усі мусульманські країни наказ відшукати її й надіслати до нас з довіреним посланцем із слуг його Величності, Повелителя правовірних». У листі також зазначалося: «За допомогу в цьому ділі ми віддаємо Вам половину великого міста, з якої Ви братимете податі і де Ви матимете право будувати мечеті для мусульман».

Потім цар покликав до себе вазіра, що був назначений замість кривого, і той запечатав цей лист царською печаттю, можновладні урядовці також пропечатали його, поставивши на ньому власноручні підписи. Далі цар сказав вазірові:

— Якщо ти приведеш її, то я віддам тобі володіння двох емірів і нагороджу тебе почесним одягом з двома нашивками.

І цар наказав вазірові відправитися в Багдад, Обитель Миру, і подати цього листа повелителю правовірних у власні руки.

Вазір негайно відбув із цим посланням і, подолавши велику путь через степи, гори й долини, дістався до Багдада. По приїзді в місто, він провів тут три дні, влаштувуючись та відпочиваючи з дороги. А потім, розізнавши, де міститься палац повелителя правовірних Гаруна ар-Рашіда, вазір направився до нього. Коли йому було дозволено відвідати халіфа, він зайшов до нього і, по-

цілувавши перед ним землю, подав йому листа від царя Афранджі разом з коштовними подарунками, що відповідали високому сану повелителя правовірних.

Прочитавши листа і збагнувши, про що йдеться, халіф відразу ж звелів своїм вазірам написати листи в усі мусульманські країни, що було негайно виконано. У тих листах докладно описувався вигляд Маріам-зуннарниці та Нура ад-Діна, зазначалися їхні ймення і те, що вони втікачі та що їх треба доставити до повелителя правовірних. Урядовців було застережено проти зарбності, безпечності чи недбалості в цій справі. Листи розіслали з гінцями намісникам мусульманських земель, і ті негайно почали розшукувати тих, про кого йшлося в посланнях. Ось що було з правителями.

Що ж до Нура ад-Діна Каїрського та Маріам-зуннарниці, то вони після втечі з поля бою царя та його війська відразу ж направилися в Сірію. І під опікою Всевишнього благополучно дістались до Дамаска. А листи про розшукування таких-то втікачів випередили їх на один день. Отож тільки-но вони прибули в місто, до них одразу ж стали підходити нишпорки й питатись, як їх звати, і ті щиро розповіли їм усю свою історію. Їх тут же схопили і привели до еміра, який був уже ознайомлений з тим листом і знав, що має чинити з цими затриманими. Тож і відправив їх до халіфа в Багдад, Обитель Миру.

Поставивши втікачів перед очі Гаруна ар-Рашида, посланці дамаського еміра поцілували землю перед халіфом і сказали:

— О повелителю правовірних, ось ця дівчина — Маріам-зуннарниця, дочка царя Афранджі, а оце — Нур ад-Дін, син каїрського купця Таджа ад-Діна, полонений, що викрав цю дівчину в її батька, зіпсував її і втік з нею до Дамаска. Ми схопили їх, щойно вони вступили до нашого міста, спитали, як їх звати, і вони по правді розповіли все про себе та про те, що з ними трапилося. То ми оце привели їх до тебе.

Халіф глянув на Маріам і завважив, що вона струнка, повабна, мова її доладна, світова красуня, із сильним духом і твердим серцем — словом, дівчина, як кажуть, з перцем. Підійшовши до халіфа, вона поцілувала землю перед ним і побажала йому вічної слави та щастя, припинення бід і напастей. Халіфові сподобалась її краса, ніжність мови та відповідей бистрота.

— Це ти Маріам-зуннарниця, дочка царя Афранджі? — запитав він її.

— Так, еміре правовірних та імаме єдинобожників, оборонець у боях за віру, син дядюся володаря посланців, — відповіла Маріам.

Тоді халіф повернувся до Нура ад-Діна й побачив, що це статурний красивий юнак, подібний до сяючого місяця уповні, і спитав у нього:

— Це ти — Нур ад-Дін, полонений син каїрського купця Таджа ад-Діна?

— Так, о повелителю правовірних і опоро всіх, хто стезею Аллаха простує, нехай довиим життям тебе обдарує він,— відповів Нур ад-Дін.

— Як ти викрав цю жінку з царства її батька і втік з нею? — спитав халіф.

Нур ад-Дін розповів йому про всі свої пригоди.

— Скільки-то доводиться витерпіти мужам! — вигукнув халіф, здивований і захоплений розповіддю юнака. Потім він звернувся до Маріам:

— О Маріам, мушу тобі сказати, що твій батько, цар Афранджі, написав нам про тебе. Що ти скажеш про це?

— О наміснику Аллаха на землі, що допильновує настанов та приписів Пророка! — відказала Маріам.— Нехай же тебе ошасливить Аллах і вбереже від ворожих капостей, від бід та напастей!

Я прийняла вашу віру, бо вона є вірою твердою, істинною, залишила віросповідання нечестивих і увірувала в великодушного Аллаха, і вважаю за правду те, з чим прийшов до людей його милосердний посланець. Я поклоняюсь Аллахові (слава йому і хвала!), визнаю його єдиним Богом, падаю ниць перед ним у смиренні, славлю його і тверджу: «Засвідчую, що немає Бога, крім Аллаха, і що Мухаммад — пророк Аллаха». Послав його Аллах з настановою на праведну путь та з істинною вірою затим, щоб поставив він її вище будь-якої віри, хоч як би це було неприємно для багатобожників. І хіба дозволено тобі, о повелителю правовірних, послухатися царя невірних і відіслати мене в країну нечестивих, які зраджують своїх друзів і возвеличують хрест. Якщо ти це зробиш зі мною, о наміснику Аллаха, то я вчеплюсь за твою полу в Судний день перед Аллахом і поскаржусь на тебе синові твого дядька, посланцеві Аллаха (нехай же благословить і вітає його Аллах!), у той день, коли не допоможе ні майно, ні сини,— не допоможе нікому, крім тих, що прийшли до Аллаха з чистим серцем.

— О Маріам, нехай Аллах милує, щоб я коли-небудь вчинив таке! — вигукнув повелитель правовірних.— Як же я можу жінку-мусульманку, котра визнає Аллаха єдиним Богом та його посланця, повернути до того, що заборонено Аллахом і його посланцем?

— Засвідчую, що немає Бога, крім Аллаха, і що Мухаммад — посланець його! — вигукнула Маріам.

— О Маріам, нехай же благословить тебе Аллах і примножить свої настанови тобі на твоєму шляху до іслама! — мовив халіф.— Позаяк ти стала мусульманкою, що визнає Аллаха єдиним Богом, то це накладає на нас обов'язок, який полягає в тому, щоб не допустити ніякого зла для тебе, хоча б нам дали за це землю, повну дорогоцінностей і золота. Тож заспокойся душею й освіжи свої очі, та нехай розправляється тобі груди і втішиться серце. Згодна ти, щоб цей юнак Алі-каїрець був тобі за мужа, а ти йому за жону?

— О повелителю правовірних,— мсвила Маріам,— як же мені не пристати на це, коли він купив мене за свої гроші й поводився зі мною якнаймилостивіше? Та до тогс ж іще заради мене багато разів наражав свою душу на небезпеку.

І тоді наш володар, повелитель правовірних, видав Маріам заміж за Нура ад-Діна і зробив їй віно. Він покликав кадї й свідків та вельмож, щоб вони були присутні при складанні шлюбного договору. І зібралося тут багато людей.

Потім халіф звернувся до вазіра царя франків, котрий весь час був тут:

— Ти чув, що казала Маріам? Як же я можу відіслати її до нечестивого батька, коли вона мусульманка, єдинобожниця? Він може скривдити її, брутально поводитися з нею, тим більше, що від її руки загинули в бою його сини, її грїх упаде на мою душу, і я відповідатиму за це перед Всевишнім у день Воскресіння. Адже, як каже Коран: «Не встановив Аллах нечестивим путі проти мусульман». Отож повертайся до свого царя, поки зла доля тебе здолать не успіла, скажи йому, щоб він відступивсь од цього діла.

А вазір цей був дурнуватий, і сказав він халіфові таке:

— Доношу правовірних емірові, що — клянуся про це Спасителем та істинною вірою — я не можу повернутись без Маріам, хоч би вона була й мусульманкою, бо якщо прийду до царя без неї, він уб'є мене.

— Візьміть цього біснуватого і вбийте його! — вигукнув халіф і проказав такий вірш:

Ось таке покарання спостигне усіх,
Що зухвало суперечать вищим від них.

Коли халіф звелів відрубати біснуватуму вазірові голову і спалити його, саїда Маріам промовила:

— О повелителю правовірних, не брудни свого меча кров'ю цього біснуватого! — І, вихопивши з піхов меча, вона відсікла вазірові голову від тулуба, й полетіла його душа в геєну вогненну (ох і паскудна ж оця обитель!).

Халіф вельми здивувався силою руки Маріам та твердістю її душі. Він виділив для молодих приміщення в палаці, назначив їм жалування, стравне і звелів видати їм усе, що потрібно з одежі, килимів, дорогого посуду. Та ще й подарував Нуру ад-Дінові розкішний почесний одяг.

Подружжя пробуло деякий час у Багдаді, насолоджуючись приємним життям. Потім Нур ад-Дін попросив у халіфа дозволу поїхати у свою країну й відвідати батьків, за якими дуже заскучав. Привів він і Маріам перед лице халіфа, і той дозволив йому поїхати на батьківщину, надарував йому багато рідкісних коштовностей. І, доручивши Маріам та Нура ад-Діна одне одному, звелів своїм урядовцям написати листа емірам Каїра Охоронного й тамтешнім ученим і вельможам, щоб вони заопікувались Нуром ад-Діном, його дружиною та батьками й шанували їх.

І коли звістка про це дійшла до Каїра, купець Тадж' ад-Дін був дуже радий, що повертається син, мати також вельми зраділа. Назустріч Нуру ад-Дінові вийшли еміри, знатні люди міста й вельможні урядовці — як наказав халіф. Багатолюдна була ця зустріч, де спіткалися люблячі з любимими, шукаючі — з тими, кого шукали. І почалися бенкети — щодня в котрогось із емірів. Усі виявляли високу повагу Нуру ад-Дінові та його дружині. Радісна була зустріч Нура ад-Діна з батьками, минулись їхні прикрі гризоти й турботи. З великою приязню й повагою прийняли батьки невістку. Стали надходити до них у подарунок коштовності від емірів вельможних та багатих купців заможних. Молоді насолоджувались життям, мали втіх багато, і був для них кожен день світліший за свято.

Радісно й щасливо прожили вони свій вік у достатках за їдою, питтям, у розвагах і задоволеннях, поки не прийшла до них Нищителька насолод, що товариства розлучає, спустошує будинки та палаци й могили заселяє. І були вони перенесені з земної юдолі в лоно кращої долі. Слава ж і хвала Всюдисущому — навіки живому, невмирущому — Володареві всього вічного, в руках якого ключі від світу земного і царства потойбічного!

ПРИГОДА З ГОРБАНЕМ

Жив-був собі у давнину в якомусь великому китайському місті, де мешкало багато людей, один гостинний кравець, котрий любив веселитись і приймати гостей. Іноді цей кравець виходив зі своєю жінкою погуляти та випити вина ралець. І от якось увечері, повертаючись удвох з прогулянки, здибали вони горбаня, вигляд якого міг розсмішити похмурого й розвеселити понурого. Підійшли подивитись на нього, а потім запросили його на вечерю додому. А цього тільки й треба було тому. Побачив, що ці чоловік та жінка добрі та веселі, отож і пішов з ними до їхньої оселі.

Кравець подався на базар — а вже споночило — і приніс смаженої риби, хліба, цитрин та всіляких лагомин. Сіли вони й почали частуватися. Коли це кравцева жінка взяла чималий кусень риби, запхнула його горбаневі в рот, закрила його рукою й сказала:

— Клянусь Аллахом, ти лигнеш цей шматок відразу, одним духом, — я не дам тобі прожувати його, не смій відмовлятись від частунку мого.

І горбань ковтнув, а в рибі була тверда кістка, яка застрягла у нього у горлі; отож кусень той дух йому спер, і бідолаха нагло помэр.

— Тільки один великий Аллах має спромогу і силу! — вигукнув кравець, сповнений розпачу вщерть.— Бідолаха! І треба ж було, щоб саме ми спричинили цю смерть.

— Не в цьому причина, — відказала йому жона, — що була душею твердіша.— Хіба ж ти не чув цього вірша:

Не треба так журитися й тужити!
Я так себе втішаю у печалі

Коли вогонь горить, палає згубно —
Од нього ліпше відійти подалі!

— То що ж я маю робити? — спитав чоловік.

— Устань, візьми його на руки, накрій шовковою фатою і виходь, — відповіла жона.— Я піду попереду, а ти — за мною. І то зараз же, поки ще поночі. Іди й примовляй: «Це моя дитина, а ось це — її маги; ми йдемо з нею до лікаря, щоб він подивився дитину».

І кравець поніс горбаня на руках, а жінка примовляла: «Дитино моя непорочна! Де тобі болить? В якому місці тебе вразила віспа?» Кожен, хто бачив їх, говорив: «З ними хвора на віспу дитина». Йшли вони, доки не допиталися будинку лікаря-іудея. Постукали в браму — і до них спустилася чорна невільниця, відчинила браму й бачить: стоїть чоловік з дитиною на руках, а поруч жінка.

— Що сталося? — запитала невільниця.

— З нами маленький, — відповіла кравцева жінка, — ми хочемо, щоб лікар його оглянув. Ось, тримай чверть динара, віддай господарю, — нехай він спуститься сюди й огляне мою дитину, якась слабість найшла на неї.

Невільниця пішла нагору, а кравцева жінка — за поріг і сказала чоловікові:

— Залиш горбаня отут — і гайда звідси!

Кравець поставив мерця, притуливши його до стіни, і подався геть разом з жінкою. А невільниця тим часом ввійшла до свого господаря і сказала:

— Внизу чекають жінка і чоловік з хворою дитиною. Вони передали тобі чверть динара, щоб ти прописав їй якісь підходящі ліки.

Побачивши чверть динара, лікар зрадів, хутко підхопився й спустився вниз і в темряві раптом зашпортнувся ногою за горбаня.

— О Всемогутній! О Покровителю і десять заповідей! — вигукнув іудей.— О Аарон та Ісус, син Нуна! Я, здається, наштотхнувся на цього хворого, і він упав та й помер. Як же я винесу з дому вбитого? — Він узяв покійника, пішов з ним нагору й розповів про все дружині.

— Чого ж ти сидиш?! — сказала вона.— Якщо застане нас отак день, — пропали наші душі, моя й твоя. Давай піднімемо його на дах і скинемо до нашого сусіда-мусульманина.

А сусідом іудея був наглядач за кухнею царя: до нього в буди-

нок часто лазили коти, щоб поласувати розкішними наїдками. Якщо ж там залишалось що-небудь на ніч, то забиралися туди через дах і собаки. Тож іудей з жінкою винесли горбаня на дах, опустили його в помешкання сусіда і притулили до стіни, а самі хутенько зникли. Незабаром повернувся додому сусід; увійшовши в хату із запаленою свічкою, він побачив людину, що стояла в кутку поруч з плитою.

— Хто тут?! — гукнув він. — Йй-бо, це ти крадеш у мене м'ясо й сало! А я ж думав — коти та собаки, і перебив їх геть усіх. А ти, виявляється, спускаєшся з даху!

Схопивши великий молоток, господар ударив горбаня в груди, і той упав. Та коли господар побачив, що злодій мертвий, дуже занепокоївся. «Тільки Аллах має спромогу і силу! — вигукнув він і, злякавшись, додав: — Прокляни, Аллах, сало, м'ясо й саму оцю ніч! Лихо ж яке! Я власною рукою убив людину!»

Потім він кинув погляд на вбитого — аж бачить: той — горбатий, і вигукнув: «Мало того, що ти горбань, так ти ще й злодій, крадеш м'ясо та сало!»

Була вже пізня ніч, коли він узяв горбаня на плечі й виніс на базар, де й залишив його, поставивши біля крамниці на розі провулку.

Несподівано з'явився тут християнин — султанів довірений купець. Він був п'яний і йшов, хитаючись, до лазні, бо хміль підказав йому, що скоро вже розвидниться. На базарі він зупинився, щоб справити нужду, озирнувся, і бачить: хтось стоїть поруч. А в християнина цього вечора вкрали тюрбан, тож, побачивши горбаня, він подумав, що й цей хоче поцупити в нього чалму, і він щосили вдарив запідозреного по шиї. Той упав, а християнин гукнув сторожа базару і, будучи впень п'яний, кинувся на горбаня й почав гамселити та душити його. Тут надійшов сторож і побачив християнина, який стояв коліньми на мусульманинові й лупцював його.

— Встань, облиш його! — крикнув сторож.

Християнин піднявся, а сторож підійшов до горбаня і побачив, що він мертвий.

— Гвалт! Християнин убиває мусульманина! — вигукнув сторож і, схопивши п'яного, зв'язав йому руки і спровадив його до валі. «О Христосе! О Пречиста! Як же це я вбив його, як же це він так швидко помер від одного удару!» — бідкався тим часом у душі християнин, одразу ж протверезівши; і він тяжко зажурився.

Переночував християнин разом з горбанем у будинку валі, а вранці той наказав катові повісити вбивцю. Зробили шибеницю й поставили під нею християнина. Прийшов кат, накинув тому на шию мотузку і хотів було вже повісити його, як раптом кризь натовп пробрався до шибениці наглядач за кухнею і гукнув катові:

— Не треба! Це я вбив його!

— За віщо ж ти його вбив? — запитав наглядача валі.

— Учора ввечері я прийшов додому,— відповів той,— і побачив, що він спустився з даху і крав у мене харчі. Я вдарив його молотком у груди, і він помер. Я відніс його на базар і поставив там...— І далі наглядач вигукнув: — Чи не досить того, що я вбив мусульманина, щоб через мене вбили ще й християнина?! Не вішайте нікого, крім мене!

Почувши таке, валі відпустив християнина і сказав катові: — Вішай цього, за його визнанням.

Кат зняв зашморг з християнина, накинув його на шию наглядачеві, поставив його під шибеницею і хотів було вже повісити його, коли це раптом крізь натовп протиснувся лікар-іудей і закричав катові:

— Не треба! Це я вбив його! Трапилось так, що він прийшов до мене додому полікуватись. Я спустився вниз, але зачепився за нього, і він упав та й помер. Тож вішайте не цього чоловіка, а мене!

І валі наказав повісити лікаря-іудея.

Кат зняв зашморг з наглядача і накинув його на шию лікареві-іудею. Та раптом із натовпу вийшов кравець і крикнув катові:

— Не треба! Його вбив не хто інший, як я! Вдень я прогулювався і, повертаючись додому ввечері, побачив цього п'яного горбаня з тамбурином,— він весело співав. Я зупинився, здивившись на нього, та й запросив його до себе додому. Потім купив риби, і ми сіли їсти. Моя дружина взяла кусень риби, запхнула його горбаневі в рот, і він відразу ж помер. Ми з дружиною взяли його і принесли до будинку іудея. Спустилась невільниця й відчинила нам двері. Я сказав їй: «Передай господареві, що біля воріт — жінка і чоловік, а з ними хворий,— хай огляне його і пропише йому ліки». Я дав їй чверть динара, і вона піднялась по господаря. Я поставив покійника біля східців, і ми з дружиною пішли. Спускаючись, іудей зачепився за мертвого і вирішив, що вбив його. Я правду кажу? — запитав кравець іудея.

— Так! — відповів той.

Тоді кравець звернувся до валі:

— Відпусти іудея і повісь мене!

Валі зачудувався цією пригодою, що з горбанем, і вигукнув:

— Про таке варто писати в книгах! — І сказав катові: — Відпусти іудея й повісь кравця.

— Та що ж це таке? — вигукнув кат.— Одного підводимо, другого підводимо, а нікого не вішаємо! — І він накинув мотузку на шию кравця. Отаке-то приключилося з цими.

Що ж до горбаня, то, кажуть, він був блазнем царя, і той ніколи не розставався з ним. Минулого вечора горбань напився і запропастився; десь опівдні наступного дня султан запитав про нього, і йому сказали:

— О володарю! Його мертвого принесли до валі, і той наказав повісити вбивцю. Коли ж убивцю вже збирались вішати, з'явився другий убивця, потім — третій, і кожен говорить: «Я вбив його!» і розповідає про причину вбивства.

Тоді цар покликав прислужника і сказав йому:

— Піди до валі й приведи до мене їх усіх.

Той пішов і, побачивши, що кат саме збирається вішати кравця, крикнув йому: «Не треба!» Й повідомив валі, що ця справа дійшла до царя. І їх усіх: горбаня, якого несли, кравця, іудея, християнина й наглядача — царський прислужник та валі доставили до царя. Валі поцілував землю перед ним і розповів, що трапилося з цими людьми. Султана так здивувала й захопила ця пригода, що він повелів записати її золотим атраментом і спитав присутніх:

— Чи доводилось вам чути щось дивовижніше за оцю придибенцію з горбанем?

Тоді виступив наперед християнин і сказав:

— О володарю нашого часу, якщо дозволиш, я розповім тобі пригоду, що трапилася зі мною, — вона ще дивовижніша й чудніша, ніж притичина з горбанем.

— Розкажи ж нам про це, — сказав цар.

РОЗПОВІДЬ ХРИСТИЯНИНА

— Вперше прийшов я на ці землі з крамом, — розпочав християнин. — Доля закинула мене до вашого краю, а родом я з Каїра, з тамтешніх коптів, серед них виховувався. Батько мій був гендлярем. Коли я досяг дорослого віку, він помер, і замість нього гендлярем став я. Одного дня сиджу я і раптом дивлюсь: їде на ослі небаченої краси молодик, одягнений у розкішну одіж. Він привітався до мене, а я з поваги до нього встав. Він витягнув хустинку, в якій було трохи кунжуту, і спитав:

— Скільки коштує ардеб ось оцього?

— Сто диргемів, — відповів я.

— Візьми з собою робітників та мірильників, — сказав хлопець, — і рушай до воріт Перемоги, у хан аль-Джавалі, — там ти знайдеш мене. — І він поїхав далі, віддавши мені кунжут з хустинкою. Я обійшов купців, з якими сторгував кунжут; кожен ардеб його приніс мені сто двадцять диргемів зиску. Я взяв із собою чотирьох робітників і вирушив до хлопця, який уже чекав на мене. Побачивши мене, він підвівся, відкрив гамазей, і коли ми переміряли все зерно, його виявилось там п'ятдесят ардебів. Хлопець сказав:

— Тобі, як посередникові, — десять диргемів за кожен ардеб. Виручені гроші тримай у себе. Усього має бути п'ять тисяч диргемів. З них п'ятсот — тобі, мені ж залишиться чотири тисячі з половиною. Коли я закінчу продавати свої запаси, приїду до тебе й заберу свої гроші.

— Хай буде так, як ти хочеш, — сказав я і, поцілувавши йому руку, поїхав до себе.

Того дня мені дісталася тисяча диргемів.

Хлопець з'явився аж через місяць і спитав мене:

— Де гроші?

— Ось вони, чекають на тебе. — відповів я.

— Тримай їх у себе, доки я повернусь і заберу їх, — сказав він.

Прийшов він знов до мене через місяць. Я встав, привітав його й запитав:

— Чи не бажаєш ти чого-небудь попоісти у нас?

Але він відмовився і сказав мені:

— Потримай гроші, доки я повернуся та візьму їх у тебе. —

І пішов.

Я приготував йому гроші й чекав на нього. З'явився він через місяць і сказав, що гроші забере завтра, та й пішов. Але я знов чекав на нього цілий місяць і подумав: «Цей юнак — сама щедрість».

Нарешті з'явився він, убраний в розкішні шати й гарний, наче місяць уповні, як сказав поет:

І сонце, і місяць в одному сузір'ї злились,
В небесній красі своїй, в щасті вони зійшлись;
За їхню чарівність їх люблять всі люди на світі,—
О благо, як голос веселий нас кличе у висі!

Красою тонкою вража його врода небесна,
І скромність велика, що серцеві каже: молись!

О слава Аллаху, який створив оце диво!
Що хоче — те й створить! Він — всюди, Він — завше, Він — скрізь!

Я поцілував йому руку й спитав:

— Саїде! Чи не візьмеш ти свої гроші?

— Не поспішай, — відповів юнак, — я витрачу ті, що маю, а тоді заберу в тебе борг.

Та й пішов. А я подумав: «Клянусь Аллахом, коли він прийде знову, я обов'язково запрошу його в гості, адже я скористався його диргемами і нажив великі гроші!»

Він приїхав наприкінці року, зодягнений ще розкішніше, ніж раніше. Я став благати його зайти до мене і погостювати, на що він відказав:

— З умовою, що ти витрачатимешся на мене за рахунок моїх грошей, які є в тебе.

Я сказав: «Гаразд!», посадовив його, приготував, яку належить їжу, напої та інше, поставив усе перед ним і сказав йому:

— Ім'ям Аллаха!

Молодик підійшов до столика, сягнув лівою рукою до страви і почав їсти зі мною. Це здивувало мене. Коли ми закінчили, він вимив руку, а я дав йому чим її витерти. Ми почали бесідувати, і я запитав:

— Господарю мій, полегш мою турботу: чому ти їв лівою рукою? Можливо, твоя права рука болить?

У відповідь хлопець продекламував ці вірші:

О друже, не питай, що на душі у мене,
Від мук моїх гірких постала ця недуга,
З коханою мені розстатись не хотілось,
Та я через любов велику втратив друга

Потім він витягнув руку з рукава, і раптом я бачу — вона обрубана: кисть без пальців.

— Отож не думай, що я їв у тебе лівою рукою через чванливість,— сказав молодик.— Дивовижна пригода спричинила мое каліцтво.

— А що ж то за пригода? — спитав я.

— Так от послухай. Родом я з Багдада,— почав свою розповідь хлопець.— Мій батько належав до знатних людей міста. Коли я підріс, то чував розповіді мандрівників, прочан та купців про єгипетські землі, і це запало мені в пам'ять. Після смерті батька я взяв побільше грошей і товарів — багдадських та мосульських тканин,— дещо з особистих речей, спакувався і виїхав з Багдада. Аллах судив мені благополуччя, і я прибув до вашого міста.— Він заплакав і продекламував ці вірші:

Сліпий, буває, ями уникає,
У котру часто зрячий потрапляє
Глупак, мов мудрий, промовчить порою,
А мудрий бовкне й воздасть головою.
Знай: правовірний повсякчас працює,
А нечестивий тільки-но марнує.
То що ж удіяти тут чоловіку?
Коритись доленці гіркій довіку!

Я склав свої тюки у хані Масрура, дав служникові грошей, щоб він купив чогось поїсти, і приліг відпочити. А після сну прогулявся по вулиці Бейн аль-Карсейн та й знову спати поклався. Прокинувшись вранці, я розпакував тюк з матерією, вирішивши пройтися по базарах і подивитися, як тут іде торгівля.

Відібрав деякі тканини, і слуга приніс їх мені на ринок Джірджіса. Там мене зустріли посередники — вони вже знали про мое прибуття — взяли в мене тканини і, оголосивши про них на торговлиці, почали продавати їх. Але з виторгу мені не повернулась навіть вартість краму. Староста посередників сказав мені:

— Саїде, я навчу тебе, як вести торгівлю, щоб мати зиск. Зроби так, як роблять тут інші: віддай свій товар у борг на декілька місяців під розписку при писарі, свідку та міняйлі. Плату одержуватимеш кожного понеділка й четверга, і заведуться тоді в тебе гроші. На кожен диргем матимеш два і, крім того, подивишся Каїр та Ніл.

— Слушна порада,— сказав я.

Узявши з собою посередників, пішов я з ними до хану. Вони забрали тканини на базар, я віддав їх гендлярям, у набір, записавши за ними борг, потім віддав папірець міняйлові, узявши з нього розписку, і повернувся до хану.

Чимало днів я провів, снідаючи щоденно з келихом вина, ласуючи бараниною та солодощами, доки настав той місяць, коли мені належало одержувати гроші. Кожного понеділка й четверга я відправлявся на базар, сідав біля купцевих крамниць, а міняйло та писар приносили гроші від купців.

Усе йшло гаразд. Та одного дня, повертаючись із лазні, я заглянув до себе в хан, де поснідав з келихом вина; потім поспав, прокинувся, з'їв курку, напахтився й зайшов у крамницю одного знайомого купця, якого звали Бадр ад-Дін аль-Бустані.

І коли ми сиділи з ним, балакаючи про те та се, до крамниці раптом зайшла якась жінка й сіла поруч зі мною. Вона була струнка, від неї віяло тонкими пахощами, й заповонила мене своєю вродою: підняла чадру, і я побачив її чорні очі. Вона привіталася з Бадром ад-Діном, і він розмовляв з нею стоячи. Коли я почув її мову, в моє серце увійшло кохання.

— Чи маєш ти матерію із золотим пітканням? — запитала вона Бадра ад-Діна.

Він дістав їй відріз.

— Можна взяти в набір, я пришлю тобі гроші? — запитала жінка, але купець заперечив:

— Не можна, саїдо,— ось власник краму, і я зобов'язаний виплатити йому в строк.

— Ой леле! — вигукнула жінка.— Таж я завжди беру в тебе у борг і плачу тобі щедріше, ніж ти сам того бажаєш. Та й гроші ж завжди переказую тобі вчасно.

— Це так, саїдо,— відповідає купець,— але я змушений розплатитися з купцем сьогодні ж.

Тоді жінка схопила відріз і жбурнула його в обличчя Бадру ад-Дінові.

— Ваша порода нікому не знає ціни! — вигукнула вона й пішла.

А я відчув, що разом з нею вийшла й моя душа. Схопився й гукнув їй навздогін:

— О саїдо, змилуйся наді мною, поверни назад свою благородну ходу!

Вона повернулася.

— Це я заради тебе,— мовила вона, усміхнувшись, і сіла навпроти мене біля крамниці.

— Скільки коштує ця штука матерії? — запитав я Бадра ад-Діна.

— Тисяча сто диргемів,— відповів той.

— Матимеш іще сто диргемів прибутку з цієї суми,— сказав я ї, написавши купцеві розписку, взяв у нього відріз і подав його жінці.

— Бери,— сказав я їй,— гроші можеш принести в наступний базарний день, а якщо бажаєш — це тобі подарунок від мене.

— Нехай же ошчасливить тебе Аллах,— надішле тобі мої гроші і зробить тебе моїм чоловіком! — вигукнула жінка.

До Аллаха дійшло її прохання.

— О саїдо! — вигукнув я.— Вважай цей сувій твоїм, я дам тобі ще такий самий, якщо дозволиш мені подивитись на твоє обличчя.

Вона зняла чадру, і, коли я глянув на її лице, мене поійняла велика туга, моє серце полинуло до неї в коханні, і я перестав

володіти своїм розумом. Потім вона опустила запинало і взяла покупку.

— О саїде, не змушуй мене тужити! — сказала вона й пішла.

Я довго сидів на ринку, нічого не роблячи: мене заповонило кохання, воно переповнило мене до краю, і я запитав купця про неї, коли зібрався був іти до хану.

— В неї грошей до біса, — сказав він мені, — вона дочка одного еміра, її батько помер, залишивши їй велику спадщину.

Коли я прийшов до себе і мені подали вечерю, я навіть не доторкнувся до неї і ліг спати. Але сон не йшов до мене, і я не спав до ранку — все думав про неї.

Вставши, я одягнув нову одіж, — не ту, що була на мені раніше, випив келих вина, поснідав і пішов до крамниці Бадра ад-Діна. Привітався і сів біля нього. Коли це знову з'явилась та сама молода жінка разом з невільницею, вбрана ще розкішніше, ніж учора. Вона привіталася зі мною, а не з господарем крамниці.

— Пошли зі мною кого-небудь, — мовила вона лагідно, — щоб узяти тисячу сто диргемів — плату за тканину.

— Навіщо? — запитав я її.

— Бо ти широко подобаєшся мені, — відповіла вона і дала мені гроші. Я сидів і розмовляв з нею, а потім зробив їй знак. Вона зрозуміла, що я спокушаю її, нараз підвелась і пішла. Але моє серце прив'язалось до неї, і я вийшов з крамниці. Раптом до мене підійшла невільниця і промовила:

— Саїде, поговори з моєю господинею.

— Мене ж тут ніхто не знає, — відповів я здивовано.

— О саїде, як же ти швидко її забув! — вигукнула дівчина. — Моя господиня — та, з ким ти щойно розмовляв у крамниці.

Коли я підійшов з невільницею до міняйлів, там була її господиня. Вона пригорнула мене до себе і мовила:

— Мій любий, ти запав мені в душу, а кохання заволоділо моїм серцем. З тієї хвилини, як я побачила тебе, не маю ні сну, ні апетиту.

— Мені ж ти запала в душу ще більше, та не будемо бідикатися, — сказав я.

— То прийти мені до тебе, мій любий? — запитала вона.

— Я нетутешній, — відповів я. — Не маю куди запросити тебе, хіба що до хану. Якщо зласкавишся наді мною, я прийду до тебе.

— Гаразд, — сказала вона, — але сьогодні, напередодні п'ятниці, не можна, — хіба що завтра, після молитви. Тож помолися, сідай на осла і їдь до вулиці аль-Габбанія, спитаєш, де будинок шейха Бараката, відомого під іменем Абу Шама, — там я й мешкаю. Та не барися, бо я чекатиму на тебе.

Потім ми розсталися, і я пішов до хану, в якому зупинився, і провів там безсонну ніч, таку довгу, що аж не повірив, коли нарешті зайнялася зоря. Я встав, переодягся, напахтився, захопив із собою хустинку з п'ятдесятьма динарами, пройшов до брами Зувейле, де знайшов чоловіка з ослом, і сказав йому, щоб він відвів мене до аль-Габбанії.

І незабаром я був уже поблизу вулиці аль-Мункарі і сказав погоничеві осла:

— Розпитайся, де тут дім старшини.

Він пішов і, повернувшись невдовзі, сказав:

— Злазь!

— Іди попереду мене,— сказав я,— поки не приведеш мене до цього будинку. Вранці ж прийдеш сюди і відвезеш мене назад.

— Ім'ям Аллаха! — відповів власник осла.

Я дав йому чверть динара золотом й відпустив його. Коли я постукав у двері, до мене вийшли дві молоденькі, зореподібні дівчини і сказали:

— Заходь, наша господиня чекає на тебе. Вона не спала цілу ніч, бо ти заповонив її душу.

Я зайшов у будинок з сімома дверима, а навколо йшли вікна, що дивилися в сад з різнокольоровими плодами, повноводими каналами й співучими птахами. Водночас можна було бачити у вікні своє обличчя. На позолоченій стелі рясніли виведені смарагдом написи. Це були прекрасні вислови, які осявали душу тим, хто їх читав.

Увійшовши, я сів і не встиг отямитись, як підійшла моя кохана, на голові в неї була корона, оздоблена перлами й іншими коштовностями. Побачивши мене, вона усміхнулася, пригорнула мене і притисла до своїх перс. Притулила свій рот до мого, стала смоктати мій язик,— я робив так само.

— Це правда чи, може, сниться мені, що ти прийшов до мене? — мовила вона.

— Я твій раб,— відповів я.

— Вітаємо й ласкаво просимо! — вигукнула вона.— Клянусь Аллахом, із того дня, як я побачила тебе, і сон мене не бере, і їжа стала мені не смачною!

— Так само й мені,— відповів я.

Сиділи ми, розмовляючи, і я ніяковів. Довгенько ми отак пробули удвох. Потім принесли миску для вмивання і дзбанок. Я помив руки, і ми напахтилися трояндовою водою з мускусом та й далі бесідували. І вона продекламувала ось такі два бейти:

Якби ж то знали ми, що ви йдете до нас,
І очі, і серця свої прослали б вам враз,
До ніг поклали б вам лілейні наші лица
І крізь наші віі провели би вас

Вона жалілась на те, що їй випало на долю, а я — на те, що випало мені. Кохання до неї цілком заволоділо мною, і я геть збайдужів до грошей.

Потім ми почали гратися, обніматися й цілуватися, доки не надійшла ніч. Служниці понаносили наїдків і вина — ну, справжній тобі бенкет. Ми пили до півночі, а потім лягли спати.

Я насолоджувався нею до ранку — ніколи в житті не було в мене такої чарівної ночі. Вставши вранці, я кинув їй під постіль

хустку з динарами і став прощатися з нею. А вона заплакала й сказала:

— Господарю мій, коли я знову побачу твоє прекрасне обличчя?

— Я буду в тебе ввечері, — відповів я.

Вийшовши, я розшукав того чоловіка, який привіз мене вчора сюди, а зараз чекав на мене біля брами, і направився з ним до свого хану, а коли приїхали, дав йому півдинара й сказав:

— Приходь знову, коли заходитиме сонце.

— Гарзд, — відповів він.

Я поснідав у себе й пішов забирати гроші за тканини. Повернувшись, приготував для своєї коханої смажене ягня, купив ласощів. Потім покликав носія, пояснив, куди все це віднести, заплатив йому й повернувся до своїх справ, якими займався до кінця дня.

Затим прийшов чоловік з ослом. Я взяв п'ятдесят динарів, загорнув їх у хустинку й поїхав. Коли зайшов до неї, то побачив, що там повитирали мармур і начистили мідь, наповнили оливою лампади, запалили свічки, розклали наїдки і процідили вино. Моя кохана обійняла мене за шию й вигукнула:

— Ти змусив мене тужити!

Потім принесли столик, і ми почастувалися досхоchu. Тоді невірлиці прибрали столик і принесли вино. Ми пили й цілувалися безупинно до півночі, а затим проспали до ранку.

Прокинувшись, я дав їй, як і минулого разу, п'ятдесят динарів і пішов. Розшукав чоловіка з ослом і поїхав до хану. Поспав трохи й заходився готувати вечерю: горіхи та мигдаль з поперченим рисом, підсмажив єгипетської картоплі, накупив фруктів, ласощів і відіслав усе це їй. Потім, захопивши з собою п'ятдесят динарів, зав'язаних у хустинку, поїхав на тому самому ослі до своєї коханої. Ми з нею поїли, попили і проспали до ранку. Прокинувшись, я кинув їй хустинку з грошима й повернувся до хану. Так тривало деякий час, і настав той день, коли, провівши зі своєю дівчиною ніч, я прокинувся, не маючи за душею ані динара, ані диргема. «Все це — діяння шайтана», — подумав я і прийшов мені на пам'ять вірш:

Блідне сяйво юнака тоді, як він збідніє,
Ніби призахідне сонечко жовтіє,—

Як десь дінеться — його немовби й не було,
А як вернеться — і люди вже не тії.

Клянусь Аллахом, навіть родичам стає чужий
Той сіромаха, що зненацька зубожіє

І пішов, куди очі світять, аж поки не опинився на вулиці Бейн аль-Касрейн, наблизився до самих воріт Зувейле і побачив тут людський натовп. У воротах зчинився страшений тиск. І судилося мені зіткнутися тут із вояком — я мимоволі притис його, і мся рука опинилася в його кишені, намацала в ній гаманець і сама по собі витягла його з кишені. Вояк відчув, що його кишеня

спорожніла, сягнув туди рукою і нічого там не знайшов. Тоді він повернувся до мене і вдарив мене палицею по голові. Я впав на землю. Люди оточили нас, схопили за вуздечку солдатого коня:

— Притиснули тут тебе, і ти вдарив юнака? — запитали його.

— Це ж розбійник, злодій! — закричав солдат.

Тут я отямився й почув, що люди говорять:

— Це хороший хлопець, нічого він не вкрав!

Дехто вірив цьому, дехто — ні, виникла суперечка. Люди потягли мене й хотіли визволити з рук солдата. Але так судилося, що саме в цей час у ворота раптом заїхав валі із стражниками. Вони побачили гурт людей навколо мене й вояка.

— Що тут стряслося? — запитав валі.

— Клянусь Аллахом, повелителю, — сказав вояк, — це — злодій! У мене в кишені лежав блакитний гаманець з двадцятьма динарами, і він витяг його, коли я опинився в натовпі.

— Чи був з тобою хто-небудь? — спитав валі в вояка.

— Ні, — відповів вояк.

Тоді валі гукнув начальникові стражників:

— Затримай і перевір його!

Начальник схопив мене, і я позбувся заступництва Аллаха.

— Зніми з нього все! — звелів валі начальникові.

Коли мене роздягли, знайшли в моїй одежі гаманець. Валі відкрив його й перерахував гроші — там виявилось двадцять динарів, як і сказав вояк. Валі розгнівався й наказав стражникам, щоб вони підвели мене до нього. Коли мене поставили перед ним, він запитав:

— Скажи правду, парубче, ти вкрав цей гаманець?

Я похнюпив голову й подумав: «Як я можу сказати, що не вкрав гаманця, коли його витягли з мого шмаття? Якщо ж скажу, що вкрав, так тоді непереливки будуть». Отож я підвів голову й сказав:

— Так, я взяв його.

Валі здивувався, почувши це, і покликав свідків. Ті з'явилися й засвідчили моє зізнання — все це відбувалось біля воріт Зувейле. Валі наказав катові відрубати мені руку, і той виконав наказ. Воякове серце пом'якшало; і він заступився, щоб мене не вбили. Валі залишив мене й поїхав. Довкола зібралися люди, дали мені випити келих вина, — вояк же віддав мені гаманець.

— Ти гарний юнак, не годиться бути тобі злодієм, — сказав він.

І я мовив до нього віршем:

Клянуся Аллахом, не злодій же я, о мій брате,
Мені повелів Бог людиною бути — не татем.

Турботи, нужда, хвилювання замучили серце,
І долі мінливість не може мене не вражати!

Не ти мене вразив — стрілою Господь в мене кинув —
А він же все здужає — навіть корони збивати!

Вояк пішов, а я, загорнувши обрубок руки в ганчірку, поклав її за пазуху й пошкандибав до моєї коханки. Прийшов я до неї геть знесилений і впав на постіль.

— Що з тобою? — спитала вона, побачивши мене.— Ти геть змінився на виду!

— В мене болить голова, я нездужаю,— відповів я.

Тоді вона розгнівалася й засмутилася.

— Не спалюй мого серця, володарю мій! — мовила у розпачі.— Сядь, підними голову й розкажи, що сталося з тобою сьогодні? Я бачу з твого обличчя, що скоїлось якесь лихо.

— Звільни мене від цього,— сказав я.

Вона заплакала.

— Ти збайдужів до мене! Я бачу, що ти не такий, як завжди! — скаржилась вона й говорила до мене далі, але я не відповідав їй.

Настала ніч, і вона принесла мені їжу, але я відмовився від неї, аби не побачила, що я їм лівою рукою.

— Я не хочу зараз їсти,— сказав я.

— То що ж трапилось з тобою сьогодні, чому ти занепокоєний і розбиті твої серце й душа? — запитала вона.

— Гаразд, зараз я розповім тобі, але зачекай,— відповів я. Вона піднесла мені вина й сказала:

— Тримай, вино розжене твої клопоти, треба випити.

— Якщо це так необхідно, то дай я вип'ю з твоїх рук,— сказав я.

Вона піднесла келих до моїх уст, і я випив його. Коли наповнилася його знову й подала мені, я узяв його лівою рукою. В мене виступили сльози, і я проказав ці вірші:

Коли Аллах скарати хоче чоловіка,
Що ані розумом, ні зором не каліка,

Глухим, сліпим, німим його він зробить
І розум відбере, мов висмикне патику,

Коли ж покару ту Аллах закінчить,
Поверне ум, навчить щоб недоріку.

Побачивши в мене на очах сльози, вона скрикнула й запитала:

— Чого ти плачеш? Ти спопелив мені серце! І чому ти взяв келих лівою рукою?

— В мене на руці чиряк,— відповів я їй.

— Дай руку,— сказала вона,— я тобі його видавлю.

— Зараз іще не час,— відповів я.

Потім я випив, і вона доти поїла мене, доки я не захмелів і не заснув на місці. Тоді вона й побачила мою руку без кисті. Обшукавши мене, знайшла гаманець із золотом, і охопили її із співчуття до мене невимовні туга й страждання.

Коли я прокинувся зі сну, то побачив, що вона приготувала для мене юшку з чотирьох курок. А потім піднесла келих вина. Я поїв, випив і, за своїм звичаєм, залишивши гаманець з грішми, хотів було вийти, але вона зупинила мене:

— Куди ти йдеш?

— В одне місце, де я міг би звільнити серце від смутку,— відповів я.

— Не йди, сідай! — сказала вона і, коли я сів, скрушно промовила:

— Значить, через своє кохання до мене ти витратив усі гроші й позбувся руки? Так от я скажу тобі — і свідок тому Аллах! — що не розлучаюся з тобою. Ти переконаєшся, що мої слова правдиві, і, якщо Аллах зглянетесь наді мною, ми з тобою одружимося.

Вона послала по свідків і, коли ті з'явилися, сказала їм:

— Напишіть мою шлюбну угоду із цим чоловіком і засвідчіть, що я одержала посаг. Засвідчіть також, — сказала вона, коли було укладено шлюбну угоду, — що всі мої гроші, які є в цій скрині, та всі мої раби й невольниці належать цьому чоловікові.

Вони засвідчили й це, віддали мені дарчий лист і пішли, одержавши належну плату. Після цього вона взяла мене за руку, підвела до комори, відімкнула велику скриню й сказала:

— Подивися, що там у скрині.

І я побачив, що скриня повна хусток, а дівчина сказала:

— Це — те, що я взяла в тебе. Щоразу, коли ти давав мені хустинку з п'ятдесятьма динарами, я кидала її в цю скриню. Ці гроші твої — повернув їх тобі Аллах — і ти сьогодні могутній! Саме через мене доля була така несправедлива з тобою, що ти навіть позбувся руки. Я не можу тобі відшкодувати цього. Навіть якщо б усе пожертвувала, то й того б не вистачило б і не було б послугою, гідною тебе. — І додала: — Отримуй свої гроші.

Я отримав їх, потім я переніс її скриню до своєї і поклав її гроші до своїх — тих, які я давав їй. Серце моє зраділо, гризоти мої розвіялись.

— Клянусь Аллахом, — сказала вона потім, — якби я віддала з кохання до тебе не тільки все моє багатство, а й душу свою, то й цим не змогла б належно віддячити тобі.

І тоді я провів з нею ніч. Але не минуло й місяця, як вона занедужала, хвороба її посилалась і, проживши ще лише п'ятдесят днів, вона опинилась серед мешканців того світу. Я обрядив її й поховав. Вийшовши зі склепу, я побачив, що їй належать великі багатства, володіння й маєтки, і серед усього цього — склади кунжута, частину якого я продав тобі. Весь цей час я був зайнятий, продаючи решту запасів, — досі ще не одержав усіх грошей. Прошу тебе, не заперечуй проти того, що скажу тобі, тому що я поїв твоєї їжі: дарую тобі те, що ти заборгував мені — гроші за кунжут. Тепер ти вже знаєш причину того, чому я їв лівою рукою.

— Ти був милостивий і щедрий до мене, — сказав я йому.

— Чи не погодився б ти супроводжувати мене в моїй подорожі на батьківщину? — запитав він.

— Гаразд, — сказав я й домовився з ним про виїзд на початку місяця. Потім я продав усе, що мав, накупив краму й вирушив разом з цим парубком на його батьківщину, тобто до вашої

країни. Він спродався тут, накупив інших товарів і помандрував до єгипетських земель. А на мою долю випало сидіти тут, доки зі мною не трапилось те, що трапилось, від перебування на чужині. Оце, володарю нашого часу, і є ще дивовижніше від того, що сталося з горбанем.

— Вас усіх треба повісити,— сказав цар.

Тоді до царя Китаю підійшов наглядач і мовив:

— Якщо дозволиш мені, я розкажу тобі бувальщину, що трапилася зі мною до того, як я знайшов цього горбаня. Якщо вона буде дивовижніша за ту, яку ти щойно почув, то чи подаруєш ти нам наші душі?

— Давай, що там у тебе? — мовив цар.

І наглядач почав розповідати.

РОЗПОВІДЬ НАГЛЯДАЧА

— Був я минулого року на одному зібранні, де влаштували читання Корану, зібралися декламатори, а потім накрили на стіл. Серед того, що подали, був мигдаль. Але один із присутніх, зовсім іще молодий чоловік, не став їсти його і навіть відійшов від столу. І хоч як ми вмовляли його, однак він заприсягнув, що не доторкнеться до мигдалю. Але ми й далі наполягали, і він вигукнув:

— Не змушуйте мене, досить того, що я вже мав через той мигдаль! — І він продекламував такий бейт:

Якщо любий тобі барабан — то на ньому й грими,
А як приємна тобі сурма — нею брови чорни

— Заклинаємо тебе Аллахом, скажи, чому ти відмовляєшся їсти мигдаль? — запитали його.

— Я їм його тільки після того, як сорок разів вимию руки поташем, сорок разів содою і сорок разів милом,— усього сто двадцять разів.

Тоді розпорядник бенкету звелів слугам принести води, поташу, соди й мила. Молодик вимив руки так, як казав, і тільки після цього сів до столу й неохоче, ніби з острахом та огидою, взяв мигдаль і через силу почав їсти. Рука в нього тремтіла, і ми побачили, що на ній не вистачає великого пальця, цей чоловік їв чотирма пальцями.

— Що трапилось з твоїм великим пальцем? — запитали його.

— Браття,— відповів він,— позбувся я не тільки цього пальця, а й пальця на другій руці і на обох ногах також. Ось подивіться лишень.

Він показав нам обрубок великого пальця на своїй лівій руці — він був такий же, як і на правій. Його ноги теж були без великих пальців. Побачивши таке, ми здивувалися ще більше.

— Як же скоїлося з тобою це лихо? — спитали ми його. — І навіщо ти мив руки сто двадцять разів?

— Так от слухайте,— сказав він.— Мій батько був один з найбагатших купців у Багдаді за днів халіфа Гаруна ар-Рашіда. Він дуже любив пити вино і слухати лютню. Тим-то по своїй смерті він не залишив мені нічого. Я поховав його, як належиться, з читанням Корану, тужив по ньому дні і ночі. А потім відкрив його крамницю й побачив, що вона майже порожня, виявилися по ньому лише великі борги. Я вмовив тих, кому він заборгував, потерпіти, пом'якшив їхні серця і почав торгувати. Від п'ятниці до п'ятниці я віддавав борги і через деякий час сплатив їх усі, та ще й собі розстарався грошей.

Одного разу побачив я молоду жінку — красивішої за неї не бачили мої очі. Їхала вона на мулі, вся в коштовних оздобах, попереду неї — раб і позаду — раб. Вона зупинила мула біля входу на базар, привіталася, за нею увійшов слуга й сказав:

— Заходь, пане, але щоб ніхто тут не пізнав тебе, бо розпалиш вогонь гніву проти нас.

Слуга закривав її, доки вона роздивлялася купецькі крамниці. Моя крамниця, видно, найбільше сподобалась їй, бо вона зайшла до мене, а за нею — слуга. Привітала мене — я не чув нічого прекраснішого за її мову й солодшого за її голос. Потім вона відкрила своє обличчя, і я подивився на неї з виразом, який ніс у собі тисячу зітхань. Кохання до неї заповонило моє серце. Я знову й знову позирив на її обличчя і продекламував ці два бейти:

Скажи красуні тій в шовковому серпанку:
«Таж спокій тільки смерть твоєму дасть коханку,

Простягнута рука його перед тобою,
Тож змилуйся, даруй хоч погляд наостанку»

Вона відповіла мені такими бейтами:

Якщо забуду вас, то серце погублю,
Бо вже нікого більш не вподоблю,

Хоча красу побачу я небесну,
Лишусь байдужий, бо лиш вас люблю.

Пекучим болем стало це кохання,
І серце змучене конає від жалю,

Напоєм пристрасті жага мене впоїла,
Отож дозвольте -- й вам такого я наллю.

Спитав він: «Що ви просите в Аллаха?»
Сказала: «Ласки й вас, ясних, мов з кришталю».

Потім вона спитала:

— Чи маєш ти, парубче, гарні тканини?

— Саїдо, твій раб бідний,— відповів я,— але зачекай, поки купці повідчиняють крамниці, і я принесу тобі те, що ти бажаєш.

Потому я розмовляв з нею, поринувши в море любові і блукаючи шляхами кохання, доки не відчинились крамниці. Тоді я пішов і дістав для неї все, що зажадала вона, коштувало це п'ять тисяч диргемів. Жінка віддала товари прислужникові — він узяв їх, і вони вийшли з базару. Йї підвели мула, і вона поїхала,

не сказавши мені, звідки вона, а я посоромився взнати у неї про це.

Я прийшов додому, сп'янілий від кохання до тієї жінки. Мені подали вечерю, я з'їв чогось шматочок, та переді мною постала вона — красива й чарівна, і в мене пропав апетит. Я хотів було заснути, але й сон не йшов на очі мені. В такому стані я провів тиждень. Купці вимагали в мене гроші, але я умовив їх почекати ще. Через тиждень вона раптом приїхала верхи на мулі разом зі слугою та двома рабами.

Коли я побачив її, розум покинув мене і я забув про все на світі. Вона почала розмовляти зі мною своєю прекрасною мовою, а потім сказала:

— Принеси терези і зваж свої гроші.

Вона повернула мені вартість товару, який взяла, ще й з надлишком. Далі вона розговорилась зі мною, і я мало не вмер від радості й щастя.

— В тебе є дружина? — запитала вона.

— Ні, я не знаю жодної жінки, — відповів я й заплакав.

— Чому ж ти плачеш? — запитала вона.

— Так, згадав дещо, — сказав я.

Потім я взяв кілька динарів і дав їх слuzі, попросивши його бути посередником між мною та його господинею. Він же розсміявся й сказав:

— Вона закохана в тебе більше, ніж ти в неї, — тканини їй не потрібні, вона придбала їх лише через кохання до тебе. Розмовляй з нею про що хочеш — вона не буде перечити тобі в тому, що ти скажеш.

Але дівчина побачила, як я давав слuzі гроші. Отож я повернувся, сів і сказав їй:

— Повір твоєму рабові й дозволь йому відкрити перед тобою душу.

І я розповів їй, що в мене на серці. Це здивувало її.

— Цей слуга прийде до тебе з моїм листом, — мовила вона. — Зроби так, як він скаже.

Коли вона пішла, я віддав купцям їхні гроші. Вони мали зиск, на мою ж долю випав смуток, і я не спав цілу ніч.

Минуло чимало днів відтоді, і нарешті прийшов слуга тієї дівчини. Я прийняв його з пошануванням і спитав про неї.

— Вона хвора, — відповів він.

— Скажи, що з нею? — попросив я.

— Цю дівчину виховувала добродійка Зубейда — дружина халіфа Гаруна ар-Рашида, — почав розповідати слуга. — Вона одна з невольниць дружини халіфа. Має від своєї господині дозвіл вільно виходити з дому, заслужила довір'я своїх володарів і стала їхньою управителькою. Вона розповіла господині про тебе і що хотіла б одружитися з тобою, але та сказала: «Спершу я повинна побачити його. Я віддам тебе за нього заміж, якщо він виявиться достойним того». Тож ми маємо відпровадити тебе до палацу. Як ти потрапиш туди непомітно, то

доб'єшся шлюбу з нею, а як попадешся -- тобі зітнуть голову. Що ти на це скажеш?

— Гаразд, я згоден,— відповів я.

— Піди увечері до мечеті, яку побудувала господиня Зубейда на річці Тігр, помолись і заночуй там,— сказав мені слуга.

— З коханням і задоволенням,— відповів я.

Увечері я пішов до мечеті, помолився і провів там ніч. Уранці на зорі побачив людей, які прибули сюди на човнах із скринями. Вони занесли їх до мечеті й пішли, а один з них — той, що був посередником між мною та моєю коханою,— затримався. Незабаром прийшла до нас вона сама. Я обійняв її, а вона поцілувала мене й заплакала. Трохи поговорила зі мною і сказала, щоб я заліз у скриню, і, коли я забрався туди, замкнула її.

Після цього слуги наносили сюди багато різних товарів — здебільшого це були тканини та всілякі коштовності — й запакували все те у скрині. Потім управителька — моя дівчина — звеліла заносити їх у човни; ключі вона залишила в себе. Так разом з іншими опинилася в човні й скриня, в якій сидів я.

І ми попливли. Я злякався: що ж тепер буде зі мною?! Я пошкодував, що зваживсь на це. «Клянусь Аллахом — пропав!»— подумав я і заплакав. Почав благати всевишнього Аллаха захистити й визволити мене.

А човни зі скринями все пливли та пливли, доки не прибули до брами халіфового замку. Потім почали виносити з човнів скрині, в тім числі й мою — повз наглядачів, що стояли біля палацу. Дійшли до того, котрий, мабуть, був старший. Він спав, але прокинувся й закричав на управительку:

— Не говори багато й не переч мені! Всі скрині треба відкрити!

Він підвівся й почав зі скрині, в якій сидів я. Коли мене піднесли до нього, серце моє стислось і розум мій відлетів геть. А невільниця сказала наглядачеві:

— Начальнику, ти погубиш мене і гендлярів — власників цих товарів — ти зіпсуєш речі господині Зубейди, бо в цій скрині різнобарвний одяг та глечики з водою джерела Земзем. Боюсь, що вони перекинуться, і вода попсує одягу, вона злиняє.

— Бери скриню і йди,— сказав прислужник.

Носії хутко понесли мене далі, а за мною — решту скринь. Але тут до моїх вух донісся чийсь владний голос, і я почув, як невільниця заволатала: «Біда, халіфе, халіфе!»

А я сиджу ні живий ні мертвий, а далі халіф запитав невільницю.

— Що в тебе у цих скринях?

— О еміре правовірних,— відповіла вона,— в них одяг і тканини, а також речі моєї господині Зубейди. Вона не хотіла б, щоб хтось споглядав її пожитки.

Але халіф сказав:

— Відкривай, я мушу побачити все, що є в цих скринях.

«Ну, це вже кінець, смерть!»— думаю собі. Прислужники тим часом підносили до халіфа скрині одну за одною, а він оглядав тканини й речі. І нарешті залишилася тільки та скриня, в якій сидів я. Піднесли мене в ній і поставили перед халіфом. Я зрозумів, що вже пропав, і попрощався зі своїм життям. Я не сумнівався в тому, що мені відрубають голову, коли почув, як халіф промовив:

— Відчиніть, я подивлюся, що в цій скрині!

Слуги почали вже було відмикати її, коли управителька сказала:

— О еміре правовірних! Цю відчинимо при ясновельможній саїді Зубейді, бо саме в ній міститься її таємниця і найсокровенніші її скарби.

І халіф наказав заносити скрині. Першою взяли скриню зі мною,— а я ніяк не можу повірити в порятунок. Коли вже був у світлиці, туди швидко зайшла моя подруга і, відімкнувши скриню, сказала мені:

— Мерщій виходь і підіймайся цими східцями, що перед тобою.

Я хутенько виліз зі скрині і побрався нагору. Тільки-но піднявся туди, як принесли решту скринь. За ними ввійшов халіф і сів на ту скриню, з якої я шойно вихопився. Потім відкрив її, полюбувався усім, що було там, і пішов.

А я аж упрів зі страху. До мене піднялась моя дівчина і сказала:

— Твоя біда вже позаду. Розпротай тепер свої груди й посидь, доки прийде сюди саїда Зубейда. Коли вона побачить тебе, то, може, я й дістанусь тобі.

Вона спустилась, а я сидів у невеликій залі. Незабаром сюди ввійшло десятеро невірниць, подібних зорям, і стали рядочком. Потім з'явилося ще двадцяттеро невірниць — пишногорудих дів — і серед них — цариця Зубейда. Вона ледве ступала — стільки було на ній вбрання та оздоб. Подали їй стілець. Сівши на нього, вона гукнула невірникам, і ті принесли й поставили мене перед нею. Я поцілував перед нею землю, і вона почала розмовляти зі мною — розпитувати про моє становище та походження. Я відповів їй на все. І вона була задоволена бесідою.

— Клянусь Аллахом, ти не посоромив наше виховання цієї дівчини,— радісно мовила вона.— Знай — ця дівчина для нас, як плоть і кров наша, її — подарунок Аллаха — доручаємо тобі.

І цариця Зубейда погодилась на мій шлюб з дівчиною; сказала, щоб я пожив у них десять днів. Я провів у палаці цей час, не знаючи, хто ж моя наречена, бо лише служниця клопоталась коло мене, приносила обід та вечерю. Володарка Зубейда порадилася з еміром правовірних щодо мого одруження з їхньою невірницею. Халіф дав дозвіл, наказавши виділити їй десять тисяч динарів. Саїда Зубейда послала за кадї та свідками, і вони склали угоду про мій шлюб з цією дівчиною. Після цього відбулась пишна учта. Минуло ще десять днів, і наречену повели до

лазні перед шлюбною ніччю. Потім поставили столик з розкішними наїдками. Сівши до частування, я відразу ж наліг на мигдаль і наївся його донесхочу. Потім витер руки, забувши вмити їх, і сидів так доти, доки не стемніло і не запалили свічки.

Прийшли співачки з бубонами, нареченій весь час виявляли пошану й обдаровували її золотом, доки вона не обійшла весь палац. Після цього її привели до мене і зняли з неї одяг. Залишившись наодинці з нею в постелі, я обійняв її, не вірячи сам, що заволодів нею. Але, відчувши запах мигдалю від моїх рук, вона голосно закричала, і звідусіль збіглись до неї невільниці. А я злякався і не можу второпати, що трапилось.

— Що з тобою, сестрице? — спитали її невільниці.

— Заберіть мене від цього божевільного! — вигукнула вона.— Я думала, що він розумний!

— Чим же я видався тобі божевільним? — спитав я.

— Божевільний! — вигукнула вона.— Чому ти не помив рук після того, як їв мигдаль? Клянусь Аллахом, я не прийму тебе, бо в тебе немає розуму і ти вчинив зло!

Потому вона схопила канчук, який лежав поруч з нею, і почала бити мене ним по спині, аж поки я не втратив свідомості.

— Заберіть його,— сказала вона невільницям,— відведіть до правителя міста, і нехай він відріже йому руку, яку він не вимив, поївши мигдалю!

— Тільки Аллах має спромогу і силу! — вигукнув я.— Мені мають відрізати руку тільки за те, що я їв мигдаль і не вимив її!

— Сестрице наша, не карай його на перший раз за те, що він учинив,— почали заступатися за мене невільниці.

Та де там, вона й слухати не хотіла.

— Клянусь Аллахом, я неодмінно відріжу йому якусь кінцівку! — вигукнула вона і вийшла.

Я побачив її тільки через десять днів. Вона підійшла до мене. — У, чернопикий, я навчу тебе, як їсти мигдаль і не мити рук! — сердито сказала і гукнула невільниць.

Ті прийшли і зв'язали мені руки, а якась дівчина повідрізала мені великі пальці на руках і ногах, як ви оце бачите, шановне товариство.

Я знепритомнів. Мені присипали рани порошком, і кровотеча припинилася. І отоді я запрягнувся, що ніколи не їстиму мигдаль, доки не вимию рук сорок разів содою, сорок разів поташем і сорок разів милом! Коли побачив цей мигдаль, то згадав, як я постраждав через нього. А раз ви мене примусили, то я й розповів вам про це. Тепер я неодмінно мушу виконувати те, в чому присягнув.

— А що було з тобою після того? — спитали ми.

— Коли я ото поклявся,— сказав молодик,— серце її заспокоїлося, і я переспав з нею. Так ми й прожили деякий час, а потім вона сказала мені:

— Ніхто в палаці не знає, що тут поміж нами зайшло. Ніхто

сторонній, крім тебе, не ступав сюди, але й ти опинився тут тільки завдяки старанням саїди Зубейди.

І вона дала мені п'ятдесят тисяч динарів, сказавши:

— Візьми ці гроші й купи просторий будинок.

Я пішов, купив будинок, вона перенесла туди всі свої пожитки, а також коштовності, тканини й подарунки, які назбиралися в неї.

Ми поїли й пішли. І після того трапилася зі мною ця пригода з горбанем. Оце й усе, що я хотів розповісти.

— Це не дивовижніше, ніж пригода з горбанем,— навпаки, пригода з горбанем чудніша за це. Тож усіх вас треба розіп'яти,— промовив цар.

Тоді наперед виступив іудей, поцілував перед царем землю і сказав:

— О владарю нашого часу, я розповім тобі билицю, дивовижнішу, ніж пригода з горбанем.

— Давай розповідай, що там у тебе, — сказав цар Китаю.

І той почав.

РОЗПОВІДЬ ЛІКАРЯ-ІУДЕЯ

Найдивовижніше з того, що я зазнав у моєму житті, трапилося в юності. Я був у сірійському місті Дамаску, де вчився на лікаря і працював. Одного разу, коли я працював удома, прийшов по мене невільник з палацу правителя Дамаска. З'явившись з ним до палацу, я побачив посередині зали мармурове ложе, прикрашене золотими пластинами. На ньому лежав хворий — надзвичайної краси хлопець. Я сів у нього в головах і помолився за його одужання. Юнак зробив мені знак очима, а я сказав йому:

— Саїде, дай мені твою руку, нехай збереже тебе Аллах!

Він простяг мені ліву руку, я здивувався й подумав: «О диво Аллаха! Такий гарний юнак, з такого знатного дому, а такий невихований!»

Я промацав його пульс і, прописавши ліки, навідувався до нього час від часу. На одинадцятий день юнак спитав мене:

— Чи не бажаєш погостювати в мене?

— А чом би й ні? — сказав я.

Тоді він наказав рабам віднести нагору постелі, засмажити ягня і подати фрукти. Коли ми почали учту, я завважив, що молодик їсть лівою рукою.

— Розкажи мені про себе,— попросив я його.

— Тож послухай, лікарю нашого часу,— промовив він,— що сталося зі мною. Родом я з Мосула, мій дід по батькові помер, залишивши десятеро синів, найстаршим з яких був мій батько. Всі брати вирости й одружилися. В мого батька знайшовся я, а дев'ятеро його братів дітей не мали. Отож я виростав серед

своїх дядьків, і вони втішались мною. Коли я виріс і досяг віку мужів, то побував якось із батьком та дядьками на п'ятничній молитві в мечеті. Відбувши молитву, ми вийшли з мечеті, посідали кружка, і дядьки та батько почали розмовляти про всілякі чуда й диковини різних країн світу. Згадали Каїр.

— Усі мандрівники говорять, що на цілій землі немає міста, прекраснішого за Каїр з його Нілом,— мовив один з дядьків.

І всі один поперед одного стали розхвалювати це місто, так розписували його красу, що воно цілком заволоділо моїми помислами, і ні про що інше я вже не міг думати. Далі хтось спом'янув Багдад, сказавши, що це місто — обитель миру і прародитель усіх міст. Тоді батько сказав:

— Хто не бачив Каїра, той нічого у світі не бачив. Це місто — наче золото, жінки там — мов лялечки, вода Нілу — прозора й солодка. О, якби ви тільки побачили його зелень, прикрашену різноманітними квітами, Ніл — який він тут широкий! — ви не змогли б відірвати погляду від цієї краси.— І батько проказав віршем:

Ах, чи покину я Каїр та осяйну його красу?
Чи є ще крашая земля, якій я серце піднесу?

І чи залишу місто це і пахощі Каїра?
Не пахне й мила так, коли цілую я її косу!

Який він гарний став, наче сад едемський,—
Циновки й пишні подушки -- о згадки тихий сум!

Ось місто, що його краса чарує око й розум,—
Там кожен знайде для душі вино а чи росу

Там славні гідності людські братів зібрали вірних,
І місце їх зібрань -- мов гай на нільському мису

О Каїре мій! Як нам судилось розлучитись,—
Взаємну вірність бережим і святість нашу всю!

Та лиш вітрам ви не кажіть про міста струни дивні,
Бо вкрадуть струни ці вітри й за обрій понесуть

Видиво Каїра не давало мені спати цілісіньку ніч, і так мені захотілось побувати в цьому місті! А через кілька днів мої дядьки зібрались на торг до Єгипту. Я став плакати і просити батька, цілуючи йому руку, щоб він і мене відправив поторгувати разом з дядьками. Тож він наладував товарів, але, припоручаючи мене дядькам, сказав їм:

— Не дозволяйте йому їхати з вами до Каїра, залишіть його в Дамаску, нехай він там продасть свій товар.

Я попрощався з батьком, і ми вирушили в дорогу. Приїхавши до міста Халеба, пробули там кілька днів і далі подалися в Дамаск. Коли ми прибули туди, я побачив чудове, щасливе місто, схоже на вселенський рай, чи сад Ридвана — з великими багатствами, повноводими каналами, фруктовими деревами. Ми зупинилися в одному хані, відпочили, дядьки допомогли мені спродатися. Кожен динар приніс мені п'ять динарів зиску, і я дуже втішився таким баришем. Потім мої дядьки відправили-

ся в Єгипет, залишивши мене в Дамаску сирійському. Тут я жив у гарній кам'яниці, яка коштувала мені два динари на місяць, і з насолодою проводив час за їжою і питвом.

Одного разу сиджу я собі біля дверей мого будинку, коли це раптом підходить до мене молода жінка в розкішному вбранні, кращого за яке мені не доводилось бачити. Я запросив її до себе, та не встиг і оком змигнути, як вона була вже в моєму покої, я зрадів і поспішив слідом за нею і зачинив за собою двері. Коли сів, вона скинула ізар і відслонила обличчя. Переді мною постала небачена красуня, і я перейнявся коханням до неї. Тоді я приніс столика з розкішними наїдками, фруктами й усім іншим, що належиться для такого випадку. Почастувавшись, ми почали забавлятися, а потім випили й захмеліли. Пізно ввечері я загасив свічі і провів з красунею пам'ятну ніч. Вранці я дістав десять динарів і хотів було дати їх їй, але вона обурилася.

— Тьху на вас, мосульців! — вигукнула вона. — Ти думаєш, мені потрібні гроші чи золото?

Потім дістала з-за пазухи п'ятнадцять динарів і, присягнувшись Аллахом, рішуче сказала:

— Якщо не візьмеш їх, то я більше до тебе не прийду. — І, коли я взяв гроші, додала: — Чекай мене, коханий, через три дні. Я буду в тебе, як заходитиме сонце, а ти приготуй для нас обох на ці гроші таке ж саме частування.

Вона попрощалася зі мною й пішла, а я геть втратив розум. Через три дні з'явилася, одягнена ще ошатніше, ніж минулого разу, — вся в парчі та коштовних оздобах. Я заздальгідь приготувався до учти, і ми відразу ж поїли, випили та, як і перше, провели ніч у постелі. А вранці вона дала мені п'ятнадцять динарів і пообіцяла знову прийти до мене через три дні.

Я приготувався до зустрічі, як і належиться, і по трьох днях вона з'явилась у шатах, ще розкішніших, ніж була вбрана перед цим.

— Гарна я, саїде мій? — запитала вона.

— О так, клянусь Аллахом! — мовив я.

— А чи дозволиш ти мені прийти наступного разу з дівчиною, ще кращою й молодшою за мене роками, щоб ми разом побавилися й посміялися? — запитала вона. — Ця дівчина давно вже нудьгує, отож попросилась піти зі мною і провести разом ніч.

— А чом не дозволю? Ласкаво прошу, — відповів я.

Потім ми повечеряли, напилися, і я пробавився з нею цілу ніч. Вранці вона дала мені двадцять динарів і сказала:

— Додай до нашої трапези що-небудь для дівчини, яка прийде зі мною.

Вона попрощалася й пішла. На четвертий день я, як завжди, підготувався до гостини, а ввечері, після заходу сонця, прийшла вона в товаристві якоїсь жінки, закутаної в ізар. Вони ввійшли й сіли, я засвітив свічки й повернувся до них радісний та щасливий. Вони роздяглися, і коли нова дівчина відслонила обличчя,

я побачив, що вона мов місячна повня, гарнішої за неї не доводилося мені зустрічати. І я проказав такого вірша:

Який же дивний та чудовий час:
Підглядача немає біля нас

Кохання скільки, захвату й сп'яніння —
Боюсь, щоб розум з радості не згас.

З-за покривала місяць визирає,
І віття в шатах гнеться раз у раз.

Троянди шік, п'янки очей нарциси
І стільки ніжних, вишуканих ласк

Життя з коханою душа у душу —
Це диво, це — окраса всіх окрас!

Подав я їм страви та напої. Ми їли й пили, а я все підливав у келих тій дівчині і пив до неї. Отож перша дівчина потайки приревнувала мене до своєї товаришки.

— Скажи, ради Аллаха, чи не краща ця дівчина за мене? — запитала вона.

— Так, клянусь Аллахом! — відказав я.

— Я хочу, щоб ти переспав сьогодні з нею.

— Залюбки, — відповів я.

Тоді вона встала, постелила нам, а сама вийшла. Я проспав з новою дівчиною цілу ніч. А коли прокинувся вранці, то відчув, що я весь мокрий, сів і сягнув рукою до дівчини, щоб розбудити її, поторсав за плечі, і її голова скотилася з подушки. Світ мені потьмарився, і я закричав: «О милосердний покровителю, заступися за мене!» Я помацав рукою й пересвідчився, що дівчину зарізано. Голова мені пішла обертом, але я, пересиливши себе, піднявсь нагору до своєї першої подруги, та її не знайшов там. І тоді я зрозумів, що це вона зарізала свою подругу через ревності. «Тільки Аллах має спромогу і силу! — вигукнув я. — Що ж мені тепер робити?»

Поміркувавши трохи, я роздягся, викопав посеред хати яму, поклав у неї небіжчицю разом з її одягом та коштовностями й засипав землею, а потім поклав зверху на своє місце мармурові плити, які лежали там до того. Потім одягся, замкнув у скриньку залишок своїх грошей і, зачинивши кам'яницю, пішов до її хазяїна. Згнітивши серце, віддав йому плату за цей рік і сказав, що їду в Каїр до своїх дядьків.

Прибувши до Каїра, я розшукав там дядьків. Вони радо зустріли мене й сказали, що вже розпродалися.

— Чому ти приїхав? — запитали вони.

— Бо скучив за вами, — сказав я, але не признався, що маю ще трохи грошей.

Я пробув з ними тут цілий рік, милуючись містом та Нідом, і, запустивши руку в гроші, які в мене залишилися, розкошував — їв і пив, чого тільки душа бажала, та розважався. Перед від'їздом моїх дядьків додому я втік од них і сховався. Вони пошукали мене, а потім вирішили, що я повернувся в Дамаск, та й поїхали собі. А я прожив іще в Каїрі три роки, аж поки не вийшли в мене,

всі гроші. Щороку надсилав до Дамаска плату за житло господареві того будинку, в якому я мешкав. І коли в мене залишилося грошей лише на дорогу, я повернувся в Дамаск. Прийшов до свого помешкання, і господар — він був торговцем коштовностями — вельми зрадів мені. Я відчинив свої покої, підмів, прибрав їх і знайшов під постіллю, на якій було зарізано дівчину, розкішне намисто, оздоблене десятьма дорогоцінними каменями. Це, певна річ, було намисто тієї дівчини. Я взяв його і згадав дівчину, поплакав трохи, потім закінчив прибирати помешкання і просидів у ньому два дні. На третій пішов до лазні, переодягся. Я залишився зовсім без грошей. Отож узяв намисто й подався з ним на базар, дав його там гендлярю-посереднику, і в того аж очі загорілися, коли він побачив цю річ.

— Але ж гарне намисто, клянусь Аллахом! — вигукнув він, поцілувавши мені руку.— Це благородний почин.

Потім він посадовив мене поруч із господарем мого будинку, і ми стали чекати, поки базар наповниться купцями. А посередник тим часом почав крадькома пропонувати намисто покупцям, а я про це нічого й не знав. Аж раптом виявилось, що намисто коштовне — за нього давали дві тисячі динарів. Запідозривши мене в шахрайстві, посередник запропонував мені за нього п'ятдесят динарів.

— Саїде мій,— сказав він,— ми вважали, що ланцюжок намиста золотий, а він, коли твоя ласка, виявився підробкою. Хочеш — бери за нього п'ятдесят динарів — така його ціна.

— Піди й візьми сам ці гроші за намисто,— сказав я йому.— Я знаю, що це не золото, а підробка. Виготовили його для однієї жінки, щоб покепкувати над нею. Воно дісталось у спадок моїй дружині, і ми хочемо продати його. Тож бери за нього, скільки дають.

Почувши таке, той зрозумів, що справа з намистом темна, й подався з ним до старости базару. Вони дійшли згоди щодо моєї особи і вдарились до валі.

— Нещодавно у мене вкрали намисто,— сказав йому шейх базару.— Я знайшов злодія, котрий вчинив це. Він одягнений у шати мосульських купців.

І валі послав з ним стражників. Не встиг я отямитись, як вони мене схопили й повели до валі. Той запитав про намисто, і, коли я розповів йому те, що й посередникові, він засміявся, упевнившись, що таки я вкрав намисто, й відразу ж подав знак стражникам. Ті вмить роздягли мене й почали шмагати батогами куди попало. Удари обпікали мене вогнем.

— Так, я вкрав намисто,— мовив я, зміркувавши, що краще вже так сказати, ніж признатися, що власницю намиста вбито у мене в ліжку.

Моє зізнання записали в присутності свідків, а потім відтяли мені десницю. Культю припекли в маслі, і я пролежав непритомний півдня, готім мені дали випити вина, і я прийшов до тями. Взявши свою відрубану руку, я пішов додому.

— Ти ж гарний хлопець, маєш гроші й крам,— сказав мені господар дому,— то навіщо ж крадеш? Тепер, синку, не залишилось нікого, хто поважав би тебе. Тож мусиш зараз звільнити мій будинок, бо ти звинувачений у крадіжці. Знайди собі інше помешкання.

— Потерпи, господарю мій, ще днів зо два, поки я знайду собі якийсь притулок,— попросив я.

— Гаразд,— відказав він і пішов геть, залишивши мене самого.

А я сів та й заплакав. «Як же я повернусь додому з відрубаною рукою? — подумав я.— Родичі ж не повірять, що я не винен! Але, може, Аллах допоможе якось зарадити біді».

Два дні я пролежав хворий, а на третій, не встиг я ще й отямитись, як з'явився господар будинку з кількома стражниками та старостою ринку, котрий звинуватив мене в крадіжці.

— Що трапилось? — запитав я, вийшовши до них.

Але вони відразу ж зв'язали мене й накинули мені на шию ланцюг.

— Намисто, що було в тебе,— заявили вони,— віднесли до правителя Дамаска — намісника султана, і він сказав, що воно зникло три роки тому разом з його дочкою.

На ці слова в мене стиснулося серце, і я вирішив неодмінно розповісти правителеві всю правду від початку до кінця. «А там,— думаю,— як йому захочеться — вбити мене чи помилувати».

Нарешті поставили мене перед очі правителя.

— Так це, ви кажете, той злодій, котрий украв намисто і продав його? — запитав він.— Ви несправедливо покарали його. Це нещасний чоловік!

На цю мову серце моє підкріпилося, і я вигукнув:

— Клянусь Аллахом, володарю мій, я не крав намисто, вигукнув я,— але мене тяжко батожили, і я змушений був набрести хати на себе.

— За тобою немає вини! — мовив до мене правитель, а купця ві, котрий забрав у мене намисто, звелів: — Заплати йому ціну руки, інакше я тебе повішу й заберу всі твої гроші!

Правитель тут же гукнув стражників, і ті вивели купця. Потім мене розв'язали і зняли ланцюг з шиї. Коли ми залишились наодинці з правителем, він подивився на мене і сказав:

— Синку мій, скажи мені по правді, як потрапило до тебе це намисто? — І застеріг:

Будь вірний істині, хоч як би не пекла,
Хоч би й на вічну муку прирекла

— Володарю мій, я нічого не приховую від тебе! — відповів я і розповів йому геть усе: як я зійшовся з першою дівчиною, як вона привела до мене другу та як зарізала її з ревнощів — одне слово, всю притичину від початку до кінця.

Слухаючи це, правитель кивав головою і раз у раз прикладав хустинку до очей, що наповнювалися слізьми. Поплакав трохи і промовив:

На білім світі множитьься, я бачу, чорна гидь,
І той, на кого впаде це, буде до смерті скніть

За зустріччю двох коханих — довга пора розлуки,
А те, що перед розлукою, — мить, найкоротша мить

Потім він плеснув у долоні й сказав:

— Послухай, сину мій: старша дівчина — то моя дочка. Я дуже піклувався про неї. Вона вийшла була заміж за сина мого брата в Каїрі, трохи пожила з ним, і він помер. Тоді вона навчилась розпустити в каїрців, а потім повернулася до мене. Отже, вона стала ходити до тебе, а потім привела й молодшу сестру — обидві вони народились від однієї матері, молодша — моя середульша дочка. І коли зі старшою трапилось те, що трапилось, то вона відкрилася з усім тим перед меншою, і та попросилася піти з нею. А як старша повернулася додому сама і я запитав її про меншу, то побачив, що вона плаче по ній.

— Я нічого не знаю про неї, — відказала вона.

Матері ж вона відкрила таємницю, розповіла про все, що сталось, та як вона зарізала свою сестру. Мати переповіла все це мені, не перестаючи плакати. «Клянусь Аллахом, — сказала вона, — я весь час плакатиму по ній, доки й не помру!» Ти сказав правду, сину мій, усе це я знав раніше. Бачиш, синку, що скоїлось?! Не переч мені в тому, що я тобі зараз скажу: я хочу одружити тебе з моєю найменшою дочкою — не рідною тим двом. Вона ще дівчина, я не візьму з тебе викупу й призначу вам від себе утримання, і ти будеш у мене за сина.

— Гаразд, — мовив я, — нехай буде так, як ти, мій володарю, бажаєш. Про таке я міг би тільки мріяти!

І правитель одразу ж послав по суддю та свідків, і було зроблено запис про мій шлюб з його дочкою. Я вступив у подружні права, а з купця, який звинуватив мене у злодійстві, правитель злупив для мене викуп за мою руку — величезну кількість грошей. Я розбагатів. А тут іще надійшла звістка про те, що в Басрі помер мій батько. Я сказав про це правителеві, то він послав від себе гінця, і той привіз гроші, що залишилися по батькові мені у спадок. І живу я тепер найприємнішим життям. Ось так, лікарю, я позбувся правої руки.

Я здивувався цій розповіді. Пробув у молодика до того часу, поки він не пішов до лазні вдруге і не почалося його подружнє життя з молодшою дочкою правителя Сирії. Він подарував мені багато грошей, забезпечив усім необхідним, провів, і я поїхав від нього до Машрика, потім — до Багдада, а далі опинився у вашому місті, й жилося мені тут добре, аж поки не звалилась на мене ось ця халепа.

— Це не дивовижніше, ніж пригода з горбанем, — сказав цар Китаю, — усіх вас треба повісити, а особливо кравця, котрий є першою причиною усіх цих гріхів.

— Гей, кравче, — гукнув цар, — як ти розповіси мені щось дивовижніше за пригоду з горбанем, я вас помилую.

Тоді наперед виступив кравець і почав.

РОЗПОВІДЬ КРАВЦЯ

— Ось що я скажу, владарю нашого часу: вчора зі мною трапилося ще дивовижніше, ніж те, про що тут оповідали. До того, як здибатися з горбанем, я ще вдосвіта пішов на гулянку до одного з моїх друзів-ремісників. Зібралось в нього чимало людей — кравців, торговців матерією, теслярів та інших ремісників. Не встигли ми ще почастуватися стравами, які подали нам після сходу сонця, як раптом увійшов господар дому з парубком-чужоземцем, ошатно одягненим, надзвичайної вроди, але кульгавим. Він привітався, ми привстали перед ним, і він хотів уже було сісти, та, завваживши серед нас одного чоловіка, цирульника, повернувся до виходу, а ми з господарем стали затримувати і умовляти його.

— Чому ти, тільки-но прийшовши, відразу ж тікаєш? — запитав парубка господар.

— Заклинаю тебе Аллахом, саїде мій, відпусти мене, — мовив хлопець. — Тікаю я звідси через цього мерзенного, чорнопикого й огидного старигана-цирульника.

Почувши таке, господар вельми здивувався.

— Як можеш ти, багдадцю, так сердитися на якогось там цирульника?! — вигукнув він.

Ми також обернулися всі до молодика й запитали його:

— Скажи нам, чому ти так гніваєшся на цього чоловіка?

— Люди добрі, — сказав парубок, — через нього я зазнав великого лиха у своєму рідному місті Багдаді: зламав ногу й скалічів. Тоді я присягнувся, що ніколи не сяду там, де він буде, не житиму в одному з ним місті, і виїхав з Багдада. Покинувши свою батьківщину, поселився в цьому місті. Тепер же, коли я побачив у вас цього чоловіка, виїду й звідси. Клянусь Аллахом, сьогоднішню ніч я проведу в дорозі, покидаючи ваше місто.

— Заклинаємо тебе Аллахом, — загомоніли ми, — розкажи нам, що скоїлося в тебе з цим цирульником у Багдаді.

Тим часом цирульник не вимовив і слова, лише вид йому пожовтів.

— Так от послушайте, шановне товариство, — почав розповідати парубок. — Батько мій був одним із найзначніших купців Багдада. Великий Аллах не послав йому більше дітей, крім мене. Коли я став дорослим, батько мій відійшов у лоно всевишнього Аллаха, залишивши мені у спадок величезні гроші, слуг та челядь. Я почав розкішно вдягатися і їсти щонайліпше. Але великий Аллах зробив мене женоненависником. І ось одного разу на вулиці дорогу заступив мені гурт жінок. Я звернув у невеликий провулок і в кінці його присів на лаву. Та не просидів я там і хвилини, як раптом у будинку навпроти мене відчинилось вікно, і в ньому з'явилася дівчина, мов місячна повня — такої гарної я ще не бачив у своєму житті. А вона, повертвшись у вікні, зачинала його і зникла з моїх очей. В моєму серці спалахнув огонь любові до неї, вона полонила мої думки й душу, а моя ненависть

до жінок перетворилася на кохання. Я просидів на тому самому місці аж до заходу сонця, забувши у своїй розпаленій пристрасті про все на світі. Коли це бачу, їде верхи на мулі кадї нашого міста, попереду — раби, позаду — слуги. Він спішився і ввійшов до будинку, з вікна якого показувалася дівчина. Отож я зрозумів, що це її батько.

Тоді я повернувся, зажурений, додому і впав на ліжку, знеможений неборимим почуттям до тієї дівчини. Увійшли мої невільниці й посідали коло мене. А я навіть не звернув уваги на них і не відповідав на їхні запитання.

Я захворів, і мене почали провідувати люди. Прийшла якась одна стара жінка. Побачивши мене, вона зрозуміла, що зі мною трапилось. Присіла до мене й стала лагідно говорити зі мною.

— Скажи мені, сину мій, що з тобою сталося,— мовила вона,— і, якщо буде на те воля Аллаха, я пособлю тобі домогтися коханої.

Коли я розповів їй про свою пригоду, вона сказала:

— Сину мій, так це ж дочка багдадського кадї, її дуже пильно стережуть. Вікно, в якому ти бачив дівчину, в її горниці, а батько має великий покій внизу. Вона сидить у себе сама. Я частенько заходжу до них, і заволодіти нею ти зможеш тільки через мене. Тож не горюй.

Поговоривши з цією жінкою, я побадьорішав і окріпнув духом. Зраділа й моя рідня. А наступного ранку я відчув силу у своєму тілі і був уже цілком здоровий. Стара знову зайшла до мене, вона геть змінилась на виду.

— Ой дісталось ж мені від неї, синку мій! — мовила вона.— Коли я їй сказала про це, вона напалась на мене: «Якщо не замовкнеш, бабо ти непутяща, то я таки зроблю з тобою те, на що ти заслуговуєш!». Але я обов'язково піду до неї ще.

Після цієї розмови я занедужав ще більше. А через кілька днів стара знову з'явилась у мене.

— Синку мій, ти маєш винагородити мене за гарну звістку! — сказала вона.

Коли я це почув, душа моя стала на місце.

— Я удостою тебе якої завгодно милості! — вигукнув я.

— Вчора я пішла до тієї дівчини,— почала розповідати стара,— і коли вона побачила мій зажурений вид і заплакані очі, то запитала: «Тітонько моя, що з тобою скоїлось, чого ти смутна й заплакана, що стисло тобі груди?»

На ці слова я заплакала й сказала: «Доцю моя й господине, вчора я була в хлопця, який тебе кохає і вже при смерті через тебе». Серце її пом'якшилось, і вона запитала: «Хто він, той хлопець, про якого ти говориш?»— «Це мій син, плід серця мого,— відповіла я.— Він побачив тебе у вікні кілька днів тому, коли ти поливала квіти. І як він побачив тебе, то закохавсь у тебе до безтями. А коли я сказала йому про свою розмову з тобою, він захворів ще дужче, не покидає вже подушок і неодмінно помре». Бачу, обличчя в неї пожовкло. «І все це через мене?!»—

вигукнула вона. «Так, присягаюсь Аллахом,— відповіла я.— Що ж ти тепер скажеш на це?»— «Піди до нього, передай йому вітання від мене й скажи, що зі мною твориться щось набагато дужче, ніж те, що відбувається з ним,— промовила вона.— Нехай він у п'ятницю перед молитвою прийде до нашого будинку. Я скажу, щоб відчинили йому браму, проведу його до себе, і ми побудемо трохи разом. Але він повинен піти від мене раніше, ніж мій батько повернеться з мечеті».

Ці слова старої зняли мій біль і заспокоїли мені серце. Мої домашні й друзі зраділи моему одужанню. Дочекався я п'ятниці. До мене знову прийшла стара і спиталася про моє здоров'я. Я сказав, що цілком здоровий, потім одягся, надушився пахощами і став чекати, поки люди підуть до мечеті, щоб податись до дівчини.

— Це ще не скоро буде,— сказала стара,— а тим часом ти міг би причепуритися після хвороби — сходи до лазні та поголитися.

— Це було б добре,— сказав я.— Спершу поголю голову, а потім піду до лазні.

І я послав по цирульника.

— Піди на базар,— сказав я своєму пахолкові,— і приведи мені цирульника, який був би розумний, невлізливий та не надокучав би балачками.

Той пішов і привів ось цього зловредного старигана. Він привітався (я відповів йому на привітання) і сказав:

— Я бачу, ти геть спав з тіла.

— Так, я слабував,— відповів я.

— Радій же, господарю мій,— вигукнув цирульник,— здоров'я прийшло до тебе! Ти хочеш, щоб тобі підстригли волосся чи пустили кров? Адже через Ібн Аббаса до нас дійшло, що Пророк — нехай буде вдоволений ним Аллах! — сказав: «Хто пострижеться в п'ятницю, від того Аллах відверне сімдесят недуг». Переказують і такі його слова: «Хто в п'ятницю пустить собі кров, поставивши п'явки, той убезпечений буде від втрати зору й багатьох хвороб».

— Облиш балаканину,— сказав я йому,— і поголи мені голову, бо я ще слабую.

Цирульник підвівся, дістав щось завинуте в хустку, розгорнув її, і в ній виявилася астролябія з сімома посрібленими кружальцями. Цирульник узяв її і, вийшовши на середину помешкання, став обличчям до сонячного проміння, постояв так деякий час, потім повернувся до мене і сказав:

— Так от аби ти знав, що від початку сьогоднішнього дня, тобто дня п'ятниці десятого сафара, року сімсот шістдесят третього від Гіджри Пророка — найкращі молитви й вітання йому і сім тисяч триста двадцять від часу Александра минуло вісім градусів і шість минут, а в сходженні у сьогоднішній день відповідно до науки числення Марс протистоїть Меркурію, це свідчить про те, що брити зараз волосся дуже добре, і вказує, що ти хочеш

зустрітися з однією особою, котра буде цим ошасливлена. Але після цього відбудуться розмови і речі, про які я тобі не скажу

— Клянусь Аллахом, ти мені вже надокучив, та ще й наврочив поганого, а я ж покликав тебе лише для того, щоб поголити голову! Берись хутчій за діло та не розводь балачок.

— Присягаюсь Аллахом, якби ти знав, що з тобою станеться, ти попросив би в мене додаткових пояснень,— відказав цирульник.— Раджу тобі робити те, що я скажу на підставі розрахунку по планетах. Ти мав би хвалити Аллаха, а не заперечувати мені, бо я даю тобі щиросерду пораду і співчуваю. Я хотів би служити тобі цілий рік, якби ти тільки обходився зі мною справедливо. І я не жадаю від тебе за це ніякої винагороди.

Почувши таке, я вигукнув:

— Ти таки доконаєш мене сьогодні! Я ж покликав тебе лише для того, щоб причепурити мою голову, а ти прийшов з цими недобрими словами.

Але він правив своє:

— Ти хотів цирульника. Аллах же послав тобі водночас і цирульника, і звіддаря, і лікаря, котрий розуміється на алхімії, астрології, синтаксисі, лексикології, логіці, догматичному богослів'ї, риториці, алгебрі, геометрії, арифметиці, історії, теслярській справі. Я прочитав і засвоїв книги, займався ремеслами й пізнав їх, вивчив і опанував науки, займався всілякими речами й розібрався в них. Отож маєш дякувати Аллахові всевишньому за те, що він послав мене тобі, і за пораду, що ти маєш сьогодні робити, виходячи з того, що я довідався за астрологічними обрахунками. Твій батько — царство йому небесне — любив мене за мою небалакучість, і тому служити тобі — мій обов'язок. Господарю мій, люди називають мене Мовчуном за мою нехоть до балаканини на відміну від шістьох моїх братів. Бо мого найстаршого брата звать Базікалом, другого — Буркотуном, третього — Торохтієм, четвертого — Талалайкою, п'ятого — Лепетуном, шостого — Балакуном, а сьомого, тобто мене, Мовчуном за мою небалакучість.

Коли ж ото цирульник наліг на мене своїми балачками,— він далі молодик,— я відчув, що в мене лопається жовчник, і я сказав пахолкові:

— Дай йому чверть динара, та й нехай він забирається звідси, ради Аллаха! Не треба мені вже голити голову!

Але цирульник, почувши, що я сказав слугі, вигукнув:

— Господарю мій, що це ти таке говориш?! Клянусь Аллахом, я не візьму з тебе плату, доки не прислужусь тобі, це мій обов'язок! Я мушу стати тобі в пригоді й виконувати все, що тобі треба, та й не подумаю взяти з тебе гроші. Хоч ти й не знаєш мені ціни — я знаю ціну тобі, бо твій батько — царство йому небесне! — був благородний. Клянусь Аллахом, він послав по мене одного разу в такий самий благословенний день, як нинішній. Я прийшов, а в нього зібрались його приятелі. «Пусти мені кров!»— попросив він мене. Я взяв астролібію, визначивши висоту дня, побачив, що

положення зірок несприятливе для нього і що пустити кров зараз важко, й повідомив йому про це. Він послухавсь мене й зачекав, доки настане сприятлива година. І я воздав йому хвалу:

Прийшов я до господаря, щоб хвору кров пустить,
Та бачу: час не той іще, щоб тілу догодить

І сів вести розмову я про те, що в світі є,
Розкинувши своїх всіх знань густу й широку сіль

Тоді, заслухавшись мене, ось так промовив він:
«Ти вийшов за межу знання, за мудру грань століть!»

Я відповів: «Коли б не ти, володарю усіх,—
Чи був би мудрим я, скажи, хоч на коротку мить?»

О скільки щедрості і знань, покірності в тобі,
Кринице розуму й знання, якій не заміліть!»

А потім я пустив твоєму батькові кров. І він не перечив, а навпаки, подякував мені разом з присутнім товариством. Він покликав прислужника і сказав: «Видай йому сто три динари й одяг». І той дав мені все це. Я не міг змовчати й запитав його: «Чому ти звелів видати мені сто три динари й одяг?»— «Динар за звідтарство,— відповів він,— динар за бесіду й динар за кровопускання, а сто динарів і одяг — за твою похвалу мені».

— Нехай же Аллах не прийме мого батька до свого блаженства,— вигукнув я,— коли він знався з такими людьми, як ти!

Але цирульник розсміявся на це й сказав:

— Немає Бога, окрім Аллаха, і Мухаммад посланець його! Слава Тому, хто змінює, але не змінюється сам! Я вважав тебе розумним, але через хворобу ти плетеш дурниці. Та Аллах сказав у своєму Корані: «Ті, що вгамовують свій гнів і вибачають людям». Отож ти принаймні вибачений. Я не знаю причини твого усміху, але ти вже знаєш, що твій батько нічого не робив, не порадившись зі мною. Недарма ж мовиться: «Порадник вартий довір'я», а прислів'я каже: «Той, хто радиться, не зазнає невдачі». І ти не знайдеш нікого, більш тямущого та обізнаного в справах, ніж я, і я стою на ногах, аби служити тобі, і ти не надокучив мені, то як же я можу надокучити тобі? Отож я буду терплячим з тобою ради тієї ласки, яку твій батько виявив до мене.

— Ради Аллаха,— сказав я,— ти надто затяг свою балаканину й замучив мене нею. Я ж хочу лише одного: щоб ти поголив мені голову й забрався звідси геть!

Я розгнівався й хотів було встати, хоч цирульник уже намочив мені голову, але він сказав: «Я розумію, що я роздратував тебе, але я вибачаю тобі, бо твій розум слабкий — ти ж іще хлоп'я. Адже ще недавно я носив тебе на своїх плечах до школи».

— Брате мій, закликаю тебе Аллахом,— заблагав я,— звільни мене, щоб я міг займатися своїм ділом. Забирайся звідси — йди своєю дорогою! — вигукнув я і, втративши самовладання, роздер на собі сорочку.

Побачивши це, цирульник узяв бритву й заходився гострити її, але так довго марудився з нею, що моя душа мало не розста-

лася з тілом. Потім він підійшов до мене, виголив латку на голові, після чого підняв руку й промовив:

— Знай, господарю, до поспіху спонукає нас шайтан.—
І почав декламувати вірш:

Не квапся досягти того, що тобі треба,
Будь добрий до людей, прийде добро й до тебе
Чи дужча є рука, аніж рука Аллаха,
Чи є такий тиран, що не тремтить за себе?

— Господарю мій,— тягнув він далі,— я думаю, ти знаєш моє становище? Моя рука лежить на головах царів, вазирів, емірів, мудреців та вельмож. Це ж про такого, як я, сказав поет:

Мистецтво рук людських подібне до коралів,
Та цей (голяр) — перлина з-поміж голярів,
Підноситься він над усім, що мудре,
У нього під руками — голови царів

— Облиш те, що не йде до діла! — вигукнув я.— Ти вже й так стиснув мені груди й скаламутив мій розум.

— Я бачу, ти поспішаєш? — запитав він.

— Так, так, так! — відказав я.

— Ой господарю, потихше,— не переставав базікати цирульник,— бо поквап — від шайтана, він породжує розкаяння й розчарування. Наш Пророк — молитва й мир йому! — сказав: «Найкращі справи ті, в яких відчувається повільність». Мені ж, клянусь Аллахом, твоя справа видається підозрілою. Я хочу, щоб ти сказав мені, задля чого ти так поспішаєш. Може, це й добре, та я боюсь, що добром воно не скінчиться.

Тим часом до початку молитви залишилося три години. А цирульник знову:

— Я не сумніваюся з цього приводу, але волію знати час точно, бо коли кидають слова на вітер, невідомо куди — це ганьба, надто для такої людини, як я, бо серед людей поширилася слава про мої достоїнства, і мені не випадає говорити наздогад, як це роблять звичайні звіздарі.

Потому він поклав бритву, знову взяв астролябію і став з нею під сонце. Він довго стояв, потім повернувся, підраховуючи щось на пальцях, і нарешті сказав:

— До часу молитви залишилося три години, не більше й не менше,— це визначено та обраховано у відповідності до того, що твердять вчені й про що говорять мудреці, знавці календарів та астрономії.

— Заклинаю тебе Аллахом! — закричав я.— Ти вже виїв мені печінку!

Тоді цирульник знову взяв бритву й заходився гострити її, як і першого разу. Затим він виголив мені ще клопоть голови й сказав:

— Турбує мене твоя поспішність. Якби ти сказав мені про її причину, це було б краще для тебе: адже ти знаєш, що твій батько нічого не робив, не порадившись зі мною.

Я побачив, що немає мені від нього спасу й подумав: «Уже настав час молитви, а я ж мушу зайти до дівчини раніше, ніж народ повертатиметься з молитви. Якщо затримаюся ще на годину, то не знаю, в який спосіб удасться мені зайти до неї!» Тому я сказав цирульникові:

— Хутчій роби своє діло й перестань теревенити, бо мені треба вже йти на бенкет до моїх товаришів.

На мою згадку про бенкет цирульник вигукнув:

— Це твій день — благословенний для мене! Учора я запросив до себе в гості усіх своїх приятелів і забув приготувати їм щонебудь поїсти і тільки зараз згадав про це. О ганьба, ох і осоромлюсь же я перед ними!

— Не журися цим, — сказав я. — Ти ж чув, що я йду сьогодні на бенкет. Усі страви й напої, які є зараз у моєму домі, дістануться тобі, якщо ти зараз же закінчиш голити мені голову.

— Нехай же винагородить тебе Аллах благом. Опиши мені, що в тебе знайдеться для моїх гостей, — попросив цирульник.

— У мене п'ять страв, — відповів я, — десять печених курей і одне засмажене ягня.

— Принеси все сюди, щоб я побачив на власні очі! — вигукнув цирульник.

Я звелів пахолкові принести.

Побачивши наїдки, цирульник сказав мені:

— Залишається ще вино!

— У мене є його дві сулії, — відповів я.

— Неси їх сюди! — вигукнув цирульник.

А коли слуга приніс вино, цирульник мовив розчулено:

— Ой, який ти щедрий, яка благородна твоя душа! Але не вистачає ще благовонного курива.

Я розпорядився, і принесли скриньку з неддом, алое, амброу та мускусом — усього разом на п'ятдесят динарів.

А часу мені залишилося вже зовсім мало, тому я сказав цирульникові:

— Візьми усе це, але закінч нарешті голити мені голову, закликаю тебе життям Мухаммада, нехай благословить його Аллах і дарує йому мир!

— Клянусь Аллахом, я не візьму цієї скриньки, доки не побачу, чого і скільки є там! — вигукнув цирульник.

Тоді я наказав слuzі відчинити її. Цирульник покинув свою астролябію і, сівши на підлогу, так довго грібся у скриньці, що мені вже вривався терпець. Потім він узяв бритву і, поголивши ще невеличку латку, знову забалакав:

Син сприйме те, що ви, батьки, йому дасте,
Бо ж, як відомо, все від кореня росте.

— Але, на Бога, сину мій, я не знаю, кому й дякувати: тобі чи твоєму батькові — царство йому небесне! — бо ж за те, що я маю для сьогоднішнього бенкету, я повинен завдячувати таки твоїй милості та ласці. Серед моїх приятелів навіть немає жодного

такого, хто був би достойний такого частування, бо це: лазебник Зейтун, торговець солоною рибою Салі, продавець бобів Авкаль, бакалійник Акроша, сміттяр Хамід, молочар Акариш, верблюжатник Саїд, носій Сувейд, сторож Касим та конюх Карім. Нікого з них не можна назвати ні надокучливим, ні буйним, ні балакучим або причіпливим. Кожен з них танцює свій танець на свій кшталт і декламує свої вірші. Але найкраще в них те, що вони, як і твій покірний слуга, не люблять по-пустому теревенити. Лазебник — той має звичку бити в бубон і, пританцювуючи, наспівувати чарівні пісеньки:

Якщо довірю тайну я дружині,
Вона у неї — мов у скрині.

А сміттяр-красень — дотепний розпусник — співає під танець:

Як не піду я до неї, то потому
Вона сама прийде до мого дому.

Про його красу я сказав:

Я так до сміттяра любов'ю загорівсь,—
Бо ж ніжнорисий він, стрункий, мов кипарис!

Коли його мені прислала щедра доля,
Сказав я (а моя росла все пристрасть в вись):

«Ти розпалив вогонь в моєму серці ніжному»
«О,— каже він,— опалювачем я із сміттяра зробивсь!»

Кожен з моїх друзів має якісь свої жарти, але слухати про це — не те, що слухати й бачити їх самих. Коли б ти зволив прийти до нас — це було б приємніше для тебе й для нас. Тому відмовся від гостин у твоїх друзів, до котрих, як ти мені сказав, збираєшся йти. Тим більше, що ти не зовсім ще одужав, а може, підеш до балакучих людей, які люблять говорити про те, що їх не стосується, або серед них виявиться такий базіка, що потривожить твій слабкий іще дух.

— Якщо побажає Аллах, це буде іншим разом,— відповів я й засміявся з гніву.— Ти ось зроби діло, яке почав, і йди собі — нехай береже тебе великий Аллах! — і розважайся на здоров'я із своїми приятелями та друзями, які, мабуть, уже чекають десь там на тебе.

— Господарю мій,— стояв на своєму цирульник,— я тільки хочу познайомити тебе з цими чудовими людьми, серед яких немає пустомолотів та пліткарів. Відтоді, як я став дорослим, зовсім не можу приятелювати з тими, хто розпитує тебе про те, до чого йому немає ніякого діла, а підтримую кумпанію лише з такими ж скупими на слова, як я. Аби ти хоч один раз побачив їх, ти облишив би всіх своїх друзів.

— Нехай Аллах завершить ними твою радість! — сказав я.— Обов'язково погуляю з ними в якийсь інший день.

— А я хотів би, щоб ти прийшов до нас сьогодні! — не вгавав цирульник.— Якщо ти наваживсь піти зі мною до моїх друзів, то дозволь мені віднести додому те, що ти подарував, а якщо ти безпреміно повинен іти сьогодні до своїх приятелів, то я віднесу

все це моїм гостям і залишу їх — нехай вони їдять та п'ють, не чекаючи на мене, і хутенько повернусь до тебе. Та й підемо удвох до твоїх друзів, бо в нашому товаристві не водиться якихось там церемоній, які не дозволили б мені залишити своїх гостей і повернутись до тебе.

— Тільки великий Аллах має спромогу і силу! — вигукнув я.— Та йди ти до своїх друзів і розважайся з ними скільки завгодно, а мені дай своїгдні побути зі своїми приятелями: вони вже чекають на мене.

— Боже борони! — вигукнув цирульник.— Залишити тебе напризволяще, щоб ти йшов сам!

— Туди, куди я йду, ніхто, крім мене, не може піти,— мовив я.

— Мені здається, ти домовився зустрітись сьогодні з якоюсь жінкою,— сказав цирульник,— бо якби було правдою те, що ти йдеш на бенкет, ти взяв би мене з собою, і я допоміг би тобі в тому, чого ти бажаєш. Якщо ж ти підеш до чужої жінки, твоя душа загине. Бо в цьому місті, Багдаді, ніхто нічого подібного робити не може, надто ж у такий день, як сьогодні, в благословенну п'ятницю. Багдадський же валі людина крута, сувора, наділена великою владою.

— Тіпун тобі на язик, паскудний ти старигане! — закричав я.— Забирайся звідси геть! Що за слова говориш ти мені тут! Посоромив би ся!

— Який же ти нерозумний, посоромив би ся, кажеш, сам же криєшся від мене. То я добре все розкумекав і переконався в тому й бажаю лише допомогти тобі сьогодні.

Тут я став побоюватися, що мої родичі та сусіди почують цирульникову балаканину, зняковів і замовк надовго. Нас застав час молитви й хутби. Коли цирульник закінчив голити мене, я сказав йому:

— Забирай наїдки та напої, що я тобі дав, і йди до своїх друзів, а я зачекаю тут, поки ти повернешся, й візьму тебе з собою.— В такий спосіб я хотів перехитрити й позбутись його.

— Ти мене обманюєш,— сказав він,— щоб піти самому й потрапити в біду, з якої не врятуєшся. Заклинаю тебе Аллахом, не йди, поки я не повернуся, я піду з тобою й дізнаюся, як тобі поведеться у твоєму ділі.

— Гаразд, не змушуй мене чекати,— сказав я.

Тоді цирульник забрав те, чим я його наділив, і, вийшовши на вулицю, віддав носієві, щоб той відніс йому додому, а сам сховався в якомусь завулку. Я ж миттю схопився, бо з мінаретів уже оголосили п'ятничний саям, одягся і вийшов з дому. Діставсь до того будинку, де бачив дівчину, і став навпроти нього. Озираючись, я побачив цього проклятого, який ішов за мною назирці. Двері будинку були відчинені, бабця вже стояла тут і чекала. Вона провела мене нагору до покою невільниці. І в цей час повернувся з молитви кадї — господар дому. Він зачинив ворота і ввійшов до свого покою. А я ввизирнув з вікна вниз і побачив біля дверей цирульника. Прокляття Аллаха над ним! «Звідкі-

ля цей шайтан пронюхав про мене?»— подумав я. І в цей же час наче Аллахові завгодно було виявити мене тут перед людьми. Одна з невільниць господаря в чомусь провинилась, і він, покликавши її до себе, почав бити, вона закричала, і на виручку їй прибіг раб, тоді господар став і його бити. Раб також заголосив, а проклятий цирульник, вирішивши, що то б'ють мене, закричав, розірвав на собі шмаття, посипав голову пилюкою і щодуху заволав на допомогу. Довкола нього зібралися люди, а він кричав: «Гвалт, убили господаря мого!»

Потім він, не перестаючи кричати, побіг, оточений юрбою, до мене додому і сказав про це моїй родині та челяді. Не встиг я отямитись, як вони прибігли сюди, почали репетувати, порвавши на собі одяг і розпустивши волосся. А цей проклятий цирульник біжить попереду юрби в найнепристойнішому вигляді, у пошматованій одежі й лементує дужче за всіх. Юрба зібралася навколо будинку, в якому я сидів, і кричала біля дверей кадї: «Калавур, убили! Калавур, убили!»

Господар будинку почув цей галас і послав одного зі слуг подивитися, що там стряслося. Той пішов і, повернувшись, сказав:

— Господарю, перед нашими дверима тисячний натовп чоловіків і жінок. Вони щосили кричать: «Калавур, убили!»— і показують на наш будинок.

Почувши це, кадї вирішив, що справа серйозна, і занепокоївся. Відчинивши двері, він вийшов і, побачивши великий натовп, оторопів.

— Гей, люди добрі, що трапилось? — запитав кадї.

Тоді цей цирульник закричав на нього:

— Ах ти ж, проклятий кадїю, вбиваєш у себе вдома нашого господаря, та ще й питаєшся, що трапилось!

— Що ж такого лихого заподіяв мені ваш господар, щоб я мав убивати його? Ось мій дім перед вами.

— Ти щойно бив його батогами, і я чув його крик з будинку,— відповів цирульник.

— Але навіщо ж я мав бити його, чим він завинив? І хто взагалі завів вашого господаря до мого дому і по що?! — запитав кадї.

— Не будь, старий, таким крутієм! — закричав цирульник.— Я знаю, чого він прийшов до твого дому, знаю всю правду! Твоя дочка кохає його, а він кохає її, а коли ти дізнався, що він увійшов до твого дому, ти наказав своїм слугам побити його. Клянусь Аллахом, або нас з тобою розсудить халїф, або виведи до нас нашого господаря, щоб родичі забрали його. А ні — то я змушений буду ввійти до будинку й вивести його від вас, і ти будеш осоромлений перед людьми.

Почувши таке, кадї довго не міг прийти до слова і дуже засоромився перед народом.

— Якщо ти говориш правду,— відповів він нарешті цирульникові,— заходь сюди і сам забирай його.

Цирульник притьмом заскочив до будинку. Побачивши, що цей проклятий уже тут, я почав шукати виходу для втечі або місця, де можна було б схватись, але нічого не знайшов, крім великої скрині в покої, де я зараз був. Тоді я заліз до неї і, захряснувши над собою віко, принишк там. Цирульник увійшов до цього покою і, нічого не побачивши тут, крім скрині, в якій я сидів, підняв її та й поніс на голові. Вся моя мужність зникла. А цирульник надав ходи. Зрозумівши, що він не залишить мене, я відкинув віко скрині і, мов ошпарений, вискочив прожогом з неї і, падаючи на землю, підвернув собі ногу. Добігши до брами, я побачив там силу-силенну народу — такого збіговиська я ніколи ще не зустрівач у своєму житті. А в мене в рукаві було золото, яке я заздалегідь поклав туди, готуючись до сьогоднішнього дня. Діставши динари, я почав кидати їх у натовп, аби відволікти його увагу від себе. Люди стали збирати золото й срібло, а я, протиснувшись через юрмовище, побіг, петляючи, провулками Багдада. Але куди б я не звертав, цей проклятуший цирульник гнався за мною й горланив:

— Вони хотіли завдати мені прикрості, побивши мого господаря! Слава Аллаху, який допоміг мені перемогти їх і визволити мого господаря з їхніх лабет! Твоя необачність весь час непокоїла мене. Якби Аллах не послав мене тобі, ти не вирвався б з халепи, в яку потрапив, зазнав би великого лиха, і ніхто не зміг би визволити тебе з нього. І я благаю Аллаху, щоб він продовжив мені життя, аби я міг виручати тебе. Клянусь Аллахом, ти вбив мене своєю необачністю, а ще хотів іти сам! Та ми не беремо того за зле через твою дурість, бо в тебе мало розуму і ти квапливий.

— Чи не досить тобі того, що зі мною скоїлося через тебе,— закричав я до нього,— то ти ще переслідуєш мене по базарах!

Я вже волів смерті, аби врятуватися від нього. Нарешті забіг до однієї крамниці й ублагав її власника захистити мене від переслідувача. І він не впустив до мене цирульника, а я сів тут і подумав, що ніколи вже не зможу розстатися з цим проклятим цирульником: він буде зі мною і вдень і вночі, а мені вже невміч було бачити його піку!

І я тут же послав по свідків і, написавши заповіт своїм рідним, розділив маєтність, призначив опікуна для родини і звелів йому продати будинок та нерухоме майно, попросив його піклуватися про старих і малих, а сам, узявши трохи грошей, виїхав. Отак з того часу й блукаю, аби здихатися від цього осоружного. Таким чином я опинився у вашому місті й прожив тут якийсь час. Аж ось прийшов на запрошення до вас і побачив тут на почесному місці цього осоружного. То як же може відпочивати тут моє серце, і хіба мені приємно бути разом із цим чоловіком після того, як він завдав мені стільки лиха? Через нього я пошкодив ногу, скалічив і розлучився з ріднею та своїм містом.

Хлопець навідріз відмовився сісти, а ми, вислухавши його

розповідь про свої злигодні, вельми здивувалися й запитали цирульника:

— Це все правда, що розказав про тебе хлопець?

— Клянусь Аллахом,— мовив він, підвівши голову,— я зробив це з ним лише завдяки моїм знанням розуму й мужності. Якби не я, він би загинув. Я його врятував, і то ще добре, що постраждала тільки його нога, а не постраждала душа його. Якби я був базікою, то не зробив би йому цього добра. Але краще я розповів вам одну пригоду, що трапилася зі мною, аби ви переконалися, що я мало говорю і в мене немає звички розп'якувати по-пустому, на відміну від моїх шістьох братів, серед яких я сьомий.

РОЗПОВІДЬ ЦИРУЛЬНИКА ПРО САМОГО СЕБЕ

— Так ось послухайте. Жив я в Багдаді за часів аль-Мунта-сіра бі-л-ляга. Він був тоді там халіфом, дбав про бідняків та нещасних, водився з ученими й благочестивими. І сталося так, що одного разу він дуже прогнівався на десятьох чоловіків і наказав правителю Багдада привезти їх у човні до нього в день свята жертвоприношення, щоб судити їх самому, бо були вони розбійники, що грабували на шляхах. Отож правитель схопив цих злодіїв. А я, побачивши їх у човні, подумав собі: «Ці люди зібралися не інакше, як на прогулянку і їдять та п'ють собі там у човні. То кому ж, як не мені, почаркуватися з ними?!» Отож, шановне товариство, будши мужнім та розважливим, я схопився на ноги і, вскочивши до них у човен, змішався з ними. Але тільки-но вони перепливли річку й зішли на другому березі, як з'явилися стражники та солдати правителя із залізними ланцюгами й накинули їх на шиї злодіїв, а разом з ними й мені. Я вже й сам не знаю, шановне товариство, як воно так скоїлося— чи то з моєї мужності, чи то з моєї нехоті до марнослів'я, через яку я промовчав і не побажав говорити. Нас усіх взяли за ланцюги— повели і поставили перед аль-Мунтасіром бі-л-лягом, еміром правовірних. Він звелів обезглавити десятьох злодіїв. Всі ми сіли на килим, залитий кров'ю, до нас підійшов кат і, оголивши меч, почав стинати голови одному за одним, доки не обезглавив десятьох. Залишився тільки я. Зауваживши мене, халіф запитав ката.

— Чому ти скинув голови тільки дев'ятьом, коли я наказав скарати всіх десятьох?

— Нехай Аллах боронить, велителю правовірних,— вигукнув кат,— щоб ти звелів зітнути голови десятьом, а я обезглавив би тільки дев'ятьом! Ось же перед тобою десять голів.

— То чому ж залишився ще один у ланцюгах, ось цей десятий?— запитав халіф.— А ти кажеш, що скинув десять голів.

— Клянуся твоею ласкою, велителю правовірних,— відповів кат,— я зітнув десять голів!

Тоді халіф сам перерахував голови і, пересвідчившись, що їх таки десять, повернувся до мене й запитав:

— Що змусило тебе мовчати в таку мить, і як ти опинився серед цих розбійників, приречених на смерть? За віком ти ж уже шейх, а розуму в тебе, видно, мало.

Почувши слова еміра правовірних, я схопився на ноги й відповів йому:

— О еміре правовірних, звати мене Саміт (Мовчальник). Людина я достойна, мудра, вчена, обізнана у філософії, статечна, тямуща, надзвичайно скупа на слова, а за ремеслом — циркульник. Коли вчора я побачив цих десятиох добродіїв, які направлялись до човна, я замішавсь поміж них і сів разом з ними у човен, подумавши, що вони збираються влаштувати гулянку. Але виявилось, що вони злочинці, і не встиг я оговтатись, як з'явилися стражники й повісили їм на шиї ланцюги, а зараз накинули ланцюга і на мою шию. Потім нас привели до тебе і ти звелів відтяти голови десятком. Я залишився перед катом один, але не сказав вам нічого про себе. Не що інше, а лиш велика мудрість спонукала мене розділити з ними смерть. А втім, все своє життя я чиню добро, та люди віддячують мені найжахливішою платою.

Вислухавши мене, халіф зрозумів, що я дуже мужній і надзвичайно скупий на слова, а не базіка, як твердить оцей парубійко, якого я витяг з халепи. Халіф так розсміявся, що аж впав навznak, а потім спитав мене:

— Саміте, а твої шестеро братів теж такі розумні, вчені й неговірки, як і ти?

— Якби вони були такі, як я, або схожі були на мене, чи діяли на мій кшталт, то хіба б вони вижили?! — вигукнув я. — Ти ганьбиш мене, еміре правовірних, хіба можна рівняти моїх братів до мене? Адже через свою балакучість і легкодухість кожен з них має якусь ваду: один із них кульгавий, другий одноокий, третій горбатий, четвертий зовсім сліпий, у п'ятого відрізани вуха й ніс, а в шостого — губи. Тільки ти, еміре правовірних, не подумай, що я базіка, але мушу пояснити тобі, що серед них я наймужніший наймовчазніший і зовсім не надокучливий. З кожним із моїх братів сталася своя придибачка, яка й призвела його до каліцтва. Якщо хочеш, я тобі розповім про це.

РОЗПОВІДЬ ПРО ПЕРШОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Отож скажу я тобі, еміре правовірних, що найстарший з них, отой, що припадає на одну ногу, за фахом кравець. Він шив у майстерні, яку наймав у одного багатого чоловіка. Цей чоловік мешкав над майстернею, а в самому низу будинку був млин. Котрогось дня мій брат сидів у майстерні й працював; підвів голову й побачив у вікні жінку, гарну, наче повня при сході. Вона стояла

й дивилась на людей. Коли брат побачив її, його серце зайнялось коханням до неї. Він цілий день до вечора дивився на ту жінку, занедбавши роботу. Наступного дня, відкривши майстерню, він заходивсь коло шитва, але, засиляючи нитку, щоразу поглядав у вікно і через те не зробив роботи навіть на дигрем. Третього дня він також дивився у вікно, залишивши роботу. І знову показаласть та сама жінка, вона виглянула зі свого вікна і, побачивши, що мій брат дивиться на неї, засміялася. Так він мало не полетів від радості і також засміявся до неї.

Отож вона зрозуміла, що він закохався в неї, і вирішила обхитрити його й поглузувати з нього. Послала до нього свою невільницю із завинutoю в хустку матерією. Та прийшла й сказала:

— Моя господиня веліла передати тобі вітання й сказала, заклінаючи тебе своїм життям, щоб ти скроїв з цієї матерії сорочку для неї, та щоб гарно пошив її.

— Слухаюсь і корюся! — відповів мій брат. Закинувши свою роботу, він того ж таки дня скроїв і пошив сорочку та й послав її тій жінці. А наступного дня вранці знову прийшла до нього та сама невільниця й сказала:

— Моя господиня вітає тебе й запитує, як ти провів минулу ніч, бо вона цілісіньку ніч і на хвилинку не змружила очей через те, що її серце було зайняте тобою. А тепер вона просить пошити з цієї тканини шаровари, та гарні, бо вона хоче одягти їх разом із сорочкою, яку ти пошив учора.

— Слухаюсь і корюся! — відповів мій брат і почав кроїти та шити. Він старався, аж із шкіри ліз, а жінка раз за разом виглядала з вікна, і як тільки він хотів трохи відпочити, спонукувала його до праці й усміхалась до нього. Від цього мій брат упав коло шитва ще більше і страшенно стомився, мало не помер з голоду, а таки закінчив до вечора роботу й послав їй шаровари. Він пішов додому, не маючи за душею й фільса, тому змушений був позичити грошей у свого приятеля. Вдома він упав на постіль і проспав цілу ніч мов убитий. А вранці, не встиг він іще оговтатись, як знову прийшла та невільниця й сказала:

— Мій господар кличе тебе, сказав, щоб ти прийшов до нього.

Почувши це, мій брат дуже злякався, бо подумав, що той чоловік знає вже, що він залицяється до його жінки.

— Навіщо я йому потрібен? — запитавсь він у невільниці.— Я боюсь, що він довідався про мої почуття до господині.

— Не бійсь,— відповіла невільниця,— все буде добре. Моя господиня сказала господареві, що ти людина хороша і вона хоче познайомити його з тобою, щоб ти міг надалі приходити до нас. Мій брат дуже зрадів і пішов з невільницею до її господаря — чоловіка тієї жінки. Привітав його, і той, відповівши на привітання, сказав:

— Кравчику наш, я хочу, щоб ти скроїв і пошив для мене з цієї тканини десять сорочок.

Тож мій брат засів до роботи й скроїв для нього десять сорочок. Тоді господар сказав: скроїш і пошиєш мені ще десять шароварів. І він скроїв йому десять шароварів.

— Яка буде плата за все це? — спитав господар.

— Двадцять диргемів, — відповів мій брат.

Тоді господар гукнув невільницю:

— Принеси терези, щоб я відважив гроші кравцеві за роботу.

В цей час господарева жінка так подивилась на мого брата, ніби вона розгнівалася на нього за те, що він бере гроші в її чоловіка. Зрозумівши це, мій брат вигукнув:

— Клянусь Аллахом, господарю мій, я нічого не візьму з тебе!

Забрав шитво й пішов. А він же тяжко бідував. Працював три дні, шиючи сорочки та шаровари, і їв, аби лиш затримати душу в тілі, бо майже нічого не мав. Коли це на третій день прийшла невільниця і спитала:

— Ти вже закінчив сорочки й шаровари для мого господаря?

— Так, — відповів він.

Невільниця узяла те шмаття й пішла, а мій брат з нею. Вони прийшли до господаря, і той побачив гарне шитво.

— Нехай же Аллах пошле світло перед тобою, — сказав господар і хотів було заплатити йому сповна за роботу.

— Клянусь Аллахом, я не візьму з тебе нічого, — сказав мій брат з побоювання, що жінка розсердиться.

Тож він устав і пішов додому, де провів безсонну ніч, бо був дуже голодний. А вранці до його крамниці знову прийшла невільниця і сказала:

— Поговори з моїм господарем!

Він пішов з нею до нього й запитав:

— Чого бажаєш, саїде?

— Я хочу, щоб ти скроїв мені з цього атласу п'ять фараджій.

І мій брат, скроївши йому п'ять фараджій, узяв їх додому, щоб пошити, хоч сам був дуже голодний і стомлений. Виготовивши фараджії, він заніс їх господареві.

Той подивився, похвалив його роботу.

— Нехай освятить тебе Аллах, кравче! — сказав він і подав йому гроші за роботу.

Але жінка показала на мигах своєму братові, з-за спини свого чоловіка: «Не бери, мов, нічого!»

— Не поспішай, господарю, маємо ще час! — сказав мій брат і вийшов з цього дому, принижений більше, ніж осел, бо проти нього об'єдналося п'ять речей: кохання, спустошення, голод, злидні та втома, а він усе це терпів.

Жінка розповіла своєму чоловікові про любов мого брата до неї, і вони змовилися змусити його шити їм задарма, чого, однак, брат не розумів. Коли ж він обшив їх, вони вирішили й далі дурити його й видали за нього заміж свою невільницю. Коли ж він якоїсь ночі захотів переспати з нею, вони сказали йому:

— Ні, не можна, переночуй цю ніч у млині, а вранці все зміниться на добре.

Брат подумав, що в них добрі наміри, й пішов на ніч до млина. А тим часом чоловік тієї жінки підмовив мірошника, щоб той змусив мого брата крутити в млині жорна. Отож мірошник увійшов до млина вночі й каже:

— Мій віл геть чисто зледащів, не крутить вночі жорна. А тут уже стало завізно, і люди вимагають борошна.

Тоді мірошник підійшов до коша над жорнами й засипав у нього збіжжя. Потім, підійшовши з батоном у руці до мого брата, прив'язав його за шию до жорен і почав шмагати по плечах. Брат ішов попереду нього, жорна почали крутитися, і з них посипалось борошно. Тільки-но брат зупиниться, щоб перевести дух, мірошник починає періщити його батоном, приказуючи:

— Іди, іди, буйволе, сьогодні ти поїв уволю.

На зорі мірошник подався додому, залишивши мого брата коло жорен напівмертвим.

До млина заглянув господар будинку і, побачивши мого брата впряженим у жорна, пішов собі. Тоді з'явилась невільниця.

— Мені боляче бачити, що з тобою скоїлося,— сказала вона.— Ми з господинею поділяємо твою біду.

Але, змучений побоями і перевтомою, мій брат не в силі був вимовити й слова.

Після цього він повернувся додому. Коли це раптом приходять до нього той факих, що написав його шлюбну угоду, вітає його й каже:

— Нехай продовжить Аллах твоє життя! Нехай буде благословенне твоє одруження! Таким буває обличчя насолоди, ніжності та обіймів з вечора до ранку!

— Нехай же не вітає Аллах брехуна! — вигукнув мій брат.— Тисячорогий ти, клянусь Аллахом! Я цілу ніч до самого ранку крутив у млині жорна замість вола!

— Розкажи ж мені, що це воно за приключка така,— попросив факих.

І мій брат розповів, що сталося. Тоді факих сказав йому:

— Це твоя зірка не узгоджується з її зіркою, але, якщо бажаєш, я зміню цю шлюбну угоду так, щоб ваші зірки краще відповідали одна одній.

— Подивись, чи нема там у тебе інших хитрощів! — відказав йому мій брат і, залишивши його, пішов до своєї майстерні і став чекати, чи не буде якогось замовлення, щоб заробити на прожиток. Аж ось знову приходять та сама невільниця — вона й господиня придумали вже нову хитрість — та й каже:

— Прийди, поговори з моєю господинею.

— Іди собі з Богом, дочко,— відповів мій брат.— Не хочу я мати з нею ніякого діла.

Невільниця пішла й розповіла про це своїй господині. І та відразу ж виглянула з вікна й вигукнула, плачучи:

— Чому ж це, коханий, ти не хочеш мати зі мною ніякого діла?

І вона почала присягатись йому, що все те, що приключилося з ним уночі в млині, сталося не з її волі, що вона в цьому не винна.

І коли мій брат поглянув на її красу й принади та почув її солодку мову, він прийняв усі її вибачення і зрадів, що бачить її. Він привітався з нею і перекинувся словом. Посидів деякий час за шиттям. Та от з'явилась невільниця й сказала:

— Моя господиня веліла передати тобі, що її чоловік заночує сьогодні у своїх друзів, тож приходь до нас і проведеш з моєю господинею солодку ніч аж до самого ранку.

А господар сказав своїй жінці:

— Що ж його вдіяти, аби віднадити його від тебе? Може, відвести до валі?

— Почекай-но, я придумаю щось інше й ослаблю його на ціле місто. (А мій брат нічого ж не знав іще про жіночу підступність).

Увечері невільниця привела мого брата до своєї господині. Побачивши його, вона вигукнула:

— Ой як я скучила за тобою, клянусь Аллахом!

— Ради Аллаха, поцілуй же мене мерщій! — заблагав мій брат.

Та не встиг він ще договорити цього, як тут з'явився господар, котрий сидів досі у свого сусіда, й схопив мого брата.

— Клянусь Аллахом, я розстануся з тобою лише в начальника стражі!

Мій брат почав проситися в нього, але той й слухати не хотів. Відвів його до валі, і той наказав відшмагати його батогами, посадовити на верблюда й возити вулицями міста. Люди зглядалися на нього й кричали:

— Отакого заслуговує той, хто заскакує до чужого гарему!

Врешті, упавши з верблюда, він поламав собі ногу й став кульгавий. Потім валі вигнав його з міста — він пішов і не знав, куди податися. То я, хоч і дуже був розгнівався на нього, одначе, догнавши його, забрав до себе й зобов'язався годувати та поїти його, що роблю й донині.

Халіфа дуже розсмішила ця пригода.

— Та й добре ж це ти вчинив, о мовчальнику, о небалакучий! — промовив до мене халіф і звелів видати мені нагороду та щоб я вже йшов собі.

— Я нічого не прийму від тебе, — сказав я халіфові, — доки не розкажу тобі, що сталося з іншими моїми братами, та не подумай тільки, що я люблю багато говорити.

— Гаразд, — мовив халіф, — розкажи мені про всіх своїх братів.

РОЗПОВІДЬ ПРО ДРУГОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Так от, еміре правовірних, другого мого брата, як я вже тобі казав, зовуть Буркотуном, він паралізований. Трапилося так, що одного разу, коли він ішов у своїх справах, зустріла його стара жінка й каже:

— Постривай, чоловіче, я хочу запропонувати тобі одне діло, і якщо воно тобі сподобається, зроби його для мене.— Мій брат зупинився, а вона й говорить далі:— Я поведу тебе до чогось, вкажу тобі шлях до нього, але за умови, що ти не розбалакуватимеш.

— Говори! — мовив до неї мій брат.

— Що ти скажеш,—спитала стара,— про гарний будинок з проточною водою, фруктами й вином, про симпатичне личко, гладеньку щічку, яку б ти цілував, гнучку стать, яку б ти обіймав з вечора до ранку? Якщо ти дотримаєш моєї умови, буде тобі добре.

— Господине моя,— мовив мій брат,— а чому ти з-поміж усіх смертних обрала для цієї справи саме мене?

— Я ж сказала тобі: не розбалакувати! — відповіла стара.— Мовчи й ходи зі мною.

Стара рушила, а мій брат — за нею, сповнений ухиття до того, що вона йому змалювала. Увійшли вони до просторого будинку, піднялись нагору, і мій брат побачив тут пишні хорони. Мешканці будинку почали розпитувати, хто його привів сюди.

— Дайте йому спокій,— мовила стара,— мовчїть і не бентежте його серця, це робїтник, він нам потрібен.

Потїм вони вийшли на великий плац посеред саду, кращого за який брат мїй не бачив. Він присїв на гарну кам'яну лавку й раптом почув багатоголосий гамір і побачив гурт невільниць, які наближались до нього, і серед них дївчину, мов місячну повню. Коли вона підїйшла ближче, мїй брат поглянув на неї, підвівся на ноги й поклонився їй, а вона, привїтавши його, сказала, щоб він сїв.

— Нехай возвеличить тебе Аллах,— звернулася вона до нього, коли він сїв,— чи є в тобі добро?

— О господине моя, все добро в мені! — відповїв він.

І вона звелїла подати їжу. Коли принесли чудовї страви, дївчина почала їсти і нїяк не могла вгамувати смїху, що душив її. А як мїй брат дивився на неї, вона відверталась до своїх невільниць, нїби смїючись над ним. Тож вона так удавала закоханїсть у мого брата й кепкувала над ним, а він, осел, не розумїв цього, перейнятий сильною пристрастю, думав, що дївчина кохає його, і йому вдасться оволодїти нею.

Коли покїнчили з їжею, принесли вино, а потїм з'явилося десять молоденьких цнотливих невільниць, подїбних до зірок, з лютнями в руках і почали спївати на рїзні приємнї голоси. Мїй брат дуже зрадїв, розвеселився. Дївчина наповнила келих і подала моему братовї. Він устав, поклонився, взяв келих і випив. Затим вона підїйшла до нього й почала бити його по шиї. Братовї це не сподобалося, він розгнївався й пішов звїдти. Але стара поспїшила слїдом за ним і почала підморгувати йому: не сердься, мовляв, повернися. Він повернувся й сїв, але не озивався. Тодї дївчина знов гочала духопелити його в потилицю, та їй їще й цього було недосить: вона й невільницям своїм звелїла бити його, а сама говорила старїй:

— Я ще не бачила такого красивого хлопця.

— Клянуся Аллахом, що це так, моя господине! — вигукнула стара.

Так невільниці били його, аж поки він не впав. А потім, коли він підвівся й вийшов за нуждою, баба наздогнала його й промовила:

— Потерпи ще трохи, і ти досягнеш того, чого бажаєш.

— Так доки ж мені терпіти? — сказав брат.— Я й так уже знепритомнів від запотилучників.

— Коли вона сп'яніє, ти досягнеш того, що бажаєш.

Повернувшись, брат знову сів на своє місце. Тоді невільниці всі до одної піднялися, і стара наказала їм роздягти мого брата й покропити його обличчя трояндовою водою. Після цього найгарніша з дівчат сказала:

— Нехай же возвеличить тебе Аллах! Ти ввійшов у мій дім і терпляче зносив усе, дотримуючись моєї умови. Кожного, хто мені перечив, я виганяла, а хто виявляв терпеливість, досягав бажаного.

— Господине моя,— відповів мій брат,— я твій раб і в твоїх руках!

— Так от, щоб ти знав,— сказала вона,— Аллах обдарував мене любов'ю до розваг, і той, хто мені підкоряється, досягає бажаного.— Потім вона звеліла всім невільницям співати на весь голос. Усі, хто був у будинку, насолоджувалися цим співом. Опісля вона сказала одній з невільниць:

— Візьми цього хлопця й зроби, що треба, а потім одразу ж приведи його до мене.

Та взяла його за руку, і він пішов з нею, не знаючи, що вона збирається зробити з ним. А стара зупинила його й каже:

— Потерпи, потерпи, залишилося вже недовго!

Тож обличчя мого брата посвітлішало, і він підійшов до невільниці, а стара все заспокоювала його:

— Потерпи, тобі треба ще збрити бороду.

— А що хоче зробити зі мною ця невільниця? — запитав він стару.

— Нічого, крім добра! — відповіла стара.— Вона має лише підфарбувати твої брови й підкоротити вуса.

— Ну, припустимо, фарбу можна буде змити,— мовив мій брат.— Що ж до підкорочування вусів, то це ж боляче!

— Не смій заперечувати їй,— відказала стара,— її серце вже прив'язалось до тебе.

І мій брат усе витерпів — і як невільниця фарбувала йому брови, і як виривала вуса. Після цього вона привела його до своєї господині, й та сказала їй:

— Залишилось останнє: поголи його, зроби безбородим.

— То як же я покажусь у такому сороміцькому вигляді серед людей? — запитав мій брат стару.

— Вона хоче зробити це з тобою лише задля того, щоб ти став безволосим, безбородим, щоб у тебе було гладеньке обличчя і на

ньому не залишилося нічого колючого. В її серці спалнуло велике кохання до тебе, тож потерпи, і твоє бажання сповниться.

І мій брат погодився й підкорився невірлиці, яка обстригла йому бороду й поголила підборіддя і потім привела його до своєї господині. Та як угледіла його — а він без брів, без вусів, без бороди і з червоним обличчям! — та й злякалася спочатку, а потім так розреготалася, що впала горілиць і вигукнула:

— О володарю мій, ти підкорив мене цими прекрасними рисами! — І вона почала заклинати його життям, щоб він устав і потанцював. Так той схопився й почав танцювати. А дівчина тим часом не залишила в світлиці жодної подушки, якою б вона не пожбурила у нього. Всі невірлиці також кидали в нього помаранчами, цитринами та всілякими предметами, аж доки він не впав, знесилений, від побоїв і не втратив свідомості. А коли опритомнів, стара сказала йому:

— Теперечки ти досяг того, що бажав. Бити тебе вже не будуть, а залишилося тільки одне, ось послухай. У нас такий звичай: коли вона сп'яніє, то нікому не дає над собою влади раніше, ніж зніме із себе плаття та шаровари й залишиться зовсім гола. Потім вона скаже, щоб роздягся ти, а сама побіжить попереду тебе, ніби вона тікає від тебе, а ти — за нею, доки в тебе не встане добре зебб, і тоді вона зупиниться й дасть тобі владу над собою.

— Роздягайся, сину мій, — сказала затим стара.

Брат устав — наче з глузду з'їхав — і розібрався догола.

— Тепер біжи за мною, — сказала йому дівчина, також оголившись, і вигукнула: — Якщо ти чогось хочеш, то дожди мене!

І вона побігла, а він — услід за нею. Так вони бігали з кімнати в кімнату. В нього розгорілася похоть, і зебб його встав, немов навіжений. Він уже знесилів од цього змагання з бігу, коли вона заскочила в темне місце, а той — за нею. Тут він наступив на щось блаженке — і підлога під ним провалилася. Він шугнув униз і, не тямлячи себе, опинився на вулиці, на ринку серед чинбарів, які торгували шкурами — розхвалювали, продавали й купували товар. Побачивши мого брата в такому вигляді — голого, з обстриженою бородою, обскубанними вусами й підмальованими бровами, з червоним обличчям і піднятим зеббом — торговці закричали на нього, плескаючи в долоні, й почали бити його, голого, шкурами, аж поки він не втратив свідомості. Тоді його посадили на осла й відвезли до валі.

— Що трапилося? — запитав той.

— Повелителю наш, валі, цей божевільний звалився до нас у такому вигляді з будинку вазіра, — відповіли купці.

Тоді валі наказав дати йому сто ударів батогами й вигнати з Багдада. Але я пішов слідом за ним, наздогнав його, привів потай до себе й узяв його на утримання. Отож, еміре правовірних, якби не моя великодушність, він напевне загинув би.

РОЗПОВІДЬ ПРО ТРЕТЬОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Мій третій брат, якого зовуть Торохтієм, сліпий. Доля і Провидіння привели його якимось до одного великого будинку, з господарем якого він хотів поговорити й вижебрати у нього що-небудь. Постукав у двері.

— Хто там? — запитав господар.

Але брат не відповів, а постукав удруге, і той ще голосніше запитав:

— Хто там?!

Брат і цього разу не обізвався, тоді господар закричав на все горло:

— Хто там біля дверей?!

Але й цього разу брат промовчав і почув, що господар підійшов до дверей і, відчинивши їх, спитався:

— Чого ти хочеш?

— Чого-небудь, ради всевишнього Аллаха! — відповів брат.

— Ти що, сліпий? — запитав господар.

— Так, — відповів той.

— Подай мені руку, — сказав господар, і той простяг руку, думаючи, що йому дадуть милостиню.

А господар, узявши його за руку, завів у будинок і став підніматися з ним по сходах нагору. Брат сподівався, що той нагодує його або ж дасть що-небудь. Коли вони добрались нарешті аж до даху, господар спитав брата:

— Чого хочеш, старцю?

— Чого-небудь, ради Аллаха всевишнього, — відповів той.

— То нехай і подасть тобі Аллах, — відповів господар.

— Чому ж ти не сказав мені цього внизу?! — вигукнув брат.

— А чому ж ти, найпідліший з підлих, — відповів господар, — не попросив у мене чого-небудь одразу, коли я обізвався на твій стук уперше?

— А тепер що ти збираєшся зі мною зробити? — запитав його брат.

— Я не маю що дати тобі, — відповів господар.

— Тож відведи мене хоч до сходів, — попросив його брат.

— Дорога перед тобою, — відповів господар.

Тоді брат почав навпомацки спускатися сходами. І коли йому залишилось до дверей ще східців двадцять, його нога зашпортнулася, і він, упавши, покотився додолу і розбив собі голову. Оговтавшись, звівся на ноги і вийшов, не знаючи, куди податися далі. Ось у такому стані й спіткали брата його сліпі товариші.

— Що це з тобою сьогодні сталося? — запитали вони.

І він розповів їм про свою лиху придибачку, а потім сказав:

— Я хочу, браття, взяти на прожиток трохи грошей з тих, що залишилися в нас.

А той самий господар, до котрого він звертався, ішов назирці за ним, щоб побачити, як сліпий почувається, чув цю розмову.

А мій брат не знав, що той чоловік вистежував його, а потім слідом за ним прокрався до нього в хату. Нічого не відчувши, мій брат сів і став чекати своїх побратимів. А коли ті прийшли, сказав їм:

— Замкніть двері та обшукайте хату, чи не зайшов сюди з нами хтось чужий.

Почувши це, сторонній чоловік підтягнувся на мотузку, що звисав зі стелі. Сліпі обнишпорили всю хату й нікого не виявили. І посідали коло мого брата, дістали гроші й перелічили їх. Нарухували дев'ять тисяч диргемів, кожен узав собі, скільки йому було потрібно, а решту сховали під підлогу в кутку кімнати. Потім дістали дещо з їжі й сіли перекусити. А той зайда підсів до них і собі став призволятися їхніми наїдками. Почувши біля себе незнайоме цямкання, мій брат сказав своїм приятелям:

— Йй-право, серед нас є хтось чужий!

Він сягнув рукою, і вона зачепилася за руку того чоловіка — господаря будинку.

— Ось чужинець! — закричав брат товаришам.

Ті накинулись на чужака і ну його лупцювати. Брат тримав, а ті били, доки їм не набридло. Потім стали кричати на гвалт: — Гей, мусульмани! До нас прокрався злодій, що хоче пограбувати нас!

Біля них зібралась велика юрба, а той чоловік, що вони його звинувачували у злодійстві, враз удав із себе сліпого. Так заплющив очі, ніби він справді сліпий, як і ті, що тримали його, і ніхто не міг запідозрити, що він удає із себе невидючого.

— О мусульмани,— почав кричати він,— я волаю до Аллаха й валі, я прошуь до еміра — у мене є порада для еміра!

Не встигли вони отямитись, як їх оточили стражники, схопили їх усіх разом з моїм братом і привели до валі.

— Що сталося? — запитав той.

— Вислухай мене, валі,— сказав той, що прикидався темним,— тільки через покарання виявиться тобі правда про нас. Тож, якщо хочеш, покарай мене першого.

— Покладіть цього чоловіка,— сказав валі,— та всипте йому батогів.

Його поклали й почали батожити. І коли шмагання почало дошкуляти йому, він розплющив одне око, а як всипали ще, він розплющив і друге.

— Що означає ця облудність, негіднику? — запитав його валі.

— Дай мені перстень помилування, і я розповім тобі всю правду.

Валі пощадив його, і він сказав:

— Ми, всі четверо, вдаючи незрячих, заходимо в будинки, дивимося на жінок і обманним шляхом спокушаємо їх. Ми нажебрачили вже десять тисяч диргемів. Коли я сказав своїм товаришам: «Дайте мені мою частку — дві тисячі п'ятсот диргемів»,— вони побили мене й забрали мої гроші. Тому я прошу захисту в

Аллаха і в тебе. Скоріше ти заслуговуєш на мою частку, ніж мої приятелі. Якщо хочеш переконатися у правдивості моїх слів, побий їх більше, ніж мене, то вони розплющать очі.

І валі наказав відшмагати їх. Почали з мого брата. Прив'язали його до драбини й били мало не до смерті.

— Негідники,— кричав він,— ви заперечуєте милосердя Аллаха і стверджуєте, що ви сліпі!

— Присягаюся Аллахом, серед нас немає жодного зрячого!

Тоді його повалили й почали бити знову й шмагали до тих пір, доки він не втратив свідомості.

— Облиште його,— сказав валі,— нехай отямиться, і тоді всипте йому ще.

Потім він наказав дати кожному з його товаришів понад триста каїв. А коли їх били, зрячий приказував:

— Розплющуйте, розплющуйте очі, бо вас битимуть іще! — Затим сказав, звертаючись до валі: — Пошли зі мною кого-небудь по ті гроші, бо ці люди не відкриють очей, їм соромно перед людьми.

Валі послав когось із ним, і коли той приніс гроші, він дав цьому чоловікові дві тисячі п'ятсот диргемів — його частку, як він казав,— решту взяв собі, а трьох сліпців, у тім числі й мого брата, вигнав з міста. Тоді я, еміре правовірних, вибіг і, наздогнавши мого брата, спитав, що з ним сталося. Він розповів мені те, про що я тобі говорив, і я потайки привів його в місто і виділив йому утримання на все життя.

Халіф усміхнувся, зачудований моєю розповіддю, і сказав:

— Дайте йому винагороду, і нехай собі йде з Богом!

— Клянусь Аллахом! — вигукнув я.— Не візьму нічого, доки не оповім емірові правовірних про те, що сталося з іншими моїми братами, й не доведу йому, що я — людина неговірка.

— Що ж,— мовив халіф,— покори наші вуха своєю дивовижною розповіддю, добав нам іще щось про твої халепи і митарства.

РОЗПОВІДЬ ПРО ЧЕТВЕРТОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Що ж до четвертого мого брата, еміре правовірних,— розповідав я далі,— то він був м'ясником у Багдаді. Вирощував ягнят і торгував м'ясом; вельможі й багаті приходили до нього купувати свіжину. І він розбагатів на цьому ділі, накупив худоби, будинків та всіякого майна. І так жив довгий час. Аж одного дня, коли продавав м'ясо у своїй крамниці, до нього підійшов довгобородий шейх і, простягнувши кілька диргемів, сказав:

— Дай мені на них м'яса.

Мій брат узяв у шейха гроші, дав йому баранини, і той пішов собі. Придивившись уважно до шейхового срібла, брат побачив, що ці диргеми блискучо-білі, й відклав їх окремо. А шейх ходив до нього й далі протягом п'яти місяців. Брат складав його гроші

окремо в скриню. А коли згодом захотів дістати їх, аби щось купити собі, то, відкривши скриню, побачив: усе, що в ній є,— білий нарізаний папір.

Мій брат почав бити себе по обличчю й кричати. Позбігалися люди, і він розповів їм про цю дивовижу. Потім, як звичайно, пішов до своєї крамниці, зарізав барана і повісив тушу всередині приміщення, відрубавши від неї добрий шматок, який повісив іззовні, сподіваючись спіймати цього мерзенного шейха, як він прийде сюди. І справді, той незабаром з'явився сюди зі своїми срібними грішми. Мій брат скочив на ноги, схопив його й закричав:

— Гей, мусульмани, ідіть до мене, я вам розкажу про нечесного, мерзенного шейха!

Почувши таке, шейх запитав його:

— Що тобі краще: відчепитись від мене чи щоб я осоромив тебе перед людьми?

— Чим же ти мене осорочиш? — запитав брат.

— А тим, що ти торгуєш людським м'ясом, видаючи його за баранину,— відказав шейх.

— Брешеш, проклятий! — вигукнув брат.

— Проклятий той,— сказав шейх,— у кого в крамниці повішена людина.

— Якщо це справді так, як ти кажеш,— відповів брат,— то можеш безкарно вбити мене й забрати мої гроші.

Тоді шейх гукнув:

— Гей, правовірні! Цей м'ясник забиває людей і продає їх м'ясо, видаючи його за баранину. Якщо не вірите, зайдіть в його крамницю.

І люди кинулись до крамниці мого брата й побачили, що той баран перетворився на повішену людину. Тоді вони вчепилися в мого брата й закричали:

— Ах ти ж, невіро! Ах ти ж, нечестивцю!

Найближчі йому люди били його по обличчю й кричали:

— Так оце ти годуєш нас м'ясом синів Адама?!

А шейх так зацідив йому в око, що аж вибив його.

Люди понесли труп до начальника стражі, і шейх сказав йому:

— Еміре, цей чоловік ріже людей і торгує їхнім м'ясом як бараниною. Тож ми оце привели його до тебе. Встань же й зверши правосуддя всевишнього, славного Аллаха!

Мій брат захищавсь, як міг, але начальник стражі не став навіть і слухати його, а наказав дати йому п'ятсот ударів киями. У нього забрали всі гроші, і якби він не був такий багатий, то взагалі, мабуть, убили б його. Потім його вигнали з міста, і він пішов навмання, не знаючи, куди податися.

Прибився, нарешті, до одного великого міста, де його ніхто не знав, і почав там шевцювати. Відкрив майстерню і працював, аби лиш прогодуватися. Одного разу, йдучи у своїй справі, він зачув іржання коней, і коли спитавсь людей, що там відбувається, йому сказали: цар виїхав на полювання і лови. То мій брат вийшов, щоб подивитися на царський почет, але соромився свого нужденного

вигляду, бо ж перейшов із становища м'ясника на становище шевця. Цар обернувся, і їхні погляди зустрілися. Тоді цар опустив голову й промовив:

— Порятуй мене, Всевишній, від сьогоднішнього лиха!

І він смикнув коня за повіддя й повернувся назад разом із усім почтом, наказавши своїм слугам наздогнати мого брата й побити його. Вони схопили його і так віддубасили, що він ледве не вмер, не відаючи навіть, що спричинило цю напасть. Украв згяньблений і принижений, він повернувся додому. Після цього пішов до одного чоловіка з царського оточення і розповів йому про свою біду. Той так розсміявся, що аж упав горілиць, а потім сказав:

— Отож, щоб ти знав, небораче, цар не переносить однооких, особливо тих, котрі не мають лівого ока — він їх убиває.

Почувши таке, мій брат вирішив утекти з цього міста й перебрався до іншого, в якому не було царя. Прожив він тут довгенько й одного разу, розмірковуючи про свої справи, вийшов прогулятися і почув за собою іржання коней.

— Надходить кара небесна! — закричав він, злякавшись, і побіг шукати якогось захистку, щоб сховатися. Нічого не знайшовши, він угледів перед собою зачинені двері, вдаривсь у них і, вскочивши досередини будинку, побачив, що він опинився у довгих сінях. Пішов ними далі, і тут раптом на нього накинулось двоє чоловіків.

— Слава Аллаху, що віддав тебе в наші руки! — закричали вони.— Ах ти ж, клятий враже, ось уже три ночі підряд не даєш нам спати, немає спокою через тебе, і ти змусив нас пізнати смак смерті!

— Люди добрі, скажіть мені на милість, що це у вас за клопіт? — запитав мій брат.

— Ти стежиш за нами, хочеш згяньбити нас і вбити нашого господаря. Мало тобі того, що ти із своїми поплічниками розорив його?! Ану діставай, триклятий, того ножа, яким щоночі погрожуєш нам!

Вони обшукали його і знайшли ніж, яким він кравав ремінь на сандалі.

— Побійтесь Аллаха, що це ви таке наговорюєте на мене?! — усовіщав їх мій брат.— Ось послухайте, що зі мною сталося!

— А що? — запитали його.

І він розповів їм про всі свої злигодні, палко благаючи, щоб його відпустили. Але ті навіть не слухали, що він говорив, не звертали уваги на його благання, а відлупцювали його і, порвавши на ньому одяг, помітили у нього на обох боках рубці від батожіння.

— Ах ти ж, пройдисвіте! — вигукнули вони.— Ось ці рубці від батогів засвідчують, що ти злочинець.

Потім його привели до валі. «Ніхто мене тепер не визволить, крім всевишнього Аллаха,— подумав він.— Доведеться спокутувати свої гріхи».

— Що змусило тебе вдиратися в будинок цих людей і погрожувати вбивством? — запитав валі.

— Ради Аллаха! — вигукнув мій брат. — Прошу тебе, еміре, вислухай, що я тобі скажу, і не поспішай з розпорядженням щодо мене.

— Як можеш ти, еміре, слухати злодія, який пограбував людей і в якого на обох боках шрами від батоги? — звернулися до валі ті, що привели мого брата.

Побачивши на його тілі сліди побоїв, валі сказав:

— Ти, негіднику, дістав таке не інакше, як за великий гріх. — І звелів відшмагати його. Йому дали п'ятсот ударів батогами — аж порвали їх. А потім посадили на верблюда й возили по місту, вигукуючи: «Ось кара тому, хто вдирається в будинки чужих людей!» Валі наказав вигнати його з міста, і він пішов світ за очі. Прочувши, яке нещастя спіткало брата, я наздогнав його, розпитав, як усе це скоїлося з ним. Він розповів мені про всі свої поневіряння, і я тайкома провів його в місто й забезпечив усім необхідним для прожитку.

РОЗПОВІДЬ ПРО П'ЯТОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Тепер, о повелителю правовірних, послухай про п'ятого мого брата, якому відрізали вуха. Був він бідний. Вечорами просив милостиню в людей, а вдень витрачав нажебране. Батько наш був шейхом і помер у похилому віці, залишивши нам сімсот диргемів. Кожному з нас дісталось по сто диргемів. Мій п'ятий брат узяв свою частку й розгубився, не знаючи, що робити з цими грошима. По довгих розмірковуваннях прийшла йому в голову така думка: закупити на ці гроші всілякого скляного посуду, а потім торгувати ним, аби щось заробити на цьому. Отож він скупився, склав куплений посуд у кошик і сів в одному місці під стіною продавати його. Прихилився спиною до стіни і став мріяти про те, як то йому поведеться далі жити. «Кошт, укладений в цей скляний товар, — міркував він, становить сто диргемів, а я продам його за двісті диргемів, на які знову накуплю скляного посуду і продам його за чотириста диргемів — і так продаватиму й купуватиму, доки не накопичу багато грошей. Тоді я накуплю на них дорогого краму, коштовностей, парфумів і розбагатію. Придбаю гарний будинок, невідьників, слуг, коней, золоті сідла, зачну їсти й пити щонайліпше, і не залишиться в місці жодної співачки, яку б я не запросив до себе, щоб послухати її співу. І якщо сподоблюсь ласки Аллаха, мій маєток становитиме сто тисяч диргемів...» Робив він ці підрахунки в умі, коли перед ним стояв кошик із склом. «Потім, — коли в мене буде сто тисяч диргемів, — снувалася далі його думка, — я посилаю сватів до царів і вазирів. Скоріше за все посватаюсь до вазирівої дочки — неперевершено вродливої та надзвичайно чарівної, як розказують люди. Я дам за нею у віно тисячу диргемів. Аби тільки її батько погодився, то моє бажання сповниться. А якщо

ні — візьму її силою, наперекір його волі, куплю десять молоденьких євнухів, справлю собі одяг, як у царів та султанів, золоте сідло оздоблю самоцвітами. Потім я виїду верхи, а навколо мене, попереду й позаду, йтимуть мамелюки. Я проїду містом, а люди вітатимуть мене й благословлятимуть. Так я прибуду до вазіра — батька нареченої. І коли вазір побачить мене, він схопиться мені назустріч, посадовить на своє місце, а сам сяде нижче, бо ж я його зять. Зі мною будуть два євнухи з двома гаманами, в кожному з яких міститиметься по дві тисячі динарів. Одну тисячу дам як віно за вазірову дочку, а другу великодушно подарую йому, щоб він знав, який я благородний та щедрий і який мізерний світ у моїх очах. Потім я повернусь додому, а коли прийде хтось із родичів моєї дружини, я подарую йому гроші й одяг. Якщо ж вазір надішле мені подарунок, я поверну його назад; хоч би який він був дорогий — все одно не візьму, аби вони знали, що я гордий душею і вдовольнюся лише найвищим становищем. Потім піду до них влаштовувати свою справу й возвеличувати себе. По заручинах приберу якнайліпше свій будинок і справлю весілля. Коли ж настане час знімати покривала з нареченої, я одягнуся у найрозкішнішу одіж, сяду на парчеву, гаптовану золотом подушку і не повертатимусь ні праворуч, ні ліворуч, виказуючи тим мій великий розум і поважність думки. А моя жона з'явиться, мов місячна повня, в пишних шатах та коштовних оздобах, але я не дивитимусь на неї в захваті та зачудуванні, тоді всі присутні скажуть: «Володарю наш, ось твоя жона з невільницею стоїть перед тобою, подаруй же їй хоч один погляд, бо їй недобре стояти так». Потім вони багато разів поцілують переді мною землю, і тоді я зведу голову й удостою її єдиним поглядом, а затим опущу голову долу. І так буде весь час, доки не закінчиться обряд знімання з нареченої одягу. Тоді я накажу кому-небудь із слуг кинути дружкам гаманець з п'ятьма сотнями динарів, а потім звелю їм завести мене до неї. Коли ж мене приведуть до нареченої, я погляну на неї і не промовлю їй жодного слова, зневажу її, щоб сказали про мене, що я гордий душею. Тоді прийде її мати й поцілує мені голову й руку і скаже: «Володарю, поглянь на свою невільницю, вона прагне близькості твоєї, пригорни ж її до себе, утіш її душу».

Але, не дочекавшись моєї відповіді, вона поцілує мені кілька разів ноги, промовить: «Володарю наш, моя дочка — гарна дівчина, яка до тебе не бачила ще жодного чоловіка, і коли вона наразиться на твою таку велику стриманість, у неї розірветься серце. Нахились же й поговори з нею». Далі її мати підведеться і налле для мене келих вина, а коли її дочка візьме його й піднесе мені, я залишу її стояти перед собою, а сам — через велич і гордість своєї душі — навіть не поверну голови в її бік, розлігшись на гаптованій золотом подушці. Отож вона вважатиме мене могутнім султаном і попросить: «Володарю мій, заклинаю тебе Аллахом, не відмовляйся од келиха з рук твоєї невільниці, я — твоя рабня!» Але я не відразу озвусь до неї, а лише після довгих благань. І вона скаже: «Неодмінно треба вишити!» І піднесе келих до моїх вуст, а я

відштовхну його рукою їй в обличчя і копну її ногою — ось так!» І він стусонув ногою кошик зі склом, що стояв на підвищенні. Кошик упав, і все, що було в ньому, розбилося... «Все від гордості душі моєї!» — закричав мій брат.

І якби емір правовірних звелів, я всипав би йому за таке тисячу батогів і знеславив би його на ціле місто.

Далі мій брат почав бити себе по обличчю, рвати свій одяг і плакати. А в цей час мимо проходили на п'ятничну молитву люди — одні витріщали на нього очі, інші не звертали уваги.

І коли мій брат сидів отак, плакав та лементував, бідкаючись, що пропали його кошти разом з прибутком, біля нього раптом зупинилася гарна, надзвичайної вроди жінка, вона саме їхала на п'ятничну молитву верхи на мулі, в гаптованому золотом оксамитовому сидлі, у супроводі кількох слуг. Побачивши розбите скло його брата, що сидів і плакав, вона перейнялась жалістю, і серце її змилося над ним. Запитала людей, що з ним трапилося, і їй сказали:

— У нього був кошик скляного посуду, з продажу якого він жив, і його спіткало те, що бачиш, — скло розбилося.

То жінка покликала одного зі своїх слуг і сказала йому:

— Віддай усі гроші, що маєш при собі, цьому бідакові.

І слуга дав моему братові гаманець. Коли він відкрив його й дістав звідти п'ятсот динарів, то мало не помер з великої радості, і почав благословляти ту жінку. Він повернувся додому багатим і сів, роздумуючи. Коли це раптом хтось постукав у двері. Він підвівся, відчинив і побачив незнайому стару жінку.

— Синку мій, — сказала вона, — така біда в мене: скоро вже закінчиться час молитви, а я ще не зробила омовіння. Отож хочу попросити тебе, щоб ти пустив мене до себе вмитися.

— Слухаюсь і корюся, — відповів мій брат і впустив до хати жінку. А сам іще на сьомому небі від радості за динари.

Закінчивши омовіння, стара підійшла туди, де сидів мій брат, проказала молитву на два коліноприклоніння і попросила для нього в Аллаха благословення. Брат подякував їй і, сягнувши до гаманця, дістав звідти два динари й подав їх старій. «Нехай це буде милостиня від мене», — подумав він. А стара, побачивши гроші, вигукнула:

— Хвала Аллаху! Чому ти дивишся на того, хто любить тебе, як на вбогого чи жебрака? Захочай свої гроші, вони мені не потрібні. А якщо й ти їх не потребуєш — поверни тій, що дала тобі їх, коли ти розбив скло, — вона моя подруга.

— Матінко моя, — мовив мій брат, — яким робом можна дістатися до неї?

— Синку мій, — відповіла вона, — ця жінка вподобала тебе, хоч вона й дружина заможного чоловіка. Тож візьми з собою всі свої гроші і йди слідом за мною, то я приведу тебе до тієї, котрої ти прагнеш. А коли зустрінешся з нею, то використай усю, яка в тебе є, дотепність, усі приємні слова, і ти дістанеш з її чарівності та з її грошей усе, що тільки побажаєш.

І мій брат узяв із собою все те золото й пішов за старою. І йому аж не вірилося, що його чекає таке щастя. Стара все йшла,— а мій брат слідом за нею,— аж поки не дійшли вони до однієї великої брами. На стук старої вийшла грецька невільниця й відчинила браму. Стара ввійшла й покликала за собою мого брата. Зайшовши до великого будинку, він опинився в просторій світлиці, встеленій килимами та обвішаний шовковими фіранками, присів тут, поклавши золото перед собою, а чалму на коліна. Раптом з'явилася небаченої краси невільниця, одягнена в найрозкішніше вбрання. Брат підвівся на ноги, і коли дівчина побачила його, вона усміхнулась до нього й радісно привітала його. Потім пішла, зачинила двері і, повернувшись до мого брата, взяла його за руку й відвела до осібного покою, вистеленого різновидними оксамитами. Він сів, і вона сіла коло нього. Погралася з ним, потім підвелася й сказала:

— Нікуди не виходь, доки я не прийду до тебе.

І вона зникла.

Коли він сидів тут сам, раптом увійшов до нього величезний чорний раб з оголеним мечем, що осліплював очі своїм блиском.

— Ах ти жв, негіднику, виплодку повіі! — вигукнув він.— Хто тебе сюди привів?

Брат мовчав, не в силі спромогтись на слово, бо язик йому задеревнів. Раб схопив його, зірвав з нього одіж і дав йому плазом меча понад вісімдесят ударів, доки він не впав, розпростершись на землі. Тоді мерзений раб, подумавши, що той уже мертвий, облишив його й загорланив так, що аж земля задвигтіла:

— Де солільниця?!

І відразу ж з'явилась невільниця з гарною мискою білої солі. Вона стала сипати сіль на рани мого брата, але той не ворухився, боячись, аби його зовсім не вбили, дізнавшись, що він живий. Потім невільниця пішла, а раб знову grimнув:

— Де погребальниця?!

На цей поклик прийшла та сама стара баба й затягла мого брата в довгий темний льох, де кинула його на купу інших забитих. Він пролежав там цілих два дні, але великий Аллах — слава йому і хвала! — зробив сіль цілющими ліками для нього, бо вона спинила кровотечу. І коли брат трохи зміцнів і міг уже рухатися, то відчинив віконце, яке було тут, і виліз через нього із заваленого трупамі льоху.

Великий і могутній Аллах дарував йому захист, він пробрався в темряві до сіней і пересидів тут до ранку. Коли ж уранці та проклятуща баба знову подалась на полювання, брат крадькома вбрався звідси услід за нею, так що та й не помітила його. Діставшись додому, він лікувався, аж поки не одужав, і весь час стежив за старою, спостерігаючи, як вона хапала людей одного за одним і спроваджувала їх до того самого будинку, але нікому нічого не казав. А коли зовсім одужав і почувся на силі, то пошив собі торбу, яку потім наповнив склом і прив'язав собі до пояса. Він убрався так, щоб його ніхто не впізнав,— під персіянина,— узяв меча

й сховав його в своєму одязі. Побачивши стару, сказав їй по персидському:

— Добродійко, я чужеземець, сьогодні прибув до цього міста, але нікого не знаю тут. Чи не маєш ти терезів, які б уміщували дев'ятсот динарів? Я дам тобі з них дешицю.

— Мій син купець,— відповіла стара.— То ходімо зараз до нього, поки він не пішов у свою крамницю, і він зважить твоє золото.

— Иди попереду мене! — сказав мій брат.

І вона пішла, а брат за нею. Коли вони підійшли до того будинку, стара постукала в браму, вийшла та сама дівчина й відчинила двері. Стара посміхнулась їй і сказала:

— Сьогодні я принесла вам тлустий кусень м'яса!

Дівчина взяла мого брата й завела до тієї самої світлиці, в якій він уже побував. Посидівши з ним трохи, сказала:

— Нікуди не ходи, поки я не повернусь до тебе. Та й пішла.

І відразу ж тут з'явився той самий проклятий раб з оголеним мечем.

— Вставай, мерзотнику! — вигукнув він.

Брат підвівся, раб пішов попереду, а брат — за ним. Витягнув меча, який був у нього під одягом, і так рубонув ним раба, що зітнув йому голову з пліч. Тоді відволік його за ногу до льошу і гукнув:

— Де солільниця?!

Коли прийшла дівчина з мискою солі, вона побачила мого брата з мечем в руці й кинулась навтіки. Але брат наздогнав її, рубонув мечем і відтяв їй голову. Потім закричав:

— Де стара?!

Коли та увійшла, брат спитав її:

— Пізнаєш мене, відьмо стара?

— Ні, мій володарю,— відповіла вона.

— Я той власник динарів, у якого ти виконувала обряд омовіння, помолилася, а потім заманила мене сюди.

— Побійся Аллаха! — вигукнула вона, але брат не зважав на це воцання і розрубав її навпіл.

Тоді він пішов шукати дівчину, і коли та побачила його, світ їй пішов обертом. Вона стала багати пощади, і брат помилував її.

— Що привело тебе до цього чорного? — спитав він її.

— Я була невільницею в одного купця,— відповіла вона,— а ця стара часто навідувалась до мене, і я заприятнилася з нею. Одного разу вона сказала мені:

— У нас сьогодні весілля, якого ще ніхто не бачив, і я хочу, щоб ти побувала на ньому.

Мені дуже захотілося подивитись на це весілля, і я сказала їй:

— Слухаю і корюся!

Я одягла найкращі свої шати прибралася в коштовності, взяла гаманець із сотнею динарів і пішла з нею; вона привела мене до цього дому. Тільки-но ввійшла сюди, як цей чорний схопив мене.

І ось уже три роки перебуваю в такому становищі через підступність цієї мерзеної відьми.

— А чи є в нього щось у цьому домі? — запитався брат.

— Так, у нього є багато чого, — відповіла вона, — і якщо зможеш перенести все це, перенеси, спитавши поради в Аллаха.

Брат пішов з нею, і вона повідкривала скрині, в яких були мішки з золотом, від споглядання яких йому аж запаморочилося в голові. Потім дівчина сказала:

— Тепер залиш мене тут, а сам приведи кого-небудь, щоб забрати ці гроші.

Отож мій брат пішов і найняв десять носіїв. А коли повернувся, брама була відчинена, і він не застав тут ані дівчини, ані мішків із золотом. Знайшов лише трохи грошей та матерії і зрозумів, що дівка обдурила його. Тоді він узяв залишок грошей, повідчиняв комори й забрав звідти матерію і все, що було в домі. Наступну ніч провів у radoшах, утішаючись тим, що з ним сталося. Але вранці побачив перед дверима двадцятьох стражників. Коли він вийшов, вони схопили його і сказали:

— Тебе вимагає валі.

І потягли брата, а він став просити в них дозволу зайти до своєї домівки, але вони не дозволили, хоч він їм і обіцяв багато динарів та фільсів. Дорогою зустрівся їм давній приятель брата, тож брат учепився йому в полу, благаючи допомогти визволитись від стражників. Той зупинився й запитав, у чому річ, вимагаючи відпустити мого брата, на що ті відповіли:

— Валі наказав зараз же привести його до нього.

Приятель брата попросив відпустити його, пообіцявши за це п'ятсот динарів.

— Підіть і скажіть валі, що не знайшли його, — порадив він їм.

Але вони не погодилися й доставили брата до валі.

— Звідкіля в тебе ці гроші й матерія? — запитав валі.

— Володарю мій, — відповів мій брат, — я прошу в тебе пощади.

Валі дав йому хустку пощади, і тоді брат розповів про все, що лучилося в нього із старою пройдисвіткою, а також про втечу дівчини.

— Візьми з того, що я взяв, скільки хочеш, — попросив він валі, — zostав мені лише стільки, щоб я міг прогудуватися.

Однак валі спершу зажадав усіх грошей і тканин, але, злякавшись, що про все це може довідатися султан, схаменувся і взяв собі частину, а решту віддав моему братові, сказавши:

— Забирайся з цього міста, або я повішу тебе!

— Слухаюсь і корюся! — сказав брат.

І він подався до якогось іншого міста. Але в дорозі на нього напали злодії, пограбували, роздягли догола, побили й відрізали вуха. Дізнавшись про це, я вийшов до нього, взявши з собою шмаття, щоб одягти його, привів його потай до міста і виділив йому все необхідне для прожитку, як і решті братів.

РОЗПОВІДЬ ПРО ШОСТОГО ЦИРУЛЬНИКОВОГО БРАТА

— Мій шостий брат, еміре правовірних, це той, що в нього від-різані губи. Був він дуже бідний, нічого не мав із скороминучих сьогосвітніх благ. Котрогось дня вийшов він попросити милостиню, щоб не вмерти з голоду, і на одній з вулиць зупинився біля гарного будинку з широким і високим портиком. На подвір'ї стояли слуги і придворний почет. Брат підійшов і запитав про господаря садиби.

— Це будинок одного з царських синів,— відповіли йому.

Тоді брат попросив одного з прислужників, що стояли при брамі, пожертвувати йому що-небудь ради Аллаха.

— Зайди, і знайдеш у господаря те, що бажаєш і любиш.

Брат увійшов до будинку неперевершеної краси й вишуканос-ті. Підлога викладена мармуром, вікна завішені фіранками. Брат розгубився, не знаючи, в який бік податися. Пішов далі всередину дому й побачив там бородатого чоловіка з гарним обличчям. Узд-ривши мого брата, він підвівся, привітав його і став розпитувати, як йому живеться, хто він та як поживає. І брат сказав, що бідує. Вислухавши його, чоловік страшенно засмутився, ляснув себе по обличчю, розірвав на собі одяг.

— Як це так може бути, що я живу в цьому місті, а ти голо-дуєш?! — вигукнув він.— Клянусь Аллахом, я не потерплю та-кого! — Він наобіцяв усляких благ, а потім додав: — Ти неодмінно повинен розділити зі мною хліб-сіль.

— Володарю мій,— відказав брат,— я не маю більше терпіння, бо страшенно голодний.

— Ей, хлопче, подай-но сюди таза й глека! — гукнув госпо-дар.— Ми помиемо руки.

Але брат сказав, що не треба ніякого таза й глека. Тоді чоло-вік почав насухо терти руки, нібито він миє їх. Повернувся до бра-та й сказав:

— Підходь, гостю, мий руки!

Потім звелів слугам принести столик. Ті засновигали туди-сюди, мовбито вони подають той столик. Затим господар посадовив брата поруч із собою за той начебто столик і почав ворухити гу-бами, нібито їсть.

— Іж, не соромся,— припрошував він брата,— ти ж бо стра-шенно голодний, я знаю.

Тоді мій брат також почав удавати, немовби їсть.

— Іж і дивися на цей хліб, який він білий!

Мій брат, звичайно, нічого не бачив і думав, що цей чоловік просто любить глумитися над людьми.

— Володарю мій,— сказав йому брат,— я зроду-віку не бачив хліба, білішого та добрішого за цей.

— Його випекла моя невірниця, котру я купив за п'ятсот ди-нарів,— відповів господар і гукнув: — Подай-но нам, хлопче, гар-ріси на першу страву, та добав туди жиру!

Потім він спитав мого брата:

— О гостю мій дорогий, заклинаю тебе Аллахом, чи бачив ти у своєму житті гарісу, кращу за цю? Ради мого життя, їж, не соромся.

А згодом господар знову гукнув слугу:

— Ей, хлопче, принеси-но нам скібаджу із тлустих качок! — І звернувся до брата: — Призволяйся, гостю, ти ж бо голодний, і тобі треба добре поїсти!

Тоді брат почав рухати щелепами й жувати — начебто він їсть. А господар не переставав замовляти страву за стравою. І хоч нічого не подавалося, він усе припрошував гостя до частування.

— Ей, хлопче, подавай тепер нам курчат з фісташковою начинкою,— гукнув він і сказав гостю: — Заклинаю тебе життям, почастуйся іще цим, бо нічого ж подібного ти не їв у своєму житті, та не церемонься!

— Але ж яке воно смачнюще!

І той почав підносити руку до братового рота, ніби годуючи його, та все називав нові страви, розхвалюючи їх перед гостем. А голод щоразу дужче докучав тому. Він радий був би з'їсти хоча б ячного коржа.

— А чи доводилося тобі бачити приправи, кращі, ніж у цих стравах? — спитав господар.

На що брат відповів:

— Ні, саїде мій.

— Тож наїдайся добре, не соромся,— говорив господар.

— Я вже наївсь досита,— відповів брат, і господар крикнув слугам:

— Заберіть усе це зі столу й подайте солодке!

І коли ті помахали в повітрі руками, нібито вони подають ласощі, господар сказав братові:

— Скуштуй ось цього мигдалю, він незрівнянний. Заклинаю тебе життям, попробуй ось ці млинці. Поглянь, який цей млинець, мед аж капає з нього — кап! кап! Ну ж і гарний, клянусь Аллахом!

— Тільки б тебе не втратити, володарю мій! — вигукнув брат і почав розпитувати, чому в млинцях так багато мускусу.

— А в мене така звичка,— відповів господар,— я не можу їсти млинців, коли в них не досить мускусу. В моєму домі до кожного млинця кладуть один міскаль мускусу й півміскаля амбри.

Тим часом мій брат безперестанно рухав головою й ротом і грав губами, ніби смакує ласощі. Далі господар знову покликав слуг, щоб принесли сухі фрукти. Ті знову помахали в повітрі руками, немовбито вони вже принесли це.

— Їж оцей мигдаль, ці горіхи, кишмиш...— і він почав перераховувати всілякі сушені фрукти, припрошуючи при тому гостя: — Їж, не стидайся!

— Володарю мій,— мовив брат,— я вже ситий по горло, нічого більше не зможу з'їсти.

— Любий гостю, якщо бажаєш щось із'їсти й посмакувати

найчудовішими наїдками, заклинаю тебе Аллахом, кажи, не будь голодний!

— Саїде мій, як може бути хтось голодний, з'ївши таку силу страв? — сказав мій брат, а сам подумав про те, як тяжко поглимився над ним цей чоловік. «Я обов'язково мушу зробити з ним щось таке, щоб він розкався перед Аллахом за цей вчинок».

А той і далі погукував на слуг:

— Подайте нам вина!

І ті почали розмахувати руками в повітрі: подають, мовляв, вино. Тоді господар удав, ніби він підніс братові келих, і сказав: — Ось візьми келих і скуштуй цього трунку, якщо вино тобі сподобається, скажи мені.

— О володарю,— відповів брат,— воно має гарний запах, але я звик пити інше вино.

— Хлопче, а подай-но нам іншого вина, з поGREба! — крикнув господар, а затим помахав руками, ніби підносить братові інший келих. Той удав, що випив, а господар сказав:

— На здоров'я! Сподобалося?

— Володарю мій,— відказав брат,— ніколи не траплялось мені кращого вина.

— Тож пий на здоров'я,— мовив господар і почав удавати, що й сам п'є.

Далі він мовбито подав братові другий келих, той зробив вигляд, що випив і сп'янів, а тоді зненацька підняв руку так, що стало видно в нього голизу під пахвою, і відважив господареві такого запотилічника, аж розляглася луна в будинку. Потім загилив йому ще раз.

— Ах ти ж, нікчемо, що це значить?! — вигукнув господар.

— Саїде мій,— відповів брат,— я твій раб, над яким ти змилостивився, пустив у свій дім, нагодував найкращими стравами й напоїв старим вином. А тепер я захмелів і почав бешкетувати. Одначе твоя гідність вище того, щоб ти розсердився на мене за мою дурість.

Господар голосно розсміявся на це і сказав:

— Я віддавна вже насміхаюся над людьми ось у такий спосіб, глумлюся над блазнями та підлабузниками, але в жодному з них я не спостеріг стільки витримки, і ніхто ще не виявив такої кмітливості, щоб утнути зі мною подібну штуку. Тож я прощаю тобі — будь справді моїм співрозмовником і ніколи не розлучайся зі мною.

Далі він наказав слугам принести усі ті страви, що він їх називав раніше. І вони їли, поки не наситилися. Потім пішли до корчми, де несподівано виявилися гарні, зореподібні невільниці, котрі співали на різні голоси під різні інструменти. Отож господар і мій брат пили там, поки їх не здолав хміль. І той чоловік так щиро заприятелював з моїм братом, що став йому немовби рідним, і дуже вподобав його, подарував йому розкішний одяг.

А вранці вони знову сіли за стіл, і розпочалася учта. Так тривало протягом двадцяти днів. Приятель мого брата ще більше прив'язавсь до нього й передав йому всі свої справи. І брат став роз-

поряджатися усім його майном і прожив у достатках двадцять років. Потім той чоловік помер, і цар узяв собі його майно і те, що було в мого брата. Він забирав у нього гроші, аж поки не зробив з нього голого злидаря.

Брат покинув місто і пішов, куди очі дивляться. В дорозі на нього напали араби-бедуїни і, захопивши його в полон, привели до свого кочовища. Той, хто захопив мого брата собі, почав бити й мордувати його, приказуючи:

— Викупи в мене свою душу за гроші, інакше я вб'ю тебе.

Брат почав плакати й молити його:

— Клянусь Аллахом, у мене нічого немає за душею — ані динара, ані диргема, і не знаю, як би я міг роздобути грошей. Я попав до твоїх рук як полонений, тож роби зі мною, що хочеш.

Тоді бедуїн витяг із-за пояса такого широченного ножа, що якби його застромити в шию верблюдаві, перетяв би її від жили до жили; взяв його в праву руку і, приступивши до мого нещасного брата, відрізав йому обидві губи і ще наполегливіше став домогатися, щоб він викупив у нього своє життя.

А в того бедуїна була гарна дружина, і коли її чоловік відлучався кудись, вона спокушала брата, хотіла, щоб він злягався з нею. Брат відмовлявся, боючись бедуїна. Але одного разу вона так напосіла на нього із своїми спокусами, що він почав з нею гратися, сміятися й посадовив її собі на коліна, а в цю мить увійшов її чоловік.

— А грім би тебе побив, проклятий! — вигукнув він. — То ти хочеш тепер іще й зіпсувати мені дружину?!

І тут же витягнув ножа й відрізав йому закар, а потім, посадовивши бідолаху на верблюда, завіз його на гору й кинув там напризволяще.

Коли повз нього проходили мандрівники, вони впізнали його, нагодували й напоїли і повідомили мені, що з ним сталося. Тоді я пішов, забрав його, привів до міста і вдлив йому всього, що треба для прожитку.

І ось я прийшов до тебе, еміре правовірних, і побоявся піти додому, не оповівши тобі про всі ті пригоди, бо то було б неправильно. Адже на моїх руках шість братів, і я піклююся про них.

Вислухавши мене, повелитель правовірних розсміявся і сказав:

— Твоя правда, Мовчуне, ти таки небагатослівний, і в тобі немає ні крихти балакучості, одначе зараз же забирайся з цього міста й живи собі в якомусь іншому.

Отож він вигнав мене з Багдада.

І я мандрував із краю в край, доки не почув, що той халіф помер і на його місце став інший. Тоді я повернувся до свого міста й попав до цього молодика. Я повівся з ним якнайліпше, і якби не я, його, можливо, вбили б. Але він звинуватив мене в тому, чого в мені немає. Отож, шановне товариство, усе те, що він розповів тут про мою балакучість, марнослів'я, надокучливість та нерозбірливість — брехня. Він розпускає про мене брудні плітки й нісенітниці після того всього доброго, що я зробив для нього, — про

все не розкажеш. Він зустрів мене всім поганим після того, як через нього мені довелося скитатися по всіх усядах, аж поки я не прибився з Багдада до вашого міста. І коли він зустрів мене тут, серед вас, йому годилося б привітати мене з усією повагою і вдячністю, а не звинувачувати в марнослів'ї та надокучливості.

КІНЕЦЬ ОПОВІДКИ ПРО ПРИГОДУ З ГОРБАНЕМ

— Почувши розповідь цирульника, — продовжував далі говорити кравець перед царем Китаю, — і пересвідчившись у його балакучості та надокучливості, а також у тому, що він завдав лиха юнакові, ми схопили його й ув'язнили. І, заспокоївшись, посідали за столи. Їли й пили, бенкет був чудовий і тривав до післяполудневої молитви.

Коли я прийшов додому, моя дружина насупилася й каже:

— Ти веселишся й розважаєшся цілими днями, а я сиджу дома сама і нудьгую. Якщо ми зараз не вийдемо й не погуляємо разом до кінця дня, то я розлучуся з тобою.

Тоді я вийшов з нею погуляти. І ми розважались аж до вечора, а коли повертались додому, зустріли цього горбаня, він був п'яний, як чіп, і співав:

Вино прозоре й скло, немов сльоза —
Різниця поміж ними нібито й нема,
Немовби є вино, але немає скла,
Немовби й келих є, але нема вина.

Я запросив його до себе, і він пішов з нами. Тоді я купив смаженої риби, і ми сіли вечеряти. Моя жінка взяла шматок хліба та кусень риби й запхала їх горбаневі в рот. І той подавився ними й помер. Я взяв труп і вхитрився занести його в дім цього лікаря-іудея, а той підкинув його в дім наглядача кухні, котрий, у свою чергу, примудрився поставити його на шляху християнина-гендляря. Ось моя вчорашня пригода, хіба вона не дивовижніша за те, що своїлося з горбанем?

Вислухавши кравця, цар Китаю затряс головою у захваті та здивуванні й сказав:

— Клянусь Аллахом, те, що сталося в того парубка з балакучим цирульником, воістину чудніше, ніж злощасний випадок з брехуном-горбанем!

Потім цар наказав одному з придворних піти з кравцем і привести з темниці цирульника.

— Мені дуже хочеться на власні очі побачити цього мовчазливого чоловіка й послухати його розповідей, — сказав цар. — Бо ж саме він спричинив ваше визволення. А цього горбаня ми поховаємо, закопаємо в землю, адже він мертвий з учорашнього дня.

І поставимо йому пам'ятник, адже завдяки йому ми послушали такі цікаві бувальщини.

Посланці пішли. Незабаром вони повернулися з цирульником і поставили його перед царем.

Придивившись до нього, цар побачив, що це старезний, майже столітній шейх з чорним обличчям, білими бровами й бородою, відрізнаними вухами, довгим носом, і в очах його світиться пришепкуватість.

Цар посміхнувся на його вигляд і сказав:

— Я хочу, Мовчуне, щоб ти розповів мені про якусь свою пригоду.

— О владарю часу,— мовив цирульник,— перш ніж я розповім тобі про ту пригоду, я хотів би знати, що сталося з цим християнином, іудеєм та кравцем-мусульманином і що взагалі означає цей гурт із мертвим горбанем?

— А чому ти про це питаєш? — поцікавився цар Китаю.

— Я запитую про це,— відповів цирульник,— щоб цар пере-свідчився і знав, що я не набридливий, не втручаюся в те, що мене не стосується, що я не маю звички розбалакувати, в чому мене звинувачують. Саме тому мені судилося зватись Мовчуном.

— Розкажіть йому все про приключку з цим горбанем,— мовив цар.

І всі вони — християнин, іудей, наглядач кухні та кравець — розповіли йому про те, що в них сталося з горбанем.

Цирульник покивав головою та й каже:

— Клянусь Аллахом, це таки дивовижна притичина. Покажіть мені цього горбаня!

Коли зняли покривало з мерця, він сів коло нього, поклав його голову собі на коліна, подивився йому в обличчя і став так реготати, що аж впав навznak.

— Кожна смерть,— сказав він потім,— має свою причину, але смерть цього горбаня така дивовижна, що її слід записати золотом!

Присутні були спантеличені словами цирульника, і цар запитав його:

— Що з тобою, Мовчуне? Поясни нам, чому ти так говориш.

— Владарю часу,— відповів той,— клянуся твоєю милістю, в горбані є дух!

І цирульник витяг з-за пояса слоїчок з-під сурми з маззю, добре намастив нею шию горбаневі, накрив її, і той спітнів. Тоді цирульник дістав металеві щипці, засунув їх у горло й витяг звідти кавалок кістлявої риби, який люди побачили на власні очі. Тільки-но він це зробив, горбань відразу ж схопився на ноги й голосно чхнув. Отямившись, він погладив руками своє обличчя й вигукнув:

— Немає бога, окрім Аллаха, а Мухаммад посланець його!

Цар і присутні були ошелешені тим, що вони побачили на власні очі.

Цар Китаю сміявся до очманіння, і всі інші також.

— Клянусь Аллахом,— мовив цар,— ця придибенція диво-вижна, нічого чуднішого я не чув за ціле своє життя!

— Гей, мусульмани, гей, вояки мої! — гукнув потім цар.— Чи бачили ви коли-небудь, щоб ожив мертвий?! Якби Аллах не послав йому цього цирульника, він би вже сьогодні належав до мешканців потойбічного світу! Саме йому завдячує він своїм життям.

— Клянёмсь Аллахом,— загомоніли присутні,— це одне з найдивовижніших чудес.

Опісля цар Китаю звелів записати цю бувальщину. І її записали й поклали до державної скарбниці. Іудея, християнина й наглядача цар нагородив коштовним одягом, а кравця зробив своїм особистим кравцем, призначивши йому постійне жалування, й помирих його з горбанем, якому також подарував коштовний одяг, назначив постійне жалування і зробив його своїм горілчаним братом. Облагодіях цар і цирульника: нагородив його коштовним одягом та призначив жалування, зробив головним цирульником царства і своїм товаришем по чарці. І надалі приємно жили вони в щасті й гараздах, аж поки не прийшла до них Та, що нищить радості й насолоди, одних забирає, інших залишає в тузі, розлучаючи рідних та друзів.

Більшість текстів «Тисячі і одної ночі» перекладено за одним з найповніших давнім булакським виданням:

الف ليلة
وليلة . تهذيب وتفسيح عبد الرحمن الصفتي
الشرقاوي . الكتابان . بولاق ، 1251 .

(«Тисяча і одна ніч». Виправив і доповнив Абдаррахман ас-Сафаті аш-Шаркаві». Книги 1—2. Булак, 1251 р. Гіджри (1835 р.).

Повість «Пригода з горбанем» перекладена за неопублікованим тритомним рукописом кінця XVIII—початку XIX ст., що належав баронові Д. Гінцбургу (про рукопис див.: Д. Гинцбург. Об одной неисследованной рукописи «1001 ночи». Записки Восточного Отделения Русского археологического Общества.—С.-Пб., 1890.—Том 6, вип. 1, с. 57—78) і зберігається нині в Рукописному відділі Публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедрина в м. Ленінграді; для перекладу цього твору залучався також додатково текст рукопису Д. Гінцбурга та нове двотомне бейрутське видання «Тисячі і одної ночі» 1979 року:

الف ليلة وليلة . دار العودة للصحافة
والطباعة والنشر . بيروت . لبنان ، 1979 . مجلدان .

Переклад передає римовані місця у прозі, що раніше не відтворювалися, та монориму в поезії, яка складає обов'язковий елемент класичної арабської системи віршування.

Імена, топоніми, назви східних реалій подано в орфографії, що максимально близько відтворює їх звучання в мові оригіналу.

Нижче, в першій частині (примітки), тлумачаться конкретні фрагменти й місця тексту, що потребують спеціального пояснення, в другій частині (госларій) — окремі реалії ісламу й старожитнього арабського побуту, історичні імена, пам'ятки, географічні назви тощо.

ПРИМІТКИ

ВСТУП (релігійна інвокація)

Твори арабської середньовічної писемності часто починаються звертанням до Аллаха — т. зв. релігійною інвокацією. Перша її частина — басмаля, яку віруючий мусульманин вивідає перед початком якоїсь важливої справи, листа чи документа, завжди має сталу формулу; ім'я Аллаха супроводжується тут двома найчастіше вживаними із 99 знаних у мусульманській релігії епітетів, що окреслюють його прикмети. Подальша частина вступу щодо форми, складу та обсягу досить довільна.

Цар Шагріяр та його брат цар Шагземан

С. 21. *...на островах Індії та Китаю...* — явна вигадка. Іранські царі, тим більше Сасанідської династії, ніколи не панували ні в Індії, ні в Китаї. Оповідач, знаючи про велич та пишність царів цієї династії з легенд, для екзотики вводить у розповідь царів Сасанідів та переносить дію в ті країни, які для єгипетських арабів були дуже далеко. В дійсності характер казок, зображене в них життя є чисто мусульманськими і показують нам побут та звичаї арабського Єгипту XIV—XVII ст.

...могутніх Сасанідів-царів. — Оповідач зачислює царів Шагріяра та Шагземана до династії Сасанідів, тобто до нащадків напівміфічного царя Сасана, що є анахронізмом. Сасаніди правили Іраном з IV по VII ст.

...перського Самарканда. — Йдеться про місто на території нинішнього Узбекистану, яке в середні віки неодноразово підлягало перським володарям і було визначним осередком персько-мусульманської культури.

І він... зарубав їх обох (дружину й раба) у ліжку. — За подружню зраду, згідно з коранічним правом, карали на смерть. Отож цар Шагземан не вчинив злочину, вбивши свою дружину, заскочивши її в любошах з рабом. До суду з цього приводу доходило рідко, оскільки потрібні були свідки. Частіше практикувався самосуд над жінками за нешлюбні інтимні зв'язки. Жінку, котра в такий спосіб згубила домівку і рід, чоловік, батько або брат топили чи задушували.

С. 23. *...залишившись у наметі сам, сказав пажам...* — Пажами були молоденькі хлопці, зазвичай білі невільники, що належали до найближчого оточення монархів та вельмож. За поширеного на Сході гомосексуалізму часто були в інтимних зв'язках із своїми володарями. Ця їхня роль настільки була розповсюджена, що встановилась навіть мода одягати дівчат під пажів: це, очевидно, робило їх більш привабливими в очах їхніх господарів.

КУПЕЦЬ ТА ІФРИТ

С. 29. *...чи подаруєш ти мені третину крові цього купця?* — Ще в домусульманські часи в країнах Сходу, де існував обов'язок кривавої помсти за вбивство члена роду, іноді родичі погоджувались на грошову відплату, звану ціною крові. Засновник ісламу Мухаммад, котрий обмежив криваву помсту до безпосереднього вбивці, усанкціонував цей звичай в разі випадкового вбивства або вбивства невільника чи іновірця. Отож можна було і зректися ціни крові чи подарувати її комусь, як у даному випадку.

С. 31. *...дочки мого дядька, то її кров доступна зараз для всіх.* — Згідно зі стародавнім арабським звичаєм, що водився ще в домусульман-

ські часи, а пізніше був утверджений ісламом, шлюби між двоюрідними, по батьковій лінії, братом і сестрою були досить часті. Стричний брат навіть мав право першості перед іншими претендентами на руку дочки його дядька. Поставало це з прагнення до максимального збереження єдності патріархального роду.

РИБАЛКА Й ІФРИТ

С. 49. *...персня пророка нашого Сулеймана ібн Дауда...*— За мусульманським віруванням, на персні Сулеймана (біблійний Соломон, син Давида) було викарбувано найголовніше з дев'яноста дев'яти Аллахових імен, знання якого давало йому, Сулейманові, владу над джинами, птахами й вітрами. Він — один з найулюбленіших героїв повістєвого фольклору мусульманських народів та їхніх літератур; його ім'я часто зустрічається в «Книзі тисячі і одної ночі».

С. 52. Р у б а н — в інших редакціях «Тисячі і одної ночі» — Дубан, можливо, тут помилка переписувача, оскільки літери «р» і «д» в арабській мові мають схоже написання.

Почесний одяг — одяг, дарований царем, означав ще й призначення на посаду, яка відповідала цьому одягові. До цього одягу додавався відповідний документ, дорогий меч, інші атрибути влади та кінь в повній збруї.

С. 55. *...і той бив крилами по її очам...*— Тут допущена певна неточність, бо мисливські соколи чи яструби, спеціально надресировані, не били дичину, лисицю чи газель, крильми по очам, а намагались виклювати їй очі.

С. 59. *Воістину я дістаю крокодилячу відплату.*— Очевидно, мається на увазі відомий анекдот про крокодила й бедуїна. Спіткавши в пустелі напівмертвого крокодила, бедуїн поклав його на верблюда і привіз до Нілу. Але крокодил, замість перевезти бедуїна на другий берег, як то обіцяв зробити, бувши в біді, намірився зжерти його. Лисиці, яку було покликано для залагодження справи, крокодил заявив, що бедуїн скривдив його: надто міцно прив'язав на верблюді. І лисиця присудила відвезти крокодила назад у пустелю, що бедуїн і зробив і, навчений гірким досвідом, залишив його там.

...моя голова озветься до тебе...— Тут певна ремінісценція традицій давньоарабського язичництва, яких дотримувались аж до XI ст. деякі північносирійські общини, що мали зокрема віщуна у вигляді промовляючої голови.

С. 62. *В першому ж бою втратив він зброю свою!*— Поширена арабська приказка, що означає: при першій же спробі він зазнав невдачі.

С. 65. *...спинився перед завішеними дверима...*— У країнах Сходу двері, в нашому розумінні, рідко були всередині помешкання, їх, як правило, заміняли заслони із шкур чи тканини.

С. 68. *...поїла, вимила руки...*— Миття рук після їди, так само, як і до їди, — повсюди дотримуваний на Сході звичай, тим паче усталений, що більшість страв їдять пальцями.

...вона постриглася й одяглася у жалобне вбрання.— В мусульманських країнах жінки під час жалоби міняли свій зовнішній вигляд: неохайне вбрання, нерозчесане волосся, відсутність будь-яких оздоб. Ознакою надзвичайного розпачу було обстригання волосся, роздрюпвання обличчя, роздирання одягу і т. ін.

С. 69. *...вона перетворила їх на різноколірну рибу...*— Представники

різних релігій, визнання яких дозволялось ісламом, відрізнялися чітко відними кольорами певних частин одягу: за одних володарів це були пояси, за інших — тюрбани. У християн вони були блакитні, у євреїв — жовті, в огнепоклонників — червоні. У мусульман був білий колір. Жінки носили відповідного кольору паранджі. Але ці приписи не за всіх володарів дотримувались пунктуально.

С. 71. *...немає Бога, окрім Аллаха...* — Цей зворот означає визнання мусульманської віри — т. зв. шагаду. Свідоме wypowiedання цієї формули в її арабському звучанні означало прийняття ісламу. Проказування її перед смертю на полі бою з невірними робило полеглого мучеником за віру.

...твій наказ у мене на голові й на очах. — Формула мусульманського етикету: той, хто дістав від високопоставленої особи письмове розпорядження, грамоту і т. ін., прикладає його до чола й цілує на ознаку покірності й глибокого пошанування.

С. 72. *...на свято прощу...* — Один з головних обов'язків, що покладаються на мусульман; кожний віруючий, котрий має на те засоби, повинен принаймні раз у житті відбутися паломництво (хаджж) до Мекки — священного міста мусульман у Саудівській Аравії, в якому народився засновник ісламу Мухаммад, — де взяти участь у ритуальних обрядах: сім разів обійти навколо святині Кааби, здійснити жертвоприношення під час свята курбан-байрам, зійти на гору Арафат, де відбутися молитви.

НОСІЙ І ДІВЧАТА

С. 77. *...наливши першу чару, випила сама...* — У старовину всюди, в тім числі і в нас, було узвичаєно випивати господарю перший ковток чи першу чарку напою, який подається гостям. Цей жест, швидше символічного характеру, має впевнити гостей, що трунок чистий, неотруєний.

С. 124. *...я успадкувала від нього... ту частку, що належала мені по смерті.* — Згідно з коранічним правом, дружина дістає у спадок по смерті чоловіка чверть майна, тобто половину того, що успадкував би чоловік по дружині. Але в тому разі, коли чоловік залишив нащадків, належна дружині частка зменшується до однієї восьмої. Коли ж померлий мав не одну дружину (легально їх могло бути чотири), то спадок (одна четверта чи одна восьма) ділився нарівно між усіма ними.

ВАЗІР НУР АД-ДІН ТА ЙОГО БРАТ

С. 132. *Жив колись в єгипетській землі султан...* — За часів раннього ісламу Єгипет був провінцією, яка підлягала халіфові, котрий перебував у Багдаді, і управлялася призначеним ним губернатором. Отже, єгипетських султанів на ті часи не могло бути. Приписування цієї розповіді Джафарові — царедворцеві Гаруна ар-Рашида — також анахронізм: вона постала в значно пізнішу епоху.

С. 142. *Цей парубок мав би бути райським юнаком!* — За ісламом, в раю слугуватимуть спасенним вічно молоді, неперебутньої краси юнаки.

С. 143. *...біля дверей лазні запалювали навколо нього свічки...* — За давніми звичаями, наречений в оточенні своїх друзів ішов до лазні, затім — до мечеті і звідти вже вирушав по наречену до її дому. Все це супроводжувалося танцями й співом у світлі ламп, смолоскипів і свічок, що їх несли учасники весільного поїзда.

С. 146. *...відкрили її в першому одінні...* — За мусульманським весільним звичаєм, нареченому спочатку показували наречену, одягнену в різні шати, а потім, знявши із неї покривало, вперше показували йому її обличчя.

С. 149. *...ангели стали кидати в іфрита вогненні зірки...* — Тут натяк на розповсюджене на ісламському терені вірування, що падаючі зірки — це вогняні кулі, якими ангели вражали демонів (іфритів, джнів і т. п.), котрі занадто високо піднімалися в небо.

С. 150. *...вийшов із шинку... дійшовши до міської брами, знайшов її замкнутою...* — Незважаючи на формальну заборону вживання алкоголю, в ісламських країнах досить було місць, де його споживали. Одначе з уваги на позицію релігійних кіл, які завжди мали великий вплив у суспільстві, всілякі шинки, пивниці тощо тримали за межами міста. Але в певні періоди суворо впроваджувався «сухий закон», коли цих закладів не існувало.

С. 158. *Йому здалося, що... він син розпусти.* — Очевидно, Аджіб та його слуга запідозрювали Гасана — як це видно і з інших місць тексту — в гомосексуалізмі.

С. 162. *...проковтнувши кусник хліба, вмочений у страву...* — Хоч на той час були вже вжитку ложки, страви, які незручно було брати пальцями, найчастіше споживали з допомогою хліба, що випікався у вигляді коржів. Відламували шматок такого коржа і, набравши на нього їжі, клали його, не відкусуючи, в рот; оскільки, як правило, їли з однієї миски, то цей спосіб прийняття їжі був, певна річ, гігієнічніший, ніж при використанні ложок.

ДВА ВАЗІРИ Й АНС АЛЬ-ДЖАЛІС

С. 174. *Щастя тобі, щасливо живи...* — арабська форма шанобливого, доброзичливого звернення, побажання, подібна до нашого *доброго здоров'я*.

С. 178. *...двічі проказав визнання віри...* — Тобто проказав обидві частини мусульманського сповідання: «Засвідчую, що немає Бога, опріч Аллаха, і Мухаммад — посланець його».

С. 187. *...було розвішане начиння з водою.* — З давніх-давен в арабів водиться звичай виставляти на вулиці перед будинком начиння з водою — дзбани, горшки з довгою шийкою і т. ін.— для того, щоб перехожі могли втоляти спрагу, не заходячи до господи.

...казав... Ісхакові, щоб той співав разом з невольницями... — Йдеться тут про Абу Ісхака Ібрагіма Мосульського (743—804) — славнозвісного музиканта, співака, композитора, автора багатьох пісень. Його син Ісхак ібн Ібрагім (764—849) також був видатним музикантом і співаком, а також теоретиком музики.

С. 188. *...Пророк... заповів гостинно приймати чужоземців.* — Чужоземці, передусім, звичайно, мусульмани, завжди були оточені доброзичливістю і піклуванням у країнах ісламу; богоугодною справою вважається це там й донині. Створювалися всілякі фонди допомоги іноземцям, призначалися стипендії для чужоземних студентів та вчених, бідним задарма давали хліб, притулок у приватних домах, хворому безкоштовно надавалося ліжко в шпиталі.

С. 205. *...зрубай ним голову своєму ворогові.* — За існуючим у давнину правом, що походило з правдавнього звичаю родової помсти, за-

судженого до страти могли видавати в руки представникам потерпілої родини. І якщо вони не бажали власноручно вбивати приреченого, то вирок виконував кат.

ХАЛІФ-САМОЗВАНЕЦЬ

С. 209. *...брама з чорного дерева.* — Текова деревина — дуже тверда і міцна — використовувалася в суднобудуванні й меблярстві; завозилася в арабські країни з Індії та індонезійських островів, де росте це дерево.

...подали вино... — Хоч Коран загалом забороняє вживання алкоголю, проте вченням деяких шкіл ісламського релігійного права ця заборона не поширювалася на вино з фініків. Очевидно, і яблучне вино вважалося за дозволене.

С. 214. *«Я... дочка Ях'ї ібн Халіда Бармакіда...»* — Йдеться про батька Джафара Бармакіда, з яким він ділив урядування вазіра за халіфа Гаруна ар-Рашида. Коли Бармакіди зазнали монаршої немилості, був ув'язнений в тюрмі, де невдовзі й помер.

АЛІ ШАР І НЕВІЛЬНИЦЯ ЗУМУРРУД

С. 225. *...сімома видами письма...* — В середньовіччі на Близькому та Середньому Сході широко вживалися почерки спершу так званої «класичної шістки», а згодом «класичної семірки», в яку входили почерки — насх, талік, сульс, ріка, таукі, рейхані та мухаккак або губарі (до кінця XV ст.). В дійсності спеціалісти з мусульманської палеографії нараховують понад 120 почерків, не враховуючи індивідуальних манер.

С. 228. *«Цей чоловік перебуває під опікою мусульман...»* — За мусульманським правом, християни, іудеї та прибічники інших монотейстичних релігій, а також приїжджі чужоземці були під охороною закону.

С. 229. *...аби були між нами хліб-сіль.* — За звичаєм східних народів, споживання з кимось хліба-солі вважається запорукою дружби з ним.

НЕВІЛЬНИЦІ РІЗНИХ КОЛЬОРІВ

С. 271. *«Жовта... вона збуджує радість у тих, котрі її споглядають».* — Слова з Корану; йдеться тут про телицю, що має бути принесена в жертву.

С. 272. *...при брамі аль-Лук...* — Брама аль-Лук була в західній частині середньовічного Каїра.

УНС АЛЬ-ВУДЖУД І АЛЬ-ВАРД ФІЛЬ-АКМАМ

С. 279. Унс аль-Вуджуд — радість життя.

Аль-Вард філь-Акмам — розквітаюча троянда.

Спорячи з нею про флексії й інші знання. — Арабська граMATика ще з дуже давніх часів була однією з найбільш розвинутих і широко студійованих у країнах халіфату наук; уже в VII столітті з'явилися перші підручники. Поширення грамотності випливало з потреб правильного тлумачення Святого Письма, Корану. Крім того, граMATика полегшувала іншомовній людині імперії вивчення офіційної арабської мови, знання якої було однією з головних ознак високої освіти й

культури тогочасного ісламського суспільства і обов'язковою умовою для досягнення в ньому певного соціального стану.

С. 285. Святе місто — Мекка; в її напрямку звертаються мусульмани під час молитви і в годину смерті.

С. 299. Крук і сова — за арабськими народними віруваннями, зловісні птахи; особливо поганою прикметою вважається погукування сови.

С. 301. *...зібрав усіх співачок і лютністок...* — На сьомий день після вступу в шлюб молоді (кожне окремо) приймають своїх родичів і друзів; у заможних домах під час цих прийомів гостей розважають співаки, музиканти й танцюристи.

ПРО КОХАННЯ АБУ ІСИ ДО КУРРАТ АЛЬ-АЙН

С. 305. Абу Іса — ймовірно, один з молодших синів халіфа Гаруна ар-Рашида; з історичних джерел про нього відомо лише те, що у 824 р. він був проводирем пілігримів, які прямували до Мекки на прощу.

Алі ібн Гішам — один з видатних сановників за часів халіфа аль-Мамуна. Був начальником Багдада і одночасно губернатором кількох провінцій. Зазнавши опали монарха, був страчений 832 року.

Гумейд Довгий з Туса (тобто уродженець перського міста Тус) — очевидно, йдеться тут про одного з воєначальників аль-Мамуна, — в історичних джерелах іменується Гумайд ібн Абдаллах ат-Тусі.

С. 306. Румейські малюнки. — Великою популярністю в середньовіччі користувалося візантійське стінне малярство, яке наслідували також араби.

ВЧЕНА ЖІНКА

С. 311. *Року п'ятсот шістдесят першого...* — 561-й рік мусульманського літочислення тривав з листопада 1165-го по жовтень 1166 р.

...вона... сіла за ослоною. — За мусульманським звичаєм, жінки розмовляли із сторонніми чоловіками, сидячи за ширмою, звільнивши обличчя від чадри.

ПРИГОДА З ГОРБАНЕМ

С. 427. *Китайське місто.* — Віднесення дії цієї казки до Китаю — зовсім випадкове. Всі реалії твору взято з життя арабської країни, найправдоподібніше — Єгипту.

...взяла чималий кусень риби, захнула його горбаневі в рот... — В арабських країнах ще й донині існує подекуди звичай, частуючи гостя, під час учти на знак пошани вкладати йому найбільш ласі шматки їжі прямо в рот. Звичайно, вимога, щоб той ковтав цей шматок без жування, не належала до гарного тону. Та й запросили горбаня на вечерю лише для забави. Такий грубий гумор, як бачимо це з багатьох епізодів «Тисячі і одної ночі», був широко розповсюджений в середньовічних арабських країнах, як, зрештою, і в європейських, про що свідчать такі твори середньовічної писемності як фабліо.

С. 435. *...до вулиці аль-Хаббанія...* — Вулиця під такою назвою й досі існує у південній частині Каїра.

С. 438. *Валі наказав катові відрубати мені руку...* — Мусульманський закон предбачає за першу крадіжку відрубати злодієві праву руку, за наступну — ліву ногу, а далі по черзі — ліву руку, й нарешті —

праву ногу. Але цей жорстокий закон обумовлювався додатковими приписами, тому до такого покарання доходило рідко. Карі, наприклад, не підлягала крадіжка дрібних предметів, вартістю нижче півдинара, речей, погано захованих і легкодоступних, а також продуктів харчування, наприклад, хліба. Крім того, злодій повинен бути схоплений на гарячому вчинку, і вимагалось доведення його вини при двох свідках, або ж він сам мусив признатися в цьому. Змушувати до признання заборонялося. Навіть заохочувалось до приховування своєї вини, і якщо її визнано, то — до зречення цього визнання, щоб оскаржений міг покластися швидше на милосердя Аллаха, ніж на правдивість людей. Бо ж Пророк сказав: «Бог простить гріхи кожному правовірному, крім тих, в яких він сам зізнається. Справді-бо, Аллах кохає тих з-посеред рабів своїх, котрі приховують гріхи». Це покарання в наш час знову починає вводитися в деяких ісламських країнах.

С. 452. *Заплати йому ціну руки...*— Відшкодування за ушкодження на тривалий час або позбавлення людини ноги, руки чи ока дорівнювало 500 динарам чи 50 верблюдам.

С. 453. *...навчилась розпустити в каїрців...*— І донині в арабських країнах каїрці і єгиптяни взагалі мають репутацію людей надто вільних звичаїв.

С. 456. *Спершу поголю голову...*— В ранньому середньовіччі чоловіки деяких арабських народностей і племен носили довге волосся. За пізніших часів, особливо в містах, установився звичай голити голову, а також видаляти волосся з інших частин тіла з погляду гігієнічного та релігійних приписів.

...від Гіджри Пророка...— Мусульманське літочислення починається від 16 липня 622 року — умовної дати Гіджри (араб.: втечі, еміграції) Мухаммада з Мекки до Медіни. Це початок першого року мусульманської ери. Подія ця насправді сталась дещо пізніше, а саме у вересні. Щоправда, думки авторитетів щодо точної дати розходяться,— частіше називається 8 вересня, понеділок.

...сім тисяч триста двадцять від часу Александра...— Тут анахронізм, зазначений рік не збігається з жодним літочисленням.

ГЛОСАРІЙ¹

Аббасиди — династія халіфів, що була при владі в 750—1258 рр.
Абу Нувас (762—813) — один з найвидатніших арабських поетів.

Абу Таммам ат-Таї — арабський поет ранньоаббасидської епохи, широко відомий не стільки власними творами, скільки опрацьованою ним антологією сучасної йому арабської поезії, в якій зібрано найвидатніші твори до- і ранньомусульманської доби.

Ад — легендарне плем'я велетнів; назва племені походить від Ада, правнука легендарного сина Ноя — Сема (в новогрецькому читанні Сіма). Плем'я Ад проживало на південно-східній частині Аравійського півострова. За непослух Бог спершу наслав на цей народ засуху, а пізніше — самум, і в такий спосіб зовсім винищив його.

Айюб — арабська форма біблійного Іова, про страждання якого мовиться і в Корані.

Алавія — звеличена, маєстатична.

Аліф — перша літера арабського алфавіту, що має форму видовженої палички. Через це з нею часто порівнюють струнку постать дівчини чи хлопця.

Алое — живиця з алоєвих дерев, що ростуть у південній Азії; використовується в парфюмерії та як благовонне куриво для кадил.

Амбра — коштовна речовина, використовувана в парфюмерії, в первісному стані — виділення певного роду китів.

Ардеб — міра ємкості, бл. 200 літрів (від грецького артабе, розміри якого були інші).

Аріф — старший учень, помічник учителя; обиралися аріфи з-поміж старших, здібних учнів.

Асаф ібн Берахія — один із левітів, узятих в полон ассирійцями. Арабська, а згодом і єврейська легенда називає його вазіром царя Соломона, а також автором медичного трактату «Сефер Асаф» («Книга Асафа») — одного із найстаріших медичних трактатів, написаних староеврейською мовою.

Астролябія — один з головних приладів середньовічних астрономів та астрологів, яким вони вимірювали кут і положення зірки відносно горизонту.

Атиа, Джарір ібн (653—733) — один із найславетніших арабських поетів епохи Омейядів.

Аун — слуга, помічник; різновид джинів, їхній слуга, помічник.

Афранджія — так названо одну з європейських країн, очевидно, Францію.

Ахмад аль-Гадбан — гнівний, сердитий.

Баальбекські тканини. — Ліванське місто Баальбек славилося виробництвом шовкових тканин.

Бадраль-Будур — повний місяць над повними місяцями, переносно: красуня над красунями.

Баклава — різновид тістечок.

Бан — різновид єгипетської верби; з її гнучкими галузками в поезії часто порівнюється постать дівчини чи хлопця.

¹ Пояснюються тут переважно арабські слова, винятки обумовлені в примітках до окремих лексем. При власних іменах подаються їхні етимологічні значення.

Бандж — різновид коноплі, блекоти. Із смоли, яку виділяють, квіти цієї рослини, на Сході виготовляють дуже міцний та шкідливий наркотик, відомий в Європі під назвою гашишу. В деяких арабських країнах цим словом називають хлороформ або наркоз взагалі.

Брама Зувейля — південна брама Каїра, пам'ятка архітектури (1092 р.).

Брама Перемоги — одна з північних брам Каїра, пам'ятка архітектури (1087 р.).

Булак — колишнє передмістя Каїра, яке тепер лежить у межах міста.

Вазір — титул першого міністра і радника правителя в мусульманських державах із часів Аббасидського халіфату. В різний час і в різних країнах значення вазіра було неоднакове — якщо при халіфі Гарунові ар-Рашиді це був всемогутній радник халіфа, фактично друга особа в імперії (халіфаті), то при мамелюкських султанах Єгипту вазір уже був кимось на зразок придворного управителя-економа, міністра двора.

Валі — комендант міської сторожі; у невідкладних нагальних випадках мав також право карати за певні злочини, навіть на смерть.

Вбиральня, кімната усамітнення. — Ще від давніх часів заможніші арабські садиби мали добре санітарно обладнані вбиральні, забезпечені стоками. Сучасні археологічні розкопки виявляють багато різноманітних і досконалих пристроїв та обладнання, які свідчать про високий рівень санітарного стану тогочасних арабських помешкань. Але загалом в арабських містах не було центральної каналізаційної системи, яку повсюдно мали міста Стародавніх Греції та Риму.

Велика мечеть — велика або соборна мечеть; як правило, це великий храм, де кожної п'ятниці молилися вся громада мусульман певної околиці чи міста. В інші дні тижня мусульмани моляться у своїх менших, квартальних мечетях.

Викуп за наречену (або магр). — Ісламське сімейне й шлюбне право зберегло деякі пережитки патріархально-родового побуту язичницької Аравії. Одним з таких пережитків є обов'язок нареченого (або його батьків чи опікуна) при укладанні шлюбної угоди заплатити нареченій посаг — магр. Розмір магру встановлюється за домовленістю сторін або в тому ж розмірі, в якому отримували його інші дівчата й жінки з сім'ї нареченої, що вийшли заміж раніше. Розміри магру можуть бути дуже різними в залежності від майнового стану нареченого і його сім'ї. Але викуп за дівчину має бути вищий, ніж викуп за жінку, яка вже була один чи декілька разів одруженою. Магр стає власністю нареченої, а не її сім'ї, на відміну від звичаю доісламських арабів, у яких посаг за молоду сплачувався її родові як викуп.

Висока Порта — найвища турецька влада; тут означає урядовання паши чи турецького намісника.

Вогнепоклонники — послідовники зороастризму — релігії стародавніх народів Середньої Азії, Афганістану, Ірану й Азербайджану, а також деяких сучасних народностей Індії та Ірану — поклоняються вогню, засуджують криваві жертвоприношення, вірять в загробне життя і прихід Месії.

Гарун ар-Рашид — арабський халіф у 786—809 рр., одна з найпопулярніших постатей в історії арабів.

Гарут — грішний ангел, що згадується в Корані, покровитель чародіїв та ворожбитів.

Гомосексуалізм — був широко розповсюджений в країнах Сходу, як це видно, зокрема, і з творів «Тисячі і одної ночі», наприклад, з оповідок «Вазір Нур ад-Дін та його брат» і «Вчена жінка».

Гора Каф — за уявленнями середньовічних мусульман, це гірський ланцюг, який оточує по периметру весь відомий їм світ, грецьку «Ойкумену», символ дуже далеких обшарів.

Гуль, гуля — різновид злих демонів-людожерів.

Дамаська лікарня — одна з найдавніших лікарень на Близькому Сході (відомі тамтешні лікарні з VII ст.), споруджена в 1154 р., функціонувала до самого кінця XIX ст.

Дамаська сталь. — Мечі з дамаської сталі здобули світову славу, їх висока якість (міцність, гнучкість) забезпечувалася особливою технологією виробу: зварювалися в одну штабу тонесенькі смужки металу, які було видно на зрізі, як шари на зрізі дерева.

Дах. — Середньовічні, а подекуди й сучасні будинки Сходу мають плаский дах типу відкритої тераси. Отож у творах цього епосу часто зустрічаємо описи того, як люди виходять на дах, або їх спускають на нього джини чи іфрити.

Дервіш (від перського бідняк, жебрак) — мусульманські ченці, аскети, містики, що жили переважно жебракуванням. Пророкові Мухаммадові приписується вислів «Немає чернецтва в ісламі», але, здавалось би, незважаючи на таку явну заборону чернецтва, в мусульманських країнах існує чимало дервіських орденів.

Джаван (*перс.*) — юнак.

Джаміль — відомий поет-лірик з племені Узра, жив у VII ст.

Джарірібн Ати́я (653—733) — один із найславніших арабських поетів епохи Омейядів.

Джафар. — В «Тисячі і одній ночі» йдеться про Джафара Бармакіда, представника знатного іранського роду Бармакідів, які відігравали значну роль в адміністрації халіфату — вазіра і приятеля халіфа Гаруна ар-Рашида, який стратив його у 803 р.

Джин — демон; за мусульманською демонологією, джини не є ні дияволами, ні ангелами; як і люди, вони бувають чоловічої й жіночої статі, поділяються на тих, що визнають, і тих, що не визнають іслам. Джини, як і люди, були смертні, відзначались надзвичайною силою, набагато дужчі за людей, але не дорівнювали їм розумом.

Джубба — верхня одежина, різновид широкого, довгого, аж до землі, плаща, яким бідні також укривалися на ніч.

Джульнар (*перс.*) — квітка граната.

Диван — зібрання високих урядовців, достойників та дорадців монарха, а також центральний уряд; зала засідань; царська канцелярія.

Динар — золота монета, що спершу важила 4,2 г. Згодом, у різний час, динари мали різну вартість.

Диргем — срібна монета. Спершу двадцять срібних диргемів були грошевим еквівалентом одного динара. Після того як на Близькому та Середньому Сході минула так звана «срібна криза», ціна диргема впала, бо в обігу було дуже багато неповноцінних монет. Так, у Єгипті в XV ст. за повноцінний золотий динар давали вже кількасот срібних диргемів.

Дитя розпусти — нагуляна дитина.

Дунья — світ. Цей іменник часто вживається як жіноче ім'я.

Дуньязада — ім'я перського походження; по-перському Діназад означає: «славної побожності».

Емір — воєначальник, князь.

Живи щасливо... — форма шанобливого, доброзичливого побажання, подібне до «будь здоровий».

Завинутий в саван — мусульмани ховають покійників не в домовині, а в савані, причому в могилі для небіжчика робиться спеціальна ніша.

Зайналь-Мавасіф — дослівно «оздоба славних».

Закум — дерево, що росте на самому дні пекла; замість фруктів родить страхітливі й огидні голови демонів.

Законний строк — відповідний час, раніше якого розлучена чи овдовіла жінка не має права виходити заміж. Цей термін, т. зв. строк очищення (два менструальні цикли), встановлювався для того, аби була певність у тому, що можлива майбутня дитина цієї жінки не від попереднього чоловіка.

Заруд — місце зупинки караванів на шляху з Куфи до Мекки.

Зірбаджа (*перс.*) — різновид солодкої страви.

Зубейда — двоюрідна сестра по батькові й улюблена дружина халіфа Гаруна ар-Рашида, мати наступного халіфа — аль-Аміна. Зубейда — це прізвисько від слова *сметанка*, яке дісталось їй за надзвичайну вроду. Справжнє її ім'я — Аматаль-Азіз.

Зуль-Карнейн — дослівно «дворогий», «володар двох рогів». Таке прізвисько араби дали Александрові Македонському, який буцімто мав на шоломі два роги, один з яких був повернений на схід, другий — на захід, у знак того, що Александр збирався завоювати весь світ, тобто Схід і Захід.

Зумурруд — по-арабськи означає смарагд, ізумруд.

Зуннар — особливий вид пояса, приналежність одягу християнських монархів; у розмовній арабській мові — взагалі пояс.

Ібліс — сатана, чорт.

Ібн — син.

Ібн Аббас — двоюрідний стрієчний (по-батькові) брат пророка Мухаммада й один з перших послідовників ісламу, який присвятив себе теологічно-правовій науці, коментуванню Корану й збиранню хадісів. Займався також політичною діяльністю, яка, однак, не принесла йому слави.

Ізар (дослівно «покривало») — шмат полотна або шовкової тканини, в яку закутувалась поверх одягу арабська жінка, виходячи на вулицю. Верхній кінець ізару натягувався ззаду на голову і шнурком кріпився на чолі, нижня частина його йшла по боках та спадала на спину, майже повністю ховаючи фігуру жінки, спереду ізар притримувався рукою або спеціальними застілками. Ізаром називали також довгу й широку жіночу сукню.

Імам (від. араб. *амма* — стояти попереду) — керівник на молитві в мечеті, духовний наставник, староста, голова мусульманської громади; в ширшому розумінні — почесне прозвище найбільших релігійних авторитетів, керівників великих общин, засновників сект і шкіл, а також правителів мусульманської держави, наділених релігійною, політичною і військовою владою.

Ірам — легендарне місто, знищене Аллахом за пиховитість його будівничого Шаддада.

Іфрит — різновид джинів, здебільшого злостивий демон, неприязний до людей.

Кааба (араб. куб) — головна святиня ісламу, храм кубічної форми в місті Мекка. В східний ріг будівлі вмуровано Чорний камінь (очевидно, осколок метеориту), який Аллах нібито послав з неба. Під час молитви мусульмани всього світу звертаються обличчям у напрямку Кааби, в її напрямку поставлені будівлі всіх мечетей. Кааба є головним об'єктом *хаджжу*. Прочани сім раз обходять навколо неї і цілують Чорний камінь. Кааба покрита кисвою — чорним покривалом, на якому золотом вигантувані вірші з Корану. Щороку кисва міняється. Каабу, за легендою, побудував Адам за наказом Аллаха, але потопом її було зруйновано. Потім її відбудували Ібрагім та його син Ісмаїл. До ісламу Кааба була головною святинею жителів Мекки, навколо неї встановлювались ідоли більшості аравійських божеств, що робило її загальноаравійською святинею.

Каді (кадій) — релігійний суддя в мусульманській общині, який виводив рішення як з питань релігії, так і з питань сімейного, майнового і частково кримінального права, стежив за дотриманням релігійних обов'язків, керуючись приписами *Корану*, *сунни* й *шаріату*. Як правило, рішення каді виконувала цивільна влада, якій він фактично був підпорядкований. Посада каді з'явилась у VII ст., далі склалась певна система взаємопідпорядкування кадіїв на чолі з каді-ль-кудат — верховним кадєм. Каді виконував також функції нотаріуса — писав шлюбні угоди, затверджував заповіді тощо. З XIX ст. в мусульманських країнах поступово впроваджується цивільне законодавство, і шаріатський суд (суд кадіїв) відіграє другорядну роль.

Кайран — туніське місто, у якому в середні віки базувалися арабські пірати.

Кайсарія — критий купецький ринок з крамницями на зразок візантійських ринків (грецьке — каїсарей).

Калам — перо; за мусульманським віруванням, Аллах найперше створив калам, яким заздалегідь було записано все, що відбудеться у майбутньому, зокрема доля і діяння кожної людини.

Кантар (кінтар) — одиниця ваги, в Єгипті дорівнює ста ратлям — бл. 45 кг.

Касида — в середньовічній арабській поезії довгий ліричний вірш панегіричного змісту, відрізняється низкою формальних і тематичних особливостей.

Ката — гірська перепілка.

Каусар — річка в мусульманському раю.

Каф — гірський ланцюг, що, за віруванням жителів середньовічного Сходу, становив кінець світу. Заселяли його джини.

Кебаб — печене на вогні м'ясо, на зразок шашлика.

Кесар — так араби називали візантійських імператорів.

Кират (карат) — одиниця маси, що застосовується в ювелірній справі; міра вмісту золота у сплавах, що дорівнює 1/24 маси сплаву, чисте золото відповідає 24 каратам.

Кітвиця — якір.

Колона Щогл — величезна колона, споруджена в Александрії римським префектом Помпеем у 322 р. на честь імператора Діоклетіана.

Копти — так називаються християни, нащадки корінного населення Єгипту.

Коран — священна мусульманська книга, збірка «божественних одкровень», явлених пророкові Мухаммадові. Арабське слово *кур'ан* означає «те, що читають, промовляють», тобто те, що було сказано

Мухаммадові Аллахом і що він повторив. Коран є основним джерелом віровчення ісламу. Він містить настанови, правила, заборони, приписи культового, етичного, юридичного та господарського характеру. Мусульмани мають традиційне мистецтво читання Корану співучим голосом. В арабських релігійних школах діти вивчають окремі частини тексту Корану напам'ять.

К у н а ф а — солодка страва з мигдалю та горіхів, запечених у лаші, присмачена медом або сиропом.

К у р р а т а л ь - А й н — втіха для ока.

К у т а й т — котик.

К ш а т р і і (шакиріти) — одна з індійських каст — каста воїнів.

Л е й л а — дослівно «ніч», жіноче ім'я. Лейла — героїня багатьох повістей та поетичних творів арабського фольклору, в яких вона виступає разом з коханим Мадждуном — народним поетом першого століття мусульманської ери, якому приписується низка поем про Лейлу. На її тему написано багато творів пізнішої доби, зокрема Нізамі.

Л і в а н — відкрита у подвір'я кімната типу лоджії.

Л і в а р у к а — правовірні мусульмани лівою рукою виконують все, що стосується гігієнічних, санітарних та інших потреб, які вважаються нечистими. З цього погляду послуговуватися нею при їді чи, скажімо, привітанні вважається щонайменше невихованістю.

Л і к о т ь — старовинна міра довжини, приблизно в півметра.

Л ю б á (*староукр.*) — кохання.

Л ю т ф — добрість, лагідність, делікатність.

Л я х и к — той, що доганяє, йде слідом.

М а г и — йдеться тут здебільшого про послідовників релігії зороастризму (вогнепоклонництва).

М а г р а д ж а н — назва країни, утворена, очевидно, від слова «магараджа» — титула індійського володаря. Напевне, означає індонезійську країну Срівіджая.

М а г р і б (букв.: «місце, де заходить сонце, захід») — назва країн Північної Африки: Алжіру, Тунісу й Марокко. Магриб в арабському фольклорі — країна чарівників і злих чаклунів. Машриком, або Сходом халіфату, є всі арабські країни на схід від Лівії.

М а г р і б і н е ц ь — дослівно «західняк».

М а к а м («Макам Ібрагім» — «Місце Ібрагім») — невелика будівля в Мецці, де зберігається камінь, на якому стояв Ібрагім (біблійний Абрахам, перший визнавець ісламу, пророк), котрий, за релігійним віруванням, побудував *Кабу* — головну святиню мусульман.

М а л і к а н - Н а с и р — Цар-Переможець; часто вживається як прізвисько мусульманських монархів.

М а л л ю т а (від грецьк. мальоте) — шовкова шата, яку здебільшого носили знатні особи.

М а м е л ю к — дослівно означає раб, який є чиеюсь власністю. Згодом так називали в Єгипті білих рабів європейського походження, а ще пізніше — єгипетських рабів, яких купували дітьми й виховували з них воїнів на зразок турецьких яничарів. Від цього слова утворені назви двох султанських династій, що правили в Єгипті у 1250—1517 рр.

А л ь - М а м у н — син Гаруна ар-Рашида, халіф у 813—833 рр.

М а н д а л — назва екзотичної, неіснуючої, дуже дорогої породи дерева — за співзвучністю із словом сандал.

М а р і д и — різновид надзвичайно дужих джунів.

Масрур — високий урядовець при дворі халіфа Гаруна ар-Рашида, що виконував функції начальника евнухів. У «Тисячі і одній ночі» виступає здебільшого в ролі халіфового стражника й ката.

Машлях — довгий плащ без рукавів, як правило з верблюжої вовни.

Машрик — див. Магриб.

Мекнес — одне з головних міст Марокко, столиця країни у XVII—XVIII ст.

Мерван ібн аль-Хакам — халіф з династії Омайядів у 683—685 рр.

Мечеть Омайядів — одна з головних святинь ісламу і найцінніших пам'яток ранньомусульманської церковної архітектури, побудована на початку VIII ст. халіфом аль-Валідом у Дамаску на місці колишнього язичницького храму і християнської церкви Св. Іоанна — для надання пишності місту, що було на той час столицею халіфату. Особливу цінність становлять фрагменти фресок, що добре збереглися і є цінним джерелом наших знань про арабське оздоблювальне мистецтво часів раннього середньовіччя.

Миття рук — як до їди, так і після неї — повсюдно дотримуваний на Сході звичай; утвердився в старовину, коли більшість страв їли руками.

Міграб — невеличка ніша в тильній стіні мечеті, що показує напрямок до Кааби; як правило, багато оздоблена.

Мім — одна з літер арабського алфавіту в формі невеличкого кільця, коли пишеться на початку чи в середині слова.

Міняйло — свого роду маклер, який займався головним чином обміном грошей, що було зумовлено невпорядкованістю грошової системи, коли на ринку курсувало багато монет різної ваги й неоднакового ступеня місткості благородного металу, що походили з різних часів і країн; гроші, отже, оцінювалися й обмінювалися на інші, що ходили в даній країні, місцевості. Лихварством, як правило, не займалися, принаймні мусульмани, оскільки це заборонялось Кораном.

Міскаль — одиниця ваги, 4,25 гр. (вага одного динара).

Місто Миру — урочистий епітет Багдада.

Молитва. — За ортодоксальним ісламом, молитву належить виконувати арабською мовою, в певні години, по можливості в мечеті. Молитва супроводжується певними позами й жестами (здіймання рук, головні й поясні поклони, колінопреклоніння, падиння ніцъма і т. д.). Кожне певне коло молитовних поз і ритуальних формул носить назву рик'ат чи рак'ат. В залежності від часу доби кожна молитва складається з 2—4 рак'атів. Молільник повинен бути звернений у напрямі священного міста Мекки з її храмом Каабою, цей напрямок називається киблою. Мусульманам приписано молитися п'ять разів на день: між світанком і сходом сонця, опівдні, незадовго до заходу сонця, після його заходу і пізно ввечері. Особливо набожні люди вдень або вночі виконують додаткову молитву. Перед молитвою необхідно здійснити обов'язкове ритуальне омовіння. Щоп'ятниці опівдні сотворюється загальногромадська п'ятнична молитва, на якій мають бути присутні всі мусульмани — дорослі чоловіки. П'ятнична молитва відбувається в спеціально призначеній для цього мечеті.

Мосульський шовк. — Вироблявся у м. Мосулі (на території сучасного Іраку), що славився виробництвом цієї тканини, яку в європейських країнах називають мусліном.

Муедзин — служитель при мечеті, який з мінарета у певний час закликає віруючих до молитви.

Мункар і Накір — ангели, що завдають мук померлим грішникам у гробах.

Аль-Мунтасір — халіф, який правив у 1226—1242 рр.

Муса ібн Нусайр — славетний намісник провінції Північно-Західної Африки. Він остаточно здобув для халіфату цей край, і під його проводом у 711—712 рр. арабські війська завоювали Іспанію.

Мускус — дуже пахуча речовина тваринного або рослинного походження.

Мухаммад ібн Сулейман аз-Зайні — султан з роду Аббасидів, губернатор міста Басри, де помер 788 року; при халіфі Гаруні ар-Рашиді уславився нечуваним багатством, залишив по собі 60 мільйонів диргемів, конфіскованих після його смерті.

Набіга аз-Зуб'яні (бл. 535—604) — видатний арабський поет передмусульманської доби.

Набіз — вино, настоянка з родзинок, фініків.

Надд (недд) — гатунок кадильного курива, що складається з алое, амбри й мускусу.

Німурд — легендарний засновник Вавилону й будівничий Вавилонської вежі; знаний також з Біблії.

Нун — літера арабського алфавіту, що має форму дуже вигнутого лука.

Нур ад-Дін — світло віри.

Обрізання — звичай у мусульманських країнах, запроваджений іще в доісламські часи. Ритуал обрізання виконувався над хлопчиками від трьох до семи років і відбувався в урочистій обстановці з прийманням гостей та учтюю.

Омайяди — династія халіфів, що була при владі в 661—750 рр. зі столицею в місті Дамаску.

Очищення — принцип ритуальної чистоти, який має велике культове значення в ісламі й виражається, зокрема, в системі ритуальних омовінь, обов'язкових перед молитвою, доторканням до Корану і т. ін.

Парча — була це важка шовкова чи напівшовкова матерія із золотим чи срібним пітканням (переткана золотою або срібною ниткою); у нас називалася ще злотоглавом.

Повелитель правовірних — офіційний титул халіфів.

Посередник (між продавцем і покупцем) — гендляр, що за певну плату допомагав людям продавати речі, оголошуючи про них на базарі. Ці оповісники, яких називали по-різному, становили особливий інститут в торговій системі на Сході. Їхня роль не досить вивчена, але про них склалося певне уявлення як про своєрідних незалежних маклерів, що не мали свого капіталу, а були лише організаторами купівлі-продажу.

Поташ — порошкоподібна речовина, що має якості лугу, виробляється з попелу, зокрема з попелу стебел соняшника; застосовується в миловарінні, виробництві скла тощо.

Почесний одяг — вбрання, яким монархи нагороджували достойників за певні заслуги чи на знак особливого пошанування. Як правило, це були верхні шати — різновид легкого довгого плаща; вироблявся на спеціальних державних мануфактурах, здебільшого з узорчастих вовняних або шовкових тканин, часто вишитих золотом і сріблом,

оздоблювався коштовним поясом чи крайкою з вишитими написами,— релігійними чи панегіричними, іменем володаря, датою виробу тощо.

Проституція — хоч і заборонялася законом і засуджувалась теологами, процвітала майже протягом усієї історії арабів; у кожному великому місті були навіть квартали розпусти, існувало також право тимчасового подружжя. Здебільшого власті терпіли повій, лише стягували з них податок. У деяких арабських країнах проституцією займалися жінки певних племен.

П'ятниця — святковий, але не обов'язково неробочий день тижня у мусульман. У цей день усі мусульмани-чоловіки збираються в мечеті на т. зв. полуденну п'ятничну молитву й слухання спеціальної п'ятничної проповіді — хутбі.

Раджеб — сьомий місяць мусульманського місячного календаря.

Райський юнак. — За мусульманським віруванням, вічно молоді надзвичайної вроди юнаки прислужують у раю спасенням.

Ратль — одиниця ваги близько одного фунта (409,5 гр.).

Регіментар (латин.) — полководець, верховний головнокомандуючий.

Рум — Візантія.

Румейці — візантійці.

Рух — велетенський птах, фантастичний персонаж східної міфології та фольклору.

Сабік (обганяючий) — кінь, який у змаганнях прийшов першим.

Сад — буква арабського алфавіту.

Саїд — пан, господар; форма шанобливого звертання.

Салі (прозвисько) — лисий.

Сальсабіль — джерело в мусульманському раю.

Самгарійський спис — спис високого гатунку; назва походить від імені місцевості, де такі списи виготовлялись.

Сарід — давньоарабська страва (розмочений у розсолі хліб).

Сасаніди — династія, що правила в Ірані та прилеглих країнах — Іраку, Вірменії, середньоазіатських держав та Афганістані з 224 по 661 рік, тобто до часу, коли Іран був підкорений арабами. Але сасанідські традиції справили великий вплив на формування арабомусульманської культури, особливо за часів Аббасидів. Володарі з роду Сасанідів у багатьох відношеннях були взірцем для халіфів.

Свічадо (староукр.) — дзеркало.

Священна війна — війна з невірними, що належала до одного з головних обов'язків членів мусульманської общини.

Сімсім — кунжут, трав'яниста олійна рослина.

Сім способів читання Корану. — Існує сім варіантів читання Корану, які допускаються сімома канонічними школами читців священної книги ісламу і які до найменших подробиць були описані в книзі Ібн Муджагіда ат-Тамімі аль-Басрі (859—936).

Сірдаб — підвальне приміщення в палацах і заможних арабських домах, особливо в Іраку, обладнане як кімната, іноді з фонтаном посередині та проточною водою; вентиляційна система мала великий комин, що виходив на дах будинку. У таких приміщеннях ховалися вдень від літньої спеки.

Сітт аль-Гусн — жінка краси.

Скарбонка — скринька, в яку прихожани кидають гроші як пожертвування на потреби церкви.

Сода — спершу так називали різні види рослин, що були сировиною для одержання соди в нинішньому значенні; знано також варвару соду, сировину для якої давали у великій кількості єгипетські оази.

Стило — паличка чи різець для письма.

Стрий (*староукр.*) — дядько по батькові (батьків брат), чоловік батькової сестри.

Стриєчні брат, сестра — двоюрідні по батькові.

Сулейманова печать. — Сулеймановою, або Соломоновою печаттю араби називають рослину з родини лілійних, з квіткою, яку арабські поети порівнювали до вуст красуні.

Султан — слово арамейського походження. В арабській мові спершу означало владу, згодом його значення перейшло на носія влади й таким чином зробилося синонімом слова цар, король, тощо; титул мусульманського монарха, запроваджений у халіфаті від XI ст. — за часів турецького панування; раніше означав емірата найвищого рангу.

Сунна (звичай, приклад, взірець) — вчинки й висловлювання пророка Мухаммада, одне з джерел нормування побуту й суспільного життя мусульман, а також тлумачення Корану, релігійного культури й права. Сунна зафіксована в *хадісах*.

Таємні мужі — невидимі святі, що, за містичними віруваннями, глибоко проникли в таємниці світу й людей і впливають на їхню долю. Вчення про невидимість, утаємниченість святих виникло серед мусульман, що вірили в безсмертя свого *імама*, вважаючи, що він переховується в невідомому місці і з'явиться вже як Месія, щоб наповнити світ справедливістю. В період своєї відсутності зв'язок з релігійною общиною таємні мужі підтримували нібито через посередництво сафірів — довірених посланців.

Такія — мала кругла шапочка типу тубетейки, яку носили під верхнім головним убором.

Тарбуш — так називали *такію* у східній частині мусульманського світу; пізніше видозмінився у *фез* — самостійний головний убір, оздоблений чорним шликом.

Театр тіней — популярний на арабському Сході, особливо в часи пізнього середньовіччя, театр, який дійшов до арабів з Китаю через турків, а можливо, ще раніше — через персів. Ці видовища становили собою рухи перед запаленою лампою фігурок, часто майстерно вирізаних із шкіри з багатьма просвітами і рухомими кінцівками. Тіні від них, падаючи на білий екран, творили образи, що ілюстрували сценічні оповідання. Мова цих творів була не літературно-класичною, а живою народною, що сприяло їхній популярності. Найдавніші з цих творів, що дійшли до нас сягають XIII ст.

Тростинний мед — своєрідний густий сироп із соку цукрової тростини, широкоживаний на Сході як приправа до багатьох страв.

Тубба (тобба) — так називали стародавніх, домусульманських царів Йємену, котрі посідали величезні багатства.

Факиг — учений в галузі мусульманського права й теології.

Фараджія — верхній просторий одяг шейхів з широкими рукавами; ряса коптських священників.

Фарс (Парсіс) — провінція у Південній Персії.

Фарсах — міра довжини, яка на добрій, рівній дорозі сягає двох кілометрів, а під гору чи якісь іншій важкій дорозі — трохи менше, бо до уваги береться не тільки відстань, а й затрачені зусилля.

Фатиха (відкриваюча) — назва першої сури (розділу) Корану, повний текст якої звучить так:

«1. В ім'я всемилостивого, всемилосердного Бога.

2. Слава Богу, Господу всього сущого.

3. Всемилостивому, всемилосердному.

4. Володареві Судного дня.

5. Тобі поклоняємося і в Тебе благаємо допомоги.

6. Веди нас праведним шляхом:

7. Шляхом тих, кого Ти облагодіяв, а не тих, що прогнівили Тебе, і не тих, що заблукали». (*Переклад Я. Є. Полотнюка*).

Наведений текст містить короткий виклад основних догматів ісламу, складаючи водночас основу мусульманської молитви. Фатиха читається при виконанні практично всіх мусульманських обрядів, важливих справ, сентенції з неї широко застосовуються для оздоблення культових будівель, а також вживаються для написів на талісманах.

Феллах — селянин.

Фес (Фас) — місто в Марокко.

Фільс (від латин. фолліс) — дрібна мідна монета, близько двох відсотків диргема.

Фикг — мусульманське законодавство, див. *Шаріат*.

Хадж (хадж) — ходіння на прощу до Мекки, що є одним з головних обов'язків кожного мусульманина. Людина, що виконала хадж, називається хаджі; вона користується в мусульманському суспільстві особливо глибокою повагою й пошаною, часто носить особливий одяг, наприклад, зелену чалму.

Хадіси — народні перекази про висловлювання і вчинки Пророка в різних життєвих ситуаціях; нагадують певною мірою християнські апокрифи; частина з них визнана офіційним ісламом: вони становлять доповнення до Корану як додаткове зібрання правових норм і засад поведінки правовірних.

Хакім — вчений, знахар, лікар.

Аль-Хакім — єгипетський халіф династії Фатимідів у 996 — 1021 рр.

Халіф — намісник пророка Мухаммада, монарх і релігійний глава мусульман; в пізньому середньовіччі цей титул вживали й неарабські мусульманські монархи.

Хамід ат-Тавіль — високий воєначальник при халіфові аль-Мамуні.

Хан або каравансарай — заїзд для торгових караванів, де за гроші купці винаймали собі нічліг, в'ючним тваринам — корм і стайню, а для товарів — спеціальні склади.

Ханджар — вигнутий широкий кинджал, який носили на Сході в гарно оздобленій піхві, заткнутій за пояс спереду.

Харчівня (трактир).— На середньовічному Сході не було харчувальних закладів типу їдалень, рестораній. Заміняли їх своєрідні крамниці, де крамар-кухар готував і продавав якийсь певний гатунок страв. Бідніші покупці з'їдали страву тут же, в крамниці, або ж біля неї, що не вважалось гарним звичаєм; багатші брали куплену їжу додому чи, як наприклад купці, ремісники, — до своїх закладів.

Хорасан — так називалась область у Центральному Ірані, межувала з Афганістаном, Перським Іраком та Туркестаном. У середньовіччі головним містом Хорасану був Нішапур, тепер — Мешед.

Шагзаман — персько-арабське ім'я, означає: «цар усіх часів».

Шагріяр — ім'я перського походження, означає: «володар», «пануючий».

Шагзада — арабізована форма перського імені Чігр-азад, що означає: «славного роду».

Шамсад-Дін — сонце віри.

Шаріат (від *шарі'а* — правильний шлях до мети) — комплекс юридичних норм, правил поведінки та релігійного життя мусульманина, дотримання яких означає ведення праведного, угодного Аллахові життя, що веде мусульманина до раю. Шаріат вважається «божественним законом», який доводиться до людей через Коран, хадіси й твори релігійних авторитетів. Реально шаріат втілюється в працях з *фікгу* і в практиці мусульманських (шаріатських) судів. Особлива увага при цьому звертається на різні ступені дозволеності й заборони тих чи інших вчинків. Питання шаріату розробляються фікгом, який є основою для оцінки людських вчинків, поділу їх на добрі й погані. У зв'язку з тим, що терміни шаріат і фікг тісно взаємопов'язані, вони часто живаються як тотожні.

Шаровари (від араб. саравіль) — широкі по коліна штани, як правило, з тонкої матерії, які носили під верхнім одягом.

Шейх аль-іслам — за часів Османської імперії — високопоставлений урядовець-юрист, теолог; раніше це був почесний титул, що надавався найвидатнішим науковим авторитетам в галузі канонічного права й теології.

Школа. — В середні віки, з X ст., початкових шкіл для хлопчиків у мусульманських містах та великих селах було дуже багато, містилися вони здебільшого при мечетях. Дітей віддавали в науку з семи років; в основному їх вчили читати і знайомили з текстом Корану, який частково вчили напам'ять. В середніх школах учнів готували до вступу в школу вищого рівня, т. зв. медресе, з багатьма предметами викладання. Були також приватні школи й приватні вчителі в заможних господарях.

Юсуф і Якуб — біблійні персонажі Йосиф і Яків, що перейшли до Корану й арабської повістєвої літератури; за біблійною і коранічною легендами, брати, які продали Йосифа в рабство, принесли додому його закривавлений плащ, аби переконати батька, Якова, що Йосифа розтерзали звірі.

ЗМІСТ

Розмаїття життя на крилах фантазії <i>Вступна стаття Юрія Кочубея</i> 3	Пригода Гаруна ар-Рашида з невільницею та Абу Нувасом 274
Цар Шагріяр і його брат Шагземан 21	Унс аль-Вуджуд і аль-Вард Філь-Акмам 279
Купець та іфрит 27	Про кохання Абу Існ до Куррат аль-Айн 305
Пригода у вовка з лисицею 35	Вчена жінка 311
Рибалка й іфрит 47	Про купця Масрура і його кохану Зайн аль-Мавасіф 317
Носій і дівчата 74	Нур ад-Дін і Маріам-зуннарниця 359
Вазір Нур ад-Дін та його брат 132	Пригода з горбанем 427
Два вазіри й Аніс аль-Джаліс 171	Коментарі <i>Йосипа Брояка,</i> <i>Яреми Полотнюка</i> <i>та Валерія Рибалкіна</i> 492
Халіф-самозванець 206	
Алі Шар і невільниця Зумурруд 219	
Джубайр ібн Умайр та Будур 249	
Невільниці різних кольорів 263	

Литературно-художественное издание

ТЫСЯЧА И ОДНА НОЧЬ

Избранные сказки и повести

Составление и перевод с арабского *Брояка Йосифа Йосифовича*
и *Рибалкіна Валерія Сергеевича*

Киев, издательство художественной литературы «Дніпро»

На украинском языке

Відповідальний за випуск *М. В. Тупайло*
Художній редактор *А. І. Клименко*
Технічний редактор *І. М. Драгончук*
Коректор *Л. М. Демченко*

ИБ № 5022

Здано до складання 24.01.91. Підписано до друку 29.04.91. Формат
60×90^{1/16}. Папір офсетний № 1. Гарнітура літературна. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 32. Умовн. фарбовідб. 32. Обл.-вид. арк. 36,038. Тираж
115 000 пр. Зам. 1-21. Ціна 9 крб

Видавництво художньої літератури «Дніпро»
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика «Комуніст»
республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига».
310012, Харків, вул. Енгельса, 11.

Т93 **Тисяча і одна ніч: Вибр. казки й повісті / Упоряд. та пер.**
з араб. *Й. Брояка* і *В. Рибалкіна*; Вступ. ст. *Ю. Кочубея*.—
К.: Дніпро, 1991.—512 с.: іл.

ISBN 5-308-00900-7

Вибрані твори однієї з найпопулярніших у світі книг — «Тисяча і одна ніч» — в прямому перекладі з арабської мови на українську в повному вигляді видаються вперше. Значна частина тексту подається за рукописним, ще не публікованим варіантом оригіналу.

Т 4703020100-227 227.91
M205(04)-91

ББК 82.33-6

Вибрані твори однієї з найпопулярніших у світі книг — «Тисяча і одна ніч» — у прямому перекладі з арабської мови на українську в не адаптованому вигляді видаються на Україні вперше. Значна частина тексту подається за рукописним, ще не публікованим варіантом оригіналу. В перекладі, на відміну від російського, відтворено римовану прозу та особливості арабського віршування.

Избранные произведения одной из наиболее популярных в мире книг — «Тысяча и одна ночь».

Перекладено за виданнями:

الف ليلة وليلة. تهذيب وتفسيح محمد الرحمن السعدي
الشرقاوي. الكتابان. بولاق، 1251.
الف ليلة وليلة. دار العودة للطباعة والنشر.
بدمروت. لبنان، 1979. مجلدان.

Macdonald D. B. „Ali Baba and the forty thieves” , in Arabic from a Bodleian ms. // Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.—London, 1910, p. 327—386, та неопублікованим тритомним рукописом **الف ليلة وليلة** кінця XVIII — початку XIX ст. з Публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедрина в м. Ленінграді.

Вступна стаття *Юрія Кочубея*

Ілюстрації *Ольги Якутович*

Редактор *В. Г. Струтинський*

© Склад видання
Я Брояк, В Рибалкін, 1991

© Український переклад
Я Брояк і В Рибалкін, 1991
Ком'юнтарі Я Брояк,
Я Голотнюк і В Рибалкін, 1991

© Ілюстрації О Якутович, 1991

Т 4703020100—227 227.91
М205(04)—91

ISBN 5-308-00900-7